DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13887

Miechów Lubelski Memorial Book

Sefer yizkor Maikhov, Kharshnitsah, u-Ḳshoinz'

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

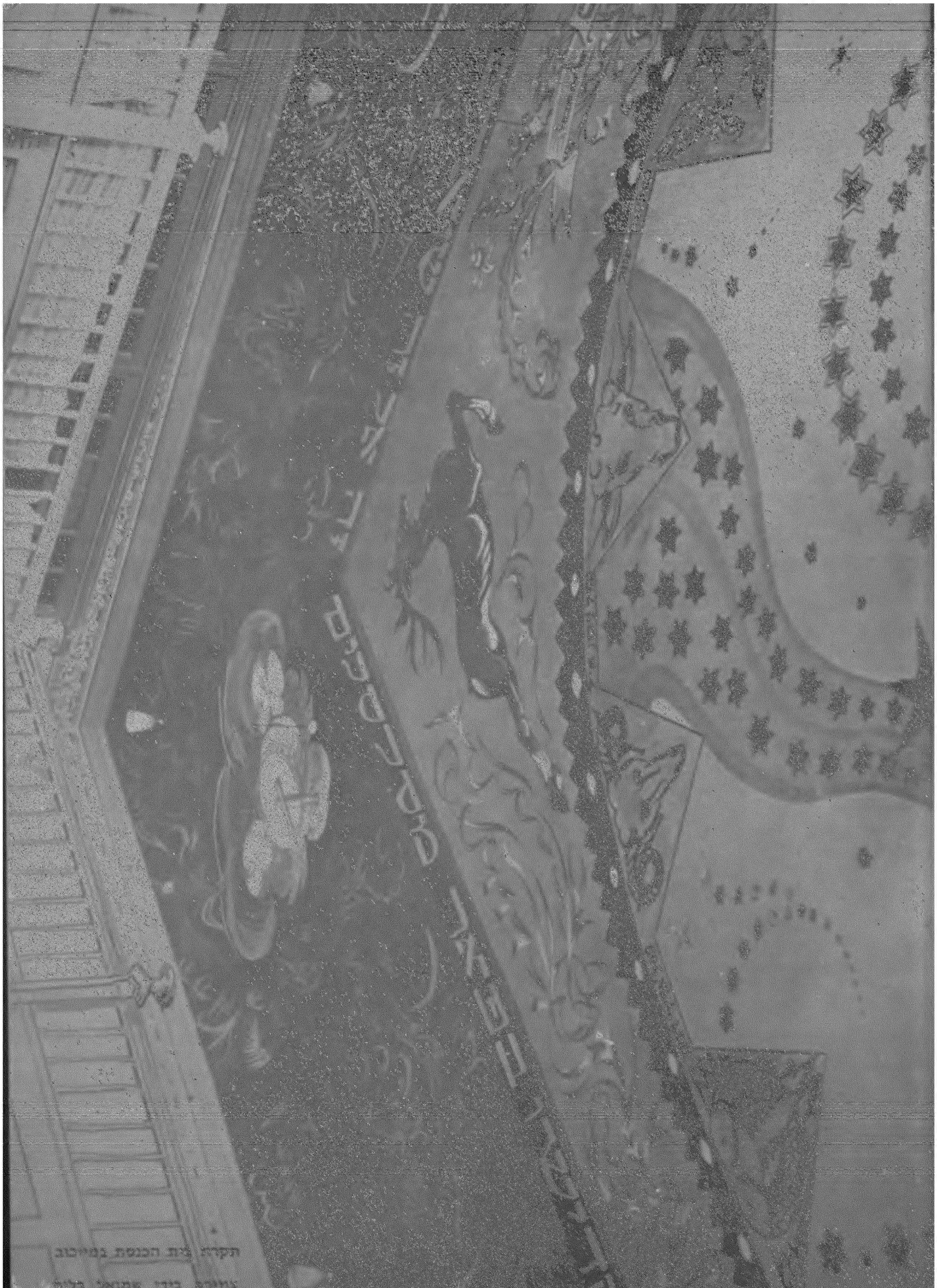
Original publication data

TITLE	Sefer yizkor Maikhov, Kharshnitsah, u-Kshoinz' / ha-'orkhim, Naḥman Blumental, Avivah Ben-Azar (Broshi).
IMPRINT	880-03 Tel-Aviv : Irgun yots'e Maikhov, Kharshnitsah u-Kshoinz : Miśrad ha-biṭahon, 1971.
DESCRIPT	314 p. : ill. ; 24 cm.
SUBJECT	Jews -- Poland -- Miechów Lubelski. Miechów Lubelski (Poland) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Poland -- Miechów Lubelski.
ADD'L NAME	Blumental, Nachman. Ben-Azar, Aviva, 1934-
ADD'L TITLE	Miechov memorial book, Charshnitza and Kshoynge

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

תקרת בית הכנסת במיכוב
צוירה בידי שמואל בלום

ספר יזכור מייכוב

כארשניצה וקשוינז׳

ספר יזכור מיעכאוו

כארשניצע און קשוינזש

ארגון יוצאי מייכוב כארשניצה וקשוינז
תל־אביב / תשל"א / 1971

ספר יזכור מייכוב

כארשניצה וקשוינז'

העורכים: נחמן בלומנטל
אביבה בן־אז"ר (ברושי)

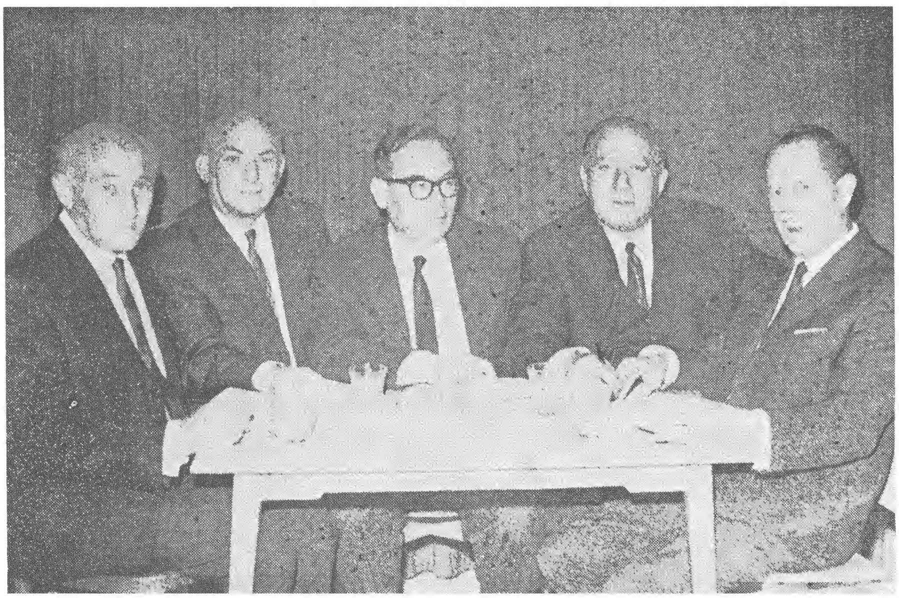
ארגון יוצאי מייכוב כארשניצה וקשוינז
תל־אביב / תשל"א / 1971

Printed in Israel

נדפס בישראל

ההוצאה לאור של משרד הבטחון

דפוס „זהר”, לוינסקי 111, ת״א

ועדת הספר

מימין לשמאל: אברהם יעקב ולברומסקי; מיכאל סוקניק, מזכיר;
שמואל ברגר, יו"ר; משה סביצקי, גזבר; משה שפיגל.

דבר המבילה"ד

ספר יזכור הריהו, מעצם טיבו, לקט של תיאורים וחוויות סוביקטיביים. עיקר כחם של המאמרים שכונסו בו באמת הפנימית שבהם, בהיותם באים להנציח דמויות ואירועים היקרים ללב כותביהם. משום כך ביקשנו שלא לפגוע במספרי העורך בנימה האישית והבלתי אמצעית של הכתוב, שמרנו על אופיו העממי ונמנענו מסגנון־יתר של הדברים. הבאנו כלשונם גם ביטויים בעגה המקומית, באידיש או בפולנית, שנשתרבבו אל תוך המאמרים, כגון : „פרטצ' ", „רביצן", „חודש געלט" וכו'.

פה ושם נתקלנו בשינויי גרסאות לגבי ארועים מסוימים, תאריכים וכו', ואף בגרסאות סותרות. השתדלנו לוודא ולאמת פרטים אלה, אם על סמך מסמכים ורשימות הסטוריות ואם בדרך של בירור בע"פ בין המחברים. כאשר לא ניתן היה להכריע, קבלנו את דעת הרוב, ואך לעתים נדירות הבאנו, בלית ברירה, גרסאות שונות לאותו מאורע. (כמו, למשל, לגבי תחילת כהונתו של הרב הראשון בעיירה.)

על מנת להקל על הקריאה — והכוונה בעיקר לבניהם ולבני בניהם של יוצאי מייכוב וסביבותיה, אשר שוב אין הפולנית שגורה בפיהם, ניקדנו את שמות האישים והמקומות בניקוד חלקי, ובמדת האפשר הוספנו את השם או הביטוי הפולניים בצד הביטוי העברי.

הכתיב הנוהג בספר הוא הכתיב חסר הניקוד, עפ"י כללי האקדמיה ללשון העברית (מאפריל 1970) ; התעתיק מפולנית ומאידיש הנו התעתיק הפונטי המקובל. נסינו לשמור על אחידות מקסימלית, אולם באין כללים מחייבים לכתיב שמות ומקומות באידיש, נאלצנו להשאיר את צורות הכתיב השונות שנהגו מחברי המאמרים.

קושי דומה עלה לגבי שמות פרטיים ושמות משפחה, שנכתבו בדרכים רבות במאמרים השונים. השקענו מאמץ ניכר להעמיד את השמות על דיוקם ועל אחידותם, אך לא תמיד ניתן הדבר, ועם הקוראים הסליחה.

א. בן־אז"ר
עורכת ומבילה"ד

תוכן העניינים

ד. בין שתי מלחמות עולם

דמויות ובתי־אב

השואה

כארשניצה וקשוינז׳

א. כארשניצה

ב. קשוינז׳

הקדמה

זכינו להוציא לאור את ספר יזכור לקהילות מייכוב, כארשניצה וקשוינז׳. במשך תקופה ארוכה של הכנות עשינו כמיטב יכולתנו לאסוף כל חומר אפשרי ברשימות, תמונות, חומר דוקומנטרי, ובעיקר העלינו ורשמנו זכרונות, כפי שנשתמרו אצל יוצאי קהילותינו שנשארו בחיים.

רצינו להחיות בדפים אלו את ההווי של החיים היהודיים בקהילותינו כפי שהתנהלו במשך עשרות בשנים וכן להציב נר נשמה להורינו, אחינו ואחיותינו היקרים ולכל יהודי העירות, אנשי תורה ומסורת, עסקנים ציוניים וצבוריים והמוני עמך ישרים וגומלי חסדים.

השתדלנו לתת תמונה נאמנה מחיי הקהילות, בעיקר בין שתי מלחמות עולם, ועד לחיסולן בימי השואה.

רובו של החומר בספר זה הוא פרי עטם של אנשים שאינם מתימרים להיות נמנים בין מושכי עט הסופרים. כל אחד הביע מרחשי לבו ורוחו כפי שזכור לו ושמור אתו. הפשטות, הרצון הטוב והאמת הנפשית — אלה הקווים המציינים את אלה שסיעו במלאכה זו.

דפים אלה בספר זכרון זה הם מצבה חיה לרוחן של קהילות מייכוב כארשניצה וקשוינז׳, בהם הנצחנו את כל היקר לנו. מעתה והלאה יהיו הם העדות החיה והיחידה לנו ולבנינו.

ספר זה ישמש כבן לויה נאמן לכל יוצאי קהילותינו לכל ימי חיינו כי הנשמות הגנוזות בו היו משפחותינו ויקירינו שהושמדו באכזריות ואשר אין להם תמורה.

והיה אם ישאלונו בנינו מה היו העירות בהן נולדנו וחונכנו נגולל לפניהם את מגילת הקהילות היקרות האלה ויראו איזה עולם יקר ונפלא שקע במצולות דם ואש.

בספר זה ימצא הקורא שרטוטים, זכרונות ורשימות על עסקני ציבור, אישים ודמויות, תיאורי מאבקיהם לזכויות חברתיות וסוציאליות ולקיומם האישי עד לשנת החורבן.

במאמר מיוחד בספר זה תארתי את פרשת הוצאותו לאור של הספר על כל פרטיה (ר׳ ע׳ 291).

בסיום עלי להודות לכל בני עירותינו אשר נענו לקריאתנו והמציאו

מאמרים, רשימות, זכרונות, תמונות ומסמכים לספר ועזרו במיטב יכולתם לשחזר את חיי הקהילות.

תודתי הנאמנה לנשיא הכבוד של הארגון מר ש. ד. ירושלמי ז"ל והנשיא א. ל. לביא, יבדל לחיים טובים וארוכים, על תרומתם לספר; ובמיוחד לחברי הועד הארצי וועדת הספר ה"ה משה סביצקי, הגזבר, מיכאל סוקניק המזכיר ומשה שפיגל אשר עבדו אתי במשך כל הזמן במרץ ובהתמדה כדי להתגבר על כל המכשולים בהוצאת הספר; וכן למר אברהם וולברומסקי, איש קשוינז', אשר נטל על שכמו את כל העבודה הקשורה באסוף ועריכת החמר של קשוינז' ובעצמו כתב את רוב המאמרים על קהילתו המתפרסמים בספר זה. כל יוצאי קשוינז' חייבים לו את תודתם העמוקה על הנצחת קהילתם.

ולבסוף תודתי נתונה להנהלת „יד־ושם" אשר קבלה על עצמה את הוצאת הספר; לעורך מר נתן בלומנטל על עריכת החומר; לגב' אביבה בן־אז"ר, אשר למעשה סיימה את כל המלאכה ועבדה במסירות ובנאמנות בסגנונו ובעריכתו הסופית של הספר והביאה אותו לדפוס; למעמד והמגיה, מר מיכאל ברושי, אשר התמודד בהצלחה עם הבעיות המיוחדות שמעלה ספר „יזכור"; ולעובדי דפוס „זהר".

שמואל ברגר

יו"ר הארגון
והועדה להוצאת ספר הזכרון

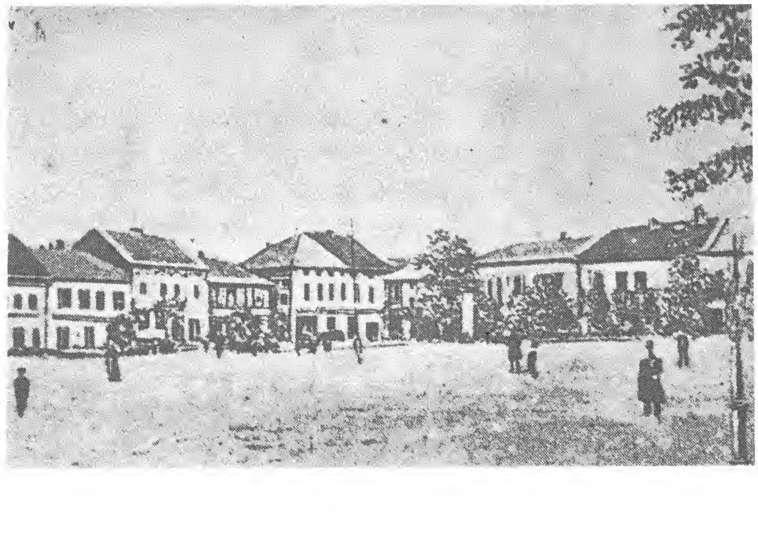
אֱלִי, אֱלִי, נַפְשִׁי, בְּכִי
וְזַעֲקִי, בַּת יִשְׂרָאֵל,
מִסְפֵּד שְׂאִי וְהִתְיַפְּחִי,
אָכְלָה הָאֵשׁ בְּיִשְׂרָאֵל.

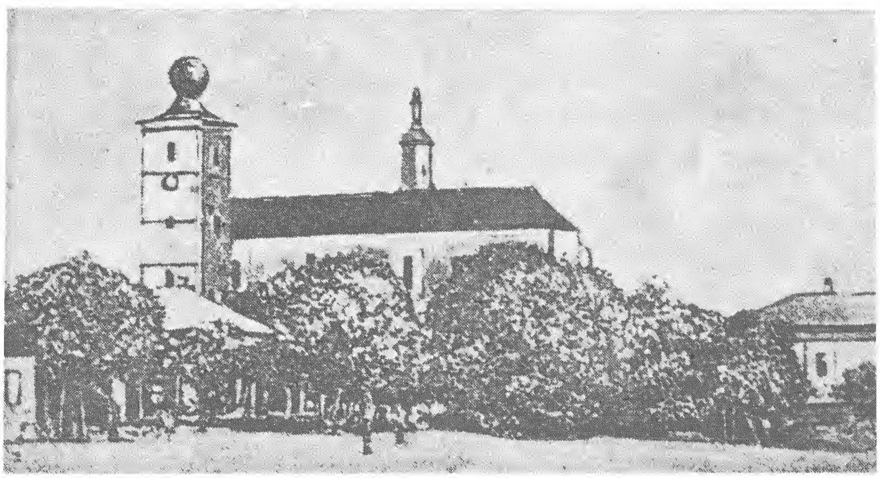
עַל הַקְּהִלּוֹת הַשּׁוֹמֵמוֹת
וְעַל חָרְבַּן מִקְדְּשֵׁי אֵל,
יְקוּדֵי לַהַב שַׁלְהָבוֹת
עָרֵי פְּאֵר בְּיִשְׂרָאֵל.
אֱלִי, אֱלִי...

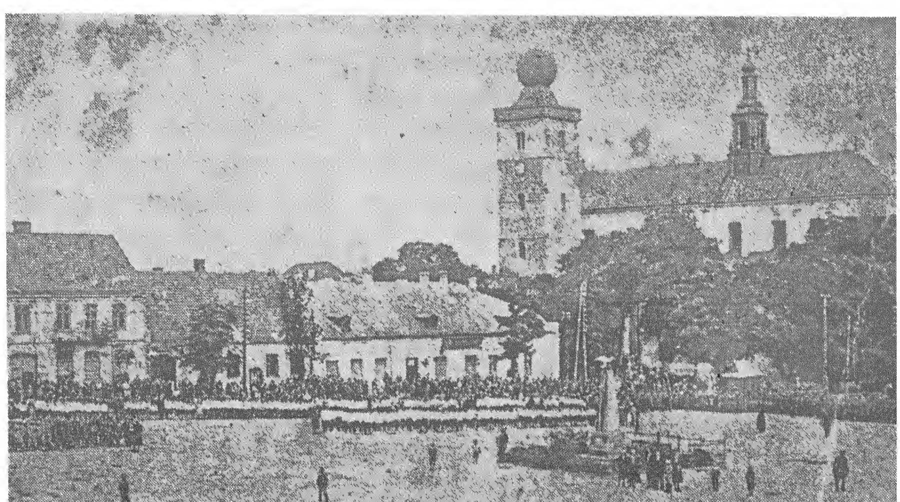
עֲלֵי דוֹרוֹת אֲשֶׁר נִגְדָּעוּ,
דְּמֵי אָבוֹת עַל דְּמֵי בָּנִים,
בְּגֵיא בֶּלְזִ'יץ תַּמּוּ גָּוָעוּ
עֲלֵי מוֹקְדוֹת הַכִּבְשָׁנִים.
אֱלִי, אֱלִי...

(י.ל. ביאלר — מתוך „אשדות ימים")

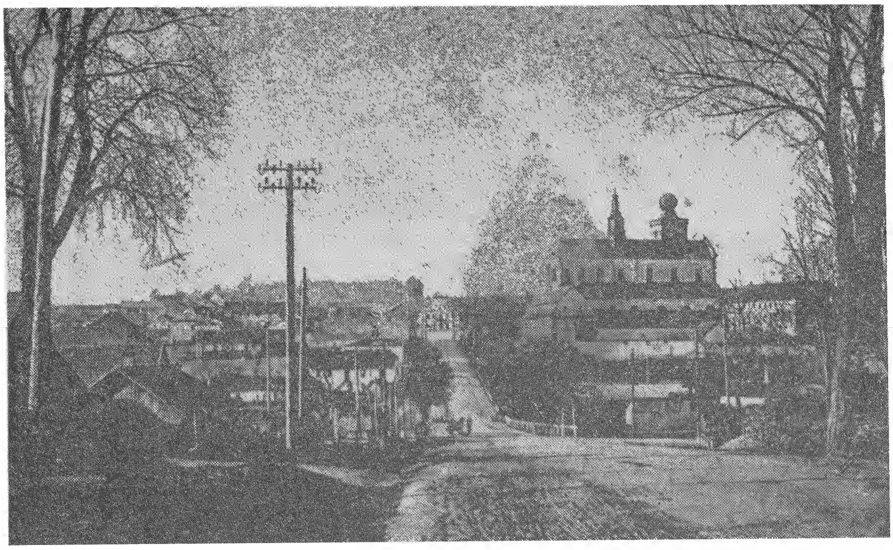
מייכוב – מראה כללי

כיכר העיר, ה„רינק"

הכנסייה והמנזר

כיכר העיר
יום ספורט

לתולדות
קהילותינו

כניסה לעיר מצד צפון

בשער

אליעזר לבי״א (יזכירוביץ)

על קהילות הקודש מייכוב, כארשניצה וקשוינז׳

אינני מתימר לכתוב מאמר היסטורי על קהילות אלו, כי אינני בר־סמכא לכך; גם אין בדעתי לספר על מה שאירע בהן בשנות השואה — משפחתי ואני עזבנו את מייכוב שש שנים לפני פרוץ המלחמה העולמית השנייה ועלינו לארץ בתשרי תרצ״ד. אך אינני יכול לפטור עצמי מלהעלות אי אלו זכרונות לזכרן ולהנצחתן, בספר זה המיועד לכך.

קהילת מייכוב־כארשניצה לא היתה מן הקהילות הוותיקות בפולין; היא נוסדה רק לפני 100 שנה, בשנים תרכ״ד־ו (66־1864), ועד לאותה תקופה רק יהודים מספר היו באים שמה לשם מסחר בימי היריד. לפנות ערב היו היהודים חייבים לחזור לקהילות מגוריהם הסמוכות: קשוינז׳, ווֹדיסלאב, דז׳יאַלושיץ, וולברום ואולקוש, שהיו קהילות עתיקות בשנים. זכורני, שלפני כ־40 שנה מצאו בבית העלמין הישן בקשוינז׳ מצבה על קבר יהודי מלפני 600 שנה. אנשי קשוינז׳ ווודיסלאב היו מספרים מדור לדור, כי היהודים הראשונים שהתיישבו בקראקוב ציינו את עירם כ„קראקוב שליד קשוינז׳״ או „ליד וודיסלאב״.

מזמן שקיבלו היהודים רשות להתיישב במייכוב ובכארשניצה ולייסד קהילה לעצמם, התחילה העיר להתפתח. היהודים הקימו תעשייה זעירה, שלחו ידם במלאכה, במסחר עם בעלי האחוזות בסביבה, בבנקאות, בבניין, הקימו טחנות קמח וחרושת עצים מיערות הסביבה וכן פתחו חנויות, אליהן נהרו האזרחים העירוניים והכפריים מכל הסביבה, העשירה בתנובות שדה וגנים.

גם טחנת הקמח הגדולה במייכוב, שנבנתה לפי מיטב הטכניקה החדישה, הוקמה בידי יהודים (מרדכי גרייצר, אלתר ורשבסקי ויוסף פרידמן). טחנה זו שימשה גם כתחנת כח חשמלי, וברשיון השלטונות סיפקה חשמל לכל המוסדות העירוניים והממשלתיים, ולכל תושבי העיר. המעניין בדבר הוא, שניתנה ההסכמה לכך שיהודים יאירו את העיר ורחובו־תיה. כעבור זמן מה הוקמה טחנה גדולה נוספת (בידי מרדכי גרייצר) בכארשניצה.

מצבם הכלכלי של ראשוני המתיישבים היהודיים היה איתן, והם ניגשו מיד לארגן חיי קהילה מסודרים. הקהילה היהודית במייכוב־כארשניצה עלתה בארגונה ובמוסדותיה על קהילות הסביבה.

ראשוני המתיישבים במייכוב ובכארשניצה

(לפי א"ב של שמות המשפחה)

כמי שכיהן בתפקיד מזכיר הקהילה בשנות תרפ"ב־צ"ג (1922־33) וטיפל ברשימות חברי הקהילה, אני מרשה לעצמי להנציח מתוך זכרוני את ראשוני המתיישבים, שבניהם, חתניהם ונכדיהם תרמו להתפתחות הקהילה. מספר הנפשות בשנת תרצ"ג — 1933 הגיע ל־2600. ואלה הם:

אדליסט שמואל ליב; אולשבסקי אברהם יוסף; אולשבסקי משה; משפחת אייזנשטיין; איסרובסקי שמואל; איצקוביץ דוד; בוכנר הירשל; בורנשטיין מיכל ובניו; משפחת בלום; בלט יעקב יצחק; משפחת ברומר; ברוקנר יוסף ברוך; ברין אלתר עזריאל; משפחת ברמן; משפחות ברנר; משפחות גולדברג; גולדקורן דב בריש; גולדקורן משה שמעלקע; גינזבורג לייביש: גרוספלד אהרן; משפחות גרטלר; גרייצר ברוך ובניו מרדכי וישעיהו; גרייצר יוסף; משפחות גרינבוים; משפחת גרינוולד; גרשטנפלד אליעזר ואהרון; הורביץ יצחק דוד (איטשל) ובנו אברהם מרדכי; הופרט וולף; משפחות הרשליקוביץ; וייל משה יוסף; משפחת ווייספלד; משפחות ווייצמן; וישליצקי אלימלך; ולדליפרנד זליג ואחיו ראובן שלמה; משפחת ולטפרוינד; משפחת ונחדלובסקי; ורוצלבסקי שמחה; ורשבסקי אלתר; משפחת זליקוביץ; זלצברג יואל ובניו שלום; נפתלי הירצל וחיים; יאמא אברהם; ישכיל הירשל ובניו יוסף ומנחם מוניש; כצנגולד שמעלקע; משפחת לדרמן; משפחות לויט; לונדנר שמעון; משפחת לוקיי; ליברמן עמנואל; משפחות לייזורק; לישא אברהם ויעקב; משפחת לנגר; משפחת לנדסברג; לקס לייב; לשמן יהודה; משפחות מולשטיין מרדכי ויוסף; מלינרסקי חיים ובניו מנחם מאניע ויוסף; סולוביץ שלמה; סוקניק משה; סטוליק יחיאל; סבירסקי אליעזר; משפחות סקוברון; משפחת סרני; סרצאז' יחזקאל וישראל; פדרמן אלעזר; פוגל מאיר; משפחות פולסקי; פוסלושני אברהם ובנו יצחק; פייגנבוים בונם ובניו דוד, שלמה, יעקב וחיים ליב; פייגנבלט אלתר (כארשניצה); פייגנבלט מנדיל ומשה; פייראייזן אברהם יעקב ובניו גדליהו, פנחס, חיים וזאב וולף; פינצ'ובסקי שמעון ובניו דוד יהודה ויעקב; פסטרנק אברהם; משפחת פצ'נובסקי; פרידנברג שמואל; צוקרמן אהרן (כארשניצה); משפחת ציגלר; צימרמן ר' משה שו"ב; קופלוביץ פישל; משפחת קופצ'יק; משפחת קורלנד; משפחות קורנפלד; משפחת קושרני; קייזר חנוך העניך; משפחת קליינר; קלינגר יודל; משפחת קנובל; רוזן אברהם; רוזנבוים יוסף; משפחת רוזנבלום; רוזנברג אלתר; רוזנקרנץ קלמן (הסנדלר); שחטמן מרדכי דוד; משפחת שטרנפלד; שיינולד אלימלך, משפחות שיינטל; משפחת שיינצקי; שפיגל ר' אלימלך שו"ב ובניו ישראל דוד וראובן דב; שפירא רבי משה נתן נטע כהנא, שנבחר לרב ואב"ד קהלת קשוינז', בערך בשנת תר"ס.

רבנים, מורי צדק, שובי"ם וחזנים בקהילות מייכוב וכארשניצה

א. רבנים

הרב הראשון שנתמנה כרב הקהילה הגיע אליה ב־1864. היה זה רבי ישעיהו בר' זאב שיין־פרוכט ז"ל, **מתלמידיו של הגאון רבי יעקב גזונדהייט ז"ל, רבה של וארשא. רבנו זה נתקבל בהמלצת הצדיק המפורסם בדורו, רבי שלמה הכהן רבינוביץ זצ"ל, מחבר "תפארת שלמה", שניתנה לפני פטירתו בשנת תרכ"ו (ערב ר"ח ניסן).**

היה גדול בתורה ובחסידות, אציל הנפש והרוח. כיהן כרב הקהילה למעלה מ־56 שנה ונפטר בשיבה טובה ביום כ' באלול תרפ"ב (1922) ומנוחתו כבוד במייכוב.

אחריו מילא מקומו בנו הרה״ג רבי חנוך העניך, שלפני כן כיהן כרב בכארשניצה. הוא היה מבעלי ההוראה המובהקים והידועים בפולין, חכם ובקי בהוויות העולם ושימש כבורר ומכריע בסכסוכים גדולים בין אנשי המסחר בכל הסביבה. אשתו מלכה הי״ד היתה בתו של ר׳ יעקב קופל צוקרבֶּרג ז״ל, איש פרעמיסלא, חתנו של רבי אלכסנדר סנדר זצ״ל, שהיה בנו בכורו של הגאון הקדוש המקובל האלקי רבי יצחק אייזיק מקומרנא זצ״ל, חתנו של הסבא קדישא רבי אברהם מרדכי הורוביץ זצ״ל מפינצ׳ב. הוא היה איפוא גיסו של הרב הגה״צ רבי אלתר שלום דוד צוקרברג — הרב הזקן האחרון בקומרנא הי״ד.

הרה״ג רבי חנוך העניך חיתן את בנו יחידו, ידידי היקר ר׳ יעקב קופל הי״ד, עם בתו של הרה״ג המפורסם רבי חיים פוזנר ז״ל — חבר ועד הרבנים בוארשא, ששימש כמו יותר חברי ועד הרבנים חודש אחד בשנה כראש הרבנים בקהילת ווארשא.

רבי חנוך העניך נהג רבנותו ברמה ושפר עליו חלקו, שקויים בו „ברצות ה׳ דרכי איש גם אויביו ישלים אתו״ (משלי טז, ז) וכל המפלגות והארגונים חלקו לו כבוד ועי״כ נמנעו מחלוקות בקהילה.

הוא ניספה בכבשני בֶּלזיץ בסוף שנת תש״ב (1942) יחד עם רוב בני הקהילה הי״ד.

ב. מורי צדק

הרה״ג רבי יוסף קליינפלץ ז״ל, גדול בתורה וביראה, מחסידי ראדומסק. נפטר בשנת תרפ״ד;

הרה״ג חריף המוח, רבי שלמה זאב בר׳ עוזריאל אלתר ברין הי״ד. היה תלמידו של הגה״ק בעל „אגלי טל״ ו„אבני נזר״ והיה מחסידי גור. כיהן כרב ומו״ץ בכארשניצה אחרי שנפטר זקנו הרב הראשון הנ״ל ודודו — הרב השני הנ״ל — נבחר לרב ואב״ד במייכוב עצמה. ניספה בשואה עם רוב אנשי כארשניצה, הי״ד. ממשפחתו נשארו בחיים שני בנים, אברהם ומשה ברין, החיים בישראל;

הרה״ג רבי אפרים פישל בר׳ אהרן בורנשטיין — מו״צ במייכוב. היה בקי בש״ס וידע ששה סדרי משנה על פה. היה קרוב משפחה להגה״ק מסוחצ׳וב בעל „אגלי טל״ ו„אבני נזר״ הנ״ל זצוק״ל (סבו, ר׳ ישראל מאיר בורנשטיין ז״ל היה אחיו של אבי הגה״ק מסוחצ׳וב הנ״ל), ניספה בשואה עם כל משפחתו, הי״ד.

ג. שו״בים

ר׳ אלימלך שפיגל ז״ל, תלמיד חכם גדול ובעל מידות תרומיות, מחסידי „היהודי הטוב״ מנישטאט ואח״כ מחסידי חנצ׳ין. הוא היה אבי המשפחות החשובות במייכוב: שפיגל, פרידריך, בלט ואברמוביץ׳;

ר׳ משה צימרמן ז״ל, מחסידי רדומסק, דמות ונפש יקרה, חביב על הבריות, מאיר פנים לכל, חסיד בכל מעשיו;

ר׳ אהרן (אוריש) גרינבוים ז״ל, תלמיד־חכם מחסידי גור וחותנו של המו״צ רבי אפרים פישל בורנשטיין הנ״ל, הי״ד;

ר׳ ישראל דוד בורשטיין, תלמיד־חכם מחסידי רבי דוד גולדמן זצ״ל מקילץ, בעל מידות נעלות ובעל־תפילה מפורסם, הי״ד;

ר׳ ישראל אלעזר ווהלגלרנטר ז״ל, אבי משפחות הרבנים ווהלגלרנטר המפורסמים בארה״ב, קנדה וישראל. היה דור חמישי לבעל „משמרת איתמר״ — ותלמיד החוזה מלובלין, המגיד מקוז׳ניץ והיהודי הקדוש מפשיסחא זצוק״ל;

ר' יעקב יוסף ליברמן, תלמיד חכם מחסידי רדומסק, היה נכדו של ר' משה שו"ב צימרמן הנ"ל. היה גם בעל תפילה נעלה, הי"ד;

ר' דוד פוקס, תלמיד־חכם ומרביץ תורה ברבים, נפש יקרה וירא שמים מפורסם, מחסידי גור, הי"ד; אחד מבניו, ר' יוסף פוקס, ניצל מן השואה והתיישב בבני ברק. היה תלמיד־חכם וירא שמים למופת, בעל ה„חזון איש" קרבהו מאד והיה סנדק לבנו. נפטר באופן פתאומי ביום י"ב תשרי תשכ"ו ומנוחתו כבוד בבית הקברות בקרית שאול שע"י תל־אביב;

ר' לייבוש רבינוביץ', תלמיד־חכם מצאצאי בעל „תפארת שלמה" הנ"ל וחתנו של ר' אלתר רוזנברג — ראש החברה קדישא, הי"ד.

ד. חזנים

ר' שמואל איסרובסקי הכהן ז"ל — חזן ראשי, כל ימיו ולילותיו עסק בתורה ובחסידות, נעים הליכות ובעל שיחה נאה, מזקני חסידי חנצ'ין. הוא גידל את בנו ובנותיו לתורה ולמעש"ט;

ר' ישראל דוד בורשטין שו"ב הנ"ל, ממשפחתו נשארו בנים ובני בנים החיים בארץ ובחו"ל;

ר' יעקב יוסף ליברמן — שו"ב הנ"ל;

ר' צבי הירשל גולדברג ז"ל. ירא שמים גדול מחסידי גור. היה חתנו של המו"צ הרה"ג רבי יוסף קליינפלץ ז"ל הנ"ל. ממשפחתו נשאר בן, אברהם גולדברג, החי בארץ (בחיפה).

ה. ראשי הקהילה במייכוב — כארשניצה בשנים תרס"ה—תרצ"ג (1905—1933)

ר' שמחה ורוצלבסקי. הודות לעמלו הרב הוקמו בנייני בית־הכנסת, בית־המדרש וחדרים נוספים ששימשו אח"כ לבתי־ספר (במקום הצריפים הקודמים שנשרפו). בניינים אלה נגמרו בערך בשנת תרס"ו (1906). נרצח ע"י שודדים בדרך, ה' ינקום דמו;

ר' מרדכי מולשטיין, שימש כראש הקהילה עד פרוץ המלחמה העולמית הראשונה בשנת תרע"ד (1914);

ר' ירמיהו בלום, שימש כראש הקהילה בזמן המלחמה, שלוש שנים בקירוב;

ר' אברהם פרידריך, שימש כראש הקהילה 6 שנים בקירוב, תרע"ח — תרפ"ד.

ר' אברהם סרצאז', שימש כראש הקהילה בשנים תרפ"ד — תרצ"ט (39 — 1924). עד פרוץ המלחמה העולמית השניה. בזמנו רכשה הקהילה שני בתים נוספים בשכנות לבנייני בית־הכנסת, מאת ר' מרדכי מולשטיין הנ"ל וממשפחת ר' חיים בר' אליקים גציל לויט ע"ה, לשם הרחבת המוסדות, ונעשו הרבה פעולות לטובת רכוש הקהילה, שהיה מוזנח עשרות שנים. רכוש הקהילה, שהיה רשום על שמות „אפוטרופסים", הועבר על שם הקהילה. יש לציין, שבזמן כהונת שני ראשי הקהילה האחרונים (פרידריך וסרצאז') התייחסו כל חברי הקהילה למוסד קהילתי עליון זה בכבוד ובהערצה, ולא הרהרו אחרי החלטותיו.

ו. חברי ההנהלה של הקהילה (לפי א"ב)

אברהם מרדכי שטרן; אהרן ברגר; אהרן ליב אדלר; אשר ענזיל קופלוביץ; דב בעריש גולדקורן; חיים פייראיזן; חנוך העניך קייזר; יצחק פוסלושני; מרדכי גרייצר; משה קופלוביץ'; נתן בורנשטיין; ראובן שמואל קליינר; שמואל פוגל; שמואל ליב אדליסט; שמשון דב ירושלימסקי (ירושלמי). ושיבדל לחיים טובים: יעקב צבי גיטלר החי בתל־אביב.

ז. מזכירי הקהילה (לפי סדר כהונתם)

דמות אידיאלית ולוחמת לסדרי הקהילה וראשון למזכירי הקהילה במייכוב-כארשניצה היה מר יעקב בלום, בנו של ראש הקהילה הנ״ל, החל משנת תרע״ז (1917), עד אז התנהלה המזכירות ע״י פקיד נוצרי מעובדי משרד העיריה. מר יעקב בלום פעל לארגון חיי קהילה מסודרים ונאותים.

עם עלייתו ארצה בשנת 1920 נתמנה למזכיר הקהילה אחיו, אפרים בלום, שכיהן במשרה זו יחד עם אחיו השני, שמואל בלום — צייר אמן מפורסם הנמצא כיום בצרפת (פריז) — עד סוף יולי 1922. על אפרים בלום עברו כל מוראות השואה, והוא נשאר בחיים והשתקע בארצות הברית. ביקר בארץ עם אשתו, מתוך כוונה להשתקע בה, אך הדבר לא עלה בידו. נפטר בניו־יורק.

החל מאוגוסט 1922 עד עלייתו ארצה בסוף ספטמבר 1933, כיהן כמזכיר הקהילה כותב השורות האלה, בזמנם של ראשי הקהילה ה״ה פרידריך וסרצאז׳ הנ״ל;

כממלא מקומי נתמנה תלמידי היקר, אציל הרוח ועדין הנפש, מר יונה בר׳ יוסף בלט, אחרי שגמר בהצטיינות את ביה״ס „תחכמוני״ בווארשא. כעבור כמה שנים קיבל התקפת לב, בזמן עבודתו במשרד הקהילה. היה זה ביום רביעי, ח׳ באלול תרצ״ט (23.8.39), תשעה ימים לפני פרוץ המלחמה העולמית השניה. יהי זכרו ברוך;

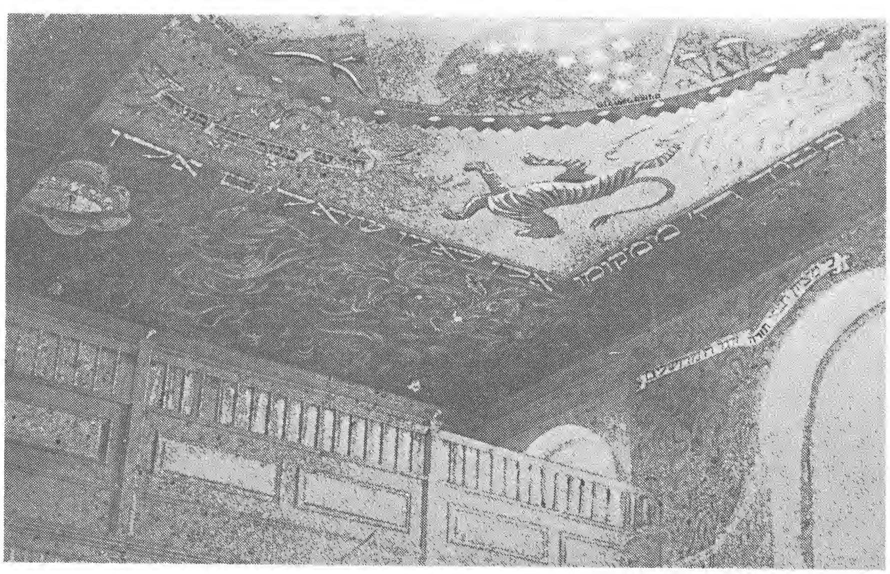
אחריו כיהן במשרה זו מר יעקב קורנפלד, עד השואה בה ניספה. (עוד ידובר עליו במאמרי). כקופאי של הקהילה שימש ר׳ אברהם לישא, תלמיד־חכם וחסיד סוחצ׳וב, הי״ד.

מוסדות הקהילה

בית־הכנסת

הממונים מטעם הקהילה על בית הכנסת היו ה״ה אברהם גולדברג ושלמה פייגנבוים, שפעלו רבות לסידורים נאותים בבית הכנסת. בזמן כהונתם השקיעה הקהילה הרבה כספים

כותל מזרח של ביהכ״נ במייכוב — צוייר בידי שמואל בלום

לציור, צביעה מחודשת וריהוט חדש לבית־הכנסת. את ציור התקרה והקירות של בית הכנסת ביצע האמן מר שמואל בלום הנ״ל.

בבנייני הקהילה ובמשרדיה התרכזו כל מוסדותיה וגם אלה שנתמכו על ידה.

מוסדות צדקה וחסד

1. „אחיעזר״. — עם פרוץ המלחמה העולמית הראשונה, בשנת תרע״ד (1914), ששיבשה את פרנסת המעמד הבינוני בכלל ועניי העיר בפרט, אירגן מר יעקב בלום הנ״ל בעזרת האחים אלימלך ורפאל בורשטין (בני ר׳ ישראל דוד שו״ב) ואברהם גרוספלד מוסד לעזרה בשם „אחיעזר״. אין לתאר עמלם ומרצם שהשקיעו כדי להשיג כספים, מזון, הלבשה, הסקה וכו׳ להצלת נפשות ממש, בשביל אלה שאבדו פרנסתם. במיוחד סבלו אלה שעסקו במסחר התבואה בכפרים, כי כל הסחורות הוחרמו ע״י צבאות הכיבוש השונים וכל הדרכים היו בחזקת סכנה. „פני העיר״ לא הצטרפו בהתחלה לעסקנים הצעירים והנמרצים, אולם כעבור זמן מה חשב לו כל אחד לכבוד להיות נימנה כחבר במוסד זה. „אחיעזר״ נהפך אח״כ למוסד קבוע של הקהילה, וביוזמת כותב השורות האלו הוקם על ידו מוסד נוסף בשם „קופת גמילת חסד״, שקיבל תמיכה קבועה מהג׳וינט ומהקהילה. בשנים האחרונות לפני עזבי את פולין, ניתנו הלואות (בלי ריבית) בסכומים עד אלף זהובים למשפחה, שהיוו עזרה ממשית לא רק לעניים, אלא אפילו לבני המעמד־הבינוני. הפעילים במוסדות אלה היו: אברהם מרדכי שטרן (יו״ר); חיים לויט (סגן יו״ר); דוד איצקוביץ; אהרן ברגר; אברהם גולדברג; יצחק טננוורצל; משה קופלוביץ וראובן שמואל קליינר. מזכיר המוסדות האלה היה מר יעקב לישא.

2. „פרויען פעראיין״. — אגודת נשים לעזרה בסתר למשפחות עניות מכובדות, ובעיקר לאלמנות ויתומים, בראשותן של הגבירות: פסילי פייגנבוים (יו״ר), רעלא סוקניק, פיגה׳לי בורנשטיין, פיגה׳לי טננוורצל ופיגה׳לי שנטהל. כולן היו פעילות מאד באוסף כספים ממס חברות ובהזדמנויות שונות של שמחות בעיר ויומי דפגרא. ברכה רבה היתה בפעילותן של הגבירות הנ״ל.

3. „ביקור חולים״. — באותם ימי מלחמה אירגן מכובדנו מר יעקב צבי גיטלר הנ״ל מוסד לשם ולתפארת לעזרת החולים המרובים בימי המלחמה. מוסד זה רכש צרכי רפואה, כלים מתאימים ורפואות שעלו הון רב ושקשה היה להשיגם בזמננו. העזרה הרפואית ניתנה לכל מי שנזקק לה והוגשה במסירות נפש. גם במקרים של מחלות מידבקות (טיפוס וכו׳). במסירותו של ר׳ יעקב צבי גיטלר למצווה גדולה זו, משך כל אנשי ברי לבב לעזרתו והם נענו לו בגופם ובממונם.

המוסדות הנ״ל היו לתהילה בכל הסביבה ודוגמאות חיות לעזרת הזולת.

4. „חברה קדישא״ גחש״א — גמילת חסד של אמת. — כידוע התאוננו בקהילות רבות על ה„חברה קדישא״ על שדרשו לפעמים סכומים גדולים מדי, שגרמו לבזיון המתים והחיים גם יחד. לא כן היה בקהילת מייכוב—כארשניצה. בזמנו של ראש הקהילה מר אברהם סרצאז׳ הי״ד נתקבלה החלטה, שאין ל„חברה קדישא״ לדרוש שום כספים לא בזמן הקבורה ולא בזמן הקמת המצבה, וכל ההוצאות הקשורות בהחזקת בית־הקברות והקבורה מוטלות על הקהילה, ועל הקרוב ביותר של הנפטר מוטל לשלם סכום שוה למס הקהילה שהוטל עליו בשנה זו, ואותו סכום בזמן הקמת המצבה. משפחה שהיתה פטורה ממס הקהילה, היתה פטורה מכל תשלום והקהילה כיסתה את כל ההוצאות. החלטה זו נתקבלה באהדה ומאז אין פרץ ואין צווחה.

בית הקברות
היהודי; מצבות

פעילי ה„חברה קדישא" שלא על מנת לקבל פרס היו: אלתר רוזנברג (יו"ר); אברהם גולדברג; אברהם מרדכי שטרן; יוסף ברוך ברוקנר; יחיאל סטוליק; ירמיהו בלום; ישראל דוד בורשטין (שו"ב); משה אברהם מהלמן; משה מרדכי רוזנבלום; מנדיל גולד־ברג; פנחס פייראיזן; שלמה מאיר שיינפרוכט — בנו בכורו של הרב הראשון ז"ל, ואחי הרב האחרון רבי חנוך העניך הנ"ל, הי"ד. ושיבדלו לחיים טובים: הר' יעקב ליב מנלה, כיום פקיד בכיר ב„חברה קדישא" בתל־אביב—יפו וכותב השורות האלו, עד עלייתו לארץ.

מוסדות חינוך

1. „ישיבה"

בשנת תרע"ז (1917) הגיעו למייכוב כמה אברכים בני תורה, שהתחתנו שם והתרכזו בבית החסידים גור, שמקומו היה בבנייני הקהילה. אברכים אלה קבעו שעורים בצוותא לתורה בבוקר ובערב. בראש האברכים עמד ר' משה דוד וקסברג ז"ל, תלמיד חכם ועמקן גדול, שהיה לפני כן אחד ממנהלי ה„ישיבה" בזביירצ'ה. וביוזמתו נוסדה „ישיבה" בשביל תלמידים שסיימו כל סוגי החדרים בעיר. בכל יום הגיד שיעור לפני התלמידים אברך

אחד (כולם שלא עמלק״פ) ובתוכם כותב השורות האלו. על התלמידים הוטלה חובה לשנן את השיעורים וללמוד לעצמם מסכת שהוחלט עליה ע״י חבר האברכים. בכל שבת ושבת נבחנו התלמידים ע״י האברכים ותלמידי החכמים שבעיר. ה„ישיבה״ התפתחה ובאו ללמוד בה גם מן העיירות הסמוכות. בשנת תרע״ט נתקבל כ„ראש ישיבה״ קבוע בשכר ר׳ משה דוד וקסברג הנ״ל. ה„ישיבה״ התקיימה עד פרוץ המלחמה בין פולין לרוסיה (1920), כי אז נקראו האברכים וגם חלק מהתלמידים להתגייס לצבא.

2. בתי־ספר

עם גמר מלחמת פולין—רוסיה יסדו הסתדרויות „אגודת ישראל״ ו„המזרחי״ כל אחת בתי ספר מיוחדים בבנייני הקהילה.

א. ביה״ס „יסודי התורה״ של „אגודת ישראל״. — מנהליו היו: ה״ה ישראל אליהו קרימולובסקי; כותב השורות האלו [בקיץ שנת תרפ״ב (1922) עד עברו לתפקיד מזכיר הקהילה]; ר׳ משה דוד וקסברג ז״ל. בראש ועד ביה״ס עמדו: אדמו״ר רבי יעקב יצחק אלחנן רוטנברג זצ״ל, הי״ד (שעבר אח״כ למלא מקום אביו רבי שלום זצ״ל בצ׳נסטוֹחוב); חנוך העניך קייזר (יו״ר); אברהם ולדליפרנד; אברהם מרדכי שטרן; אשר ענזיל קופלוביץ; בצלאל הרמץ; משה אברהם מהלמן ומשה מרדכי רוזנבלום הי״ד.

כ״כ התקיים בבנייני הקהילה בי״ס „בית יעקב״ לבנות, שנוסד ע״י העסקנית החרדית הדגולה מרת שרה שנירר ז״ל, שבאה במיוחד למייכוב לשם כך.

ב. ביה״ס „המזרחי״. — מנהליו היו: ישעיהו שמואל הירשנהורן; צבי קליינפלץ; יצחק צבי וינר; הסופר ש״ן כהנובסקי; יצחק הפטר; צבי יודקביץ. (בזמנו הגיד שיעור בבית הספר, משנה ותלמוד, שעתיים בכל יום, כותב השורות האלו).

בראש ועד ביה״ס עמדו: אברהם שפיגל; אברהם יעקב נייברג; אהרן ליב אדלר; גרשון גימלקביץ; זאב פייראיזן; חיים פייראיזן; חנוך (הענדיל) זלמנוביץ; יהושע קופלוביץ; יחיאל שמואל אברמוביץ; יעקב גיטלר; יעקב לישא; יצחק טננורצל; יצחק שווייצר; ישראל שפיגל; משה יוסף שפיגל; שמואל ליב אדליסט; שמואל פוגל.

נספח לביה״ס „המזרחי״ — בית ספר מיוחד לבנות בהנהלתה של הגב׳ פסיה טייטלבוים, בו למדו לימודי היהדות בעברית.

ג. מורי דת. — הקהילה דאגה לכך, שבבתי־הספר הממשלתיים יהיה מורה לדת ישראל בשביל הילדים היהודיים. המורה הראשון היה הסופר ש״ן כהנובסקי. עם פטירתו בשנת תרפ״ו (1926) נתמנה לתפקיד זה כותב השורות האלו, נוסף על תפקידו כמזכיר הקהילה. עם עלייתו לארץ, נתמנה לתפקיד זה מו׳ יעקב קורנפלד — חניך הסמינר למורים של החכם והחוקר ד״ר ש.א. פוזננסקי ז״ל בוורשא.

כל המוסדות הנ״ל קיבלו תמיכת הקהילה בעין יפה וכ״כ תמכה הקהילה בתלמידים, שנסעו ללמוד בבתי־ספר תיכוניים דתיים מחוץ לעיר.

הסתדרויות ואירגונים מקצועיים

בבנייני הקהילה נמצאו גם המשרדים של כל ההסתדרויות והאירגונים המקצועיים.

א. הסתדרויות

1. „אגודת ישראל״. — שמייסדיה היו הנמנים לעיל כראשי ועד ביה״ס „יסודי התורה״ ונוסף עליהם ה״ה גדליהו פייראיזן, דוד יהודה פינצ׳ובסקי, יוסף ישכיל, ישעיהו גולדפריינד, משה מרדכי סרני והאחים שלמה וזיינבל בלאדי. האחרון זכה בסוף ימיו לעלות

לארץ ונפטר בחיפה. יהי זכרו ברוך. בראש „צעירי אגודת ישראל" עמדו: הרב ישכר בער הלוי רוטנברג שליט"א (שהיה אח"כ רב ואב"ד בוודיסלאב ונמצא היום בברוקלין כאחד מראשי הפעילים של האדמו"ר מסטמור שליט"א) ושני לו שלמה גולדפריינד, הי"ד.

2. „המזרחי", — שמייסדיה היו הנמנים לעיל בין ראשי ועד ביה"ס „המזרחי" ונוסף עליהם ה"ה אברהם גולדסובל ואברהם גרוספלד; חתני ר' חיים בר' אליקים געציל לויט ז"ל; אבי הנדיב המכובד מר יעקב לויט — תעשיין מפורסם החי בתל־אביב.

בראש „צעירי המזרחי" עמדו: ה"ה יצחק בר' שלמה מאיר שיינפרוכט (פרי הדר); יוסף גרוס; ישעיהו בורשטיין; נפתלי הירצקי ברוקנר; פנחס ברין, הי"ד; חיים זאב יאמא, החי בצרפת; אלעזר בורשטיין, החי בקנדה; יהודה בורשטיין ואברהם ואריה ברוקנר, החיים בתל־אביב.

בראש „צעירות המזרחי — ברוריה" עמדו: הנדיל יזכירוביץ לבית זלצברג החיה בירושלים; חיה פייגנבוים; פייגיל אונגר לבית ישכיל ומרים גרוס, הי"ד.

בראש „השומר הדתי" עמדו: יצחק מאיר שנקר, חניך ה„תחכמוני" בווארשא; מאיר לישא; מאיר גרינוולד; שלמה קליינפלץ; קלמן יאמא.

שתי ההסתדרויות הנ"ל וצעיריהן קבעו עבור חבריהן ואוהדיהן שיעורים לתורה והרצאות על נושאים היסטוריים שונים ופיתחו פעילות ציבורית רבה בכל שטחי החיים שבעירנו.

3. „הציונים הכלליים", — שמייסדיה במייכוב היו: ה"ה אברהם סרצאז'; זאב דב ורשבסקי; זאב דב קייזר; יעקב בלום; משה קופלוביץ. זאב דב וורשבסקי, הי"ד, (גיסו של מר ש.ד. ירושלימסקי) היה המורשה הראשון של ה„קרן הקימת לישראל" במייכוב, כשהלשכה הראשית היתה עוד בווינה, בימי מלחמת העולם הראשונה, במשך כמה שנים. לאחר שהתפטר נתמנה לתפקיד זה מר זאב דב קייזר. שניהם היו הפעילים והמפעילים, והקדישו את מיטב זמנם ומרצם להפצת רעיון גאולת הארץ.

הסתדרות זו, עם מר יעקב בלום בראשה, יסדה במייכוב ספריה בשם „הזמיר", שהכילה כמה אלפי ספרים לקריאה במשרדי הספריה וגם להשאלה. כן הזמינו מדי פעם מרצים מחוץ לעיר (קראקוב, וארשא). בראש הספריה עמדו: ה"ה עו"ד ירחמיאל (מיטשל) איצקוביץ, יעקב בוכנר וצבי לובצ'י — רואה חשבון.

כן התקיים במייכוב סניף „הנוער הציוני", שפעיליו היו: חיים איצקוביץ (יו"ר); אלימלך פרידריך; משה פינצ'ובסקי, הי"ד; הענא זינגרמן לבית פייגנבוים ויחזקאל דרור (פרידריך) החיים בישראל.

4. „הציונים הכלליים" בכארשניצה. מייסדי הסניף היו: ה"ה ש.ד. ירושלימסקי (יו"ר); האחים אברהם ונחום גרטלר; יוסף אהרנרייך; מרדכי קוזובסקי; גב' רחל קוזובסקי; שמואל יעקב גלייט; גב' שפרה גרטלר (נכדת הרב הראשון במייכוב ואחותו של הרב ומו"ץ רבי שלמה זאב ברין הנ"ל) החיה בישראל. האחרונה היתה פעילה מאד ויסדה בכארשניצה ספריה בשביל הנוער.

„הנוער הציוני" בכארשניצה. הפעילים הראשונים היו: ה"ה ישעיהו בר' מרדכי גרייצר וזרח בר' שמעון גרטלר (הסופר ישראל זרחי ז"ל), שיצאו יחד להכשרה לגרוכוב ועלו ארצה כחלוצים; אחריהם פעלו האחים אליעזר, אהרן ופישל צוקרמן ויסדו בביתו של ר' ישעיהו גרייצר ז"ל קיבוץ הכשרה לעלייה לארץ. הם דאגו, שחברי הקיבוץ יקבלו

עבודה בבית־החרושת הגדול למוצרי מתכת של מר דב בעריש גולדקורן, הי״ד, בטחנת הקמח „פולוניא״ ובמחסני הסחורות של ר׳ מרדכי גרייצר ז״ל. רבים מיוצאי קיבוץ זה עלו ארצה והשתרשו בה.

5. הציונים הרביזיונים: בראש הסניף המקומי עמדו: ה״ה דוד בורנשטיין; נטע קורנפלד וחיים איזנברג, הי״ד. עיקר פעילותה של הסתדרות זו התחילה בשנת תרצ״ג (1933).

כל ההסתדרויות הנ״ל היו פעילות מאד ובפרט בזמן בחירות לקהילה ולעיריה, והסתדרויות המזרחי והציונים — גם בזמן בחירות לקונגרסים הציוניים.

יש לציין, שכל הפעולות התנהלו בנימוס ובשקט יחסי, בלי התפרצויות, ולכל אחת מההסתדרויות ניתנה האפשרות להביע את השקפתה ועמדתה מעל במות הקהילה באין מפריע.

ב. אירגונים מקצועיים

1. אירגון בעלי מלאכה (האנדווערקער פעראיין) שמייסדיו היו: שמואל לייב אדליסט; ירמיהו בלום; אהרן ברגר וראובן שמואל קליינר שיסדו גם „בנק קואופרטיבי״ (בנק ספולדזיֶלצ׳י) להלוואות בריבית נמוכה לבעלי מלאכה ולסוחרים זעירים. הבנק היה מסונף למרכז בווארשא מטעם הג׳וינט. אירגון זה הושיט עזרה רבה לבעלי מלאכה יהודיים, בזמן שהשלטונות דרשו תעודות גמר מבי״ס למלאכה, מיהודים שאף פעם לא למדו בהם.

2. אירגון הסוחרים (סוחרים פעראיין) שמייסדיו היו: אברהם מרדכי שטרן; האחים זאב וחיים פייראיזן; אשר ענזיל קופלוביץ; יצחק זלצברג; האחים ישראלצ׳י ומשה יוסף שפיגל; מרדכי רובין. אירגון זה יסד גם „בנק קואופרטיבי״ (בנק קופיצ׳קי) כדוגמת הבנק של אירגון בעלי מלאכה הנ״ל.

לשני האירגונים היו נציגים בקהילה, בעיריה ובמשרד המחוזי של מס הכנסה, שהגנו על האינטרסים של חבריהם.

נציגות היהודים בעיריית מייכוב

כקהילה יהודית היתה מייכוב מאוחדת עם כארשניצה והכפרים הסמוכים, אולם השלטון המוניציפאלי בה היה עצמאי ונפרד. אחוז היהודים במייכוב הגיע ל־40 בקירוב מכלל האוכלוסיה. מובן מאליו, שהשלטונות לא הביטו על כך בעין טובה והשתדלו מדי פעם לצרף לעיר שכונות וכפרים, שלא גרו בהם יהודים ועל ידי כך להקטין את נציגות היהודים בעיריה. בכל זאת הגיעה הנציגות היהודית במועצת העיריה ל־30%. בבחירות לעיריה השתתפו כל ההסתדרויות והאירגונים שהזכרתי לעיל וכולם היו מיוצגים בה.

בראש הנציגות עמד מר אברהם סרצאז׳ וכל חבריה פעלו בהרמוניה מלאה והשתתפו בכל הוועדות. הנציגות השפיעה על בחירת ראש העיר והנהלתה ועל בחירת יושבי ראש של הוועדות השונות וחבריהן.

חברי מועצת העיריה היהודים היו: ה״ה אברהם סרצאז׳; אברהם פרידריך; אהרן ברגר; דוד איצקוביץ; חיים פייראייזן; ירמיהו בלום; למל כצנגולד; מרדכי מולשטין; משה קופלוביץ; נתן בורנשטיין; צבי הירשל לובצ׳י; ראובן שמואל קליינר ושמואל לייב אדליסט.

כותב השורות האלו היה חבר בוועדת החינוך והתרבות של העיריה ושימש גם כיו״ר ועדת קלפי בבחירות לעיריה, ל„סיים״ ול„סינט״. כן כיהן כחבר בוועדה המרכזית לבחירות הנ״ל.

הפוגרום במייכוב וכארשניצה

אחרי חג הפסח תרע״ט (בשני ובשלישי למאי 1919) **פרץ פוגרום נגד היהודים**, במייכוב בעש״ק (שני למאי) ובכארשניצה ביום השבת (שלישי למאי). בפוגרום זה נהרג דודי זקני (אחי הסבא מצד אמא ע״ה) ר׳ נפתלי הירצל זלצברג הי״ד, ועשרות נפצעו פצעים קשים, מהם לא נרפאו כל ימי חייהם.

חברי הנהלת הקהילה וחברי מועצת העיריה היהודיים ובראשם ה״ה אברהם סרצאז׳ ושמשון דב ירושלימסקי (ירושלמי) מכארשניצה, טרחו והשתדלו במסירות נפש אצל השלטונות המקומיים והמרכזיים להפסקת הפרעות, כי גדולה היתה הסכנה לכל יהודי הקהילה. במוצאי שבת נסע מר ירושלימסקי לווארשא והתקשר עם הסיעה היהודית ב„סיים״, שהגישה מיד שאילתא (אינטרפלציה) בעניין. למייכוב ולכארשניצה נשלחה „ועדת חקירה״, בה השתתף העו״ד א.מ. הארטגלאס — ציר הסיים. כמובן, שהפולנים טענו שהיהודים אשמים. אין לתאר את העמל שהשקיעו ה״ה סרצאז׳ וירושלימסקי כדי להוכיח את השקר שבטענת הפולנים. הם ליוו את „ועדת החקירה״ במשך כל זמן שהותה במייכוב ובכארש־ניצה וביקרו אצל כל הפצועים והנפגעים. בכארשניצה נפצעו קשה ה״ה: מרדכי ושמחה גרייצר, מרדכי צבי צוקרמן ובניו יואל ואיסר, מוטל שטיינברגר ואלתר פייגנבלט. האחרון פרץ בבכי בזמן ביקורה של „ועדת החקירה״ אצלו, באמרו: „אני חי במקום זה שנים רבות, אנא הזמינו את כל הפולנים שבסביבה ושאלו אותם אם עשיתי למי מהם איזה עוול במשך כל ימי חיי, ואני כבר זקן ובא בימים, מדוע היכו אותי באכזריות כזו ולמה שפכו דמי ודמי אחי היהודים החפים מפשע כמוני?״ הציר הארטגלאס הסתפק באמרו: „אנא חברי הוועדה, מי מכם יענה לשאלותיו של הזקן הפצוע הזה?״ פניהם אדמו מבושה ולא ענו...

אח״כ הוביל מר ירושלימסקי את הוועדה לביתו של מר דב בעריש גולדקורן והראה להם כיצד הרסו את ביתו, רהיטיו וכלי הבית וכו׳ וכו׳. לבסוף הפנה מר ירושלימסקי את פניו למפקד המשטרה בכארשניצה, ובהצביעו עליו אמר לוועדה: „אם אתם רוצים לדעת מי אשם בכל, הנה האיש! הוא בא לכל בית אחרי שהפורעים סיימו את מלאכתם... גם לבית חותני, מרדכי גרייצר, שאיכסן במחסניו נפט ממשלתי: לפי החוזה עם הממשלה, חייבת היתה המשטרה, בשעת סכנה לרכוש המדינה, לתת לו שמירה משטרתית. אולם למרות שחותני שלח אליו להודיעהו, שהסכנה קרובה מאד והצביע בפניו על הסעיף הנזכר בחוזה, לא עשה דבר. גם אחרי שכבר התחילו הפרעות ופצעו את חותני ואת שכניו הבטיח לבוא מיד, ואמנם בא, אך רק אחרי שהפורעים גמרו את מלאכתם״. מפקד המשטרה לא ענה דבר... התוצאה היחידה מביקור הוועדה היתה, שמפקד המשטרה הועבר למקום אחר; כמה פורעים נעצרו אמנם לחקירה, אבל אף אחד מהם לא הועמד לדין.

לאחר שהוועדה סיימה את חקירתה, התקיימה במייכוב ישיבת מועצת העירייה, ועל פי הצעתו־דרישתו של מר סרצאז׳, נתקבלה החלטה פה אחד (לרבות ה„אֶנדֶקים״) הקובעת, כי הפרעות פרצו ללא אשמת היהודים. בזמנו היה זה נצחון גדול על כל האנטישמים למיניהם. הדבר הושג הודות לעמלם ומסירות נפשם של ה״ה סרצאז׳ הי״ד וירושלימסקי (ירושלמי) ז״ל.

אגרת הברכה להמכללה העבריה בירושלים

ביום ההיסטורי היותר מצוין בחיי האומה הישראלית בעשורים - בתקופת תחיתה המדינית והלאומית בא יום חנוכת היכל החכמה זהו המכללה על הר הצופים: ביום הנצחון השקט, המשמח, המרהיב והמלבב, לעם עבר, לשפת עבר ולארץ העברים - הרחוקה גם הקהלה העבריה הישראלית המיכובית והחרשניצית בין ההמון הגדול של כל קהלות ישראל הנפוצות בכל חמשת חלקי תבל בהתנשאות רוח עצמה, בעז וחדוה והביעה בכתב אשורי על קלף, את רגשי עליצתה וברכתה העמוקה והנבוהה, להבית הגדול הזה ולבחירי עשינו העולים, הגבורים וכבירי הרוח סוללי הדרך לפנינו אשר עשו ועושים ויעשו לטובת עמם ועתידו ואשר יסדו את הבית.

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים, לכונן את בית חיינו והבית הגדול הזה, יהיה בית מצודות לתלמידי חכמינו לבלי יצטרכו עוד לבקש מזונותיהם הרוחניים באמבטים זרים וגשעריו יהיו פתוחים לכל שוחרי דעת מבלי הבדל גזע, דת ומין וזרע חכמה ומוסר היהדות וזרעו יהיה כמלוא הגוים ויקים בו דברי משה רבנו מחוקקנו: (דברים ד, ו) כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו: רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה" ודברי חוזנו: (ישעיה ב, ג) והלכו עמים רבים ואמרו: לכו ונעלה אל הר יי אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו, כי מציון תצא תורה ודבר יי מירושלים.

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים כי הבית הזה, על הר הצופים ישלח עמוד אש נגה, להאיר תבל באור אמת, קשט, צדק ומשפט לפקח עיני עורים מוסריים ומצאו את הדרך הסלולה המובילה אל האשר האנושי והשתכללותו ושלום העולם וסדרי החיים הטובים הנאותים.

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים, כי מיסדי הבית ועוזריהם, יוסיפו אמץ ויחליפו כח לעבור עבודתם הקדושה לטובת עמם וזכרם לא יסוף מקרב ישראל.

אמן!

יום רביעי בשבת בשבעה לחדש הגאלה, שנת אלף שמונה מאות חמשים וחמש לחרבן ירושלים עה״ק ת״ו הר״פ״ה.
עירות מיכוב וחרשניצה, פלך קילץ בפולניה.

רב העדה: [illegible]

שלטון הקהלות: [illegible] — בי״ס עברי: [illegible] — אגודת האמנים: [illegible] — אליעזר: [illegible]

ציונים מיכובים: [illegible] — מזרחי: [illegible] — הסוחרים: [illegible] — בקור חולים: [illegible]

חרשניצים: [illegible] — הזמיר: [illegible] — הצעירים: [illegible] — בית הכנסת: [illegible]

מזרחי: [illegible] — הדרור: [illegible] — בנק הדדי: [illegible] — חברה קדישא: [illegible]

צעירי מזרחי: [illegible] — מכבי: [illegible] — מועצת הצעירה: [illegible]

החלוץ: [illegible] — הדימה: [illegible]

מזרחי: [illegible] — קרן קימת: [illegible]

משרד ארצישראלי: [illegible]

קק״ל: [illegible]

קרן היסוד: [illegible]

הועד לסדור החגיגה של פתיחת המכללה:

הנשיא: [illegible]

המזכיר: [illegible]

כל מאורע שהיה קשור בא״י מצא הד חזק בקהילה. כל שמחה, או כל גזירה רעה של ממשלת המאנדט, מצאו ביטוי ותגובה בישיבות מיוחדות של הנהלת הקהילה, בשיתוף עם הנציגות בעירייה והנהלות ההסתדרויות והארגונים, וגם מעל במת בית הכנסת הגדול. נעשו גם נסיונות להשתתף בפועל בחיי הארץ, ע״י משלוח מברקים ופטיציות לפי הצורך, בהתאם להוראת המוסדות הלאומיים העליונים.

תוצאות המגביות למען א״י במייכוב ובכארשניצה היו לדוגמה לערים אחרות.

לרגל פתיחת האוניברסיטה בהר הצופים שלחה הקהילה את היו״ר מר אברהם סרצאז׳ כנציגה לחגיגות, ובידיו ברכה כתובה על קלף, שנוסחה ע״י הסופר ש״ן כהנובסקי ז״ל, ושהיתה חתומה ע״י כל נכבדי העיר. (ר׳ מאמרו של מר ירושלמי ז״ל בע׳ 118).

בערך באותו זמן ביקרה בא״י משלחת מטעם „קבוצת מייכוב״, אגודה בראשותם של מרדכי גרייצר וחיים פייראיזן, כדי לרכוש במקום אדמה להתישבות חקלאית ולהקמת מפעלי מסחר. המשלחת קנתה שטח אדמה גדול בעפולה, מאת חברת „קהילית ציון האמרי־קאית״. (שמות רוכשי המגרשים ר׳ מאמר בע׳ 124—126).

ואלה יוצאי מייכוב אשר התיישבו בימים ההם על אדמת א״י:

ר׳ ישעיהו גרייצר ז״ל, יוסף ברנר ומרדכי דוד שכטמן ע״ה, ושייבדל לחיים טובים וארוכים דודי (אחי אמי) ר׳ יעקב זלצברג. שניים מן הקונים, ר׳ מיכל ווקסלר מכארשניצה ומחותני (אחי גיסי) ר׳ משה שפיגל, עלו גם הם ארצה במטרה להתיישב בעפולה, אך הדבר לא הצליח בידם. הם חזרו לפולין ושם ניספו בשואה, הי״ד. לשניהם בנים ובנות החיים בארץ.

הקהילה ומוסדותיה תמכו ביד נדיבה בעולים לארץ, שהיו זקוקים לעזרה כספית. כן הקציבה הקהילה מתקציבה בכל שנה ושנה לקרנות הלאומיות. בבנייני הקהילה התקיים קיבוץ הכשרה לאלה שהתכוננו לעלות לארץ. הם קיבלו תמיכה כלכלית, מקומות עבודה וכו׳, מהנהלת הקהילה ומוסדותיה, מהנהלת „המזרחי״ ומהסתדרויות ציוניות אחרות. רבים מהם עלו לארץ והתיישבו בה.

דמויות נכבדים

אלה בכירי ובהירי עיירותינו — אישים שהצטיינו במידותיהם ובדרך חייהם, למדנים, חסידים, אנשי מעשה ובעלי מידות טובות:

אברהם סרצ׳אז הי״ד, עסקן מוכשר ולוחם ללא חת למען זכויות היהודים.

אברהם גולדברג הי״ד, מחסידי חנצ׳ין. היה מוכן תמיד לעזור לזולת בגופו ובממונו, עד למסירות נפש.

אברהם גולדסובל הי״ד, תלמיד חכם, משכיל, בעל שאר רוח ופה מפיק מרגליות.

אברהם שפיגל הי״ד, נפש יקרה, חדור אהבה ללא גבול לא״י ולזולת.

אברהם יאמא ז״ל, כל ימיו עסק בצדקה וב„מתן בסתר״.

אברהם וולדליפריינד הי״ד, תלמיד חכם מחסידי גור. אש שלהבת לתורה ולעבודה ולגמילות חסדים.

אברהם יעקב נייברג הי״ד, תלמיד חכם חריף ובקי, מחסידי חנצ׳ין.

אברהם מרדכי הורוביץ ז״ל, נין לסבא קדישא ר׳ אברהם הורוביץ ז״ל מפינצ׳ב, איש שכל לבו לצדקה וחסד והצנע לכת. חינך את בניו ובנותיו לתורה וליראה ולמעשים טובים. מצאצאיו חיים בארץ וממשיכים בדרכו.

אברהם מרדכי שטרן הי״ד, תלמיד חכם מחסידי קוז׳ניץ, שמסר נפשו ומאודו לטובת מוסדות צדקה וחסד.

אברהם שמעון לונדנר ז״ל, תלמיד חכם מחסידי ה„שפת אמת״ ובנו האדמו״ר מגור זצ״ל. היה גומל חסד עם כל אדם. קופתו היתה פתוחה תמיד לכל מבקשי חסדים, וביתו פתוח לכל אדם. מוצאו ממשפחת תלמידי חכמים גדולים. גידל בביתו יתומים, חינכם לתורה ולמצוות, השיאם והוריש להם את נכסיו.

אהרון גרוספלד ז״ל, תלמיד חכם. ידע את כל ה„משנה ברורה״ בע״פ.

אהרון ברגר הי״ד, איש הנימוסים וההליכות וסמל למסירות בעבודה למען הכלל. יו״ר ביקור חולים משנת תרצ״ג (1933).

אהרון צוקרמן ז״ל, איש הולך ישר, ירא שמיים. מייסד בית הכנסת בכארשניצה.

אלימלך ווישליצקי הי״ד, תלמיד חכם גדול ומצניע לכת, מחסידי האדמו״ר מאוסטרובצ׳י זצ״ל ותלמידו.

אשר ענזיל קופלוביץ הי״ד, תלמיד חכם ובעל מידות טובות, מחסידי קוזמיר ורבי משה טברסקי מלובלין.

בנימין ביינוש פולמן הי״ד, תלמיד חכם, גומל חסדים ונואם מוכשר.

בנימין ביינוש הורוביץ הי״ד, תלמיד חכם ובעל מידות נעלות, מחסידי קוזמיר.

בצלאל ווייצמן הי״ד, חסיד קוזמיר ואח״כ המארח הקבוע של האדמו״ר רבי משה טברסקי זצ״ל מלובלין.

דב בריש גולדקורן הי״ד, ביתו בית צדקה וחסד, חסיד קוזמיר ואח״כ של האדמו״ר מז׳וריק זצ״ל.

דוד (דודזי) ואחיו נתן ומשה בורנשטיין הי״ד, תלמידי חכמים מחסידי גור, זכו לשרשרת של דורות למעשים טובים ואצילי נפש, הי״ד.

דוד איסר אייזנברג הי״ד, חבר לצדקה ומתן בסתר לר׳ אברהם יאמא הנ״ל, מחסידי קרימולוב.

העשיל הורוביץ הי״ד, בר אוריין וירא שמיים גדול, מחסידי קוזמיר ואח״כ לובלין.

זליג ולדליפרנד ז״ל, משרידי חסידי קוצק ואח״כ גור, זקן מופלג, שכלו בהיר ולא פסיק פומיה מגירסא.

חיים זלצברג ז״ל (סבי), תלמיד חכם גדול, מחסידי גוסטינין ואח״כ גור, עסק בתורה ובמעשים טובים, חי בצער ובעוני, מוהל מומחה שלא על מנת לקבל פרס. ניהל שיעורים קבועים לתורה בצוותא בבית החסידים גור, בתוכם ר׳ יצחק גיטלר ז״ל (אבי ר׳ יעקב גיטלר הי״ו) וגם בלילי שבתות אחר התפלה עד שעה מאוחרת. זכיתי עוד להבחן על ידו בחומש עם פירוש רש״י. דמותו עומדת לפני תמיד ומאירה את עיני. כל כולו היה נתון במחשבת התורה והחסידות, ואפילו בזמן מחלתו הקשה שממנה לא קם. היה גם מגדולי היחוס.

חיים בר׳ אליקים גציל לויט ז״ל, הקדיש הרבה מזמנו למוסדות „אחיעזר״ ו„ביקור חולים״, מחסידי האדמו״ר רבי דוד גולדמן זצ״ל מקיילץ. זכה לבנים ולחתנים בני תורה ותעודה.

חיים בר׳ שאול לויט הי״ד, ביתו היה בית אכסניה לאדמו״רים וזכה לשדך בנותיו עם בני חשובי הדור.

חנוך העניך קייזר ז״ל, תלמיד חכם ועמקן במחשבת התורה והחסידות, מחסידי גור.

יהושע קופלוביץ הי״ד, בעל מדות טובות, קיבל כל אדם בסבר פנים יפות.

יודל גרשונוביץ ז"ל, בעל צדקה גדול, מהעושים בלב ונפש.

יוסף ישכיל ז"ל, בקי בש"ס, מחסידי גור, נאמן בית הרב, מסתפק במועט וידיד נפש לכל אדם.

יוסף ברוך ברוקנר ז"ל, תלמיד חכם, בעל מידות נעלות, מחסידי גור, זמן ממושך ראש ה„חברה קדישא".

יחיאל שמואל אברמוביץ הי"ד, תלמיד חכם ובקי בספרות המחקר והפילוסופיה היהודית.

יעקב זיבנברג ז"ל, תלמיד חכם, איש צדקה וחסד, אציל הרוח, בן לאחת המשפחות המפורסמות בוורשא.

יעקב סטריקובסקי הי"ד, תלמיד חכם ונפש אצילה, מחסידי גור, בעבודתו־תפילתו הגיע עד מִיצוי הנפש.

יעקב יצחק בלט ז"ל, תלמיד חכם ומפורסם כפיקח ובורר בעניינים מסחריים גדולים, נין ונכד להחוזה מלובלין ושמו נקרא עליו לפי מגילת היוחסין שמתפרסמת בספר זה. מחסידי חנצ'ין.

יעקב יצחק הורוביץ הי"ד, תלמיד חכם וירא שמים, בעל מעשים טובים, היה נינו של הסבא קדישא רבי אברהם מרדכי מפינצ'ב זצ"ל.

יעקב צבי גיטלר הי"ו, תלמיד חכם ובית יהודי לשם ולתפארת, מחסידי גור, עסקן בחסד ובמסירות נפש וזכה לעלות עם בני משפחתו לארץ ישראל — משאת נפשו.

יצחק הוטנר הי"ד, תלמיד חכם שכולו אומר כבוד והדר, ממשפחת הגאון ר' יהודה סג"ל הוטנר ז"ל — חבר ועד הרבנים בווארשא.

יצחק פוֹסלוּשני הי"ד, תלמיד חכם וירא שמים מחסידי גור.

יצחק שיינפרוכט (פרי־הדר) הי"ד, עסקן חרוץ ומרצה לנוער דתי, היה נכדו של הרב הראשון במייכוב. ירמיהו בלום הי"ד, עסקן וטוב לב למופת, עזר בגופו ובממונו לכל מר נפש.

ישראל דוד שפיגל ז"ל, תלמיד חכם מחסידי חנצ'ין, זכה לבנים ולחתנים בני תורה וחסידים.

למל כצנגולד ז"ל. איש העצה והעזרה לזולת בהצנע לכת.

מאיר גיטלר הי"ד, תלמיד חכם מחסידי גור בעל צדקה וחסד. אשתו יוכבד היתה נינה של „היהודי הקדוש" זצוק"ל.

מאיר ולרשטיין ז"ל, תלמיד חכם מחסידי אמשינוב, התייחס למשפחת בעל „תוספות יום טוב" ואחד מבניו, ר' משה הי"ד, היה מחותנו של הרה"ג הקדוש רבי מענדיל מפאביאניץ זצ"ל, הי"ד.

מאיר פוגל ז"ל, תלמיד חכם בעל מידות נעלות, חסיד חנצ'ין והמארח הקבוע של האדמו"ר הראשון מחנצ'ין זצ"ל בזמן ביקוריו במייכוב, זכה לדור ישרים יבורך.

מענדיל רוגובסקי הי"ד, בעל צדקה ומכניס אורחים להפליא. (כארשניצה).

מרדכי גרייצר ז"ל, איש הצדקה והחסד, מפורסם כאיש אמת וזכה לקשרי חיתון עם הגאון המפורסם בעולם, רבי משה נחום ירושלימסקי ז"ל מקילץ. השתתף בבוררויות יחד עם הגאון הקדוש מאוסטרובצ'י זצ"ל, ואף ניצח אותו בדברים.

מרדכי צבי ואחיו דוד צוקרמן הי"ד, בראש דאגתם היה להושיט עזרה לעניי כארשניצה בכלל ולקמחא דפסחא בפרט במסירות ובנאמנות. ר' מרדכי צוקרמן זכה לעלות לארץ עם בני משפחתו, התיישב בתל־אביב והסתדר בה ונפטר ביום כ"ד ניסן תש"ב ומנוחת כבודו בבית הקברות בנחלת יצחק.

משה יוסף וייל ז"ל, מראשוני המתיישבים בעיר ומבעלי הבתים החשובים. זכה לבנים ולחתנים בני תורה ומעשים טובים.

רחל בורנשטיין, אשת מיכאל בורנשטיין

מיכל בורנשטיין זצ״ל, מראשוני המתיישבים ומחשובי העיר, מחסידי גור, היו לו שמונה בנים בני תורה ומעשים טובים.

משה יוסף הורביץ ז״ל, איש תם והולך ישר, חינך את בניו ובנותיו לתורה ולמעשים טובים, זכה לעלות ארצה עם בני משפחתו ונפטר אור ליום ז׳ תשרי תשכ״ו ומ״ק בביה״ק האיזורי בחולון.

סנדר יוסף וינטרויב ז״ל, מקשוינז׳, תלמיד חכם גדול, חסיד ראדזין וכל ימיו ולילותיו היו קודש לתורה ולחסידות.

פישל קופלוביץ ז״ל, תלמיד חכם מחסידי חאמילניק, מחשובי העיר, ובניו היו בני תורה וחסידים.

ראובן ציגלר ז״ל, בעל מדות טובות. עם התפתחות הישוב היהודי בכארשניצה, יסד בית תפילה שני בביתו.

ראובן דב שפיגל ז״ל, תלמיד חכם מחסידי חנצ׳ין, זכה לבנים ולחתנים בני תורה וחסידים. בנו יעקב שפיגל (גיסי) ועוד מצאצאיו חיים בישראל.

ראובן שלמה לונדנר ז״ל, תלמיד חכם מחסידי גור ומחשובי העיר. (הסבא של ר׳ יעקב צבי גיטלר הי״ו).

פנחס (פינטשע) אליהו גוטליב בר׳ צבי, נולד בזרנובצי תרנ״ז, חתנו של ר׳ אליעזר גרשטנפלד מקוזלוב, שהשתייכה לקהילת קשוינז׳. תלמיד חכם ובעל מידות טובות. חבר הנהלת הקהילה, מייסד ויו״ר של קופת גמ״ח, שפעלה רבות לעזרת הנזקקים. הפיץ תורה ברבים. שלושה מבניו חיים בארץ; חיים מאיר (בבאר שבע) אברהם (בקיבוץ נצר סירני) ושמואל (ברחובות). הם שינו את שם משפחתם ל,,אהוביה״.

שלמה יאמא הי״ד, תלמיד חכם וירא שמים ובעל מדות תרומיות.
שלמה מאיר שיינפרוכט הי״ד, תלמיד חכם ואיש העצה והעזרה בהצנע לכת.
שמואל פרידנברג הי״ד, ביתו בית צדקה וחסד ומתן בסתר ואוהד תורה ולומדיה.
שמואל שמעלקא כצנגולד ז״ל, נדבן למופת, מחשובי העיר והשיא את כל בנותיו לתלמידי חכמים מיוחסים ואנשי מעלה.
שמשון דב ירושלימסקי ז״ל, בנו של הגאון המפורסם מקיילץ הנ״ל וחתנו של ר׳ מרדכי גרייצר הנ״ל. איש הציבור ולוחם כארי למען הציבור. עזב את מייכוב ועבר לכהן כמנהל מחלקת התעמולה והפרסום של הלשכה המרכזית ל„קרן היסוד״ בווארשא בשנת תרפ״ה (1925). התפטר ממשרה מכובדת זו בתרצ״ה (1935) ועלה ארצה כדי לחנך את בניו בארץ ישראל.
שרגא פיבל חנצינסקי ז״ל, תלמיד חכם, מחסידי גור ועסקן בצרכי ציבור.
שרגא פייבל לייזורק ז״ל, איש פשוט אבל תם וישר. קיים בעצמו „חצות לילה אקום להודות לך״ וקראו לו „דער תהילים איד״ (יהודי התהילים).

נשים צדקניות

אסתר׳ל, אשת ר׳ יונה גרטלר ז״ל (כארשניצה), הצטיינה במעשים טובים שנעשו בהשכל ודעת.
בלומה אשת ר׳ מיכל ווקסלער ז״ל (כארשניצה), היתה אם לילדי עניים להלבישם ולהנעילם, הודות לבינה יתירה שחנן אותה הקב״ה.
חיה אשת ר׳ דוד איסר אייזנברג ז״ל (מייכוב) בעלת צדקה ומתן בסתר למעלה מיכולתה. צדקתה, צניעותה ושכלה היו לשם דבר.
חנה אשת ר׳ אברהם גולדברג הי״ד, בעלת צדקה וגמילות חסד. אשה גדולה וצנועה.
פיגה ליבה אשת ר׳ מרדכי גרייצר ז״ל, עשתה צדקה וחסד בסתר והיתה נצר למשפחות מיוחסות בישראל. אביה ר׳ שמואל זילברברג ז״ל היה גיסו של האדמו״ר רבי אברהם איגר זצ״ל מלובלין, ואמה מרת גיטל ע״ה היתה בתו של ר׳ ישעיהו ליפשיץ זצ״ל מאוגרודז׳ניץ ואח״כ בווארשא. מבני משפחתו של ר׳ משה חלפן־ליפשיץ, חותנם של מרן רבי יצחק מאיר זצ״ל בעל „חידושי הרי״ם״ ואח״כ גם של „השרף המעופף״ רבנו מנחם מענדיל זצ״ל מקוצק.
פסילי אשת ר׳ שלמה פייגנבוים הי״ד, יושבת ראש של אגודת נשים לעזרה בסתר (ראה לעיל „מוסדות צדקה וחסד״) גידלה יתומים בתוך ביתה לצד בעלה ודאגה לכל מחסורם.
קיילא אשת ר׳ מנחם מאניע מלינרסקי הי״ד, בעלת צדקה וחסד למופת, כולה לב רגיש לעזרת הזולת. היא ובעלה חינכו את בניהם לתורה ולמעשים טובים והשיאו את בנותיהם לאברכים בני תורה.
רייזילי אשת ר׳ אברהם שמעון לונז׳נו ז״ל, אשה צדקנית במלוא מובן המלה ושותפת במעשים טובים לבעלה הנ״ל.
רעלא אשת ר׳ משה סוקניק הי״ד, אצילת נפש ועסקנית לצרכי צדקה, ובעיקר לצורך הכנסת כלה.

עם נעילת השער

יודע אני, שעם כל רצוני הטוב לא מיצ־תי במאמרי זה את כל תפארת אנשי השם שבקהילותינו, ובודאי הוא לקוי בחסר בכלל וביחס לכארשניצה וקשוינז' בפרט.

רבים מחברינו יודעים, שעוד לפני 15 שנים הצעתי והפצרתי באספות הארגון, לגשת מיד למלא את החובה הקדושה — להוציא „ספר יזכור" לעיירותינו, כדי שידעו ויכירו שרידינו והדורות הבאים מקור מחצבתם, אוצרות התום והיושר שהיו גנוזים ברוחם של אבותינו ואבות אבותינו, האצילות וטוהר הנפש שהיו נסוכים על פניהם ועל מעשיהם, אולם לצערי הצעתי דאז מתגשמת רק כיום. בינתיים עברו עלי ימים קשים ומחלות קשות וכמה מזקני עירנו, שמהם אפשר היה להציל הרבה ידיעות, שבקו חיים לכל חי, וכל מה שכתבתי הוא רק מזכרוני. למעלה מ־36 שנה חלפו מאז, ופנקסי הקהילות והארכיונים שלהן הושמדו ואינם.

אני מוצא לנכון להביע את תודתי העמוקה ליו"ר האירגון בשנים האחרונות, מר שמואל ברגר, וליתר חברי ההנהלה העובדים ללא ליאות, על שנגשו להציל כל מה שאפשר עוד להציל ולהעלותו בדפוס. הם הם שעודדו גם אותי לתרום את חלקי לזכר הקהילות הקדושות שלנו. כ"כ אני מודה לנשיא הכבוד של ארגוננו מר ש.ד. ירושלימסקי (ירושלמי) ז"ל, על שעבר על החומר והעיר הערות נכונות, שהכנסתי אותן במאמר זה.

נסיים במצוות עשה: „זכור את אשר עשה לך עמלק".

אלה עקדות תראה

ארץ אל תכסי דמם ואל יהי מקום לזעקתם עד ישקיף וירא ה' משמים וינקום נקמתו ונקמת עמו ונקמת תורתו ונקמת דם עבדיו אשר שפכו דמים כמים, כהבטחתנו ביד אבי חוזה „הרנינו גויים עמו, כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו" (סליחות לערב ר"ה).

אבינו שבשמים! זכור נא לטובה את נשמות הקהילות הקדושות האלו בתוך השש מאות רבוא מישראל שנפלו שדוד לפני הצורר הגדול של תקופתנו ובנחמת ציון וירושלים נחם נחמנו נא בכפלים.

נחמן בלומנטל

לתולדות יהודי מייכוב

נתונים סטאטיסטיים

היישוב היהודי במייכוב נמנה על היישובים הצעירים ביותר בפולין. עד לשנת 1862 — שנת הרפורמה הגדולה בקונגרס פולין, לגבי אותו חלק של פולין שהשתייך לרוסיה (מאז הקונגרס הווינאי ב־1815) ואשר כלל גם את מייכוב — אסור היה ליהודים לגור במקום. הקרקע היתה רכושו של מנזר קאתולי, כפי שמודגש ב„יורייסקאיה אנציקלופדיה" [1]). אם כי לא נשתמר שום מסמך המעיד על איסור כניסת יהודים לעיר (de non tolerandis Judaeis) לא הורשו יהודים לגור במייכוב או להמצא בה אחרי שקיעת החמה. אולם נוהגים היו לבוא אליה בימי יריד, מן היישובים השכנים, בכדי לנהל מסחר עם האוכלוסיה הלא־יהודית. החל ב־1860 מותר היה להם להחזיק בעיר את מחסניהם ואת חנויותיהם.

רק בשנים 1862—63 הורשו יהודים להשתקע במקום, והם השתמשו ברצון ברשות זו, כפי שמעיד מיפקד האוכלוסים מן השנים ההן. תהליך דומה התרחש ב־16 העיירות של מחוז מייכוב [2]).

מיפקד התושבים ברוסיה משנת 1857 מראה, שלא היה בעיר אף יהודי אחד [3]). המספר הכולל של התושבים במחוז היה אז, לפי המיפקד משנת 1857, 109,877 נפש והיה מורכב מ־105,582 סלאווים (הממשלה הצארית לא היתה מעוניינת להבליט את המספר הרב של פולנים בעיר שהפכה עיר רוסית, ולפיכך כללה אותם בסעיף: סלאווים) ו־4,295 מאמינים ב„דת העתיקה" („איזראליטים" starozakonnych). המיפקד הבא, משנת 1897 קובע, כי מספרם הכללי של התושבים במייכוב מגיע ל־4,175 נפשות, מהם 1,436 יהודים (34.4% [4]). בכל מחוז מייכוב היו בזמן הזה 115,000 תושבים, ביניהם 5,808 יהודים (5.5%). זוהי עלייה ניכרת במספר היהודים במחוז.

מספר היהודים בעיר הלך וגדל, ובמיפקד הראשון שנערך בפולין העצמאית, בדצמבר 1921, הגיע מספרם ל־2,383, מתוך המספר הכולל של התושבים: 5,699, שהם 41.8% [5]). במחוז כולו נמנו בשנת 1921 8,318 יהודים, שהם 5.6% מכלל האוכלוסיה [6]). בד בבד עם גידול האוכלוסיה היהודית גדלה גם האוכלוסיה הלא־יהודית, דבר המעיד על התפתחותה של העיר. זאת ניתן לראות מן הטבלה הבאה:

אוכלוסיית מייכוב לפי מיפקדים רשמיים ברוסיה הצארית ובפולין העצמאית

שנה	האוכלוסייה בכללה	מס' היהודים	% היהודים
1827	1,230	—	
1857	1,427	—	
1897	4,175	1,436	34.4
1921	5,699 [7])	2,383	41.8

במשך שלושים השנה, בהם לא נמצאו כלל יהודים בעיר, גדל מספר התושבים ב־197 נפשות בלבד; ואילו אחרי שיהודים השתקעו בעיר גדלה האוכלוסייה הכללית במשך 40 שנה ב־868 נפשות, וב־24 השנים הבאות — ב־1,021 נפשות. מספרים אלו מוכיחים כי גידול האוכלוסייה בתקופה זו לא נגרם ע״י הריבוי הטבעי בלבד, אלא ע״י מתיישבים מן החוץ, המחפשים ומוצאים בעיר זו מקורות פרנסה ומשתקעים בה. ההתיישבות היהודית בעיר שימשה איפוא מנוף לאוכלוסייה הלא־יהודית, ותרמה להתפתחות העיר.

על גידול מספר היהודים במייכוב בשנים 1920—1921 השפיעו הפוגרומים שנערכו בכפרים ובעיירות שבסביבה. היהודים חיפשו לעצמם מקלט בעיר המחוז.

בבואנו להשוות את ריבוי היהודים בעיר עם זה של הלא־יהודים בתקופת השנים 1897—1921 נמצא, כי היישוב היהודי גדל ב־40%, בו בזמן שהיישוב הלא יהודי גדל רק ב־31%. אולם בשנים הבאות, ועד לפרוץ המלחמה, השתנה היחס המספרי לרעת היהודים. הוא הדין גם לגבי יתר תחומי הדמוגראפיה היהודית.

אצל וואסיוטינסקי *), למשל, אנו מוצאים מספרים מעניינים בנוגע לילדים עד גיל 10, יהודים ולא יהודים, במחוז מייכוב כולו. בשנת 1897 היו במחוז 1,859 ילדים יהודיים עד לגיל 10, שהיוו 32% מכלל היהודים; בשנת 1921 היה מספרם 2,224. מבחינה אבסולו־טית עלה אמנם מספרם, אך בהשוואה לגידול האוכלוסייה ירד חלקם מ־32% ל־26.7%. זהו תהליך ידוע בקרב היהודים — כשהם הופכים לאנשי כרך פוחתת בקרבם הילודה.

לגבי מיפקד האוכלוסים מ־1921 יש להעיר, כי בשאלון המיפקד לא היה טור לרישום הלאום, אולם נמצאו בו שני טורים אחרים, לדת ולשפת האם, אשר מתוכם ניתן להסיק מסקנות מדוייקות למדי לגבי ההשתייכות הלאומית. לפי מיפקד זה התקבל, כי בעיר היו 2,383 בני דת משה (mojżeszowe wyznanie) אולם רק 1,968 מהם ציינו כשפת אמם יידיש או עברית. אלה האחרונים נחשבו, לכל הדעות, כיהודים לאומניים. אשר לאחרים (415) יש להניח, כי חלק קטן מהם היו מתבוללים והשאר לא התמצאו בשאלות שהוצגו בפניהם מצד הפקיד הממונה, אשר דיבר פולנית בלבד. פקיד זה, קומיסאר הבחירות, היה מעוניין להוכיח את ריבוי האזרחים דוברי פולנית. הוא קיבל הוראות מיוחדות בכיוון זה ופעמים ניצל את סמכותו לרעה.

אגב, גם היהודים עצמם השתדלו — עד כמה שאפשר — לא להיכלל במיפקד, מתוך סיבות שונות (חוסר תעודות מתאימות; חוסר אמון בשלטון; אמונות תפלות; להמנע מ„מס הגולגולת״ וכד׳).

על מיפקד התושבים האחרון שנערך בפולין, בדצמבר 1931, לא פורסמו שום פרטים. ידוע רק, כי העיר מנתה 6,360 נפשות והיו בה 585 בנייני מגורים. על המחוז כולו ידועים המספרים הבאים:

כלל התושבים באותה שנה היה 154,600 בקירוב. מהם:

קאתוליים־רומיים	146,863
בני דת משה	7,271
קאתוליים־יווניים	32
אורתודוכסים (פראבוסלאוים)	67
אוואנגליים	36
אחרים (בעלי דעות חפשיות)	305
ס"ה	154,574

החלוקה לפי שפת האם היתה כדלהלן:

דוברי פולנית	147,738
יידיש (ואולי גם עברית)	6,762
אוקראינית	36
רוסית	1
גרמנית	9
ליטאית	2
צ'כית	2
שפות אחרות	24
ס"ה	154,574 [9]

יהודים לפי הדת, שלא ציינו יידיש כשפת אמם, היו איפוא בכל המחוז כ־7% ממספר היהודים. ספק, אם כל אלה היו מתבוללים. (ר' ההערה לעיל לגבי מפקד 1921).

מהשנים המאוחרות יותר אין לנו מספרים סטאטיסטיים רשמיים. לפי נתונים של הג'וינט היו במייכוב, בשנת 1939, 1,800 יהודים בלבד [10]. מספר זה קטן מן המציאות. אמנם עבר משבר כלכלי על יהודי מייכוב, כמו על יתר יהודי פולין, בשנים האחרונות שלפני מלחה"ע השנייה. ובעקבותיו גברה הגירת היהודים; אך עד לשיעור כזה לא הגיעה ההגירה.

ראש העיר לשעבר של מייכוב, יוליאן פיבובורסקי, נוקב במספרים הבאים המתייחסים ליהודי מייכוב (במאמרו ששלח אל „יד ושם" בירושלים, כנראה על סמך הנתונים שהיו בידי שלטונות העיר):

בשנת 1895	—	665	יהודים
בשנת 1909	—	1,340	"
בשנת 1939	—	2,448	"

מספרים אלו מתקבלים על הדעת.

ראש העיר הנזכר מתאר את יהודי מייכוב, שסגנון החיים של אירופה המערבית היה ודאי טבוע בהם יותר מאשר ביהודי העיירות בסביבה, בפרט בשנים האחרונות, במלים אלו:

„בשנת 1939, רק אחוז קטן מיהודי העיר נבדלו מהאוכלוסיה הפולנית בלבושם או בלשונם, או ברמתם התרבותית. בין היהודים לבין הפולנים העירוניים והכפריים שררו חיי חברה תקינים, טובים ושקטים (spokojne !). סוחרים יהודיים קנו ומכרו תוצרת חקלאית, קנו את היבולים אצל בעלי האחוזות הגדולים ואצל האיכרים וייצאו אותם לארצות שונות".

ייתכן שמייכוב היתה העיר היחידה בפולין שלפני המלחמה, בה חיו עוד יהודים בני הדור הקודם, אשר זכרו את המשתקעים היהודיים הראשונים. בספר זה כלולים שמותיהם של מייסדי המניין הראשון; כנראה, סיפרו עליהם והזכירו אותם מדי פעם, שמותיהם עברו מדור לדור וכך גם הגיעו אלינו.

היישוב עצמו במייכוב הנו עתיק מאד. הוא נודע כבר במאה ה־13, כאשר התיישבו במקום נזירים שבאו מא"י, מטעם מיסדר „הקבר הקדוש". הם הקימו מנזר ובנו בו דגם של קבר ישו, לפי המקור שראו בירושלים. כבר במאה ה־13 קיבל היישוב מעמד של עיר והוענקה לו הזכות המאדבורגית (מינהל מקומי עצמי).

לפי האנציקלופדיה הפולנית המודרנית הראשונה [11], היתה כל העיר מרוצפת באמצע המאה ה־19. היה זה סמל ההתקדמות והסגנון האירופי בימים ההם. בתקופה ההיא השתייך מחוז מייכוב לפלך ראדום והקיף תשע ערים: קשוינז', דז'יאלושיץ, סלומניקי ואחרות.

הערות

1) פטרסבורג 1913, כרך 11, עמ' 440.

2) **Bogdan Wasiutyński: Ludność Żydowska w Królestwie Polskim** ,עמ' 69

3) בשנת 1856 נמצאו בכל מחוז מייכוב 3.9% יהודים; זהו האחוז הקטן ביותר בין 39 המחוזות שהיו בקונגרס־פולין. ר' עמ' 27 בספרו של וואסיוטינסקי המצוטט לעיל (הערה 2).

3א) Slownik Geograficzny, V, XI Cz. II, 1902 Suplementum, 324 'עמ

4) וואסיוטינסקי נוקב — בניגוד לאנציקלופדיה — מספר אחר, בנוגע לכלל התושבים בשנת 1897, דהיינו 3,731 בלבד; בהתאם לכך מתקבל אצלו אחוז גדול יותר של היהודים: 38.5%.
השווה: **Bogdan Wasiutyński: Ludność Żydowska w Polsce w wieku XIX i XX, Warszawa**

5) וואסיוטינסקי, עמ' 30.

6) שם, עמ' 17.

7) שם, עמ' 30.

8) שם, עמ' 181.

9) Statistisches Gemeindeverzeichnis, Berlin 1939

10) **E. Podhoritzer-Sandel: O Zagładzie Żydów w dystrikcie Krakowskim. Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego**
עמ' 88 ,1959, Nr. 30

11) הוצא לאור ע"י היהודי שמואל אורגלבראנד בשנים 1859 — 1868 בוואַרשא, ב־28 כרכים.

בפולין החדשה

עלה בגורלה של העיר מייכוב למלא תפקיד חשוב בתולדות פולין העצמאית החדשה.

ביום 6.8.1914 יצאה מקראקוב הפלוגה הראשונה של לגיונות פילסודסקי שצעדה אל מייכוב דרך ראצלאוויץ. היתה זו ההופעה הראשונה של הלגיונות הפולניים שבאו מקראקוב (גאליציה, אוסטריה) אשר עברו את הגבול האוסטרי־רוסי לשעבר, בכיוון מייכוב (רוסיה), ללא קרבות, מאחר שהשטח נכבש קודם לכן ע״י הצבא האוסטרי.

מפקד הלגיונות, יוסף פילסודסקי, לאחר מכן נשיא־המדינה הראשון של פולין העצמ־אית, התעכב במייכוב, יחד עם ראש המטה קאזימייז׳ סוסנקובסקי, ושהה בבניין הענק של בית החרושת לכוהל, אשר הרוסים הרסו לפני עזבם את העיר.

למחרת היום הגיע למייכוב קצין הלגיונרים, המנהיג הידוע של המפלגה הסוציאליסטית הפולנית (פ.פ.ס.) איגנאץ דאשינסקי [1], לאחר מכן מארשאלק (יושב־ראש) של הסיים הפולני. דאשינסקי לקח את דירת הרופא יאן ביאלי שברח עם הרוסים; הוא נתמנה ע״י פילסודסקי כסגן קומיסאר צבאי של העיר והמחוז. לראש העיר מינה פילסודסקי את גלוכובסקי, ולראש המחוז — את ה. זאפארסקי. הם ארגנו מיליציה ובית חולים למחלות מידבקות; „נוצרים ויהודים תרמו מרצונם הטוב 1,000 קרונים אוסטריים ומסרו את הכסף לצבא הפולני״ (דאשינסקי). הקומיסאר הצבאי הפולני האחרון במייכוב היה ד״ר רישארד קוניצקי.

ב־12.8.1914 בא למייכוב קומיסאר צבאי חדש, אשר נשלח ע״י הצבא האוסטרי; הלה נטל לידיו את תפקידיו של הקומיסאר הפולני, שנעשה מיותר כתוצאה מכך.

ב־13.8 חזר פילסודסקי לקראקוב; מטהו עבר לקילץ, בה הוקם הגדוד הראשון של החטיבה הראשונה בלגיונות פילסודסקי.

בדרך ממייכוב לקילץ נפלו לגיונרים רבים וביניהם לא מעט יהודים [2].

רדיפות ופרעות

עם תקומת פולין העצמאית בנובמבר 1918, היתה מייכוב אחת הערים בה ערכו האיכרים מכפרי הסביבה יחד עם חיילים של הצבא הפולני החדש פרעות ביהודים. בשטח זה „התמחו״ במיוחד פיקודיו של גנראל האלר שהובאו מצרפת — וכן החיילים הפולניים מגליל פוזנאן (poznańczycy). בואם של החיילים הללו הטיל תמיד אימה ופחד על התושבים היהודים.

בריונים אלה פתחו בגזיזת פיאות ושערות של יהודים; אחר היו „לוקחים״ מהחנויות כל מה שנפשם חפצה, ולבסוף היו פורעים ורוצחים בבתי היהודים.

על מעשים אלה כתבה העיתונות היהודית־פולנית בשנים ההן וצירים יהודיים בסיים השמיעו מחאות. עבר זמן רב עד שהשתרר השקט, והיהודים החלו לחיות כאזרחים ברפוב־ליקה החדשה, ואף ללחום למען זכויותיהם האזרחיות והלאומיות. אולם כעבור תקופה של שלווה יחסית — הלך מצבם הלוך ורע.

מרובים ושונים היו סבלות היהודים במייכוב. בתקופת הבחירות לסיים הראשון בפולין, למשל, הערימו השלטונות קשיים על היהודים שבקשו להשתתף בבחירות, בנימוק שקיים ספק „אם היהודים הם בעלי לאומיות פולנית, והואיל ובפולין רק פולנים הם בעלי זכות בחירה, הרי שיהודים הרוצים להשתתף בבחירות, מחוייבים להגיש הצהרה שהם פולנים״ („כווילא״ [3] מ־4.1.1919). ברור שהצירים היהודיים נאלצו להתערב גם בעניין זה, ולא בעניין זה בלבד.

דין וחשבון של סיעת הצירים היהודיים בסיים הפולני, לשנים 1919—1923 [4]) כולל

פירוט של מקרים בהם ראתה הסיעה צורך להתערב. והרי כמה ממקרים אלה משנת 1919: ב־8.3 וב־19.4 — פרעות. במקרה הראשון היו 7 נפגעים ובמקרה השני — 60; בעניין התלמידים היהודיים בבתי הספר הפולניים שמאלצים אותם לכתוב בשבת; בשנת 1920 אירעו נגישות מצד המשטרה: „אין נותנים שם לקהילה היהודית לעבוד באופן חופשי...". בחודש יוני 1921 התערבו צירינו בגלל ההסתה האנטישמית המתנהלת בעיר (כרזות ברחובות וכדומה).

העיתון „כווילא" מ־21.5.1919 מוסר, שבתחנת הרכבת מייכוב בוצעו התנקשויות ביהודים ושהצירים היהודיים הארטגלאס ופרילוצקי עצמם היו עדי ראייה לכך. הסיעה של הצירים היהודיים שלחה תזכיר בעניין זה אל ראש המדינה Naczelnik Państwa פילסודסקי.

התנגשויות גדולות יותר אירעו במייכוב וביישובי הסביבה במאי אותה השנה. בקשר לכך הגישו הצירים היהודיים שאילתה בסיים. ועדה מיוחדת שמינה הסיים קבעה, כי בעת המהומות במייכוב נפצעו קשה 3 יהודים ו־10 בצורה קלה. במחוז מייכוב: בכארשניצה — 5 פצועים קשה ו־32 פצועים קל, בסלומניקי — 2 פצועים קשה ו־8 קל, בקשוינז' — 2 פצועים קשה ו־6 פצועים קל. כן נשדדו חנויות רבות ובית הכנסת בסלומניקי. בהקשר לזה נעצרו 40 איש („כווילא" מ־1.6.1919).

מאוחר יותר הגישו הצירים היהודיים שאילתה בקשר להסתה האנטי־יהודית שניהל הגנראל לאטיניק. בדצמבר 1921 קיבלה סיעת הצירים תשובה, לפיה ציווה התובע הצבאי של פוזן לערוך חקירה בנושא השאילתה...

אולם אף לאחר מכן, משחלפו ספיחי המלחמה והחיים חזרו למסלול תקין, הוציאו שלטונות מייכוב מדי פעם פקודות אנטישמיות, ומזמן לזמן אירעו התפרצויות אנטישמיות של יחידים ושל כנופיות מאורגנות.

כדוגמא מביא „דער היינט" (מ־28.5.1930) ידיעה, כי מפקח אנטישמי על בתי הספר, יוסף שימקביץ, התנפל בשעת חגיגות ה־3 במאי על היהודי מ. הייליג וסטר לו פעמיים על הלחי, על לא עוול בכפו. הייליג פנה בשל כך אל המפקח העליון של בתי הספר (קוראטור).

בשאלון שהפיץ ארגון יוצאי מייכוב בין חבריו, כלולה השאלה: איזה מאורע משנות הילדות נחרת ביותר בזכרונך? כמעט כולם מציינים את הפרעות שפרצו בשנים הראשונות לתקומת פולין בערים: מייכוב, קשוינז', ווילקי, כארשניצה ואחרות. כמובן, שכל אחד עומד על מה שעבר עליו אישית, וכל אחד ראה פרטים אחרים, אבל התמונה הכללית היא ברורה: פרעות ביהודים עם תקומתה של פולין העצמאית.

כותב יעקב ווילדמאן־זליקוביץ' מהעיירה בז'סקו:

„לא מש מזכרוני הפוגרום משנת 1918. היה זה בליל שבת, כשסבא אמר את הקידוש. פתאם התחילו דופקים על החלונות, ונשמעו צעקות: ,לפתוח !'. הדפיקות והצעקות גברו ללא הרף. עמדנו דוממים ורועדים מפחד. הייתי נער קטן אך הרגשתי את הסכנה ולבי התמלא פחד. האיכרים פרצו את הדלת והחלונות, כנופיות בריונים חדרו פנימה ובמקלות היכו את סבתא וסבא. אותי עם אמא הוציאה שומרת הבית כדי להחביאנו בביתה. היה לנו בית מסחר לאריגים, והפורעים הוציאו ממנו את הסחורה והרסו הכל. לא יכולנו להמשיך ולחיות במקום, לכן עברנו לגור במייכוב".

על האנטישמיות ששררה כל השנים כותב יעקב סולניק בתשובתו לשאלון:

„האנטישמיות היתה חזקה מאוד בעיירה שלנו, ובכל המובנים — אנטישמיות פיזית ואינטלקטואלית. לא פעם היה עלינו להגן על עצמנו מפני ההתקפות של הנוער הלא־יהודי, בעיקר בעת הטיולים, שתנועת הנוער הציוני ארגנה בימי שבת. או שספגנו מכות או שהרבצנו מכות.

זכורני ב־1936 נודע לנו בעיירה, שאנטישמים ובני הנוער הלומד הלא־יהודי מתכוננים לערוך בנו פוגרום. הייתי בין אלה שארגנו הגנה עצמית. קראנו לכל הנוער היהודי בחשאי ומסרנו להם על כך. חילקנו אותם לפי איזורים, ולילה לפני הפוגרום המיועד עמדו הכן משמרות נוער יהודי. כמו כן הודענו על כך למשטרה הפלונית, והיא הבטיחה את עזרתה. קשה לדעת מאיזו סיבה, אך היום עבר בשקט".

ולנר יפה, גם הוא תושב מייכוב לשעבר, נזכר כיצד בשנת 1937 עמדו בריונים לפני החנויות של היהודים ולא נתנו לאף קונה נוצרי להיכנס לתוכן.

תושב מייכוב יחזקאל דרור מוסר, כי הוטל עליו עונש מעצר של 10 ימים, מפני שניהל תעמולה בעת הבחירות לסיים, לטובת הגוש היהודי הלאומי, מס' 17, שלא מצא חן בעיני המשטר; השלטונות תמכו בבלוק מס' 1 („סאנאציה").

האנטישמיות גרמה לנדודים פנימיים ביישובים היהודיים בפולין והיא חיזקה את הרצון לעזוב את פולין.

על תופעה אחרת מצביע בנימין גולדברג:

„בחורף של שנת תרצ"ט 1938/39 — החורף האחרון לפני פרוץ המלחמה — פרצה במייכוב מגיפת טיפוס הבהרות, שפקדה רק את האוכלוסייה היהודית.

חלו כ־30 עד 40 ראשי משפחות, רובם גברים, ורבים מהם נפטרו. ביניהם: גימליקוביץ גרשון, גולדברג מנדל, סרנה הירש לייב, פינצ'בסקי יעקב, רוזנקראנץ הירש [5].

העיר היתה סגורה ומסוגרת, אין יוצא ואין בא. הירידים בוטלו. הרוכלים היהודיים — „דארפס גייערס", — אשר הרויחו את לחמם בשוטטם בכפרים ובמכרם מיני מרכולת ל„גאיעס", תמורת מספר תרנגולות או סל ביצים, לא יצאו לכפרי הסביבה; הגויים חששו לעמוד בקרבתו של יהודי כזה, מפחד הידבקות במחלה.

ר' אלתר רוזנברג, הגבאי של „חברה קדישא", התקשה למצוא בין חברי החברה מתנדבים שיעשו את הכבוד האחרון לנפטרים, כי הפחד והאימה מפני המחלה היו נחלת כולם".

הערות

1) כרך 2, עמ' 162 וכו' **Pamiętniki, 1926**

2) פ **Głos Gminy Żydowskiej, Warszawa 1938 No. 10/11**

3) העיתון היהודי הפולני שהופיע בלבוב,

4) המועצה הלאומית היהודית הזמנית וסיעת הצירים היהודיים בסיים. דו"ח על הפעילות מיאנואר 1919 עד יולי 1923 — בעריכת י. גרינבוים. וארשא, 1923, עמ' 280.

5) הקרייזהאופטמאן של מייכוב מזכיר את המגיפה בדו"ח שלו מיום 5.7.1940 מפברואר 1939 ומוסיף שגרמה למותם של למעלה מ־100 איש (ארכיון יד־ושם).

מקורות פרנסה

מקורות הפרנסה של היהודים במייכוב היו דומים לאלה שבכל היישובים היהודיים: מלאכה, מסחר, מקצועות חופשיים. היהודים היו פעילים מאוד בתחום המשק והכלכלה. הם הקימו את טחנת „מארימונט" (בבעלות העיקרית של משפחת וארשווסקי), תחנת חשמל (הבעלים: אברהם סרצאז' וחנוך קייזר) ומפעלים קטנים אחרים (מאפיות ועוד).

בלי ספק הטביעה האנטישמיות את חותמה על חייהם ועל התפתחותם של היהודים בעיר, אולי במידה גדולה יותר מאשר במקומות אחרים (פוגרומים גדולים בשנים 1919/20 ופגיעות ביהודים בשנים שלאחר מכן). מספר הפולנים בעיר זו, שהתפרנסו ממסחר, היה גדול מאשר בערים אחרות. הם היוו 25.4% מסוחרי מייכוב, בעוד שבערים אחרות עלה אחוז הסוחרים היהודיים על 80%. מספרים אלה מתייחסים לשנת 1897 [1]. אמנם במשך הזמן השתנה מצב זה, אולם מצבו של הסוחר היהודי לא השתפר. הסיבות לכך היו: הקמת איגודים של סוחרים פולניים, חרם נגד היהודים, מסים גבוהים שהוטלו על היהודים בעוד שהקואופרטיבים הפולניים היו משוחררים מהם, ועוד. הסוחרים הפולניים היו מארגנים מיבצעים נגד יהודים מתוך רצון להיפטר מהמתחרה היהודי. גם השלטונות נתנו יד להריסת מעמדו הכלכלי של היהודי; כך, למשל, נסגרה ב־1922 המאפיה היהודית [2] בתואנה שהיא חסרה תנאים סאניטאריים מתאימים.

הצירים היהודיים בסיים הפולני היו מגישים שאילתות ומחאות על מעשי ההפלייה הבולטים נגד היהודים — ברם ללא הועיל. האנטישמיות הגלויה — של המוני העם הפולני — והסמוייה — של השלטונות — הלכה וגברה, ואיתה הלך וגדל החורבן הכלכלי של היהודים.

היהודים חיפשו עזרה נגד החרם הכלכלי: הם התארגנו באיגודים מקצועיים (איגוד הסוחרים, איגוד בעלי מלאכה וכד'), יסדו בנק קואופרטיבי לעזרת הנצרכים, אבל לא היה בכך הצלה של ממש, כיוון שחסר היה שוק נרחב שיקלוט את תוצרת המלאכה היהודית; המתווך היהודי נעשה מיותר, מחמת גידול מספר הסוחרים הפולניים ומחמת סיסמת החרם נגד היהודים שנשמעה אפילו מפי שרים פולניים, כגון ראש הממשלה, גנראל סלאבוי סקלאדקובסקי, בעל הסיסמא: Bojkot Żydów — owszem! (חרם נגד היהודים — אדרבא).

מבחינה זו הקדימה מייכוב יישובים אחרים באופן ניכר, והיתה עיר פולנית „מובהקת".

מדיניות זו תמוהה כאשר זוכרים, שבמחוז מייכוב נערכו בעבר הקרבות של קושצ'־יושקו (1794/95), שהטיף לשיווי זכויות ליהודים ובצבאו היו גם לוחמים יהודיים. זכר המרד הזה נשאר בלב העם. ראצלאוויצה — המקום בו ניצח קושצ'יושקו את הרוסים, לא הרחק ממייכוב — הפך לסמל של חירות ושוויון.

שנית פרצו כאן, בשנת 1863, המרידות במשטר הצאר, וגם בהן השתתפו יהודים ופעלו יחד עם המורדים הפולניים. לזכר המורדים הוקם גל־עד, בפולין העצמאית, באמצע רחבת השוק.

הערות

1) Dr. I. Schiper: Dzieje handlu żydowskiego na ziemiach polskich עמ' 537, 1937.

2) ר' „די יידישע האנטוורקער־שטימע", מס' 1, 11.4.1922, ביטאון המועצה המרכזית של בעלי המלאכה בפולין.

רבנים

הרב הראשון שהשתקע במייכוב, בשנת 1882, היה הרב ישעיהו שיינפרוכט. ארבעים שנה ישב על כס הרבנות, לשביעת רצונו של הציבור כולו. הוא גם ייצג את הקהילה כלפי חוץ בצורה נאותה. הוא נפטר בשנת 1922. אחריו עלה על כס הרבנות בנו, הרב חנוך (העניך) שיינפרוכט, אשר הלך בדרכי אביו ולא הסתפק במילוי תפקידיו הדתיים בלבד. הוא היה אהוב על חוגים נרחבים בקרב האוכלוסיה היהודית ולקח חלק פעיל בחיי החברה היהודיים. הוא ניספה יחד עם אנשי קהילתו, אותם לא רצה לעזוב, בעת גירוש היהודים בחודש ספטמבר 1942. הקורא ימצא בספר פרטים רבים ומעניינים עליו מפי אלה שבאו במגע אתו, הן בזמנים הטובים והן בזמנים הרעים, עד לסופו המר.

הרב חנוך שיינפרוכט היה אחד המייסדים של בית הספר של „המזרחי", ופיקח עליו במשך כל תקופת קיומו; הוא גילה הבנה רבה כלפי ארגון הנוער „השומר הדתי", שעליו נמנו גם בנות.

החיים הפוליטיים והחברתיים

מייכוב עיירה קטנה היתה, אולם כמעט שלא נמצאה אף מפלגה יהודית אחת שלא קיימה סניף ולא היו לה תומכים במייכוב. כל מפלגה משכה לצדה, וזה גרם שהחיים החבר־תיים־פוליטיים בעיר היו ערים מאוד. אגב, ראוי לציין, שההתחרות בין המפלגות התנהלה כאן בצורה שקטה ומיושבת יותר מאשר במקומות אחרים בפולין הקונגרסאית.

המפלגה הפוליטית החזקה ביותר היתה כאן המפלגה הציונית על כל גווניה. על היקפה וגידולה אנו למדים מתוצאות הבחירות לקונגרס הציוני. מדבחירות של השנים 1929 ו־1935 יש בידינו התוצאות דלהלן:

	1929 מספר הקולות	1935[1] מספר הקולות
רשימה א׳ (על המשמר) ציונים כלליים	57	196
רשימה ב׳ (עת לבנות)	—	—
רשימה ג׳ — מזרחי	125	151
רשימה ד׳ — רוויזיוניסטים	3	6
רשימה ה׳ — התאחדות, ביחד עם השומר הצעיר	—	84
רשימה ו׳ — פועלי ציון שמאל	—	22
ס"ה	185	459

הרי לפנינו גידול ניכר בקולות במשך התקופה הנידונה. כן היתה בעיר מפלגת ה„אגודה", כמה אוהדים של „בונד" ומספר קטן של קומוניסטים („אדומים").

חלק גדול מתנועת הנוער הציוני השתייך אל החלוץ הכללי. חבריו התכוננו לעלות לארץ ישראל והכשירו עצמם לכך בכמה נקודות: צ׳שין, צ׳כוביצה (חווה חקלאית של הנוער הציוני), כארשניצה, וולברום, קשוינז׳־ווילקי, פרושוביץ, לודז׳, לוקוב, זאווירציה, ודיסלאב, גאלינקה ע"י גר, אולקוש, בנדין, ביסטרה.

היו חלוצים, אשר גם לאחר ששהו חמש שנים בהכשרה לא קיבלו סרטיפיקאט. הם ניספו עם כלל ישראל.

1) לפי העתונות היהודית באותו זמן.

ארגוני נוער

במשך עשרים שנות קיומה של פולין העצמאית פעלו במייכוב ארגוני הנוער הבאים:

השומר הלאומי, שנקרא לאחר מכן הנוער הציוני;

צעירי מזרחי;

צעירי אגודת ישראל;

השומר הדתי.

בית״ר.

בשנת 1931 נערך במייכוב כנס של קני השומר הדתי מכל הסביבה.

בכל ארגוני הנוער היו ספריות ועיתוני קיר. מדי פעם התקיימו הרצאות. חוגים דראמטיים היו מציגים במייכוב ובסביבתה הקרובה. ההכנסות מהצגות אלו היו מיועדות תמיד למטרות לאומיות או חברתיות (קק״ל, לעניי המקום ופעם אפילו למען ארגון הסטודנ־טים). פעם אחת בשנה היו מארגנים „יום פרח״.

ברשימה שנדפסה ב„נייער היינט״ (22.3.1922) מסופר בנימה של אירוניה, כי הכַּתָּב ממייכוב של העיתון (שמו אינו נזכר) מסר, כי בעיר, בפורים, הועלה על הבמה „הדיבוק״ לאנסקי ע״י שחקנים מקומיים. קהל רב מהעיר ומהסביבה בא לראות את המחזה, אבל מכיוון שהמחזה הנ״ל איננו קומדיה אלא דראמה, נרדמו מחצית הנוכחים במהלך ההצגה...

בפורים היו מתחפשים למנהיגים ציוניים, ובשירה ובזימרה היו עוברים מבית אל בית; הכסף שנאסף נועד למטרות קרן קימת לישראל.

באיסוף כספים למען הקרנות הלאומיות לקח ארגון הנוער הציוני חלק חשוב מאוד. בערבים היו הצעירים מתאספים במרכזי ארגוניהם ומבלים את הזמן בשירה ובריקודי „הורה״.

חוגי הנוער הציוני הוציאו במייכוב כתב־עת ביידיש (בשנים 1924—1925), בשם „פונקען״ („לפיד״). היו בו מדורים לשירים, לביקורת וכן ידיעות על המאורעות החשובים בעיר ובארץ. בסך הכל הופיעו כעשרים גליונות משוכפלים וכפי הנראה לא השתמר אף גליון אחד.

בעיר היתה גם ספרייה יהודית־ציבורית גדולה בשם „הזמיר״; ספריית נוער „דרור״; חוג דראמטי; אגודת כדורגל ומועדון ספורט „קדימה״.

בתי ספר

ילדי היהודים במייכוב למדו בבתי הספר הרשמיים — בתי״ס פולניים ממלכתיים (פאָווּשעכנא) — ב„חדרים״ ובביה״ס הפרטי היהודי, בי״ס „המזרחי״. ילדי יהודים רבים למדו את לימודי החול אצל מורים פרטיים, כדי לא לבקר בביה״ס הפולני שבו צריך היה לשבת בגילוי ראש, להקשיב בכל יום לתפילת ה„פאצייז״ („אבינו שבשמים״) ולסבול לא מעט מההתגרויות האנטישמיות של המורים ושל התלמידים.

הנערות למדו קרוא וכתוב (עברית ויידיש) אצל פסיה טייטלבוים ושלמה סולוביץ׳.

מבין המלמדים מזכירים את אבא׳לי לוויט, משה׳לה מונצ׳ניק, דוד סטאשובר (איציקל), ישראל אלי קרימלובסקי, ישעיהו הירשנהורן, שב„חדרו״ היו משחקים בכדורגל, ביום השישי, אם ידעו את פרשת השבוע.

בין מנהלי בי״ס „מזרחי״ היו יצחק וינר, צבי קליינרלץ, ש״ן כהנובסקי ואחרים.

ב„חדר״ „יסודי התורה״ — זרם של „אגודת ישראל״ — שבו היו שבע כיתות, היה מחנך הכיתה העליונה משה דוד ואקסברג. בנוסף לכך היה קיים בית ספר לנערות משל אותו זרם, „בית יעקב״.

הגימנסיה הממלכתית

במייכוב היתה גימנסיה פולנית־ממלכתית, על שם תדיאוש קושצ׳יושקו. לפי הדו״ח של הנהלת הגימנסיה לשנת הלימודים 1930/31, למדו בה 275 תלמידים, כולם בעלי לאומיות פולנית; בעלי לאומיות אחרת לא נתקבלו. לפי ההשתייכות לדת נחלקו התלמידים:

262	קאתולים־רומיים
1	נוצרים אורתודוכסים
12	דת משה

מהמספרים אפשר ללמוד, כי ביחס ליהודים היה נהוג בגימנסיה נומרוס קלאוזוס. התלמידים היוו בס״ה 4.4%, בעוד שבעיר היה חלקם של היהודים באוכלוסיה עד 40%, ודבר ידוע הוא ששאיפת היהודים ללמוד היתה חזקה. ברור, איפוא, שבגימנסיה ממלכתית, בה שכר הלימוד היה מינימאלי, בפרט לגבי ילדי הפקידים, לא נחפזו לקבל יהודים. משום כך למדו תלמידים יהודיים בגימנסיות פרטיות — יהודיות או פולניות — שבערים אחרות: קילץ, צ׳נסטוכוב, אולקוש, קראקוב ועוד. בשנה הנידונה היה בין 16 מסיימי הגימנסיה יהודי אחד: שיינטאל ברק.

בין חבר המורים היתה יהודיה אחת, קודלרובנה סופיה, מורה למדעי הטבע. דת יהודית לא למדו בגימנסיה, אף על פי שהתוכנית חייבה זאת. רק לפני בחינת הבגרות היו שולחים את התלמיד אל הרב, כדי שייבחן בדת, ואת הציון שהשיג רשמו אחר כך בתעודת הבגרות. רופא המוסד היה סטפאן לעמאן, יהודי מומר.

בוועד ההורים היה יהודי אחד, אברהם סרצאז׳, ראש הקהילה, וכן השתתפה בו אשת המפקח על בתי הספר היהודיים, בורשטיין, אשר לפי שמועה המיר את דתו. בבתה״ס העממיים והממלכתיים היו המורים לדת אליעזר לביא (יזכירוביץ) ויעקב קורנפלד.

בקרב האוכלוסייה היהודית בעיר היו גם בעלי השכלה גבוהה, עורכי דין, רופאים, אמנים ופרופסורים.

מוסדות ציבוריים

הבנק הקואופרטיבי

איגוד הקואופרטיבים היהודיים בפולין פירסם מדי שנה בשנה דין וחשבון מימיאו־גראפי, שכלל פרטים סטאטיסטיים על הקואופרטיבים, המסונפים באיגוד זה. להלן פרטים מתוך הדו״ח לשנת 1937:

הבנק במייכוב, בשם Bank Spółdzielczy נוסד בשנת 1922. בראשית שנת 1937 נמנו עליו 153 חברים; במשך השנה נוספו 5 ונשרו 15; בסוף השנה נשארו איפוא 143 חברים. לפי עיסוקם הם נחלקו כדלקמן: סוחרים ותעשיינים — 81, בעלי מלאכה — 46, אחרים — 16. ערך המנייה (פא״י) היה 25 זלוטי. האחריות הכספית של כל חבר, נוסף על המנייה, היתה בגובה של 20 זלוטי. בבנק הועסקו 3 פקידים.

לבנק היו מסונפים כמעט כל בעלי המלאכה והסוחרים בעיר.

ההלוואות שהבנק העניק בשנה זו הסתכמו ב־86,228 זל., כלומר בממוצע 756.39 זל. לכל לווה.

רק 19 מבין החברים שהיו בעלי מניה בבנק, ומן הסתם גם בעלי פקדונות, לא נזקקו להלוואות.

סימן מעציב ומאפיין לעת ההיא יש לראות גם בעובדה, כי ס״ה הפקדונות שהוצאו עלה על ס״ה הפקדונות שהוכנסו ב־1,311 זל.; הרי זה סכום גדול יחסית, אם לוקחים בחשבון, כי העיסקות הכספיות של הבנק היו קטנות.

סימן דלות שני הוא ההפסד שהבנק סבל מאי־פרעון החובות (של הלווים). אין פלא איפוא, שלבנק לא היה שום רווח.

כאמור, מנהל הבנק לא קיבל שכר תמורת עבודתו. ואילו שלושת הפקידים קיבלו יחד במשך שנה את הסכום המצער של 1,631 זל., הווה אומר, שכר חודשי ממוצע לאיש — 45.3 ז״ל. זהו סכום כה קטן, שרק אדם במצב כלכלי גרוע ביותר או קטין שעדיין סעד על שולחן ההורים הלא־אמידים מוכן היה להסכים לקבל „משרה״ כזאת.

מכל המספרים האלה אנו למדים, שהבנק לא נמנה על הבנקים הגדולים ושהנהנים משירותו היו „עמך״ אשר להם הושיט הבנק עזרה ע״י הלוואה קטנה, באמצעות נכיון שטר וכדומה. דבר זה מוכיח, כמה נחוץ היה הבנק בשביל המוני העמלים המרוששים.

הבנק התקיים עד פרוץ מלחמת העולם השנייה, ומצבו ודאי שלא השתפר בתקופה האחרונה.

II בנק הסוחרים

בנק זה נוסד בתחילת שנת 1929. ב־24.3.1929 החליטה האסיפה הכללית של חברי הבנק לשנות את התקנון ואת שם הבנק, דבר שאושר לאחר מכן (אוגוסט 1929) ע״י בית המשפט הגלילי בקילץ. השם החדש שניתן לבנק היה: Spółdzielczy Bank Kupiecki

להנהלת הבנק נבחרו באסיפה הנ״ל: אברהם פרידריך, חיים פייראייזן ומשה קופלוביץ, וכסגניהם: ד. איצקוביץ ושמואל פוגל.

בוועידה שהתקיימה בלבוב (23.6.1929) של כל הבנקים הקואופרטיביים היהודיים שהיו מסונפים לאיגוד הבנקים, שמרכזו היה בווארשא נבחר משה קופלוביץ, כנציג וכחבר למועצת הפיקוח של מרכז האגודה. משה קופלוביץ ייצג בוועידה הנ״ל גם את הבנק הקואופרטיבי הכללי שבמייכוב.

בנק הסוחרים טיפל בעסקות בנקאיות שונות והתקיים עד פרוץ מלחמת העולם השנייה.

בעיר היו גם איגודים מקצועיים יהודיים: איגוד בעלי מלאכה ואיגוד סוחרים. כן התקיימו בה מוסדות צדקה, כגון ביקור חולים, לינת הצדק, אחיעזר וכו׳.

הקהילה

לקראת הבחירות לקהילה היתה מתלקחת מלחמת בחירות, בעיקר בין הציונים ובין „האגודה״. בבחירות היו משתתפות קבוצות קטנות מאורגנות באיגוד בעלי מלאכה או באיזה „שטיבל״. כמו כן היו קמים גושים וכד׳, כנהוג בימים ההם בפולין.

תוצאות הבחירות לקהילה לשנים 1924 ו־1931, מראות לנו בבהירות את האווירה ששררה בעיר ואת הכיוון אליו נטו החיים הלאומיים.

הציונים	—	2 מקומות (אברהם סרצאז׳, שמשון ירוזלימסקי)
המזרחי	—	1 מקום (ירמיהו בלום)
האגודה יחד עם בעלי מלאכה וחסידים	—	1 ״ (הניך הייזר)

(„היינט״, 3.6.1924)

לוועד הקהילה נכנס גם הרב שכיהן ביישוב, לפי החוק.

תוצאות הבחירות בשנת 1931 היו:

ציונים כלליים	—	4 מקומות (ביניהם 2 בעלי מלאכה)
המזרחי	—	2 "
דתיים בלתי מפלגתיים	—	1 מקום
האגודה	—	1 "

(„היינט", 28.5.1931)

יושב ראש הקהילה היה במשך שנים רבות אברהם סרצאז', אשר היה במשך זמן ממושך חבר במועצת העיר. ממלא מקומו היה גולדקורן דב (ברנארד).

מועצת העיר

בשנים 1949—1932 נמצאו בין 12 חברי מועצת העיר 5 יהודים, ואילו בהנהלת העיר היה יהודי אחד בלבד, מרדכי מולשטיין.

בשנת 1936 נבחרו מתוך 24 חברי מועצת העיר 9 יהודים ו־1 בהנהלת העיר. חברי המועצה היהודיים היו: הרש אדליסט, משה אהרן גרושקא, ראובן שמואל קליינר, משה קופלוביץ', משה סוסנובסקי, בצלאל ווייצמאן, אברהם סרצאז', חיים פייראיזן, אברהם פרידריך; בהנהלת העיר כיהן ירמיהו בלום.

פעילות ציונית

בין המאורעות החשובים בתחום המדיני־לאומי, אשר גרמו להתרגשות ולהתעוררות בכל האוכלוסיה היהודית, יש לציין — מלבד הצהרת בלפור — את החגיגות שנערכו אחרי הסכם סאן ראמו. בעיתון „היינט" מ־31.5.1922 קוראים אנו: בשבת, א' באייר, נערכו החגיגות בבית הכנסת והשתתפו בהן כל יהודי העיר, ואפילו תומכי ה„אגודה". בעת העלייה לתורה נדבו לטובת הקרן הקיימת יותר מ־50,000 מארקים פולניים.

באותו יום, בשעה 4 אחה"צ, התקיימה אסיפה גדולה בבית הכנסת, בה השתתפו כ־1,000 יהודים. בשבת השנייה — הסתכם הסכום שנדרו העולים לתורה ביותר מ־100,000 מארק.

להד נרחב זכתה בעיר גם פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים.

בשנת 1930 בא לביקור אורח מא"י, אלתר דרויאנוב, שהופיע כאן בהרצאה. הוא רשם מספר אנקדוטות ששמע מפי הנוער, אשר התרשם עמוקות מאישיותו. בשנת 1933 נערכה בעיר הפגנה גדולה נגד המשטר של היטלר. כל החנויות ובתי המלאכה נסגרו והמפגינים עברו על פני בניין הסטארוסטה בהשמיעם קריאות מחאה נגד היטלר.

בשנות מלחמת העולם השנייה (1945—1939)

העיר מייכוב נכבשה ע"י הגרמנים ביום 6.9.1939. אחרי שהשלטון עבר אל הממשל הגרמני האזרחי, שבראשו עמד המושל הכללי ד"ר האנס פראנק, ב־26.10.1939, צורפה מייכוב למחוז קראקוב. הוקם פה „קרייזהאופטמאנשאפט" (ממשל מחוזי) מייכוב, שהיה גדול בהרבה מהמחוז הקודם (הפולני); המחוז החדש כלל 6 ערים (וביניהן וולברום) ו־871 כפרים בשטח של 2,900 קמ"ר, עם 410,000 תושבים [1]).

הקרייזהאופטמאן הראשון היה ד"ר צינזר (Zinser). את המדור לפולקסדויטשה, פרופאגאנדה, ענייני דיור ויהודים ניהל האורדנונגסיונקר (בוגר בי"ס לקציני ה־ס.ס.) לויטנשלגר (Leutenschläger). אל העיר הובאו רייכסדויטשה, ובידיהם הפקידו את

כל המשרות החשובות; משרות פחות חשובות נמסרו לידי הפולקסדויטשה, כולל פיקוח על הרכבות (שמירה על תחנת הרכבת, מסילת הברזל וכד'). בעיר התקיימו ופעלו: משרד פיקוח גרמני על היערות, תחנת ז'אנדארמריה גרמנית נוסף על המשטרה הפולנית („גראנא־טובה"), סניף המשטרה הפלילית (קרימינאל־קומיסאריאט) וסניף של המפלגה ההיטלריס־טית „נאציונאל־סוציאליסטישה ארבייטר פארטיי" (N.S.D.A.P.). בשביל ילדי הרייכס־דויטשה הוקמו במייכוב ובוולברום שני בתי ספר גרמניים, בהם למדו בס"ה 21 תלמידים אצל 2 מורים [2]). לבתי ספר עבור האוכלוסיה המקומית הפולנית לא ייחסו שום חשיבות; בשביל ילדים יהודיים בכלל לא היה צורך בבתי ספר.

כמו כן הוקם בעיר משרד עבודה, אשר דאג להבאת יהודים לעבודת כפייה, את הפולנים ל„ארבייטס־פליכט" (עבודת חובה) ואת הצעירים הפולניים ל„עבודת הבנייה הפולנית" בתוך „חטיבות עבודה מאורגנת" (מחנות). הם בנו גשרים וכבישים, הועסקו בניקוז השטח וכו'. למטרה זו נוסף בעיר סניף של המשרד שבקראקוב Strassen und Brückenbau („בניית כבישים וגשרים"). בעיקבות זה ובעיקבות זרם פליטים שהגיע מעיירות וכפרים, גדל מספר התושבים בעיר בלמעלה מ־10.000 (10.090, לפי פרסום גרמני) [3]).

באוקטובר 1940 היו במחוז מייכוב כולו:

		ב־%
פולנים	421.324	92.7
רייכס ופולקסדויטשה	496	0.1
אוקראינים	158	0.03
יהודים	32.497	7.1
	454.475	

בפירסומו מ־1942 (עמ' 15) מציין די פרל, כי מספר כזה של יהודים חיו (lebten) בזמן ההוא, וכי אחרי כן התמעט מספר היהודים באופן ניכר. באוקטובר 1940 — לפי הפרסום הנ"ל — היו 2.788 מקומות עבודה של בעלי מלאכה אריים ו־948 של יהודים. ביניהם תפסו את המקום הראשון הבורסקאים (33%), אחריהם באו עובדי המתכת, עובדי העץ ואחרים.

בקרב המספר המוגדל של היהודים במחוז נכללו 15.000 יהודים מגורשים מקראקוב, שהשתקעו ב־דז'יאַלושיץ (5 אלפים), וולברום (3 אלפים), מייכוב, סלומניקי, פרושוביץ' וסקולבמייז' (כאלף) [4]).

ב־1 במרץ 1943 ערכו השלטונות הגרמניים של הגנראל־גוברנמנט מיפקד של האוכ־לוסייה האזרחית, לפיו היו באותו זמן בעיר מייכוב רק 6.392 נפשות, פחות בהרבה ממה שנמצאו בה בתחילת הכיבוש. ההפרש משקף את מספר הקרבנות שנפלו עד אז [5]).

היהודים בעיר סבלו מכל הגזירות שנגזרו על היהודים בכל תחומי פולין הכבושה. ברם, במייכוב הוחמרו הגזירות במקרים מסויימים. כך, למשל, נמסר כי מסוכות 1939 ועד פסח 1940 הורשו יהודי מייכוב להימצא ברחובות העיר רק משעה 9 בבוקר עד לשעה 3 אחה"צ. אחרי כיבוש העיר נשרפו ספרי תורה ותוך כדי כך נאלצו היהודים לשיר „וטהר לבנו לעבדך באמת" [6]).

מייכוב נבדלה מערים אחרות שבגנראל־גוברנמנט בכך, שבראש היודנראטים שבמחוז כולו (11 במספר) עמד ממונה מטעם הממשל, קומיסאר יהודי (איזאק אפלבוים). תוארו

הרשמי היה: **Kommissar der Judenräte für den Kreis Miechów** (קומיסאר של היודנראט למחוז מייכוב). העיתון הרשמי „גאזטה ז׳ידובסקה" כותב, זמן קצר אחרי מינויו של הקומיסאר, כי מצבם של היהודים הוטב וכי הקומיסאר מרבה לערוך סיורי ביקורת בליווי נציגי מוסדות השלטון. אולם ליהודים שחיו בגיטו במייכוב — דעה אחרת בעניין זה.

באותו הגליון משבח העיתון גם את היודנראט וכן את ועדת העזרה שתחום פעולתה הקיף את העיר ואת כל הסביבה.

לפי מסמך רשמי מ־30.12.1940, היתה ועדת העזרה מורכבת מאנשים אלה:

פרידריך אברהם — סוחר־יצוא (יו"ר)
אדליסט הירש — בעל מלאכה מוסמך (מומחה מקצועי)
סרצאז׳ אברהם — בעל הבית של „מארימאנט"
ד"ר קריגר ליאון — עורך־דין
ד"ר לאנצר משה — רופא

בבניין בו שכן היודנראט נפתח מטבח עממי, שהגיש מדי יום 300 ארוחות צהריים. ועדת הנשים עסקה בחלוקת מזון ל־150 ילדים. בעיר היה גם גן ילדים, בהנהלת גננת מוסמכת. 400 מתוך 800 ארוחות הצהריים שחולקו בפלך, ניתנו על חשבון היודנראט. יושב ראש היודנראט היה אדליסט.

היודנראט הקים תנור לחיטויים. הוועדה לבריאות קיימה פיקוח על הדירות ורופא הקהילה נתן עזרה רפואית חינם לנצרכים עניים. הוועדה לבריאות היתה מכינה תכשירים רפואיים. בית המרחץ היה פתוח לקהל בכל יום שישי.

שמואל לייב אדליסט

במאמר אחר של העיתון הנ״ל (מס׳ 88, מ־10.9.1941) ממשיכים לשבח את פעולתו של היודנראט; ב־14 קהילות נמצאים 14 מטבחים עממיים אשר פועלים בלי גרעון. ההוצאות כוסו ע״י פעולת העזרה העצמית היהודית וע״י תשלומים חודשיים מצד החוגים האמידים. מבין 3,300 נפשות שבמייכוב נזקקו למטבח העממי 1,000; תשלום של 40 גרושים — שכיסה רק חלק ממחיר הקרן — נגבה מלמעלה ממחצית מספר הסועדים. 200 ילדים קיבלו גם ארוחת בוקר חינם או בתשלום של 10 גרושים. מתוך שני הדו״חות ה„חיוביים״ שהבאנו כאן מהעיתון היהודי הרשמי, אנו למדים כי מצב היהודים הורע במידה ניכרת.

בחודש אוגוסט 1940 הוזרקו זריקות נגד טיפוס הבהרות. העניים קיבלו את הזריקה חינם. מאחר שבגיטו שררה צפיפות רבה, העביר היודנראט 100 משפחות ליישובים אחרים, סיפק להן דירות ותוספת מזון לדרך.

בנובמבר־דצמבר 1940 פרצה מגיפת טיפוס הבטן בגיטו („גאזטה ז׳ידובסקה״, מס׳ 31, מ־5.11.40 ומס׳ 44, מ־20.12.40). בתקופה זו עבדו במייכוב 100 בעלי מלאכה יהודיים בבתי המלאכה שלהם; יושב ראש היודנראט דאג שיקבלו תוספת מזון וחומרי גלם.

מהמרכז לעזרה יהודית־סוציאלית בקראקוב, היתה הוועדה לעזרה מקבלת מצרכים חיוניים מזמן לזמן. בעד חודש אוגוסט, למשל, הגיעו 100 ק״ג שומנים, 150 ק״ג תרופות, 200 ח׳ אבקת כביסה, 50 קופסאות חלב.

בחודש אוגוסט 1940 הוקם „שירות הסדר״ היהודי („אורדנונגס־דינסט״). המשטרה הפולנית מינתה את ד״ר לפלהולץ כקומיסאר של המשטרה היהודית לכל האיזור „הגדול״ של מייכוב, שבו פעלו 11 סניפים של שירות הסדר היהודי. שירות זה ניהל מלחמה נגד פושטי־יד; פושטי־יד זרים נשלחו בחזרה אל מקומות מגוריהם. הקומיסאר היהודי לכל קהילות היהודים בפלך היה גם הממונה על חלוקת המזון. את מלאי המזון שסופק לו ע״י הנהלת העיר בשביל כל האיזור היה מחלק לפי ראות עיניו („גאזטה ז׳ידובסקה״, מס׳ 88).

היודנראט קיים בית דין לבוררות, ועדה משפטית שאליה השתייכו 9 אנשים (3 יחידות) ומדורים מינהליים אחרים.

עבור 14 המטבחים שפעלו במייכוב ובפלך היתה המחלקה לתזונה ולחקלאות ליד הקרייזהאופטמאן מקציבה מפעם לפעם מצרכים, וכן פחמים להסקה. ההקצבות הלכו ופחתו מחודש לחודש ולבסוף הופסקו לגמרי.

כך, למשל, קיבלה הוועדה לעזרת היהודים, **Jüdisches Hilfs-Komitée** או בפולנית **Żydowski Komitet Pomocy**, בעד חודש ספטמבר 1941, הקצבה מיוחדת (Sonderzuteilung) בשביל העניים ביותר בכל המחוז: 655 ק״ג גריסי שעורה; 555 ק״ג אטריות; 655 ק״ג סוכר; 3,000 ק״ג קמח; 500 ק״ג סוכר; 700 ק״ג אטריות; 300 ק״ג כוסמת.

ההקצבה בעד אוקטובר אותה שנה היתה קטנה מזה בהרבה, ואילו לקראת פסח 1942 קיבלה מייכוב מהמקור הנ״ל 400 ק״ג תפוחי אדמה וקמח.

במרץ 1941 פרצה מגיפת טיפוס הבהרות כמעט בכל המחוז. מאוחר יותר פקדה המגיפה גם את מייכוב. לפי פקודת השלטון הוטל הסגר חמור על בתים בהם נמצאו חולים: במשך 8 שבועות אסור היה להיכנס לתוכם או לצאת מהם. אפילו מצרכי מזון אסור היה להכניס לבתים אלה (**Vollständige Absperrung**). האוכלוסייה היהודית היתה צפויה להרעבה

מוחלטת. על זה התאוננה הוועדה במייכוב במכתביה אל המרכז של ועדות העזרה היהודיות בקראקוב. פקודות חמורות דומות הוצאו בפיליצה, ז׳ארנוביץ, וולברום ועוד.

במכתב מ־18.4.1941 אל המרכז נמסר, כי במייכוב נרשמו 23 מקרים של טיפוס הבהרות. בני המשפחה של החולים בודדו לחלוטין ואיסור הוטל על יהודים אלה לעזוב את העיר. במשפחות האלה נאלץ לטפל הוועד לעזרה. המשרד הגרמני היה מספק לפעמים מעט מצרכים בשביל המבודדים כגון: 10 ליטר חלב רזה עבור 43 הנפשות המבודדות שנמצאו בסקולבמייז׳ לחודשים אוגוסט וספטמבר 1941.

עובדות רבות מוכיחות כי גם בשנות החושך הללו לא איבדו היהודים את צלם אלוקים ושהשתדלו בכל כוחם להמשיך בחיים תקינים ובעיקר לדאוג לילדיהם. בניגוד לחוק לימדו את הילדים בהסתר. המבוגרים ביניהם למדו וקראו בכוחות עצמם. הם גם השתתפו במדור לילדים שהופיע אחת לשבוע בעיתון היחידי עבור היהודים בגנראל־גוברנמנט, שיצא לאור בשפה הפולנית בקראקוב („גאזטה ז׳ידובסקא״). למשל: בגיליון מס׳ 30 (מ־15.4.41) ומס׳ 44 (3.6.41) מוצאים אנו חידות גיאוגראפיות ומתמטיות, שנשלחו ע״י ריבה וארשאווסקי ממייכוב.

הגירוש וההשמדה

ב־26.9.1940 שלח הקומיסאר של מייכוב פקודה אל הקהילה ובה דרש כי 300 יהודים יעזבו את הגיטו לא יאוחר מ־4 באוקטובר ויעברו לדז׳יאלושיץ. באותה עת גרו בעיר זו 6,747 יהודים, שהם 47.4% יותר מאשר לפני המלחמה (4,574).

ב־30 ליוני 1942 הופיעה הפקודה על הקמת רובע מגורים ליהודי מייכוב (**Jüdischer Wohnbezirk**). כל מי שיימצא מחוץ לתחומי הרובע יומת. על הפקודה חתום קלפרס (Kelpers), כמנהל המדור „ענייני המשטרה״ (**Polizeiwesen**) במשרד של הקרייזהאופטמאן.

מובן שהיודנראט מילא אחרי פקודה זו. ב־25.8.1942 דרש ראש הגסטאפו, בייערליין, קונטריבוציה (קנס) בכסף מזומן, בזהב ובחפצי ערך אחרים. הדרישה פנתה לכל עיר בנפרד — וצריך היה למלא אחריה עד שעה 3 אחרי הצהריים. אין צורך לומר, כי לא היתה זאת הקונטריבוציה הראשונה שהוטלה על יהודי המחוז, אלא שהפעם הוטלה כדי למנוע את הגירוש, כביכול. בתקופה ההיא כבר רווחו השמועות על מחנות ההשמדה... על כן ראו היהודים הכרח לשלם כופר נפש ולהינצל. היודנראט קבע איפוא סכום מסוים לכל משפחה ושירות הסדר היהודי ניגש לאסוף את הכספים [7].

היטל זה לא הועיל ולא כלום, וביום חמישי, כ״א אלול תש״ב (3.9.1942), הוצא לפועל הגירוש הגדול של היהודים מהמחוז כולו. חומר רב על הגירוש ימצא הקורא בספר, בו הוא נידון מנקודות ראות שונות.

יהודי הערים הסמוכות הובאו למייכוב. ברחבה שלפני תחנת הרכבת נערכה הסלקציה. צעירים ובריאים הופרדו ונשלחו לעבודה במחנות המיוחדים; השאר, והם הרוב המכריע, נדחפו לתוך קרונות משא והועברו — כפי שנודע מאוחר יותר — להשמדה בבלז׳יץ.

במייכוב גופא התחיל הגירוש באותו יום. בחמש בבוקר העירו הז׳אנדארמים הגרמניים את כל היהודים וציוו עליהם להתאסף תוך 10 דקות. הם הובילו את היהודים אל תחנת הרכבת, הוציאו את הצעירים ושלחום למחנה עבודה פלאשאוו ופרוקוצ׳ים (**Płaszów Prokocim**) שבסביבת קראקוב. את הנשים, את הגברים הזקנים ואת הילדים שלחו לבלז׳ץ,

אל מחנה המוות. במקום נשארה קבוצת צעירים שעליהם היה לדאוג לסדר בגיטו; לקבץ את הרכוש היהודי שנשאר הפקר.

החפצים בעלי הערך, וכן המסמכים של משרד הקהילה מלפני המלחמה ומימי היודנראט — במיוחד מה„מאטריקל" (מחלקה למיון האוכלוסיה היהודית) — הועברו למשרדי המחוז בקראקוב, לפי פקודת ממלא מקומו של הקרייזהאופטמאן שמידט, מיום 11.12.1940.

מספר צעירים שנמלטו ממחנה פרוקוצ'ים נתקבלו בפלוגת העבודה במייכוב. ב־14.11.1943 חוסלה הפלוגה; 70 צעירים ובריאים נורו במקום, ביניהם: משה קופלוביץ, חבר לשעבר במועצת העיר; גיסו מיכל ליס, חבר במועצת הקהילה שבסלומניקי; וולף בר קייזר, חבר במועצת הקהילה במייכוב ויושב ראש סניף ההסתדרות הציונית; אהרון שווייצר, אחד האזרחים המכובדים; ועוד [8].

מתוך כל הקהילה הקדושה מייכוב נשארו בחיים בס"ה 34 יהודים. חלקם הצליחו בכך, משום שעברו וחיו בצד המכונה „הצד הארי", חלקם שרדו במחנות ואחרים הצטרפו לפארטיזאנים. ביניהם נמצאו ברגר, גרינובל ומאיר שלום, אשר ניספו מאוחר יותר.

ואלה שמות הגרמנים שמעשי אכזריותם נחרתו בזכרונם של היהודים: בייאֶרליין — ראש הגסטאפו; קאזאק — סגנו; יוסוף ריטינגר — משטרה פלילית; האקט, דאכובר, שוברט, רוברט ביב, ד"ר שמידט — סגני הקרייזהאופטמאן; בינט — מפקח על המחירים, כולם רייכסדויטשה. פולקסדויטשה: קובאלסקי — גסטאפו; מוכה בקמאן גורניאק — משרד העבודה.

על מאורע של התנגדות מוסר מקור פולני חשוב: בעת הגירוש הגדול של יהודי מייכוב, הוציא קלמן מלינארסקי סכין ממגפיו, התנפל על סגן הקרייזהאופטמאן ופצעו קשה [9].

הערות

1) Max Freiherr du Prel: Das Generalgouernement, Würzburg (הוצאה שנייה), עמ' 260, 1942

2) שם (הוצאה ראשונה), עמ' 1943, 1940

3) Die Struktur des Arbeitsamtbezirkes Krakau, (הקטוגראף 1942)

4) Gazeta Żydowska, No. 23, 7.10.1940

5) מיקרופילמים בארכיון יד־ושם.

6) ארכיון רינגלבלום ו, מס' 448

7) לפי אברהם טננבוים: די אויסזידלונג אין קרייז מיעכאוו, אונדזער וועלט, מינכען, נומ' 60 (142) מה־22.10.1948.

8) „הצופה", ה' מנחם אב תש"ה, 30.7.1945, עמ' 3, שם נזכרים כל היהודים בשמותיהם, כמובן, שלאחר מכן „הופיעו" עוד כמה יהודים — כשניצלו.

9) Machejek: Chłopcy z lasu, עמ' 122, 1950

מן העבר

א. מסיפורי העיירה

יעקב שפיגל מספר

אלימלך שפיגל השוחט ואשתו גלה, היו בין עשרת היהודים הראשונים תושבי מייכוב. יהודים אלה הגיעו לעיירה בשנות ה־60 של המאה ה־19, וביניהם: ישראל קופצ׳יק, בונם פייגנבוים, קלמן רבינוביץ, מיכאל בורנשטיין, יהושע פוסלושני, שלמה ואצ׳יורז, משה יוסף וויל ואחרים.

בית הכנסת הראשון במייכוב עלה באש בשנת 1898. האסון אירע בליל הושענא־רבה, כאשר אחת הנשים הפילה נר דולק — אחד ממאות הנרות שבערו לזכר המתים — על ערימת דפי ספרים ישנים. הנשים, שעמדו אותה שעה בתפילת שמונה־עשרה, לא רצו להפסיק מתפילתן, ותוך דקות ספורות פרצה להבה גדולה, שליחכה את מבנה העץ של בית הכנסת עד תומו.

זמן קצר לאחר מכן, הקימו שני פרנסי העיר דאז, ר׳ שמחה ורוצלאוסקי ור׳ אליעזר סיבירסקי, בניין חדש ומפואר לבית הכנסת, שנודע בכל הסביבה בשל הציורים והצבעים שעיטרו אותו. בקישוטו האמנותי של ביהכ״נ השתתף שמואל בלום, בנו של ר׳ ירמיהו בלום, המתגורר עתה בפאריס. אומרים, שבניין זה עומד עד היום על תלו, ומשמש כמחסן עירוני לאספקה.

שואב המים

בשנים ההן לא היתה אספקת מים בבתי מייכוב, אך הרחק ברחוב דז׳ילושיצא, אחרי בית החולים והגן העירוני, היה מעיין מים חיים המכונה „סטוק״. מקום זה שימש כמקור אספקה לשואבי המים. הם היו ממלאים חבית גדולה, מרכיבים אותה על גבי עגלה רתומה לסוס, ומחלקים דליי מים לכל בית בעיר.

אחד ממחלקי המים הללו, בשנים האחרונות של המאה שחלפה, היה שלמה ווז׳יוודה. הוא היה גברא רבה, גובהו הגיע ל־2 מטר בקירוב, ולרגליו נחוץ היה להזמין מגפיים מיוחדים. לעומתו היתה גיטלה אשתו צנומה ורזה, ממש גרוגרת דרבי צדוק, ועם זאת היתה דמות מופלאה של אשה צדקנית. בקשר לכך כדאי להזכיר, כי הרב ר׳ ישעיה, אשר לא הספיד מימיו אף את האנשים המכובדים ביותר, הספיד את גיטלה אחר מותה ומנה את שבחיה של הנפטרת במשך שעה ארוכה.

לגיטלה היו בביתה כעשרים מזרונים מיועדים לאורחים, לכל הקבצנים והנוודים שעברו מעיר לעיר לקבץ נדבות, או לשליחי ישיבות ומוסדות שונים שהתרימו את היהודים

בכל אתר ואתר. היו אף לילות שגיטלה נאלצה להתרוצץ בין השכנים כדי להשיג מזרון נוסף.

לא נמצא אף חולה בעיר שגיטלה לא הגישה לו את סעדה. תמיד היתה נושאת בסינרה כעשרה ספלים, בהם היתה מביאה קצת מרק, אשר קבלה אצל עקרות הבית, להחיות את נפש חוליה. בימי השוק היתה מורידה מעגלת בעלה דליי מים להשקות את בהמות האיכרים ואת סוסיהם. בחודש אדר, בימי הפורים, היתה קונה כמויות גדולות של סלק ומכינה חמיצה, כדי לחלקה בחג הפסח בין חוליה העניים.

השריפה

בערי פולין, המשועבדות לרוסיה הצארית, התחוללו ב־1905 שתי התקוממויות. מרד אזרחים כללי נגד הצאר, והתקוממות פועלים לכינון משטר סוציאליסטי. השלטונות הרוסיים במייכוב עצרו בבנייני המחוז אחדים ממנהיגי המרד. בנייני המחוז שכנו אז ברחוב קרקובס־קא, לפני בית המרזח של אנטשה גרשטנפלד. במהרה התאספו באופן ספונטני המוני איכרים פולניים מן הכפרים הסמוכים, מצויידים בגרזינים, ותבעו בקולי קולות לשחרר מיד את המנהיגים העצורים. אותה שעה הביאו ראשי השלטון צבא קוזאקים, להגן על מבני המחוז מפני המתנפלים. אולם גם הפולנים לא עמדו בחיבוק ידיים. הם הציתו את ביתו של שמואל שנקר, בחשבם לשחרר בדרך זו את מנהיגי המרד מהמעצר.

יעקב שפיגל, שהיה אז נער צעיר, ראה את האש מחלון ביתו. אביו מנע בעדו מלצאת החוצה, אך הוא הצליח להתחמק כדי להתבונן במחזה מקרוב.

בינתיים, כרעה ללדת בתו של המורה־הוראה ר׳ יוסף, חיה׳לה. בראותו את האש מתקרבת לדירתם, לקח אביה את הרך הנולד מחיקה, ואילו האם הצעירה, אובדת עשתונות, רצה ישר לתוך הלהבות. אז ניגש אליה יעקב, והכניס אותה בכח לביתו של הרב ר׳ ישעיה, וכך הציל את חייה.

מחלוקת בעיירה

תיזכר המריבה שפרצה פעם בעיירה, בראש השנה, בשנת 1910.

ומעשה שהיה כך היה: אחרי סיום תפילת מוסף, בשעה 3 אחה״צ, פנו שני יהודים מכובדים, ר׳ ישראל דוד שפיגל ור׳ חיים לויט, בתביעה להתחיל מיד בתפילת מנחה, בשביל שלא ללכת הביתה ולחזור שנית. על כך השיבו שניים אחרים, ר׳ שמחה ורוצלאוסקי ור׳ מרדכי מילשטיין: לא, לא נתפלל כעת. נלך ונחזור. בין שתי הקבוצות פרצה קטטה, שהגיעה עד כדי שפיכת דמים.

כמעט כל הנוכחים בבית הכנסת לקחו חלק בתגרה, וכדי שלא להתקוטט במקום קדוש פרצו כולם החוצה, ותגרת הידיים הלכה והחמירה, התפשטה ותפסה את כל שטח הרחוב, מהבאר ועד כיכר השוק. אי אפשר היה להפריד בין היריבים עד שהחשיכה עטפה את הרחוב והיהודים המכובדים, קרועי קפוטות ורצוצי אברים, נאלצו בכדי בזיון וקצף לחזור לביהכ״נ לתפילת מעריב.

שנים רבות סיפרו אבות לבניהם על המחלוקת הגדולה, והצביעו עליה כעל דוגמה של שנאת חינם.

רשם: משה שפיגל

יעקב לויט

דמויות ראשונים

היהודים הראשונים התישבו במייכוב בשנות ה־60 של המאה ה־19, אולם חיי קהילה מסודרים התחילו בה רק בסוף שנות ה־80. בימים ההם היה פרנס העיר ר׳ שמחה ורוצ־לאוסקי, יהודי מכובד ועסקן רב פעלים. כל הסידורים הפורמליים, כגון: שחיטה, רישום בפנקסי העירייה, קידושין וגטין, נערכו בבית הרב הראשון של מייכוב, ר׳ ישעיה שיינ־פרוכט. בתקופה ההיא נשרף בית הכנסת הראשון; הוא נבנה מחדש ביזמתו של ר׳ שמחה ורוצלאוסקי בשנת 1898, ובית הכנסת החדש, הגדול והמפואר עומד על תלו עד היום הזה.

הוצאות הקהילה היו גדולות למדי; מספר המשפחות הגיע למאתיים בקירוב, והקהילה נאלצה להטיל מסים על יהודיה — „עטאט". היו מסים ישירים, שלאיסופם היה פרנס הקהילה ממנה גובה מיוחד, והיו מסי עקיפין שנגבו משחיטה, ממענקים בסידורי קידושין וגטין, ממקוואות, משכר בוררות לרבנות וכיו"ב.

כמה שנים לאחר מכן הביא אבי, ר׳ חיים לויט ז"ל, לעירנו את השו"ב ר׳ ישראל דוד בורשטיין ז"ל מהעיר אילזיה שבמחוז ראדום, אשר כונתה ביידיש דרילטש. ר׳ ישראל דוד התחבב מיד על כל תושבי העיר במידותיו התרומיות, בלמדנותו המופלגת וביושרו הרב. הוא קבע את דירתו סמוך לבית הכנסת ובחצרו התקין צריף עץ קטן לשחיטת עופות. כבעל תפילה היה מהנה את הציבור בזמירותיו בבית המדרש בלווית בניו, אף הם בעלי קולות ערבים.

הבנקאי הראשון, שעזר במתן הלוואות ואשראי לסוחרי העיר — היה ר׳ שמלקע כצנגולד ז"ל. מספרים עליו, שביום בהיר אחד נודע ברבים על התעשרותו הפתאומית ועל החלטתו לפתוח בנק בעיר, במטרה לעזור למסחר הזעיר, שהתחיל אז לפרוח ולהתפתח. כן היה במייכוב סניף של בנק, שמרכזו בסוסנוביץ, מיסודה של הפירמה ברגמן ושות׳ (או לנדאו ושות׳). באותו בנק עבד כפקיד ראשי ר׳ משה סוקניק, שהגיע למייכוב מסוסנוביץ לבוש בגדים מודרניים והתהלך כגוי לכל דבר; אולם, לאחר שהכיר את העלמה יפת־התואר רֶלה בת ר׳ נתן בורנשטיין וגמר אומר לשאתה לאשה — חזר בתשובה והבטיח לחמיו ליהפך ליהודי ירא שמיים ולקיים את כל תרי"ג המצוות. ואכן, מאז היה משה סוקניק יהודי טוב וירא שמיים. לבניו נתן חינוך תורני נוסף על השכלתם הכללית.

במייכוב חי גם ר׳ מנדל קורלאנד, בעל בית גדול בכיכר השוק. בית זה נמכר אח"כ לאברהם רוזן (הליכטציער) ולאהרון ריינשטיין (האופה). ר׳ מנדל קורלאנד נימנה עם חסידי קוצ׳ק והיה מעשן מקטרת ארוכה. מבנו, ר׳ נח, לא שבע נחת, כיוון שלא חפץ בתורה. לאחר שנעדר פעם משיעור של הרבי, ר׳ אברהם שוארצר, פגשו הלה ברחוב ושאלו מדוע לא בא ללמוד. על כך השיב בזו הלשון: „שמעתי צלצול פעמונים בעיר וחשבתי שהרבי מת, ואם הרבי מת הרי ניתן חופש לתלמידים..."

ר׳ נח קורלאנד היה נוסע ממקום למקום, נע ונד, ומוצא לו דרכים שונות ומשונות לבדח את הבריות ולעשות מעשי קונדס. משהגיעו עליו תלונות ממקום אחד, היה אביו מעבירו למקום אחר, עד שחזר למייכוב. כאן שהה זמן קצר, ומשחזר על מעשי שובבותו ונמאסה עליו הישיבה בעיר, היה לוקח את מקל הנדודים שלו ומחדש את סיוריו על פני עיירות פולין וכפריה.

ר׳ יעקב לויט למד אצל מורה ההוראה ר׳ יוסלה קלינפלץ. אליו היו באים יהודים כפריים בעלי אחוזות להודיע על יום לידת העגלים, בכדי שיוכלו כעבור שבעה ימים לשחוט אותם כדת משה וישראל. פעם בא לר׳ יוסלה יהודי כפרי, ר׳ יצחק מורקצ׳צר, לשאול „שאלה״: אשתו שאלה אצל הגוי מאצ׳יק סיר, ובישלה בו תבשיל לארוחת צהריים. מה אפוא דינו של הסיר ?...

ר׳ ירמיהו בלום ז״ל, בהיותו צעיר לימים, היה יוצא ובא אצל האינטליגנציה הפולנית בעיר והתיידד עם הפקידות. כשהיה צורך לפעול להקלת גזירה או לביטולה, היה ר׳ ירמיהו נכנס אל אנשי השלטון, ובהשתדלותו הצליח לא פעם להעביר את רוע הגזירה.

מ א י ר   ג ו ל ד ב ר ג

צעדי דורות

עיר; על בתיה, סימטאותיה, גבעותיה ובקעותיה. בעיר זו עברה על הבריות ילדות שכיחה למחצה, בה חלמו חלומות נערות ובחרות, בה התבגרו והזדקנו.

שרשרת של דורות, ואי פה אי שם רוחות ומאורעות סוערים מטלטלים את חוליותיה. מרכיבים רבים לה: היהודים הראשונים שהתיישבו במקום; בית־הכנסת המוקם לתפארה, כמכריז: „אני פה״; אסיפת חברים לכינון סניף של „המזרחי״; או תנועת נוער של נערים יהודיים, הנשבעים משום מה נאמנות לעקרונות באדן פאול.

שני בניינים ניצבים, כסמלים לחיים המתנהלים למרגלותיהם. האחד — משכן תפילו־תיו של היהודי, ומולו מתנשאת בגאווה בכיפתה המעוגלת — הכנסייה.

אני, ילד יהודי, בעברי „שם״ בצהרי יום, ליכסנתי עיני לעבר המסתורין שבאימה. חלונותיה של הכנסייה התנוצצו בנוגה אדום וירוק, ואני דימיתי לחוש בשנאה הבוערת בהם. חצרה מגודרת, טובלת בירק ועצים, וסביבה מתנוססים בנייני השלטונות: הצ׳רקווה, בית־המשפט, בית הממשלה, העירייה ובית־הכלא העירוני. הממונה על הכנסייה — הכומר הצבאי — נקרה לי פעמים מספר בדרכי. תמיד ממהר, פניו אדומים, בגדיו שחורים והדוקים, והוא אץ ומרשרש בבגדיו כנחפז לקרבות לא גמורים. עשרות סיפורים מלהיבים, פרי דמיון נערים פרוע, ליווהו אחריו אל ביתו הסגור.

צעדים מספר משם — „צריף הקולנוע״, הוא צריף הכבאים המאורך והישן, „צריף החלומות״. אם אצה לך הדרך להתבגר הרי זה בעיקר בגלל החלום לשבת שם בפנים, מרווח בכסא החורק, להזין עיניך בגיבורי הסרט ולחלום על רקע הליווי המוסיקלי.

לשכמותנו הכניסה אסורה. אך אם שחדת את בלזי הסדרן, יכולת לשכב בשקט על הרצפה, בשורות הראשונות, ולהציץ מבין חרכי הרגליים של הצופים. בעצם, את רוב הסרטים ראיתי בהמשכים דרך „הנקב״ שבדלת החיצונית. בר־מזל הייתי, ומגורי לא רחקו מן הצריף. אם יכולתי להתגנב מבית אבותי והצלחתי למצוא את הנקב „נקי״ מאדם, הרי לא היה מאושר כמוני. התרפקתי על הנקב כמאוהב.

לא הרחק משם — ה„סטרוסטבה״. בניין זה היה בעיני כזר למקום, מה מעט ידענו עליו. זכורני, בבית אבותי, אותו שמש קטן ורווי אלכוהול, המתרברב: „אני והסטרוסטה עסוקים מאד היום״... וסוגר על הכיכר בניין הממשלה, נסמך לצדו הבהיר של בניין הכנסייה, וקרני השמש משחקות בלובנו. צד זה נראה בעיני בצבעים עליזים, אולי מפני שחברי,

ז׳דזישק, גר שם בסמוך. יוצא דופן הייתי בין חברי בגלל חברות זו, אך לא טעיתי בו. לימים הגיעוני שמועות על יחסו הטוב ליהודים בימי השואה, ויש טוענים שנהרג על הגנת יהודים.

לא הרחק משם, ובכל־זאת כשייך לאיזור אחר, ניצב בית־הכנסת היהודי. נמוך מן הכנסייה — „להבדיל״ — אך רחב ממנה, וחלונותיו גבוהים. סמל המגן־דוד בחזיתו כבש כל עין. ובפנים, מה רב האור בימי שבת וחגים וערביהם, אך גם קדרות עקרה בימי חול. שורות, שורות ופניהם ל„מזרח״ המכובד, ומקומו הנסתר של הרב. זכורני, איך חידשו וצבעו את הבניין, וכיצד הסתכלנו תמהים בכתובת מעל הכניסה; שם התנוססו שמותיהם של שמואל בלום ושל האמן הגוי.

בית־הכנסת — בימי שבת וחג מאיר פנים וטובע בשלל צבעים, בעיני היה כחיוכה של אמי ז״ל המאירה פנים לאורחיה. לילות כיפורים, צללי החרדה, והכרזתו המלכותית של הרב, שהוא מתיר להתפלל עם העבריינים. משום מה חיפשתי תמיד את בוכנר בשעת הכרזה זו. בוכנר יעקב המשכיל, המכובד והאפיקורוס. וביום הכיפורים, בית־הכנסת סוגר בקירותיו החמימים על המתפללים, ומי מאתנו החסיר את אותו רגע בתפילת שחרית, לפני „המלך״, כשלבך מתפעם לקראת „מזרח״; שם מתוך פנים מכוסות טלית, בוקע אחד הקולות הנפלאים ביותר הממלאים את חלל החדר במתיקות ובהדר: „ה, ה, המלך״... זהו השוחט, דמות מופלאה. ועיני מפלבלות, ונצמד אני לטליתו של אבי כמחפש חסות.

ומהי הרוח הגדולה שעברה ברחובות העיר בשעת „נעילה״? אף נפש לא נראתה ברחוב, כאילו תמו יושביה, יהודי וגוי כאחד.

וחגי השמחה בין כתלי בית הכנסת, עליצות, חיוכים ושובבות בכל. ועיניך נשואות בהסתר למעלה, בולשות אחר עיניה של נערת לבבך ב„עזרת הנשים״...

קולות. קולו של החזן ר׳ ישראל דוד שוחט, וקולו של אבי ז״ל בקבלת שבת.

בבית המדרש, בסמוך על שולחנו של בית הכנסת, לא רב ההוד. אך גם לו היו רגעיו הגדולים: דמדומי שבת, „שלש סעודות״, „מלווה מלכה״. או כשבא הרבי לחסידיו. ובעיקר ימות החול התרפקו על בית המדרש. החמימות המושכת של ימות החורף בבית הקטן, ה„מגיד״ הנושא דבריו, חתונה חרדית. ונספח לקירותיהם של בית הכנסת ובית המדרש כעין ממשל יהודי: בית הספר „מזרחי״, ומעליו „אגודת ישראל״, וכך הלאה. חיים שוקקים במשטח כה קטן, תמיד מלא תנועה, כאילו התנועה אינה פוסקת לעולם בבית זה על אגפיו... ילדים, נערים, עלמים, בוגרים, זקנים ונפטרים, כלם קשורים בטבורם לכמה אמות אלו.

ומי היו יהודי עיירתי לפני דורי?

הרי תמיד הלכו כך, לבית הכנסת וממנו, בהילוכם המשפחתי, איש איש ומזגו. האם לא בהדר דומה צעדו אבותיו של אברהם סרצאז׳, אולי ללא החילוניות הנכבדה שנוספה לו לזה האחרון, פרי הדור והעמדה הציבורית; הלא כך צעדו אבותיו של אברהמ׳צי פרידריך בקלסתרו המסורתי; כך צעדו אבותיו של השוחט בורשטיין, של האברך אברמוביץ המסובב את מקלו עטור הכסף, של ר׳ אב׳צי השדכן חם הלב והמזג. כך צעדו שבטים שבטים: צ׳יקובסקים, פולסקים, פינצ׳ובסקים, בלומים, פוגלים, פייגנבוימים, לויטים, גולדברגים, שפיגלים, אברמוביצים... איה העט ויעלה את הגידים הקטנטנים הללו, המוכיחים ששלמות אחת וגוף אחד הם, וזה צביונה של עיר... יבוא נא פלוני ופלמוני וירקם את יריעת מסכת עדתו, ויראה: עיר יהודית על בניה ומזגה גם היא.

כך צעדו אבותינו, וכך צועדים הם בלבותינו מלווים אנחת אהבה שבזכרונות.

יאסל חריף (אסטרי)

די קרייז־שטאט מיעכאוו — „פאוויאט מיעכאוו"

אין מיינע טיפסטע קינדער־יארן האט זיך איינגעקריצט אין מיין זכרון דאס באגלייט־ווארט צו דער שטאט מיעכאוו „פאוויאט". אט די פאוויאטאווע שטאט, דערמאנט זיך מיר שטענדיק, ווען איך בלעטער אין מיינע זכרונות פון די קינדער־יארן ביז צום טיפן עלטער. זיי שטייען לעבעדיקע פאר מיר און בעטן זיך א תיקון, און הגם, ווען איך האב מיעכאוו געזען דאס ערשטע מאל, בין איך שוין געווען א יינגל פון א יאר צען, האב איך א סאך פריער שוין געזען אין מיין דמיון בילדער פון איר.

פאר אונדזערע פענסטער, אין דארף פיאטריקאוויצע וויעלקיע, וואס זיינען ארויס צום טראקט, א שטויביקער פוילישער וועג, פלעגן פארבייפארן די פורן פון מיעכאוו איבער סלאמניק קיין פראשאוויץ און צוריק. און מיט אזא וואגן איז מיין ברודער פיוול, א יינג בחורל, אוועק זיין א האנדלס־אנגעשטעלטער אין ר׳ בצלאל גרינבוימס געשעפט אין מיעכאוו. ווי האט די מאמע ע"ה געפלעגט זאגן? אז די פליגל וואקסן אונטער, דארף מען אוועק. מיר זיינען געווען די איינציקע יידישע משפחה „על אם הדרך" און וואס פאר א תכלית האט געקענט זיין פאר די קינדער אין דארף?

גאר באזונדער האבן זיך איינגעקריצט אין מיין זכרון די „ימים נוראים" — טעג און די לאסאוואניע — דאס שטעלן זיך צום פריזיוו אין מיעכאוו. הארצקע, דער עלטסטער ברודער, איז אראפגעקומען שטעלן זיך צום פריזיוו פון בענדין, ווו ער האט געארבעט, ער האט פיינט געהאט פאניען, געווען א רעוואלוציאנער, און דאך אוועק דינען.

נאך א יאר איז הארצקע געקומען. באקומען א „אדסטאווקע" אויף א יאר, דאס ערשטע וואס ער האט געמאכט איז געווען, דאס ארייננווארפן דאס היטל אין פייער: „ברען פאניע", האט ער געזאגט און דאס היטל מיט א דאשעק מיט א רויטן לאמפאס ארום האט געפלאקערט אין פייער. איך האב פארשטאנען, אז אין פאוויאט מיעכאוו טוט מען אזעלכע זאכן וואס מיין ברודער הארצקע איז עס שטארק נישט צום הארצן.

אז עס איז נישט פאר יידן דער לאס, האב איך אויך פארשטאנען פון דעם, וואס יידן פלעגן דערציילן. שקצים רעקרוטן שיכורן און ווארפן ליידיקע פלעשער אין די קעפ פון יידן, באזונדערס מאכן זיי דאס, ווען זיי פארן שוין אין די פולקן. יידן אויף די וועגן זענען מיט זייערע קעפ נישט געווען אזוי זיכער. נישט איין פלאש פון די אויסגעליידיקטע מאנאפאלקעס האבן זיך צעבראכן איבער זיי.

אין דער פאוויאטאווער שטאט פלעגן אויך פארן די צאל־באאמטע, וואס האבן געהאט א פאסטן אין דארף, וואס איז געווען נישט ווייט פון דער עסטרייכישער גרענעץ, געפארן זענען אויך די פראוואסלאוונע משפחות אויף די חגאות. ווייל דארט איז געווען א צערקווע. פון צייט צו צייט פלעגן אויף קומען די טעכטער פון משפחה בלום וועלכע מיין מאמע האט געלערנט שטריקן און העפטן. זיי האבן עפעס אנגעטראגן פון שטאטישן שטייגער אין דארף אריין.

אבער אממייסטן האט זיך איינגעקריצט אין מיין זכרון די געשטאלט פון ר׳ יוסף סופר,

א ייד מיט א פארמעטענעס פנים; א ברייטע גרוילעכע בארד, א דינע נאָז און טרויעריקע טונקעלע אויגן זענען געזעסן אונטער דעם שטערן, וואס די קארבן האבן זיך געכוואליעט אויף אים ווי א ים פון טרויער. ער, ר׳ יוסף סופר, פלעגט קומען אין דאָרף וואגאַנאָוויץ, ווו ס׳איז זיך אין דער מיל פון די ראָזנבלאטס און שלמה שיינטייל צונויפגעקומען א מנין פון די איינצלנע דאָרפס־יידן. אויף אלע ימים טובים פלעגט ער קומען, ווייל דער דארפס־מנין האט נישט געהאט קיין כהן. ער האט דארט געדארפט דוכענען (בענטשן די עדה). פאר מוסף אין די ימים נוראים פלעגט ער זיך טובלען, אונטערטונקן אין שניידיקן ווייסן וואַסער אפילו אין א שלאקס־רעגן. זיין גוף איז געווען ממש דורכזיכטיק און די הויט ווי צונויפגעלייגט פון יריעות, אזא מאדנע צארטקייט. זיין גאנצע געשטאלט האט געמאכט א רושם ווי א ציטערדיק בלאט, טראָץ זיין ארעמקייט און שווער לעבן האט שטענדיק געשוועבט א געמיטלעכער שמייכל אויף זיינע דינע ליפן, מ׳קאן זאגן א צופרידנקייט, א שמח־בחלקודיקער שמייכל.

דאס ערשטע מאל האב איך געזען מיעכאוו אין א פרייטיקדיקן פארטאָגס, פאררוקט אויף א וואגן מיט „פאָלקאָשקעס״, אין וועלכן יענדרוש, אונדזער פריינד האט אונדז געפירט. חצות האבן מיר פארלאזט דאס דארף. דאס איז געווען באלד נאך פסח. מיר, דעם צען־יאָריקן ייגגל, האט זיך מיעכאוו אנטפלעקט אין איר שלאָף א שלאָפנדיקער ריז, דער קלויסטער, נישט ווייט די צערקווע, מיט דעם גרויסן מארק, מיט די זאיאזדן און ווען די זון האט אראפגענידערט אויף די דעכער, האבן מיר פארלאזט מיעכאוו, אויף דעם וועג צו דער סטאציע כארשניצע.

מיר דערמאנט זיך אגב א מעשה מיט א האָז, וואס איז אונדז פארלאָפן דעם וועג. יענדרוש האט געזאָגט, אז מיר וועלן מוזן צוריק קומען אהער. ער איז גערעכט געווען...

מיר האבן זיך באזעצט אין סלאָמניק. אין יאָרן ארום, ווען איך האָב געארבעט און געוווינט אין סאָסנאָוויץ, פלעג איך פארן איבער מיעכאָוו קיין סלאָמניק צו מיינע עלטערן אויף יום־טוב אדער סתם אויף א כאפנדיקן באזוך. נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז מיר אויסגעקומען אסאך מאל נעכטיקן אין מיעכאוו, און גענעכטיקט האב איך אין דוד בונימס גאסט־הויז. מיר דערמאנען זיך די שווערע געלע הילצערנע בעטן, די שמאָלע אייזערנע בעטלעך אנגעשטעלט א פולע שטוב, אנגעשטופטע מיט בעטגעוואנד, טונקעלע גרויסע שטובן.

ר׳ דוד בונימס, א ייד מיט א פריינדלעכן בליק. עס האט געאָטעמט פון אים מיט זיכערקייט, אויסגעזען ווי א ייד א בעל פרנסה, וואס איז אליין געקומען אהער נאר איבערנעכטיקן, מחמת שטענדיק האט ער גערעדט פון ארץ־ישראל, פון ירושלים, און א בענקשאפט האט געבליצט פון זיינע אויגן. סוף סוף איז ער געקומען אין לאנד, געלעבט דא א צייט און דא געקומען צו אייביקער רו.

אין מיעכאוו האט אויך געמאכט זיין מיליטער־דינסט מורי ורבי מאקס עריק. (זלמן מערקין), דער גרויסער ליטעראטור־היסטאָריקער, און יידיש־פארשער פון סאָסנאָוויץ, שטענדיק פלעגט ער שפעטער דערמאנען די מיעכאווער טעג, ווי ער האט אנגעשטעקט די יוגנט מיט דעם ארבעטער־ציוניזם...

אסאך יארן שיידן אונדז אפ פון יענע טעג. און עס ווילט זיך נישט גלויבן, אז יידן פאָרן נישט מער קיין קראָקע, נישט מיט דער קאָלייקע, וואס גייט א׳ן כמעט ריין יידישן דזיאלאָשיץ. מען פארט נישט איבער סלאָמניק און אוודאי נישט איבער מיין געבוירן־דארף

פיאַטריקאַוויצע וויעלקיע, די זאיאזדן זענען נישט מער אין יידישע הענט, נישטאָ שוין אפילו ווער עס זאל בעטן, מען זאל אויסגעהיטן ווערן פון גוישע הענט...

דאס דערנעבנדיקע קשיאָנז האט מען גערופן קשיאָנזשער מתים, א מאדנער צונאמען. היינט נישטא קיין לעבעדיקע, נישטא קיין מתים...

געצל לעוויט

ימים נוראים ביי טאטע־מאמע אין שטוב

מיטן ערשטן קלאנג פון שופר־בלאזן, דעם ערשטן טאָג אלול, האט א ציטער געטאן דאס יידישע הארץ. אן אומענדלעכער פחד האט ארויסגעקוקט פון אלעמענס אויגן. דאס איז געווען די מורא פארן אנקומענדיקן יום־הדין. מען איז געלאפן אויפן גוטן ארט, געפארן צום רבין פאר ראש השנה און אין די עשרת ימי תשובה איז מען אויפגעשטאנען יעדן טאג צו סליחות, געשריגן, געגאסן טרערן, געלארעמט — וועלטן ממש איינגעלייגט. אלץ כדי צו דערוועקן רחמים און לייטזעליקייט ביים רבונו־של־עולם.

ביי אונדז אין דער היים האט מען דעם אנקומענדיקן יום־הדין געפילט אין אלע ווינקעלעך. טאטע־מאמע האבן זיך באמיט צו ווירקן אויף די קינדער, יעדער אויף זיין שטייגער. דער פאטער ע״ה האט שטרענג געפאדערט, מיר זאלן דאווענען מיט כוונה, אויפשטיין יעדן טאג צו סליחות און אריינקוקן אין א ספר; די מוטער האט אינגאנצן זיך געענדערט. איר צארטע נאטור איז געווארן נאך צארטער, שטילער, די שטים האט געהאט אנ׳אָפקלאנג פון אנ׳אינערלעכן ציטער. הארציק און שטיל האט זי זיך געבעטן ביי די קינדער, זיי זאלן געדענקען, ווי מ׳האלט אין דער וועלט, מ׳זאל בעטן און דאווענען און זיך גרייטן צום יום־הדין.

שבת צו מנחה אין דער שול. די בעל־מלאכה׳ס, די איינפאכע יידן, נישט קיין לערנערס, זאגן תהלים, פסוק נאך פסוק, ס׳זענען שוין דא סטאבילע זאגערס פארן עולם. יעדער זאגט א יום. משה כשר, קלמן שוסטער און נאך אנדערע, וועמענס נעמען זענען מיר ארויס פון זכרון, האקן אנ׳עברי פול מיט גריזן אבער מיט ערנסטע פנימער. כאטש זיי פארשטייען כמעט קיין ווארט נישט, ווייסן זיי אבער, אז זיי זאגן דעם הייליקן תהלים און זיי שטייען פארן רבונו של עולם אלס שליחי־צבור פון אנ׳עדה יידן. בפרט פאר די סליחות־טעג קלינגען די ווערטער נאך הארציקער, די שטימען שרייען העכער. דאס זאגן קומט ארויס נאך אומפארשטענדלעכער, ווייל עפטער ווערן די ווערטער פארשלונגען פון טרערן, אבער איך בין זיכער, אז זיי דערגרייכן צום כסא הכבוד. געענדיקט דאס תהלים־זאגן שטעלט זיך משה׳לע מלמד, א פלינק קליין יידעלע מיט לעבעדיקע אויגן, דאווענען מנחה. אנ׳אומעטיקע תפילה, אָנגעזאפט מיט בענקעניש און טרויער נאך דעם אוועקגייענדיקן שבת קודש. עס ווערט טונקל אין דרויסן. ס׳רוקט אן דער דערוואכן, די שווערע הארעוואניע אויף דעם שטיקל ברויט. עם שניידט פשוט דאס הארץ צו זען, ווי די יידן האבן זיך געענדערט. מ׳גייט אהיים צו שלוש סעודות. דער פאטער וויל אלע זין האבן ביים טיש. די שטוב ווערט פול מיט געהיימנישפולע שאטנס. היינט, אין חודש אלול זענען די שאטנס שרעקעווודיקע, פול מיט סודות. מ׳וואשט זיך, מ׳מאכט „המוציא״ און מ׳נעמט באלד זינגען זמירות. אומעטיקע,

רירנדיקע ניגונים. די מוטער ע״ה ווישט באהאלטן די אויגן און פליסטערט שטיל: גאָט פון אברהם, פון יצחק און פון יעקב. די ווערטער פליסן מיט אזא עצבות, עס הערט זיך א רחמים־געבעט צו גאט פאר די משפחה און פארן גאנצן פאלק ישראל, אז די אנקומענדיקע וואך זאל זיין א געזונטע וואך און מיט פרנסה. עס שעפטשען נאר די ליפן, קיין שטים הערט מען נישט, דערפאר פליסן די טרערן שטיל איבערן פנים און הענט.

דער פאטער קומט צוריק פון מעריב. ער גיסט אן דעם בעכער מיט וויין צו הבדלה. שטילער ווי שטענדיק קלינגט דער „הנה אל ישועתי״. נאך דער הבדלה האט מען געזונגען „המבדיל״.

דער פאטער טוט אויס די זיידענע קאפאָטע און טוט אן דעם שלאפראק. די גאנצע צייט איז זיין פנים באדעקט מיט א טונקעלן וואלקן. דער קאפ אביסל געבויגן, די אויגן געווענדט צו דער ערד, האט ער פאררויכערט א פאפּיראס און זיך טיף פארצויגן. די מוטער האט מיט נערוועזע באוועגונגען זיך געפּאָרעט ביים אָנצינדן די לאמפּן. ס׳האט זיך געגעבן א פראל אויף די טיר און מיט א ברייטן „גוט־וואָך, חיימל, גוט־וואָך, מרים! „איז ארייננגע־קומען שמואל פראוודא (פרידענבערג). ער האט א שאָקל געטאן מיט זיין ברייטער, לאנגער בארד, נישט גערעדט מער קיין ווארט, זיך אוועקגעזעצט ביים טיש, צוגערוקט צו זיך דאס בלעכענע קעסטעלע מיטן טאבאק, אנגעפּולט די מאשינקע, גענומען א גילזע און אויסגעשטאָפּט א פאפּיראס. דערנאך האט ער ארומגעריסן דעם טאבאק, וואס איז געבליבן אויף דעם פאפּיראס, אנגעקלאפּט עטלעכע מאל אן טיש, פאררויכערט ביי די שבת־צו־נאכטיקע ליכט און זיך טיף פארצויגן נאכן שבתדיקן רויכערלאזן טאג. ער איז געווען א שווייגער, צוגעהארכט זיך אממערסטן צו יענעמס רייד און זיין איינציקע רעאקציע איז געווען א שאקל מיטן קאפּ פון אויבן אראָפּ אלס סימן, אז ער איז מסכים מיט יענעמס רייד, אדער פון רעכטס אויף לינקס — א סימן אויף נישט. אוןביידע פאלן איז דער שאקל געווען א העפטיקער, אנ׳ענערגישער און דאביי האט זיך זיין אימפּאָזאנטע באָרד א שטארקן טרייסל געטאן. געווען אנ׳ערלעכער, א גראָד־ליניקער, נישט פארטראגן קיין פאלשקייטן, קיין ליגנס, פון דאנען זיין צונאמען „פראוודא״. נאך אים האט זיך באוויזן ליבער ברענער, א ייד א פּיקח, א כיטרער, אנ׳אויבער־חכם, א קליין פנימל מיט א מעפיסטאָ־בערדל און א מעפיסטאָ־שמייכל מיט קליינע כיטרע אויגן, וואס איינס קוקט אויף מזרח און דאס צווייטע אויף מערב און זיין לויפנדיקער שוועבנדיקער בליק קוקט אריבער, איבער דיר, אין א זייט, אבער קיינמאל נישט דירעקט און אוממיטלבאר דיר אין פנים, ווי ער וואלט מורא געהאט זיך צו טרעפן מיט דיין בליק. גערעדט האט ער מיט א שמייכל אויף זיין פנים און מיט א צעקרומט מויל. זיינע ווערטער זענען געווען ציניש און שטענדיק געצילט עמעצן צו טרעפן, נישט חלילה יענעם צו באליידיקן אדער יענעם וויי צו טון, נאר סתם יענעם צו געבן א שטאך צו זיין אייגענעם גרויסן פארגעניגן און צו דער הנאה פון אלע ארומיקע. ער איז געווען פונקט דער קעגנזאץ פון ר׳ שמואל פראוודא. ער איז ארייננגעקומען מיט א צופרידן, לאכנדיק פנים, געזאָגט א הויכן: „גוט וואָך ר׳ חיימל, גוט־וואך מאריעם, גוט־וואך ר׳ שמואל!״ און זיך אוועקגעזעצט ביים טיש. ער האט נישט גערויכערט — ער האט באלד אנגעהויבן צו דערציילן מעשיות. געוועגלעך פון דארף, פון זיינע ארומפאָרעגישן איבער די דערפער א גאנצע וואך; פון די פויערים און פויערטעס, די ממזרים זייערע, וועגן זיינע משא ומתנס מיט זיי. אויסגערעכנט א סאך נעמען פון דערפער און צענדליקער נעמען פון גויים, מיט וועלכע ער האט געהאנדלט. ער איז געווען באהאוונט אין זייער לעבן ביז

די אינטימסטע איינצעלהייטן. ער האט געגעבן דערציילט וועגן דעם אומאויפהערלעכן קאמף וואס ער מוז פירן מיט די יידישע קאנקורענטן, וואס ווילן אויסכאפן ביי אים דאס ביסל סחורה, די תבואה און די נאשאָנעס.

און אזוי האט ער דערציילט: האב אָך זאָך אפגערעדט מיט פיטשען פון קומעריוו כ׳זאל קומען דאנערשטיק, מערטשעם, גאנץ פרי און צונעמען ביי אים דעם ווייץ. יאָך כאפ מאָך אויף צווייע ביינאכט, שפאן אָן ספעיאָרד און פור אראָס קא קומעריוו. כ׳קלאפ אָן אין לאדן און ווארט. גאר נישט. כ׳קלאפ נאָך אמאל — אביסל שטארקער — שטיל. איך קלאפ נאָך שטארקער. ס׳רירט זיך עפעס אינעווייניק. פיטשע קומט ארויס.

— צאשטשע כטשעלי, ליבזשע? (וואס ווילט איר, ליבער?) — פרעגט ער. איך קוק אים אָן און ס׳הארץ גיט א שטארקן קלאפּ.

— וואס הייסט עפעס וואס איך וויל? האסט פארגעסן, אז איך דארף היינט נעמען דעם ווייץ, אז אונדז אָמאָ אזוי אפגערעדט? — שריי איך שוין.

— שריי נישט, וועסט אויפוועקן מיין בני־בית — ענטפערט ער שטיל — דעם ווייץ וועט נעמען יודקא. ער איז אנ׳אָרנטלעכער זשיד פון דיר. ער האט מיר געגעבן מיט א גאנצן זלאָטי אויפן מעטער מער פון דיר. —

— פאסט דאס פאר דיר, פאניע פיטשע? דו זאלסט טון אזא זאך? דו האסט דאך מיך אפגענארט, האסט אפגערעדט מיט מיר און דו פארקויפסט נאָך אמאל די זעלבע סחורה יודקען?

— און דו, ליבער האסט מיך געמעגט אפנארן? — אלץ האט אין מיר געקאכט. דער גוי איז דאָך גארנישט שולדיק, נאר דער יודקע ימח־שמו, ער וועט זיך מיר א שווארץ יאר אויסרעכטן. אזוי האב איך געטראכט און איך וועל האלטן ווארט.

— ער האט דיר געגעבן א זלאָטי מער, אבער ער האט דיך אפגענארט אויף 5 זלאטעס אויף דער וואג, איך קען אים גוט, קום אריין אין דער קאמער וועט מען איבערוועגן, וועסטו אליין זען. — ס׳האט אים נישט געגליסט צו גיין, אבער דאָך איז ער געגאנגען. גענומען א ליכטל און אריינגעגאנגען אין קאמער. די זעק שטייען אנגעפולטע מיטן שמעקעדיקן ווייץ. איך גיב א כאפ א זאק, א שטעל אוועק אויף די וואג, גיב א שטעל אונטער א פוס און א לאז אראפ ס׳צינגל פון דער וואג די וואג האט געגעבן א שפרינג ארויף. 110 קילא אנשטאט 100. —

— זעסטו שוין, פאניע פיטשע, אז איך בין געווען גערעכט?

— און דו ווילסט צונעמען די זעק לויט 110 קילא? — פרעגט דער גוי.

— יא, אוודאי! — ענטפער איך. איך וועל טאקע דערלייגן, אבער צולאזן אנ׳אנדערן — א קרענק!

די גאנצע צייט, בעת ליבערס דערציילונג, איז מיין פאטער געזעסן מיט אנ׳אראָפּ־געלאָזטן קאָפּ און וואס ווייטער איז דער קאָפּ מער געזונקען. אבער ווען ער האט אנגעהויבן צו שיטן מיט קללות, האט ער א שאקל געטאן מיטן קאפ, אזויווי וועלנדיק זיך אפטרייסלען פון א מיאוסער זאך. ער האט א נערוועזן מאך געטאן מיט דער האנט, ער זאל אויפהערן מיט דער מעשה. ר׳ שמואל פראוודא האט א בייזן ברום געטאן. „צו די ערשטע סליחות מוזסטו אויספאקן דיינע מעשיות? אויסגעקליבן א צייט צו שעלטן א יידן!” דערווייל זענען אריינגעקומען נאָך אנדערע יידן: דאס זענען געווען סטאבילע שבת־צו־נאכטס באזוכער ביי אונדז: תבואה־הענדלערס וואס זענען געפארן איבער די דערפער, אויפגעקויפט

נאשאָנעס און אונדז זיי צוגעשטעלט. שבת־צו־נאכטס זענען זיי געקומען זיך אָפּרעכענען פאר דער גאנצער וואך. עס זענען אויך געקומען סתם באקאנטע אויף א שמועס ביי א גלעזל טיי.

אלע האבן פארנומען ערטער ארום טיש. די מאמעשי האט דערלאנגט טיי מיט צובייסעכץ. איז מען געזעסן, געשמועסט, געזופט די טיי און פארביסן מיט קיכלעך. און אינמיטן האט מען פארוויכערט א פאפּיראס. די מאמעשי האט כסדר אנגעגאסן טיי אזיווי עמעץ האט נאר אויסגעליידיקט ס׳גלאז. וועגן וואס האט מען גערעדט? געוועגלעך האט מען זיך געקלאגט אויף דער היינטיקער זינדיקער וועלט. אויף דער יוגנט, וואס איז אוועק אינגאנצן פון די דרכים וואס גאט האט געבאטן. איז דען א וואונדער, אז ס׳זענען דא אזעלכע צרות? אז ס׳איז קיין פרנסה נישטא און די גויים ווילן ארויסרייסן דעם לעצטן ביסן ברויט פון מויל. אז קיין בארד זעט מען שוין כמעט נישט. קיין שייטל אויך נישט. און א מקווה — הס מלהזכיר. טא וואס איז דער וואונדער?

איציק זאלצבערג דער „יאַיטשאזש״ (אייער־הענדלער) האט געגעבן א צעשפּרייט די הענט און א זאגט געטאן מיט זיין שטילער, אבער דורכדרינגלעכער שטימע: גייץ אראס אין מארק, וועט עץ זען, וואס סטיצאך דראסן. יונגען מיט מיידן גייען צוזאמען אָן חרפּה, אָן בושה. — און מיר זענען בעסער? — האט א זאג געטאן ר׳ שמואל פראוודא — און מיר זענען די זעלבא וואס אונדזערע טאטעס זענען געוועזן?

מיר האט זיך פארוואלט ארויס פון דער פולגעפאקטער שטוב מיט דעם געדיכטן פאפּיראסן־רויך. אין גאס האב איך טיפער אפגעאטעמט. אויף דער ליניע A B אין מארק האב איך געטראפן אלע חברים: מאניעק קאצענגאלד, שמחה זיבענבערג, וואלף בלאדי א.א. זיי זענען געשטאנען און געקיבעצט. איך האב געוואלט גיין, נישט שטיין, איז מאניעק מיט מיר אוועק א מארש ארום מארק. מיר רעדן וועגן ליטעראטור און קונסט, אונדזער שפּאציר ווערט שנעלער, אימפּולסיווער, מיר פארגעסן די גאנצע וועלט ארום, מיר פארטיפן זיך וואס אמאל מער אין שמועס. די לבנה שיינט און באגיסט מיט א געדעמפטן אינטימען ליכט די הייזער, די בוימער, די שפּאצירנדיקע. מיר שוועבן אין העכערע וועלטן, מיר האבן זיך אפגעריסן פון דער ערד. פּלוצלונג שטעלן מיר זיך אפ. מיר קוקן זיך ארום. די יוגנט שפּאצירט נאך. יונגע מיידלעך גייען דורך, ווארפן דורשטיקע בליקן צו אונדז. מיר זענען צוריק אויף דער ערד. מיר זענען יונג. דאס בלוט שטראמט אין די אדערן. מיר שיקן צוריק צו די מיידלעך ליידנשאפטלעכע בליקן באגלייט מיט פּאסיקע ווערטער — איז פארגעסן די סליחות מיטן געוויין און געבעט. זאל לעבן דאס לעבן! נאר דאך האב איך אינסטינקטיוו א קוק געגעבן אויפן שטאט־זייגער. שוין נאך עלף. די עלטערן וועלן האבן עגמת נפש. איך בין שנעל אהיים און שטיל אריין אין שטוב. נאר ווייל איך האב געוואלט וואס שטילער — האט זיך אויסגעדוכט, אז די טיר האט נאך קיינמאל נישט אזוי הויך געסקריפּעט ווי דאס מאל. דער עולם איז זיך שוין געהאט צעגאנגען. איך האב געשטעלט א טריט און זיך פארטשעפּעט אָן א בענקל און עס אומגעווארפן. דער פאטער האט א בייזן בליק געווארפן אריינגמן און געזאגט:

— אודאי, אז מ׳קומט צולויפן אין אזא צייט פון אלדע גוטע יאר איז עפּעס א וואונדער? איך האב געפילט א שטארקע חרטה.

מ׳האט זיך אנגעהויבן גרייטן צו גיין צו סליחות. אין חלל פון דער שטוב איז געשטאנען א פייערלעכע שטימונג. די מאמעשי האט זיך צורעכט געמאכט ס׳שייטל. אירע אויגן האבן

אויסגעדריקט פיל לייטזעליקייט און גוטסקייט. מיט איר נשמה האט זי שוין, אן ווערטער, תפילה געטאן און געבעטן רחמים. די אויגן זענען געווען אזוי ווי באדעקט מיט א נעפל, דאס זענען געווען די טרערן, וואס זי האט זיך באמיט איינצוהאלטן. זי האט געזוכט די סליחה מיט די תחינות, מיט די יהי־רצונ׳ס, ס׳זאל זיין וואס צו זאגן און בעטן. דער טאטעשי, דער שטערן געדונצלט, אנגעשטרענגט טוט ער אן די זיידענע קאפאטע מיטן גארטל. דעריווייל טראכט ער. דער מענטש דארף קענען קוקן אין זיך, אין אייגענעם הארצן, בבחינת: וטהר לבנו לעבדך באמת, מ׳דארף דאס אייגענע הארץ רייניקן, כדי מ׳זאל קענען קומען צו דער אמתדיקער מדרגה און זוכה זיין און פילן דעם אמתדיקן טעם פון תשובה, און ווי ער האט אזוי געטראכט האט ער זיך דערפילט שוין דערהויבענער. דער וואלקן וואס האט באדעקט דעם גאנצן אוונט זיין שטערן איז אוועק. זיין בליק איז געווארן לויטערער.

— קינדער, מ׳דארף גיין צו סליחות. — זיין שטימע האט געקלונגען שטיל, פייערלעך. די מאמעשע האט זיך נישט געקענט באהערשן. די טרערן זענען געווען שטארקער פון איר ווילן. —

אין דער שול איז שוין געווען א היפשער עולם. די גאנצע שול איז געווען העל באלויכטן. די ליכטיקייט האט באדעקט אלעמענס פנימער מיט א הייליקייט און פייערלעכקייט. דאס איז געווען דאס מאל אנ׳אנדער ליכט, אזוי ווי ס׳וואָלט געפלאסן און געקומען פון אנדערע וועלטן. און דאס האט געשאפן א הייליקע, ערנסטע שטימונג. די יידן, אויסגערוטע נאכן שבת און אנגעטאן אין די שבתדיקע בגדים, האבן געשמועסט צווישן זיך מיט האלבע, געדעמפטע קולות ווי מורא האבנדיק צו שטערן די הייליקע אטמאספער פון דער שול. —

די שול האט זיך אנגעפולט. אלע בענק באזעצט, אויך די דורכגענג זענען פול מיט מתפללים, יונג און אלט, עטלעכע דורות, אזוי אויך די ווייבער־שול. פון אויבן האט זיך געהערט א זשומען אזוי ווי פון א בינשטאק. —

ס׳האט זיך דערנענטערט צוועלף. שמואל חזן, אדער שמואל שענקער, איז שוין געקומען אנ׳אויסגעצוואָגענער, מיט נאסע פיאות פון דער מקווה. אריין אין דער שול מיט שנעלע טריט, מיט זיינע גרויס באשטיוולטע פיס, דאס פנים קאנצענטרירט, די אויגן נערוועז צוזאמענגעקוועטשט און נישט געזען וואס ארום טוט זיך. יאסל שמש, אדער יאסל שוסטער, מיט זיין 2 מעטערדיקער הויך איז געשטאנען אויף דעם בעלעמער און געווארט. שמואל חזן איז צוגעגאנגען צום עמוד, האט גענומען לייגן דעם טלית און שוין מיט אפענע אויגן אנגעקוקט זיינע צוהעלפערס, די „משוררים”, די ברידער ראזענקראנץ, קלמן שוסטערס זין. יאסל דער שמש האט דערלאנגט א קלאפ אין טיש. מיט זיין אנציינערדיק מויל האט ער עפעס א זאג געטאן. געזאלט האט עס הייסן; שתיקה יפה בשעת התפילה, אבער ארויסגעקומען איז אנ׳אומהיימלעכער ברום. ס׳איז געווארן שטיל, אז מ׳האט געקענט הערן ווי א פליג פליט. אפילו אין דער ווייבער־שול איז שטיל געווארן. די ווייבער האבן נאר אנגעגרייט די טאשן־טיכלעך, גרייט צום קאמף. זאל נאר שמואל חזן אנהויבן דאווענען, וועט מען זיך א נעם טאן צום רבונו־של־עולם. מ׳וועט אים אטאקירן מיט אזוי פיל טרערן און געבעטן, אז ער וועט זיך קיין עצה נישט קענען געבן און מוזן נאכגעבן א גוט יאר. וואס דען — מ׳וועט זיך לאזן? מ׳וועט שווייגן? און שמואל חזן האט טאקע באלד אנגעהויבן זיין יתגדל ויתקדש מיט הארץ און ברען. אזוי ווי אנ׳עלעקטרישער שטראם איז אדורך

איבער דער פול־געפאקטער שול. דער עולם האט זיך ווי א וויג געטון. א געשריי האט זיך ארויסגעריסן פון אלעמענס מיילער. קולות, הויכע און נאך העכערע, האבן זיך געטראגן פון די הערצער גלייך צום הימל. שמואל חזן האט געמוזט ווארטן, ביז דער עולם האט זיך בארויקט, ער זאל קענען ענדיקן די תפילה: „אוי, הנשמה לך והגוף שלך" — טא וואס איז, מ'שטיינס־געזאגט, אינגאנצן דער מענטש? טא זיי־זשע מוחל, גאט, און שטראף אונדז נישט מיט יסורים רח"ל. שמואל חזן האט געדאוונט מיט גרויס התלהבות און דביקות. די פיס זענען נישט איינגעשטאנען אויף אן ארט, דער גוף האט זיך געווארפן אויף לינקס און רעכטס און די הענט האבן נישט גערוט קיין סעקונדע. ער האט געברענגט א נייעם ניגון צו די ערשטע סליחות פון אייגענער פארפאסונג. און דער עולם האט געשמאק געדאוונט, מיט הארץ און מיט טרערן, ווי א טייך וואס פליסט בארג אראפ מיט רעש און שטורם, אָן אפהאלט. אבער ביסלעכוויז האט זיך דער שטורם איינגעשטילט. דער עולם האט טיף אָפגעקרעכצט און א שמייכל האט זיך באוויזן אויף די פנימער. דער ערשטער קאמף האט זיך געענדיקט און זיכער מיט א נצחון. ס'וועט זיין גוט! דער אין הימל וועט זיך מרחם זיין און געבן א גוט יאר. מיט דעם געפיל איז זיך דער עולם צעגאנגען. —

צומארגנס א זונטיק ווי אלע זונטיקס פון א גאנץ יאר. די געוועלבער געשלאסן, שטיל און רויק אין גאס. „דאס גאיעס" איז געווען אין קאשטשאל, אין דער „טומאה". אין גאס האבן זיך געדרייט הין און צוריק אדער געשטאנען גרופנוויז יידן, די אזוי גערופענע שטעקעלעך־יידן. זיי האבן זיך דערציילט מעשיות, אדער וויצן און געווארט אויף זייערע קליענטן, זיי זאלן ארויס פון קאשטשאל. 12 אזייגער האט זיך דערהערט א ווילדער גלעקער־קלאנג. צענדליקער גלאקן, גראבע באריטאָנען, מיטעלע אלטן און גאנץ דינינקע סאפראנען האבן מיט איין מאל, יעדער פאר זיך, אנגעהויבן ארויסצושיטן זייערע טענער אין חלל אריין. און צוזאמען מיט דעם מבול גלעקער־געקלאנג, וואס האט אנגעפולט די הערצער פון די יידן, בפרט פון די יידישע קינדער. מיט פחד, האט זיך א לאז געטאן א שטראם פון מענטשן פון קאשטשאל. הונדערטער און טויזנטער פויערים און זייערע פאלקס־בגדים, וועלכע האבן געגלאנצט מיט צענדליקער פארבן, העלע, שרייעדיקע. מענער אין זייערע ווייסע לאנגע כאלאטן, די „סוקמאנעס" פון גראבן וואל מיט ברייטע לעדערנע ברוינע פאסקעס. די פרויען אין די גאנץ ברייטע פארביקע קליידער, מיט ברייטע, פארביקע סטענגעס ארומגענייט. די געוועלבער האבן אויפגעפראלט זייערע טירן און פענסטער. די דארפישע גויים מיט זייערע ווייבער און קינדער האבן זיך א לאז געגעבן קויפן. אויך צו אונדז אין שטוב פלעגן צוקומען יעדן זונטיק אביסל גויים פון די דערפער. זיי זענען געקומען אפנעמען געלט פאר די צוגעשטעלטע נאשאנעס אין דער פארגאנגענער וואך. אריינגעקומען, זיך ברייטלך צעזעצט אין דער קיך, ביז ס'איז געווארן פול מיט זיי. איינער געווענליך האט א פרעג געטאן: צאָ סליכאטש, פאניע כאיימיע? (וואס הערט זיך?) און ס'האט זיך אנגעהויבן צו אנטוויקלען א געשפרעך אויף אקטועלע, פאליטישע טעמעס, דער עיקר וועגן מלחמות. דערווייל האט דער פאטער אריינגעברענגט א פלאש בראנפן מיט גלעזלעך, אנגעגאסן, דערלאנגט, און די מוטער האט צוגעטראגן קיכלעך צום פארבייסן. יעדער האט געגעבן א דריי איבער דאס גלעזל גלייך אין האלדז אריין. און גענומען א קיכל. אזוי האט געדויערט א שעה־אנדערטהאלבן. נאך זייער אוועקגיין האט דער פאטער אפגעזיפצט: אפילו אין די הייליקע סליחות־טעג מוז מען אויך האבן

צו טון מיט די גויים וואס קומען גלייך פון דער טומאה. אלץ די פרנסה! מ׳איז דאך אין גלות.

און אזוי זענען געגאנגען די סליחות־טעג. בייטאג צו וואכעדיקייט, דאס געיעג נאך פרנסה. פארנאכט אין בית המדרש און פארטאג זיך אויפגעריסן פון בעסטן שלאף, ארויסגעשפרונגען פון ווארעמען בעט, מיט געשווינדקייט און ציטער ארויפגעכאפט אויף זיך די מלבושים און געשפאנט אין די קילע נעכט דורך די טונקעלע גאסן אין שול.

ס׳איז אנגעקומען ערב ראש־השנה. דאס הארץ איז געווען פול מיט דערוואַרטונג. דער קאפ טיפער געבויגן מיט הכנעה. די קינדער האבן זיך באמיט נישט הויך צו לאכן און נישט צופיל צו שטיפן, א וואלקן האט באדעקט אלעמענס פנימער. די מוטער מיט די שוועסטערן זענען געווען באשעפטיקט אין קיך. זיך געפארעט, גערייניקט, געוואשן און געגרייט די טראדיציאנעלע מאכלים. געקאכט מייערן, זיך באמיט ס׳זאל זיין א קאָפּ פון א פיש פאר יעדן זכר, א פרי אויף שהחיינו. די מוטער, ווי געוועגלעך, האט זיך געאיילט און געיאגט, מ׳זאל נאר נישט פארשפעטיקן. די מורא פארן יום־הדין האט זיך דערקענט אין אלע אירע באוועגונגען. נאך א שטיק פארנאכט זענען אלע צימערן געווען אויפגערוימט, אלע מאכלים אפגעקאכט, דער טיש געגרייט, אלע קינדער אויסגעצוואגענע און יום־טובדיק אנגעטאן. אלץ איז געווען גרייט אויפצונעמען דעם חשובן און הייליקן גאסט: דאס אנקומנדיקע נייע יאר. ס׳איז געווען פייערלעך, און ערנסט. ס׳איז נישט בלויז א ניי־יאר, וואס קומט. ס׳איז אויך א יום־הדין!

די מוטער, אנגעטאן אין ווייסן, שטעלט זיך בענטשן ליכט. זי צינדט די ליכט און אלע לייכטער און גלייכצייטיק רינען שוין די טרערן פון די אויגן. אלע שטייען ארום טיש און קוקן זיך אנגעשטרענגט צו. ס׳הערשט א הייליקע שטילקייט. מ׳הערט די ליכט ציטערן ביז זיי צעברענען זיך. די ליכט זענען דאס מאל נישט אויס ווי פשוטע ליכט, נאר הייליקע באשעפענישן, נשמות וואס לייכטן מיט א געהיימען פלאם. די מאמעשי צעשפרייט די הענט און פארדעקט מיט זיי די אויגן. די ליפן שעפטשען שטיל, און דורך די פינגער, שנעל און שטיל, פליסן די טרערן. א סך, סך טרערן הייסע, ערב ראש־השנה׳דיקע טרערן, פון אנ׳אמתדיקער יידישער הארציקער מאמע. מיר אלע זענען געשטאנען און שטיל מיטגעוויינט. מיר זענען געגאנגען צום דאווענען. ביי דער טיר האט זיך דער פאטער אויסגעדרייט און געווונטשן: בעטס ענק אלע אויס א גוט יאר! אין זיין שטימע האבן געקלונגען טרערן. — אין דער שול העל, ליכטיק. נאך מנחה א קורצע הפסקה. דער עולם האט מיט הארץ געזאגט די תפילה תכלה שנה וקללותיה, תחל שנה וברכותיה. א סוף, אנ׳עק זאל נעמען צום יאר מיט די קללות און זאל זיך שוין אנהויבן א יאר פון בלויז ברכות. מ׳האט זיך געשטעלט דאווענען מעריב. ס׳האט זיך געדאוונט מיט הארץ. ובכן תן פחדך — ווארף אן, גאט, דיין פחד אויף אלע דיינע באשעפענישן, וכל הרשעה כעשן תכלה — און ווי א רויך זאל צערינען דאס רשעות — ומלוך על כל העולם — קיניג דו שוין אליין איבער דער גאנצער וועלט און א סוף זאל נעמען צו אלע צרות!

אָפּגעדאוונט האט מען זיך געגומען ווינטשעווען. א טומל, א געפילדער, אלץ האט זיך געשטופט און געשטעקט די הענט: לשנה טובה תכתבו! א גוט יאר ר׳ חיימל, משה, שלמה! געזונט, פרנסה און נחת פון קינדער! די קינדער זאלן באפרייט ווערן פון גויישע הענט! אלץ האט מען זיך געווונטשן, אלע מעגלעכע און אוממעגלעכע ברכות. מ׳איז ארײַן אין שטוב מיט א ברייטן „גוט יום־טוב!״ און ווידער געווונטשן דער מאמעשי און יעדן

איינעם א לשנה טובה תכתבו ותחתמו. מ׳האט געמאכט הויך און פייערלעך קידוש. מ׳האט זיך געזעצט צו דער סעודה. דער פאטער האט ליב געהאט צו זאגן מבינות אויף די יום־טובדיקע מאכלים. דער עיקר האט ער געלויבט די מערלעך און אפשר צום טויזנדסטן מאל נאכדערציילט, אז אין קארלסבאד האט אים א דאקטאר געזאגט, אז ווען דער פויער וואלט געוווסט וויפל געזונט ס׳שטעקט אין יעדן מערל, וואלט ער זיך געהייסן געבן א הונדערטער פאר א שטיק.ביים בענטשן האט די הייטערע שטימונג, וואס האט געהערשט ביים עסן, זיך געענדערט. מ׳האט געבענטשט מיט כונה. דערנאך האבן זיך די אויגן אנגעהויבן קלעפן, די פריערדיקע טרערן, דאן די פעטע סעודה און ווין האבן געווירקט. דאס קליינוואַרג איז איינגעשלאפן ביים טיש. דער טאטעשי האט זיך געזעצט לערנען משניות — מסכת ראש־השנה. די מאמעשי טראץ איר מידיקייט, איז געזעסן און זיך איינגעהערט צום פאטערס לערנען. —

צומארגנס האט די מאמעשי אלעמען אויפגעוועקט. אין דער שול פארן דאווענען האט דער עולם געזאגט תהילים. מרדכי מולשטיין האט אנגעהויבן די ברכות און געדאווענט „פסוקי דזימרא״. ישראל־דוד שוחט האט מיט הארץ און געפיל אויסגעשריען דעם „המלך״ און געדאווענט שחרית. זיינע זין — אלימלך און רפאל האבן אים צוגעהאלפן און ער האט געדאווענט, אזוי ווי די ווייבער האבן באצייכנט, ס׳האט צעבראכן ס׳הארץ. ויעשו כולם אגודה אחת — און אלע זאלן מאכן איין בונד — האט ער זיך געבעטן מיט זיין פאלצעט־שטימע. לעשות רצונך בלבב שלם — מ׳זאל טון דיין באגער מיטן גאנצן הארצן. נאכן לייענען — אנ׳הפסקה. ס׳איז געווען א מנהג, אז א סך באקאנטע זענען געקומען צו אונדז ביידע טעג ראש־השנה טאקע צווישן שחרית און מוסף טרינקען קאווע. די מאמעשי האט צו דעם צוועק אנגעקאכט א גרויסן קעסל מיט שמעקעדיקער קאווע און דערלאנגט אלעמען, וויפל איינער האט געוואלט און פארקערט, זיך נאך געבעטן: טרינקט נאך א גלאַז. דער קעסל איז געשטאנען אויף דער קיך און זיך געוואַרמט. —

די הפסקה האט זיך געענדיקט. שופר־בלאָזן! דער עולם האט זיך א כאפ געטאן און גענומען לויפן צוריק אין שול. א ציטער איז אריבער איבערן גוף. דער עולם האט פארדעקט די קעפ מיט די טליתים. דער שמש האט א הויכן זעץ געטאן אין טיש: למנצח! דער עולם האט זיך צעוויגט אין מיט התלהבות געזאגט. נאך די תקיעות האט שמואל חזן געדאווענט מוסף, ווי זיין שטייגער מיט ברען, מיט פייער. געזונגען א סך נייע נגונים. נאכן דאווענען ווידער זיך געווינטשעוועט. נאכן עסן איז מען באלד צוריק אין שול דאווענען מנחה און צו תשליך. אלע האבן זיך געלאזט צו דער כאשניצער גאס צום טייכל. מ׳האט געזאגט תפילות און זיך אויסגעשאקלט די קעשענעס. שקצים זענען געשטאנען אנטקעגן, געשפעט און חוזק געמאכט פון די יידן און זייערע מנהגים. צוריק־וועגס איז שוין געווען טונקל. שלאפן טאר מען סיי־ווי נישט אין ראש־השנה, איז דער גרעסטער טייל עולם אוועק צוריק אין שול ווארטן אויף מעריב. אהיים געקומען פון מעריב, ווידער געווונטשן לשנה טובה, געמאכט קידוש און זיך געזעצט צום טיש, דעם צווייטן אוונט איז די שטימונג שוין נישט געווען אזא ערנסטע. מער יום־טוב, ווי יום־הדין. נאכן עסן איז דער פאטער ארויס אביסל זיך אדורכגיין. ס׳איז נישט געווען, געוועגלעך, קיין לבנה און יעדעס מאל האט ער מיר געזאגט: זעסט, די לבנה באהאלט זיך, ווייל זי וויל נישט עדות זאגן קעגן די יידן. — דער צווייטער טאג ראש־השנה איז אדורך ענלעך צום ערשטן. אבער ביים דאווענען איז דאס התלהבות און ברען געווען אביסל שוואכער, קילער. די מוטער האט

דעם פאקט איבערגעחזרט יעדעס יאר ביים עסן און אויף דער קאנטא האט זי טאקע געגאסן מיט טרערן ביים בענטשן, אלס א דעקונג פאר די שוואכערע תפילות ביים עולם אין דער שול: נאכן עסן האט דער פאטער געזאגט, אז מ׳טאר טאקע נישט שלאפן אין ר״ה, אבער איידער זיך באשעפטיקן מיט נארישקייטן און רעדן דברים בטלים איז שוין גלייכער צו שלאפן. טוט ער כאטש קיין עבירות נישט.

די טעג צווישן ראש־השנה און יום־כיפור, בין כסה לעשור, זענען אויסערלעך געווען ענלעך צו אלע טעג פון א גאנץ יאר. געהאנדלט, געוואנדלט. אבער ס׳איז דאך געווען אנדערש. יידן האבן אויסגעהיטן זיך פון קריגן, שוין אפגערעדט פון שעלטן און דאס גלייכן. אל תפתח פה לשטן! אפילו די מלמדים האבן ווייניקער געשלאגן און געשאלטן די חדר־יינגלעך. מיר וועלן האבן רחמנות איינער אויפן אנדערן און אין דעם זכות זאל דער אויבערשטער אויף אונדז רחמנות האבן. די טעג זענען, על פי רוב, געשטאנען שיינע, ליכטיקע, זוניקע. ס׳איז אוועק די היץ, דאס וועטער איז געווען ווארעם און מילד. ס׳האט געווירקט אויפן געמיט און געלערנט דעם מענטש א מוסר־השכל: אט איז ערשט געווען ברענענדיקער זומער און שוין בלאזן קילערע ווינטן. ווי פארגענגלעך איז אלץ אויף דער וועלט! דאריבער, מענטש, באטראכט זיך און טו תשובה כל־זמן דו קענסט!

דער עולם האט זיך טאקע באמיט צו טוען תשובה אין די געדאנקען, מיט תפילות און אויך מיט מעשים. געגעבן צדקה מיט א ברייטער האנט און מיט חשק. ס׳האבן זיך טאקע באוויזן פארשידענע יידן מיט אומבאקאנטע פנימער, מיט לאנגע בערד און פיאות. געקומען אריין מיט ערנסטע פנימער, אנגעלאדן מיט פארשידענע ביכלעך און המלצה־בריוו. באוויזן זייערע סחורה מיט א געוויסן שטאלץ. זיי האבן וואס צו פארקויפן! דאס זענען געווען ביכלעך מיט צעטלען פון פארשידענע ישיבות, חברות, ווי הכנסת כלה א.אנ. די סחורה האט דאמלס געהאט א גוטן אפגאנג. דער טאטעשי האט אלעמען געגעבן. אבער ס׳האט זיך נישט געלאזט פארהוילן א געוויסער זארג אויף זיין פנים. יעדן אוונט פלעגט ער זאגן צו דער מוטער: זיך אפגעריסן קיין ע״ה אזוי ווי א ווייסל פון דער גאנצער וועלט, און וויפל מ׳גיט דינגען זיי זיך. ווילן מער. גיי דערצייל יעדן, אז ס׳זענען שווערע צייטן. זיי וועלן דען גלויבן? מ׳האלט דאך מיך פאר א גביר.

זארג נישט — טרייסט אים די מוטער — דו גיסט עפעס דיינס? פון געבן ווערט מען נישט ארעם. דער אייבערשטער וועט צושיקן אנדערס.

— יא, דיר איז גרינג צו זאגן. יעדן טאג וועקסלען מיט צאלונגען. דער קאפ דרייט גוט אויף דעם אלעם.

געווען יידן, וואס טראץ דעם כסה לעשור זענען זיי געווען לעבעדיק און פריילעך ווי א גאנץ יאר. ווען זיי זענען אריינגעקומען, איז געווארן לוסטיק פאר דעם קליינוואַרג. מ׳האט זיי מכבד געווען מיט עפעס, ווער שמועסט נאך, פאר א גלעזל בראנפן האבן זיי דערציילט שיינע מעשות און אויפגעזונגען א פריילעך לידל. די מוטער איז נישט צופרידן געווען. — געפונען א צייט אויף די נארישע לידלעך. ס׳איז דאך ערב יום כיפור אויף דער וועלט! אבער קליינוואַרג האט נישט מוותר געווען. אזא טיפ פריילעכער ייד איז געווען קלמן שוסטער. א ייד אין די אכציקער אבער פריש, מיט א צעשמייכלט פנים און פול מיט הומאר. אריינגעקומען, זיך אוועקגעזעצט, נאכן כיבוד דערציילט מעשיות וועגן זיין יארן־לאנגער מיליטערדינסט ביי פאניען. געשפילט אין ארקעסטער פון פאלק. צום

סוף אויפגעזונגען דאס באליבטע לידל פאר די קינדער. געזונגען האט ער מיט זיין הייזעריק קול, האלב רוסיש האלב פויליש און צעבראכן בײדע שפראכן:

אבראם, אבראם, אבראם, אבראם אָטיעץ נאש
טשעמו ניע כאדיש, טשעמו ניע וואליש, טשעמו ניע פראסיש באגא זא נאס
טשטאבי נאס וויזוואליל
טשטאבי נאס וויוואדיל
ווהין? לארצנו נאש!

ענלעך האט זיך דאס געזונגען אויף יצחקן און אויף יעקבן אבינו. און א מעשה האט ער דערציילט, פארפלאכטן מיט א לידל וועגן ר׳ ראובן בערן. דער ייד איז געווען א בכבודיקער בעל־הבית אין שטעטל און א יודע ספר. אויף די עלטערע יארן איז ער, לא־עלינו, געווארן א יורד. בלית־ברירה האט ער זיך געקויפט א פערד און וועגעלע, צוגענומען א שייגעץ, וועלכער האט געפירט פון דער באן, פון כארשניצע קיין מיעכאוו פאסאזשירן און פון דעם זיך מפרנס געווען. אין די קאלטע פראסטיקע שבתים, אין די קליינע טעג, האט מען געמוזט ארויספארן א שטיק פאר נאכט, כדי נאך באוויזן צום אנקומען פון צוג. דער שייגעץ האט זיך געפוילט. ס׳איז אים געווען ווארם ביים בעל־הבית אין שטוב. סתם הייסן דעם שייגעץ פארן טאר מען נישט. שבת! אבער די נאכט פאלט צו און ס׳ווערט שפעט. דער שייגעץ שטייט ביים אויוון און ווארעמט זיך, דער פראסט ברענט — מ׳דארף אבער פארדינען א פאר גראשן, פאר זיך, פארן שייגעץ און דער עיקר פארן פרנסה־געבער, פארן פערד. ביי ר׳ ראובן בערן איז שוין נאך מנחה, ער וואשט זיך צו שלוש־סעודות און אנשטאט זמירות בני־היכלה זינגט ער אויף דעם שייגעץ אויף פויעריש־פויליש א לידל, אז יענער זאל פארשטיין וועגן וואס ס׳האנדלט זיך:

גדיבי אנטעק מאנדרי באַל
טאבי קוניע זאפשאנגאַל
נא סטאציע בי פאַיעכאַל
פארע גראסי בי זאראביאַל
פרענדזעי, פרענדזעי, בא פוזשנא דא פאטשאנגו

אויף יידיש הייסט דאס:

ווען אנטעק וואלט געהאט שכל
וואלט ער געשפאנט דאס פערד
וואלט ער געפארן צו דער באן
און פארדינט א פאר גראשן.
גיכער, גיכער, ווייל ס׳איז שפעט צום צוג.

מיר קינדער האבן הארציק געלאכט פון דער מעשה מיט דעם לידל. אצינד איז געקומען די צייט פון בריוו מיט ווינטשוואניעס. ס׳זענען ניטש געווען קיין געדרוקטע מיט 3 ווערטער וואס מ׳דרוקט פארויס אפ אויף יארן. ס׳זענען געווען בריוו געשריבענע, אויף אקטועלע ענינים, קורצע אדער לענגערע, מיט הארציקע ברכות וואס פליסן ארויס גלייך פון הארצן. פון קרובים, באקאנטע, מחותנים געווענליך קורצערע; דאקעגן אויספירלעכע, מיט

איינצעלהייטן וועגן זארגן און פריידן פון די קינדער, וועלכע האבן געוווינט אין פארשידענע שטעט פון פוילן. טיילמאל האט זיך אויך באוויזן אין די בריוו א צושריפט פון אנ׳אייניקל. צו די בריוו האט דער פאטער זיך געמיטלעך אוועקגעזעצט, אנגעטאן די ברילן און בהרח־בה׳דיק געלייענט אויפן קול. די מוטער און די ייִנגערע קינדער האבן זיך צוגעהערט. דאס זענען געווען בריוו אינטימע, ווארעמע. מיט דערציילענישן וועגן פארשידענע קלייני־קייטן פון טאג־טעגלעכן לעבן. אבער פאר אונדז איז אלץ געווען אינטערעסאנט, אקטועל און גערעדט צום הארצן. יעדער בריוו האט זיך פארענדיקט מיט א בקשה, אז טאטע־מאמע זאלן זיך אפרייסן אויף א פאר טעג, קומען צו זיי צופארן און אנקוקן דאס פרישע אייניקל וואס איז געקומען אויף דער וועלט, ווי שיין עס אנטוויקלט זיך. די מוטער ווי געוויינלעך האט זיך געווישט די אויגן. דער פאטער האט צו איר געזאגט: — וואס וויינסטו, מרים? געלויבט צו גאט, אז מיר האבן נחת און מיר הערן בשורות טובות פון דער ווייטנס. דו געדענקסט דאך, וואס איך פלעג זאגן, ווען די קינדער זענען נאך קליין געווען? אויף דער עלטער, אז מ׳וועט דערלעבן, וועל איך נישט אויסטאן די זיידענע ייִפּיצע מיטן סאמעטענעם היטל. דא וועט מיך איין קינד פארבעטן אויף א ברית, א צווייטס אויף תנאים, א חתונה. זעסט דאך, ס׳הויבט אן מקוים צו ווערן.

דערנאך האט מען אנגעהויבן צו ענטפערן אויף די אלע בריוו פון די קינדער ברייט און אויספירלעך, מיט איבערגעבנקייט, מיט מאמעשער הארצקייט און פאטערלעכער זארגפעל־טיקייט. געגעבן עצות און אנווייזונגען. יעדע אנפראגע מיט מוח און הארץ באטראכט און באענטפערט. געוויינלעך האבן אויך דאביי קיין טרערן נישט געפעלט. ס׳איז דאך ערב יום־כפור און וואס קען זיין בעסער אין אזא מאמענט ווי א הייסע ברכה פון טאטע־מאמע?

א באזונדער קאפיטל אין מיין היים זענען געווען טובות מכל המינים, ווי לעבעדיקע שטייען פאר מיינע אויגן די צעשטראלטע פנימער פון די עלטערן, ווען זיי האבן געטאן עמעצן א טובה. און נישט ספּעציעל אין די עשרת ימי־תשובה, נאר אין אלע טעג פון א גאנץ יאר. אפילו אין די נעכט זענען זיי גרייט געשטאנען צו העלפן יעדן איינעם מיט א גמילות־חסד, א נדבה, אנ׳עצה, א שתדלנות אין דער יידישער גמינע, ווו דער פאטער איז געווען פרנס און אויך יושב־ראש, אין מאגיסטראט, ווו דער פאטער איז געווען לאווניק (דאכט זיך אזוי), בוררותן צווישן שותפים צעהרגעטע. די משפטים זענען פארגעקומען ביי אונדז אין שטוב מיט געוואלטן און זידלערייען, סכסוכים צווישן פארפעלקער צוליב צענדליקער חשובע און נישט השובע סיבות. אממערסטן זענען די פרויען געווען די געליטענע, מאלטרעטירטע פון זייערע הארצלאזע מענער. אין די סכסוכים צווישן מאן און ווייב האט דער פאטער כמעט שטענדיק געגעבן גערעכט דער פרוי. זי איז די שוואכערע דארף מען זי שיצן, פלעגט ער זאגן, אפילו ווען די פרוי איז נישט געווען אינגאנצן גערעכט. דער עיקר מ׳האט זיך אוועקגעלייגט צו מאכן שלום צווישן פאָרפאלק. ווען ער האט דאס דערגרייכט, האט ער ביים שלום נאך צוגעגעבן א פאר הארבע ווערטער דעם מאן: הערסט, זאלסט זיין א מענטש און אנ׳ארנטלעכער מאן — אויב נישט וועסטו האבן מיט מיר צו טאן!

איך געדענק נאך פון מיין פריסטער קינדהייט. דאס איז נאך געווען אין די צארישע צייטן. דער פאטער איז נאך דאמאלס געווען יונג, פול מיט קוראזש, רייך, געפירט גרויסע געשעפטן מיט אויסלאנד, פארמאגט א גרויסע מיל און א גוט. געווען אנ׳אנגעזעענער מענטש און אנ׳עסקן בצרכי צבור. און עס שלייכן זיך אדורך פאר מיינע אויגן ווי אין א חלום טיפן משונהדיקע אפגעריסן, אפגעשליסן, מיט א טיפן שרעק אין זייערע אויגן. און פינצטערע,

אָנלבנהדיקע נעכט האבן זיי זיך אריינגעשלייכט צו אונדז דורך דער קיך־איינגאנג. א סך מאל — יונגע פרויען מיט פיצלעך קינדער אויף די הענט. שפּעטער האב איך זיך דערוווסט, ווער זיי זענען, נעמלעך: די יידן האבן זיך געגרייט צו אנטלויפן קיין קראקע, וואס האט דאמאלס געהערט צו עסטרייך. זיי זענען פארפאלגט געווארן פון דער צארישער עסטרייכישער גרענעץ — האט דער וועג פון די אומגליקלעכע געפירט זיי צו אונדז אין שטוב אריין. די הילף איז זיי געגעבן געווארן. מיין פאטער, אלס לאווניק אין מאגיסטראט האט ארויסגע־נומען, אויף זיין פערזענלעכער אחריות, פאלשע פעסער (פּראָפּוסקעס האט מען דאס גערופן) מיט פאלשע נעמען און די יידן אריבערגעשיקט קיין קראקע. דארט זענען זיי שוין געווען אויסער יעדער געפאר און געקענט פארן אין דער וועלט. דער פאטער האט געדונגען א שמוקלער פון בארוף, אים באצאלט און יענער האט די פערזאן אריבערגעשמוגלט אויף דער עסטרייכישער זייט. די מוטער פלעגט זיך בעטן ביים פאטער: חיים, דו מאכסט זיך אומגליקלעך, האב רחמנות אויף דיינע קליינע קינדער, און געבראָכן די הענט. דער פאטער האט א מאמענט זיך באטראכט: ס׳איז פארפאלן, האט ער נאך א קורצן יישוב הדעת געזאגט, מ׳מוז אויף זיי רחמנות האבן, זיי זענען דאך יידן. — און איך און די קינדער און דו אליין? — האט די מוטער נישט אפגעלאָזט. אבער ס׳האט גאר נישט געהאלפן. הייסן זיי גיין, וואלט געהייסן שיקן זיי צוריק צו דער חיה גלייך אין פיסק אריין. און גרויס איז געווען די שמחה אין שטוב, ווען ס׳איז אנגעקומען דער אפגערעדטער סימן, אז זיי זענען בשלום אריבער די גרענעץ. איי דאקומענטן? געלט? זענען דאך אין קראקע אויך געזעסן אזעלכע חיים לעוויטס, יידן מיט ווארעמע הערצער, וואס האבן געזארגט דערפאר. ווען די יינגלעך ביי אונדז זענען אונטערגעוואקסן, איז אונדזער שטוב געווען א טרעף־פונקט אויך פאר דער יוגנט, דער עיקר פאר דער שטודירנדיקער און פארטגעשריטענער יוגנט. טיר און טויער זענען שטענדיק געשטאנען אפן. ווער ס׳איז ארויס פון זיין היים אָן א באשטימטן ציל, איז אריינגעקומען צו אונדז, ער האט שוין עמעצן דא געטראפן. ס׳האט זיך פארבונדן א שמועס. מ׳האט שוין פארגעסן ווען מ׳איז געקומען, נאך וואס, און ווען מ׳דארף גיין א היים. אמאל האט מען זיך ארויסגעלאזט אויף א שפּאציר. בייטאג האט מען זיך געלאזט צום קאמאראוועער וועג. אלץ דא האט געגרינט און געשמעקט מיט לאַנ־קישער פרישקייט, מיט פעטער ערד, תבואה און פעלד־בלומען. ס׳איז געווען א פּרעכטיקער פייזאזש. מיר האבן איינגעזאפּט אין זיך דעם פּרעכטיקן אראָמאט פון דעם צעזונגענעם און צעוויגטן ארום און געפירט דאביי דיסקוסיעס. וועגן וואס האט מען זיך נישט געאמפּערט און געשפּארט? וועגן בוך פון קעלערמאן וואס איז נאר־וואס דערשינען, אדער פון ערנבורגן, וואס האט נאך דאן געשריבן זיינע אנטי־קאמוניסטישע שאפונגען, אדער וועגן אנדערע שרייבער. געזוכט אומעטום אידעאלן, איבערהויפּט אזעלכע, וועלכע זענען געווען נאנט צו אונדזערע אייגענע אידעאלן. אלץ האט אונדז דאמלס אינטערעסירט, יעדע נייע אידעע, יעדע נייע שטרעמונג אין דער מאלעריי, קונסט, פילאזאפיע האט אונדז פארכאפּט.

עם שפּרודלט אין מיר א קוואל פון זכרונות. פול איז מיין הארץ אין מיין קאפּ און איך האב א באגער זיך טיילן מיט דעם אלץ. מיין ווילן איז אפּשפּיגלען דא, כאטש אין א קליינער מאס, די אטמאספער וואס האט געהערשט דאן ביי אונדז אין דער היים און אין טויזנטער, טויזנטער יידישע הייזער אין פּוילן 25—30 יאר פאר דעם אומקום.

איך קער זיך אום צו די עשרת ימי תשובה. מ׳האט זיך געהאלטן אין איין גרייטן צו דעם ריכטיקן יום־הדין.

ערב יום־כיפור א שטארקערער פחד האט דאס הארץ ארומגענומען: מ׳מוז זיך שטעלן פארן משפט. מען האט זיך געלאזט מלקות געשלאגן: מען האט זיך געלעגט אויף די טרעפלעך פון בעלעמער און דער שמש האט ארייגעציילט 39 שמיצלעך מיט א רימען, אנציילנדיק 3 מאל דעם פסוק והוא רחום. —

דער ווייבערישער טייל פון דער משפחה האט זיך געפארעט אין קיך. מ׳דארף דאך אזוי פיל אנגרייטן. היינט ערב יום־כיפור 2 סעודות און אויף צומארגנס פאר די קינדער וואס פאסטן נישט און אין אוונט, נאכן תענית, פאר דער גאנצער משפחה. מ׳האט געמאכט קרעפלעך. איך האב זיי געקלעפט, דאס איז געווען מיין באליבטע ארבעט. —

מ׳האט זיך געזעצט צו דער ערשטער סעודה. מ׳האט געגעסן שטילערהייט, אָן שמועסן. ס׳איז געווען א נערוועזע שטימונג. א שטימונג פון דערוואַרטונג. נאכן עסן איז דער פאטער געגאנגען אין מקוה, א קאלטע מקוה. איך האב ליב געהאט מיטצוגיין. אָן א היץ און אָן א שוויץ. מ׳האט זיך גוט אנגעזייפט און זיך באגאסן מיט א שעפעלע קאלט וואסער — א מחיה!

נאך דער מקוה איז מען געגאנגען אין שול אריין צו מנחה. א שטיק פאר דער שול זענען געשטאנען אויסגעשטעלט קבצנים מכל המינים און אלע מיני קאליקעס פון דער וועלט און געפאדערט נדבות מיט געבעט, געוויין, חוצפה, ברכות, קללות, אצינד איז דער מאמענט און מ׳דארף אים אויסנוצן. און אלע מיטלען זענען כשר. אין דער שול גופא האט געהערשט א שטימונג פון האלב מקום־קדוש און האלב יאריד. יידן פארשמאיעטע לויפן הין און צוריק, טוישן געלט, בארגן זיך, לויפן צו צו די צענדליקער טעלער, קערות — פון אלע מיני אינסטיטוציעס פון צדקה, פון פריוואטע מענטשן, שמשים און צווישן דעם אלעמען די קערות פון ישוב ארץ־ישראל — אָן א סוף. א מנין צו מנחה איז געווען שווער צוזאמענצושטעלן. מיטן דאווענען מנחה איז מען שוין אריין אין יום־כיפור; צום סוף פון שמונה־עשרה זאגט מען שוין על חטא. מענטשן האבן זיך געקלאפט מיט אימפעט אויפן הארצן און געלאזט די ערשטע יום־כיפורדיקע טרערן. —

די מוטער האט זיך, ווי געווענלעך, זייער געאיילט און זיך געשראקן, זי זאל נאר נישט פארשפעטיקן. הגם ס׳איז נאך געווען גענוג צייט. מ׳האט זיך געזעצט צום טיש, צו דער צווייטער סעודה. די מוטער האט זיך געבעטן: עסט קינדער, ס׳איז דאך היינט א מצווה צו עסן, דאס עסן ווערט דאך היינט פארעכנט אלס פאסטן. די מוטער האט אליין גאנץ ווייניק געגעסן און איר שטימע איז געווען דורכגעזאפט מיט געוויין. פארן בענטשן האט מען זיך אויסגערעדט, אז מ׳זאל מעגן טרינקען באלד נאכן בענטשן. מ׳האט געבענטשט. נאכן בענטשן האט מען געטרונקען שווארצע קאווע — א מיטל ס׳זאל ביינאכט נישט דורשטן — און די מוטער האט זיך געשטעלט בענטשן ליכט. זי האט געבענטשט מיט התלהבות, מיטן גאנצן ברען פון איר טיף־גלויביקער נשמה. שטיל האבן זיך געגאסן אירע טרערן. זי האט הייס מתפלל געווען און אויסגעגאסן איר הארץ פאר גאט און געבעטן פאר די קינדער און אייניקלעך, פארן מאן און פאר כלל־ישראל. ס׳האט אזוי געדויערט א שפּאָרע ווײַלע. די קינדער זענען געשטאנען מיט יראת הכבוד און געווארט, ווי מ׳ווארט אויף א שליח־צבור, ער זאל ענדיקן די תפילה. דער פאטער איז שוין געשטאנען אנגעטאן אין קיטל איבער דער זיידענער ייפיצע מיט דער ווייסער יארמולקע אויפן קאפ. ווען די מוטער האט געענדיקט בענטשן די ליכט, האט דער פאטער זיך גענומען בענטשן די קינדער. איינער נאכן אנדערן זענען זיי צוגעגאנגען, דער פאטער האט ארויפגעלייגט

די הענט אויפן קינדס קאפ און געשעפטשעט ישימך אלהים... און די אויגן זענען געווען פול מיט טרערן. —

אלע זענען געווען גרייט צו גיין דאווענען. דא האבן אנגעהויבן אנקומען יידן צו ווינטשן. נאך פארן בענטשן איז אריינגעקומען דער פעטער יקותיאל, דער מוטערס א ברודער. א הויכער און ברייטער ייד, מיט א פאר גרויסע און ברייטע הענט, וואס יעדע עטלעכע מינוט האט ער געגעבן א פאָר מיט זיי אין דער לופט, אזוי ווי מיט א פאר וויאָסלעס. דאביי האט ער זיך א דריי געטאן אויפן בענקל מיט אזא כוח, אז מיר האט זיך שטענדיק געדאכט אז עס צעברעכט זיך. געזעסן אביסלביים טיש, געגעבן א זאג: מנע! א שטעק אריין געגעבן די ריזיקע האנט זיינע דעם פאטער און א זאג געטאן מיט א גראבער שטימע: נו, בעט דיר אויס א גוט יאר, א גמר חתימה טובה. א גוטן יום־טוב! און ארויס. דערנאך איז אריין יארמע בלום, דער מוטערס א פלימעניק, א נידעריקער, אריין מיט שנעלע טריטלעך, אביסל דעם קאפ געשיקט אויף פארויס, אויפן פנים א מינע ספק געוויין, ספק געלאך, גלייך צוגעגאנגען צום פאטער, א זאג געטאן: פעטר חיימל! בעט דיר אויס א גוט געזונט יאר, מימע מאריעם! בעט דיר אויס א גוט געזונט יאר. עס זענען געקומען נאך קרובים און באקאנטע. אלע האבן אויף דער גיך געווונטשן און אלע האבן זיך געלאזט גיין אין שול אריין. געגאנגען און זיך געווונטשן.

די שול איז שוין געווען כמעט פול. אלע אין קיטלען, ווייסע יארמולקעס, טליתים — אלץ ווייס, אין די שקארפעטן. אויפן בעלעמער און אויף די פענסטער זענען געשטאנען לאנגע און שמאָלע קאסטנס, אנגעפולט מיט זאמד און אנגעשטעקט מיט גרויסע, דיקע ברענענדיקע נשמה־ליכט. זיי האבן ארויסגעגעבן אנ׳אומהיימלעכן שימער, הייליק און סודות־דיק, עפעס שלא־מן־עלמא. דער רוב האבן שוין געזאגט תפילה־זכה, נישט געזאגט, נאר אויסגעוויינט און טיף אויסגעקרעכצט איר. געזאגט מיט גרויס כוונה. מ׳האט געזען און געפילט, ווי די נשמה צאפלט זיך פון גרויס צער און האט חרטה אויף די אפגעטוענע עבירות, געמאכט א חשבון הנפש, א סך־הכל פון זיין גוף מיט די אברים און ווי איז דעם גוף און ווי דער נשמה וואס אין דעם גוף! דערנאך האט איינער ביים אנדערן געבעטן מחילה וסליחה פאר באליידיקן, פאר נישט ערלעך האנדלען, פאר יעדער עבירה. געווען יידן וואס האבן מיט געוויין געבעטן זיך ביים אנדערן וועגן מחילה. ער מוז אים מוחל זיין, כדי דער אייבערשטער זאל אים מוחל זיין. — יאסל שמש האט א שטארקן קלאפ געגעבן אויפן טיש. שטיל. צום ארון קודש זענען ארויף די נכבדים פון דער שול, ארויס־גענומען פון ארון קודש ספרי־תורות, ארומגעקרייזט דעם בעלעמער מיט לאנגזאמע טריט און דער ערשטער האט געזאגט און איבערגעחזרט דעם פסוק: אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה. דער ארון קודש איז געבליבן אפן ביז זיי זענען צוגעקומען צוריק. שמואל חזן מיט די משוררים זענען געשטאנען ביים עמוד. זיי האבן אנגעהויבן אויסזינגען דעם כל נדרי, ס׳איז אריבער איבערן עולם א געשטיקט געוויין. פון דער ווייבער־שול האט זיך געהערט א הילכיקער יאמער. שמואל חזן האט געזונגען אלץ העכער און העכער. די מענער האבן אין די זעלבע טענער, יעדער אויף זיין שטייגער, אונטערגעברומט. און אלע קולות צוזאמען האבן זיך צוזאמענגעגאסן און געשאפן א מעכטיק געשריי צום הימל. ס׳איז נישט געווען בלויז געבעט אויף רחמים, נאר אויך א וויי־געשריי פון א געפייניקט און גערודפט פאלק, א פראטעסט פאר כסדר׳דיקע באליידיקונגען און דערנידערונגען, פאר לײדן, ווייטאָגן. אלץ האט געפונען אנ׳אויסדרוק אין דעם דאזיקן געשריי און געוויין, די גאנצע פארביטערונג

פון די פארפייניקטע נשמות אין עבר און פון דעם פחד פאר דער צוקונפט. נאך כל־נדרי האט זיך אלץ איינגעשטילט; דעם מעריב האט מען געדאוונט שטילער און רויקער. נאך דער שטילער שמונה־עשרה האט דער חזן ביי די פיוטים ווידער זיך באוויזן מיט זיינע נגונים. צו די „יעלות" האט ער געשאפן א מארש א פרישן און אויסגעזונגען מיט קוראזש מיט זיינע משוררים. דאן „כי הנה" ווייַנענדיק און הארציק: כי הנה כחומר ביד היוצר — אזוי זענען מיר אין דיין האנט, גאט, און דו מאכסט מיט אונדז וואס נאר דו ווילסט. נאך מעריב, מ׳ווינטשט זיך א גוט יאר. א טייל גייט א היים, אבער דער גרעסטער טייל בלייבט איבער צו זאגן שיר היחוד. א ריזן־פאעמע אין פערזען וואס איז געווידמעט ספּעציעל צו באזינגען די גרויסקייט, מעכטיקייט, שיינקייט און גוטסקייט פון בורא עולם. די שטימונג ביים עולה ביים זאגן דאס איז א מילדע, אנ׳אויפגעהייטערטע, א געהויבענע. מ׳בעט נישט קיין רחמים, מ׳קלאָגט זיך נישט אויף קיין צרות. מ׳זינגט א לויב געזאנג, אנ׳אָדע צו דעם באשעפער — איז פאר וואס זאל מען אליין נישט זיין דערהויבן אויך — ווען ער איז אונדזער הערשער? ס׳איז געווען א מילדע, זאנפטע שטימונג, א אידיליע צווישן א פאָר־פאלק, צווישן בורא־עולם און זיין פאלק ישראל.

נאך שיר היחוד איז מיין פאטער געגאנגען א היים. די מוטער האט שוין געווארט, געזעסן און געמיטליך געשמייכלט. די אויגן זענען נאך געווען פייכט פון די טרערן, אבער דאס געפיל איז געווען, ווי ביי א זיגער נאך דעם קאמף, הגם דער קאמף איז נאך נישט געענדיקט, אבער זי איז געווען זיכער אין ענדגילטיקן נצחון, ער איז דאך אן אל רחום וחנון.

אין דער פרי. מ׳מוז זיך ווייטער שטעלן צום קאמף. מ׳איז ווידער געשפאנט. די מוטער איילט: קינדערלעך, די צייט שטייט נישט. אלע זענען אין דער שול. מ׳שרייט ווידער, מ׳בעט, מ׳שלאָגט זיך על חטא און די עזרת נשים מיט זייער געוויער: מיט א קוואל פון טרערן. און עס פליסן צום הימל זעלבסט־באשולדיקונגען: מיר האבן געזינדיקט מיטן עסן, מיט טרינקען, געזינדיקט מיטן קוקן, מיט גיין, מיט רעדן און מיט וואָס נישט? אבער דו, גאָט, געדענק, אז מיר זענען שוואכע באשעפענישן. פון דער ערד זענען מיר געקומען און צו דער ערד גייען מיר צוריק. מ׳שטעלט זיך ס׳לעבן איין פארן שטיקל ברויט, מיר זענען געגליכן צו א שאָטן וואס פארשווינדט, צו א חלום וואס פליט אוועק און צו א ווינט וואס פארוויאיעט.

די צייט קריכט לאנגזאם. דער קאָפּ טוט וויי פון הונגער, די אויגן פון טרערן. אין שול באווייזן זיך קליינע פלעשעלעך מיט חלשות־טראפנס. מ׳גיט א שמעק צו אזא פלעשעלע, ס׳גיט א שטארקן דריי אין דער נאז און מ׳גיט זיך א וועק אויף. די טאטעס הייסן די קליינע קינדער א היים גיין עסן. הגם זיי זענען שטארק הונגעריק, ווילן זיי זיך נישט אונטערגעבן, נאר שטארקן זיך און בלייבן נאך אביסל איבער אין דער שול. זיי ווילן ווייזן, אז זיי זענען שוין גרויסע און וועלן פאסטן א גאנצן טאג! הגם זיי אליין גלויבן נישט אין דעם, חלומען זיי פון דער העלדישקייט מיט וועלכער זיי וואלטן זיך געקענט בארימען פאר אלע חברים. און מיט וואס פאר א שטאלץ זיי וואלטן אין אוונט געקומען א היים און זיך געזעצט צום טיש מיט אלע דערוואקסענע „איבערצובייסן" נאך דעם שווערן תענית! אבער ביסלעכווייז גייען זיי אלע א היים און קומען צוריק זאטע, אבער אומצופרידענע פון דער אייגענער שוואכקייט, אנטוישטע.

ס׳איז שוין נאכן לייענען, מ׳דאוונט שוין מוסף, די הויכע שמונה עשרה. דער עולם

נעמט זיך צו איינער פון די גרעסטע אטאקעס, מ׳הויבט אן זאגן „ונתנה תוקף״, וואס מיר הונגער, ווער מיר דורשט, ווער פילט שוואכקייט? עס גייט א שטורם: ונתנה תוקף! אז די וועגט ציטערן: שרעקלעך און מוראדיק איז דער טאג, ווי קענען מיר זיין רויק, אז די מלאכים אין הימל ציטערן און א שרעק נעמט זיי ארום ווען עס דערהערט זיך דער שטיל־שטילער געריף: הנה יום הדין! אלע ווערט דארט געמשפט, אלע לעבעדיקע באשעפענישן: ווער צום לעבן און ווער צום טויט; ווער אין פייער און ווער אין וואסער. נאר תשובה, תפילה און צדקה קענען אפראטעווען דעם מענטש פון דער שווערער גזירה... שאטנס הויבן זיך שוין אן צו באווייזן אין שול. די נשמה־ליכט ציטערן און פלאטערן און געבן צו א מורא און א יענערוועלטיקע אומהיימליכקייט. דער עולם זיצט פארשמאכט. מנחה. מיין פאטער דאווגט פארן עמוד. א חזקה, יעדעס יאר דערציילט ער, אז פאר מנחה פילט ער זיך שטענדיק זייער שוואך, אבער ווען ער גייט צו צום עמוד, דערפילט ער איבערן גאנצן גוף א צושטראם פון פרישע כוחות. — נעילה! דער עולם האט אויפגעוואכט. מ׳גרייט זיך מיט באנייטע כוחות. דער לעצטער עטאפ, דער לעצטער געראנגל. מיר מוזן זיך אויסבעטן א גוט יאר!

יתגדל! אלע געבן זיך א ריס און שטעלן זיך אויף, דער ספעציעלער נעילה־ניגון וועקט און מאָנט: שטארקט זיך און גורט אָן אייערע לענדן! די שטילע שמונה עשרה האט זיך פארוואנדלט ביסלעכווייז אין א געשריי — אזוי האט זיך די שטילע תפילה צעגאסן שטארקער און מעכטיקער מיט התלהבות, ברען און קולי קולות. מ׳זאגט שוין די הויכע שמונה עשרה. דער עולם שטייט אויף די פיס און שטורעמט: פתח לנו שער בעת נעילת שער! עפן, גאט, די טויערן פון געבעט, פון רחמים און חסד, עפן זיי ברייט, איידער דו פארשליסט זיי! און אזוי דויערט די אטאקע אן איבעררייס, אן אויפהער, מיט טרערן, געשריי און געבעט, ביז מ׳בלאזט אפ די תקיעה און די שכינה איז זיך מסתלק. אפגעכאפט דעם מעריב ווינטשט מען זיך ווידער: מיר האבן זיך שוין אויסגעבעטן א גוט יאר און — נאך נישט א היים! מחדש זיין די לבנה! אָפגעזאָגט, אפגעהאָפּסלט אנטקעגן דער לבנה — לויפט מען א היים.

דער טיש איז שוין געווען אנגעשטעלט מיט כל־טוב. די מוטער האט שוין באוויזן א היים צולויפן און אלץ פארצובארייטן: וויין, איינגעמאכטס, פוטערקוכן און אנדערע קוכנס. די קאווע איז שוין געשטאנען אויפן אויוון און געקאכט און געווארט אויף די פאסטערס. מ׳האט געמאכט הבדלה און זיך געזעצט איבערבייסן, די הייסע קאווע מיטן געבעקס האבן גוט געשמעקט. עפעס איבערגעכאפט און ארויס צו דער סוכה. א ייד איז נישט קיין גוי, וואס האט אין זין נאר עסן. אפילו נאך אזא תענית! מען שלאגט אריין א פלעקל. מיר האבן זיך צוריק אוועקגעזעצט צום טיש. דער מוטערס פנים האט געשטראלט. געמיטלעך אין א געהויבענער שטימונג האט מען געשמועסט וועגן די פראבלעמען פון פארגאנגענעם טאג. ווער ס׳האט געחלשט, ווער ס׳האט געמוזט אוועקגיין סתם אין מיטן דאווענען צוליב שוואכקייט. וועגן די בעלי תפילות מיט זייער דאווענען. יעדן מוצאי יום־כיפור האט דאס פאסירט. די מוטער, די גרויסע מליצת־יושר פון פאלק ישראל, האט שמועסדיק וועגן יום־כיפור זיך שטענדיק צעוויינט זאגנדיק: אראפקוקנדיק פון דער ווייבערשול זעט מען פון אויבן די יידן, אלע איינגעוויקלטע אין טליתים, קיטלען, ווייסע יארמולקעס, שטייען אין הונגער און דורשט, דאווענען, וויינען און שרייען; זעען זיי אויס ווי מלאכים. צי וואלט אנ׳אנדער פאלק דאס געוואלט און געקאנט באווייזן, אחוץ יידן? און פארוואס זאל זיך דער רבונו של־עולם ענדלעך אויף אונדז נישט מרחם זיין און אונדז

אויסלייזן פון ביטערן גלות? און פאַרוואָס זאָל גאָר קיין סוף נישט נעמען צו אונדזערע צרות? פאַרוואָס שווייגט ער און אויף וואָס וואַרט ער? — אַזוי האָט זי זיך אויסגעטענהט מיטן רבונו של־עולם נאָך יעדן יום־כיפור.

אַזוי זענען ביי אונדז אַדורך די ימים נוראים און אַזוי איז געפייערט געוואָרן דער הייליקער יום־כיפור וואָס איז איינציק און אייגנאַרטיק פאַר אונדזער פאָלק. דאָס יידישקייט איז נישט געווען בלויז לעבנס־שטייגער, אַ פאָרם. ס׳איז געווען אַ טיף געפיל, אַ הייליקער פלאַם, וועלכער האָט געברענט און געוואַרעמט הערצער און נשמות, זיך צעפלאַקערט אין אַ ריזיק פייער, ווען דער מאָמענט איז געווען פּאַסיק, אָדער זיך איינגעקורטשעט, אָבער שטענדיק געטליעט און קיינמאָל נישט פאַרלאָשן געוואָרן.

דאָס אַלץ עקזיסטירט מער נישט. אַ בלוטיקער מבול האָט דאָס אַלץ אָפּגעווישט. זאָלן די ווערטער, געשריבן מיט בענקשאַפט, צער און צאָרן זיין אַ שטיקל מצבה פאַר דעם, וואָס איז פאַרשוווּנדן.

חיים זאַלצבערג

זכרונות פון פאַרן ערשטן וועלט־קריג

לויט ווי ס׳האָבן איבערגעגעבן די עלטערע תושבים פון שטעטל, זיינען געווען די ערשטע 10 יידן אין די 70־ער יאָרן פאָלגנדע: 1) נפתלי הערצל זאַלצבערג. 2) מענדל קורלאַנד. 3) קופּטשיק. 4) לעוויט. 5) בונם פייגענבוים. 6) מילשטיין. 7) משה יוסף ווייל. 8) ראובן דער זייגערמאַכער. 9) מעכל באַרנשטיין. 10) יואל זאַלצבערג. אין יענע יאָרן איז אין שטעטל נישט געווען קיין כהן און ווען מ׳האָט געדאַרפט האָבן אַ כהן, האָט מען אים געבראַכט פון קשוינז, ווו ס׳איז געווען אַן עלטערע יידישע קהילה. פאַרשטייט זיך, אַז דעם כהן האָט מען געבראַכט פאַר די יום טובים, ווען מ׳האָט געדאַרפט דוכענען, און ער האָט געקריגן קעסט און אַ נאַכטלעגער ביי איינעם פון די יידן אין מיעכאָוו.

אין יאָר 1919 איז געווען אַ פּאָגראָם אין מיעכאָוו און דעמאָלט איז שווער פאַרוואונדעט געוואָרן אין זיין וווינונג מיין פאָטער נפתלי הערצל און אין אַ וואָך שפּעטער איז ער נפטר געוואָרן. דאָס גאַנצע שטעטל האָט לאַנג געטרויערט נאָך דעם אומשולדיקן ייד.

אין די פריערדיקע יאָרן איז געווען דער קרייז־קאָמענדאַנט אַרלאָף, וועלכער האָט געשטאַמט פון דער צאַרישער משפחה און זיין יחוס האָט זיך געצויגן פון צאַר ניקאָלאַי. ווייזט זיך אַרויס, אַז דער אַרלאָף האָט זיך געשטעלט פאַר אַ ציל שיין צומאַכן די שטאָט, זי זאָל האָבן אַן אייראָפּעישן אויסזען, און צו דעם צוועק האָט ער באַפוילן אַראָפּצונעמען פונעם מאַרק די פיגור פון דער הייליקער מאַריאַ, וועלכע איז דאָרט געשטאַנען צענדליקער יאָרן, און פאַראָרדנט צו פלאַנצן ביימער אין אַלע עקן פון מאַרק־פּלאַץ. אויך האָט ער באַשלאָסן אויסצופלאַסטערן מיט שטיינער דעם איבערגעבליבענעם שטח פונעם מאַרק.

די פיגור פון מאַריאַ האָט מען אַריבערגעפירט אין אַ ספּעציעלן בנין וועלכן מ׳האָט דאַן אויפגעבויט אין אַ זייטיק געסל, וואָס האָט זיך געצויגן נאָכן קאַפּיטשע און אַהין האָבן די קריסטן און פויערים פון אַלע דערפער מאַרשירט אין דער צייט פון זייערע חגאות מיט זייערע פּראָצעסיעס.

אויסער דעס האט דער קאמענדאנט אָרלאָף אויפגעבויט אויפן נייעם מארק א צערקווע, וואס האט געדארפט דינען אלס זאמל־ארט פאר די פראוואָסלאווע פון דער גאנצער אומגעגנט.

נאר אזויווי די מערהייט באפעלקערונג איז באשטאנען פון רוימיש־קאטוילישע, איז די גרעסטע פרעקווענץ געווען אין דער קירכע מיטן הויכן טורעם, וועלכע איז געבויט געווארן נאך אין 13־טן יארהונדערט, און אין דער צערקווע איז געווען א קליינע באטיילי־קונג.

במשך פון פיל יארן זיינען געווען באקאנט אלס דאָזאָרעס אין מיעכאוו: ר׳ נתן באָרענשטיין, ר׳ יצחק זאלצבערג, ר׳ חיים לעוויט, ר׳ אברהמטשע פרידריך, ר׳ אברהם סערצאזש, ר׳ משה אָלשעווסקי.

דער מחבר האט פארלאזט מיעכאוו אין יאר 1913 און אויסגעוואנדערט קיין אמעריקע, נאכן אנטשטיין פון דער מדינה האט ער זיך באזעצט אוו ישראל.

מייכוב — מראה כללי מצד צפון־מערב

ב. מוסדות חינוך ותרבות

משה שפיגל

ה„חדרים" והמלמדים במייכוב

בשנת 1913, שנה אחת לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה, בהיותי ילד בן 3, החליט אבי אברהם שפיגל ז"ל להכניסני ל„חדר" של ר' אבא'לה מלמד.

דומני שלא היה ילד אחד בימים ההם שלא עבר את בית־האולפנה הזה. גם אבי וכל בני דורו למדו אצלו. בתקופת לימודי היה ר' אבא'לה בגיל שבעים ומעלה, אולם עוד כוחו במותניו ואשתו ילדה לו אז בן בשם הלל. ר' אבא לויט, שכונה „ר' אבא'לה דרדקי־מלמד", היה יהודי נמוך־קומה ורחב גרם ועיניו הביעו טוב־לב. הוא היה נוהג לבקר בבתי ההורים של תלמידיו ולמסור להם על התפתחותם והתקדמותם של הילדים ב„עברי", וב„חומש".

התינוקות דבית רבן היו יושבים ב„חדר", ליד שולחן ארוך, ומשננים יחד עם ה„רבי" את השיעור. בימי החורף הארוכים היינו חוזרים הביתה ובידינו פנסי־פח ונרות דולקים בתוכם, להאיר לנו את הדרך בחושך הגדול בו היו שקועים אז רחובות עירנו. לא פעם היה מוביל אותי הביתה עוזרו הנאמן של אבא'לה, בנו ראובן לויט, שניצל מהחורבן הנאצי ונמצא אתנו בישראל.

למודינו נמשכו יום יום משבע בבוקר עד שעות הערב המאוחרות, אולם בשעות הצהריים, בזמן שר' אבא'לה היה מנמנם בחדרו, היינו עוברים לרשותה של ה„רביצן" והיא היתה מעבידה אותנו בפרך. לר' אבא'לה היו עיזים אחדות נותנות חלב, ששימשו לו מקור פרנסה נוסף. היות ומרעה לא היה עבורן, היינו אנו, התלמידים, מביאים מהבית לחם ישן שחתכנו לחתיכות בסכינים וזה היה המזון העיקרי לעיזים שהסתובבו בחצר.

תקופת לימודי אצל ר' אבא'לה נמשכה שלוש שנים וכשהגעתי לגיל 6 אמר להורי, כי ידיעותי בחומש ורש"י רבות מידיעותיו ועל כן יש למסור אותי למלמד יותר מלומד ממנו.

אז עברתי ללמוד אצל „הליטוואק". את שמו לא ידענו, לכן קראו לו כולם „ליטוואק" — שמוצאו מליטא. כדרכם של היהודים הליטאים — שהיו מכונים אצלנו „צלם־קאפ" — היה בר־אורין ותלמיד חכם, אך רגזן וכעסן והיינו סופגים מידיו מכות על הקטן שבחטאים או על כל נסיון להקל במקצת מהעול הקשה. מבטו היה כה נוקב וחודר, עד שהיה מקפיא את דמנו בהסתכלו בנו. ה„חדר" שלו היה בחצרו של שלמה שיינטל, ברחוב הקראקובאי, וברצותנו לנשום מעט לרווחה ולמצוא פורקן־מה מהחומרות הרבות שהנהיג הליטוואק,

ניצלנו את העדרו וחמקנו החוצה. אחרי החצר הייתה המאפייה של יעקל בקר, אביו של מנדל אולשבסקי. ברגעים המעטים שעמדו לרשותנו נכנסנו גם למאפייה לראות כיצד ר' יענקל האופה מכניס את ככרות הלחם לתנור. עבודתו היתה בעינינו כעבודת הקודש. ברגעים אלו הרגשתי הקלה פורתא לעומת האווירה ששררה ב„חדר" של הליטוואק.

ביום בהיר אחד ברחתי מה„חדר" והודעתי להורי שבשום אופן לא אחזור אליו, משום שבמקום ללמד אותי תורה הוא עלול לעשותני בעל־מום. כתוצאה מכך מסרו אותי הורי ל„חדר" של ר' ישראל אלי קרימלובסקי. מסתבר, שה„חדר" הזה היה בבחינת אוניברסיטה בהשוואה עם „ביה"ס היסודי" של ר' אבא'לה ו„ביה"ס התיכון" של ה„ליטוואק". הואיל ואצל ר' ישראל־אלי למדו בחורים מבוגרים, אחרי גיל הבר־מצווה, ואני הייתי רק בן 8, נאלץ ר' ישראל אלי לפתוח מכינה לצעירים. ר' ישראל אלי נחשב כאחד המלמדים המתוקנים. הוא היה מגניב ללמודי הגמרא את הפירושים לתנ"ך, כגון פירושים של אבן עזרא, רד"ק וכו'... נוסף לכך היה מלמד לאברכים הגדולים שמונה פרקים להרמב"ם. הוא היה גבה־קומה ורזה, והיה נוהג להכות בסרגל על צפורני ידינו. ה„חדר" שלו היה בחצרו של ר' יצחק זלצברג ברחוב הקשונדזי. עשינו לנו הרגל לצאת לטייל עד לקוֹפֶּיֶץ קושצ'ושקוֹ ולנשום קצת אוויר צח בשדות שהשתרעו במקום הזה.

ואלה התלמידים הגדולים שאני זוכר מה„חדר" של ר' ישראל־אלי: מרדכי סולטניק, שמואל בחמייר, שמרל אייזנברג, הרצקי קורנפלד, דוד פינצ'בסקי. התלמידים הקטנים שלמדו אתי היו: אריה ולטפרינד, אחי אלימלך שפיגל, אלימלך פרידריך, איצ'ה אייזנברג, חיים אייזנברג, משה פינצ'בסקי, משה שינבלד, יוסף גרוס, יעקב קורנפלד ועוד.

בשנים הראשונות אחרי מלחמת העולם הראשונה נפתח בעירנו ביה"ס „מזרחי". בכך נפתחה תקופה חדשה בשביל הנוער היהודי במייכוב.

ביה"ס „מזרחי" לבנים במייכוב

זאב דרור (פרידריך)

בית־הספר „מזרחי"

הדאגה לחינוך ברוח ציונית באה לידי ביטוי בייסוד בית־הספר „מזרחי" בעיר. בית־הספר נוסד בשנת 1920. מייסדיו, שהתמידו בדאגתם לבית־הספר במשך שנות קיומו, היו: ש. ל. אדליסט יו"ר ועד בית־הספר; ש. אברמוביץ, „הבוחן" הבלתי רשמי של בית־הספר; א. גוטפלד, י. לישע, ש. פוגל, א. י. נייברג, א. שפיגל ו־י. שוייצר.

היהודים החרדים, חסידי החדר „בית־יעקב", ניסו למנוע את ייסודו של בית־הספר החילוני הזה ולשם כך הכריזו מלחמת חרמה נגדו ואף עיכבו לא פעם את ה„קריאה" בתורה. אולם, מאין עורף ציבורי למלחמתם, נאלצו אנשי „בית־יעקב" להשלים עם קיום בית הספר „מזרחי" ואף להיאבק על קיומם הם כ„ישיבה" בזעיר אנפין.

לזכותם של חברי הוועד יש לומר, שהם טרחו להעמיד את בית־הספר על שיטות־לימוד מתקדמות ודרכי אירגון נאותים. שפת ההוראה היתה עברית, פרט לשניים־שלושה מקצועות אותם למדו בפולנית. הפעילות החברתית כללה: מסיבות לקראת חגים, טיולים, הצגות, פעולה למען „הקרן־הקיימת" והשתתפות באירועים הציוניים של העיר. סדרי הנקיון והמשמעת לא נפלו מאלה שבכל בית־ספר תקין. זכורה לי האווירה ששררה בבית־הספר: הרגשת השותפות, הכובע האחיד שהיינו חובשים בגאווה, ארוחת העשר שהייתה חובה על כולנו (קקאו ולחמניה נימוחה בפה), התסיסה והפעילות בהפסקות. גם ברגע זה — שעה שאני מעלה זכרונות אלה — הנני חי שוב את ההתרחשויות בבית־הספר כאילו קרו אך תמול שלשום.

המנהל הראשון של בית־הספר היה ישעיהו שמואל (שאייע שמיעל) הרשנהורן. הוא ניהל „חדר" פרטי בביתו. בהבנה רבה סיגל לעצמו נוהלי לימוד חדשים של בית־ספר. בגישתו הטבעית והלבבית לילדים עורר אמון וכבוד. בערוב ימיו ראינוהו יושב בין הרוכלים ומוכר סלים קלועים. צר היה לנו לראות את מורנו האהוב בכך. עברנו לידו וברכנוהו לשלום והוא ענה לנו „שלום" בחיוך ובטבעיות, כאילו לא ארע דבר.

המורה השני לצד המנהל היה הרשל קליינפלאץ. תמיד לבוש בקפידה. את עבודתו עשה בנאמנות ובהתמדה, ולא הירבה דברים עם עסקני הוועד ועם הורים ואף שם מירווח בינו ובין התלמידים. על סגולותיו אלה זכה להערכה כללית.

שניהם עוד חבשו „א אידיש היטל" (כובע יהודי). הבאים אחריהם כבר היו מורים מן הטיפוס החדש.

הופעתו של המורה הצעיר דב גולדנברג (כיום — אחיהו, מורה אקדמאי בארץ), הליכותיו בכיתה, לשונו העברית המלוטשת, השאירו עלינו רושם. התנהגותו המעודנת כלפי גבירות העיר היתה כנראה מעל למקובל גם בעיירה פרוגרסיבית כמו מייכוב. כעבור שנתיים עקר מן העיר ואנו תלמידיו הצטערנו על כך מאוד.

מורה אחר שנשאר חרות בזכרוננו היה הישיש המלומד ש.כ. כהנוביץ. הרבה חכמה ודעת למדנו מפיו. הוא חי את חייו בבדידות מזהרת, והתהלך איתנו כאיש שכולם חייבים לכבדו ולשרתו. הוא היה לנו כחידה. כל פסוק מן התנ"ך שהשמענו באזניו — ידע לאתרו בדיוק נמרץ לפי הספר, הפרק והפסוק. מעולם לא הצלחנו להטעותו. ביתו היה מלא פתקים ערוכים בקופסאות וכל אימת שראינו אותו בביתו היה שקוע בפתקיו אלו או... בהכנת סלט

יארוחתו. אף כי לא יכולנו אז להעריך במידה מספקת את אישיותו — נהנינו לא פעם מדרך חייו הבוהמיים, אותם חי בעיירה, אליה הגיע בתהפוכות הגורל היהודי.

גם שאר המורים הוסיפו כל אחד מהם נופך משלו להוויית בית־הספר.

ישראל ישי קרימלובסקי, אהב את ההוראה וניכר היה שנהנה מעצמו ומן התלמידים גם יחד.

רוזנברג, המורה למקצועות החילוניים, נהג ללבוש „רובאשקה" והליכתו הייתה זקופה, כשל איש צבא מאומן. הוא היה המורה היחידי שהרשה לעצמו לשבת בכיתה בגילוי ראש.

אלימלך שפיגל, שחדרו היה מלא ספרים עבריים, היה מורה מוכשר מאוד, אציל נפש ורוח. הוא זכה ליוקרה. התגאינו בו על שהוא כותב בסתר ספרים וקיווינו כי עוד נזכה לשמוע ממנו גדולות ונצורות.

המנהל, י.ד. ווינר — בעל ידע פדגוגי ואיש רב פעלים. הוא אירגן את בית־הספר בכשרון והעלה את רמת הלימודים. הוא דאג לכך שמחזור הבוגרים הראשון ימשיך את לימודיו בבית־הספר „תחכמוני" בווארשא. בחייו המשפחתיים לא היה מאושר ולאחר שגם כמה מחברי הוועד התחילו להצר את צעדיו, עזב את העיר וקיבל משרת מנהל בית־ספר גדול בקאטוביץ.

ולבסוף אינני יכול שלא להזכיר את ליפא יזכירוביץ, מזכיר הקהילה, שהיה מורה לדת בבית־הספר העממי הכללי (לתלמידים היהודיים) ובבית־ספרנו חינך בלהט בלתי רגיל לציונות ולאהבת ציון.

הבוגרים הראשונים, כולם מלבד יחזקאל אונגר ז"ל, המשיכו בלימודיהם בסמינר „תחכמוני" של „המזרחי" בווארשא. שניים מן הבוגרים נפטרו בטרם עת. יונה בלט ז"ל מת ממחלת לב שנה לפני השואה. יהודה זלמנוביץ ז"ל הצליח לעבור את כל מדורי הגהינום הנאצי, הגיע ארצה, שרת במלחמת השחרור ואך לפני שנים מספר הלך לעולמו, לאחר שנאבק עם מחלה ממאירה בה חלה בימי סבלותיו במחנות.

ביה"ס העממי ; המורה לדת אליעזר לביא (יזכירוביץ) ותלמידותיו.

ביה"ס „מזרחי" לבנות בהנהלת גב' פסיה טייטלבוים (1926).

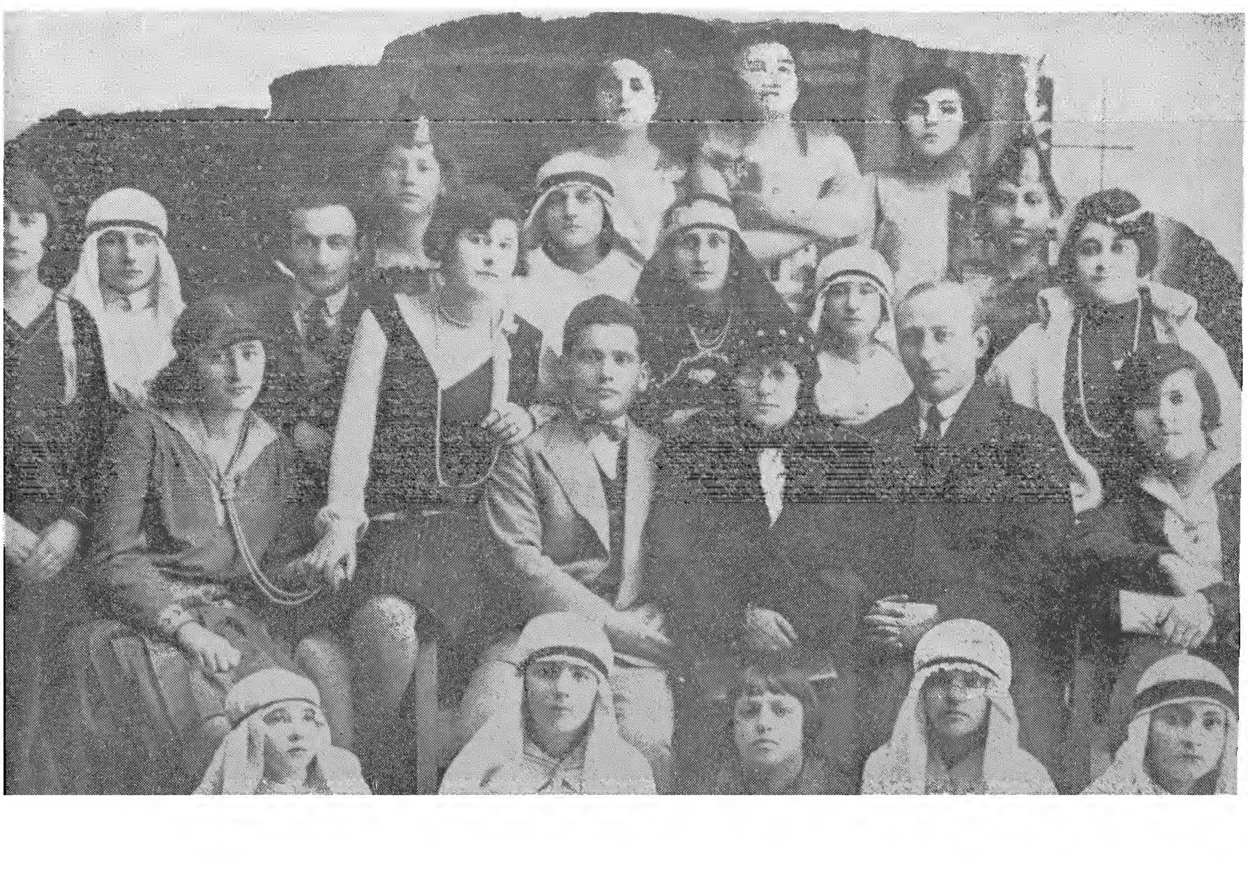
עומדות: באשא שיינפרוכט, שפרינצה זינדר, גלה אברמוביץ, אסתר ולטפרינד, חנה זלצברג, חיה פייגנבוים, יוכבד זרנוביצקי.

יושבות משמאל לימין: פסיה טייטלבוים, מיסדת ומנהלת ביה"ס; פרידה פלצקובנה, מחנכת;

כורעות: פרידה איצקוביץ, טמקה אונגר, רחל פייגנבוים, סלקה אונגר,

יושבות על האדמה: פלצקובנה, ריזעלע אברמוביץ, דובילה אברמוביץ, רחצ'ה שיינפרוכט, בלומקה אונגר.

מחזה לילדים שהוצג במייכוב ע"י תלמידותיה של הגב' פסיה טייטלבוים (הבמאי: הרשל לובטשי)

תלמידי כיתה ז' של הגמנסיה במייכוב (ביניהם ארבעה יהודים)

תלמידות ביה"ס התיכון במייכוב.
עומדות מימין לשמאל: הינדע סטולק, שיינפרוכט תמר, בלום, גמלקיביץ, איצקוביץ, רוזנבוים, סוקניק שרה, הורוביץ שרה. יושבות: לטביץ, רוזה גינזבורג, אסיא איצקוביץ, רפלוביץ.

שמואל ברגר

הגימנסיה בעירנו

לפני מלחמת העולם השניה היתה מייכוב עיירה קטנה, שמספר תושביה לא עלה על 6000 נפשות. עם זאת הצטיינה בכך, שהחינוך הכללי עמד בה על דרגה גבוהה יחסית לימים ההם. אוכלוסיית העיר — יהודית ונוצרית כאחד — היתה ברובה בעלת רמה תרבותית. בין תושביה היו הרבה בעלי השכלה תיכונית וגבוהה, ורק מעטים היו אנאלפביתים. באופן כללי עלתה האוכלוסיה היהודית בהשכלתה על זו של הנוצרים.

תרמה לכך לא מעט רשת החנוך הטובה שהיתה קיימת בעיר.

במייכוב לא היה קיים בי״ס עממי יהודי, אלא רק „חדרים", מזרמים שונים בהם למדו הילדים עד גיל מסויים, מאחר ובפולין היה קיים חוק למוד חובה (עד גיל ארבע־עשרה) נאלצו היהודים לשלוח את בניהם ובנותיהם לבית הספר העממי הממשלתי, ששפת ההוראה בו היתה פולנית.

בעיר היו שני בתי ספר עממיים, לבנים ולבנות. במרוצת השנים נבנה בית ספר עממי יפה ומודרני לבנים. בבתי הספר העממיים לא לימדו את היהודים מקצועות יהדות, אלא היה שעור דת בלבד. במשך שנים רבות שימש מורה לדת נשיאנו היקר מר אליעזר לבי״א יזכירוביץ — (ר׳ מאמרו על החנוך היהודי ומוסדותיו, ע׳ 24).

מחוץ לבתי ספר אלה היתה קיימת בעירנו גימנסיה פולנית ממשלתית במגמה הומניס־טית. לגימנסיה יצאו מוניטין כאחד מבתי הספר הטובים בפולין.

הגימנסיה נשאה את שמו של אחד מלוחמי החופש האמיצים של פולין, טדיאוש קושצ׳יושקו (Tadeusz Kościuszko), וזאת משום שאחד מהקרבות בהם נחל נצחונות מהוללים, היה בקרבת מייכוב — ראצלאוויצה (Racławice).

מנהלה בשנים בה נתקבלתי אליה היה מר טדיאוש לך (Tadeusz Lech). הוא עצמו היה חבר המפלגה האנדקית, הידועה בשנאתה ליהודים, וכמובן בתור כזה היה אנטישמי מובהק. לעומת זאת, יחסו ליהודים שלמדו בבית ספרו היה הוגן. היה מנהל בחסד עליון ויש להודות שהודות לו ולמרצו הגיע מוסד זה לרמת למודים גבוהה.

בשנת 1927 למד בה יהודי אחד בלבד. יהודי העיר אף לא ניסו לרשום את בניהם לגימנסיה, מאחר וסברו כי לא יתקבלו אליה. הדעה היתה כי שורר כאן כעין „נומרוס קלאוזוס" עבור בני דת משה.

אבי, שרצה בכל נפשו ומאודו להעניק לבניו השכלה רחבה ככל האפשר, החליט לנסות ולהכניס אותי למוסד זה.

על סף סיום כתה ד׳ של בית הספר העממי התכוננתי לבחינות הכניסה לגימנסיה, וניגשתי אליהן במועד שנקבע. הבחינות נמשכו שלושה ימים רצופים. כעבור ימים ספורים התיצבה אמי אצל המנהל לשאול לתוצאות, והלז ענה לה: „בנך עבר בהצלחה את הבחינות ונתקבל לגימנסיה". הידיעה נפלה כרעם משמים על כל העדה היהודית במייכוב, שלא יכלה להאמין למשמע אזניה.

לאור הצלחה זו החליטו כמה משפחות מבני עשירי העיר לנסות גם הם את מזלם ולשלוח את בניהם לגימנסיה. ואמנם עוד באותה שנה, במועד בחינות ב׳, נתקבלו עוד

שני יהודים ואחריהם נוספו לאט לאט גם אחרים! בשנת 1930/31 כבר למדו 12 יהודים בבית ספר זה (על פי דו״ח רשמי של הנהלת בית הספר).

בית הספר דאג לחנוך משלים בשטחים שונים, להשלמה במקצועות הנלמדים ולחנוך האזרחי והחברתי. בין החוגים אפשר למנות: חוג לספרות, חוג ללמודים הומניים, חוג להיסטוריה וסוציולוגיה, חוג דרמטי, מחלקה פילולוגית, ארגון ספורטיבי, ארגון צופים, חוג למשחקי שח־מט ועוד.

נוסף על כך, היתה גם תזמורת לכלי נשיפה וכלי קשת, שלקחה חלק פעיל במאורעות החגיגיים של בית הספר ובתהלוכות שונות בחגים לאומיים ודתיים.

כל התלמידים היהודיים בבית הספר עזרו זה לזה, והיינו כמשפחה אחת; למדנו יחד ובילינו יחדיו.

אי אפשר להכחיש שהיתה אנטישמיות בבית הספר, ומספר תלמידים נוצריים התנכלו לחבריהם היהודים. אולם אלה היו במיעוט. באופן רשמי התנגדו המנהל וסגל המורים לתופעות אלו, ועל כל תלונה בנידון זה הגיבו בחריפות ובעונשים כבדים. כבר הזכרתי כי מנהל בית הספר, שפעל לרעת היהודים במוסדות שונים בעיר בהם היה חבר, ובפרט בעיריה, הנה בין כותלי בית הספר לא הרשה בשום פנים להפלות לרעה את תלמידיו היהודיים, והיה מחמיר מאד בשטח זה.

הוא התיחס בכל הכבוד הראוי להורינו, וקיבל אותם בסבר פנים יפות בכל פעם שפנו אליו. כולנו היינו בנים להורים שהיו ציונים מסורים, ופעם בפעם נאלצים היינו לעמוד על כבודנו כיהודים. בעיקר קרו הדברים בשיעורי הספרות הפולנית בכיתות העליונות. בניתוחים ספרותיים של יוצרים פולניים מתקופות שונות, בלטה לא פעם הנימה האנטי־שמית שביצירותיהם. חברינו לכיתה ניצלו הזדמנות זו כדי לנגח את היהודים. כמובן שלא היינו אדישים לכך, ולא פעם החזרנו מנה אחת אפיים בוויכוחים קשים ומרים. המורה לספרות נאלץ לא אחת להודות בצדקתנו.

כמובן, לא כל הסופרים הפולניים היו אנטישמים. היו ביניהם גם אוהבי ישראל מחסידי אומות העולם, כגון הסופרת אליזה אורז׳שקובה (Orzeszkowa), שרבות מיצירו־תיה דנו בשאלת היהודים. בסיפוריה הציגה את היהודי באור חיובי, כאוהב את מולדתו, עובד וחי מיגיע כפיו.

גם במישורים אחרים לחמנו בגאווה את מלחמתנו כיהודים, אף כי לא תמיד היה הדבר קל.

בתור תלמידי בית הספר אסור היה לנו להשתייך לארגוני נוער כלשהם, מחוץ לאלה שהוכרו על ידי הגימנסיה עצמה. אולם למרות הכל התענינו אנו התלמידים היהודיים בכל הנעשה בארגוני הנוער היהודי ומפעם בפעם השתתפנו בסתר בפעולות שונות, ועזרנו במה שיכולנו.

ב־1 לפברואר 1931 פוטר מר לֶך ממשרתו, בשל השתיכותו למפלגה האנדקית, ובמקומו מונה מנהל שהיה ממפלגת השלטון ומנאמני המרשל פילסודסקי. עלי לציין, כי המנהלים שבאו אחריו לא ניהלו את בית הספר כמוהו והוא ירד פלאים במשך הזמן הן באדמיניסטרציה והן ברמת הלמודים. מר לֶך היה מנהל בחסד עליון, אהב את בית ספרו ואת תלמידיו.

לסיכום עלי להדגיש, כי בית הספר התיכון היה בשבילי קודם כל מקור ללימוד ולהרחבת האופקים בכל המקצועות שנלמדו בו, והכנה טובה לחיים בעתיד. רכשתי השכלה יסודית, כללית וחברתית, ומטען זה עדיין שמור אתי עד היום הזה.

קבוצת גימנזיסטים.
מימין לשמאל: שמחה זילברברג,
ישראל יצחק לויט,
גצל לויט, משה כצנגולד, שמואל בלום.

רשימת התלמידים היהודיים שלמדו בגימנסיה הממשלתית במייכוב בשנת הלימודים 1930/31:

1) ברגר שמואל (סיים את האוניברסיטה העברית בירושלים ונמצא כיום בארץ)
2) גרטלר אלכסנדר
3) ודובינסקי אהרן
4) זילבר אליהו
5) מלינרסקי דוד
6) זיבנברג אהרן
7) סרצאז' יחזקאל (נמצא כיום בארץ)
8) צ'רבונויגודה חיים
9) קופלוביץ יחזקאל (סיים את לימודי ההנדסה בטכניון בחיפה; כיום מהנדס בכיר באחת החברות הגדולות בארץ)
10) קופלוביץ מרדכי
11) שיינטל דב
12) שיינטל מיכל

(מתוך הדו"ח הרשמי של הנהלת בית הספר)

על יתר התלמידים אין בידי ידיעות; רובם ככולם ניספו בשואה. יהא זכרם ברוך.

משה שפיגל

ספריית הנוער „דרור"

תקופת ההשכלה במייכוב התחילה מוקדם יותר מאשר בעיירות אחרות במחוז. גימנסיה עירונית נפתחה פה עוד בימי שלטון הרוסים. משפחות אחדות שלחו את בניהן לגימנסיה זאת והם אשר יסדו את ספריית „הזמיר" בשלהי מלחמת העולם הראשונה. בין המייסדים היו: אברהם סרצאז׳, וולף בר ווארשאווסקי, ראובן שמואל קליינר, יעקב בוכנר, ירחמיאל איצקוביץ ואחרים. מסביב לספרייה התרכזו המשכילים ובני הנוער הציוני בעירנו. התקיים גם חוג דרמאטי, שהעלה את מחזותיו הראשונים במחסן הקמח של סבי, ר׳ ישראל דוד שפיגל ז"ל: „שולמית", ו„כינורו של דוד". מאוחר יותר העלו באולם מכבי האש את המחזות: „הדיבוק" של אנסקי, „השחיטה" של גורדון, „בלילה בשוק הישן" של פרץ ואחרים.

בינתיים התחברנו, תלמידים אחדים מה„חדר" של ר׳ ישראל אלי קרימולובסקי, והיינו לידידים טובים. החלפנו ספרים חילוניים בינינו וקיימנו שיחות על הכתוב בהם. היינו ששה חברים: יעקב קורנפלד, משה פינצ׳בסקי, חיים איזנברג, יעקב פרידריך, אלימלך פרידריך וכותב השורות האלו. ומעשה שהיה כך היה: בל"ג בעומר בשנת 1921 יצאנו ששתנו ליער הכודובי. לקחנו צידה לדרך, ביצים צבועות בצבעים שונים, וספר לקריאה. אחרי שאכלנו את ארוחתנו התיישבנו בפינה שקטה של היער, שקועים איש בספרו. כעבור שעות אחדות, כשסיימנו את קריאתנו, קם יעקב קורנפלד ואמר: היות ואנו רוצים להיות משכילים ואין לנו אפשרות לקבל ספרים משום מקור, הבה נמסור כל אחד את ספרו ואחר כך נשתדל לגייס מבין המבוגרים המתקדמים ספרים נוספים. בדרך זו נקים ספרייה לנוער ונפיץ השכלה בקרב הנוער מחוסר האמצעים. הבענו כולנו את הסכמתנו להצעתו של יעקב קורנפלד ומסרנו לו את הספרים. במרוצת הזמן אספנו עוד ספרים בין המבוגרים וברכוש של 20 ספרים פתחנו את הספרייה לנוער בעליית ביתו של יעקב קורנפלד.

חדשים אחדים אחרי זה התאספנו על ה„בוידעם" (עליית גג), וקראנו לספרייה בשם „דרור". בהתחלה היינו קבוצת נועזים קטנה. נוסף על לימוד תורה התמסרנו לקריאת ספרים ולהרחבת הספרייה. במשך הזמן הצלחנו לחדור לשכבות שונות של הנוער ולהבטיח הכנסה כספית לספרייה ע"י קביעת תשלום חודשי תמורת השאלת ספרים.

מבין הנוער הלומד בגימנסיה הצטרפו אלינו: שלמה כצנגולד, בריש שיינטל, יחזקאל והירשל סולוביץ ואחרים. בשנה השנייה של קיומנו שכרנו דירה בחצרו של הרב, בשכנותה של משפחת שיינולד. הספרייה התרחבה, וכבר היו בה 70 חברים ו־400 ספרים ביידיש.

בתקופה זו החל מאבק בין הורינו והיהודים הדתיים מצד אחד ובין פעילי הספרייה מצד שני. היה זה מאבק חריף מאוד. לפעמים היו מגיעים בעלי־בתים נכבדים לחדר הספרייה שעה שקיימנו ישיבה והוציאו אותנו בכח מהאולם. צעירים היינו ונאלצנו לוותר לגדולים. יש לציין גורם חשוב שהיה בעוכרינו: באותה חצר גר הרבי המקומי, ר׳ יענקלה רוטנברג ז"ל. בחצר זאת התרכזו איפוא הקנאים לדת ולמסורת והם השפיעו על דיירי הבית שיהיו מצירים את צעדינו ומפריעים בפעולה הסדירה של הספרייה. בכל זאת לא נרתענו. עם גידול מספר קוראי הספרייה ופעיליה פתחנו חוגים שונים להשתלמות בכוחות עצמאיים.

הוקם חוג דרמאטי בהדרכת החברים יעקב פרידריך, אליעזר לויט וכותב השורות

האלו. עבודתנו התבססה על עיון משותף במחזה מסויים, הקראת קטעים ממנו בתוך החוג וחילופי דעות בדרכי הביום. בשנים 1925—1928 העלינו את המחזות הבאים: „הזכיה הגדולה" לשלום עליכם, „השחיטה", „אלהים, אדם ושטן" ועוד... „הפרימאדונות" שלנו היו שרה פדרמן (כעת סוקניק) ומלכה לובטשי. מהצעירים השתתפו: יעקב פרידריך, אליעזר לויט, אהרן ברוקנר ז"ל (שנפטר אחרי מחלה קצרה בגיל 19), אהרן בלום, משה שיינולד ואחרים.

כ"כ הקימונו חוג ספרותי, שפעל בשני תחומים: א. ארגון הרצאות בשבתות, בהן הופיעו מרצים ידועים. בהרצאות אלו השתתפו המוני בני־נוער והם היוו מכשיר יעיל להפצת השכלה ולהקניית ספרות יידיש. ב. הוצאת עיתון לביקורת ולספרות. במשך שנתיים הוצאנו עיתון בשם „לפיד", לא בדפוס ולא בסטנסל אלא בכתב־יד. מחוסר אמצעים כספיים וגם מחוסר ניסיון היתה זו עבודת נמלים קשה ומפרכת. לרוב נכתבו בעיתון דברי בקורת על ספרים שיצאו לאור, על מחזות שונים, שירים, פיליטונים ופואימות. אך לא היה המשך לעיתון משום שנאלצנו לצאת למקומות שונים במדינה לשם לימוד מקצוע או לעבודה של ממש.

אף על פי כן היה ביוזמה זו של ראשוני המעוררים להשכלת הנוער בעירנו משום עבודת חריש שהכתה גלים חזקים בכל השכבות החברתיות.

שרה פדרמן (סוקניק)

החוג הדרמטי

הנוער היהודי במייכוב חי בלי דאגות ובלי תכניות לעתיד. הרוב היו עסוקים אצל הוריהם וכנהוג היו התעסוקה והפרנסה עוברות בירושה. לרובם לא היו שום שאיפות לצאת לעולם הגדול. מדי יום ביומו היו מסתובבים ומטיילים במרכז העיר, בכיכר המרובעת. עיקר הטיול היה בקו A B ופה שררה צפיפות רבה, מכאן היו יורדים לגינה שעל יד הכנסיה, לשם „התבודדות".

החיים התרבותיים בקרב הנוער היו ערים. שתי ספריות פעלו בעיר: „הדרור" ו„הזמיר", שהיתה תחת הנהלה של אקדמאים. התארגן חוג דרמטי, אשר התפתח בהמשך הזמן ונעשה לתיאטרון חי ותוסס. לכל חג הכינונו הצגה חדשה. הבימוי נעשה בידי החב' איצקוביץ, לופטשו ובוכנר. הצלחת הצגותינו עוררה הד גם בסביבה ולכן נסענו גם לעיירות הקרובות. אין צורך לומר בכמה עמל וזיעה עלתה לנו עבודתנו, וכמה טרחנו כדי להתגבר על התנגדות הורינו, על תנאי המקום ועל תקציבנו הזעום.

את עבודתנו עשינו כמובן בהתנדבות: פעם לטובת הספריה „הזמיר", פעם לטובת קופת „עזרת־נשים" ופעם למען הסתדרות הפועלים. ההצגות בהן השתתפתי גם אני, היו: „מוטקה גנב" — לשלום אש; „גאט, מענטש און טייוול", ליעקב גורדין; „מושקה חזיר" לי.ד. ברקוביץ; „הזכייה הגדולה" לשלום עליכם; „הערשעלע מיוחס" למשה ריכטער; „השחיטה" ליעקב גורדין; „הנבלה". בהצגת „גאט מענטש און טייוול" השתתף אהרון

ברוקנר ז״ל בתפקיד ראשי. את כל נשמתו השקיע בעבודה זו וזכורני שמיד אחר ההצגה נפל למשכבו, אשר ממנו לא קם יותר. אחרי זה סיפרו, שהוא שיחק בהצגה למרות היותו חולה ובחום גבוה עלה לבמה. זו אחת הדוגמאות של התלהבות אמיתית והקרבה למען הצלחת הפעולות התרבותיות בקרב נוער הזהב שלנו במייכוב.

זכרו של אהרון ברוקנר ז״ל לא ימוש מתוכנו ודמותו תעמוד לנגד עינינו לעדי עד.

גרשון שריג (קטוליק)

הנוער במייכוב

זוכר אני היטב את הזמנים בהם למדתי בבית הספר „המזרחי״ במייכוב. למדנו בבניין בית הכנסת, בקומה ב׳, ואילו תלמידי „אגודת ישראל״ למדו בקומה ג׳. סבורני שהיה זה בשנת 1922. הייתי אז כבן 8, ורוב התלמידים היו מבוגרים ממני. האיבה ששררה מאז ומתמיד בין „האגודה״ לבין „המזרחי״ לא פסחה גם עלינו, ולעתים קרובות פרצו בינינו קרבות של ממש. ספגנו וגם החזרנו מכות נמרצות. הנשק כלל אבנים, אלות, מוטות ברזל, חגורות וכד׳.

רוב הנוער הצטרף למפלגות השונות שהתקיימו במייכוב, החל בימין הקיצוני — אגודת ישראל — וכלה בשמאל הקיצוני — המפלגה הקומוניסטית. זו האחרונה התארגנה תמיד בשם בדוי, מפחד השלטונות. בין המפלגות שהיו מאורגנות יפה, יש למנות את פועלי אגודת ישראל ואת מפלגת הציונים הכלליים. לקבוצת בית״ר בראשותו של דוד בורנשטין היה ארגון למופת. פעלה גם קבוצת הנוער „השומר־הלאומי״, שארגנה טיולים ומסעות רבים. אחותי הצעירה אידל־עדנה היתה חברת השומר הלאומי. קבוצת השומר הצעיר, שרוב חבריה לא היו מקומיים, עברה הכשרה במייכוב לפני העלייה לארץ ישראל. חברי השומר הצעיר ארגנו בכל שבוע אסיפות בהשתתפות נוער ממפלגות שונות. נערכו ויכוחים על נושאים מעניינים ואקטואליים. כן היו בעירנו גם כמה חברי בונד בלתי מאורגנים. אני הייתי חבר פעיל בקבוצת פועלי ציון שמאל. היתה לנו ספרייה, שכללה ספרים ביידיש ובפולנית, והשתדלנו להביא את התרבות אל אלה שכמעט לא ידעו קרוא־וכתוב. בין חברי הנהלת מפלגתנו בלטו בעיקר מאיר־פישל גרטלר ועוזר בורנשטין.

מזמן לזמן היו באים מרצים מן המרכז שנתנו הרצאות על נושאים פוליטיים וספרותיים. ביקורו של זרובבל בעירנו היה מאורע גדול. הוא עשה עלינו רושם כנואם, כמרצה מצוין, וכדמות של מנהיג.

יש לציין כי בעירנו, שלא כבמקומות אחרים, שררה קירבה מסוימת בין הנוער היהודי מכל המפלגות. אמנם, לא פעם נערכו ויכוחים סוערים, אך מעולם לא הגיעו הדברים לידי תגרה. ניתן לומר כי הנוער שלנו היה תרבותי, והקדיש את רוב זמנו הפנוי לקריאה. נוסף לספריות המפלגתיות היו בעיר גם ספריות כלליות. תצוין הספרייה „הזמיר״, שהיתה עשירה בספרים טובים, ושימשה גם כמקום מפגש לנוער.

משה שפיגל

פעילות תרבותית

בתקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה כבר נראו ברחוב היהודי בפולין ניצנים של מפלגות שונות מכל הזרמים והגוונים. אך במייכוב עוד שלטו השמרנים האדוקים, מצד אחד השושלות החסידיות למיניהן ומצד שני קבוצת המתנגדים מבית מדרשו של ר׳ יעקב עמדין. הצד השווה שבהן — שלא נתנו להחדיר את הרעיונות החדשים לדור הצעיר.

בתקופה ההיא היו ראשי המדברים בקהילה המייכובאית: ר׳ נתן בורנשטיין, ר׳ ירמי׳ בלום, ר׳ אברהם יאמה, ר׳ פישל קופלוביץ, ר׳ ישראל דוד שפיגל, ר׳ ישראל דוד השוחט, ר׳ שמואל החזן. כל אלה עמדו על המשמר, לבל ייתפסו הבחורים לרוח החדשה שהתחילה לנשב מווארשא ע״י העיתונים „הצפירה״, „היום״, „היינט״ ו„מאמענט״.

אך למרות כל זה חל שינוי במוחות הצעירים חובשי בית־המדרש. על רוסיה עברה אז התסיסה של ערב מהפכה נגד שלטון הצאר, שבאה לידי ביטוי בשביתות גדולות, בהפגנות המוני הפועלים והאיכרים המשועבדים ובמלחמתם לשחרור לאומי וסוציאלי.

הנוער היהודי ייסד אז אגודה בשם „אחדות״, ביוזמת ה„בונד״. במייכוב נתפסו לרעיון הזה הצעירים: יוסף ברוקנר, יעקב בלום, שמואל פוגל, אברהם שפיגל, משה סוקניק, יהושע קופלוביץ, חיים פייראייזן, ישעי׳ שמואל הרשנהורן, משה דוד בלום.

בחורים אלה המשיכו את לימודיהם כרגיל וכמעט שלא ניכר שום שינוי בהתנהגותם, אך במחתרת התאספו יום יום לאסיפות מיוחדות ובהן קיבלו דו״חות על מהלך המהפכה ברחבי רוסיה ופולין. הם הזדהו בתחומים רבים עם המהפכנים, אך מורשתם הרוחנית בלמה את השתתפותם האקטיבית בזרם הגואה של המהפכה. יש לציין גורם בולם נוסף: המשטר הפטריארכלי ששרר אז בבתי היהודים ובמשפחותיהם והקשרים ההדוקים עם הוריהם ומוריהם בלימוד התורה היוו מעצור ניכר בהתנהגותם. משנכשלה המהפכה (1905) ורוב המרדנים הושמו במאסר ע״י השלטון הצארי, המשיך הנוער במייכוב לחלום על עולם שכולו טוב ועל שוויון סוציאלי.

בשנים שלאחר דיכוי המהפכה גברה שנאת היהודים מצד השלטונות הרוסיים. נגזרו גזירות שונות להצרת צעדי היהודים בשטח הכלכלי, הגבילו עוד יותר את שטח מגוריהם, הצרו את תחום המושב הידוע, העלילו עלילות דם, כגון זו שהתפרסמה במשפט ההיסטורי של מנדל ביילים, שהואשם ברצח נער נוצרי לצרכי דת יהודיים.

כל זה הביא את הצעירים בתקופה ההיא להתעמקות יתר בלימוד התורה והתלמוד.

אך התודעה וההכרה הלאומית היכו גלים בין חובשי ספסלי הלימודים, הקריאה לאוטואמנסיפציה של פינסקר הגבירה בהם את הצורך בהשכלה כללית ואת החתירה לזקיפות קומה בכל המובנים.

עוד בשנת 1913 קמה במייכוב ספריית „הזמיר״ ע״י יעקב בלום, ראובן שמואל קליינר, אברהם סרצאז׳ ומשה קופילביץ, ששמו לנגד עיניהם את המטרה הנשגבת: הרבצת ידע והשכלה, החדרת ספר טוב לכל בית, הקמת חוגים דרמטיים, חוגים לספרות, השמעת הרצאות מאלפות בכל שטחי המדע. ואמנם, רבים מבין הצעירים מכל השכבות נרשמו לספריה ונהנו מכל הפעולות התרבותיות שעשתה „הזמיר״. החוג הדרמטי הציג בפני הקהל הרחב ממיטב המחזות של סופרינו, והשתתפו בהצגות האנשים הבאים: צבי לובטשי,

מנדל אולשבסקי, יעקב בוכנר, ירחמיאל איצקוביץ, זוסיה איצקוביץ, שמואל בלום, חיה בוכנר ועוד, הציגו ממחזותיו של גולדפדן, את ה„דיבוק" ומחזות אחרים.

ההזדהות של הקהל עם העלילה על הבימה ועם השחקנים היתה מלאה, ופעם אף הופסקה הצגת „מכירת היתומה" על הבמה בגלל „מחאתו" של אחד מבעלי העגלה, שצרח במלוא חמתו: „יהודים, יהודי מייכוב לא ירשו שנבלה כזאת תיעשה!"

כמו כן הוזמנו מרצים שונים מקראקוב ומוואראשה. כל הפעולות האלה הגבירו את העירנות למכלול הבעיות האקטואליות בציבוריות היהודית.

גם חינוך הדור הצעיר קיבל צביון אחר. במקום ה„חדרים" והמלמדים הקשוחים קם ונוסד בידי ראשי „המזרחי" (ר' לעיל) בית הספר „מזרחי", עם חבר מורים משכילים. מאות ילדים נרשמו לבי"ס זה. בנות האמידים נכנסו לגמנסיה הפולנית וקיבלו חינוך כללי, נוסף ללימודים יהודיים מסורתיים שלמדו אצל המורה שלמה סולביץ או אצל הגב' טייטלבום.

באותן השנים קמו אגודות כמו: „לינת־הצדק", „ביקור־חולים", „אחיעזר". קמה גם אגודת האומנים „האנדוורקר־פאריין", אגודת הספורט „קדימה", ספריית הנוער „דרור". בקיצור, החיים התרבותיים בחברה הקטנה של הנוער היהודי קרמו עור וגידים, נוצרה רשת רחבה של פעילים בכל השטחים הנזכרים לעיל.

ההתקדמות הגדולה שחלה בארגונים ובמפלגות היהודיות בפולין בשנות העשרים של המאה הנוכחית השפיעה גם על מייכוב, והופיעו הניצנים הראשונים של התארגנות, גידול והתפתחות. במייכוב החלה תסיסה בשורות הנוער, שעשה את צעדיו הראשונים במסגרת הארגונים, אשר נבחרו כדרך לעתיד העם. כל אחד לחם להשפעה ולשכנוע הדדי ברוח האידיאלים שהקנה לעצמו תוך לימוד ועיון ממושך במהות הזרמים האידיאולוגיים שרווחו אז ברחוב היהודי ובאו לידי ביטוי בספרות ובעתונות היהודית.

רבים מבני דלת־העם, שגדלו בתנאי כלכלה ירודים, נתפסו לרעיונות המפלגות השמאליות ואחדים מהם אף עזבו את עיר מולדתם ונסעו לאחת הערים הגדולות, ובמרוצת השנים התבלטו בפעילותם.

באותן השנים חלו שינויים ותמורות בממשלה הפולנית, פעם היו האנדקים (נרודובה דמוקרטיה) בשלטון, פעם תפסו האיכרים (פיאסט) ברסן השלטון ופעם הצליחו הסוציא־ליסטים (פ.פ.ס) להחזיק בהגה המדינה. כל התמורות האלה לא החלישו את הפעילות התרבותית של כל הזרמים היהודיים, אלא להיפך, הגבירו את הנכונות של הציבוריות להאבק על זכויותיה בכל הדרכים האפשריות. הרבה צעירים יהודיים, שגמרו את חוק לימודיהם בבתי־הספר הגבוהים, למרות הנומרוס קלאוזוס שהיה נהוג בפולין, הצטרפו לצמרת המנהיגות של המפלגות השונות והזרימו דם חדש ותוסס בחברה היהודית החדשה, שנוצרה עקב התנאים המיוחדים בתקופה החדשה, תקופת האביב בעמים ובמדינות.

בשנות השלושים שלטו בפולין כוחות הימין, האנטישמיות עלתה מעלה מעלה, ושנאת היהודים גברה. האנדקים השמיעו את הסיסמא: „סבוי דא סוועגא", כלומר אל תקנו אצל היהודים „שונאי המדינה והנצרות".

בעקבות מדיניות זו נפגע מאוד המסחר הזעיר, עמדות כלכלה התמוטטו ושכבות שונות התרוששו. מנהיגי התנועה הציונית השמיעו אז אזהרה, כי צו השעה הוא לעזוב את פולין האנטישמית ולעלות לארץ ישראל.

התחילו ויכוחים בתנועה הציונית על דרכי ההגשמה. היו שטענו כי אסור לנטוש

את המערכה בארצות הגולה ויש צורך להאבק על הזכויות הלאומיות והתרבותיות של העם היהודי בכל פזוריו — והיו שאמרו כי אין עתיד ליהודים בגולה וכן אסון כלכלי ופיזי גדול צפוי לעם בלי טריטוריה ובלי מולדת.

הוויכוחים האלה קיבלו צורה מוחשית מאד לאור הגזירות השונות שהוציאו השלטונות הפולניים. בני הנוער, שראו כי אין להם עתיד בעיירה המתרוששת, הצטרפו לשורות „החלוץ", יצאו להכשרות שונות ע"י תנועות הנוער שלהם והגבירו את פעילותם למען הקרנות הציוניות — „קק"ל" ו„קרן־היסוד". הם גם פתחו בפעולות הסברה נרחבות כדי לרכוש את לב ההורים, לחולל מפנה גם בחייהם ולהביאם לרכישת מקצוע ולעלייה לארץ ישראל.

בשנת 1927 עזבתי את עיר מולדתי והתחלתי לנדוד. הגעתי קודם לווארשא, אח"כ לסוסנוביץ. בעיר זו נכנסתי ל„החלוץ", עברתי הכשרה חלוצית בסוחדניוב ובשנת 1931 עליתי לארץ־ישראל. כל אלה שהגשימו את חזונם ועלו ארצה התהלכו ימים וחדשים לפני עלייתם תוך תחושת האסון הגדול ההולך ומתקרב.

משה סביצקי

די קולטורעלע און געזעלשאפטלעכע אנטוויקלונג פון מיעכאוו

באלד נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה האט זיך די יוגנט אנגעהויבן צו פארנעמען מיט קולטורעלער און געזעלשאפטלעכער ארבעט. א גאנץ קליינער טייל האט דאס געטון עפענטלעך, דער גרעסטער טייל באהאלטן צוליב דער נעגאטיווער איינשטעלונג פון זייערע עלטערן.

זייער פיל האט דערצו צוגעהאלפן די גרינדונג פון דער ביבליאטעק „הזמיר", וועלכע האט זיך מיט דער צייט אנטוויקלט אין א ווערטפולע גרויסע ביבליאטעק מיט ביכער אין 3 שפראכן. דער גרעסטער טייל ביכער זיינען געווען אין יידיש, דאן אין פויליש און א גאנץ קליינער טייל אין עברית.

כמעט די גאנצע יוגנט פון שטעטל האט גענאסן פון דער ביבליאטעק. זי איז געווען טעטיק אין די אוונטן, ווייל אזויווי דער גרעסטער טייל פון דער יוגנט האט זי געמוזט אין געהיים באזוכן, איז עס לייכטער צו מאכן ביינאכט. די ביבליאטעק האט געדינט ווי איין ארט ווו מען האט זיך געקענט פריי אונטערהאלטן און דיסקוטירן. די חברה האט געשלונגען די ביכער, ווי הייסע זעמל, און דאדורך האט זיך געעפנט פאר דער יוגנט א גאנץ נייע וועלט.

דער ביבליאטעק־לייטער האט יעדן געגעבן אנווייזונגען, וואס יעדער דארף לעזן; די לייטערס האבן זיך אפט געטוישט.

די טאָגפרעסע, ווי „דער היינט", „דער מאמענט", די „הצפירה" האט מען געקאנט לעזן אויפן ארט.

ביי דער ביבליאטעק האט זיך געגרינדעט אַן אמאטארן־טעאטער, וואס האט אויפגע־

פירט גאנץ געלונגענע פארשטעלונגען פון דעם דעמאלסדיקן רעפערטואר. צווישן אנדערע איז אויך געגעבן געווארן זייער געלונגען דער „דיבוק" פון אנסקי.

די גרינדער פון דער ביבליאטעק און פון דעם אמאטארן־טעאטער זיינען געווען: קליינער, באכנער און איצקאוויטש. זיי זיינען אויך געווען די רעזשיסערן פון די פארשטע־לונגען.

שפעטער האט זיך געגרינדעט א ספארט־פאריין, וועלכער האט זיך לײדער נישט אנטוויקלט.

א דאנק די דערמאנטע אינסטיטוציעס האט זיך שפעטער אויסקריסטאליזירט אן אינטעליגענטע, באוווסטזיניקע יוגנט, וועלכע האט געגרינדעט א חלוצישע און א ציוניסטישע יוגנט־באוועגונג. די זעלבע חברה האט אויך אנגעהויבן צו ארגאניזירן די יוגנט און דער מיעכאווער אומגעבונג. דאס האט מיט גרויס דערפאלג אדורכגעפירט אלימלך פרידריך, וועלכער איז אומגעקומען אין א דייטשן לאגער. דער ערשטער הכשרה־פונקט אין דער געגנט איז געגרינדעט געווארן אין מיעכאָוו און שפעטער אויך אין אנדערע פונקטן פון פאָוויאט.

פארטיי־פאליטיש איז דאס שטעטל געווען געטיילט אין אן ארגאניזירטע ציוניסטישע פארטיי מיט וועלכער ס׳האט אנגעפירט אברהם סערצאז, בשעת די מזרחי־פארטיי איז ארגאניזירט געוואָרן דורך אדלער, יהושע קופלוביץ, אברהם שפיגעל, אבראמאוויטש, פויגעל, גיטלער און יאסקעראוויטש.

די מזרחי־פארטיי האט אלס ערשטע ארגאניזירט פאר דער יוגנט א טישלעריי־שול, מיט וועלכער עס האט אנגעפירט יהושע קופלוביץ און אויך יעקב שפיגעל, א טישלער פון פאך. לײדער האט די מזרחי מיט דער שול נישט מצליח געווען. די גאר פרומע יידן און די חסידים פון שטעטל זיינען נישט געווען ארגאניזירט.

ג. ארגונים ותנועות נוער

יצחק פולסקי

מזכרונותי על תנועות הנוער במייכוב

בבואך לסקור את תנועות הנוער בעירנו אתה מתלבט ושואל את עצמך: מה התחיל ממה? עיירה מתרפקת על כיכרה, שבמרכזה מתנוסס הסמל הפולני — נשר פרוש־כנפיים — המסמל כל רוח לא שקטה ושואפת בעיירה.

האם היו תנועות נוער בעיירה? מסתבר שכן. הדבר הורגש ביותר לפני קונגרסים או בחירות לסיים.

היום, כשאתה מדבר על תנועה, אתה יודע את המצע הפוליטי שלה או את שמות המנהיגים. אצלנו בעיירה גם דברים אלה היו קשים להגדרה ברורה. דמויות כמו גרינבוים, ז׳בוטינסקי או פלוני אלמוני — היו מעורבבים בתודעת נוער העיירה. המתנגדים לא יכלו תמיד להגדיר נגד מי הם; נגד זרם פוליטי או נגד אישיות מסוימת. אך מוסד אחד היה ברור מאוד — הקק״ל.

דרכיו היו נהירים לנו ותמימים מאוד: פרוטות נאספות בנשף או בהורקת קופסא כחולה — הן הלבנים בבניין המולדת.

זכורני, יחזקאל שלח לי תמונה מהארץ. הוא על החומה מניח לבנים. דבר זה ברור היה כקק״ל — כנשר פרוש־הכנפיים בכיכרה של עיירתנו.

ומי יהיו חברי התנועות?

הבנות למדו עוד אצל „הפראו" כתיב וכתב עברי; הבנים, חבושי־כובעים „יהודיים" או מצחיות; אלימלך פרידריך, מן האינטליגנציה האידישאית־פולנית של „הזמיר", יוסף, אחיו הקטן, קורא ברהיטות ב„היינט" — כמעשי להטים; יעקב, אחיו ברוקנר ואחרים, מעלים מחזות של פרץ, בו בזמן „הגונשר" וחבורתו מבעלי המלאכה עוסקים בהעלאת הצגה משל גולדפאדן, „בר־כוכבא".

פרץ לייזורק, שרוע האף, עובד באטליז; פיני גרשנוביץ בנו של יידל הנפח הגברתן חלם על עמדה בחברת בנות, כאחיו הגדול. הרינשטינים עסקו באפיית הלחם. חנה פ. היתה נערה פשוטה, שמעטים יודעים עליה. אחותו של גרשון קטוליק חלמה חלום נערות על בחיר לבה. נטע קורנפלד חיפש מדים שיתאימו ליצר הכאוב שבו. בוכנר האינטליגנט ומיזל מיצקוביץ — מי ידע אודותם? יחזקאל זאב פ. מאיר, פ. שרל, יונה בלט וזלמנוביץ

יסעו לווארשא לתחכמוני. בני השוחט ילוו בשירה נפלאה את אביהם המהולל, בשחרית של ימים נוראים.

אלימלך פ., בורנשטיין, קופלוביץ, גרשטנפלד ומאיר ג. שיחקו בבלשים וחלומותיהם עוד היו בגדר: „אם כל הגויים ימותו — חנותו של מי אקח?" יצחק שיינפרוכט עבה־הראש — חבש כובע יהודי קטן לראשו הגדול ואחותו היתה בלונדינית חמודה. הקטנים נהגו להתחקות אחר הליכותיהן של הנערות הגדולות.

קרימלובסקי עטור הפאות היה אברך מבריק, המתהדר בשבתות בחלט היהודי שלו ומרקד כחבריו בחתונת בת הרבי בהתלהבות מפליאה. כל אלה יהוו אח"כ את חברי התנועות — רובם יוצאי „מזרחי" והאחרון מ„אגודת־ישראל".

אלימלך קורנפלד יסע ללודז' וביום בהיר ישוב ללבוש בגדי השומר הלאומי. היהיה הוא הראשון? באילו תנועות היו אז יחזקאל ואחיו זאב ואלימלך? האם מאיר פוגל היה „מוגדר", האם איצי פולסקי ואחיו כבר היו חברים במפלגת הספורט המייכובאי, „קדימה" כששמחה קוזיול בראשם?

האם פרץ לייזורק מוכן יהיה אי פעם להלום באחיו, שיתנגד לו מבחינה פוליטית? דבר אחד ברור: היתה תמימות מתמיהה בכולם. איש מהם לא גילה „חסידות" קיצונית, לא הרים ידיים ולא פוצץ אסיפות. ותמימות זו נשמרה עד הסוף: גרו זאב עם כבש בלי לדעת מי הזאב ומי הכבש. חסרה חריפות התודעה המפלגתית בעירנו והתמימות התבלטה בנוהגי הסובלנות ובפילוגים משפחתיים: פרץ לייזורק היה „שרוף" ב„השומר הלאומי" ואחיו נטע נלהב ל„ביתר"; אלימלך ק. בתנועה אחת ונטע אחיו בשנייה, וכך רבים אחרים.

הראשון שרמז בגלוי על ניגודים פוליטיים, היה כמדומני מר ליפא י. היה זה באסיפה בבית הכנסת לקראת בחירות לסיים. בנאומו הביא משל מן הכוזרי, כשהוא מציג את הציונים ואת הציונים השמאלניים לעומת מוסלמים ובחירת הכוזרי נפלה על האמצעי שבשניהם, על היהודי — וזה לפי דבריו ה„מזרחי". התעוררה התנגדות. זכורני, איך קצף יחזקאל בפומבי ואנחנו מחזיקים אחריו. אך אודה על האמת, המשל מצא חן בעיני וחוששני שבעיני רבים כמוני. ואז, יום אחד היה הדבר ברור, אכן יש תנועות נוער בעיר; מחנות נוער, טיולים של כל תנועות הנוער, לחוֹדוֹבקה בל"ג בעומר, תהלוכות ברחובות, מדים מיוחדים.

פרץ לייזורק חלם את חלום ארץ ישראל במדי השומר הלאומי. הוא לא ידע שלא יזכה לראותה; אלימלך פרידריך ואחיו הצעיר ממנו פיקדו על גולדברגים, פייגנבלטים, פיריצי־נים פייגנבוימים, זינדרמנים, צ'ייקובסקים ורבים אחרים. הם קיבלו צביון נוסף על פעולתם בקק"ל: השתיכות לתנועת השומר הלאומי.

אלימלך פ. גייס נערה קטנה לשומר הלאומי, אשתו לעתיד, ושניהם עתידים להיספות. חיים איצקוביץ אף הוא יחזור לעיר כדי להיספות בה.

ועדיין שלט „הערבוב" בתודעה הפוליטית שלנו. זוכרני ואני בשומר הלאומי ובפולין הופיע ז'בוטינסקי, דמות חלום, ונאם ברדיו הפולני. האגדה אמרה שלמד פולנית במשך שבועיים. הייתי מקשיב לדבריו, מלא להט ממעשה גאוני זה. ומשה סטבסקי, שגם בו דברו בתנועה, היה רחוק ומעורפל. מה שאפיין את התנועות היו מקומות התכנסותם, בחוגי הלימוד: תנ"ך, מולדת, צופיות ואהבת ארץ־ישראל.

הנהירה לתנועות היתה לפי גילים ולא על פי מעמדי צעירים בשומר הלאומי ומבוגרים יותר ב„ביתר" ועוד יותר מבוגרים ב„מזרחי". רק כאן בארץ נודע לי שגרשון קטוליק היה בפועלי־ציון שמאל.

פעילות למען הקרן־הקיימת

מסיבת קהק"ל, בהשתתפות דרויאנוב.

עומדים: יהודה בורשטיין, גולדה בלאט, דוד בורשטיין, שרה סוקניק, לייביש הרשנהורן, הלל סרצאז', לאה פוסלושני, אלימלך פרידריך, חוה איצקוביץ, הרש לייב גרשטנפלד, שמואל סוקניק.
יושבים: יצחק שיינפרוכט, בלומה קששיבו, דרויאנוב, וולף בר קייזר, יעקב פוסלושני, יוסקוביץ.

„חג הפרח" במייכוב (תרפ"ח).

עומדים מימין לשמאל: וולף לייזורק, פלה רוזנבוים, מינדל פייראייזן, פולה פייראייזן, העניק שוויצר, חוה איצקוביץ, וולף בר קייזר, הנדל לובטשי, פריידל פלאציק, דוד פינצ'ובסקי, רחל יאמה.
יושבים מימין לשמאל: יצחק שיינפרוכט, טובצ'י רוזנבוים, חיים איצקוביץ, שרה סוקניק, אריה ברוקנר. כורעים: אלימלך פרידריך, לייבל קליינר.

אך תנועה אחת גדולה, תנועת גג היתה. שם שלטו הקייזרים ודומיהם ובנשפי קק״ל יכולת למצוא את כולם.

החוט מקשר את כל תנועות הנוער כולן, חוט תמים ואופייני לעיירתנו: אהבת ארץ־ישראל.

עולה לנגד עיני תמונה מימי שבתי בעיר בשנים האחרונות, לפני עלייתי לארץ. פורים בעיירה: נערים מכל התנועות — בני גילי, לבושי קופסאות גדולות של קק״ל, משוטטים על פני הבתים ושרים:

„דאס געלד גייט קיין ארץ ישראל
טוט א מצוה און ווארפט אריין אין די פושקע״.

אריה ברוקנר

תנועת „המזרחי״ ו„צעירי־המזרחי״ במייכוב

מתוך ערפילי הזמן נזכר אני בראשית צעדיה הארגוניים של תנועת „המזרחי״ במייכוב.

אחרי מלחמת העולם הראשונה, ביקר אצלנו הרב יחיאל יצחק רפופורט מאנדז׳יוב. בבית המדרש, שהיה מלא מפה אל פה, דיבר על דבר קדושת ארץ ישראל ועל ההתיישבות בה.

בתקופה ההיא, כאשר היהדות החרדית התנגדה לעבודה הציונית בטענה שהיא דוחקת את הקץ, וכי יש לחכות לביאת המשיח, דרוש היה אומץ רב לרב בישראל להטיף לפעולה ממשית למען יישוב א״י ברוח התורה והמסורה וליצירת סינטזה בין לימוד התורה ושמירת המצוות ובין עבודת כפיים לגאולת א״י. הרב רפופורט זצ״ל הלהיב את שומעיו ודבריו תרמו לייסוד הגרעין הראשון של ארגון „המזרחי״ בעירנו. אפילו אבי מורי ז״ל, שהיה מחסידי גור, נתפס לרעיון הציוני־דתי. הוא היה בין הראשונים שנרשמו כחברי „המזרחי״ והשתתף בשעורים שאורגנו על ידי מייסדיה. הצטרפותו התבטאה גם במעשים; הוא החליט לסדר לו דרכון ארץ־ישראלי. וכדי לקיים את המצווה „טובה תורה עם דרך ארץ״ לימד את בניו את מקצוע הסריגה, כדי להכשירם לעלייה.

ההתלהבות אחזה גם בחובשי בית המדרש, שהיו שקועים עד אז רק בד׳ אמותיה של תורה, וגם הם נרתמו לעבודת הציונות.

הרעיון הציוני שהוטל לתוך חלל עולמנו, קרם עור וגידים עם ארגונה של תנועת נוער דתית במסגרת צעירי מזרחי, שסיסמתה היתה „תורה ועבודה״. נציין כאן את שמות המייסדים הראשונים של הסתדרות זו. יצחק שיינפרוכט, שהיה הרוח החיה והמדרבן לפעולה במשך כל זמן קיומה של התנועה, עד לשואה; ישעיהו בורשטיין; משה לויט; זאב הורוביץ; האחים לשמן; מרדכי סולטניק; אחי נפתלי הרץ ברוקנר, שהיה אחרי כן מראשי ארגון „המזרחי״ בדז׳יאַלושיץ ואחרים.

הסתדרות „צעירי־מזרחי״ הציבה לעצמה שני תפקידים: א) להחדיר את רעיון עבודת האדמה, באמצעות לימוד סדר „זרעים״; ב) להקנות לצעירים מקצוע ולחבב עליהם את המלאכה.

הסתדרות „צעירי מזרחי" במייכוב.

עומדים מימין לשמאל: אריה ברוקנר, ראובן שניצקי, סנדר שטיין, אהרון ברוקנר, יוסף גרוס, משה פינצ'ובסקי, משה שפיגל, יהודה בורשטיין, חיים איזנברג.

יושבים: ישעיהו בורשטיין, יצחק שיינפרוכט, ליפא יזכירוביץ, צבי הרש וינר.

כנס צעירי מזרחי (1928).

עומדים מימין לשמאל: ה. פוסלושני, א. ברוקנר, יוסף גרוס, לייבל בלאדה, י. בורשטיין.

שורה שניה: סנדר שטיין, משה פינצ'ובסקי, דוד סוקניק, ראובן שניצקי.

שורה שלישית: יעקב קורנפלד, משה שפיגל.

נגרית הכשרה לחלוצי „המזרחי״ (1921)

תנועת „ברוריה״ על יד „צעירי מזרחי״ (1933).

עומדים מימין לשמאל: רבקה פיש, רוחמה קטוליק, מרים גרוס, שושנה ברנדשטטר, הינדל זלצברג, רחל פיש, פרידה רוזן.

יושבים בשורה שנייה: פולה פייראייזן, יצחק שיינפרוכט, יו״ר כל תנועות „המזרחי״; הרמן מקראקוב; הנדל וולברג, יו״ר „ברוריה״; אתל מלינרסקי.

יושבות בשורה ראשונה: רחל לוקאי, חנה פייגנבוים.

לשם זה ערכו חובשי בית המדרש שיעורים מיוחדים מדי יום ביומו, בבוקר השכם, במרתף בית הכנסת. השתתפו בהם כל חברי הארגון וגם בחורים מחוץ לארגון שהנושא היה קרוב ללבם. כמה מן החברים התחילו בלימוד מקצועות שונים, כמו סריגה (אצל משפחת שפיגל, נגרות ועוד. פעילות זו משכה רבים מבין צעירי העיר לאגודתנו.

חברינו גילו פעילות רבה וענפה בכל המוסדות הציוניים, כגון קרן היסוד וקרן־הקיימת. בראשית כהונתו של המורשה הראשון של קק״ל, משה קופלוביץ ז״ל, שימש כמזכיר ר׳ אלעזר בורשטיין יב״ל, אחריהם כיהן המורשה רב הפעלים ר׳ וולף בר קייזר ז״ל, שמסר את מיטב ימיו ושנותיו לרעיון הציוני בכלל, ולקק״ל בפרט והדביק במסירותו ונאמנותו את כל הנוער הציוני בעירנו; אחריהם כיהן כמורשה דוד בורשטיין ז״ל. בזמנם שימשתי בתור מזכיר ואחרי בא יהודה בורשטיין.

ככה נמשכה העבודה, עד שהגענו לגולת הכותרת של פעולה ממשית, והיא יציאתה של קבוצה בת 10 חברים מהארגון שלנו לחווה החקלאית מאריאנוב, ע״י וולברום, בבעלותה של משפחת פצ׳נובסקי. גם מוולברום הצטרפו אלינו 10 חברים מהציונים־הכלליים להכשרה חקלאית.

שתי הקבוצות עבדו בהרמוניה מלאה, למרות הבדלי ההשקפות.

סדר היום הגדוש כלל שיעורי הדרכה בעבודת האדמה, עיונית ומעשית, ע״י מנהל החווה. וכן לימודי תנ״ך, עברית, תולדות הציונות וידיעת הארץ. חברי ארגונים ציוניים שונים מוולברום וממייכוב באו להאזין להרצאות.

בקבוצת הכשרה זאת, שהיתה הראשונה מסוג זה בעירנו, השתתפו: אלימלך שפיגל, סנדר שטיין, ראובן שניצקי, אהרון ברוקנר (שנפטר בדמי ימיו במייכוב בגיל 18), יוסף גרוס, דב שנוולד, חיים איזנברג ויבדלו לחיים ארוכים יהודה בורשטיין וכותב השורות האלו שחיים אתנו פה בארץ.

יהודה בורשטיין הוא אשר המשיך בפעולה לאחר שעזבתי אני ומשפחתי את מייכוב ב־1928. הוא הפעיל את דור הממשיכים בכל שטחי הפעולה הציונית.

זאב דרור (פרידריך)

תנועות הנוער במייכוב

תנועות הנוער במייכוב ריכזו בתוכן נוער שלמד בשני בתי ספר: „מזרחי״ ו„יסוד תורה״ — מיסודה של „אגודת ישראל״. שני בתי ספר אלה היו שונים בגישתם ובמנטליות של הלומדים בהם, אבל בשניהם ניתן חינוך יהודי שורשי שנבט אחר כך ועשה פירות בתנועות הנוער שקמו בעיר.

ההכשרה המקצועית לנגרות, בהדרכתו של יעקב שפיגל, היתה הסנונית הראשונה להתארגנות הנוער בעיר. גרעין זה היה נלהב בדבקותו לרעיון ה„פרודוקטיביזאציה״, ואף הוציא כמה חברים להכשרה חקלאית, אבל הוא לא החזיק מעמד זמן רב; עדיין לא הוכשר הדור. יצחק שיינפרוכט ז״ל, ויבלח״א יהודה בורשטיין, שהיו הרוח החיה בארגון זה היו אחר כך פעילים בתנועות נוער, הרצו בבעיות הציוניות והיהדות והשפעתם היתה רבה על הנוער לכל זרמיו.

„השומר הלאומי" נוסד בשנת 1928 על ידי בוגרי „מזרחי" שיצאו ללמוד ב„תחכמוני" בוורשה. בתנועה זו כבר היו כל הסממנים שאפיינו תנועות נוער בימים ההם: מדים, דגלים, פעילות צופית, טקסי חג ומאורעות ציוניים, חובת ההגשמה וכו׳. מבין מייסדיה יזכרו לברכה: יונה בלט חריף המוח, יהודה זלמנוביץ, שאהב יותר את העבודה השקטה החינוכית מאשר את גינוני הטקס הצופי, גציל לוויט, בעל הגישה העממית והמעשית לעניינים, ויבלח״א מאיר פוגל האימפולסיבי מלא החיים וההמצאות, זאב דרור ה„אידיאולוג", וכן יחזקאל דרור הפעיל בכולם, שהתמסר כל כולו לתנועה, נשא בעול הקן ואף היה הראשון שיצא להכשרה ועלה ארצה. שנים שימש יחזקאל מזכיר הקן, ממריץ ומפעיל, ממנה לתפקידים, כשהוא מכוון פעולת כולם.

המשמרת השנייה של פעילי הקן היו אלימלך פרידריך, חיים איצקוביץ, משה פינצ׳ובסקי ואסתר שיינפרוכט זכרונם לברכה. אף שהיו שונים באופיים מן הקצה אל הקצה איחדה אותם ההתלהבות לענייני התנועה והמסירות לעבודה. כל אחד מהם ניחן בסגולות מיוחדות: אלימלך בכושרו האינטלקטואלי, חיים בנטייתו לצופיות, „סדר" ו„צבאיות" (קצין פולני לשעבר), משה במעשיותו ודביקותו במטרה, ואסתר בחיוניותה ורגישותה לחיי חברה בקן; הכל אהבו את חיוכה החם ביחסיה עם האנשים.

הקן היווה תוכן ומרכז החיים של הנוער. הוא הפנה את מרצם לשאיפות ציוניות וכל החיים הפכו מעין קדם־מציאות למה שעתיד לבוא בארץ ישראל. הרבה משמחת החיים ירעננותם היתה נחנקת, לולא משיכה זאת של הנוער לעולם הרחוק, מעבר למציאות הגלותית וגילוייה.

הפעילות הציונית בעיר: אוסף הכספים, ימי פרח, נשפי חג ומסיבות פורים, אסיפות ציוניות, ארגון באזארים, קבלת שד"רים, מכירת תוצרת הארץ וכו׳ מצאה בבני הנוער התנו־עתי מבצעים נאמנים ומסורים. התסיסה של הנוער הדביקה לפעמים את יהודי העיר כולה. טיול שנערך בל"ג בעומר, תהלוכה בסך, במדים ובדגלים של הנוער בראש חוצות הפכו לחוויה לכל העיר. העיר, שהיתה ציונית, רוותה נחת מן הצופים והתייחסה אליהם יחס אבהי וחם.

הקן כולו רחש חיים. הנוער מצא בו מקום לפעילות חברתית, כל אחד לפי תכונותיו ונטיותיו האישיות. פרץ לייזורק ז"ל רכש את השכלתו היסודית בקן. היה מעין ר׳ עקיבא בזעיר אנפין, קרא ספרים בלהיטות קנאית ובהבנה רבה. בשבילו היווה הקן את חייו הטבעיים. בשביל צעירים כגון אלימלך קורנפלד, יוסף פרידריך ואחרים היה הקן השלמת ההתפתחות החברתית וההשכלתית שקיבלו בבית הספר. בית הספר התיכון הפולני, שהלימודים התקיימו בו גם בשבתות, היה מחוץ להישג־ידו של הנוער היהודי, גם מבחינת הזיקה שבלב; ויבדלו לחיים ארוכים אלה שעלו ארצה והקימו כאן משפחות מבוססות ויפות, והם חבים הרבה לתנועה, שנתנה להם לא מעט סיפוק־רוחני; הרגשת חופש והשתייכות למסגרת, תוכן ותכלית בחיים, רגעי שמחה והתעלות נפש. נזכיר אחדים מהם: הענה פייגנבוים, ה„רביצן" של הבנות, אהובה ואהודה על הכל; טובה זינדר, שלמרות כל קשייה בבית שמרה תמיד על מצב רוח טוב והשרתה מאצילות נפשה על הסובבים אותה (כולם השתתפו ב„לבטי" אהבתה הדראמאטית לעזיל צ׳ייקובסקי); הלה רוזנבוים, שבהשפעת התנועה הגיעה לחיי הגשמה ועליה; מאיר גולדברג, שהדביק רבים בליצנותו; דב „מזיק", שידו היתה בכול; משה גרשטנפלד, שהביא לאווירת הקן מן השורשיות העממית של אביו אנטשה — מעין הרשלי אוסטרופולר מייכובאי שבדיחות דעתו ואמרותיו הפכו

קבוצת „השומר הדתי"

קבוצת „השומר־לאומי"

לשם דבר בעיר; צבי גרינבוים ומוניק קופלביץ נעימי הסבר ובעלי הגישה הבעל־ביתית; קלמן סולטניק, כיום עסקן ציוני בארצות הברית, כבר אז היה פעיל בהקמת סיעה משלו בקן.

הקן במייכוב הקרין השפעתו ופעילותו על הסביבה. עמד בקשרים עם דז׳יאַלושיץ, יזם הקמת קנים בזאווירצ׳י, זארנוביצה, קשוינז.

הקן במייכוב זכה להימנות עם חמשת המחוזות המרכזיים של „השומר הלאומי" בפולין ואף להיות מיוצג בהנהגה הראשית על ידי זאב דרור.

אי אפשר לכתוב על הקן במייכוב בלי להזכיר את הקן בכארשניצה. הקן בכארשניצה, אשר רשמית היה מעין גרעין של הקן המייכובאי, קיים פעולה תנועתית ענפה ויפה משלו תודות לפעילותם של האחים פולסקי (כיום אחים פלס).

הקנים של מייכוב וכארשניצה ערכו ביקורים הדדיים ובשבתות היה הקן המייכובאי נוהג לערוך טיול ברגל, שראו בו מבצע ספורטיבי, לקן הכארשניצאי. הקן הכארשניצאי הצטיין בחיי תנועה תוססים, מעט המשפחות שבעיירה היו כולן ציוניות — ביניהם השד״ר ירוזלימסקי — ירושלמי; כל ביקור של המייכובאים בקן הכארשניצאי הפך לחוויה.

התנועה השנייה בגודלה ובארגונה היתה תנועת בית״ר. היא נוסדה בשנת 1929 על ידי דוד בורשטיין, נתן קורנפלד וחיים אייזנברג, זכרונם לברכה.

היא מנתה כ־150 חברים. המייסדים, שהיו מחסידיו הנלהבים של ז׳בוטינסקי, לא חסכו מזמנם וגם מכספם לביסוס הקן ולהרחבת השפעתו על הנוער המייכובאי. באותה שנה הצטרף אליהם יונה בלאט ז״ל שהיווה תוספת־כוח רצינית בפעולת ההדרכה של הקן, ואף הרחיב את פעולתו בסביבה כב״כ המפקדה העליונה של בית״ר בפולין.

תנועה זו הצטיינה בליכוד הפנימי של חבריה, סביב הרעיון הרביזיוניסטי; הרבתה בפגישות חברים שבהן נידונו בעיות התנועה, הסטוריה יהודית ובעיות אקטואליות של הציונות ושל המציאות היהודית בפולין. בשביל חברים מן השכבות העממיות אירגנו שיעורים להקניית ידיעות בסיסיות בחשבון ובקריאה. בערבי שבת נערכו מטעם בית״ר אסיפות, שאליהן הוזמנו חברים מכל התנועות לשם חילופי דעות. כמרצים הוזמנו אפילו פעילים של התנועות האחרות בעיר.

בין הפעילים בקן בית״ר בלטו הירש ליב גרשטנפלד, צבי שטייניץ, מנדיל לויט, דויד מילשטיין, גולדה בלאט, בלה גרשטנפלד, חיה גיטל לויט, זכרונם לברכה, ויבלח״א יצחק פולסקי הערני והפעיל; יוכבד בלאט שדאגה לחיי החברה בקן. משה בורשטיין שהיה פעיל בהדרכה ובפעולות התרבותיות של הקן.

התנועה השלישית היתה „השומר הדתי". תנועה זו היתה דומה במידה רבה ל„השומר הלאומי", אלא שחבריה היו בעיקר בני משפחות אדוקות והפעולות נשאו גוון דתי מסורתי. פעילי הקן: יצחק שיינפרוכט ז״ל ויבלח״א יהודה בורשטיין שהיו מעורים גם בפעולות התנועות האחרות וכן החניכים של „השומר הדתי", אשר היו קרובים לחברי יתר הקנים, מי ל„השומר הלאומי" ומי ל„בית״ר".

התנועה הרביעית היתה „פועלי ציון" (שמאל וימין).

פעלה גם תנועת אגודת ישראל. חבריה קיימו מנין נפרד ב„גערער שטיבל" ועסקו בלימוד דף יומי ובענייני צדקה. עם אברכים אלו נמנו יוסף אביגדור פולסקי, שנתמנה לרב בוודיסלאב ועוד היום נושא שם זה כרב דמתא באחת הערים באנגליה; לייבל בלאדה ועוד.

יש לציין, שלמרות חילוקי הדעות בין התנועות שררה סובלנות ונכונות לשמוע דעות נוגדות. שלא כבמקומות אחרים בפולין נשא המאבק בין התנועות במייכוב אופי רעיוני בלבד ולא זכור אף מקרה אחד בו עבר הויכוח לפסים אישיים או עורר טינה אישית.

כשמדובר בתנועות, אי אפשר שלא להזכיר את חוג הספורט „קדימה". אף על פי שרוב חבריו נמנו עם תנועות הנוער בעיר, נעשו בו גם פעולות שונות, נוסף על פעילותו הספורטיבית. בעצם קיומה של נבחרת כדורגל יהודית, שהתמודדה עם קבוצות פולניות, עמדה בכבוד בהתמודדויות אלו ואף זכתה לעתים לנצחונות, היתה מעין הפגנה לכבוד העצמי וטיפוח הרגשת הערך העצמי כיהודים שווי זכויות ומעמד עם הגויים. האדם שלא ידע גבול במאמציו להצלחת „קדימה" היה שמחה הרשנהורן ז"ל. בעצמו לא איש ספורט בפועל, ואף לבוש כובע יהודי וקפוטה, נתפס לאידאה הזאת של נבחרת כדורגל יהודית. כל מאמץ לא היה קשה בשבילו, אם הדבר היה קשור בנבחרת הכדורגל; דאג לאימונים, לטיפוח המגרש, לגידורו („קדימה" היתה הנבחרת היחידה בעיר שהגיעה בכוחות עצמה למגרש משלה) ולא פעם אף כיבס בעצמו את חולצות הנבחרת.

בין השחקנים הבולטים ביותר היו: השל שטייניץ, הרשל סולוביץ, האחים קפקה, זכרונם לברכה, ויבלח"א: האחים צ'ייקובסקי, סאמק שווייצר, יצחק פולסקי ובנימין פייגנבוים.

נוער מיוחד במינו התרכז בצריף של האחות זינגר. זה היה נוער „סלוני" כביכול, שלא סלד אפילו, שומו שמיים, מריקודים סלוניים. (מי שנתפס ב„פשע" זה בתנועת נוער הוצא מן התנועה ללא רחמים). בין באי הצריף היו גם שתי פולניות והיה זה חידוש בעיר לראות בימות שבת את הבנות האלו מטיילות עם יהודים ברחבת השוק.

מענדל אלשעווסקי

דער ספארט־קלוב „קדימה"

אין יאר 1916, ווען דאס שטעטל איז איבערגעגאנגען פון די רוסן צו די עסטרייכער, איז געבוירן געווארן ביי עטלעכע יוגנטלעכע דער געדאנק פון שאפן א יידישן ספאָרט־קלוב.

די גרינדער פון „קדימה" — זיינען געווען: בעריש סאלעוויטש, יחזקאל סאלעוויטש, מענדל קייזער, מענדל און מרדכי לייב אָלשעווסקי, פינטשע טשייקאווסקי, לייבל מלי־נארסקי א.א.

די ערשטע צייט האבן די בחורים זיך געלערנט און איינגעאיבט אויף דער טארגא־וויסקע, אויפן פלאץ ווו ס'איז געווען דער מארק פון בהמות און זיי האבן געשפילט פוטבאל אין זייערע געוויינלעכע קליידער. ערשט שפעטער נאך פוילנס באפרייאונג ווען דער קלוב איז געוואקסן און אנגעהויבן איינארדנען מעטשן מיט אנדערע מאנשאפטן — האט מען געמאכט בלוי ווייסע מונדירן און איבערגעגאנגען אויפן ספארט־פלאץ פון דעם פוילישן קלוב „אוניא", לעבן די מיליטערישע קאָשארן. ס'זענען געווען צייטן, ווען „קדימה" האט באזיגט די בעסטע ספארט־קלובן פון זאגלעמביע און קיעלץ.

לינקע פועלי־ציון

אין יאר 1919 איז געקומען קיין מיעכאוו מירקין פון סאָסנאָוויץ, וועלכער איז געווען א מיליטער־מאן פון העכערן ראנג און געזוכט א קאנטאקט מיט דער יידישער יוגנט פון די ארבעטער־שיכטן.

שפעטער זיינען מיר געוואויר געווארן, אז ער איז א ליטעראטור־פארשער מיטן פסעוודאנים „מאקס עריק" און גלייכצייטיק איז ער אקטיוו אין דער לינקער פועלי־ציון פארטיי. די ערשטע האבן זיך געטראפן מיט אים איך און יקותיאל גרייצער. ער האט מיט אונדז פארפירט א לעבהאפטן שמועס וועגן געזעלשאפטלעכער ארבעט פון דער יוגנט אין שטעטל. ער האט אונדז אויפגעפאדערט נישט זיין פאסיוו, נאר אקטיוו אנטיילנעמען אין אויספארמערן דעם פאליטישן עמוד־השדרה פון דער יידישער ארבעטער־יוגנט און דאס איז נאר מעגלעך אין די ראמען פון דער פארטיי „פועלי ציון". מיר האבן אים אינפארמירט, אז ס'זיינען פאראן אין שטעטל 2 דראמאטישע קרייזן, איינער פון דער אינטעליגענטער יוגנט, וואס גרופירט זיך אין דער ביבליאטעק „הזמיר", און דער צווייטער פון די ארבעטער עלעמענטן.

נאך דעם צוזאמענטרעף האט ער אנגעהויבן א רעגלמעסיקע טעטיקייט מיט א ציקל לעקציעס וועגן אלגעמיינעם סאציאליזם און יידישן סאציאליזם. דעם „בונד" האט ער נעגירט. צוליב קאנספיראטיווע טעמים זיינען די לעקציעס פארגעקומען יעדעס מאל אין אן אנדערער דירה. פאלגנדע חברים האבן צוגעשטעלט זייערע דירות פאר דעם צוועק: יקותיאל גרייצער, נח גרושקע, יידל קאוואל און משה־חיים אַלשעווסקי. אין דער גרופע האבן אנטיילגענומען נאר יוגנטלעכע מענער און נישט קיין מיידלעך.

אין די שפעטערדיקע יארן זיינען די אלע בחורים אוועק פון שטעטל אין דער גרויסער וועלט און ס'זענען אויפגעקומען אנדערע אקטיווע טוער פון דער אונטערוואקסנדער יוגנט.

דראמאטישער קרייז

בערך אין יאר 1916 האבן עטלעכע בחורים געשאפן א דראמאטישן קרייז און זיי האבן צוגעצויגן במשך פון א קורצער צייט פאלגנדע אנטיילנעמער: די משפחה לאַוטשע, די משפחה גרייצער, ביידע שוועסטער סקאווראן, ישעיה טארנאווסקי, מאטע קשעשיוואַ, שמואל בלום און ירחמיאל איצקאוויטש.

מיר האבן אויפגעפירט די פאלגנדע פיעסן: דוד'ס פידעלע פון לאטיינער, משה חייט — משה ריכטער, די נבלה — פרץ הירשביינס, די גנבים — פון בימקא און פון בן־הדור — א היסטארישע אפערעטע.

די פיעסע בן־הדור איז רעזשיסירט געווארן דורך מענדל אלשעווסקי און די מוזיק־קאמפאזיציע האט געשאפן אלטער יוסף דאנציגער. דעקאראטאר איז געווען שמואל בלום און די קאסטיומען זיינען צוזאמענגעשטעלט געווארן פון שטוביקן אנטועכץ.

די פארשטעלונגען האט מען אויפגעפירט אין דעם מעל־מאגאזין פון ישראל דוד שפיגל. די שפילער האבן אליין צונויפגעקלאפט א סצענע פון ברעטער. אויך די בענק פארן פובליקום זיינען געווען פון ברעטער, אוועקגעלייגט אויף זעק ווייץ. די רעפעטיציעס האבן מיר געמאכט ביי יקותיאל גרייצער.

מיט דער פיעסע: „געלט ליבע און שאנדע" זיינען מיר ארומגעפארן אין די ארומיקע שטעטלעך, ווי סלאָמניק, קשוינז און וואידיסלעוו.

מייסדי „הנוער הציוני" במייכוב.
עומדים : מאיר פוגל, זאב דרור,
יעקב פוסלושני, יחזקאל דרור.
יושבים : יהודה זלמנוביץ,
יונה בלאט, גצל לויט.

קיבוצי הכשרה
של הנוער הציוני

סטיבושין ;

מ. סביצקי

די אנשטייאונג, אנטוויקלונג און אונטערגאנג פון דער קאאפעראטיווער באוועגונג אין מיעכאוו

אין יאר 1912, פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה, איז געגרינדעט געווארן אין מיעכאוו דורך די ארטיקע סוחרים און אנגעזעענע בעלי בתים פון דער שטאט: נתן באָרנשטיין, משה סוקיעניק, לעמעל קאצענגעלד, מענדל קאָרנפעלד, יצחק פּאָסלושני, יוסף ברוקנער, אהרון סערצאז, פּייוול כענצינסקי, אהרון לייב אדלער און בוכהאלטער מאוריצי זילבער־שלאג „די 2־טע קעגנזייטיקע קרעדיט־באנק" („דרוגיע טאָוואזשיסטווא וואיעמנעגאָ קרעדיטו"). דער לאקאל פון דער באנק איז געווען ביי נתן באָרענשטיין אין מארק אויפן ערשטן שטאָק פון פראָנט. די טעטיקייט פון דער באנק איז באשטאנען פון געבען הלוואות צו קליינע סוחרים און האנטווערקער, ווי אויך אננעמען פקדונות און אָפּשפּאָרונגען פון בכלל יידן, ווי אויך די נדבים פון ארימע כלות, אויף פראצענט. די באנק האט זיך זייער שנעל אנטוויקלט און האט געגאסן פון צוטרוי פון דער גאנצער יידישער באפעלקערונג. זי האט געפירט א ברייטע טעטיקייט אין מיעכאָוו ווי אויך אין דער גאנצער סביבה.

אין יאר 1914 ווען דער קריג איז אויסגעבראכן, איז דאס גאנצע פארמעגן פון דער באנק צו גרונט געגאנגען. פון גאנצן פארמעגן זיינען נאר געבליבן א פאר ביכער, סטעמ־פלען און די אייזערנע קאסע. א פּאָר יאָר נאכן קריג, ווען ס'האבן זיך אנגעהויבן סטאביליזירן די עקאנאמישע באדינגונגען און די האנדלסבאציאונגען זיינען געווארן נארמאל, איז געווען נויטיק צו גרינדן אויפסניי פאר דער יידישער געזעלשאפט א קאָאָפעראטיווע באנק, וועלכע זאל קענען העלפן און שטיצן די קליינהענדלער און האנטווערקער אין טאג טעגלעכן לעבן.

אין יאָר 1922 מיט דער מיטהילף פון י.ק.א. (דער דזשוֹאינט־קאמיטעט אין ווארשע) איז אויפסניי געגרינדעט געווארן דורך די סוחרים, קליינהענדלער און האנטווערקער א „קאָאָפעראטיווע באנק אין מיעכאָוו" (באנק ספּולדזיעלטשי).

די גרינדער פון באנק זיינען געווען: נתן באָרענשטיין, משה סוקיעניק, משה קאָפּלאָ־וויטש, ענזיל קאָפּלאָוויטש, יהושע קאָפּלאָוויטש, יצחק פּאָסלושני, בצלאל ווייצמאן, לעמעל קאצענגאָלד, חיים וואלבערג, ירמיהו בלום, אהרון בערגער, הערשל עדעליסט, ראובן שמואל קליינער, יוסף לאנצבערג און אנדערע. די באנק האט פארנומען די אלע זאכן, וואס זיינען געבליבן פון דער ערשטער פינאנס־געזעלשאפט, ווי אויך דעם זעלבן לאקאל און האט אנגעהויבן אננעמען מיטגלידער אין באנק. יעדער מיטגליד האט אויסגעקויפט א פאי פון 25 זלאטי, בכדי צו קאנען האבן וואל־רעכט און באקומען א הלוואה. די באנק האט אין א קורצער צייט דערגרייכט אייניקע הונדערט מיטגלידער; דער רוב האט געשטאמט פון די האנטווערקער. ביי די וואלן אויף דער אלגעמיינער פארזאמלונג זיינען טאקע געוועלט געווארן ס'רוב האנטווערקער־מיטגלידער אין די פארוואלטונג און ראט.

ס'זיינען אויסגעוועלט געווארן אלס ראט־מיטגלידער נתן באָרענשטיין, שלמה פייגענ־בוים, משה קאָפּלאָוויטש, אהרן בערגער, בצלאל ווייצמאן, ראובן שמואל קליינער, חיים וואלבערג, יוסף לאנצבערג; אלס פארוואלטונגס־מיטגלידער: ירמיהו בלום, הערשל עדע־ליסט, מאקס מאנעלא. דירעקטאר פון דער באנק איז געווארן י. בלום, זיין פארטרעטער

ה. עדעליסט; קאסירער משה סוקיעניק; הויפט־בוכהאלטער מאקס מאנעלא, הילפס־ פערסאנאל משה פינטשעווסקי, משה שיינוואלד און מענדל שענקער. מיט דער צייט האט דער הויפט־בוכהאלטער מאקס מאנעלא פארלאזט זיין פאסטן און זיין פלאץ האט פארנומען משה פינטשעווסקי, וועלכער איז פארבליבן ביז צום אויסברוך פון צווייטן וועלט־קריג. דורך די יאָרן, וואס די באנק האט עגזיסטירט, האבן געארבעט און פראקטיצירט אין דער באנק פאלגנדע פערזאנען: רוזיא אדלער, פאַלא ווראווינסקי, זיסל גלאדנא, שרה מליי־ נארסקי, חיים אייזענבערג, בעריש סאלוויטש, ישראל סאלוויטש, שלמה קאצענגאַלד, אהרון בלום, חיים פרייס, שמואל בערגער, מאיר לישע, לעמעל אייזנפעלד, די צאַל מיטגלידער איז געוואקסן פון אלע שיכטן פון דער באפעלקערונג און דעגרייכט ביז 300 פערזאן מיט א פאי־קאפיטאל פון אייניקע טויזנט זלאטעס.

די באנק האט געפירט אלע באנק־אָפעראציעס, ווי ארויסגעבן לאנג־און קורצטערמיניקע הלוואות, וועקסל־אינקאסע, וואקלאדן און אָפשפּאָרונגען ווי אויך פארשיידענע אקרעדיטיוון און ווינקולאציעס פון פראכטן און באן־ליפערונגען אין פארשידענע בראנזשן.

די באנק האט זיך פון טאג צו טאג פארגרעסערט.

די באנק האט געגאסן פון א לאנגטערמיניקן קרעדיט פון י.ק.א. (ווארשע) אין דער הויך פון 30.000 זל. און אויך פון א קרעדיט פון דער צענטראלער קאָאָפעראטיווער באנק אין ווארשע. דאריבער איז פון צייט צו צייט געקומען א רעווידענט פון יידישן רעוויזיאנס־ פארבאנד פון די יידישע קאאפעראטיוון אין פוילן, ווארשע רימארסקע 9.

אָפט פלעגן באזוכן די רעווידענטן פון ווארשע: דר׳ חיים שאשקעס, מיכעלסאן און אנדערע. אין יאר 1926 אויף דער יערלעכער אלגעמיינער פארזאמלונג פון די מיטגלידער פון באנק איז געקומען צו א שפאלטונג פון די גרופירונגען אין דער באנק, צווישן די סוחרים און האנטווערקער. די מערהייט האט אויסגעקליבן אין ראט און פארוואלטונג דער עיקר האנטווערקער; אלס פרעזעס פון ראט דעם חבר אהרון בערגער, אלס פארזיצער פון פארוואלטונג דעם חבר הערשל עדעליסט און אנדערע מיטגלידער פון די האנטווערקער. נאך דעם איז געגרינדעט געווארן א צווייטע יידישע באנק אין מיעכאוו „באנק קופּיעצקי" פון סוחרים. די אָנפירער זיינען געווען: משה קאַפּלאָוויטש, חיים פייעראייזען, חיים לעוויט, אברהם פרידריך, אברהם סערצאז, יוסף בלאט; שמואל אולמער א.א.

צום פערסאנאל פון באנק האבן געהערט: בעריש סאלעוויטש, אליעזר לעוויט, פאלא פייעראייזען; מאיר יחיאל מלינארסקי און אברהם ראזענקראנץ. די באנק האט זיך פארנומען מיט באנק־אפעראציעס נאר צווישן די סוחרים און קליינהענדלער. די צוויי בענק האבן עגזיסטירט ביז דעם אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, דעם 1־טן סעפטעמבער 1939, ווען די דייטשע נאציס האבן אקופירט פוילן, איז באלד צעראבירט געווארן דאס גאנצע פארמעגן און אלץ איז קאנפיסקירט געווארן דורך די דייטשן, וועלכע האבן צוגערויבט דאס גאנצע יידישע האב און גוטס און דערנאך געשאפן א געטא. אין דעם יאר 1942 האבן זיי אויסגעזידלט די גאנצע יידישע באפעלקערונג און ס׳איז נישט געבליבן קיין זכר פון דעם אלעם, וואס יידן האבן אמאל מיט שוויס און בלוט געשאפן אין פוילן.

ד. בין שתי מלחמות עולם

שרה אילן

הבית מס׳ 1 ברחוב קראקובסקי

כאשר אני נזכרת בבית מגורי הגדול מלפני כארבעים שנה, שהכניסה אליו היתה אפשרית משלושה רחובות, ניצבים לפני דייריו אחד־אחד בחיי היום־יום שלהם, בחיי שבת וחג. והדיירים היו רבים ושונים: אנשי מסחר, בעלי מלאכה, לומדי תורה לשמה ואלה אשר התורה היתה מקור פרנסתם. לא היה זה בית משותף, שכל דירה היא בבעלותו של היושב בה. הבית שייך היה לבעל בית אחד, שהתחלף לעתים, ואילו הדיירים חיו שנים רבות באותו בית, והכירו איש את אחיו כאילו היו בני משפחה אחת. גידלו ילדים והשיאו אותם באותה חצר, וארע גם שבן או בת המשיכו לגור באותו בית גם לאחר נישואיהם וחיו הורים, בנים ונכדים בכפיפה אחת.

היו בין הדיירים נשים אלמנות, אשר ילדיהן הפליגו למרחקים והן ציפו יום־יום לבוא הדוור שיביא להן מכתב מקרוביהן, אשר מעבר לים. זכורה לי אחת מהן שהיתה באה אלינו לעתים קרובות. היא עזבה את משפחתה באמריקה וחזרה לבדה, כי לא יכלה להסתגל לחיים בין אנשים זרים. פה בבית הזה היו כל האנשים קרובים ומוכרים לה, היא היתה פותחת את דלת דירתנו מבלי לדפוק עליה וקוראה „אה! אצלכם מחייה נפשות: חם והרבה אור. הלוואי ולעולם לא ידעך המאור של שבת״; הכוונה היתה לאבי ז״ל, הגבר אשר במשפחה. תמיד היו בפיה סיפורים ובדיחות מזמן שהותה באמריקה.

אשר לנשי החצר, אפשר היה לראות מהן יושבות ומהן עומדות לפני הכניסה הראשית של הבית. היו ביניהן אם ובת, שמדיבורן המקוטע ומהמלים הבודדות שהגיעו לאזניך יכולת ללמוד ששום התרחשות, ולו גם הקטנה ביותר, אינה נעלמת מעיניהן. מהכניסה הראשית אפשר היה לראות את העיירה שהמתה מרוכלים, חנוונים וסתם אנשים שיצאו מבתיהם להינפש קמעה. עוד אם ובת שהיו מבאות ביתנו, היו פונות לאמי שתחי׳ בגוף שלישי, עצותיהן מוכנות לכל ואילו הן עצמן אובדות עצה היו כל ימיהן.

בית הרב

דירתו שכנה מעל דירתנו. הייתי מבאי הבית, כי בת היתה להם בגילי. מי יכול לתאר את קבלות השבת, כשהרבי רב יענק׳לה זצ״ל היה עובר לפני התיבה ושני בניו עוזרים על ידו, וקולם ערב ככלי נגינה בידי אמן. הניגונים של „הקידוש״, ושל „אשת חייל מי

ימצא" מצלצלים באזני עד היום. בליל יום הכיפורים היו באים מכל חלקי העיירה ומחוצה לה לשמוע תפילת „כל־נדרי", אפילו לא יהודים היו עומדים בחצר ומקשיבים לתפילותיו ולניגוניו, משתהים ואומרים: „אהה, זמרי אופרה יכולים להיות הרבי ובניו".

גם יהודים, אשר בכל ימות השנה היו נמנעים מלבוא לבית תפילה, באו לשמוע את תפילת „נעילה" מפי הרבי.

מנהג יפה נחוג בראש השנה, אחרי תפילת מעריב, בהתקדש החג, היו יהודי העיירה נוהרים לברך את הרבי בברכת „לשנה טובה תכתב" והוא היה עונה „לאלתר לחיים". ומבית הרבי לבית הרב, גם דירתו שכנה באותה חצר. היו שחלקו כבוד קודם כל לרב, מתוך כבוד לאב בית דין, ואחר כך לרבי, אשר הצטיין בעממיותו והיה מקבל כל אדם בסבר פנים.

רבים היו פוקדים את בית הרבי בכל ימות השנה, מי לשמוע עצה, מי לקבל דברי עידוד ונחמה, מי לשיחת חולין.

לסעודה השלישית בשבת היו מתאספים בביתו לשמוע את „ידיד נפש" ועוד פרקי זמירות אשר היו רגילים לזמר בין מנחה למעריב. לעתים קרובות היינו יושבות, בתם, אני ועוד בת אחת, חברתה הטובה של גולדה'לה, בחדרה של הרבנית ומפזמות בלחש את הניגונים אשר השתפכו מהחדר הסמוך, מקבלות פרוסת חלה ודג מלוח משולחנו של הרבי ומחכות לשמוע „הבדלה". הוא היה נוהג לאחר להבדיל בין קודש לחול כדי להאריך את השבת ולמנוע מהרשעים את הגיהנום עוד מחצית השעה.

סעודות פורים היו מתמשכות עד אור הבוקר; כלי זמר שונים היו מנעימים את ריקודי החסידים, אך לא נעדר ניגון עצוב, להזכיר את הגלות בראש כל שמחה.

את ההכנות לפסח הבא היו מתחילים בבית הרבי מיד אחרי גמר הפסח. כל שנה היה יהודי, אשר ישב בכפר והיו לו שדות משלו, מביא גרעיני חיטה לאפיית מצה שמורה.

וכך היה הסדר: באחד מימי הקציר אשר לא ירד בו גשם, היה היהודי בא בסוס ועגלה ומזמין את רבי יענק'לה להיות נוכח בקציר החיטים. את האלומות היו אוספים תחת גג, שלא יירד עליהם גשם. אחרי הדייש היה היהודי שומר את החיטה באסמו עד לחג החנוכה. אז היו מביאים אותה לבית הרבי. גם לנו, הילדים, היה שמור תפקיד — לעזור בבירור החיטה מן הפסולת. כל הזמן החופשי היה קודש למלאכה זאת. כאשר גמרנו לברור את גרעיני החיטה איחסן אותם הרבי במקום יבש, בו נשארו עד ימים אחדים לפני פסח. את החיטה היו טוחנים בביתו של הרבי באבני ריחיים ובערב פסח היו אופים את המצות. עם שחר היו קמים — הרבי ושני בניו, אליהם היו מצטרפים אחדים מן החסידים המקורבים ביותר והולכים להביא מים מן הבאר לאפיית המצות. ברדתו ממדרגות ביתו היה הרבי ניגש לחלון דירתנו וקורא לאבי ז"ל: „רב הרשל, רב הרשל, המרדות כבר מוכנים?" ואבי היה עונה: „מוכנים, אך מחכה אני להקציעם סמוך לשימושם, שלא יעלה עליהם חשש חמץ".

ניקוי הבית לכבוד פסח וההתייעצויות הדחופות, מה כשר לפסח למהדרין ומה אסור בתכלית האיסור, היתה זאת מסכתא בפני עצמה. ביום אחרון של פסח בכל שנה ושנה היה הרבי נוהג לספר את הסיפור העממי על אכילת כופתאות:

אשה ושמה פסיה הכינה ביום אחרון של פסח, כופתאות. הבעל אכל בתיאבון רב, לאחר ציפייה של שבוע שלם (בבית יהודי אדוק לא היו נוהגים לאכול כופתאות בכל ימי הפסח, כי אם רק באחרון בהם). כשגמר לאכול חש בבטנו. אשתו הגישה לו מכסה סיר

מחומם לבטנו כדי להקל על כאבו. והוא, הבעל, קורא לסירוגין: „פסיה, א קנידל", „פסיה, א פוקריבקה"... כי איך אפשר לוותר על כופתאות באחרון של פסח?

פיו של הרבי ר' יענק'לה היה משמיע תמיד דברי חכמה ותורה. הוא ידע להלך עם הבריות. היה אומר: בעולם של שקר של ימינו חייב אדם ללבוש אצטלא של שקר, כדי להגיע לאמת. בקבלו על אי שמירת השבת בימים ההם היה אומר: יגיע זמן שיהודים יסעו בשבת בפרהסיה ויחידים בעיירה יזכירום: „רבותי, שבת היום", ואלה ייחשבו אנשי דת ושומרי שבת היחידים. בימי סליחות, בהתאסף הקהל לסליחות בבתי כנסת ובבתי מדרש, באו גם לרבי לשמוע את קולו הערב. הצעירים היו מתאספים אצלנו בבית והשיחה היתה קולחת על דא ועל הא. כאשר גמרו אמירת סליחות והורי חזרו היה אחד מן החבורה קופץ ואומר: „רב הרשל! אנו אמרנו סליחות בביתך, שמענו כל מלה..." ואבי היה עונה בסלחנות רבה: „מאמין לכם, מאמין לכם".

החתונה

באחד הבקרים התבשרנו שהבן הבכור של הרבי התארס והחתונה תערך בביתו של החתן, היות והכלה היא מחוץ לארץ. נקל למשפחתה להגיע לפולין, מאשר למשפחתו הענפה של החתן לצאת לחוץ לארץ.

בעל הבית, שדירתו היתה הגדולה ביותר בחצר, פינה אותה לצורך החתונה למשך שבוע ימים. גם דיירים אחרים פינו חלק מדירותיהם לקבלת האורחים הרבים, אשר הגיעו לחתונה מכל קצוי פולין וגם מחוץ לגבולותיה.

רב היה מספר בני המשפחה משני הצדדים, לבושי שטריימלעך ובגדי משי, והנשים בשביסיהן המקושטים בפנינים ובשרשרות זהב על צואריהן. בליל החתונה התאספו: כלי־זמר, בדחנים, חסידים וסתם יהודים. אחרי הדרשה של החתן היה הכרוז מכריז על מתנות דרשה כמקובל, ואחרי החופה והסעודה יצאו לרקוד את ריקוד המצווה. בפעם הראשונה הזדמן לי לראות ריקוד מצווה אצל מדקדקים במצווה. והנה קורא הכרוז: פלוני בן פלוני מתכבד בריקוד מצווה לשמח חתן וכלה; נוטל פלוני מטפחת בקצהו האחד והכלה בקצהו השני ויוצאים לרקוד כשמעגל גדול סוגר עליהם, וכך נמשך הריקוד שעה ארוכה, בליווי שירה ונגינה, עד גמר רשימת המכובדים, שאותם החליט מי שהחליט לכבד במצווה. בסוף הריקוד מלוות הנשים בשרשרת ארוכה את הכלה לחצר היחוד, המוכן בעוד מועד, והגברים את החתן — בליווי של נגינה, שירה ואיחולים לזיווגם הטוב ולהקמת בית לתורה ולמצוות.

כל ערב היו מזמינים אורחים חדשים לאחת משבע הברכות, אשר נחוגה כחתונה ממש ולא היתה חסרה אלא חופה בלבד.

באחד הערבים הופיע יהודי, שהיה מכונה בעיירות פולין בשם רב ראובן „לעכט־ציהער". בצורה מקורית מאוד היה משמש תלמידי חכמים. קשר איזור למתניו ותלה עליו כלי נחושת גדול ועליו כתובת „באר מיים חיים", מילא אותו מיים ועל שרשרת מצדו השני תלה ספל, והיה מכריז: כל הצמא ישתה מבאר מיים חיים. וכך היה מגיש מיים לכל דורש ולכל צמא. והאיש גבה קומה ויפה־תואר וזקנו לבן וארוך. היה מהלך כל אותו הלילה בסבר פנים ובאמונה שלמה שחלקו בעולם הבא מובטח, מכיוון שהוא משמש תלמידי חכמים. כל האירועים האלה עשו רושם בל יימחה על כל המשתתפים בהם ולא כל שכן על הילדים.

ב ע ל ה ב י ת ה א ח ר ו ן אשר הכרתיו לפני עזבי את הבית היה וונכדלובסקי. הוא ומשפחתו היו טובי־לב מאין רבים כמותם. גרנו בשכנותם הקרובה ביותר, דלת מול דלת, והיו לנו כקרובי משפחה. כאשר שכן לא שילם בזמן את שכר הדירה שלו, היה בעל הבית מסוגל להיכנס לביתו ולשאול בביישנות: שמא אין לכם גם למחייה, אוסיף לכם גמילות־חסד ולכשירחיב תחזירו לי יחד עם שכר הדירה. לאחר מכן עלתה המשפחה ארצה והצטרפה למושב כפר־ברוך. אהבו את החקלאות ואת המשק כשם שאהבו את האנשים אשר אתם באו במגע. קיימנו אתם יחסי־ידידות גם בארץ במשך הרבה שנים. יהי זכרם ברוך.

כך זכורים לי החגים, השמחות וימי החול, והדיירים בבית מגורי בילדותי. אלה שהזכרתי ואלה שלא הזכרתי, חינם לא נפגם.

יום השבת נתן טעם לששת ימי המעשה, אשר לרבים היו ימי מלחמה לקיום בדוחק ולאחרים — רדיפה לצבירת נכסים. אך יום השבת היה שווה לכולם: יום מנוחה, הליכה לבית הכנסת, ביקורים בבית קרובים ומכרים, לימוד תורה, פגישות חברתיות, התפשטות מעט מן הגשמיות וקבלת נשמה יתרה, לפי כושרו של כל אחד ואחד.

ש ר ה ו ו ר ט ה י י ם

הבית שלנו

ביתנו היה מורכב משלושה בניינים, שהיה להם מוצא לשלושה רחובות. את שלושת הבניינים חיברה חצר גדולה. הבית היה שייך לוונכדלובסקי.

חצרו של בית זה דמתה לעיר בזעיר אנפין; היו שם אנשים שאחזו בידם מקצועות מכל הסוגים. יהודים עם גויים התגוררו זה בצד זה.

רוב הדיירים עסקו במקצועם בביתם, או פתחו להם חנות בחצר. הפחמי והמסגר, חנותם פתוחה היתה לחצר ולרחוב. ואילו הצורף, החייט, מוכר האריגים, הסוחר בנוצות ואחרים — דירתם היתה חנותם.

השכנות בין היהודים והגויים לא עלתה יפה והיו הרבה גילויי אנטישמיות. מתחתנו היה גר גובה מיסים (Komornik) גוי. כשהיינו שוטפים את הרצפה, שהיתה עשויה לוחות עץ, אם חדרו חס וחלילה מספר טיפות לחדרו מבעד לסדקים ברצפה, היה דופק בתקרה במטאטא או במקל, צועק ומקלל.

בקומה שלנו גרה משפחת גויים אנטישמית, אם וחמש בנות מזדקנות ובן צעיר צולע, סטפק. האחרון היה מטיל עלינו הילדים את פחדו ומפליא בנו מכותיו. פעם כשהכנו ואנו צעקנו לעזרה מיהרה אמי לעזרתנו ובירדתה בבהילות במדרגות פקע וריד ברגלה.

גם שומרת הבית, „יאניה", היתה אנטישמית. היא נהגה לרדוף אחרי ילדי היהודים עם מקל או מטאטא ולהכות אותם. אחותי נהגה להכעיסה בקוראה לה מרחוק יא־ניה, כלומר: „לא אני". בחג המולד, כאשר הבאנו לשומרת מתנות, היתה משנה את עורה, מתחנחנת ומלטפת אותנו, אך כעבור שעה קלה שכחה הכל והיתה רודפת אחרינו עם המטאטא כאילו לא אירע דבר.

כאילו על מנת להשלים את התדמית של עיר, שהיתה לנו בביתנו, התגוררו בבניין מולנו הרב של העיר והרבי, אשר בעתות חג ומועד יצרו אווירת קדושה ושמחה אצל שאר דיירי הבית היהודיים. בסוכות היינו אוכלים בסוכתו של רב העיר, ולאחר הארוחה היתה אמי מביאה סל מלא שזיפים שחורים גדולים, מאלה שהיינו מוכרים באותה עונת השנה.

פרנסתנו באה ממקורות שונים. חלק מהילדים המבוגרים מכרו פירות בחוצות מייכוב, אמי היתה נוסעת לבנדין ומביאה לשם תוצרת חלב ועופות למכירה. בחוזרה משם היתה מביאה דברי גלנטריה למוכרם בעירנו. אמא היתה ידועה ביושרה ובצדקנותה עד כדי כך, שלפני נסיעתה עם כמה מבני המשפחה לארגנטינה קיבלה בגדים ומצרכים אחרים בהקפה, כי החנוונים בטחו בה שתישלח להם את התמורה מארגנטינה.

לימודי בבית הספר היו תקופה מאושרת. אהבתי ללמוד והצטיינתי בלימודים ובייחוד בעבודת יד ובחשבון.

עבודת היד שלי מצאה חן בעיני מורתי, שהיתה גויה אנטישמית, והיא נתנה לי לרקום בשבילה כותנות לילה. עד היום אני מצטערת על שעשיתי זאת.

משה בורשטין

רשמים מהפוגרום בשנת 1920

אני אז בשחר ילדותי, וסודות החיים עדיין נסתרים ממני, כאשר אירעו המאורעות המחרידים, אשר זיעזעוני בעומק נפשי.

ביום שישי אחד לפני הצהריים, יום אביבי יפה, נפלה השמועה כרעם מן השמיים: הגויים, ובתוכם האספסוף הפולני, מתנפלים על היהודים.

מרכז הפרעות היה ליד שער בית־הכנסת, כאשר המתפללים מילאו את מקומות התפילה בשעות המאוחרות של בוקר יום שישי זה.

אבי ז״ל הספיק לגמור את תפילת השחרית וחזר הביתה, אך אחי רפאל ז״ל, אשר נשאר בבית המדרש כדי לסיים את דף הגמרא, היה בין הקרבנות ונפצע קשה בראשו. אחינו זה, היה המחונן והנערץ מבין בני משפחתי, אוטודידקט בלימודים חילוניים, בקי בתלמוד ותנ״ך ויודע שפות: פולנית, עברית, גרמנית; היה נעים הליכות, בעל קסם אישי, ואהוב על כל מכריו.

אחיותי שבע וצירל היו באותם רגעים אצל פרצ׳ל האופה, שחלונותיו צפו אל חלונות בניין בית הכנסת, ולנגד עיניהן התחוללו הזוועות. הן ראו כיצד האספסוף הפולני מוציא את הגברים העטופים בטליתותיהם, ומתנפל עליהם בסכינים, מוטות ברזל ואבנים. ההתעללות נעשתה מתוך הנאה סאדיסטית והגיעה עד לביצוע מעשי רצח.

ביתנו גבל בבניין בית הכנסת. כדי שהחוליגאנים לא יתפרצו אליו, סגרנו את דלת הפרוזדור שהוביל החוצה והנחנו גרזן בתוך וו המשקוף. היה זה האמצעי הבטחוני היחידי שבו נקטנו.

מאורעות האימים האלה נמשכו עד שעות הערב של יום שישי. אמי ז״ל הוכתה בהלם והתמוטטה על הרצפה. עד כמה שזכרוני אינו מטעני היינו בבית באותו זמן אחי שעיה,

לעזר, לייבל ואני, בן הזקונים. הפצועים, ראשיהם זבים דם, התקרבו בשארית כוחותיהם לבית לויט, שגם קירותיו גבלו בבניין בית הכנסת, וירדו למרתף הדירה.

כאשר גמרו להתעלל ביהודים, הוציאו הבריונים את ספרי־התורה מארונות הקודש, ואת ספרי הגמרא מבית המדרש, קרעום ופזרום על הרצפה. אחרי כן יידו מטר של אבנים אל חלונותיו הגבוהים והיפים של בית הכנסת, שכל כך אהבתי להשקיף בעד שמשותיו הצבעוניות. כך נמשך הדבר עד חשיכה, עד לשעת קבלת שבת.

את קבלת השבת ערך אבי בבית, אמי פרשה את המפה הלבנה כשלג על השולחן, הדליקה את הנרות, וביגון רב אמרה את ברכת הנרות. אבי לבש את הקפוטה השחורה של משי ובקול חרישי אמרנו „לכה דודי לקראת כלה", פני אבי היו חיוורים וסימני ייסורי הגלות נחרתו על פניו.

כל אותה השבת היינו סגורים ומסוגרים בביתנו, אין יוצא ואין בא. שמענו את בעלת הבית הנוצריה משוחחת עם השכנים, ואומרת שצריך לשחוט את כל היהודים.

ביום ראשון, בעלות השחר, בעוד דממת מוות שרוייה בחוץ, שלחה האם את הצעירים בבנים, את לייבל ואותי, (מחשש שמא תתחדשנה הפרעות) דרך החלון הפונה לסימטת בית הדואר, אל אחותי הבכורה גיטל ז"ל שגרה בבית קורצובה ושם שהינו עד בוקר יום שני.

בלילה התקדרו השמים וגשם שוטף ירד על האדמה הספוגה דם. בבוקר השכם חזרנו אני ואחי לייבל הביתה. ריחות הפריחה האביבית ושירת הצפורים התערבו עם ריח דם החפים מפשע, אשר דבק בקירות בית הכנסת והבתים הסמוכים.

מחזה אימים נתגלה לנגד עינינו: השמשות מנופצות, שברי זכוכית צבעונית מחלונות בית הכנסת מתגוללים מסביב, דפי ספרים קרועים פזורים על המדרכות והכביש. מחזה זה נחרת עמוק עמוק בליבי ולעולם לא אשכח זאת.

לא אצא ידי חובתי אם לא אציין את המקרה הבא: בעת הפרעות נכנס הסטארוסטה הפולני קולֶשה (Kulesza) לבית המדרש, פרש את ידיו אל מול ארון הקודש ואמר: „כאן לא תגעו".

יעקב שפיגל

פרעות ביהודי מייכוב

בעיירה התקיימה אגודת „משמרת", שתפקידה היה קיום מצוות ביקור חולים, עזרה ועידוד לנזקקים. לאגודה זו השתייך גם יעקב. בתוקף תפקידו הלך יום אחד לבקר אצל יוסף קורנפלד, שחלה במחלת הטיפוס. בדרך לביתו, פגש ברחוב דז'יַלושיצא את ברל מניה'ס (מלינרסקי) והלה אמר לו: „נפלה חדשה בעירנו. קובלסקי הכורך היכה את ברל במקל על הראש — והוא תמה: למה ומדוע?" עוד הם מדברים והנה ניגש אליהם דוד מרדכי לייזורק וסיפר, כי בעל־הבית שלו עשה נבלה הלילה בעיר וכתוצאה מזה שוררת אווירת פוגרום בקרב הגויים — סתם ולא פירש... זה קרה ביום החמישי, בראשון במאי. כרגיל ביום זה, היו האיכרים העניים מתקהלים כדי לחוג את חג הפועלים. באותו זמן נערך גם גיוס לצבא בממדים גדולים עקב התקדמות הצבא האדום הסובייטי לעבר וארשא. במייכוב

היה איפוא ריכוז המונים גדול של טירונים צעירים מכל הכפרים הסמוכים. דבר זה הוסיף שמן למדורה. בתוך ההמולה הזאת ניסה הוא — יעקב — לרוץ הביתה, אולם הדבר נמנע ממנו, משום שהאיכרים המוסתים כבר מילאו את כל רחובות העיר וסמטאותיה. באין ברירה חזר לרחוב דז'ילושיצא ועלה על גג ביתו של עזריאל פולסקי. כאן נתגלתה לעיניו תמונה מחרידה: הגויים סוחבים יהודי מוכה ודקור. היה זה אחיו של עזריאל — ר' חיים פולסקי, אשר הוציא את נשמתו כעבור שעות ספורות.

במהרה נפוצה שמועה, שיש בדעת הפורעים להצית את ביתו של עזריאל. הבחורים היהודים החלו לארגן הגנה עצמית כדי להדוף את התקפות החוליגנים המוסתים. אך הדבר לא ניתן לביצוע, משום שהאיכרים מהסביבה הגיעו בהמוניהם ומספרם גדל משעה לשעה ואילו היהודים היוו קומץ קטן. מושל העיר שהה אז בעיר המחוז קיילץ ופקידי העירייה הזמינו יחידות צבא מוולברום, אולם אלה, במקום לעצור את האיכרים המשתוללים, עזרו להם לבצע את זממם. הבהלה בקרב היהודים גברה מרגע לרגע.

הם הסתגרו בבתיהם ולא העיזו לצאת לרחוב במשך שלושת הימים שבהם השתוללו הפולנים. היהודים שהתפללו בבית־הכנסת ספגו מכות רצח — ורק בודדים הצליחו להתחמק מידיהם.

בינתיים הגיע המושל מקיילץ, ובראותו שהמצב חמור ביותר ויש סכנה לרציחות נוספות — הזעיק יחידות צבא מקיילץ, מחילו של גנראל האלר. אלה פתחו ביריות על ההמון המוסת ואף המיתו אחדים מהפורעים. זה הביא להרגעת הרוחות ולדיכוי הפוגרום.

בית הקברות היהודי לשעבר במייכוב

שמשון־דוב ירושלמי

כיצד חגגו יהודי מייכוב וכארשניצה את יום פתיחת האוניברסיטה העברית על הר־הצופים

בחשכת החיים הגלותיים בפולין בקע אור גדול.

הידיעה המשמחת על אתחלתא דגאולת הרוח — בניין האוניברסיטה העברית בירושלים על מרומי הר־הצופים — עוררה התרגשות רבה בקרב יהודי הגולה ובתוכם, כמובן, גם יהודי מייכוב וכארשניצה.

השמועה, כי ביום ז׳ בניסן התרפ״ה (1 באפריל 1925), עתידה להיפתח האוניברסיטה שלנו, בנוכחותם של אורחים רבים מגדולי ישראל ומבחירי חסידי אומות העולם, ובראשם הלורד בלפור, עשתה לה כנפיים. ובלבות אחינו בכל התפוצות גברה התקווה, כי הנה באו ימי ההגשמה לחזון הנבואי „כי מציון תצא תורה ודבר ה׳ מירושלים״...

ומה רבה היתה שמחתם של יהודי קהילותינו, בהוודע להם כי יו״ר הקהילות המאוחדות, ר׳ אברהם סרצאז׳ הי״ד, עומד לעלות ירושלימה על מנת להשתתף בחגיגה לאומית זו, שלא היתה כדוגמתה מיום שגלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו.

הוועד לחגיגת הפתיחה של האוניברסיטה, שהוקם בהשתתפות נציגי כל המוסדות הציוניים והציבוריים, הוא שהחליט לבחור במר אברהם סרצאז׳ כנציג קהילותינו, ולשלוח בידיו איגרת־ברכה כתובה על קלף וחתומה בידי נציגי כל המוסדות.

עריכת הברכה נמסרה למר ש״ן כהנובסקי, אחד מגדולי המורים והסופרים ברוסיה, שהגורל הביאו לעת זקנתו לכהן כמורה דת בבית־הספר העממי במייכוב.

וזה נוסח האיגרת שנכתבה על ידו, והנמצאת עד היום בארכיון האוניברסיטה בהר־הצופים:

בשם ד׳ הבוחר בציון!

„ביום ההסטורי היותר מצוין בחיי האומה הישראלית העכשוים — בתקופת תחיתה המדינית והלאומית, הוא יום חנוכת היכל החכמה, זוהי המכללה על הר הצופים: ביום הנצחון, השקט, המשמח, המרהיב והמלבב, לעם עבר, לשפת עבר ולארץ העברים — התדחקה גם הקהלה הזעירה הישראלית המייכובית והכארשניצית בין ההמון הגדול של כל קהלות ישראל הנפוצות בכל חמשת חלקי התבל ובהתנשאות רוח עצומה, בעוז וחדוה והביעה בכתב אשורי על קלף, את רגשי עליצותה וברכתה העמוקה והגבוהה, להבית הגדול הזה ולבחירי עמנו הטובים, הגבורים וכבירי־הרוח סוללי הדרך לפנינו אשר עשו ועושים ויעשו לטובת עמם ועתידו ואשר יסדו את הבית.

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים, לכונן את בית חיינו והבית הגדול הזה יהיה בית מצודות לתלמידי חכמינו, לבלי יצטרכו עוד לבקש מזונותיהם הרוחניים באמברים זרים ושעריו יהיו פתוחים לכל שוחרי דעת מבלי הבדל גזע, דת ומין וזרע חכמה ומוסר היהדות וזרעו יהיה מלוא הגוים ויקוימו בו דברי משה רבנו מחוקקנו (דברים ד, ו׳): „כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החוקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה״. ודברי חוזנו (ישעיה ב׳ ג׳): „והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ד׳ אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו. כי מציון תצא תורה ודבר ד׳ מירושלים״.

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים, כי הבית הזה על הר־הצופים ישלח עמוד אש נוגה, להאיר תבל באור אמת, קושט, צדק ומשפט לפקוח עיני עורים מוסריים ומצאו את הדרך הסלולה המובילה אל האושר האנושי והשתכללותו ושלום העולם וסדרי החיים הטובים הנאותים.

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים, כי מיסדי הבית ועוזריהם יוסיפו אומץ ויחליפו כוח לעבוד עבודתם הקדושה לטובת עמם וזכרם לא ימוש מקרב ישראל. אמן !

יום רביעי בשבת בשבעה לחודש הגאולה, שנת אלף שמונה מאות חמשים וחמש לחורבן ירושלים עה״ק (התרפ״ה).

עיירות מייכוב וכארשניצה פלך קילץ בפולניה

חתומים :

רב העדה : חנוך העניך בהרה״ג מהר״י זצלל״ה שנפרוכט, אבד״ק מייכוב והגליל

שלטון הקהלות : אברהם סרצאז׳, שמשון דוב ירושלימסקי

ציונים מייכוביים : אפרים בלום

ציונים כארשניציים : אברהם גערטלער, שמואל יעקב גלייט

„מזרחי״ : שמואל פאגעל, יעקב צבי גיטלער

„צעירי־מזרחי״ : יצחק פרי־הדר

„החלוץ״ : חיים איצקוביץ

„החלוץ המזרחי״ : ישעיה בורשטיין

משרד ארצישראלי : אהרן ליב אדלר

ק.ק.ל. : משה קופלוביץ

„קרן־היסוד״ : זאב דוב קייזר.

בי״ס עממי : ש״ן כהנובסקי

„בי״ס מזרחי״ : שמואל אברמוביץ, יצחק צבי וינר, מנהל בי״ס

„הזמיר״ : ירחמיאל איצקוביץ

„הדרור״ : בנימין אלימלך פרידריך

„מכבי״ : צבי לאווטשע

„קדימה״ : אברהם בוכנר

„קנין־ספרים״ : יהודה בורשטיין

„אגודת האומנים״ : ישראל ברומער

אגודת הסוחרים : בצלאל ווייצמן

הסוחרים הזעירים : זאב ויספלד

בנק־הדדי : ירמי׳ בלום

מועצת העיריה : דוד איצקוביץ

„אחיעזר״ : אברהם מרדכי שטרן

ביקור־חולים : חיים לויט

בית הכנסת : שלמה פייגנבוים

חברה קדישא : אברהם גולדברג

הועד לסידור החגיגה של פתיחת המכללה :

הנשיא : שמשון דוב בהגאון רבי משה נחום זצ״ל ירושלימסקי

המזכיר : אליעזר ליפא יזכירוביץ

חברים — כל ישראל

העליתי את שמות כל המוסדות והארגונים שחתמו על איגרת־הברכה בכדי להבליט עד כמה היו יהודי מייכוב וכארשניצה קשורים למפעל הבניין בארץ ומה רב היה רצונם להצטרף למברכי האוניברסיטה ולשמוח בשמחת פתיחתה.

חושבני, שמחובתי לציין לתהילה גם את התנהגותם של ראשי „אגודת ישראל" במייכוב. לאחר ש„פקודה מגבוה" מנעה בעדם להצטרף בשמם המפורש לשורת המברכים, שמותיהם וחתימת־ידם נמצאים בשורת המברכים והם: יו"ר ה„אגודה" ר' אברהם מרדכי שטרן, שחתם בשם „אחיעזר", החבר ר' זאב ויספלד שחתם בשם „אגודת הסוחרים הזעירים" ור' בצלאל ויצמן, שחתם בשם „אגודת הסוחרים".

זכו לחתום ולראות את ארצנו בבנינה:

כותב הטורים האלה; יהודה בורשטיין; יעקב־צבי גיטלר; ר' אליעזר לבי"א. שיזכו לשנים טובות ולאריכות ימים!

יחס השלטונות הפולניים למאורע

וזו לשון הוראת הסטארוסטבה (שלטון המחוז) במייכוב מיום 28 למרס 1925 מס' 5433/1 (תרגום מפולנית):

„להנהלת הקהילה הדתית היהודית במייכוב

„לבקשתכם מיום 26 למרס 1925 אני מרשה לארגן במייכוב ובכארשניצה חגיגות הקשורות בפתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים, לפי התכנית דלהלן:

1) אסיפת ילדי בתי־הספר העממיים באולם הראינוע "Uciecha" שבהן ינאמו המורים היהודיים שבאותם בתי־הספר נאומים מותאמים לחגיגה;

2) תפילה בבית הכנסת המקומי בליווי נאומים מתאימים;

3) תאורה חגיגית בחלונות של בתי היהודים.

תהלוכה בחוצות העיר אסורה בהחלט.

נוסף לכך, אני מתיר לערוך מכירת סמלים ומדבקות בבתים תוך הקפדה על מילוי הוראות המיניסטריון לענייני פנים מיום 4 בפברואר 1921, בנוסח ההעתק הרצוף. על זמן ומקום ספירת ההכנסות ממכירת הסמלים והמדבקות יש להודיע למפקדת המשטרה הממשלתית, אשר תשלח אחד מנציגיה לפקח על הספירה.

דין־וחשבון כספי יש לנסור לי עד ליום 5 באפריל 1925.

חתום: בשם הסטארוסטבה — ממלא מקומו: י. לחובסקי

החגיגות

אכן יום גדול ליהודים היה יומה של פתיחת האוניברסיטה העברית. מאור הבוקר עברו צעירים וצעירות מאגודות־הנוער הציוניות מבית לבית והפיצו את הסמלים והמדבקות של „חג האוניברסיטה". כמעט ולא היו איש ואשה שלא ענדו את הסמל ושלא תרמו את תרומתם. רוח של חג והתרוממות הנפש שררו על פני כל, כשכולם לבושים בגדי־חג וכל בתי־המסחר והמלאכה סגורים, כביום חג יהודי.

בשעות הבוקר זרמו ילדי ישראל לקולנוע "Uciecha" שפירושו — „שמחה" ואמנם, שמחה וגיל מלאו את האולם, שהיה מלא על גדותיו.

חגיגת הילדים נפתחה בשירה אדירה משירי ציון. אחר כך נאמו מנהל בית הספר,

מורים ונציגי ציבור, שהסבירו לתלמידים את ערך היום הגדול בשביל עתיד האומה ותרבותה המקורית. את התלהבות התלמידים קשה לתאר.

בחגיגה הציבורית המרכזית השתתפו המונים מכל חוגי הציבור, שנהרו לבית הכנסת העירוני המקושט בדגלי הלאום ומואר באור גדול.

בין האורחים נכחו גם נציגי השלטונות, ראש העיר, הנציגים הפולניים הנבחרים שבמועצה ובעיריות, ראשי המפלגה הסוציאליסטית הפולנית ומנהל הגימנסיה הממשלתית הד״ר לָך (אשר לאחרון יש לציין, כי הוא נמנה עם מנהיגי ה„אנדקים״ — המפלגה הלאומית הקיצונית הפולנית) ; ועוד מחשובי הפולנים שבעיר.

בדיוק בשעה 4 אחר הצהרים, פתח כותב הטורים האלה את העצרת, בשם הוועד המאוחד לארגון חגיגות פתיחת האוניברסיטה העברית בהר־הצופים בירושלים, לאמר: „כולנו מצויים ברגע זה בלבותינו ובמחשבותינו על מרומי הר־הצופים, שם נתכנסו לפני שעות־מספר בחירי עמנו, מוריה ומאוריה של האומה ואלפי אורחיה אשר התקבצו מקרוב ומרחוק להשתתף בשמחת חנוכת היכל החכמה והדעת, אשר בו יחדש עמנו את נעוריו ומאמציו למילוי חזון נביאינו — „כי מציון תצא תורה ודבר ה׳ מירושלים״.

מובן, ששמחתם של בני הישוב ושל אחינו בכל מקומות פזוריהם היא גם שמחתנו ולבבותינו הולמים בהתרגשות של קדושה כשאנו מצטרפים בכל מחשבותינו ורגשותינו לשמחת עמנו בשעה היסטורית זו.

„אשרינו שזכינו לכך״.

אחרי יו״ר ועדת־החגיגה עלה על הבמה רבנו, ר׳ חנוך־הניך שיינפרוכט, מעוטר בטלית ובירך את ברכת „שהחיינו״ כשכל הקהל עומד על רגליו ועונה בהתרגשות „אמן״ לברכתו. הוא המשיך ב„דרוש״ בדברים של טעם, משולבים בדברי־תורה ובעניני דיומא ; אחרי כן נערכו תפילות מתאימות.

מר יעקב בוכנר נשא נאום בפולנית, בו הביע את תודת הציבור היהודי במייכוב ובכארשניצה לאורחים הפולניים על השתתפותם בעצרת החגיגית ועל דברי הברכה שלהם. העצרת נסתיימה בהתרוממות־הרוח ובשירת „התקוה״ ע״י הקהל הרב.

החגיגה בכארשניצה

יהודי כארשניצה, הקטנה במספר תושביה היהודיים, השתתפו ברובם הגדול בעצרת־העם בבית־הכנסת במייכוב אך הם לא הסתפקו בכך ומיהרו לאספת־העם שנערכה בבית־המדרש המקומי, שהחלה בתפילות ובזמרת מזמורים מתאימים. אחר כך נאמו מעניני דיומא כותב הטורים האלה, שמואל־יעקב גלייט ונחום גרטלר.

סעודה חגיגית לכבוד המאורע

תמו החגיגות והתפילות של יום ז׳ בניסן תרפ״ה. אבל רוח החג ורושמו טרם פגו.

מכל בתי־ישראל, מבתי־המסחר והמלאכה, וכמובן, מכל המוסדות הציבוריים, ובראשם הקהילה היהודית, בקעו ועלו אורות ובכל החלונות דלקו נרות בפמוטים של שבת ומנורות של חנוכה, אשר שיוו צביון חגיגי ונאדר בקודש ליום החג ההיסטורי־הלאומי הגדול.

בערב נתכנסו באחת המסעדות המכובדות שבעיר כל חברי הועד לארגון חגיגת יום פתיחת האוניברסיטה, בני מייכוב ובני כארשניצה כאחד, ושם נערכה סעודה של מצוה, על יד שולחנות ערוכים בכל טוב החליפו רשמים מאותו מאורע.

את החג סיימתי בברכה, שנזכה עוד לראות את בני מייכוב וכארשניצה עולים ירושלימה כתלמידי המכללה העברית בירושלים.

בשעות־הערב המאוחרות נתקיים נשף מטעם ספריית „הזמיר" באולם הראינוע.

בני מייכוב וכארשניצה כתלמידי האוניברסיטה העברית

הגורל האכזר גרם לכך כי רק שרידים מועטים מבין החוגגים האלה זכו לראות בנחמת ציון ובבנין הארץ ויתרם הושמדו על ידי הצר הצורר.

בכל זאת זכינו לראות כמה מבני קהילותינו — מייכוב וכארשניצה — נמנים בין תלמידי האוניברסיטה העברית על הר־הצופים בשנותיה הראשונות והם:

הסופר ישראל זרחי (זרח גרטלר) ז"ל, שגם נמנה עד יומו האחרון בין חברי המזכירית שלה ויבדלו ממנו לחיים טובים וארוכים — מר שמואל ברגר, יו"ר הארגון שלנו ויוזם „ספר הזכרון" והרוח החיה למען הגשמת המפעל, זאב דרור (פרידריך), שזכה גם לעמוד תקופה מסוימת בראש ארגון הסטודנטים של האוניברסיטה, בני, סגן־אלוף ישעיהו ירושלמי, ועו"ד מאיר פוגל.

משאלת חיי

זכות גדולה היתה לי שהעמידוני בראש הוועד לארגון חגיגת פתיחת האוניברסיטה העברית ביום ז' בניסן תרפ"ה במייכוב וכארשניצה ושהצלחתי לאחד מסביב לחגיגה הזאת את כל בני מייכוב וכארשניצה לכל מפלגותיהן.

בתתי שבח והודיה להשי"ת אשר זיכני והחייני עד היום לכתוב זכרונותי על המאורע הזה, אני נושא עיני בתפילה לבורא העולם, כי יזכני עוד לראות את בניני האוניברסיטה העברית שבהר־הצופים, כשהם משוחררים משביים ונתונים בידי מדינת ישראל העצמאית!*

אמן! כן יהי רצון!

יחזקאל דרור (פרידריך)

הקרן הקיימת לישראל – פעולת הפאר של מייכוב

ההתעסקות בפעולות קרן הקיימת במייכוב והשמחה בהישגי קרן זו במקום, ביטאו את הקשר הנפשי של יהודי מייכוב לציונות ולכל הקשור בכך.

מבחינה יחסית תפסה מייכוב את המקום החמישי ברשימת התרומות של ערי פולין כולה. העיר היתה גאה מאד בהישג זה. מייכוב היתה ציונית ברוחה ולא בכדי התבטא פעם יצחק גרינבוים הנערץ כי במבואות העיר אפשר היה ללא היסוס לתלות שלט „הסתדרות ציונית — מייכוב".

קופסת קרן הקיימת קבעה לעצמה מקום נכבד בכל בית. היא היתה שלובה בחיי המשפחה, אירועיה וחגיה: הדלקת נרות שבת, מסיבות בר מצווה, מסיבות חג, ביקורי קרובים, התערבויות בין ילדים וכיו"ב.

בתי אב, ובעיקר בני נוער, התחרו ביניהם על הקופסה הראשונה בהכנסות קק"ל.

זכורני כיצד הייתי בודק כמה פעמים בחודש את משקלה של הקופסה ולא שקטתי כל עוד לא השמיעה הקופסה קול שקשוק. אף הרקת הקופסאות נעשתה ברוב תכונה. כל אחד

חברי הועד המארגן
את באזאר הקהק״ל

ממריקי הקופסאות דאג לעליה מתמדת במספר התורמים, ובסיום שנת ההתרמה חולקו למריקים תעודות, בציון פרטים על מידת התמסרותם לפעולות.

בא שליח קרן הקיימת לעיר, מיד התכנסו ראשי העיר; נקבעו מיכסות ההתרמה, והפעולה נעשתה בדבקות חסידית וביעילות של אנשי מעשה. בזכות פעילותה של העיר ביקרו במייכוב גדולי השליחים: דרויאנוב, ביסטריצקי ועוד. ביסטריצקי הלהיב את העיר, יצא בריקודים עם הנוער והתחבב במיוחד על העסקניות. ביקורו השאיר רישומו לימים רבים. דרויאנוב צירף מרצונו ימי חופשה וימי עבודה ושהה במייכוב שמונה ימים רצופים. בצאתו את העיר הסתדרו אנשי העיר המשולהבים משני צדי הרחוב והריעו לכבודו. בבדיחותיו של דרויאנוב גילגלו עוד הרבה זמן אחרי צאתו את העיר.

במגבית השנתית של קרן היסוד השתתפו כמעט כל יהודי העיר. בני הנוער, שלא השיגה ידם כדי הסכום המינימלי הנדרש לתרומה, תרמו שניים שלושה במשותף. השטר הראשון של ממש שחתמתי בימי נעורי, ואני רק בן 15, היה שטר ההתחייבות למגבית שחתמתי במשותף עם בן דודי יונה בלאט ז״ל.

בשנות המאורעות בארץ הגיעו התרומות לשיא ומלבד סכומי כסף ניכרים נאספו תכשיטים וחפצי ערך. יהודי מייכוב היו נרגשים מאד, ומי אינו זוכר את הבכי שפרץ בעזרת הנשים כאשר ליפא יזכירוביץ* הרעים בקולו: „מיעכאווער וייבער, ווינט!״ (נשי מייכוב בכינה!).

בשנת 1927 אורגנו באזארים של קק״ל ברחבי פולין. הבאזאר במייכוב הפך לשם דבר בסביבה. נשי העיר קישטו, רקמו, תפרו, תרמו והתרימו, ארגנו נשפים, הגרלות, „מכירת נשיקות״ וכל העיר סאנה והמתה. הביתן הישראלי, שהיה ערוך בטוב טעם על ידי חברנו דב, הכיל יינות „כרמל״, פירות ישראל, דברי מתיקה בעטיפות הדורות בכתב עברי נאה, תוצרי „שמן״, סבון, קישוטי „בצלאל״ וריקמות תימניות. מעולם לא טעמו לנו דברי מתיקה כמו אלו שקנינו בביתן זה.

8 ערבים ארך הבאזאר והוא משך מבקרים רבים מן הערים הסמוכות: דז׳יאַלושיץ, וולברום, דומברובה, אולקוש, קשוינז׳.

* כיום אליעזר לביא, מזכיר המועצה הדתית בארץ.

בית הכנסת, המדרש וה„שטיבל״ שימשו לא רק מקום תפילה, אלא גם אכסניה לשליחי ציון, וכל העולה לתורה נתכבד בתרומה לקק״ל.

בחגים נערכו פגישות ואסיפות של פעילים, הרצאות על ארץ ישראל, ו„ימי פרח״. ב־ל״ג בעומר, כאשר קן „הנוער הציוני״ „כבש״ את העיר בתלבושת המדים, בתהלוכות ובמצעד ליעד, היו פעילי קרן הקיימת השושבינים העיקריים לשמחה והנאום הראשי של החג נישא תמיד בפי נציג קרן הקיימת במקום, או שליח קק״ל ש„הוזעק״ לצורך זה מן הסביבה.

הקרן הקיימת השתדלה, ואף הצליחה, לשתף עצמה באווירה של כל חגי ישראל, אך הדבר בלט במיוחד בחג הפורים, בו נתמזגו שמחת בניין הארץ עם שמחת החג על מפלת המן וכל צוררי ישראל, והצהלה והרינה היו גדולות. הבחורים היו נוהגים להתלבש כחלוצים, לפי הדוגמה שבתעודת ספר הזהב גויסו מגרפות ואתים (הכלי הקרוב ביותר בדמיוננו לטוריה), הותקנו זקנים דוגמת א.ד. גורדון, הוכנו חולצות „טרומפלדור״ ולהקות להקות של חלוצים וחלוצות הסתובבו בבתים, הציגו תמונות מן ההווי הארצישראלי והקריאו קטעים מהאידיליות של ד. שמעונוביץ, בתרגום לאידיש.

העוסק בקודש בעבודת קרן הקיימת לישראל בעיר היה יושב ראש הוועד, מר וולף בר קייזר, זכר צדיק לברכה. הוא עשה את עבודתו יום יום, שעה שעה בדביקות רבה, בהבנה וביעילות ולא החזיק טובה לעצמו על כך.

כל מי שראה את וולף בר בעבודתו נדבק אף הוא באותה הבנה ואהבה לכל גרוש שנאסף לקק״ל. עזרו על ידו בוועד: אלימלך פרידריך ז״ל, טובצ׳ה רוזנבוים ז״ל, איצי שיינפרוכט ז״ל, דוד בורנשטיין ז״ל, נתן קורנפלד ז״ל; ויבדלו לחיים טובים וארוכים: סלה סרצאז׳, יהודה בורשטיין וכותב שורות אלה.

ש. ד. ירושלמי ז״ל

„קבוצת מייכוב״ בישראל

מזכרונותיו של ר׳ יעקב צבי גיטלר

ר׳ יעקב צבי גיטלר נ״י גדל מימי נעוריו בבית דודו ר׳ שמעון לונדנר ז״ל, שהיה אחד מנכבדי העיר ועשיריה.

דודו לא מנע כל טוב ממנו ומאחיו חנוך ז״ל, ובכל זאת נתעוררו בו געגועים לציון משאת־נפשו ושאף לתקוע בה יתד על ידי רכישת נחלה באדמת ישראל.

כבר בשנת 1912, החליטו מספר צעירים לשלוח אחד מהם לתור את הארץ ולבחון את האפשרות לעלות ולהשתקע בה. י.ד. גיטלר, אברהם גולדברג, דוד יהודה מאירצ׳יק, שמואל פוגל ויעקב צימרמן ז״ל. הם אספו סכום של 100 רובל ושלחו את חברם זאב פייראייזן ז״ל ארצה. הוא שהה בארץ כשלושה חודשים, חזר למייכוב והודיע כי לצרכי התיישבותה של כל משפחה, נחוץ סכום של 6,000 רובל, דבר שהיה למעלה מיכולתם הכספית.

בינתיים פרצה המלחמה העולמית והופסקה כל פעולה ארגונית בשטח זה.

בשנות המלחמה, כאשר הוטב מצבם הכלכלי של יהודי מייכוב, חודשה הפעולה. נרשמו עוד מספר אנשים ובתוכם ר׳ אהרן לייב אדלר ז״ל והתחילו מחדש לרכז כספים,

שנמסרו לפקדון באחד הבנקים. אולם מכת הדיבאלואציה פגעה בהם וסכום של 8,000 רובל ירד לטמיון...

יש לציין לשבח, כי יוזמי הרעיון לא אמרו נואש והתארגנו מחדש למטרת רכישת קרקעות בארץ־ישראל. הפעם, לאחר שנכשלו במאמציהם הקודמים, החליטו לרכז את כספם בוואלוטה מוצקה ובאביב שנת תרפ"ה נשלחו מטעם „קבוצת מייכוב" — שמנתה 17 חברים — מרדכי גרייצר וחיים פייראייזן ז"ל. לאחר שעברו את הארץ לארכה ולרחבה התקשרו עם „קהליית ציון האמריקאית" בירושלים וקנו ממנה 1000 דונם אדמה חקלאית ועשרה מגרשים במרכז המסחרי שבעפולה.

העתק

אל כבוד קהליית ציון אמריקאית

ניו־יורק—ירושלים

אנחנו באי־כח „קבוצת מייכוב" מרדכי גרייצר וחיים פייראייזן מאשרים בזה שהאלף דונם שקנינו בשביל קבוצת מייכוב שייכים להחברים הרשומים כאן כדלהלן:

ר' מרדכי גרייצר	80 דונם	שמונים
ר' חיים פייראייזן	80 דונם	שמונים
ר' שמואל פוגל	80 דונם	שמונים
ר' יעקב צבי גיטלער	80 דונם	שמונים
ר' אברהם גולדברג	80 דונם	שמונים
ר' מרדכי רובין	80 דונם	שמונים
ר' מענדל פייגנבלאט	60 דונם	ששים
ר' יודל לשמאן	60 דונם	ששים
ר' מיכל ווקסלער	60 דונם	ששים
ר' שמואל בורשטיין	50 דונם	חמשים
ר' חיים קאלאוויץ	50 דונם	חמשים
ר' גרשון גימלאקעוויץ	40 דונם	ארבעים
ר' חיים וולברג	40 דונם	ארבעים
ר' מאניש יאסקל	40 דונם	ארבעים
ר' יעקל זאלצברג	40 דונם	ארבעים
ר' שלמה יאמא	40 דונם	ארבעים
ר' ישעי' גרייצר	40 דונם	ארבעים
ס"ה	1000 דונם	אלף

בגן העיר: **רשימת המגרשים**

1) מרדכי גרייצר	1 מגרש	אחד
2) שמואל פוגל	1 מגרש	אחד
3) מענדל פייגענבלאט וגרשון גימלאקעוויץ	1 מגרש	אחד
4) ישעי' גרייצר ומרדכי זאב פלאמענבוים	1 מגרש	אחד

במרכז מסחרי:

1) יעקב צבי גיטלר	1 מגרש	אחד
2) אברהם גולדברג	1 מגרש	אחד
3) חיים פייראייזן	1 מגרש	אחד
4) שלמה פייראייזן	1 מגרש	אחד
5) יהודה לשמן	1 מגרש	אחד
6) מרדכי רובין	1 מגרש	אחד

בישיבת כל החברים הוחלט לבחור לועד הקבוצה שלשה חברים, שיעלו לא״י מוקדם ככל האפשר והם: שמואל פוגל, יעקב צבי גיטלר, וישעי׳ גרייצר (השוהה בארץ־ישראל).

לחברים אלה ניתנה הרשאה לקבל לידיהם את שטח האדמה בן 1000 הדונם ולחלק את המגרשים בין החברים.

עליית שער הלירה וירידת ערך הזלוטי הפולני גרמו לכך שה„קבוצה״ לא יכלה לעמוד בהתחייבויותיה הכספיות בנוגע לתשלומיה עבור האדמה החקלאית והמגרשים המסחריים שקנו ולפי הסכם נוסף שנעשה בין ציר הקבוצה ר׳ מרדכי גרייצר ז״ל ובין ראש „קהליית ציון האמריקאית״, מר שמעון פסמן ז״ל, בשעת ביקורו בפולין, הופחתה הקניה ב־50% — החברה ויתרה על זכותה לאלץ את הקונים לשלם את כל סכום הקנייה בהתאם לחוזה.

מבין חברי „קבוצת מייכוב״ הנ״ל החיים בתוכנו בישראל: ה״ה יעקב צבי גיטלר, יעקב זאלצברג, שלמה פייראייזן ומרדכי רובין שיאריכו ימיהם בטוב ובנעימים.

מר גיטלר, שעלה ראשונה בין חברי הקבוצה בשנת 1925, קיבל יפוי־כח להסדיר את עניני הקבוצה עם „קהליית ציון״ ומועצת עפולה, ועשה זאת לשביעת רצונם המלא. החוזה וההסכם נשמרו על ידו במקורם, וערכם כיום בהיותם כאודים מוצלים מאש ההשמדה של קהילותינו.

העניע זינגערמאן

זכרונות פון מיין געבוירן־שטעטל

מיינע קינדער־יאָרן, וואס איך האב פארברענגט אין מיין געבורט־שטעטל מיעכאָוו, בינדן מיך שטארק מיט מיין משפחה פייגענבוים. מיין עלטער־זיידע בונם פייגענבוים איז געקומען אין שטעטל מיט 100 יאר צוריק. פון מיין זיידן דוד האב איך געהערט, אז ווען זיין פאטער איז געקומען אין מיעכאוו, איז ער געווען דער צענטער ייד און ער האט דער־גאנצט דעם מנין אין שטאט. מיין עלטער־זיידע האט געהאט אַן אייזן־געשעפט און זיין ווייב רחלע האט אים אסאך קינדער געבוירן. צווישן זיי זיינען אייניקע געבליבן אין מיעכאוו און דער זיידע האט געהאלטן א רעסטאָראן אין דער כארשניצער גאס. איך, דאס עלטסטע אייניקל, פון זיין זון משה, בין טאקע דארט געבוירן געווארן. די ערשטע קינדער־יארן האב איך אין זיידנס רעסטאראן פארבראכט. ס׳פלעגן אהין קומען סוחרים פון דער גאנצער געגנט. די באבע שרה׳לע האט אויך געפירט א גאסט־הויז, א האטעל, און שטענדיק זיינען דארט געווען פיל פרעמדע מענטשן. אויב ס׳האט זיך געמאכט אמאל, אז א ייד האט נישט געהאט קיין געלט צו באצאלן, האט אים מיין באבע אויך נישט ארויסגעטריבן, ווייל

זי האט געוווסט, אז ער וועט עס מיט דאנק אפגעבן. די טיר איז שטענדיק געווען אפן סיי פאר רייכע סיי פאר ארעמע. יידן האבן ביי מיין באבען געקענט גוט עסן, גוט שלאפן און גלייכצייטיק אויך אריינכאפן א קאפיטל ציוניזם.

מיין באבע איז געווען א פארברענטע ציוניסטקע, און ווען זי פלעגט זיצן און לעזן די צייטונג זיינען די מענטשן געגאנגען אויף די שפיץ־פינגער און זיך צוגעהערט צו די נייעס פון דער גרויסער וועלט.

באזונדערס האבן זיך איינגעקריצט אין מיין זכרון די טעג פון פורים. ביי מיין באבען פלעגן זיך צונויפקומען יידן פון גאנצן שטעטל, בכדי צו הערן דאס מגילה־לייענען פונם זיידן ר׳ דוד פייגנבוים. דער זיידע האט געהאט זייער א שיינע שטימע און די קלאנגן זיינען זיך צעגאנגען ווייט אויף די פעלדער ארום. נאכן לייענען פון דער מגילת־אסתר האבן די יידן געטרונקען לחיים און צוגעביסן מיט קוכן.

א גאנצן טאג אויף צומארגנס, פורים, האבן די באלעבאָסטעס געשיקט שלח־מנות איינער דער אנדערער און מ׳האט זיך אנגעהויבן גרייטן צו דער יום־טובדיקער וועטשערע. ביי מיין באבען האבן זיך געפילט די ריחות פון די מאכלים, וועלכע זי האט געקאכט צום פורים־מאלצייט, פרישע חלות געבאקענע, געבראטענע גענזלעך, פיש א.ז.וו. מיר קינדער האבן געווארט מיט אומגעדולד, אז ס׳זאל שוין קומען דער אוונט און מ׳זאל זיך זעצן צום טיש.

מיין טאטע האט שוין פון פריער באשטעלט די מוזיק. אין די דערפער ארום דעם שטעטל האבן די קבצנים און בעטלער געווארט א גאנץ יאר אויפן פורים, כדי צו פארדינען א פאר גראשן. גאנצע גרופן זיינען געגאנגען פון שטוב צו שטוב פאָרגעשטעלט בילדלעך פון דער יידישער געשיכטע, ווי: מכירת יוסף, המן מיט די 10 זין, חנה מיט די 7 קינדער, בר־כוכבא, ר׳ עקיבא א.ז.וו.

איינס געדענק איך, דאס זיי פלעגן דעם ערשטן וויזיט מאכן ביי מיין באבען, ווייל דארט האבן זיי באקומען א גוטן פאָטשאָנטעק.

נאך ליגט מיר אין זכרון דער פאגראם וואס איז געווען אין שטעטל אין יאר 1920. איך בין נאָך דעמאלס א קליין קינד געווען, נאר ס׳האט זיך מיר איינגעקריצט אין זכרון. נאך דעם פאָגראָם האט אונדזער משפחה אנגעהויבן טראכטן פון פאָרן קיין ארץ־ישראל. מיעכאוו האט באזיצט 10% יידן, פיל פון זיי זיינען געווען ציוניסטן. אין יענע יארן האט זיך געשאפן א מזרחי־ארגאניזאציע און א ציוניסטישע באוועגונג. אהרן לייב אדלער איז געווען דער פרעזעס פון „מזרחי" און אברהם סערצאזש — פרעזעס פון די ציוניסטן. ס׳איז געשאפן געווארן א הכשרה פאר חלוצים וועלכע האבן זיך געגרייט עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל. מיין פאטער האט אויך צו זיי געהערט און געארבעט אלס שלאסער. זיין גאנץ לעבן האט ער געטרוימט צו פארן קיין ארץ ישראל. נאר ליידער, איז זיין חלום נישט פארווירקלעכט געווארן. מיין גאנצע פאמיליע איז אומגעקומען דורך די היטלעריסטישע מערדער.

אין יאר 1921 האבן דריי חברים עמיגרירט אין פארשיידענע לענדער. מיין פעטער לייבל פייגענבוים קיין ארץ־ישראל, יקותיאל גרייצער — קיין מעקסיקע און נח גרושקע — קיין אויסטראליען. אלע דריי זיינען געווען אינטעליגענטע יינגלעך, פול מיט לעבן און דראנג צו וויסן. מיין פעטער לייבל האט זיך געלערנט ביי גרושקען דעם עלעקטריקער. מיין באבע האט אמאל געפרעגט גרושקען, וואס איר זון לייבל האט שוין געלערנט, האט

איר גרושקע געענטפערט. ער קען שוין דאס פאך, ער שטייט אויף דעם לייטער און לעזט א בוך. די 3 חברים האבן דעם לעצטן פורים פאר זייער אפפארן געמאכט פריילעך אין שטעטל און פארגעשטעלט פארשיידענע הומאריסטישע סקעטשן. אין דערזעלבער צייט זיינען געפארן קיין ישראל 2 דעלעגאטן צו קויפן באדן: חיים פייעראייזן און שמואל פאגעל. מיין באבע שרה האט זיי געגעבן איר גאנץ פארמעגן, זיי זאלן עס אינוועסטירן אין באדן. זיי האבן געזוכט א לענגערע צייט א פאסיקן באדן און זיי האבן נישט געקענט באשליסן, ווייל אין חיפה איז פול מיט שטיינער און תל־אביב איז הוילער זאמד. האבן זיי צום סוף געקויפט אין עפולה, ווייל דארט איז דער באדן א גוטער פאר לאנדווירטשאפט און אויך צום בויען, ווייל ר׳איז גלייך ווי א טיש.

דערווייל האט מיין פעטער לייבל געשריבן בריוו פון לאנד. ער שרייבט, דאס ער געפינט זיך אין גדוד העברי און בויט דעם אוניווערסיטעט אין ירושלים. דערנאך האט ער געבויט די גרויסע שול אין תל־אביב. אין יאר 1925 זיינען מיינע זיידע־באבע אפגעפארן מיט 4 קינדער קיין ארץ־ישראל. דא האבן זיי די ערשטע צייט געליטן הונגער. קיין געלט צו באזעצן זיך אויפן באדן אין עפולה האבן זיי נישט געהאט און זיי האבן זיך באזעצט אין חיפה. אויך דא אין חיפה האט מיין באבע פארגעזעצט איר טראדיציע, די טיר איז שטענדיק געווען אפן און יעדער הונגעריקער איז אוועק א זאטער. מיין פאטער משה פייגענבוים מיט זיין משפחה זיינען געבליבן אין דער אלטער היים. די צייט איז געווען א שווערע, אין פוילן איז געווען אַן עקאנאמישער קריזיס. מיין פאטער פלעגט גיין אין דארף אפקויפן תבואה ביי די פויערן. אסאך יידן האבן געהאנדלט אין די דערפער. זיי האבן געשאפן א קליינהענדלער־פאריין. אין דער זעלבער צייט האט מיין פאטער צוזאמען מיט וואלף מאנדרי, ברענער און אנדערע געשאפן א „באנק קופיעצקי״. וואכנלאנג האבן זיי וועגן דעם דיסקוטירט. פיל כוחות און אנשטרענגונגען האט עס געקאסט, אבער צום סוף האבן זיי די באנק געעפנט. מיין פאטער האט נישט געזוכט פריער קיין פרנסה, ביז ער האט זיך נישט דערוווסט וועגן דער וועלט־פאליטיק, און וועגן דער ארץ־ישראל לאגע בפרט. גאנץ פרי האט ער זיך געלאזט אין מארק אריין. יוסף פרידריך איז שוין געווען אויף דער ליניע א.ב. ער האט שוין באוויזן אדורכצולעזן די גאנצע פרעסע, און ער איז שוין אימשטאנד געווען איבערצוגעבן די ידיעות ווייטער.

אין דער זעלבער צייט האבן מיעכאווער־זינדלעך פון רייכע עלטערן געלערנט אין ווארשעווער „תחכמוני״. ווי צב״ש: יחזקאל פרידריך, זאב פרידריך, מאיר פוגל (היינט אין ישראל), יונה בלאט, וואס איז געשטארבן נאך פארן חורבן, און יהודה זעלמאנאוויטש, וואס איז געשטארבן אין ישראל. אין ווארשע זיינען די מיעכאווער געווען ארגאניזירט אין „השומר־הלאומי״, און ווען זיי זיינען געקומען אויף פעריען, האבן זיי אנגעהויבן ווערבירן די יוגנט און געגרינדעט די ארגאניזאציע פון „השומר הלאומי״. די שענסטע יוגנט פון שטעטל האט געשטראמט אין דער ארגאניזאציע. אין דער ערשטער אנפירערשאפט זיינען געווען: אלימלך פרידריך, משה פינטשאווסקי און יחזקאל פרידריך. זיי האבן פיל כוחות אוועקגעגעבן דער ארגאניזאציע. מיר האבן דא פיל געלערנט. סיי די ארעמע און סיי די רייכע קינדער האבן הארמאניש געארבעט אין דער ארגאניזאציע. ס׳האבן זיך געשאפ: פארשידענע קורסן.

אין יאר 1929 בעת די געשעענישן אין ארץ־ישראל, זיינען מיר געווען שטארק באזארגט. אין פוילן האט זיך געשטארקט דער אנטיסעמיטיזם און מיין פאטער האט שוין

נישט געקענט פארן אין די דערפער, ווייל די גויים האבן אונדז פיינט באקומען. ס׳איז געווארן פון טאג צו טאג שווערער מיט פרנסה, האט די יוגנט אנגעהויבן צו טראכטן וועגן תכלית. מיר האבן אנגעפאנגען צו ארגאניזירן די עליה קיין ארץ־ישראל. דער ערשטער פון אונדזער תנועה איז געפארן אויף הכשרה יחזקאל פרידריך. עס איז אוועק א שטיקל צייט און א גרויסער טייל פון דער יוגנט איז אוועק אויף הכשרה, בכדי צו זיין גרייט צו דער עליה קיין ארץ ישראל.

נאר ליידער האט דעמאלט געהערשט די ענגלישע מאנדאט־רעגירונג און זי האט געגעבן א קליינע צאל סערטיפיקאטן. א טייל זיינען יענע יארן געפארן מיט דער מכביאדע ווי צב״ש רבקה אונגער, יונה זעלמאנאוויטש און מרים פייגענבלאט.

איך בין אוועק אויף הכשרה און אדאנק דער מיטהילף פון אונדזער חבר יחזקאל פרידריך איז מיר געלונגען זייער פרי עולה צו זיין.

ס׳זיינען פאריבער די 5 פארשאלטענע מלחמה יארן, ווען די נאציס האבן חרוב געמאכט דאס גאנצע פוילישע יידנטום, אויך מיין גאנצע משפחה איז אומגעקומען, אויסער מיין ברודער בנימין, וועלכער איז ע״פ נס ניצול געווארן און ער געפינט זיך צוזאמען מיט אונדז אין ישראל.

ראובן לעוויט

פון די געשעענישן אין שטאט

1919. איך קום אהיים, אין גאס איז שוין געווען אומהיימלעך. מען האט שוין ביי אונדז אויך אויסגעהאקט די שויבן. אין גאס האט געגאסן א שטארקער רעגן. דאס איז געווען א מזל, ווייל די פאליציי האט נישט געקענט באהערשן די לאגע. פרייטאג צונאכטס איז אנגעקומען מיליטער פון קיעלץ. שבת אינדערפרי זענען אנגעקומען פורן פון דערפער און די פויערים האבן זיך פארזאמלט אין דער קעלצער גאס, די קאיזער־גאס האט מען זי גערופן, ביי דער קירכע. דארט האט געוווינט הערציל זאלצבערג, איציק זאלצבערג. געהאט האבן זיי א געשעפט. רייכע מענטשן געווען. מען האט אויפגעריסן ס׳געשעפט, צעראבירט. דעם אלטן הערציל האבן זיי אזוי צעשלאגן, אז ער איז טאקע באלד דערנאך געשטארבן. דאס מיליטער האט אינטער־ווענירט. איינער פון די ראבירער איז דערשאסן געווארן. עס האבן זיך פארשפרייט קלאנגען צווישן די פאגראמטשיקעס, אז דאס האבן געשאסן אידישע זעלנער. איז דער המון געווארן נאך ווילדער. ערשט זונטיק האט מען אנגעהויבן ארעסטירן די אנפירער פון פאגראם. האט זיך ערשט די לאגע בארויקט.

אין יאר 1934/5 איז ווידער אין א שבת געווארן א וואסער־פארפלייצונג, עס האט אפגעשווענקט הייזער, מענטשן זענען פארשלעפט געווארן מיטן וואסער. שאיע זעליקאוויץ האט געוווינט הינטער דער שטאט אין כארשניצער גאס, ביי דער בריק, איז דאס הויז אפגעשווענקט געווארן. זיי זענען קוים ארויס מיטן לעבן. אין שטאט האט עס געמאכט גרויסע שאדנס, נישט נאר אין מיעכאוו, נאר אויך אין די ארומיקע שטעט און דערפער. איז געווען א שלעכט יאר פאר תבואה־סוחרים און אויך פאר אנדערע סוחרים, וואס זענען עס איז געווען קורץ פאר תבואה־שניט, האט עס די פעלדער אפגעשווענקט. דאס יאר איז געווען אנגעוויזן אויפן פויער. און איז געקומען די היטלער־תקופה — —

שמואל בלום

א מצבה פאר מיעכאוו

ארום דער שול

פאראן ערטער און שטעט, ווו מענטשן לעבן און שאפן דורות־לאנג און קיינער ווייס נישט פון זייער עקזיסטענץ. א דאנק עפעס א געשעעניש ווערן די דאזיקע שטעט באקאנט. ס׳קומט אויס אנצוווייזן א שטאט, ווו ס׳איז געבוירן געווארן א היסטארישע געשטאלט, ווו ס׳איז פארגעקומען א קאמף וכו׳.

אונדזער שטעטעלע מיעכאוו האט אין זיין יחוס־בריף קיין ספעציעלע דאָקומענטן. יא, — פארגעסן. א פוילישער היסטאריקער מאציי מיעכאוויטא האט דאָ געלעבט.

א שטעטל, ווי אנדערע טויזנטער שטעטלעך, ווו ס׳האבן געוווינט יידן צוזאמען מיט נישט יידן אין גענוג גוטע באציונגען. יידישע בעלי־בתים האבן צוזאמען מיט די נישט יידישע בירגער אנגעפירט מיט די שטאטישע אינסטאנצן. יידישע דאזארעס זיינען גלייכ־צייטיק געווען ראַטמענער און געהאט די זארג פאר דער שטאט. ביזן היינטיקן טאג איז פארבליבן א געדענק־טאוול מיט נעמען פון די ראטמענער וואס האבן איינגעפירט די וואסער־לייטונג. צווישן זיי פאראן פיל יידישע נעמען.

א שטעטל פון נישט דווקא סוחרים, נאר א גרויסע צאל האנדווערקער, סטאלארעס, קאוואלעס, בלעכערס, בעל עגלות, שוסטערס און שניידערס. טראץ דעם וואס די יידן זיינען געווען אין דער מינדערהייט, האבן דאך עקזיסטירט יידישע חברות און אינסטיטוציעס מיט א גמינע און אן אייגענער שול. שבת, דעם טאג ווען יידן האבן גערוט, איז טאקע געווען שטיל און שא אין שטאט.

געננוי ווי אין אנדערע יידישע שטעטלעך האבן געהאט די דעה די עטלעכע פארמעג־לעכע בעל־בתים און, פארשטייט זיך, דער רב און קהל.

די שול א יונגע, געבויט אין אנפאנג פון אונדזער יארהונדערט. א קאקעט הויך־געבויטע געביידע מיט 2 אימפאזאנטע פענצטער באצירטע מיט וויטראזשן מיט א גאלעריע פון דריי זייטן פאר דער ווייבער־שול.

זי האט נישט קיין געשיכטע צו דערציילן. אויסער א קליינעם פאל. בשעת דעם פאָגראָם אין 1919, ווען דער אויפגעבראוזטער המון האט אטאקירט די שול, איז דער דעמלסדיקער סטאראסטע קולעשא ארויף פארן ארון קודש מיט אויפגעשפרייטע ארעמס, געשטעלט אין קאן זיין אייגן לעבן אבער דערמיט אויסגעמיטן די שול זאל חלילה נישט גיין מיטן פייער.

פארן שרייבער פון די שורות האט די שול נאך א קליינע קוריאזע געשיכטע. אין 1927 בשעתן מאלן די מזרח־וואנט און דעם סופיט, איז די שול געווען געשלאָסן פאר די מתפללים. יינגלעך פון א דערבייעענדיקן חצר האבן געוואלט אריינקוקן וואס פארא מאלערייען ס׳ווערן געמאכט אינעווייניק. זייער נייגעריקייט איז נישט געשטילט געווארן, ביז זיי האבן אויסגעהאקט א שויב פון א זייטיק־פענצטערל און אריינגעקראכן. גראד האב איך געהאלטן אין פארענדיקן די סימבאלן פון די מזלות.

זייער בליק איז געפאלן אויפן מזל בתולה, וואס האט פארגעשטעלט א סטיליזירט קעפעלע פון א מיידל מיט פארמאכטע אויגן. דאס איז געווען גענוג פאר חברה יינגלעך צו מאכן א בהלה אין שטאט אז ס׳ווערן געמאלט אין שול נאקעטע ווייבער.

ס׳איז לייכט זיך פארצושטעלן ווי די נייעס, האט אויפגערייצט די עפנטלעכע קליינ־שטעטישע פאנטאזיע. די זאך האט זיך גליקלעכערווייזע גוט געענדיקט נאך דער אינטערווענץ פון שטאטישן רב, אבער די דעמלסדיקע פרעסע אין פוילן האט שוין געהאט צו זינגען און צו זאגן וועגן „א שול מיט נאקעטע ווייבער".

מיין טאטע ר׳ ירמיה בלום ע״ה, אן אנגעזעענער בעל הבית אין שטאט, דאזאר און ראטמאן אין מאגיסטראט, האט מיך פון אנפאנג אפגערעדט צו מאלן די שול, באגרינדנדיק עס דערמיט, אז פון קהל האט מען נישט קיין נחת. ס׳איז אזוי ווייט דערגאנגען אז ביים אפשטימען מיין פראיעקט אויף דער זיצונג פון גמינעראט, האט מיין פאטער ר׳ ירמיה פארלאזט די זיצונג מיטן מאטיוו, אז ער איז א נוגע בדבר היות זיין זון מאכט די ארבעט.

די שול איז די איינציקע זאך וואס איז געבליבן ביזן היינטיקן טאג. פארוואנדלט אין א מאגאזין, ווייל ס׳איז נישטאָ ווער ס׳זאל דארט דאווענען, דער טראטואר נעבן דער שול איז אויסגעפלאסטערט מיט מצבות ארויסגעריסענע פון בית־עולם. די פיס ברענען ביי יעדן ארנטלעכן מענטש וואס טרעט אויפן דאזיקן ארט.

די יוגנט

אין קעגנזאץ צו אלע ארומיקע שטעטלעך וועלכע מען האט גערופן מלך אביונס גיטער, ווייל קיין באן איז דארט אפילו נישט צוגעקומען, איז אונדזער שטאט געווען פריווילעגירט דערמיט, וואס זי איז געווען א פאוויאט־שטאט און אין איר האט עקזיסטירט א קריסטלעכע גימנאזיע. דער צענדליק יידישע שילער אין דער גימנאזיע אין געווארן א סימבאָל פון פראגרעס פאר די אנדערע יוגנטלעכע, די וואס האבן נישט געהאט די מאטעריעלע מעגלעכקייט צו לערנען אין דער שול, האבן אבער געהאט א באגער און ווילן ארויסצורייסן זיך פון קליינעם אָרט און אויסלערנען זיך פאכן און „ווערן מענטשן".

די עלטערן, פרומע אבער נישט פאנאטישע, האבן געקוקט מיט א קרום אויג אויפן פארשריט פון דער יוגנט און נישט געווען צופרידן וואס די יוגנט דערווייטערט זיך פון יידישקייט, אבער געשוויגן.

בחורים און מיידלעך, וואס זיינען געווען אין גענוג גוטע באציונגען מיט דער קריסטלעכער יוגנט, זיינען צוזאמען געגאנגען אויף פארוויילונגען, ספארט־פארמעסטונגען און ספעקטאקלען. דער יידישער ספארט־קלוב „מכבי" האט זיך מערערע מאל פארמאסטן אין פוטבאל מיטן קריסטלעכן ספארט־קלוב.

אינטערעסאנט צו פארצייכענען איינע פון אונזער אמאטארן־פארשטעלונגען. געווען א מנהג ביי אונדז: פארן עפענען דעם פארהאנג צו שפילן די התקוה, און אלע האבן זיך אויפגעשטעלט. צווישן די צושויער האט זיך געפונען א קריסטלעך מיידל, איינגעלאדן דורך א יידישן פריינט. אויף דער פראגע פון מיידל פארוואס מ׳שטעלט זיך אויף ביי שפילן די התקוה האט דער בחור איר דערקלערט, אז דאס איז דער יידישער „יעשטשע פאלסקא" (פוילישער נאציאָנאלער הימן...).

אראפגעבראכטע סטודענטן פון אוניווערזיטעט־שטעט האבן צוגעהאלפן פארשפרייטן וויסן. אין דער זעלבער צייט איז געגרינדעט געווארן דער „הזמיר" מיט אן אייגענעם לאקאל אין ביבליאטעק, ווו מיידלעך און בחורים האבן געטוישט ביכער, דיסקוטירט וועגן ליטעראטור און אקטועלע פראבלעמען.

די גאר יוגנטלעכע זיינען אויך נישט געבליבן אונטערשטעליק. לויטן מוסטער פון דער

סקויטן־באוועגונג איז אנטשטאנען דער „השומר" מיט א האלבמיליטערישער דיסציפלין, מיט עקסקורסיעס און דעפילאדעס.

געווען אויך דער ווילן צו געניסן פון שאפונגען פון פערזענלעכקייטן פון דער גרויסער וועלט. דער „הזמיר" פלעגט איינלאדן רעזשיסארן אנצופירן מיט דראמע־קרייז, ארפ־געבערענגט דעם ארטיסט זיגמונט טורקאוו אויף א פארשטעלונג.

דער בארימטער ווארשעווער חזן גרשון סיראטא איז איינגעלאדן געווארן אין די צוואנציקער יארן. געהאט א קאנצערט פון סינאגאגע מוזיק און אפערעאריעס. צום קאנצערט זיינען אויך פיל נישט יידישע מוזיק־מבינים געקומען. דער דאזיקער קאנצערט האט געהאט א פארדינטן דערפאלג. די יידן האבן פארלאזט דעם זאל מיט שטאלץ וואס יידן האבן אויך וואס צו באווייזן אין דער שיינער מוזיק.

מיט רעפעראטן פלעגן קומען לייב בימקא און סעגאלאוויטש. ס'האט א צייט געלעבט אין מיעכאוו דער שרייבער מאקס עריך. ווער פון אונדז דערמאנט זיך נישט אין זיינע גייסטרייכע לעקציעס וועגן דעם שורש פון יידישן לשון. ער האט זיך געשניטן אויף א גדול מיט זיין שפראך, וויסן און פאנטאזיע. געווען דערנאך פראפעסאר אין יידישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט אין מינסק. אומגעקומען אין סודותדיקע אומשטענדן אין יאר 1934 אין ראטן־פארבאנד.

די פולסירנדיקע כוואליע וואס האט באהערשט די יוגנט איז אויך טיילוויז געווען פארבונדן מיט א מורא פאר אסימילאציע. דער דאזיקער פחד האט ארומגענומען די רעליגיעזע קרייזן. אלס קעגנגעוויכט האבן די פרומע יידן גענומען גרינדן שולן רעליגיעזע אין גייסט פון פארגעשריטנקייט. זייער ציל איז געווען ארייננציען די יוגנט אין דת אבער נישט בלייבן אין פארשימלטער פארם. ס'איז אייגנטלעך געווען ציוניזם מיט א רעליגיעזער באפארבונג: מזרחי.

ביידע צוזאמען, ציוניזם מיטן מזרחי, האבן געהאט דעם גרעסטן איינפלוס אויף איינצופלאנצן אין די יונגע מוחות די ליבע פארן נאציאנאלן געדאנק. די ביידע קערפער־שאפטן זיינען געווען דער קוואל פאר וויטערדיקע טאטן און פאר דער חלוצישער באוועגונג אין שטעטל. זיי איז טאקע צו פארדאנקען אז אזויפיל מיעכאווער זיינען לעבן געבליבען אין ישראל, ווייל זיי האבן פארשטאנען אין דער ריכטיקער צייט צו פארלאזן מיעכאוו נאך נישט צו שפעט. די רעשטלעך פון די מיעכאווער האבן צוגעלייגט א האנט צום גרינדן און בויען מדינת ישראל.

ביי אנדערע פעלקער ווערן זארגפעליג אפגעהיטן אין מוזייען פארשידענע קאלעקציעס פון פאלקלאר: קליידער, מלבושים פון עפאכעס, מעבל־שטיק, לייכטערס, פארשידענע קעגנשטאנדן, וואס זאגן עדות ווי א דאקומענט פון דער פארגאנגענער צייט. פון אונדז איז פון יענער גאלדענער צייט גארנישט, גארנישט געבליבן אויסער דער שול.

דאס פוילישע שטעטל מיעכאוו עקזיסטירט ווייטער. עס עקזיסטירן דארט ווייטער בירגער וועלכע דערמאנען זיך די אמאליקע יידישע שכנים ווען זיי עסן חלות וואס מען באקט נאך היינט אין פוילן אדער פיש געקאכט אויפן יידישן שטייגער „פּאַ זשידאווסקו".

אזוי האט א קליין צווייגעלע פון יידישקייט זיך צעוואקסן און אנטוויקלט אויף דער פרעמדער פוילישער ערד. ווי מאן און ווייב, וואס לעבן זיך אויס אין ליבשאפט און פרייד, איבערגעריסן פון צייט צו צייט דורך מחלוקות און קריגערייען, האבן יידן און פאליאקן אין משך פון דורות צוזאמען געלעבט און געשאפן.

דמויות
ובתי־אב

שמואל ברגר

בית אבי

עברו 34 שנים מאז עזבתי את בית אבא ועליתי ארצה. עד היום שמורים בזכרוני אותם הימים היפים ביותר שביליתי בבית אבא, בחיק המשפחה, מוקף אוירה ביתית של חמימות ודאגה. עזים געגועי לאותה עיירה קטנה, עיר מולדתי מייכוב שבמחוז קיילץ, אשר היום לא נותר בה אף יהודי אחד. יהודי מייכוב, שהיוו 40% מאוכלוסיית העיירה, הושמדו רובם במלחמת העולם השנייה, ורק קומץ מהם הצליח להמלט, מי לפני המלחמה ומי לאחריה. רוב שארית הפליטה נמצאת עתה בארץ, ומעטים נפוצו בכל חלקי תבל. בודדים מיהודי מייכוב נשארו בפולין — על עשר אצבעות תספרם — ובעיר עצמה אף לא אחד. יחד עם יהודי העיר ניספו גם הורי ואחי היחיד.

בית אבי, אהרן ברגר, היה בית ציוני מובהק. משחר נעורי התחנכתי ברוח אהבת המולדת. אבי היה בין רוכשי השקל הציוני הראשון ומאז ועד ימיו האחרונים לא פסק להתענין בנעשה בארץ ובתנועה הציונית ושאיפתו העליונה היתה לעלות ארצה. מה צר, כי על סף התגשמות חלומותיו נרצח בידי הפולנים, וזאת חודשים מעטים לאחר סיום מלחמת העולם השניה.

ביתנו היה בית מסורתי־מתקדם. הורי רצו בכל מאודם לתת לנו חינוך טוב, חינוך עברי מסורתי וכללי גם יחד, ככל שאפשר היה להשיגו בזמנים ההם ובתוככי העיירה. הריני נזכר תמיד במשפט שאבי היה משנן לפני: „אין אנו עשירים במיוחד וירושה גדולה לא נוכל להשאיר לכם. אולם דבר אחד ברצוננו לתת לבנינו — חינוך טוב והשכלה רחבה. אלו הם יסודות חייכם לעתיד שיהיו דרושים לכם לכל ימיכם". כיום רואה אני כמה צדק אבי בדבריו.

אבי היה פעיל מאד בעבודה הציבורית בעיר. השכלתו הרחבה, יושר לבו ומסירותו לזולת פלסו לו דרך לעבודה ציבורית כמעט בכל המוסדות היהודיים בעיר. היה אהוב על הבריות ורצה לעזור לכל אחד כמיטב יכולתו. ימי ראשון בשבוע היו מוקדשים כמעט כולם לעבודה ציבורית ולישיבות. לפי החוק הפולני היו העסקים ובתי המלאכה סגורים בימי ראשון בשבת, וכך התפנו היהודים לעיסוקים שונים ובעיקר לעבודה הציבורית. אבי היה חבר בהנהלה הציונית המקומית, עזר באופן פעיל באיסוף כספים לקק"ל ולא היה מוסד ציוני או פעולה ציונית כלשהי בה לא השתתף באופן פעיל והפעיל אחרים. לחם מלחמה עיקשת נגד כל הגורמים האנטי־ציוניים ונגד כל פעולה שהיא שהפריעה לבנין הארץ.

אהרן ברגר ז״ל

למזלנו, רק קומץ קטן לא שיתף פעולה עם הציונים ואילו רוב רובם של יהודי העיירה היו בעלי הכרה ציונית מובהקת.

נוסף לפעולתו הברוכה בשטח זה היה פעיל כמעט בכל המוסדות התרבותיים, הסוציא־ליים והכלכליים של העיר. בין אלה יש לציין:

1. חבר בוועד הקהילה במשך מספר שנים;
2. חבר ומיסד של ארגון בעלי המלאכה בעיר;
3. יו״ר מועצת הבנק הקואופרטיבי בעיר שהיה נמנה עם מיסדיו ומנהליו במשך כל השנים, מייסודו ועד חורבן העיר. מסר הרבה מזמנו וממרצו להתפתחותו ולשגשוגו של הבנק והיה הרוח החיה בו;
4. יו״ר חברת „בקור חולים״ בעיר במשך שנים רבות;
5. חבר פעיל בספרית „הזמיר״ ומסייע בפעולות תרבותיות שונות שיזם „הזמיר״.

מחוץ לפעילות המיוחדת במוסדות אלה עזר ופעל במוסדות קטנים יותר.

עם כל פעילותו במוסדות ציבוריים אחרים בעיר, נתן עדיפות מוחלטת לפעולה הקשורה במוסדות הציוניים ולא פעם ביטל ישיבה או פגישה במוסד ציבורי או כלכלי אחר, אם חלה בזמן בו צריך היה להשתתף בפעולה ציונית כל שהיא.

למרות התמסרותו הרבה לעבודה הציבורית, הרי בראש דאגותיו עמדה תמיד המשפחה. היה אב מסור מאד לילדיו ובעל טוב לאשתו. כל השבוע היה טרוד בעסקי פרנסה, ואילו השבתות והחגים היו מוקדשים למשפחה. אז היינו יוצאים בצוותא לטיולים בסביבת העיר, שהיתה מוקפת יערות יפים, נהרות קטנים וגידולי שדה מניבים (האדמה במחוז שלנו היתה בין הפוריות בפולין). בטיולים אלה שוחחנו על לימודינו, ואבי העמיק את ידיעותינו באמצעות הדרכה ולימוד משלים. היינו קוראים בספרי מדע פופולרי, משוחחים על הנעשה בארץ ומנהלים ויכוחים ערים על כך. טיולים אלה היו חויה מיוחדת עבורי והם נחרתו עמוק בזכרוני.

אבי היה איש משכיל. שלט יפה בכמה שפות, דבר נדיר בימים ההם: פולנית, אידיש, רוסית, גרמנית וקצת עברית. לפני נישואיו היה מורה לשפה הרוסית בעיר סקלה, הסמוכה

למייכוב. הוא התענין מאד בספרות הכללית ובביתנו היתה ספריה קטנה, אותה רכש באמצעיו המעטים. נוסף על עתון יומי באידיש היינו מנויים על שבועונים שונים. אחרי יום עבודה מיגע היה אבי קורא ומעיין בעיתונות ובספרים עד שעה מאוחרת בלילה. גם במתמטיקה היה בקי, ועזר לי הרבה בלימודי בביה״ס. בהשתדלותו ובהדרכתו הצלחתי להתקבל לגמנסיה הפולנית הממשלתית, שלא פתחה את שעריה בפני יהודים.

עם סיום למודי בגמנסיה העלה אבי את הרעיון לשלחני ארצה כדי להמשיך וללמוד באוניברסיטה העברית. כבר אז היה מורגש מאד הנומרוס קלאוזוס באוניברסיטאות פולין. אבי דחפני כמעט בכח לעזוב את פולין ולנסוע ארצה, והשקיע מאמץ עליון על מנת לאפשר לי ללמוד באוניברסיטה העברית בירושלים. בלבו הרגיש כנראה את השואה ההולכת ומתקרבת על יהודי פולין, ורצה כי אהיה ראש גשר לשאר בני משפחתי שאולי יעלו ארצה אחרי. לצערי רצה הגורל אחרת.

בשנת 1935 עליתי ארצה כתלמיד באוניברסיטה העברית, ובמשפחה חשבו שבמרוצת השנים יעלה גם אחי הצעיר שלמה ואחריו גם הורי. במשך ארבע השנים עד פרוץ מלחמת העולם השניה עמדתי בקשר מכתבים מתמיד עם הורי וידעתי על הנעשה בבית ובעיר. בלב ובנפש הייתי תמיד אתם ותקוותי היתה כי במרוצת הזמן שוב נתאחד כולנו בארץ.

אולם טרם הספקנו להגשים את תכניתנו, פרצה מלחמת העולם השניה.

אבי ברח מגיטו מייכוב זמן קצר לפני חיסולו. כפי שספרו לי אנשי העיר וקרובי שניצלו, התחבא במשך זמן רב בבונקר, אצל אחד האכרים באחד מכפרי הסביבה, בתנאים קשים ובסכנה מתמדת. לשמחתי הצליח לעבור את תקופת המלחמה ועם שחרור פולין ומפלת היטלר במאי 1945 שב למייכוב, יחד עם שרידים אחדים מניצולי היהודים. התגורר בחדר יחד עם בני משפחתי הבודדים שניצלו ושנשארו בחיים.

מספר מכתבים ממנו הגיע אלי לאחר השחרור, אולם לא ידוע לי אם הוא קיבל את מכתבי. על הנצלו מהשואה נודע לי מן העתונות. כפי שספרו לי עמד לעזוב את פולין בדרכו ארצה להצטרף אלי.

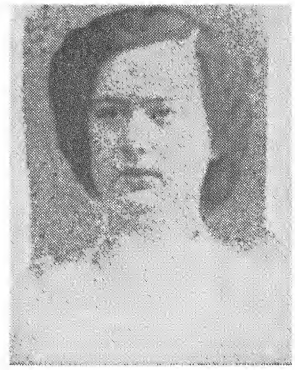
באחד מימי שני בשבוע, באוגוסט 1945, יצא לכפרי הסביבה בכדי לקבל אי אלה כספים שהיו חייבים לו הכפריים לרגלי עסקיו השונים מלפני פרוץ המלחמה. בדרכו חזרה העירה לפנות ערב, קילומטרים ספורים לפני מבואות העיר, נורה ונהרג ע״י אחד מאנשי ה״ארמיה קראיובה״, אשר שרידיהם השתוללו באותם הימים באיזור זה. הוא נקבר בבית העלמין היהודי במייכוב שנהרס כולו והיה זה הקבר הרענן הראשון לאחר השואה. מי יודע אם עודנו קיים?

זה היה גורלו המר של אבי, שעבר כל שבעת מדורי הגיהנום הנאצי, ראה את השחרור בעיניו ועמד לעלות ארצה ולהצטרף לבנו יחידו — חלומו משחר נעוריו — ולא זכה לכך.

ישמשו נא שורות ספורות אלו זכר עד לחייו עשירי המעש ולפעולתו הציונית והציבורית הברוכה. יהי זכרו ברוך.

אזכיר במלים ספורות את שאר בני משפחתי.

אמי, שמחה (סלה) לבית פרובולובסקי, מוצאה מבית דתי מובהק. גמרה בי״ס יסודי ונוסף לכך למדה תפירת בגדי נשים בבי״ס מקצועי בוורשא. במשך שנים רבות עזרה לפרנסת הבית בעבודתה במקצועה. לאמי היה חלק נכבד ואולי גם מכריע בחינוכנו, לו הקדישה את מיטב מאמציה. עבדה קשה מהשכמת הבוקר ועד הערב וכל דאגתה היתה נתונה לבעלה ולבניה. יחד עם זאת היתה פעילה גם בעבודה ציבורית ציונית ועזרה למספר מפעלים

שמחה (סלה) ברגר ז״ל

שלמה (סלק) ברגר ז״ל

למען גאולת הארץ. היתה לה רגישות מיוחדת ליופי וטעם טוב ודאגה במיוחד לתת לבניה חינוך חברתי, כדי שבבוא העת נתמצא בהליכות החיים. בעיקר דאגה להשריש בנו יסודות להתנהגות טובה בחברה ובציבור, נמוסים ודרך ארץ ואהבת הבריות.

גורל אמי היה כגורל יהודי העיר. עם חיסול הגיטו נשלחה למחנות ההשמדה ושם החזירה נשמתה לבורא.

יהי זכרה ברוך.

אחי הצעיר שלמה (סלק), צעיר ממני בשש שנים, יפה תואר היה והצטיין בלימודיו בבית הספר היסודי והתיכון. גמר את הגימנסיה במייכוב, חודשיים לפני פרוץ המלחמה, ביוני 1939. אותו זמן החילותי בצעדים להביאו ארצה כתלמיד באוניברסיטה העברית. המאורעות שבשו את תכניותי. היה אהוב על חבריו, אהב את החיים והיה ער לנעשה סביבו. בעל מרץ רב ומהיר החלטה. התענין בארגוני הנוער היהודיים בעיר, אע״פ שלא השתייך אליהם רשמית, כי תקנון ביה״ס התיכון אסר על תלמידיו להשתייך לארגוני נוער מחוץ לאלה שבתחום בית הספר. בעת המלחמה ברח מהגיטו, הצטרף לתנועת הפרטיזנים הפולניים. מאחר ושלט יפה בשפה הפולנית והיה מעורב בין חבריו מבית הספר לא היו לו קשיים להתקבל לשורותיהם. כך רצה לנקום את דם אמו ויהודים אחרים שנשלחו להשמדה. באחת מהפעולות נפצע והופיע אצל אביו בבונקר. אבי הסתכן והצליח להשיג עבורו תרופות מקראקוב וכך ניצל, ויצא מכלל סכנה. אולם לא יכול היה לשהות במחבוא אצל אביו. רצונו העז לנקמה באויב הנאצי דחף אותו שוב לפרטיזנים וליערות.

שוב נפצע באחת הפעולות וחזר למחבוא. אולם הפעם לא יכול היה אבי לעזור לו. הוא נפטר בזרועות אבי אשר לא יכול היה להצילו. באישון לילה קבר אותו במו ידיו. ודבריו האחרונים לאבי היו: „אבי היקר, הצילני, רוצה אני לחיות״. משער אני את רגשותיו של אבי באותה עת, כאשר בנו נפח נשמתו לנגד עיניו, ולא יכול היה להושיעו. מקום קברו אינו ידוע. יהי זכרו ברוך.

זה היה גורלם הטראגי של בני משפחתי היקרים. ה׳ ינקום דמם!

דב ירושלמי

מ„החוזה מלובלין" ועד ל„הסבא" ממייכוב

(מגילת־היוחסין של ר' יעקב־יצחק בלאט ז"ל)

ר' אברהם אליעזר הלוי הורביץ זצ"ל הוליד את הרה"ק ר' יעקב יצחק „החוזה מלובלין" זצ"ל, ובת, מרת אסתר, שנישאה לר' ברכיה בלאט.

א. ר' ברכיה בלאט הוליד את אלימלך־שמואל ומקום מושבם באיזביצה. ברכיה בלאט מת ואשתו, האלמנה אסתר, שלחה את בנה אלימלך־שמואל אל אחיה הרה"ק ר' יעקב יצחק זצ"ל ושם נתחנך.

ב. אלימלך־שמואל נשא לאשה את מרת יאכד מבית ריכטער, בת ר' בעריש חריף מזשארנאווצע. הר"ר ראובן מזשארנאווצע, בה"מ ספר „דודאים בשדה" על התורה, היה דודה של יאכד.

אלימלך שמואל ואשתו יאכד ריכטער בזשארנאווצע הולידו את: בעריש, אברהם־אליעזר, אסתר, רבקה, פערל, חוה, ברכיה והצעיר ר' יעקב־יצחק.

ג. יעקב־יצחק נשא את מרת קריינדיל בת יונה וגאלדע פיעראצקי. ויונה היה בן ר' יצחק וזוגתו מרת פריידיל. ר' יעקב יצחק וזוגתו מרת קריינדיל הולידו את: 1. אברהם־משה, 2. ברכיה, 3. אסתר־חנה, 4. פריידיל, 5. יונה, 6. יוסף־דוד.

1. אברהם־משה נשא את מרת זלטה־פערל, בת ר' בערל יוריסטער מזשארנאווצע, ומקום מושבם בדז'יאלושיץ ואח"כ בלודז'. נולדו להם: א. רבקה, ב. יאכד, ג. אהרן, ד. זיינוויל, ה. יונה, ו. אלימלך, ז. יוסף, ח. גולדה, ט. ברוך, י. מאיר, יא. אליעזר. עם פרוץ המלחמה עברו לסלומניקי. פערל חלתה בדרך ונפטרה ב־1940; אברהם־משה גורש ב־9 ליוני 1942 לכפר כודוב בין מייכוב לכארשניצה, ושם נורה ומת מות קדושים.

א. רבקה נישאה לפייבל רוזניק בר' אברהם. נולדו להם: אלימלך, ישראל, הינדה, מיכאל, יונה, קריינדיל ומרים. אלימלך, קריינדיל ומרים ניספו בשואה ולא ידוע היכן; בנם ישראל עלה ארצה ב־1940; בתם הינדה היגרה מלודז' בשנות ה־30 לארגנטינה ונישאה לטייטלבוים; בניהם מיכאל ויונה נשארו בחיים והיגרו לארגנטינה.

ב. יאכד נישאה למאיר בר' שמעון קויפמאן מכמיעלניק. נולדו להם: הינדה, יוסף, בלה, קריינדיל (קיעלץ). יאכד מתה מות פתאומי; מאיר ניספה בשואה ולא ידוע היכן; בנם יוסף טבע בווארשא, בהיותו בן 20; בתם הינדה נישאה לשמחה הלר. הם ניצלו והיגרו לקליפורניה עם בנם יוסף; הבנות בלה וקריינדיל ניצלו גם הן וגרות בווארשא.

ג. אהרן נשא לאשה את מרת דובה בת חיים־יוסף זייצבאנד. הם ניספו בשואה ולא ידוע היכן.

ד. זיינוויל נשא את מרת פייגיל מבית שמידט בקראקוב. נולדה להם בת, והם גרו בקראקיב. ב־9 ביוני 1942 גורשו לכוֹדוב, ושם הושמדו.

ה. יונה נשא את מרת אסתר, בת ר׳ ישראל־משה ביאלאבראדע בסלומניקי. נולדו להם: אביגדור, בריש, קריינדל (סלומניקי). יונה ניספה בכוֹדוב ב־18 בדצמבר 1942; אביגדור הי״ד ניספה במקום לא ידוע וקריינדל הושמדה בוארשא. אסתר ובנה בריש נשארו בחיים, וגרים בתל־אביב.

ו. אלימלך נשא את מרת רחל בת יוסף פינטשאווסקי מכמיעלניק. נולדה להם בת, יאכד (כמיעלניק). הם עלו ארצה בשנת 1935 וגרו בקרית מוצקין. רחל ז״ל נהרגה בתאונת דרכים בי״ג בניסן תשי״ז, ואלימלך ז״ל נפטר בי״ב באלול תשכ״ה.

ז. יוסף נשא לאשה את מרת טובה בת ר׳ ישעיה גרייצאר מכארשניצה. נולדו להם: שלום־יהונתן ודוב. הם עלו ארצה וגרו בעפולה. יוסף ובנו שלום נפטרו בעפולה. דוב נולד בארץ בשנת 1926, וגר כיום בנוה־עוז, ליד פתח־תקוה.

ח. גולדה נישאה לאברהם־שלום בר׳ שלמה הכהן בלאדי בלוֹדז׳. נולדו להם שתי בנות. גולדה והבנות ניספו בכוֹדוב ב־9 בספטמבר 1942. ר׳ אברהם שלום ניספה בתאריך ובמקום לא ידועים.

ט. ברוך נשא את חנה גוטסגנאדע מלודז׳. שניהם ניצלו ונמצאים בארץ.

י. מאיר ואשתו סאלא לבית גולדקורן מלוֹדז׳, מקום מגוריהם עד לשואה, ניספו בכוֹדוב, ב־9 ביוני 1942.

2. ברכיה נשא לאשה את מרת שרה בת צבי הערש הכהן זילבערמאן מזאוויערטשע ונולדו להם: א. שיינדיל, ב. יונה, ג. אלימלך־שמואל, ד. חיים, ה. דינה, ו. דוב, ז. גולדה, ח. יאכד. הם עלו ארצה בשנת 1936 עם בניהם, פרט לאלימלך שנמצא בצרפת ולגולדה שניספתה בפולין. שניהם נפטרו בחיפה.

ג. אלימלך שמואל נשא לאשה את מרת ברזעזינסקא (ליל, צרפת).

ד. חיים נשא לאשה את מרת שרה ונולד להם בן, אלישע (א״י).

ה. דינה נישאה למר אברהם קופערמינץ, מקום מושבם בחיפה.

ו. דוב נשא לאשה את מרת רעלא מבית שווארצבוים ונולד להם בן, צבי־יהודה (חיפה).

ח. יאכד נישאה למר שמעון גרינבערג, ונתאלמנה. גרה בחיפה.

3. אסתר־חנה נישאה לר׳ מרדכי בר׳ אלתר־יחיאל פרידמאן. נולדו להם: א. רבקה־רחל, ב. יונה, ג. פריידיל־איטקע, ד. יוסף, ה. ישראל, ו. פערל, ז. קלמן. התגוררו בקראקא וניספו בכוֹדוב, ב־9 ביוני 1942.

א. רבקה־רחל נישאה למר יחזקאל בר׳ יוסף־ברוך הכהן קאכען. ישבו בקראקוֹב. נולדו להם: אלתר־יחיאל, אברהם. כולם ניספו בשואה.

ב. יונה נשא את מרת פייגיל מבית וולטער בווארשא. ונולדו להם: רות ואהרן־יחיאל (ווארשא). כולם ניספו בשואה.

ג. פריידיל איטקע נישאה למר יהושע דרעזנער, וגרו בקראקוב. נולדו להם מאלע ויוסף. כולם ניספו בשואה.

ד. ה. יוסף וישראל ניצלו, ונמצאים בארה"ב.

ו. פערל ניספתה בשואה.

ז. קלמן ניצל ומתגורר בישראל.

4. פריידיל נישאה לר' לייבוש באכמייער. נולדו להם: א. בעריש, ב. שמואל, ג. מלכה, ד. גולדה. אח"כ נישאה בשנית, לר' מנדיל בארנשטיין, ונולדו להם שתי בנות: תמריל וקריינדיל.

א. בעריש באכמייער וזוגתו לאה, בת מנדיל פייגענבאלט במייכוב, הולידו את זלדה. כולם ניספו בשואה.

ב. שמואל וזוגתו חוה, בת יוסף ראזענבערג בסאסנאוויעץ, הולידו את דוד, קריינדיל ורייזיל. כולם נספו בשואה.

ג. מלכה נישאה לאליעזר מינץ מזאמקאוויץ והתגוררו בסאסנאוויעץ. נולדו להם שלמה וקריינדיל. כולם ניספו בשואה.

5. יונה וזוגתו מרת דוואשע בת ר' אברהם רוזעננייק מדז'יאלושיץ, גרו בקראקוב, נולדו להם: גולדה, משה, מיכאל ומרים. דוואשע נפטרה בסוף שנות ה־20 בקראקוב. יונה עלה ארצה ב־1935 ונפטר בתשכ"ה. מרים נישאה לצבי הורוביץ וגרה בת"א.

6. יוסף־דוד וזוגתו מרת בריינדיל, בת ישראל־דוד שפיגל ותמריל, שהיא בת יונה פיע־ראצקי. נולדו להם: גולדה, יאכד, יונה, בנימין ואלימלך־שמואל. מאלה נשארה בחיים רק יאכד, שנישאה לאברהם ראזענבלאט וגרה בחיפה.

* * *

הרה"ק יעקב־יצחק זצ"ל „החוזה מלובלין" הוליד את ר' יוסף ור' הערש; לר' יוסף נולד ר' אליעזר.

ר' אליעזר נשא את מרת רחל, בת ר' יוסף־ברוך הלוי, הנקרא „גוטער ייד" מעיר חדש (Nowe-Miasto), בן הר"ר קלונימוס בה"מ ס' „מאור ושמש" על התורה. נולדו להם: הרה"ק ר' חיים שמואל, והרבי מהענטשין זצ"ל.

לר' חיים שמואל נולדו הרה"ק ר' העשל ור' אליעזר.

הניה פייגנבוים־זינגרמן

העשירי בעיר

תולדות משפחת פייגנבוים

יש בית ברח׳ כארשניצה והרבה דירות בו, אך חלק ממנו פתוח, עומד כמובדל בפני עצמו, ובו דלת מזוגגת גדולה עם חלון ראווה ענקי. אין דבר מיוחד בו, פרט לנקיון המבהיק. זהו מלון המסעדה של סבי דוד ז״ל.

ההלך, העגלון, הרוכל, הסוחר — נמשכו אליו בעוברם על ידו.

מבחינת ישובה היהודי נחשבה עיירתי כ„צעירה״ — בת מאה שנה בערך. יודעת אני מפי השמועה כי אבי סבי, בונים פייגנבוים, היה היהודי העשירי בעיר. מהיכן בא? מי היה? כה מעטות הידיעות עליו. לא חשבתי שיבוא יום וכה ארצה לדעת אודותיו. כל מה שאני יודעת כיום הוא שסבי השלים את עשרת היהודים הראשונים בעיר ועל כן קראו לו „בעל מניין״. חמישה בנים וארבע בנות היו לו. שבעה מהם — דוד, שלמה, יעקב, חיים־לייב, מרים, רבקה וחנה — חיו עד פרוץ מלחמת העולם השניה במייכוב, עד שעלה עליהם הכורת.

לבנו הבכור, דוד, היו ארבעה בנים ובת אחת. במלון־מסעדה זה התרכזו חיי המסחר הזעיר של העיירה. עגלונים, סוחרים, שדכנים, אנשי „היריד״ — בני בית היו בו. בגלגולי פרנסתו עסק אבי ז״ל גם ב„עגלונות״ ודודי ר׳ אבצ׳י, שדכן העיר היה — מעין הרשלי לץ, כי רבות המעשיות והמימרות שהתהלכו עליו.

סבא דוד היה בקי ב„אותיות קטנות״ ובעל־מנגן. בהיותו חייל במלחמת „פוניה״ — יפאן ב־1905 ניגן בתזמורת הצבאית. בפורים היה קורא במגילה ורבים היו שומעיו.

הסעודות על מאכליהן העממיים היו לשם דבר. ההילולות, ה„פריילכס״ לכבודו של ה„רבי״ של החסידים ריכזו את כל אנשי העיר: יודיל קובל, דוד הערשיל, שייע, כל הווילים, כל ה„מונדריס״, איצי ה... ומי לא?

סבתא שרה׳לי, הדורת הפנים, היתה יושבת וקוראת בעתון „היינט״ או „מאמענט״, וכאשר היה מישהו מעיז חס וחלילה להרים קולו היה משה לייב דז׳לוני דז׳בו, שומר השקט, תוקע בו עיניו ונתקע הקול בגרון המפריע. היו שאמרו: חיבה גדולה נודעת ממנו לסבתא, והיו שאמרו: לאווזיה המפוטמים של הסבתא.

בשנת 1920 נפגשו שם שמואל פוגל, אברהמיל גולדברג, חיים פייראיזן, יענקעל זאלצברג, וגיטלער, יבדל לחיים, אנשי ה„מזרחי״, ושם הוחלט על קניית „דונמים״ בארץ הקודש. ב־1925 עלו סבא ומשפחתו לארץ.

בנו הבכור של סבא, משה — אבי ז״ל — נשא את מרים סוסנובסקי מקיילץ, ואחיה משה ולייבל סוסנובסקי התגוררו בביתנו. כל כך מרובים היו קרובי משפחתנו, שלנו, הקטנים, קשה היה להתמצא במי ומי במשפחה.

בית אמא (אבי כמעט ולא היה בבית) היה כעין „מחתרת״ לחברים הקטנים של „הנוער הציוני״. לכאן הביאו מאיר ג. וטובה ז. את חפציהם במסתור, לקראת נסיעתם למושבת

המנהלים של הנוער הציוני. לשם הגיעו לתקן קרע במכנסים אחרי טיול של התנועה, כדי לחזור ב„שלום" הביתה. אמי תמיד היתה עוזרת ומחייכת בסתר.

אבי אחז בכל מקצוע. הוא היה גם ב„הכשרה". בעלות מישהו לארץ, היה אבי חוזר מתחנת הרכבת סר וזעף, והיה מלחש בעצבות „כולם, כולם, רק אני לא, דווקא אני לא"... בכל מקצוע אחז „בינתיים", עד שיעלה גם הוא ומשפחתו ולכן — „הרבה מלאכות ומעט ברכות".

ב־1913, ערב פרוץ המלחמה, עסק במסגרות בסקאלה ובנה שם מרפסות ברזל. פעם חזר לביקור שבועי הביתה ולא שב יותר לעבודתו, כי בינתיים פרצה המלחמה, והתשלום וכלי העבודה נשארו בסקאלה. ה„מונד רייס", סוחרי התבואה, הכניסו אותו לענף זה. הוא היה יוצא לכפרים, קונה ומוכר: אווזים, תבואה ומכל הבא ביד, וכמידת הצלחתו אכלנו והתפרנסנו.

כשעלה סבא לארץ ונפסקה עזרתו — ירדה המצוקה על ביתנו. קשים היו יסורי הפרנסה. השנה 1929, האנטישמיות מתגברת, האיכרים מנסים להתחמק מתשלום חובות, ופעם בקומרוב כמעט רצחו את אבי נפש, ורק בריאות גופו ותושייתו עמדו לו.

שוב בטלה, שוטטות ברחובות, עמידה על יד ה„פומניק", שיחות בטלות, הלצות ופרנסה חדשה — „חברה לאוטו משא", אך גם בחברה זו לא שלטה הברכה. השותפים צ׳ייקובסקי, לנדסברג, פינצ׳ובסקי ואבי יצאו בקושי מה„עסק". להלן התגלגלו הדברים כשאבי אוחז בשוט „בעל סוסים", מוביל קמח לשלזיה. היו נוסעים בשיירות בגלל „סכנת נפשות", דז׳ילושיצאים, סלומניקאים, וולברומאים ואחרים. הבית שוב רחש עליזות וקצת רווחה. גם הווי „עגלוני" חדש נוצר, שמעתי את אבי מתלוצץ שסוסיו אינטליגנטיים: „אוכלים מתוך העיתון". וגם העגלונות היתה רק „בינתיים".

אבי לא זכה לעלות ארצה. רק אני עליתי ואחרי הגיע אחי.

על גורל אחי, בין השנים 1933—39, הגיעו דרישות שלום, ספורי חברים שעלו, אך תמיד מהולות היו ידיעות אלה בעצב מר, על גורל נער צעיר וסבלו, על מסעות בדרכים־לא־דרכים, בקור, שלג וגשם. נער שגזלו את נערותו.

ב־1939 התגייס לצבא הפולני ונקלע לראש החזית, כשהיא נסוגה לרומניה והוא נהגו של מאיור ריבקה. בסולינה, נמל קטן ברומניה, עמדה האניה „סקריה", אנית „ביתר" ונפשו של הנער יצאה אליה, להיות בתוכה, אך היא גדושה מעל המידה. אחי הצליח להתגנב לאניה שבתוכה כבר היו 2,500 איש. בכל זאת גילו את ה„בלתי ליגאלי" באניה ה„בלתי ליגאלית". אולם האניה כבר הפליגה לדרכה. היא נתפסה לבסוף על ידי האנגלים ואנשיה הועברו למחנה עתלית.

כעבור חצי שנה שוחרר אחי כדי להתגייס לצבא הבריטי. הוא לחם באפריקה, טריפולי, איטליה — חמש וחצי שנים היה במלחמה. ב־1946 בא סוף סוף הקץ לתלאותיו והוא התיישב בארץ.

מאיר גולדברג

מצבה למשפחה – כמוה לאלפים

על משפחת פוגל

אי פה אי שם נשארו שלוחות, בדים בודדים אחרי הסופה האיומה, ענפים בודדים מעצים רבי־פארות.

ובדידות זו של הגלמודים זועקת. תמה אני לתאוות החיים של הנשארים: איך ביתמות עגומה זו יש עוד חשק לחיי יום־יום. ועיסוק מטריד של טווית העתיד, אולי התקווה לעתיד, חזון למשפחת העבר, העניפה כל כך. היא המעניקה טעם לחיים ומתגברת על לילות נדודים טבולי זיעת בהלה ובלהה. לילות בהם בוכים...

היינו „שייכים" עד כדי טשטוש ה„ייחוד" והפרטיות. כה רבים היינו ולכולנו שם ומסורת משפחתית. אולי ה„ייחוד" התבטא בחיי הפנים של כל אחד, במרקם חלומות עתיד. אך במסורת, בכבוד והדר משפחתי, היינו כדוגמא אחת רבת פנים.

היו משפחות, הטבועות בפסיפס העירוני שלנו, ובניהן פזורים בארץ ומחוצה לה. אך השורש, המשיכה והשייכות היו בעיר עצמה. מעטות היו בעיר משפחות „זעירות", או טראגיות בלשוננו, כמשפחת אונגר ז"ל שגוועה אט אט והתכווצה עד ללא הותיר דבר. היתה משפחת קורנפלד שאת שאריתה הבודדת כרת הכורת. וכך חטב הצורר ימ"ש והשאיר משפחות מיותמות וזעירות, כאצבעות שלוחות כלפי שמיים איומים וכמונו יתומים.

מנסה אני להקים מצבה לשם אחד, למשפחה אחת מני אלפים כמוה, משפחת פוגל. הייתי קשור אליה בקרבה רחוקה וקרובה, ולא בכדי התלוצצו ליצני העיר: „קרוב שני בשלישי". אך היתה ההרגשה כאילו צאצאים למשפחה אחת ומעליה ב„אילן היחוס" אב קדמון אחד.

רק אח אחד היה במשפחה, שמואל, ושבע אחיות. ונישאו האחיות ל„שמות" אחרים. אך ה„פוגל" קבע. היית אומר: „גולדברג מהפוגלים"...

כל אחת מהאחיות, בהינשאה לאיש, קראה את הבן הראשון על שם האב; והיו מאיר שווייצר, מאיר נייברג, מאיר לישע וי"ל מאיר פוגל ומאיר גולדברג. שתיים מן האחיות היו עקרות ואחת ילדה רק בנות.

מרים נישאה ליעקב לישע וילדה לו בנים: העשיל ומאיר, ובת הינדה; לאה נישאה לפייבל חנצ׳ינסקי, ולה שתי בנות, רוזקה ובלומה ובנים אין לה. פערל אשת נחום מאולקוש היתה עקרה. באלצ׳ה נישאה לבעל אחוזה מסביבות דז׳יאַלושיץ וגם לה אין ילדים. לרבקה, אשת יצחק שווייצר מבנדין, בן מאיר ובת שרה. אמי נישאה לאברהם גולדברג מבנדין. להם נולדו חיה באלצ׳ה, מלכה, אנכי ואחותי הקטנה שרה׳לי. האח שמואל, ראש וראשון היה במשפחה, והעריצוהו כולם. שמואל, הנישא בקומתו מעל כולם, היה מראשוני „חובבי ציון" בעירנו ומהפעילים ב„מזרחי". היה זה טבעי ששליחים מקרן היסוד התארחו בביתו. כנראה השפעתו הביאה את אבי לשורות ה„מזרחי".

כשאני מעלה על דעתי את חיסולו של הדוד שמואל בימי הנאצים ימ"ש, איני יכול לתארו בין ההולכים לטבח כ„שה מובל" ורוצה אני לראותו עובר והילת גבורה חופפת

עליו. ספרו עליו שבימי אחד הפוגרומים, חסם את דלת הכניסה לבית וכך עצר את ההמון מלהתפרץ.

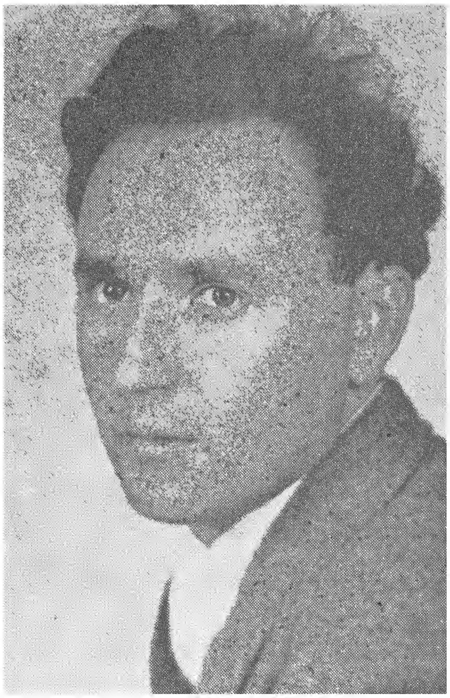
שמואל נשא לאשה את רחל, ונולדו להם שני בנים: מאיר ומשה. „הסיים", כנוס האחיות ערב ערב היה בביתה המצוחצח של מרים. הבעלים הסכינו לזה ונכנעו לרצון היחידיו של האחיות. היו שם ערבים „חשובים" בהם נקבעו החלטות משפחתיות. היו אלה אסיפות חג מלאות חמימות והרחבת הלב. שם חיתנו, עסקו בעזרה לנזקקים, דברו פוליטיקה, היו ציונים. שם גם נבחנו המאירים בתלמוד וכו'. במיוחד הוזעקו כולם בבוא הדודה באלצ'ה או דודה פערל העירה. נזכר אני גם בשיחות הבנות: „בבוא דודה אורחת, הדודה שיינדל לוקחת לביתה את המזוודות והאחרות את האורחת"...

אבי בא מבנדין למייכוב אברך צהבהב; עבר גלגולים של ירידה ולבסוף עלתה קרנו. כנראה קנה יחד עם מרדכי רובין חלק מביתו של קורנפלד, שם פתח עסק של יין יחד עם הדוד שמואל, והיו שותפים למונופול של מלטינסקי, מכארשניצה, ליינות חריפים. התערה לאט בחיי העיר, היה גבאי בבית הכנסת הגדול וחבר ב„חברה קדישא", חבר הנהלה ב„גמילות-חסדים" ופעיל ב„מזרחי", רגיל לעבור לפני התיבה בערבי שבתות וב„לכה דודי" היה מערב מנגינות מודרניות. השכלתו היתה גרמנית ובפולנית עשה „שמות", אך הדבר לא מנע את קשריו עם ראשי השלטון בעיר; במשטרה, בעירייה או בוויבודז'טבה. ואם נזקק יהודי ל„טובה" אצל ה„רשות", אבי היה הכתובת. אמי חנה היתה שייכת לאסכולה הרוסית. אהבנו לשמעה מדקלמת את פושקין למרות שהרבה לא הבנו. עקרת בית בכל מהותה וכל כבודה פנימה. אהבנו את מאור פניה בבוא אורח הביתה. ונדמה היה לנו שאין צרה או דאגה שאורה לא יפיג את עצבותה. אחותי חיה'צ'י ת"ל היתה יושבת בית; באלצ'ה תמיד בחוג חברותיה; מלכה למדה בבנדין. אני הייתי איש תנועה ותעלולים. הבר לכנופיות של „שקצים" וכינויי היה „אנטק". אחותי שרה'לי קטנה היתה כשעזבתי את הבית. ומה נשאר מכל המשפחה? ילד יספרם בכף ידו האחת.

אבי אברהם נפטר ממחלה בשנת 1941, בגיטו. דרך הצלב-האדום הגיעתני הידיעה. אמי, אם יהודיה טובה, „א יידישע מאמע", ושתי הבנות שרה הקטנה ובאלצ'ה, שנישאה לצוקרמן מסוסנוביץ וילדה בת — ניספו בכודוב כרוב יהודי העיר. שמואל פוגל ואשתו רחל, אשה מופלאה — קצת זרה לנו בגלל יופיה ומנהגיה, מנהגי בת הכרך — ובנם משה, ניספו כנראה יחד עם אמי ואחיותי ונשאר רק מאיר העו"ד. שאר ענפי המשפחה נגדעו בלי להשאיר זכר.

נסיתי להקים מצבה לשם אחד, למשפחה אחת. בטוחני שרבים מבני עירי או מערים אחרות שעברה עליהם הכוס יניעו ראשם בדממה ויאמרו לנפשם: האם לא כך קרה לי? למשפחתי?

כן! נשארנו שלוחות ובדים בודדים אחרי הסופה האיומה, ענפים גלמודים ועצובים ובלבותינו הד זכרונות על עצים רבי פארות.

ש. ד. ירושלמי

הסופר ישראל זרחי
(1947—1909)

ישראל זרח גרטלר ז״ל, הידוע בשמו הספרותי „ישראל זרחי״, אשר בימי חייו הקצרים הספיק להעשיר את הספרות העברית החדשה ב־13 ספריו המקוריים ובשני ספרי מופת מהספרות העולמית שתירגם לעברית, נולד בעיר ינדז׳יוב לאחת המשפחות הנכבדות.

הוא נולד ביום הושענא רבה תר״ע (6.10.1909) לאביו ר׳ שמעון גרטלר ולאמו הינדה בת ר׳ זלמן שטרנפלד, בעל האחוזה סקרוניוב, שעל יד ינדז׳יוב. אמו מתה עליו, זמן קצר אחרי לידתו, והיתומים — אחיותיו שפרינצה ורוזה והוא — בן הזקונים — גודלו ע״י אם אמו ואם אביו, הגברת אסתר גרטלר ממייכוב־כארשניצה. משם יצא להכשרה לגרוֹכוֹב הסמוכה לוארשא וממנה עלה ארצה.

באגרתו, ששלח ב־7 במאי 1946 (כשנה לפני פטירתו) לידידו חיים תורן, כתשובה לחוזר שנשלח אליו בקשר לכרך ג׳ של „ספרותנו היפה מביאליק ועד ימינו״, מצויים פרטים מעניינים על חייו. וכך כתב:

„החינוך שקיבלתי היה חופשי, לשוני פולנית (עד שלמדתי אידיש מחברי, כבר הייתי בחור גדול). תחילה למדתי בבית ספר פולני ממשלתי ואחר כך בגימנסיה יהודית בקיילץ, שלשון ההוראה בה — פולנית. בגימנסיה זו ניתנה גם הוראה של הלשון העברית, אך אני, כיוון שהייתי מצטיין בכל לימודי (מלבד בעברית) — פטרוני מלהשתתף בלימודי היהדות ושנים רבות לא ידעתי את לשוננו. בגיל 15—16 שהיתי באיטליה הצפונית (בטירול) בבית משפחה יהודית אשכנזית מווינה, ושם למדתי את הלשון הגרמנית. מטירול חזרתי לפולין ונתעוררתי על לימוד העברית, ואף הלכתי להיות בכפר של חלוצים — גרוֹכוֹב — שעל יד וארשא, שהיה קיבוץ ארצישראלי לכל פרטיו, ושהיתי שם למעלה משנה.

בשנת 1929 עליתי לארץ ישראל כחלוץ: תחילה הייתי בצריפי החלוצים שבפתח־תקוה, שעל מגרש ציבורי, ועבדתי בסלילת הכביש החדש פתח־תקוה—כפר־סבא. מסיבות פרטיות עברתי לקיבוץ „גבעת השלושה״ ושהיתי בו שנה ומעלה. שם

עבדתי בעיקר בפרדסים, גם בבהמות, והכשרתי את הקרקע לנטיעת הדרים של פרדס הצייר ראובן ואחיו. יום אחד נודע לי, שנתקיימה נטיעה חגיגית של הפרדס — שאת השתיל הראשון בו נטע ביאליק. אני לא נוכחתי בפתיחת הנטיעה, כי במה נחשבתי, נער חלוץ ההולך אחר הבהמה. ורק למחרת היום, בבואי לעבוד בפרדס, נודע לי הדבר והמה לבי.

בצאתי מ„גבעת השלושה", הייתי פועל „בודד" בפרדסי כפר־סבא; אך כיוון שבימים ההם עדיין לא עשו בה הפרדסים פרי, הייתי נודד בחורף לפתח־תקוה — כדי לעבוד שם בקטיף תפוחי־הזהב, וכך הייתי שנים אחדות פועל פרדסים עונתי; בקיץ בכפר־סבא בעבודת הפרדסים ובחורף בפתח־תקוה — בקטיף פריים.

בסוף תקופה זו, כתבתי את ספרי הראשון „עלומים" וכתב־היד נדד עמי אף הוא ממקום למקום. ואז עברתי לתל־אביב ועבדתי בבניין בית אחד ברחוב יהודה הלוי, וכל אימת שאני עובר אצלו, לבי מפרכס בקרבי — עד היום הזה. בשנת 1932 נכנסתי — על פי המלצת ביאליק — לאוניברסיטה העברית, ותקופתי זו ידועה לך בודאי יפה. סיימתי את לימודי בתואר שלנו מוסמך למדעי הרוח בשנת תרצ"ז, אף שמתחילה לא היה בדעתי ללמוד, על מנת לקבל תעודה, הרי בהמשך לימודי נתעורר בי יצר ההתחרות ועמדתי בבחינות־כניסה; יוצא מכאן שאף השכלתי התיכונית — עברית.

בשנת 1934 נסעתי לעיראק, תעיתי במדבר ובמקומות נידחים רבים של המזרח הקרוב, כתוצאה מזה כתבתי את „הנפט זורם לים התיכון". בשנת 1938, אחר גמר לימודי באוניברסיטה, הייתי באירופה, איטליה, צרפת ובלגיה, אך בעיקר שהיתי באנגליה. למדתי באוניברסיטה של לונדון, בקורס מיוחד בשביל אקדמאים בני חו"ל. על מסע זה כתבתי את ספרי „מסע בלא צרור". רשימת מסעי לא תהא שלימה, אם לא אזכיר, דבר פעוט לכאורה, אך השפעתו עלי לא היתה פחותה מן המסעות הגדולים. בשנת תש"א, בקיץ, שהיתי שבועות אחדים בעיר העתיקה, לרצוני. העתקת דירתי, שנעשתה מתוך איזו דחיפה וצורך לדבקות בשרשי ישראל וארץ ישראל (בימי היאוש הגדול, כשיד הנאצים איימה גם על ארץ ישראל) השפיעה עלי השפעה ניכרת, שלא כאן המקום לעמוד על טיבה. אחר שהייה זו בין החומות כתבתי את „עיטורי ירושלים". אלה נדמה לי רשימות הנגלות שבתולדותי, והנסתרות — לא כאן מקומם.

דברי הראשון, הראוי במעט לשם זה, הוא ספרי „עלומים", בהוצאת „מצפה" ת"א תרצ"ג (1933). כאן עלי להזכיר את שמו של יעקב פיכמן, שהיה קוראו הראשון של הספר והוא שהמליץ בכתב לפני המו"ל להוציאו. שני לו, אשר ברש. השתתפתי בעריכת „ילקוט ירושלמי לדברי ספרות", (יצא בהוצאת „אחיאסף" בירושלים, תש"ב, בעריכת ישראל זרחי, עזרא המנחם וחיים תורן).

ספרי „הנפט זורם לים התיכון" נתרגם לפולנית וסיפורי „„יומו הגדול של מיכאלי" לאידיש ולפולנית (שני תרגומים שונים); קטעים מן המחזור „עיטורי ירושלים" — לאנגלית; „שמשון משוק הבשמים" — לערבית; יותר אינני יודע. תרגמתי „מיכאל קולהאז" של היינריך פון קלייסט (מגרמנית) וסיפורים של יוסף קונראד ושל סומרסט מוהם (מאנגלית)".

עד כאן לשון האיגרת.

כבר בימי נעוריו חלה ישראל זרחי במחלת־ריאות קשה ונשלח לריפוי במירון. מצב בריאותו הוטב וקיוו, שכבר יצא מן הסכנה, שהיתה צפויה לחייו. הוא נשא אשה ונולדו לו שתי בנות: נורית ומיכל, והוא התמסר בכל כוחותיו הרוחניים וכשרונו הספרותי המבורך לכתיבה. ואלה ספריו שראו אור: 1. „עלומים", רומן, הוצאת „מצפה", ת"א, תרצ"ג; 2. „ימים יחפים", רומן, הוצאת הנ"ל, תרצ"ה; 3. „הנפט זורם לים התיכון", „הוצאת הספרים הארץ ישראלית", ירושלים, תרצ"ז, ומהדורה שניה, כנ"ל, תרצ"ט; 4. „מסע בלי צרור" (עלים מפנקס מסעות), הוצאת הנ"ל, תרצ"ט; 5. „הר הצופים", ארבע שנים מחייו של דניאל גפן, רומן, הוצאת „אחיאסף", ירושלים, ת"ש; 6. „בית סבתא שחרב", סיפור, הוצאת „אחיאסף", ירושלים, תש"א (נדפס תחילה בהמשכים ב„אמר" — עתון ערב של „דבר"); 7. „עיטורי ירושלים", שבילים בעיר העתיקה, הוצאת „עדי", ת"א, תש"ג; 8. „שלהבת גנוזה", מחזור סיפורים, הוצאת „אחיאסף", ירושלים, תש"ג (סיפורים אלה פורסמו לראשונה במאספים ספרותיים שונים); 9. „הימים הרעים", שני סיפורים (א. מות הרופא; ב. הדורש), הוצאת „עפר", ירושלים, תש"ח; 10. „ארץ לא זרועה", רומן, הוצאת „עם עובד" (ספריה „לדור"), ת"א, תש"ו; 11. „נחלת אבות", סיפור, הוצאת ראובן מס, ירושלים, תש"ו; 12. „על שום מה", סיפור, הוצאת „ספרית השעות", ת"א, תש"ו; 13. „כפר השילוח", רומן, הוצאת „עם עובד" (ספריה „לדור"), ת"א, תש"ח. תרגומיו: „שעת כושר" לו. סומרסט מוהם, תש"ה (מאנגלית) ו„סיפורים מפי השמועה", לג'וזף קונראד, תש"ה.

מלבד סיפורים ומאמרים, שלא נכללו בקובצי סיפוריו, הניח בכתב יד „רישומים, שיחות ופגישות" שהם מעין יומן ספרותי, „מחנים", סיפור היסטורי שפרקו הראשון נתפרסם ב„קמה" — שנתון הקרן הקיימת לשנת תש"ח בעריכתו של נתן ביסטריצקי, ו„מיכאל קולהאז" להיינריך פון קלייסט, שתירגם מגרמנית.

בהיותו בשיא הצלחתו הספרותית חלה במחלה ממארת אשר שמה קץ לחייו הפוריים. במאמרו „קווים לדמותו" כתב המבקר הספרותי חיים הורן, שהיה גם הטוב בחבריו:

„...ורצה הגורל שפרשת חייו ויצירתו, שהיתה רצופה האבקויות קשות ומרות, תסתיים בשעה שכל רוחות העולם נשבו לטובתו וספינת חייו חתרה לעבר מטרתה בבטחה ובעוז. מה גאה הלב כשראינוהו, כארבעה חודשים לפני מותו, מוכתר ב„פרס ירושלים" על שם דוד ילין — שותפים היינו לשמחתו, להישגו ולנצחונו, אך מי פילל שהישג זה, הוא תחנה אחרונה בפרשת חייו? מי שיער שדבריו היפים, השקולים והלבביים שהשמיע באותו מעמד והעידו על בגרות של מחשבה ותפיסה, הם דבריו האחרונים, ויצאו מלבו של אדם שמכתו אנושה וימיו ספורים?

כמאה ועשרים יום נאבק עם מר המוות. בבקרו של חמישי, ז' באב תש"ז, נגאל מייסוריו ונלקח מאתנו קודם שהגיד לנו את כל לבו... בעוד לבו מלא על גדותיו חלומות מתוקים של חיים ויצירה נשמט עטו מידו, בעצם שגשוגו, לבלובו וחתירתו אל־על, נגדע אחד האילנות הנאים הרעננים מתוך פרדס ספרותנו"...

במלאות אבל־השלושים למותו נערכה אזכרה מטעם אגודת הסופרים העבריים בירוש־לים, ובה נשא מורו ורבו הפרופסור יוסף קלויזנר ז"ל את נאום־ההערכה העיקרי לזכר המנוח, בין השאר אמר:

„ישראל זרחי נקטף בעצם פריחתו, ברגע שכשרונו בא לגמר בישולו. במשך קרוב

לחמש־עשרה שנה (תרצ"ג—תש"ז) הספיק לפרסם בחייו עשרה ספרים גדולים, חוץ מסיפורים קטנים הרבה וחוץ ממספר גדול שנתפרסם אחרי פטירתו. וכל ספר הוא דרגה של התפתחות, שהספר הבא אחריו הוא דרגה מתרוממת על זו הקודמת לה בסולם ההשתלמות של ההסתכלות, העיון והעיצוב כאחד.

תלמידי היה, תלמידי היקר והמחונן, ומועטים הם המבכים את מיתתו קודם זמנה יותר ממני.

הוא היה אחד מבוגרי האוניברסיטה הראשונים. עבודת הגמר שלו היתה, אם אינני טועה, על ,הרומאן העברי בתקופת ההשכלה', העבודה עשתה עלי רושם מצוין והמלצתי עליה, שהיא ראויה להידפס. ודאי מצויה היא בכתב־יד בין ניירותיו של זרחי או בארכיון של האוניברסיטה ומן הראוי למצוא אותה ולפרסמה".

וכך סיים:

„ביצירותיו נסתמנו דרכים חדשות של יצירה עברית ארצישראלית. הבה נכנס את כל יצירותיו ב־2—3 כרכים, וניתן אותם בידי בנינו ובנותינו. וכך תהא נשמתו של ישראל זרחי היקר — כסופר וכאדם — צרורה בצרור החיים הנצחיים של העם הנצחי בלשונו הנצחית".

בשנת תש"ט — כשנתיים אחרי מותו של זרחי, הופיע „מאסף ספרותי לזכר ישראל זרחי" בשם „עיטורים", ערוך על ידי ידידו חיים תורן, שבו השתתפו סופרים ומשוררים ידועי שם בדברי הערכה, או ביצירותיהם שהוקדשו לזכר המנוח. כן פורסמו בקובץ זה כמה פרקים מיומנו הספרותי של זרחי, תולדות חייו, ביבליוגרפיה של ספריו ומאמרי הערכה שפורסמו עליהם וכן כמה מאגרותיו.

אנו גאים, שסופר רב־כשרון כישראל זרחי ז"ל גודל וחונך בעיירתנו. זכרו יישמר אצלנו לכבוד ולתפארת לקהילתנו שנחרבה.

משה שפיגל

שמואל נחום כהנובסקי

מועטים בינינו זוכרים את הדמות המיוחדת במינה בעירנו, של המורה לדת בבית הספר העממי ולאחר מכן מורה בבי"ס „המזרחי", שמואל נחום כהנובסקי.

כשהגיע כהנובסקי למיכוב כבר היה זקן, שבע ימים ונדודים. לפי דבריו היה חברם של נחום סוקולוב, מנדלי מו"ס, פרישמן, קרינסקי, לינצקי ואחרים. מכיוון שהיה ערירי, היתה מוזרות מסויימת בהליכותיו ורבים ריננו אחריו כי איננו שפוי בדעתו. היתה לי הזכות הגדולה להימנות בין תלמידיו וברצוני להעלות כמה קווים לדמותו של מורי ומדריכי.

היינו ארבעה תלמידים שלמדנו אצלו באופן פרטי, בדירת הורי, ואלה הם: יעקב ואלימלך פרידריך, אחי יונה שפיגל ואנוכי. למדנו אצלו תנ"ך, בייחוד ספר דניאל, ואת דקדוק השפה הארמית. את השעורים בעברית למדנו מתוך ספרים שהוא חיבר: מקראה

עברית, אוצר הלשון העברית. המיוחד שבספריו היה — הדגמת מונחים מסוימים שהיו להם משמעויות רבות על ידי ציטטות מהתורה והתלמוד. כהנובסקי היה מחונן בזכרון נפלא. ידע בעל־פה כל פרק וכל דף בתנ״ך ובתלמוד ולמרות זקנתו המופלגת, לא טעה מעולם. מעטים מאד היו האנשים שקיבלו תורה מפיו, אך המורים שהיו בעירנו ידעו את האיש ואת ידיעותיו המסועפות ומזמן לזמן היו באים אליו, כדי ללמוד ממנו דעת בתחומים שונים.

במשך שנתיים העניק לנו ידיעת השפה ואוצרותיה, ולשבחו יוגד כאן, כי הוא היה פדגוג גדול בשמשו דוגמא נאה לתלמידיו.

כהנובסקי השתייך לסוג המשכילים משנות השבעים של המאה הקודמת ולפלא היתה בעיני העובדה שבמקום לפעול באחד ממרכזי התרבות היהודיים בפולין התגלגל בסוף שנותיו לעיירה קטנה.

לימים חלה האיש, נפל למשכב, נאבק עם מלאך המוות ולא יכול לו. עריריי התהלך בתוכנו ועריריי נפח את נשמתו. אנו התלמידים ישבנו על יד מטתו עד שהוציא את נשמתו...

לאחר מותו יצאה כל העיר — אנשים, נשים וטף, יהודים ונוצרים, ללוותו למקום מנוחתו האחרון; הבינו כולם, כי נסתלק מאתנו אחד הלמדנים הגדולים והידענים הנדירים שמעטים כמוהו היו בתוכנו.

זכות גדולה נתגלגלה לעירנו; בבית הקברות המקומי נכרה קבר לאדם יקר שזכרו לא ימוש מאתנו כל הימים.

צבי פרנקל

בריש פרנקל ז״ל

‚ברישל גלזר׳ קראו לו, לאבי ז״ל, בשם חיבה; ולא לחינם כינוהו כך, כי הוא חיבב את כולם וכולם חיבבוהו ועם כולם מצא לשון משותפת; עם חסידים למדנים — כי היה אחד מהם, עם אברכים מהשטיבל — כי היה מבדח אותם, ועם בעלי־מלאכה — משום שהיה זגג. היה מתפלל בשבתות בבית התפילה של חסידי גור, אולם מקומו בשטיבל היה בין החסידים המתונים. אף על פי כן דאג למתן חינוך תורני לבניו ובפרט לבן־הזקונים שלו. כל השבוע היה טרוד בענייני פרנסת משפחתו, היה מסובב בכפרי הסביבה ומזגג שמשות. בכל זאת היה קובע עתים לתורה, ובאזני עוד מצלצל הניגון שלקולו הייתי מתעורר כל בוקר בביתנו הצר והמבורך בהרבה ילדים. השבת היתה מוקדשת כולה ללימודים עם הבנים, ע״מ לקיים את הפסוק: ושננתם לבניך... הוא היה מקיים את האימרה התלמודית: מי שטרח בערב שבת — יאכל בשבת. ולכן היה עוסק בערב שבת במלאכות שונות ומתכונן בקפדנות לסעודת ליל השבת. כשחזרנו מהשטיבל מתפילת ערבית, היו הנרות דולקים והשולחן ערוך ומסביבו ישבנו אנו, הילדים, ואמנו זכרונה לברכה. אבא היה פותח ב„אשת חיל מי ימצא״ ולא פסק מלזמר בין מנה למנה, כשכולנו מחזיקים אחריו במקהלה. חדווה גדולה היתה שוררת בקרבנו והרגשנו כאילו חדרה לקרבנו נשמה יתרה. אווירה זו נמשכה עד לצאת השבת.

בבוקר החלה השבת בהליכה למקווה — בקיץ ובחורף — ואחריה לימוד תורה בשעה שמונה בבית המדרש, והליכה משותפת עם חסידים אחרים לרב הרשל לנקר ברחוב הוולברומי; שם נהגנו לשתות קפה שהושם בתנור יחד עם הטשולנט בערב שבת, ומשום כך היה לו טעם וריח של טשולנט... אחר כך תפילה בשטיבל, והסעודה, בה הוגשו כל המאכלים הטובים ותובלו בדברי תורה וזמירות כדת וכדין.

אחרי שינה קלה היה אבא לוקח אותי לבית־המדרש. בחורף, כשהתנור הגבוה היה מחומם ובחוץ היו שלג וכפור, היינו, קבוצת בחורים צעירים, מתיישבים בבית המדרש ואבי היה מכין קושיות מפרשת השבוע, שואל ועונה. בין קושיה לקושיה היה אומר מילתא דבדיחותא. תוך כדי בדיחה למד אתי קצת גמרא, עד שבאו הזקנים אומרי התהלים, התקבצו מסביב לאבי והפצירו בו: „ברישל, ספר לנו מעשה על הצדיקים הגדולים". אבי היטיב לספר וסיפוריו קלחו בקלות ובבהירות.

בחינוך היה דוגל בשיטה של יד חזקה. למרות אהבתו הגדולה היה מפעיל כלפי את הפסוק: חוסך שבטו — שונא בנו. תמיד היה אומר: לא אתן לך לגדול בור ועם־הארץ. היה מנצל כל רגע פנוי ללימוד תורה. זכורני מקרה מעניין אחד: בלילה חורפי אחד, בחדר היה חם, אמי ישבה וסרגה ואבי לימד אותי מסכת „גטין" — המביא גט ממדינת הים. אחותי ישבה ותפרה ותוך כדי עבודתה הקשיבה לפולמוס שלנו בענייני גטין. פתאום לא יכלה להתאפק עוד ופרצה בקריאה: „תראו, עוד לא הספיק להתחתן וכבר מלמדים אותו איך לסדר גט!"

מטבעו נטה אבי לסוציאליזם, אולי מתוך זה שלא היה עשיר והיה מטופל בהרבה בנים ובנות... הייתי עד שמיעה לוויכוחים שהיה מנהל עם בחורי עירנו שנטו לקומוניזם. הרעיון יפה, היה אומר להם, אילו היה מלווה קצת דתיות לפי רוח נביאינו.

פעם, בשטיבל, ישבו אבי ור' יהושע קופלוביץ ז"ל ושוחחו על דא ועל הא. ר' יהושע התאונן כי הוא משמין מאד ועליו לנסוע לקרלסבאד לשם ריפוי, אך השנה אין לו אפשרות לנסוע לשם. אבי הקשיב לדבריו ואמר לו: יהושע, יש לי עצה טובה — הבה נתחלף לחודש ימים, אתה תבוא במקומי לישון על מזרון הקש שלי ובצדך נשכיב לך שני בנים, ביום תאכל קצת יושקה וקפה מימי, נוסף לזה תסחוב על גבך כמה לוחות זכוכית לכפר, ואני מבטיחך שאם תעשה ככה תבריא מיד, בלי הוצאות וטלטולים.

הוא היה מקובל גם בין הנוצרים, ובבואו ביניהם בענייני מקצועו היה מנהל עמם ויכוחים בענייני הדת. זכורני, שהיו לו תמיד ויכוחים עם פאן קוזלובסקי, בעל חנות לארונות־מתים ברחוב הקראקובי. קוזלובסקי זה שנא את היהודים והאשימם בצליבת ישו. אבי ניסה תכופות להוכיח לו את טעותו, ולשכנעו כי הדת שלנו סלחנית יותר ואופקיה רחבים יותר. כשלא יכול קוזלובסקי לנצחו בדברים, אמר: „החלטתי לשלוח את בני הבכור ללמוד כמורה, כשהוא יבוא לעירנו — יהיה בכוחו להתווכח אתך". ואמנם, כעבור זמן חזר הכומר הביתה ואבי הוזמן לוויכוח; בלי מורך ופחד הגן על עמדתו והשקפותיו. בעבור זה חלקו לו כל הגויים בסביבה כבוד רב.

מתוך חיבת ציון והוקרת שפת עבר שלחני ללמוד עברית, ומאד היה נהנה בשמעו אותי מדבר עברית. אחרי נישואי אחי אריה, קיבל סרטיפיקט עבורו והוא עלה ארצה עם אשתו.

אבי פעל גם למען עלייתם של אחי השני יחזקאל ואחותנו, אולם לא זכה לכך; עם חורבנה של יהדות פולין נהרסה גם עירנו, נחרב כל בית ישראל ובתוכם בית אבי.

מ. סוקניק

אסתר אטיל בורנשטיין —
אשת ר׳ נתן הלוי בורנשטיין

הסבתא אסתר היתה ממשפחת לקס, מראשוני המתיישבים במייכוב. קיבלה חינוך תורני כמו הגברים בבית. ידעה תורה ושמרה על הכשרות כפי שרק מהדרין מן המהדרין עשו זאת.

בביתה היו שני תנורים על גחלים. אחד גדול למאכלי בשר ושני קטן (והוא עמד בפינה אחרת של המטבח) לדברי חלב. גם על הנקיון הקפידה ביותר. תכופות היתה שופכת מים על ידיה של העוזרת, כדי שזו לא תטמא את האוכל.

בכל שאלה קטנה או גדולה היו שולחים אותי לרב; וכשהגיע חג הפסח היו ממרקים את הבית כדת וכדין. את הארון שבו החזיקו לחם כל ימות השנה היו מצחצחים היטב ומוציאים החוצה, עם הפנים לקיר. ההכנות לפסח היו קשות ומייגעות והיו מדקדקים בהן כחוט השערה.

סבתא היתה נוהגת לומר „בלי נדר" ותמיד נזהרה לא להבטיח דבר שלא תוכל לקיים. מעולם לא הוציאה מפיה דבר שבועה. זכורני מקרה אופייני: פעם אחת הוזמנה סבתא שלי לבית המשפט, כדי למסור עדות. ליוויתי אותה לבית המשפט, וכמובן שהשופט ביקש ממנה להעיד בשבועה. אבל היא התנצלה בפני השופט ואמרה שבחייה לא נשבעה ועל כן

ר׳ נתן הלוי בורנשטיין ז"ל

נמנע ממנה לעשות זאת אף הפעם. השופט דיבר על לבה והסביר לה שזו רק פורמליות שעליה לקיים, כי אחרת אין הוא יכול לקבל את עדותה והאדם שעומד במשפט עלול לקבל פסק דין מרשיע בגללה. לא עזרו הפצרות השופט והיא באחת — לא תישבע. השופט נכנע, וזיכה את הנאשם על סמך עדותה.

על קדושתה וטהרת נשמתה יעיד המקרה שקרה אחרי מותה. הסבתא אסתר נפטרה בקראקוב, בזמן ביקורה האחרון בביתנו. בנה היחיד, יקותיאל בורנשטיין, נזעק מיד מקאטוביץ. הוא החליט שאת ההלוויה יש לערוך במייכוב, אך השלטונות התנגדו לזאת. לבסוף הסכימו להעביר את גופתה למייכוב, אבל בתוך ארגז מפח ובלי לעשות את הטהרה לפני הקבורה. האוטו עם הגוויה הגיע ישר לבית הקברות בליווי שוטר והוא צריך היה להשגיח שלא יפתחו את הארגז לפני הקבורה. כל העיר יצאה להלווית הקדושה. והנה אירע מעשה מופלא: השוטר קיבל שבץ לב ומת במקום. עד שהגיעו שוטרים אחרים מן העיר, הספיקו לפתוח את הארגז, לערוך את הטהרה לקדושה ולסגרו בחזרה.

יהי זכרה ברוך לעדי עד.

רפאל מלינארסקי

חיים טננוורצל

חיים טננוורצל, בן איצ׳ה (יצחק) ובן בנו של ירמיהו בלום, נולד ב־1919. גמר בי״ס מסחרי בקראקוב, והיה נציג יהודי יחידי באיגוד של בעלי המלאכה. הוא היה יהודי נכבד בעירנו, משכיל ועדין הנפש, וידע עברית על בוריה.

ב־1940 התחיל ח. טננוורצל לארגן את הנוער שלנו. לארגוננו היו שייכים אבא ונכדלובסקי, שלמה שטיין, יצחק ליבר, נתן קליינר, לייבל ווז׳ניצה ז״ל, יב״ל אבא פריר, שלמה פולטניק, ברונצ׳ה פרוכט, רפאל מלינארסקי, מניה זייד, אולשבסקה, לייזרק גרייצר, זלצברג ז״ל. בסודיות רבה התאספנו במרתפו של אחד החברים (שלמה שטיין, בנו של יעקב שייע), ששימש לפני כן בעל בית חרושת לנרות. הוא ניהל אתנו שיחות על חלוציות ומסר ידיעות על הנעשה בעולם.

הכובש ציווה שכל אחד יהיה עסוק בעבודה. רוב צעירינו עבדו בסלילת כבישים, וחלקם במוסכים. אֶדליסט־ברל, אברמצ׳יק אפרים, אלימלך פייגנבוים ואני נשלחנו לעבוד אצל המשטרה הגרמנית בניקוי חדרים, תיקון נעלים, בגדים וכו׳. פעם אחת שלח אותי שוטר גרמני לתקן את הראדיו שלו. בהדרכתו של חיים פינצ׳ובסקי, בוגר גימנסיה במייכוב, שתחביבו היה קליטת שידורי ראדיו מחוץ לארץ, הצלחתי לקלוט את התחנה מאנגליה המשדרת בשפה הפולנית. נפגשתי עם חיים ט. ומסרתי לו מה שמעתי, והוא העביר את הידיעות לאחרים.

כך נמשכו הדברים עד 1941. בשנה זו החלו הגרמנים לשלוח את היהודים למחנות־עבודה. אז נפל הגורל על חיים ט. יחד עם 60—50 צעירים נשלח לבונארקה, ע״י קראקוב, לעבוד בבית חרושת ללבנים. חיים ט. יחד עם מאיר גרינוולד היו אחראים לעבודה. כולם אהבו אותו, הוא בא תמיד לעזרת זולתו, התעניין בכל אחד; בתוך המחנה חלם איך לברוח

ולהגיע למחתרת. בשנת 1943 נמלט לסוסנוביץ ובא בקשר עם המחתרת היהודית. פעל יחד עם החברים מתנועת הנוער הציוני: יוזק קוז'וך ובולק קוז'וך, שאותם הכיר עוד מלפני המלחמה. עליו כותבת פרדקה מזיא בספרה „רעים בסער":

„...חורף 1943. באחד הערבים, כאשר נפגשנו אצל לולקה וסאמק, הופתענו למראה שני בחורים לא מוכרים לנו שישבו שם. היו אלה חיים טננוורצל ולולק רוזנצוייג שהגיעו אלינו מקראקא. שניהם לא היו מבני קראקא, אלא עשו את החודשים האחרונים בעיר זו. חיים מוצאו היה ממייכוב. לולק היה מצ'נסטוכוב. הוא נפגש עם חיים שהיה אז מהאחראים במחנה היהודי בבונארקה (פרבר של קראקא). שניהם השתלבו בפעולות קבוצת המחתרת היהודית שפעלה שם.
נדהמים הקשבנו לסיפורם. הם סיפרו על הארגון הלוחם שהקימו שני מנהיגי „עקיבא", שימק דרנגר ודולק ליבסקינד, בקראקא, על העיתון „החלוץ הלוחם", על התנפלויות על הגרמנים, רכישת נשק, ההתקפה על בית הקפה „ציגאנריה". ללא עזרה מן החוץ, ללא תמיכת הפולנים, בכוחות עצמם ובהקרבה לחמו הללו לא על החיים בלבד אלא „על שלוש שורות בהיסטוריה". חיים סיפר על העינויים, על תנאי מעצרם הקשים בבית הסוהר הגדול „מונטה־לופיך". סיפורי חיים עודדונו והוסיפו בנו כוח ומרץ. הרגשנו כי אין אנו בודדים.
הביאו אתם גם שיר באידיש שהלהיב את כולנו, שיר של גבירטיג „עס ברענט". חיים ולולק התערו בינינו והיו חלק מאתנו, שותפים לכל מעשינו. דאגנו לכל מחסורם ולמדנו מנסיונם. משפחתנו גדלה בשני חברים טובים ומסורים". (עמ' 118).

ועוד נזכר בספרה:

„— — — הבונקר. „בעל הבית" בבונקר היה חיים ט., זה שבא אלינו בחורף האחרון מקראקא ותוך תקופה קצרה נעשה כאחד משלנו, כאילו אתנו היה מאז ומתמיד. מכיוון שהיה „בלתי־ליגאלי" בגיטו ולא עבד אצל הגרמנים, וגם היה ללא משפחה וללא בית משלו, הקדיש את כל מרצו וכוחו לבניין זה. הוא לא עזב את הבונקר מאור הבוקר עד הלילה". (עמ' 144).
„— — — הוחלט לשלוח לכפר בקרפטים את חיים ט. הוטל עליו ועל חברו שהגיע שם לפניו לברר את האפשרויות הצפונות שם. חיים קיבל צידה לדרך, חתיכת אריג צמר מעולה מבית מלאכה של רוסנר. ערכו היה רב, כי כמעט לא ניתן להשגה. אריג זה ניתן במתנה לראש הכפר, והלה הסכים לתת לחיים תעודת לידה נוצרית אמיתית הרשומה בספר כפרו. חיים חזר עם רכוש זה אלינו וסיפר כי הצליח להתקשר עם מבריחים לסלובקיה. הם מבריחים טבק וודקה, אך לאחר משא ומתן הסכימו להעביר גם בן אדם". (עמ' 146).
„— — — שוב הצליחו לקשור קשרים עם מבריחים המוכנים להעביר אנשים לסלובקיה ומשם להונגריה ולארץ ישראל. שוב נתעודדו השניים, חיים וקובה. דאגו לקבלם במקום ולסידורם אצל איכרים. הם ציידו את כולם במיטב יכולתם, בניירות, כסף ובגדים. אך הנעשה מעבר לגבול היה לחידה, לבלתי ידוע. על חיים ט. ואולק גוטמן (כעת בישראל, סגן־אלוף בצה"ל) הוטל לעבור בין הראשונים ולהעביר ידיעה ברורה.

כעבור זמן קצר חזר חיים, מלא שמחה, וסיפר על קבלת הפנים הנאה לה זכו אצל יהודי סלובקיה. הוא סיפר על התנגדותם הנמרצת לשובו, על המאבק עם אולק, שגם הוא רצה לחזור. במחלוקת שנטושה היתה בין השניים מי מהם יהיה החוזר, כל אחד הביא את נימוקיו. אולק ג. הסתמך על שצעיר הוא יותר, וחיים ט. הצביע דווקא על בגרותו ונסיונו המקנה לו זכויות יתר. עד שהחליטו למסור את ההכרעה לידי הגורל העיוור — להגריל ביניהם את זכות החזרה. חיים זכה. למרות אזהרות ובקשות אנשי המקום חזר לזברדון ומשם לסוסנוביץ.

חיים שהיה כבר בחופש, בארץ בה יכול להסתובב ללא פחד, חזר מתוך רגש אחריות לגורל חברים שלא נתן לו לשהות במקום. אחרי מאסרו של בולק קוז'וך החלטנו כי על חיים ט. לשוב לסלובקיה ולרכז שם את כל החבורה. הוא הסכים, עליו היה לצאת יחד עם רות ומשפחתה ועם לושיה. בתחנת קטוביץ באה אלינו המשטרה. אני הראיתי להם את תעודותי והם הסתפקו בכך. השאר נאסרו. חיים ניסה לברוח אך רדפו אחריו. הוא הוציא את אקדחו, אך לרוע מזלו לא פעל האקדח והוא נתפס. התרחקתי ועקבתי אחרי הנעשה. הם הובילו אותו לגסטאפו ואני הלכתי אחריהם במרחק מה. ליד קפה „אסטוריה" פגשתי שני שוטרים גרמניים, הם הכירו אותי וניסו לעצרני שוב, אך ברחתי. מתחת לגשר יריתי בהם — לי היה יותר מזל, אקדחי פעל כראוי. חיים ובולק ישבו יחד בבית הסוהר, עד שב־10 בנובמבר, ערב יום החירות של פולין, נתלו שניהם כפרטיזנים פולנים בכפר יאבלונקה, למען ישמעו וייראו". (עמ' 266).

זאב דרור

יהודה זלמנוביץ ז"ל

קשה להספיד אותך, כי מעל לכול לא אהבת בכי וקינה. גם במצבים הקשים ביותר ידעת להבליג, ידעת לחייך, לחייך אפילו מתוך כאב — ובלבד שלא להוציא אנחה מפיך, או מפי אחרים.

אהבת אנשים, אהבת לחיות בחברתם, לחיות את בעיותיהם, להבין לחולשותיהם, מיעטת בדיבורים אבל די היה בהערה אחת שלך כדי שנווכח עד כמה הנך חודר לעומקם של דברים, פוסח על הטפל וחותר לחשוף את הטוב באדם. ידעת להיות חבר בטוב וברע.

היית כן עם עצמך ובחייך. סלדת מדיבורים שאין מאחריהם כיסוי בחיי המעשה ובדוגמה האישית. היית אחראי בעבודה ודאגת להתקדם בה בידע ובארגון. היית עדין נפש, בעל ידיעות מעמיקות שרכשת בקריאה, במחשבה ובשיחות — בעל טעם טוב בספרות, בתיאטרון ובמוסיקה.

ביודעך את מצב בריאותך נמנעת בכוונה מלבנות לך בית משלך — אם כי אהבת חיי משפחה. כמה הרבית להתעניין בחיי המשפחה של החברים, בחיי ילדיהם, שמחת בהישגיהם וכאבת את כאב כשלונם!

היית נבון, גאה ועצמאי, חבר טוב ואדם — ובתור כזה נזכרך תמיד.

יצחק פולסקי

לזכר יהודה זלמנוביץ

רק מעט ידוע לי עליו מימי ילדותו. בגיל החדר ובית הספר לא היה חברי לספסל הלימודים. בגיל הבגרות הכרתיו באופן שטחי למדי. הוא היה תלמיד בבית הספר „מזרחי", ולאחר מכן בוגר בית הספר „תחכמוני" בווארשא, ואילו אני הייתי תלמיד בבית הספר „אגודה", ולאחר מכן תלמיד ישיבה. ידעתי שתמיד היה בין המצטיינים בלימודיו; שקד בהתמדה בקריאה, והשתדל לא להתבלט. בהיותו מורה להיסטוריה בבית הספר העממי נפגשתי אתו לעתים רחוקות. כבר בפגישות אלו התרשמתי מאד מהליכותיו ומנימוסיו, ובעיקר מדיבורו השקול ובעל המשמעות. בתקופה שבה השתייכתי לתנועת בית"ר נפגשנו תכופות, ואם כי לא ידעתי בבירור לאן פניו מועדות, הכרתי כי היה ציוני אמיתי.

קשרי הידידות בינינו נתהדקו יותר ויותר בפרוץ מלחמת העולם השניה. במיוחד התקשרנו עם חיסול הגיטו ועם העברתנו למחנה עבודה. שם יכולתי להעריך את אישיותו. הייתי אתו מן ההתחלה ועד זמן קצר לפני השחרור. בתקופה הנוראה הזאת, שבה כל חיי האדם היו תלויים בפירור של לחם, הוכיח יהודה זלמנוביץ ז"ל עד כמה רחוק היה מאֶגואיזם וכמה גדולים היו מעשיו הטובים.

בספטמבר 1942 הועברנו למחנה העבודה פְּרוֹקוֹצ'ים. קומץ האנשים שנשארו במייכוב בגיטו (מי בידיעת הגרמנים ומי בלי ידיעתם) דאגו לשלומנו ולמחסורנו והעבירו — בכל מיני דרכים — כמויות של לחם למחנה. אנשי מייכוב במחנה היו מרוכזים יחד ועבדו במקום אחד. בהגיע המשלוח הראשון ניסה אחד, שמינה את עצמו בכוח לשוטר (אורדנונגס דינסט), להפלות בחלוקת הלחם; קם יהודה זלמנוביץ והתנגד בכל תוקף להפלייה, והצליח למנעה. במחנה יולג 1 נתמנה יהודה זלמנוביץ לראש הקבוצה (פאר־ארבייטער). בניגוד לאחרים, שניצלו תפקיד זה להנאה עצמית, אפילו על חשבון הזולת, היה יהודה ז"ל ההיפך הגמור; הוא ניצל את תפקידו להקל ולהיטיב עם כל אחד ואחד. לא פעם עמד בסכנה בהתרחקו ממקום העבודה ובהכנסו לחנויות שהיו בקרבת מקום, כדי לקנות משהו. אילו היה נתפס, אחת דינו היה: יריה. תמיד היה זוכר לשאול אם יש מי שמעוניין בדבר מה והיה מביא לו ולא פעם מכספו הוא. היה מטיף מוסר בראותו התנהגות לא הגונה. היה עוזר

ודרש עזרת איש לרעהו ותמיד בדיבורו הנימוסי והחברותי. בתוך המחנה לא ביקש לעצמו הקלה או הטבה כלשהי בתוקף תפקידו. בסוף 1943 הועברנו למחנה סקרזיסקו קאמיננא. המחנה היה מחולק לשלושה חלקים — C, B, A. המשלוח שלנו הגיע למחנה C. היה זה החלק הגרוע והאיום ביותר. אני ושני אחי הועברנו בדרך מזל לחלק A, שהיה החלק הטוב ביותר. לאחר כמה שבועות, ביום א׳ בשבוע, הגיעה קבוצה מ־C ל־A לבית המרחץ, כי ב־C לא היה בית מרחץ. אחדים מהקבוצה, וביניהם יהודה ז״ל, חיפשו אותנו ומצאו את מקום עבודתנו ובאו לבקרנו. הם היו שבורים ורצוצים, רעבים וצמאים; פניהם וידיהם ירוקים; בגדיהם קרועים. מפיהם שמענו על מר גורלם של כל אנשי המחנה. אנו ראינו את עצמנו כמלכים לעומתם.

היה זה בדיוק בזמן חלוקת מנות הצהריים אצלנו. עבדנו בנגרייה והיינו כארבעים איש בעבודה. אני ואחי ביקשנו מיתר אנשי הקבוצה להפריש חלק ממנת הצהריים. כולם הסכימו ללא היסוס. בראותנו צורת אכילתם ותאבונם פרצנו כולנו בבכי. לאחר מכן הרגשתי שיהודה ז״ל השאיר חלק ממנתו בפנכתו. שאלתיו לפשר הדבר. ענה לי: יש עוד מישהו שרעב כמוני ואני כבר שבעתי דיי. מהשאריות מלאנו את פנכתם ויהודה ז״ל קיבל על אחריותו להעביר זאת לאלה שנשארו במחנה. לאחר שבוע הופיעה קבוצה שנייה ומפיהם שמענו על החלוקה הצודקת של המנות שביצע יהודה ז״ל.

לאחר המלחמה פגשתיו במייכוב. שמחנו מאד זה בזה. לאחר זמן קצר גיליתי לו, שעומד אני לעזוב את פולין ומגמתי להגיע לישראל. הוא ביקשני להודיע לו לאחר בואי למקום על התקדמותי. הגעתי לגרמניה ומשם שלחתי לו תיאור מדוייק של מסעי. בבואו לגרמניה נפגשנו לעתים קרובות. בבואי לישראל פגשתיו בתל־אביב. כאשר עבד בחיפה התארח אצלי במשך תקופה מסוימת.

על מותו נודע לי יום לאחר הלווייתו. זועזעתי והוכיתי בהלם לשמע בשורה נוראה זו. נדמה היה לי, שלמרות הכל יצא הוא ממלחמה זו כמנצח. אולם טעיתי, הוא נוצח. הסבל והיסורים, שהיו מנת חלקו בשנות המלחמה, מוטטו את גופו של האיש טהר־המידות הזה, ויכלו לו. במותו השאיר חלל ריק במשפחתו ובשרידי הניצולים מטחנת ההרס הגרמנית.

משה שפיגל

בית הרבי ר׳ יענק׳לה רוטנברג

הרבי ר׳ יענק׳לה רוטנברג זצ״ל, בנו של האדמו״ר מצ׳נסטוכוב וחתנו של האדמו״ר מקיילץ, הגיע למייכוב בימי עלומיו, עם אשתו הרבנית, שני בניו ברל׳ה ומוטל׳ה ובתם היחידה — גולד׳לה.

זימן לי הגורל להימצא במחיצתו במשך שלוש שנים ולשמוע תורה מפיו, כאחד המתעתד להיות מוסמך לרבנות. נושאי הלימודים היו: תלמוד, שולחן־ערוך, יורה דעה, היד החזקה, משנתו של הרמב״ם וכו׳.

זכורני ויכוח חריף שפרץ בביתנו בין אבי אברהם שפיגל לבין אמי שרה׳לה, זכרונם לברכה. אבי היה כל שנותיו עסקן „המזרחי" ויחד עם זה אדוק ושמרני בהלכות הדת. אמי היתה קנאית יותר ונוטה ל„אגודת ישראל" ו„בית יעקב" כממשיכה את דרך אביה, סבי ר׳ מנדל גוטנשטין מוולברום, אחד מחסידי גור המקורבים לחצר הרבי. הוויכוח פרץ בעת

שנוסד במייכוב בי״ס „מזרחי״, ביה״ס המתקדם הראשון, שכלל בתכנית הלימודים שלו גם השכלה כללית. לאבי היה חלק רב בייסוד ביה״ס, ולכן רצה שבניו יהיו ראשוני תלמידיו. לעומת זאת רצתה אמי לתת לבניה חינוך תורני־מסורתי, לעשות את התורה קרדום לחפור בה ולהסתפח לשושלת המיוחסת של רבנים בישראל. אמי התגאתה מאד בבן־דודה הרב מקוזיגלוב, ר׳ אריה לייב פרומר, שבמרוצת השנים היה לריש־מתיבתא בישיבת חכמי לובלין. הוויכוח הזה נמשך שבועות אחדים והחריף מאד. לבסוף ניצחה אמי והוחלט כדלקמן: אחי הבכור אלימלך ז״ל יסע לזאבירצ׳ה ללמוד תורה מפי קרובנו הדגול הרבי מקוזיגלוב. אותי שלחו ללמוד תורה מפי ר׳ יענק׳לה, האדמו״ר המייכובאי, ואת אחי הצעיר יונה ז״ל השאירו אצל ר׳ ישראל־אלי קרימולובסקי עד שיגדל וירחיב את ידיעותיו.

בהכנסי בפעם הראשונה לטרקלינו של הרבי נתרשמתי מאד מהדרת פניו, מענוותו ומקולו השקט והמלטף. אישיותו כבשה אותי ממבט ראשון, כל מלה שיצאה מפיו היתה חדורה חרדת קודש ולבביות לאין שיעור. ולכן היה השעור הראשון — כעין כניסה לפרדס (פשט, רמז, דרוש, סוד). ואכן, נכנסתי לפרדס, להיכלה של תורה זכה וצרופה, להציץ ולא להפגע; אך בסופו של דבר לא הספיקו לי כוחותי הדלים — נכנסתי, הצצתי ונפגעתי...

שלושה תלמידים היינו אצל ר׳ יענק׳לה; ברל׳ה — הבן הבכור, מוטל׳ה — הבן השני וכותב השורות האלו. שלושה תלמידים, ולכל אחד אופי אחר, כושר הקשבה אחר והתנהגות אחרת. מובן שגם הצלחתו של כל אחד בלימודים היתה שונה.

ברל׳ה היה בחור שקט, מתמיד, ממושמע ורצונו עז ללמוד תורה, אך תפיסתו לא היתה מהירה. מוטל׳ה היה שובב, מחוצף, ראשו היה נתון לכל מיני מעשי־קונדס ולא שעה להפצרות אביו התכופות שיטה אוזנו ולבו גם ללימוד תורה. אני לעומתם — קלטתי במהירות את משנתו של הרבי עד כדי כך ששימשתי אורים ותומים לשני חברי הנ״ל מהשושלת הרבנית.

מאז שנהייתי בן־בית בדירתו של הרבי התייחסו אלי יפה וקרבוני מאד כל בני הבית. הרבנית התייחסה אלי כאל אחד מבניה ושמחה לקראת הצלחתי בלימודים. הבת גולד׳לה עשתה עלי רושם כביר מהפגישה הראשונה והיתה בעיני כסמל הזוך והטוהר. זהובת שער היתה, פניה חיוורים וענוגים כפני מלאך. הרגשתי שהיא עוקבת אחרי, מקשיבה לצעדי בחדר, שומעת בהתמדה את ניגוני. גם אני נכספתי להפגש עמה, העילאית, וכל ימי שבתי אצל הרבי התחבטתי בין הכמיהה והרצון להפגש אתה ובין המציאות המפוכחת, שלא יכולה להיות קרבה יתירה בינינו בתוקף מעמדה כבת הרבי. לבסוף נפסק המאבק ע״י החלטתי הפתאומית להפסיק את הלימודים ולנסוע לווארשא לעבודה ממש ברוח הפרודוקטיביזציה של החינוך הציוני.

מאותו רגע שהתחלתי ללמוד כמבוגר אצל רבי ר׳ יענק׳לה — נפקחו עיני; אמונתי ודבקותי בדת ישראל רפו מיום ליום. החילותי לקרוא ספרים חיצוניים, מספרי מאפו, שד״ל, שי״ר, הל״ל, פינסקר וכו׳. זאת ועוד: התורה הציונית שספגתי לתוכי משחר ילדותי ניתקה אותי מבית־מדרשה של אמי וקשרה אותי עם התנועה אשר חרתה על דגלה את סיסמת השחרור הלאומי והסוציאלי של עמנו.

הבית של ר׳ יענק׳לה רוטנברג ובני ביתו הפיץ אור גדול בקרב אלה שהסתופפו בצלו והאיר פינות אפלות ונדחות בעולמנו. היום, כעבור 40 שנה, עדיין ניצבות דמויותיו כחיות לנגד עיני.

לא ידוע לי גורלה של משפחת ר׳ יענק׳לה בעת השואה שפקדה את יהדות פולין.

יהודה בורשטיין

לזכרם של הורי

אבי ז״ל

גדולה היא מצוות כיבוד אב ואם והיא מהדברים שאין להם שיעור ומשום כך איני בטוח אם קיימתי מצווה זו כפי שצריך ואם לא פגעתי בכבודם, בפרט כשהמדובר בהורים אשר כל חייהם היו קדושים וטובים בעיני ה׳ ואדם.

לכן אנסה בדחילו ורחימו להעלות מתהום הנשייה קצת זכרונות על פעלם ובזה לכבדם ולהעריכם.

אבי ז״ל, ישראל דוד בורשטיין, שו״ב בעירנו היה, כל ימיו עסק במלאכת קודש זו. איש צנוע וטוב לב מאין כמוהו, ואת רוב זמנו הקדיש לתורה ולעבודה.

בעבודת השחיטה והבדיקה, אשר כל דרכה ומהותה היא ההלכה, שאין לזוז ממנה ימין או שמאל, הראה בכל זאת גדלות ורוחב לב. כשהועלתה בפניו מדי פעם בפעם שאלה של „כשר או טרף״ בבהמה או בעוף, עמל אבי עמל רב, טרח ויגע, חיפש וחיטט, התרוצץ ממקום למקום, נעלם לשעות ארוכות מן הבית, הזעיק את הרב והמורה־הוראה בשעות מאוחרות בלילה, הכל כדי להציל את כספו של יהודי ולהכשיר את הבהמה אשר אותה רכש במאמצים כספיים גדולים.

נעים הליכות היה וחביב מאד על הבריות בכל ימות השנה, אך בהתקרב הימים הנוראים ובעמדו לשפוך שיחו לפני קונו, כשליח ציבור בבית הכנסת המרכזי, אורו פניו וכל כולו היה רוך ורחמים. קולו הערב והנעים, תפילתו הזכה והטהורה, ריככו כל לב נוקשה.

חובב ציון היה. לא אגזים אם אומר, שהמעורר הראשון לכיסופי הגאולה ולרעיון הציוני היה אבי ז״ל, שנטע בלבי בדרכו הוא את הרגשות האלה.

זכורני, בשבתנו יחד על דף הגמרא בלילות חורף ארוכים, ובהגיענו למקומות בהם מדובר בשבחה של ארץ ישראל, הפסיק מלימודו, התאנח קשות וניכר היה בגעגועים חזקים שאחזו בו. מסך עשן עבה יצא מהסיגריה שבפיו וכיסה את פניו כאילו רצה בזה להפיג את צערו על ישיבתו בגולה.

חוויה בלתי נשכחת היתה בעת שביקר אצלנו שד״ר מארץ ישראל, ידידו של אבי משכבר הימים, ר׳ איצ׳ה בונים שמו. בכשרון רב סיפר לנו על גדולת ארצנו, על פרדסיה ושדותיה, עריה ומושבותיה, רבניה ואישיה. ישבנו והקשבנו והיינו כחולמים.

מאד השתוקק אבי לבוא ארצה אך לאסוננו לא הספיק.

מפי הניצולים שהיו אתו עד הרגע האחרון שמענו, כי בשנות הכיבוש הנאצי היה למורם ולמנחמם של יהודי עירנו, אספם ולימדם והפיח בהם רוח של תקווה ונחמה. וכך, עלתה נשמתו בקדושה ובטהרה.

יהי זכרו ברוך!

אמי ז״ל

אמי ז״ל, חיה לאה בורשטיין לבית אלבוים, היתה מהנשים הצדקניות, שהשתדלו לדעת ולהכיר את צרכי העיר ובעיקר את „נצרכיה". למרות טרדותיה היומיומיות בעבודת הקודש של טיפול בילדיה המרובים ובחינוכם, לא שכחה אף לרגע את זולתה, בתמיכה ביד נדיבה ובמתן בסתר לנצרכים. זכורני, כי לא פעם מלאתי שליחויות מצווה — הבאת מצרכי מזון וכדומה לבתי־העניים, בפקודת אמי.

ידיעותיה הרבות בהלכה ובדיני ישראל במקור, הפליאו לא פעם גם את אבי ז״ל; וזאת השיגה בהקשיבה ובהאזינה לקול התורה והלימודים בבית אביה, השו״ב ר׳ שלום אלבוים ז״ל. וכך היתה אומרת: אשה — כבודה בת מלך פנימה.

אחרי מחלה ממושכת נפטרה במיטב שנותיה בשנת תרצ״א. יהי זכרה ברוך!

חיים זאב יאמה

אברהם יאמה ובנו שלמה

„יהודים הבו כסף! צדקה תציל ממות!" — במלים אלה ודומות להן דירבן תמיד את עדת יהודי העיר מייכוב, היהודי הקטן רבי אברהם יאמה ז״ל. היה בין חשובי בעלי־הבתים בעיר. בעל נשמה עדינה וטהורה ובעל לב טוב, תפס תמיד את המקום הראשון בין נותני צדקה וגמילות חסד. בכל השמחות שבעיר, בריתות, חתונות ולהבדיל לוויות, הזדקרה תמיד דמותו האצילה. ובפרט לא נעדר רבי אברהם יאמה ז״ל משום שמחה או אבל בשכבות העניות של עדת יהודי מייכוב והיה נמצא תמיד במקומו לברך חתן וכלה או לנחם ולעזור לאבלים. את נשמתו הטהורה החזיר לבוראו בבוקרו של יום שבת.

בדרכו האחרונה ליוו אותו כל תושבי העיר, יהודים ונוצרים כאחד. כל בתי העסק והמלאכה היו סגורים ביום הלווייתו, וכל העיר קוננה מרה על האבידה הגדולה.

בנו הבכור של הנפטר, רבי שלמה יאמה, ירש את כל המעלות הטובות של אביו. באהבת הבריות, יראת השמים ובבקיאותו בתלמוד ושאר לימודי קודש נהפך לדוגמא לכל תושבי מייכוב. היה היחיד ואולי הראשון מתושבי העיר האדוקים שרעיון חובבי ציון העסיק אותו. בזאת עורר נגדו יריבים רבים בעירו, ואפילו בקרב משפחתו הקרובה; הוא הטיף לרעיון, כי „ארץ ישראל, עם ישראל ודת ישראל חד הם". בדרך זו חינך גם את ילדיו והכשירם לעליה לארץ ישראל.

הוא לימד את ילדיו מלאכה. כל ימיו חלם להשתקע בישראל יחד עם משפחתו. בשנת 1925 רכש ביחד עם קבוצת יהודים ממייכוב נחלה בעפולה שבעמק יזרעאל. לצערו הרב לא עלה בידו להגשים את חלומותיו.

בראשית שנות השלושים, כשרבי שלמה יאמה ליווה בהתלהבות ללא גבול את שלושת בנותיו בדרכן לישראל, התלחשו על קלות דעתו ועל יחסו נטול האהבה של האב אל בנותיו. הזמן הוכיח את צדקתו.

רבי שלמה יאמה היה במחנה הריכוז פרוקוצ׳ים־פלאשוב יחד עם יתר יהודי מייכוב. אף אחד מניצולי המחנה לא ישכח באיזו התלהבות הכין היהודי היקר הזה את קבלת השבת בתנאים שלא תוארו. בליל שישי היו כמעט כל תושבי הצריפונים מתאספים בצריפו של רבי

שלמה, על יד שני נרות שבת קטנים דולקים, בכדי לשאוב עידוד רוחני למשך השבוע הבא. בדמעות בעיניו ולקול ניגון הפזמון „לכה דודי לקראת כלה" הכניס רבי שלמה את היהודים, עובדי הכפייה במחנות הריכוז, לעולם הדמיון של זמנים עברו.

במשך ימי העבודה השתדל לעזור בכל האפשר לאחרים, הסובלים יותר ממנו. בגלל מעשיו אלה נהפך לסמל של „נסתר", או „אחד מל"ו צדיקים", כפי שכינו אותו במחנה.

הושמד ביחד עם יתר אחיו ואחיותיו הקדושים והטהורים במחנה ההשמדה אושוויץ. חבל על דאבדין ולא משתכחין.

י. פולסקי, י. גרינבל, י. גולדברג

דמויות מהנסתרים

היו בעיירה אנשים שרישומם היה ניכר, אף כי לא טרחו להבליט את קיומם. היו ביניהם עשירים, אנשי המעמד הבינוני ועניים; משכילים, משכילים למחצה וגם כאלה שלא ידעו קרוא וכתוב. למרות ההבדלים האלה שררה ההרגשה שכולם יחד מהווים משפחה אחת גדולה. הליכוד והמסירות, הדאגה והעזרה ההדדית שררו בכל עת ובכל מקום.

הילוכו האיטי והסולידי, הדרת פניו ודיבורו הנימוסי של ר' משה סוקניק ז"ל; גולת הכסף במטהו של אברמוביץ ז"ל, הפיקח; הדרת פניו וזקנקנו הקצר של ר' הניך קיסר ז"ל; מגבעתו ומטהו של אהרן לייב אדלר ז"ל; העינים הפקחיות של ירמיהו בלום ז"ל; קומתו הזקופה והאצילה של ר' שמואל פוגל ז"ל; זקנקנו הצהוב וקולו המסלסל של ר' אברהם גולדברג ז"ל; הבעתו הקיסרית של ר' אברהם פרידריך ז"ל; קולו המרקיע שחקים של השו"ב ר' ישראל דוד בורשטיין ז"ל; הדרת הכבוד החילונית של ר' אברהם סרצאז' ז"ל; צחוקו המרטט של אבצ'י זליקוביץ ז"ל — כאלה הרי היו עוד ועוד.

ואחרים, שרישומם החיצוני לא היה ניכר, אך שייכים הם לנוף האנושי של העיירה לא פחות מקודמיהם. כזה היה ר' אבא'לה מלמד: הוא עצמו קטן ונמוך קומה, ותחת שבטו עברו רבנים, תלמידי חכמים, משכילים, יהודים מצליחים, ציונים ומתנגדים, דתיים וחילו־ניים. כולם, ללא יוצא מן הכלל, עברו כבני מרון תחת ידיו. יושב היה בראש השולחן, זקנו ארוך, גבותיו ארוכות וסבוכות, לידו קופסת הטבק ומפעם לפעם הוא ממלא בו את נחירי אפו. על כל עיטוש, כולם מברכים אותו במקהלה: „צו געזונט", והוא עונה בהנאה: „א שיינעם דאנק". שלושה שולחנות ארוכים בחדר בצורת „חית": שולחן אחד לילדים בגיל שלוש, שזה רק מתחילים ללמוד אלף־בית; שולחן שני לילדים שכבר יודעים לקרוא, ושולחן שלישי לילדים שעוד מעט יעזבוהו, והוא מכין אותם ל„חומש־סעודה". חווייה גדולה היתה עת הודיעו בחדר שהלילה הולכים ל„קרישמעלייענען". הרבי הולך בראש כולם, אחריו בנו ראובן, יבל"א, כמאסף. באים לבית היולדת. בבית כבר מחכים לנו. מתפללים קריאת שמע, מברכים במזל טוב וכל אחד מקבל שקית עם כל מיני ממתקים. בחזרה ל„חדר" רעש ומהומה. פותחים את השקיות וכל אחד רוצה להוכיח שלו יש יותר. בחוץ כבר חושך, בדרך הביתה משתמשים בפנסים, „לאנטערנעס". מי שידו אינה משגת לקנות פנס כזה לוקח קופסת פח ובתוכה נר.

אבא'לה מלמד ז"ל אהב לשמוח. בכל מסיבה, שמחה או סתם קידוש של שבת או חג

היה הוא בין האורחים בביתנו. מקרה מיוחד נחרת בזכרוני. היה זה בשמחת תורה. לאבי ז״ל היתה „חזקה״ לקנות „חתן בראשית״ עם „קידוש״. כל באי השטיבל באו לביתנו וגם ר׳ אבא׳לה מלמד לא נעדר. לאחר כמה לגימות של יי״ש חזק, עלה על השולחן במגפיו והתחיל לרקוד ולשיר: „שישו ושמחו בשמחת תורה״, עם בקבוק יי״ש בידו. לרגע הפסיק וביקש „א שמעק טאבאק״. כל הנוכחים הושיטו לו את קופסאותיהם והוא, לצחוק כולם, הוציא קופסתו ומילא אותה בטאבאק מתוך הקופסאות המושטות לו.

הוא נפטר בשיבה טובה. יהא זכרו ברוך.

אחת המשפחות המכובדות, המוכרות והעניפות בעיר היתה משפחת צוקרמן. ראש המשפחה — אבא׳לה צוקרמן, חתנו של שמעון שפיגל, בעל זקנקן מהודר, אהוב היה על תושבי העיר, בשל טוב לבו ויושרו הרב. היה מחסידי גור הקנאים ובעיקר אהבוהו כל אלה אשר התפללו ב„שטיבל״, עת ר׳ אבא׳לה היה עובר לפני התיבה בשבתות ובימים הנוראים. תפילתו זכה, טהורה, עריבה וכובשת לבבות, והוא עצמו כולו אש להבה, ככתוב: „כל עצמותי תאמרנה״. בניו ובתו ניהלו את חנות המכולת וביהח״ר לגרביים, ובכל זאת היתה הפרנסה בדוחק. חולני היה האיש ורב סבלו אך את יסוריו קיבל באהבה ולא התלונן מימיו. יהי זכרו וזכר משפחתו ברוך!

ר׳ מנדל גולדברג ז״ל, חתנו של ר׳ חיים פוסלושני, היה עסקן רב פעלים בחברה קדישא בעיר וכן עסק רבות בקופת הרמב״ן והיה מראשוני התורמים והמתרימים לכל דבר צדקה.

מחשובי חסידי גור היה וכל סעודת מצווה של ה„יארצייט״ של הרבי הזקן „שפת אמת״ היתה נערכת בביתו, כאות לדבקותו ולהתלהבותו בחסידות זו. היו לו שני בנים ובת — פאר המשפחה — שכל אחד מהם עסק בשטח ציבורי אחר: הבכורה לאה — מייסדת „בית יעקב״ בעירנו, שבו התחנכו הרבה בנות בדרך היהדות המסורתית. יהושע — מפעילי צעירי „אגודת ישראל״, שקד על ארגון בני הנוער החרדי בשורות ה„בחורים״. האם מרים — צדקנית גדולה, שכל ימיה היו קודש לארגון צדקה לבני העניים ולחינוך תורני לילדיה ולילדי העניים, מחוסרי האמצעים. יהי זכרם ברוך.

ר׳ דוד איסר אייזנברג ז״ל, דמות מיוחדת במינה, אשר אין רבות דוגמתה. לכאורה, יהודי פשוט, ברם תקצר היריעה מלפרט את מעלותיו ומידותיו הנאות. מידת ענוותנותו ופועלו בשטח הצדקה, בנגלה ובנסתר, נודעו ברבים בעיקר לאחר פטירתו (עוד לפני השואה), עת סיפרו מעשיו אלה שנעזרו על ידו כמעט מדי יום ביומו. יתירה מזו — אף בניו ובנותיו נהגו באורח זה, וכל התנהגותם אומרת כבוד. הבן, חיים, פעיל בתנועה הרביז־יוניסטית ובספריית „הזמיר״, אינטלקטואל שמעטים דמו לו; שמריהו ואחיו לייזר־יוסף — שוקדים על לימודם בבית המדרש בש״ס ובפוסקים, בכל עת מצוא ויחד עם זאת לא הזניחו את חנות המעדנים — מקור פרנסת המשפחה. הבנות חסודות וצנועות, יושבות אוהל וטרודות במשק הבית, עקב פטירת האם בדמי ימיה. אכן, בית למופת ופתוח לרווחה לכל רעב ומבקש טובה. אלה אנו מבכים על דאבדין.

ר׳ דוד אונגר — חתנו של ר׳ שמואל החזן, יהודי צנוע ואהוב על הבריות. מעולם לא שמענו מפיו מלה בקול רם וכל הילוכו כאילו על קצה אצבעות רגליו. חמשת בניו והבת היחידה — כולם כארזים ולתפארת הנוער היהודי בזמן ההוא. ועל אלה יצא הקצף והאש אכלה בם. תהי נשמתם עדן.

דב מקורי (מלינארסקי)

משפחת מלינארסקי

עד לעזבי את פולין בשנת 1937 האמנתי, כי בני משפחת מלינארסקי „חיים לנצח"; אינני זוכר אף מקרה מוות במשפחתנו המסועפת עד היום ההוא.

בשעת התפילה בבית הכנסת, היה זה חזיון נדיר לראות איך כל „שבט" מלינארסקי עוזב את ספסלי בית הכנסת בזמן תפילת הזכרת נשמות וממלא את המסדרון בכדי לחכות בחוץ לסיום תפילת ההזכרה. בפנים נשאר במקומו רק „ראש־השבט", מנחם (מאניה) מלינארסקי.

עד היום הזה נבצר ממני להשלים עם העובדה שכל זה איננו עוד.

אבי היה בנו השני של הסבא מנחם ואחרי שהתחתן עזב את מייכוב ועבר לגור לינֶדז'יוב הסמוכה (כ־40 קילומטר), מקום מגוריהם של הורי אמי יוסף ומלכה פייטעק.

משפחתי הגיעה למייכוב בשנת 1924.

כשש שנים שהיתי בעיר זו.

בית הסבא והסבתא

היה זה הבית המרוחק ביותר ממרכז העיירה, בסוף רחוב רצלאוויצקה — ע"י „הגן הצבאי" ומול בית החולים המקומי. בית יהודי אחרון ברחוב זה, חד קומתי; האגף המרכזי שהיה בנוי מלבנים, פנה לחזית הרחוב והיה מושכר למנהל בנק; באגף הפנימי ישבו הסבא והסבתא מנחם וקיילע; האגף השלישי, אורוות סוסים, הפך בשעת שמחה (כמובן אחרי פינוי „הדיירים הוותיקים", שיפוץ והכנות דחק) לבית מלון ארעי, כשהאורחים עם בני משפחותיהם מתקבצים בו מערי הסביבה, להשתתף בשמחה, כגון חתונה, ברית מילה וכדומה.

חצר רחבת ידיים השתרעה בין שלושת האגפים. ביריד שהתקיים במייכוב בכל יום שלישי בשבוע, היתה זו החצר הפרטית היחידה במייכוב שקלטה עשרות כלי רכב רתומים לסוסים (ולפעמים גם לשוורים).

בית סבא עמד ראשון בדרכו של האיכר הבא למכור סחורתו בעיר. הכפריים מהסביבה קראו לכל משפחת מלינארסקי „בערקי". „בערק" היה שם בנו בכורו של הסבא, שניהל בשנים 1917 עד 1925 עסקים גדולים עם הפריצים, הפאנעס, הדזיעדז'יצעס והכראביעס למיניהם. מלבדו היו לסבא עוד ארבעה בנים: פייטל, זלמן, ברוך ויעקב פנחס. גאוות הסבא היו שתי בנותיו, אתל ובלומה, ואמנם דאג להשיאן לשני תלמידי חכמים.

האחת עלתה ארצה עם בעלה, אליעזר לביא, ומשפחתה בשנת 1933. השניה נמצאת בבראזיל עם בעלה, מנדל שרמן.

אליעזר לביא — יזכירוביץ, פעיל היה בשטחים רבים בחיים הציבוריים ונואם בחסד. מזכיר שלוש קהילות בפרק זמן אחד — במייכוב, סלומניקי וקשוינז. בעל כשרון בלתי רגיל בארגון ובפעילות קהילתית. בראשית דרכו במייכוב היה מורה לתלמוד בבית ספר אגודת ישראל. אחר כך עבר לבית ספר „מזרחי" והתבלט בתור מנהיגה הרוחני של תנועת ה„מזרחי".

נוסף לכל פעולותיו אלה היה גם מורה לדת ישראל בבתי הספר הממשלתיים הפולניים. זכה ליחס של כבוד בין עמיתיו, המורים הפולניים, ואפילו מצד האנטישמים שביניהם. בשנת 1933 עלה ארצה עם כל בני ביתו.

גם בארץ עלה במהירות בסולם הדרגות והכניס סדר במועצה הדתית בתל־אביב ובעיקר במחלקת השחיטה שהיתה כמעט לשטח הפקר — בבחינת כל דאלים גבר.

עם קום המדינה נתמנה לחשב משרד הדתות, הוציא כמה ספרים, „אוצר מאמרים" ועוד ידו נטויה.

כיום נשיא ארגון עולי מייכוב בישראל.

מנדל שרמן, חתנו השני של סבא — תלמיד חכם ויודע ספר, פיקח, מנגן בכינור ועסקן פעיל באגודת ישראל במייכוב. הוא היה „אגודאי" מסוגם של חברי אגודת ישראל באנגליה.

מיום שישי אחרי הצהריים עד השעות המאוחרות של צאת השבת דמה בית סבא לכוורת. הבנים והנכדים נכנסו לסירוגין להתכבד בפול חום (באבעס), ביום שישי לפני קבלת שבת המלכה — ובעדשים צהובים, תה, עוגות וממתקים, בשבת אחרי הצהריים. הכיבוד נמשך ל„שלוש סעודות" ול„מלווה מלכה".

אצל הסבתא היתה קיימת מסורת השולחן הערוך ובעיקר בשבת, עם המפה הצחורה ושני פמוטי הכסף, סידור „הכל בו" הגדול של הסבא עם דפי התהילים שהצהיבו מטבק הרחה (לפני שהסבא עבר על הסדרה — פרשת השבוע — היה קורא את ספר תהילים מראשיתו עד סופו), שיוו לשולחן מראה חגיגי והעניקו הרגשת קדושת השבת.

לא לכל בניה של סבתא האיר המזל ובעיקר לא לבנה פייטל, חסיד קרימולובי, שעבר בכפרי האיכרים הפולניים וקנה מכל הבא ליד. רק לעתים רחוקות זכה לרווח כל שהוא, ברוב המקרים יצא בהפסד.

פייטל ומשפחתו היו בראש דאגתה של הסבתא. „הריחה" את המצב לפני שהוציא הגה מפיו. ארזה חבילות מכל טוב ומילאה כיסיו אפילו בזמנים הקשים ביותר. ולא פעם מכרה חפץ מהבית ואת התמורה מסרה לבנה.

כשקלגסי היטלר ימ"ש דרכו על אדמת פולין, הסתלקה הסבתא לעולמה במוות טבעי והובאה לקבר ישראל. הסבא נרצח בידי הגרמנים.

זכרם לנצח.

בית אבא

יצחק והנדל־לאה מלינארסקי הי"ד

כשהייתי בן שבע, עשה אבי הכנות, יחד עם שניים או שלושה יהודים בייֶנדז'יוב, לעלות ארצה. נמכרו הרבה חפצים מהבית בכדי לאסוף כסף להוצאות הדרך ולסידור ראשוני בארץ.

ערב אחד עצרה עגלה על יד הבית ברחוב פינצ'ובסקא 23 (באותו בית גרו גם הורי אמי — פייטֶק) ובברכות מהולות בבכי עלה אבי על העגלה, בה ישבו עוד שני עולים עם מטענם הזעיר, ופניהם לתחנת הרכבת בייֶנדז'יוב, שהסיעה אותם לווארשא. בדרך לתחנה הצטרף עולה רביעי. מטרת אבי היתה להסתדר בארץ ישראל ואחר כך לשלוח ניירות לכל בני המשפחה ולהביאם ארצה. הגורל איכזב קבוצה זו וכן קבוצה אחרת שהגיעה מווארשא לווינה. הם התבשרו על הפסקת העליה על ידי ממשלת המנדט — היה זה אחרי המאורעות

בתל חי ב־1920. מטעם המשרד הארצישראלי בווינה הודיעו להם שאין כל אפשרות לעלות לחופי הארץ ועליהם לחכות כמה שבועות ואולי גם כמה חודשים. הרווקים שבקבוצה נשארו בווינה. בעלי המשפחה, שהשאירו נשותיהם וילדיהם בפולין, חזרו במפח נפש. קרח מכאן ומכאן, הגיע אבי בחזרה, אחרי ששרף מאחוריו את כל הגשרים בייַנדז׳יוב. המצב בבית היה קשה. לעזרתנו נחלץ ישראל רוזנברג, סוחר יערות עשיר, שהיה בעל שטח יער גדול, בפישניצה ליד הנהר סאן בין רוֹזוואדוֹב לניסקו. ממנסרת העצים במקום נשלחו קרשים לכל קצווי המדינה ולארצות אירופה המערבית. רוזנברג הציע לאבי משרה, בטראנספורט העצים. תחילה לא קסמה ההצעה לאבי, בשל המרחק הרב (כ־300 ק״מ) מהבית וגם בגלל המשכורת הזעומה, אך הוא הסכים לה מחוסר ברירה. כעבור כשנה עברה משפחתנו לגור בפישניצה.

במשך הזמן נעשה אבי מומחה ביערנות, לענפיה השונים. אולם כתום שלוש שנים נסתיימו כריתת העצים וייצואם לחוץ לארץ, ושוב נשאר אבי ללא אמצעי מחיה.

לבסוף מצא מקום עבודה, בתור פקיד ביערנות, „א שרייבער אין א וואלד״, (לבלר ביער) אצל איצקוביץ ופרידריך, שקנו חלקת יער בצ׳פלה הגדולה, במרחק של כ־15 ק״מ ממייכוב. לא פעם, משבא לביקורת מהנדס יערות, השתאה לידיעותיו של אבא ביערנות. עוד טרם הספיק המהנדס להכין את החישוב בכתב של מטרים מעוקבים קרשים וערימות הענפים להסקה, שעתיד להביא עץ זה או אחר, „מדד״ אבא את העץ בעיניו, ותוך רגעים ספורים נתן אומדן, שהתאים בדייקנות לחשבונו של המהנדס.

עברנו אז לגור במייכוב. אבי ניהל את העבודה של כריתת העצים ומכירתם, וביום שישי הגיע הביתה לשבת.

בזמנו הפנוי עסק בכריכת ספרים, חיטוב בעץ של כל מיני מדפים אמנותיים ורהיטים זעירים, מעוטרים בזרים מאותיות עבריות, שהיו מתמזגים בצורה הרמונית עם הפרחים והעיטורים בתוך זר כזה. הוא נהג להשתמש בכלים פרימיטיוויים, כגון אולר, שניים שלושה איזמלים ומשורית יד. אף פעם לא חיטב דמויות בני אדם או בעלי חי, כנראה משום „לא תעשה לך פסל וכל תמונה״. היות וגם המשכורת ממשרה זו לא הספיקה לפרנסת הבית, שמשו עבודות אלה כתוספת לפרנסה.

פעם בנה סוכה מענפי מחט צעירים וערוכים ע״י קליעה — בעלת שש דפנות — שנתנה צורת „מגן דוד״ בחלקה הפנימי. את הסוכה אפשר היה לפרק ולהרכיב בקלות — בזמן הצורך — היתה זו „א יאהר סוכה״, מעין סוכה לנצח. בחוץ היה מורכב זר באותיות מסוגננות ועליו הכתובת „בסוכות תשבו שבעת ימים״. היתה זו יצירה אמנותית שהושקעו בה עמל רב, מרץ וטוב טעם, והיא נמכרה לאחד ה„גבירים״ בעיירה.

אבא היה ה„בעל־קורא״ בבית הכנסת. נהג להשכים בשבת ולעבור על פרשת השבוע מספר פעמים, בכדי לזכור היטב את כל ה„טעמים״ ה„עומדים״ על כל מלה ואות מטעמי המקרא, ואמנם זכרם בדייקנות.

בראש דאגותיהם של ההורים עמד שכר הלימוד של הבנים. תשלום שכר הלימוד קדם לפרנסת הבית — המזון והביגוד.

למרות המצב הכלכלי בבית, שהיה רחוק מלהשביע רצון, רכש לו אבי אמון לאשראי רחב, שנתן לו אפשרות להתחיל במסחר התבואות, כאשר נסתיימה כריתת היער אצל איצקוביץ ופרידריך והוא נשאר ללא משרה.

המסחר בתבואה דרש השקעות גדולות במזומנים. היה צורך במימון הלוואות לאיכרים

בעיקר „לפני החדש" — האסיף — ז.א., כשהתבואה היתה עוד בגדר „קמה". בשנים האחרונות לפני פרוץ המלחמה, כשגברו גלי האנטישמיות בפולין, סרבו חלק מהאיכרים לשלם את חובותיהם בכוונה תחילה, כתוצאה מהתעמולה האנטישמית של האנדקים ותנועות הנוער האנטישמיות, והגיעו הדברים לידי כך, שסוחרי התבואות פחדו אפילו לצאת לכפרים ולתבוע ממונם.

בשנת 1931 חלה אבי במחלת התוספתן. אחרי הניתוח, בבית החולים של „לזר הקדוש" בקראקוב, התהווה סיבוך, וכתוצאה מכך לא נרפא מקום הניתוח במשך שנה. הרופאים בבית החולים נואשו מחייו. אבי, שהיה כל ימי המחלה בהכרה מלאה, הרגיש בכל, והפציר באמא להוציאו מבית החולים, כי רצונו למות בביתו, על מיטתו. שכרנו אוטובוס — למונית אי אפשר היה להכניסו — והסענוהו הביתה. כאשר חובשי בית החולים הוציאוהו על האלונקה לתוך האוטובוס, שמעתי בבירור שאחד מהם אמר לחברו: „החולה ימות עוד לפני שיגיעו לסלומניקי" (25 ק"מ מקראקוב). לתדהמתם של הרופאים והפרופסורים בבית החולים, הבריא אבי ממחלתו. פעמים מספר הוזמן להרצאות, תוך כדי המשך הריפוי, והוצג בפני רופאים מהאוניברסיטה היָגֶלונית, בתור פלא הטבע, המקרה הראשון של „זטוקה" (Zatoka, כך קראו למחלה זו), שחולה יצא ממנה בשלום ושב לאיתנו.

אבי נרצח בווארשא ע"י הגרמנים כעבור שלוש־עשרה שנה — בשנת 1944 — קרוב לשחרור העיר ע"י הרוסים, כשהכיר אותו גוי ממייכוב והצביע עליו בפני הגרמנים.

אחי הבכור, החי כעת בפולין, עבר הכשרה חקלאית, בהיותו חבר „פועלי ציון" בקראקוב. הוא עזב את קיבוץ ההכשרה עם כמחצית חבריה, אחרי שממשלת המנדט סגרה את שערי העליה לארץ ב־1930, והתחילה שיטת „השידיולים" הזעומים, שהיו רחוקים מלפתור את בעית העליה החלוצית, אחרי שעשרות אלפים עברו את ההכשרה הקיבוצית.

הפעילות הקומוניסטית היתה בלתי ליגאלית והם נרדפו עד חרמה, ובעיקר שנא משטר ב.ב. את הקומוניסטים היהודיים; בכל זאת מצאו להם כל מיני דרכים לפעילויות שונות, שהסוו את מעשיהם, בדרך זו או אחרת. קראו והתווכחו על ספרי מרקס ואנגלס, באסיפות בבתים פרטיים, בזמן שעל השולחנות השתרעו לוחות שחור־לבן של שח־מט או דומינו כהסוואה; היו מפיצים עלוני תעמולה בלתי ליגאליים ובמבואותיה של העיירה נראו דגלים אדומים ועליהם כתובות קצרות, כגון „הלאה הממשלה הדיקטטורית", „תחי הרבולוציה של מעמד הפועלים"; כמו כן הודבקו כרזות על קירות. המשטרה היתה מחסלת מיד את הדגלים ואת הכרזות והיתה עורכת מזמן לזמן חיפושים בבתים חשודים, למפח נפשם של ההורים. חיפוש בביתנו גרם לאבא ולאמא צער עמוק וחרדה לגורל בנם הבכור, זלמן. ביחוד פגע הדבר באמא, שקלסתר פניה החויר כלובן הסיד. גם כשגמרו השוטרים את מלאכתם ועזבו את הבית, לא יכלה להרגע במשך שעות ארוכות.

באחד הימים בשנת 1931 נאסרו אחי זלמן, וולף לנדסברג, חסקל רוזן — בן מוכר העיתונים, פרומט גלודנא — בתו של לייבעלה פוי ודינה קאמינסקי — בת הסנדלר וולף קאמינסקי.

הקבוצה הועמדה למשפט בקיילץ. ההורים הוציאו כסף רב והעמידו עורכת דין להגנתם — את בתו של הרשל בוכנר. גזר דין של שנתיים מאסר נחרץ על כל הקבוצה.

במשך הזמן שאחי ישב מאחורי הסורג, ביקרה אמי מספר פעמים בקיילץ. כל ביקור כזה גרם לאמי סבל לא יתואר, כיוון שאבא טרם הבריא ואמצעיה הכספיים היו כמעט

אפסיים. שם הכינה את המרקים, הדיסות, הבשר ושלוש פעמים בשבוע (כשמותר היה להכניס מזון) עברה קילומטרים אחדים ברגל, עם חבילות המזון, למבצר בית הסוהר.

אחרי שנחבשו בכלא חמשת הקומוניסטים היהודיים, הגבירו האנדקים את תעמולתם האנטישמית בעיירה והתנפלו מדי פעם על עוברים ושבים יהודיים. אנחנו גרנו ברחוב ראצלוויצקה — בקומת הקרקע — בשכנות לגימנסיה. כל החלונות פנו לחזית. כשיצאו תלמידי הגימנסיה בהמוניהם, התפרעו מזמן לזמן ובצעקות „הכו ביהודים הקומוניסטים", ניפצו במקלות („לגי") את שמשות הבית.

ההורים ויתרו על הגשת תלונה בפני מנהל הגימנסיה טדיאוש לך, שהיה מנהיג המפלגה האנדקית במחוז וציר לסיים הפולני, והעדיפו להודיע למשטרה על המקרה. המשטרה טמנה ידיה בצלחת וזילזלה בתלונה.

ההסתה האנטישמית נפסקה למשך שנתיים, בערך, והתחדשה ביתר אכזריות, כשהתחילה להשתולל רוח הרפאים הנאצית בגרמניה. כשפרצה מלחמת האזרחים בספרד ב־1936, אורגנה תנועה אנטישמית פרועה בשם „פאלאנגה", דוגמת ה„פאלאנגה" של תנועת פראנקו הפאשיסטית — בראשותם של הצלם שפיחוביץ ונשידלובסקי הצעיר (אגב, אנחנו גרנו בבית אמו).

מאז ועד פרוץ המלחמה התחילו להעמיד משמרות — „פיקעטן" — על יד החנויות היהודיות ולא נתנו לנוצרים להכנס אליהן.

ההסתה בכפרים פגעה ישירות בפרנסת אבי, שהיה קשור עם האיכרים במסחר התבואות.

חזיון בלתי נשכח, שגרם להתרגשות עמוקה לכל בני הבית, היה, כאשר אמא, עיניה זולגות דמעות, היתה פונה אל אבא ואומרת לו: „הגיע הזמן לברך את הילדים" — צייט בענטשן די קינדער. היה זה בערב יום הכיפורים אחרי הסעודה השניה, כשהבית היה מצוחצח, הפמוטות והמחזורים על המפה הצחורה וחרדת קודש מרחפת באוויר. האם בצעיף לבן, מדליקה את הנרות ופניה טמונים בכפות ידיה ושופכת בלחש תחנוניה בפני בורא העולם.

למרות שברכת הילדים התקיימה כל פעם, חיכה אבא לקבלת „הרשות" מהאם מיד אחרי הדלקת הנרות, כשהוא לבוש ב„קיטל" לבן ומחוגר ב„גארטל" שחור.

אנו הילדים הצטופפנו מתחת למחזור הפתוח, שאבא החזיק בידיו והוא ברך אותנו בניגון המיוחד שלו ב„ישימך אלוהים כאפרים וכמנשה". אותו זמן היה זרם דמעות פורץ מעיני אמא. המחזור הגדול היה מכסה את ארבעת ראשי הילדים ולי נדמה היה שהמלאך מיכאל (שר ישראל) פורש מעלינו כנפיו. בגמר ברכת הילדים, ברכנו את ההורים בשנה טובה, תוך נשיקות חמות ובהחלטה פנימית כנה להיות בנים נאמנים. אחר כך עמדה אמא על יד המחזור שלה, כיסתה שוב פניה והתפללה „תחינה" שעם השנה שחלפה יבוא הקץ לכל הרע, המחלות והפורענויות ושנזכה לשנה בריאה, לכל טוב ולגאולת ישראל, במהרה בימינו — אמן.

הרבה סופר ונכתב על האם היהודיה. דעתי שעוד לא נכתבה היצירה, שתבטא ותמסור במלים כל גבורותיה, קרבנותיה ותפארת נשמתה.

קלמן מלינארסקי הי"ד

הבן הצעיר, השלישי במשפחתנו, נולד ב־1915. בילדותו היה חולמני ורגיש. נוהג היה

להסתלק מן השעורים בבית הספר „מזרחי", ובהגיעו לגיל אחת־עשרה החלו הורי לדאוג לעתידו, וחיפשו עבורו מקצוע מתאים, אך ללא הצלחה יתירה.

הוא נהג לשחק בברגים, שעונים ישנים וגלגלים מגלגלים שונים. בנה מהם מכונות דמיוניות, שהיו משמיעות חריקות משונות, צורמות אוזן. ביחוד סבלה אמא מ„כלי זמר" אלה. סבלה ושתקה.

כשבעלי העגלות במייכוב נהפכו לבעלי אוטובוסים ונפתח המוסך הראשון לתיקונים, מול איציק האופה, נפתח גם עולמו. התחיל לבקר במוסך, בדרכו מבית הספר לארוחת הצהריים, או בשובו מארוחת הצהריים לבית הספר.

בתחילה היה עומד מבחוץ ומסתכל „מעמדתו", אבל לאט לאט היה מתקרב ונכנס פנימה. היה מלכלך את בגדיו, ידיו ופניו בשמנים, בעזרו בהרמת חלקי מכונות כבדים וניקוים.

הדבר היה להורים לזרא מכמה בחינות: ראשית, המקצוע אינו נאה כלל ליהודי. „שופר־גאראז'ניק" היה בעיניהם „מוקצה מחמת מיאוס". סיבה נוספת בעלת משקל להתנגדותם, מצאו ההורים בכך, שמקצוע ה„גאראז'ניק" הוא עבודת פרך שאינה מתאימה לנער שבריאותו רופפת במקצת — מזמן לזמן היה מתעלף וסובל כאבי ראש חזקים. אך עקשנותו גברה על כל המכשולים. במוסך הציקו הגויים לנער היהודי בדרכים שונות, ולא השלימו עם העובדה, שיהודי ילמד אוטו־מכניקה (למרות שמעבידיהם יהודים היו) ובבית היה עליו לנהל מלחמה בלתי פוסקת. אולם קלמן לא ויתר על חלומו להיות מכונאי — הוא לא נכנע ל„שכל הישר" — ואחרי מאבקים קשים זכה בנצחון, ונתקבל לעבודה בגאראז', כפועל חרוץ ומוכשר.

הרבה ספרים לא קרא קלמן, אבל כל ספר שיצא בפולין בשפה הפולנית ונושאו היו מכוניות, וספרים בנושא זה בשפה הגרמנית שאפשר היה לקנותם בפולין, נרכשו על ידו מיד והוא התעמק בהם בשעות הפנאי.

במשך חודשים ספורים התקדם במהירות במקצוע, ידיו קיבלו שרירים בולטים, וכל גופו התפתח בצורה אתלטית ממש. בגאראז' פסקו המכות והבעיטות, מאחר שהחזיר כפל כפליים, פרע את החוב במקום, ונתן אף מקדמות.

בקיצור, קלמן הגיע לדרגה מקצועית גבוהה במכונאות רכב — אנשים ממייכוב סיפרו לי שמומחיותו היתה מושלמת עד כדי כך, שבראותו מכונית ממרחק עשרות מטרים, ידע בדיוק איזה „בורג" חסר לה, לפי תנועתה והרעש שהיא מקימה. עוד סיפרו אלה מבין המייכובאים, ששרתו אתו בצבא הפולני, שבאחד ממחנות הצבא הפולני, היה קיים „בית קברות" לכלי רכב צבאיים, שהיו מונחים כגרוטאות להתכה. אחרי ביקור ב„בית הקברות" הזה, הגיש קלמן לצבא תכנית תיקונים. תוך זמן קצר נעו כלי רכב אלה בכביש „כשעונים חדשים", להתפעלותם של מהנדסי הצבא הפולני.

בד בבד עם גידול מומחיותו כ„גאראז'ניק", גדלה התפתחותו הפיזית. התנפלויות על יהודים בעיר הרגיזוהו, והוא לא מצא מנוח עד שסילק חוב. אך הגיעה השמועה לקלמן, שמתפרעים אנטישמיים מרביצים ליהודים במקום כלשהו, היה עוזב את עבודתו ובא למקום בריצה. מיד היו ה„גיבורים" מתפזרים לכל עבר, כשצלעותיהם שבורות. קלמן הטיל על המתפרעים האנטישמיים פחד כזה, שהם נמנעו מלפגשו פנים אל פנים.

בצעירותו השתייך לתנועת „בית"ר" ואחרי גמר שירותו בצבא הפולני, שהשפעתו היתה ניכרת בו במובנים רבים, נתקבל ל„ברית החייל" כחבר לדוגמא. בעל כוח פיזי רב,

לא ידע פחד מה הוא, וגילם את מיטב התכונות של יהודי גא בעל אומץ לב ללא רתע, חרוץ, ישר ובעל תנופה, ידיד ורע לסובבים אותו ומוכן לעזור לכל דורש.

קלגסי היטלר דרכו במגפיהם על אדמת פולין. קלמן, שהיה לפני פרוץ המלחמה מועסק בחברת טרנספורט — ראה מחזות אימים, הרג ואבדון בערים ובעיירות. קלמן החליט לעזור לאחיו היהודים, ולהציל מה שאפשר, בדרך מוזרה ובלתי מקובלת.

כצעד ראשון הוא עוזב את העיירה. הוא מגיע לקראקוב ומתקבל — בתור גוי — למחתרת הפולנית „ארמיה קראיובה". היות ומחתרת זו נגועה באנטישמיות תחת השפעתם של ה„אנדקים" וה„נארא", הרי צריך לפקח על מעשיהם במה שנוגע ליהודי הסביבה. הוא גידל שפם ודאג לכך שבמראה פניו ובכל חיצוניותו לא תוכר יהדותו, ואכן נראה היה גוי ככל הגויים.

אחרי זמן קצר, החליטה המחתרת „שלו", לשתול את „קרול" — השם החדש של קלמן — כ„פולקסדויטשה", כי „קרול" שמע ודיבר קצת בשפה הגרמנית. במשך הזמן קיבל קלמן נשק מהגרמנים, ונראה ברחובות קראקוב, חגור באקדח, בתוך נרתיק.

מי יודע אם אי־פעם יתגלו פעולותיו של קלמן למען הצלת יהודים, במשך הזמן, שהיה שתול בתור מרגל של ה„ארמיה קראיובה", „בשירות הגרמנים". המעט שנמסר לי אודותיו, בביקורי בפולין בשנת 1949 — ארבע שנים אחרי שחרור פולין— מגלה רק טפח מפעולותיו.

אפילו הניצולים היהודיים מסביבות קראקוֹב, מייכוב, סלוֹמניקי, אינם יודעים, שהיה זה קלמן, אשר הודיע להם בדרכים שונות, בעילום שם, שהגרמנים עומדים לערוך „אקציה" ועליהם לעזוב את מקום מחבואם.

קלמן הוציא מגיטו מייכוב את ההורים ואת אחותנו חנה־רחל, והעבירם למקום מבטחים בוורשא. הוא פירנס אותם במשך שנתיים ימים, עד שגוי ממייכוב, שהכיר את אבי בוורשא, התחקה על עקבותיו והלשין עליו בפני הגרמנים. ההורים וחנה־רחל נרצחו על ידי הגרמנים, כחדשיים לפני כניסת הרוסים לבירת פולין.

בתור „פולקסדויטשה", ש„שיתף פעולה עם הגרמנים", היה קלמן מצוייד בתעודת מעבר חפשית בכל פולין, ובעל היתר נסיעה ברכבות הארץ, פטור מתשלום. הוא ניצל זאת לפעולות רבות וחשובות, וביניהן העברת דואר בין וארשא לקראקוֹב, ליהודים שהתחבאו מחוץ לגיטאות.

על המקרה הבא סופר לי בביקורי בפולין (ב־1949): כשהיו מובילים את יהודי גיטו קרא־קוֹב ממחנה פלאשוב, שהיה לפני כן בית־הקברות היהודי, לעבודה בשעות הלילה, או כשהיו חוזרים מעבודתם, בשעות החשכה, תחת משמר נאצי מזויין, היה מופיע קלמן, והיה מתחיל „לגדף" את „היהודים המצורעים" וזורק בהם „אבנים". ה„אבנים" האלה, שהכילו לחם, תפוחי אדמה ומזון חיוני אחר, פגעו בצועדים. המאושרים שתפסו את „האבנים", ברכו את „הגוי" הטוב.

בשל הלשנה מצד צייד יהודים פולני, שהכיר את קלמן, נאסר על ידי הגרמנים והובל למייכוב, להוצאה להורג, בין כמנין אחרוני היהודים שנשארו שם.

הגרמנים ארגנו רציחה לראווה, ב„רינק" המייכובאי. הרינק היה מלא גויים, שבאו לחזות במובלים לגרדום. אחרוני היתומים והמיותמים, לבושים בגדי אסירים, עמדו בשורה, כשחלק מהם ממלמל בלחש את הוידוי. רגעי החידלון נמשכו, כבדים כעופרת, בציפייה לצאת נשמותיהם הטהורות.

קצין ה־ס.ס. עמד ליד מכונת יריה, עם קבוצת רוצחים גרמניים, והמטיר גידופים על

קרבנותיו. והגויים מסביב רואים במחזה, שיכורי „ניצחון״; סוף סוף נתפס שמשון הגיבור של יהודי מייכוב, קלמן מלינארסקי, אשר הם לא הצליחו להכריעו. מיד יקיץ עליו הקץ, יחד עם שארית יהודי העיר.

קלמן שמע את צחוק לעגם, התבונן לתוך עיניהם של צמאי הדם. בשעת אופל זו, במיצר האבדון, בתוך גיהינום של מטה, התאזר קלמן בכח איתנים, וקרע את קורי הסיוט.

כמו ברק עבר על פני האספסוף. אין הם מאמינים למראה עיניהם! קלמן מתפרץ מן השורה, שולף בזריזות מדהימה סכין ממגפיו, ותוקע אותה בתוך בטנו של הקצין הגרמני. הגרמנים ממהרים לעזרת הקצין, המתבוסס בדמו, וקלמן מצליח עוד לשלוף את הסכין מגופו ולבתר בה את פניו של גרמני שני, שחש לעזרה.

פרצה בהלה בלתי רגילה. מכל עבר בקעו צעקות, יחד עם מלמולי התפעלות והערכה. עוד רגע — וכדורי מכונת היריה פלחו את לבו של היהודי היחיד שהעז להתקומם על מרצחיו, ועמו יחד נספתה קבוצת הקדושים האחרונה. דמם שטף את אבני ה„רינק״.

כך נפל חלל קלמן מלינארסקי — נין ונכד לבר־כוכבא ולאלעזר בן יאיר — על אדמת נכר, בגלות מייכוב שבפולין.

אחותי חנה־רחל מלינארסקי הי״ד

חנה־רחל הצטיינה במיוחד במלאכת־מחשבת, ברקמה אמנותית וסריגת־יד. כנראה שבמלאכת יד היתה דומה לאבא. באשר לפעילות מפלגתית הושפעה על ידי, והשתייכה כמוני ל„הנוער הציוני״, תנועת הנוער של הציונים הכלליים, מאגף „על המשמר״, שבראשה עמד אז יצחק גרינבוים. כפעילה ומסורה לתנועה יצאה לקורס מדריכים, והתכוננה לעליה ארצה, בדרך הבלתי ליגאלית.

תאריך עלייתה ארצה נקבע, יחד עם קבוצת עולים מהנוער הציוני, לחול המועד סוכות 1939, ז.א. כשלושה שבועות לאחר שדרכו מגפי הקלגסים הנאציים על אדמת פולין. היא לא זכתה להגשים את חלומה; נפלה כחדשיים לפני שחרור פולין.

יהא זכרה ברוך.

יתר בני משפחת מלינארסקי במייכוב

יוסף ואטיל מלינארסקי הי״ד

הדוד יוסל היה יהודי פשוט, היה מקפיד על נקיון, כפי שהיה מקפיד על תפילת יום יום. נקיון בגדיו, ברק נעליו, זקנו המטופח והליכתו בנחת, עשו רושם של „גביר״, שאין לו דאגות פרנסה. אך לאמיתו של דבר, עבד קשה וניהל מלחמת קיום כלכלית, ונמנע ממנו להשיא את שתי בנותיו, שהגיעו לפרקן, מפאת חוסר „נדן״ (נדוניה).

אשתו אטיל היתה צדקנית גדולה ומוכרת בעיירה באדיקותה. הקפדתה בכשרות, הגיעה לשיא. היא בילתה את רוב זמנה בתפילה ובאיסוף כספים לטובת נצרכים מכובדים, שלא פשטו ידם לנדבות.

יוסף היה אחיו של הסבא מנחם — מצד אבי; אשתו אטיל, היתה אחותו של הסבא יוסל פייטק מייֶנדז׳יוב — מצד אמי.

בכל משפחת מלינארסקי, היה ביתו ידוע כ„בית הדוד יוסל״ (דעם פעטער יאסל׳ס הויז).

יוסל מת ממחלת הטיפוס ואשתו עם שתי בנותיו נרצחו על ידי הגרמנים. נותרו לפליטה

— אחרי שעברו שבעה מדורי גיהינום — שני בניו, שמואל הרש ומנדלי מלינארסקי, הנמצאים בארצות הברית.

זלמן מלינארסקי הי״ד

(השורות הבאות נמסרו לי על ידי רפאל מלינארסקי, בנו של דודי זלמן).

בסוף חודש אוגוסט 1942, נלקחו להשמדה לסלומניקי — מקום הריכוז והמשלוח — כ־500 יהודים ממייכוב וביניהם הסבא מנחם.

שמועות פשטו, שנמצא גרמני — אחד ממפקדי מקום הריכוז הנ״ל — שתמורת בצע־כסף, מוכן לשחרר יהודים מריכוז זה.

אחד הבנים, יעקב פנחס (בן הזקונים) ורפאל, הנכד, והבן של זלמן — יבדל לחיים ארוכים — נסעו לסלומניקי לשחד את הגרמני ולשחרר את הסבא. לדאבונם, לא מצאו את הגרמני הזה במקום.

באותו ערב חזר יעקב פנחס הביתה, ורפאל לא יכול היה למצוא את דודו, יעקב־פנחס, בכדי לחזור אתו למייכוב, ונשאר ללון בסלומניקי, אצל מכר. למחרת היום ניסו פעם נוספת יעקב פנחס ואחיו זלמן, למצוא את הגרמני והגיעו לסלומניקי. אך במבואות העיר נתקלו בקבוצות גרמנים, בליווי של צעירים פולנים — „היונאקים״ — והם התחילו להכותם מכות רצח. יעקב פנחס ברח, כשכולו זב דם, וזלמן התנגד באגרופיו. „היונאקים״ תפסו מעדרים מיהודים — שעבדו בכביש אותו זמן תחת פקוחם של הגרמנים — וריסקו את כל גופו. הדבר נמסר לבנו רפאל, מאחד הניצולים, שעבד אז בכביש זה.

זלמן מלינארסקי הוציא נשמתו הטהורה במקום, באחד בספטמבר 1942.

זכרו לנצח.

בני משפחת מלינארסקי במייכוב שנהרגו

הבנים של סבא:

ברל — הבכור — (נרצח על ידי הפולנים, כשחיפש אצלם מחסה), אשתו חנה, בניהם: לייבל, זיסקינד, רייזל, רבקה ושיינדל ומשפחותיהם. נשארו בחיים: שרה ביז׳ינסקי — גרה בשרונה ע״י יבנאל, עם משפחתה; מאיר יחיאל ומשה דוד בחו״ל.

פייטל, אשתו מינדל (מתה לפני פרוץ המלחמה). בניהם: יחיאל, חיים דוד, חיה והניה. ממשפחה זו לא נשאר שריד.

זלמן (נרצח על ידי הפולנים כמסופר לעיל), אשתו בת־שבע, ובניהם: חיים וריקל. נשאר בחיים רפאל מלינארסקי, בתל־אביב.

ברוך (נרצח ע״י הפולנים, כשחיפש אצלם מחסה), אשתו זיסל, בניהם: שמחה, ובת, שאת שמה לא אדע — ממשפחה זו לא נשאר שריד.

יעקב פנחס (נרצח על ידי הפולנים, כשחיפש אצלם מחסה), אשתו חנה ובניהם: בונים ובת שאת שמה לא אדע. גם ממשפחה זו לא נשאר שריד.

מקרובי הסבא:

אחיו, מרדכי מלינארסקי ואשתו זיסל. בניהם מנדיל, הניה ואטיל. נשארו בחיים: מלכה (בעלה ורשבסקי) בארצות הברית ורפאל עם בתו בקנדה.

אטיל ובעלה פנחס מזגובסקי, ובניהם שמחה ולאה. נשאר בחיים בן, חיים מזגובסקי — בפתח־תקוה.

צבי ונחדלובסקי־ורדי

משפחת ונחדלובסקי

ביום א׳ אדר תרצ״ו — 23.11.1936, הגעתי ארצה עם משפחתי. זהו ללא ספק אחד התאריכים החשובים בחיי המשפחה. הודות לכך ניצלנו מהשמדה ומההרס שהביא היטלר על יהדות אירופה כולה ועל פולין בפרט.

משפחתי כללה 6 נפשות והן:
אבא — דב ונחדלובסקי (בן יהודה)
אמא — רבקה ונחדלובסקי (לבית ברגר)
סבא — אבא של אמי, יחיאל ברגר
אני — צבי ונחדלובסקי (כעת ורדי)
אחותי (קריינדל) עטרה ונחדלובסקי
אחי, קלמן ונחדלובסקי.

סבא הצטרף אלינו אחרי היסוסים רבים. עוד זכורות לי תפילותיו לפני הנסיעה ובמשך הנסיעה, ובעיקר בנסיעה בים. הוא חי עוד מספר שנים בארץ, הספיק ליהנות מזיוה, ונפטר בשיבה טובה.

לפני עלייתנו ארצה היה חלוץ אחד ממשפחתנו, הרי הוא שמואל ברגר, שעלה כדי להמשיך בלימודיו באוניברסיטה העברית בירושלים.

כשאני צולל לימי הילדות זוכר אני את ביתנו, שהיה במרכז העיר בפינת רחוב קראקובסקה. היה זה בית מידות ורובו היה מאוכלס יהודים, פרט לשתי משפחות נוצריות. בבית זה התגוררו רב העיר והרבי של העיר. ביתם שימש גם כמקום תפילה ולימוד, והיה כמרכז רוחני ליהדות העיר כולה.

משפחת אבי ואמי ז״ל היתה ענפה ורק חלק ממנה התגורר באותו בית. באופן טבעי שימש בית־אבי מקום לריכוז המשפחה.

במשך היום שימשה החנות של הורי מקום מפגש לבני המשפחה, אשר רובם עסקו במסחר, עם האיכרים מהסביבה; ואילו בשעות הערב ובימי החגים שימשה דירתנו המרווחת, שהיתה צמודה לחנות, מקום מפגש משפחתי.

ענף נוסף, אשר שימש כגורם כלכלי לחלק מהמשפחה, היתה טחנת הקמח הגדולה (שברחוב כארשניצה) אשר נשרפה. עוד זכור לי לילה זה היטב, כיצד בכתה אמי ז״ל, על שנכרת ענף אשר כילכל משפחות רבות.

פרנסת הורי היתה מהחנות לכלי ברזל ובניין. אבל זוכר אני, שאבי עסק גם במסחר עצים. לשם כך היה חוכר יערות מ„פריצים" והיה נוסע לעתים רכוב על סוס ובידו היה אקדח ברשיון, אשר שמר עליו מכל משמר. עיסוק זה היה מסוכן (למרות שלי זכורים גם ימים יפים, עת אירגן אבי טיולים ליערות בשביל המשפחה) ולא פעם קלטה אזני קטעי שיחות בין הורי בנושא זה. לבסוף הפסיק אבי מסחר זה והתמסר לעבודה בחנות.

אני ביקרתי בעת ובעונה אחת בשני בתי ספר; בשעות לפני הצהריים — בבית הספר העממי הפולני, ואחרי הצהריים — בבית הספר העברי. ביה״ס העממי היה עבורי אחד המקומות הראשונים, בהם הרגשתי את השנאה ליהודים, כי מורי ביה״ס לא הצטיינו באהבת

היהודים. ביה״ס העברי, לעומת זאת, העניק לנו הרגשת ביטחון. יחד עם חברי לכיתה הצטרפתי לתנועת הנוער הציונית בעיר, ואני אז בן שתים־עשרה שנה.

פעולות הנוער הציוני, הן אלה שהתנהלו בקן, בימי השבוע, והן הפעולה החברתית בימי שישי — היתה להן מסגרת משותפת. וכך גם לטיולים שארגנו, כדי לצאת אל מחוץ לעיר ולפגוש נוער מעיירות אחרות. תנועת נוער זו חישלה אותנו לקראת העתיד.

זכור לי רעיון מקורי שבוצע בקן, כדי לאסוף תרומות מיהודי העיר למען קרן קיימת לישראל. למטרה זו קבעו מספר קבוצות נוער, אשר נשאו קופסאות שמסגרתם היתה עץ

איסוף כספים בשביל הקהק״ל

ומסביב נייר קרטון, ואשר הולבשו מהראש והגיעו למרכז הגוף, כדי שאפשר יהיה לנוע. בחזית הקופסא צויירו מראות־נוף מחלקים שונים של הארץ, אשר כבר אז עובדו בידי יהודים, כגון עמק יזרעאל, עמק זבולון וכד׳. בראש כל קבוצה היו בחורים מבוגרים יותר, מחופשים כזקנים. על כל קבוצה הוטל לבקר בחלק מהעיר. זכור לי, שתרמו ביד נדיבה. באחד הרחובות הותקפנו על ידי קבוצת צעירים גויים, שהיכו אותנו והשמידו חלק מהקופס־אות. דבר זה לא הרתיע אותנו. לאחר תיקון הקופסאות המשכנו במבצע בליווי מספר בחורים מהקן. מקרה זה העמיק בנו את התודעה, כי מקומנו בארץ יהודית ולא בין גויים בגולה.

ביטויי האנטישמיות בלטו באירועים, בהם הזדמנו יהודים ופולנים, כגון: בעיר היתה קבוצת כדורגל מאורגנת — עד כמה שזכור לי — „הכח״, והיא נפגשה למשחקים גם עם הקבוצה הפולנית בעיר. מתוך הניסיון ידענו שאם „הכח״ תנצח, נותקף ע״י הגויים. היינו מסתלקים איפוא מהמגרש דקות מספר לפני גמר המשחק, כדי למנוע זאת. דוגמא נוספת: בימי החורף, כשבאנו לגן הציבורי, Wojskowy, כדי להחליק על הקרח, היו מיידים בנו אבנים ולפעמים מונעים מאיתנו לעלות על הקרח, אם הופענו בקבוצה קטנה. עם עליית היטלר לשלטון גברה האנטישמיות במידה רבה, והחלה לתת אותותיה גם בחיים הכלכליים.

והנה דוגמא: בעיר היו שלוש חנויות לכלי ברזל ולחומרי בניין, כולן בידי יהודים. והנה קם פולני־נוצרי, מ. טוט, ופתח חנות דומה במרכז העיר. בהתחלה לא האירה לו ההצלחה פנים במסחר. משהרגיש את הרוח האנטישמית החדשה פתח בפעולת הסתה, בעיקר בימי השוק, שהתקיים פעם בשבוע, ביום שלישי, בו היה מציב אנשים משלו ליד החנויות של היהודים. עד כמה שזכור לי, הפיץ גם כרוזים אנטישמיים.

היהודים החלו לעמוד על בעיות האנטישמיות בכל חומרתה. זכורים לי ערבים בבית אבי שדנו בנושא זה. אבי, אשר היה עובד אדמה לפני התיישבו במייכוב, החל לרקום תכניות לעזוב את פולין ולעלות ארצה. כשהעלה את רעיון העלייה בפני המשפחה היו בהתחלה הסתייגויות. אבל באופן כללי הבינו את המצב ואת רעיונותיו של אבי.

בשנת 1935 הזדמנה לאבי אפשרות להגשים את חזונו. באותה שנה הגיע שליח מארץ ישראל וחיפש חקלאים בעלי אמצעים צנועים, המעוניינים לעלות ארצה כחקלאים. אבי נסע לווארשא ונפגש עם צבי ליברמן, נציג מושב נהלל, ונרשם אצלו כמועמד. עד היום הנני זוכר את ההדים שעורר צעד זה של אבי, שהיה נושא לדיונים במשפחה, כי רק מעטים לפניו עלו ארצה ממייכוב.

כדאי לספר כאן אירוע אשר כמעט גרם לפוגרום בעיר: באחד מימי השבוע הייתי ביחד עם אמי בחנות. נכנסה אשה נוצריה וקנתה משהו. לאחר מכן נכנס לחנות בחור נוצרי צעיר וביקש לראות סכין. הבחור החל לבחור בסכין ופתאום פתח את חולצתו ודקר עצמו בחזה מספר פעמים ונפל מתבוסס בדמו. תוך זמן קצר התאספו אנשים רבים, יהודים ונוצרים. האחרונים החלו לתת פירושים כוזבים למקרה. למזלנו מסרה האשה עדות כנה וגם הפצוע, אשר החלים, סיפר את האמת. הרוחות נרגעו, אבל במשך זמן ממושך היתה הרגשת פחד וחוסר ביטחון בעקבות מקרה זה.

באותו זמן נרשמתי, כיתר חברי, לתנועת הנוער, כדי לצאת להכשרה. לא מעטים מחברי קינאו בי, ביודעם שיש לי סיכויים טובים לעלות ארצה. ימים רבים ציפינו לבוא האישור, כי נכללנו בין העולים ארצה, וכשהתקבל — היתה השמחה רבה. בצורה קדחתנית החלו הורי להתכונן לנסיעה. קשיים רבים נערמו בעת ההכנות; החל ממכירת הרכוש ועד להשגת כל האישורים הדרושים. הזמן בין קבלת האישור ובין הנסיעה היה הקשה ביותר עבורנו, מפני שנאלצנו לעקור מהבית שמכרנו ועברנו לדירה קטנה בשכונה מרוחקת, ושם חיכינו תוך חוסר מעש למועד שנקבע לעלייה. רק הודות לזיקותנו למטרה והודות לאומץ ליבם של הורי — הצלחנו להתגבר על המשבר. הגיע היום המיוחל: אספנו את מעט המטלטלים שהועמסו על מזחלה, כי החורף היה בעיצומו, ובליווי המשפחה וחברים יצאנו לתחנת הרכבת. אחר פרידה נרגשת עלינו לרכבת לכיוון משאת נפשנו.

בימים הראשונים לבואנו ארצה התאכסנו בחיפה, אצל משפחת פייראייזן. מחיפה עברנו לנהלל, שם השתכנו אצל ליברמן, אשר הקצה לנו לול של עופות למגורים. בנהלל עשינו זמן קצר, כי אבא קנה משק בכפר ברוך. שם נשארו הורי עד סוף ימיהם. ימי ההתיישבות הראשונים היו ימים קשים, בגלל חוסר אמצעים לבסס את המשק שקנינו ואי ידיעת תנאי החקלאות בארץ. כאן יש לציין, שחלק גדול מהתקדמותנו השגנו הודות לאמי המנוחה, אשר בחריצותה ובפעלתנות ללא לאות, הצליחה לארגן את הצריף הדל וגם לעודד את כולנו לעמול קשה כדי להגיע להישגים. רק במשך השנים הצלחנו להגיע למשק משגשג.

בימי המלחמה נפסק הקשר עם המשפחה ועם סיומה נודע לנו כי רק בודדים נשארו

ממנה. אחד מהם, אחיה של אמי, אהרון ברגר, נהרג בידי בריונים פולניים, בדרכו לאחד הכפרים.

הורי וגם הילדים מילאו את חובתם בתפקידי הגנה ושמירה בימים הקשים. הורי זכו להשיא את ילדיהם לבני הכפר, אבל זמן קצר לאחר שאני התחתנתי נפטר אבי ז״ל, בשנת 1950, אחרי מחלה קצרה. העול והנטל הכבדים לניהול המשק נפלו על כתפי אמי, אשר הודות לחריצותה הצליחה להחזיק את המשק עוד 10 שנים. אבל העבודה הקשה הכריעה גם אותה ולאחר מחלה ממושכת נפטרה, בבית החולים בעפולה, והובאה לקבורה בחלקה המגודרת בבית הקברות של כפר ברוך.

שמשון־דב ירושלמי

על אשת חבר שאיננה!...

(לזכר האשה הצנועה מרת אתל לבי״א, נשמתה עדן)

שמחנו — אני ואשתי שתחי׳ — כאשר קיבלנו את הידיעה, כי ידידינו מאז, הרה״ח ר׳ אליעזר לבי״א שליט״א וביתו, עומדים לחוג את חג הפסח בתל־אביב.

היה בדעתנו לארח אותם בביתנו באחד מימי חולו של מועד, ולנצל את פגישתנו זו לשיחת רעים על ימים שעברו ואינם, ועל פעולות משותפות למען הכלל והפרט, והעיקר — לקיים מצוות „ושמחת בחגך״.

והנה בא יומו של ערב פסח ואני מנסה להתקשר טלפונית עם ידידינו אלה, על מנת לברכם בברכת החג וב„בואכם לשלום״ ולקבוע אתם את יום ושעת הפגישה בביתנו והנה, לתמהוננו הגדול, שומע אני את צלצולי הטלפון ואיש אינו ניגש... הדבר היה לפלא בעיני... ניסיתי וחזרתי וניסיתי להתקשר במשך כל שעות היום ואין תשובה! חזרתי וצלצלתי במוצאי החג כמה פעמים וגם בשעת הבוקר המוקדמת שלמחרתו ושוב כאילו שותק העולם כולו — אין תשובה מבית חתנו של רעי, ר׳ שמחה שפריר נ״י! ובלבי מתעוררים תמהון ודאגה...

כתבתי מיד לידידי ושאלתי לסיבת הדבר והוא מיהר להודיעני על מחלת רעייתו, שגרמה לביטול התכנית. בנו ובנותיו ובני משפחותיהם עלו בערב החג ירושלימה לערוך שם את ה„סדר״, תוך דאגה רבה למצב עקרת־הבית, שנלקחה לבית־החולים. הוא הודיעני, שלפי דברי הרופאים אין מצבה מעורר דאגה ובכל זאת ביקשני להתפלל להבראתה המהירה — דבר שעשיתי בלב ונפש. ביום ראשון, אחרון דחול־המועד פסח, שוחחתי טלפונית עם בנם אלכסנדר נ״י ומששמעתי ממנו שהחולה הועברה — לא לפי בקשתם כי אם לפי הוראת הרופאים — ל„חדר מיוחד״, התמלא לבי דאגה ופחד כי הרגשתי, שחייה בסכנה. שמרתי זאת בלבי והרביתי בתפילה לשלומה ולבריאותה.

רק למחרת, באיסרו חג של פסח, נודע לי שעוד ב„ליל שביעי של פסח״ ניתק פתיל חייה, והיא הובאה למנוחתה במוצאי החג (כמנהג ירושלים).

רב היה צערנו על עצם האבידה ועל חורבן בית לבי״א וכאבנו גדל שבעתיים על כי נבצר מאתנו לחלוק לה את כבודה האחרון וללוותה לבית־עולמה!

אני רואה חוב קדוש לעצמי להוציא מאוצר זכרונותי משהו מהידוע לי, על דרך חייה של אשה צנועה זו ולהעלותם על הכתב ב„ספר הזיכרון ליהודי מייכוב" שבה נולדה וחיה עד לעלייתה ארצה.

ההיכרות הראשונה

אם כי היה לי מגע מתמיד במשך הרבה שנים (עד לעזיבתי את כארשניצה והשתקעותי בווארשא בשנת 1925 וגם עד לעלייתי ארצה מווארשא בשנת 1935) עם ידידי ר׳ אליעזר לבי"א שיח׳ בענייני ציבור, הכרתי את משפחתו — אשתו המנוחה נ"ע ובניהם שייבדלו לחיים טובים וארוכים — רק לפני עלייתם ארצה (למחרת יום הכיפורים תרצ"ד).

נתגלתה אז לפנינו אחת הנשים הצנועות, בנות הדור שלפני היטלר ימ"ש, בערי פולין היהודית, המושכות בשלשלת הדורות של חיים יהודיים אמיתיים, הבנויים על יסודות התורה והמסורת, מאלו שספגו לתוכן את כל המידות הטובות שנשתבחו בהן בנות ישראל הכשרות מדור־דור, שסיסמתן הטבעית היתה — ההליכה באותה הדרך הטובה, שהותוותה על ידי אמותיהן ואמות־אמותיהן. נוסף לכך היה חן יהודי אמיתי נסוך על פניה, ואתה יחד שלוש בנותיה ובנה היחיד — כולם עוד תינוקות של בית רבן. התבלטה בין הבנות הבכירה שבהן — זהבה ז"ל — בעיניה הפקחיות הזוהרות בזוהר של אומץ לב, מרץ ורצון לפעולה, ולמעשים טובים.

כשהסתכלתי באשת־חבר זו ובילדיהם הרכים, העוזבים עכשיו את ביתם ואת משפחתם והולכים בדרך לא זרועה בשבילם (כי שום בסיס לפרנסה לא היה לפניהם) אמרתי בלבי: „הנה לפני אשה כשירה העושה רצון בעלה" ונזכרתי בדברי הנביא ירמיהו, שידידי ר׳ ליפא רשאי וחייב היה לומר לאשת־נעוריו: „זכרתי לך חסד נעוריך, אהבת כלולותיך, לכתך אחרי במדבר, בארץ לא זרועה!" ומעומק לבנו ברכנום ב„דרך צלחה" וב„פרנסה טובה"!

צעדיהם הראשונים בארץ

יסורי הקליטה, הקשים לכל עולה חדש, קשים היו שבעתיים, לתמהוננו ולדאבון לבנו, לבעלי עבר בעסקנות ציבורית וציונית... כל ה„מטען" שלהם של עסקנות כזו כאילו „נפל הימה" בדרכם ארצה ואין זכר למעשים אשר עשו בהיותם בחוץ־לארץ. עסקנים אלה ניזונו ב„הבטחות" ובאימרה השגרתית: „תבוא מחר!" וכך ניזון גם ידידי זה בהבטחות שונות עד שמצאו בשבילו מקור פרנסה שהוא בבחינת „בור שומן" ממש (שמאלץ־גרוב בלע"ז) — מסעדה בשביל פועלי ה„פועל המזרחי" ברמת־גן, העוסקים בבנייה בסביבה זו.

בר"ח כסלו תרצ"ד פתח ידידי את המסעדה ברמת־גן ואשתו עם בנותיה הרכות נטו את שכמן לעבודה. ועבודה לא חסרה להן, כי לא חסרו גם הנזקקים לסעודה, אלא שלרוע המזל, רב היה ביניהם מספר מחוסרי העבודה, שאין ידם משגת לשלם. הגברת יזכירוביץ ז"ל לא יכלה להשלים עם הרעיון, שאין להשביע את הרעב כשאין בידו לשלם. היא נזכרה בהתנהגותה של אמה, שביתה היה פתוח לרווחה לכל נזקק, ומה גם ששמעה פעם כי גדולה הכנסת־אורחים מ„הקבלת פני השכינה". על כן הלכה בדרכי אמה הנדבנית והאכילה את הרעבים ללא תשלום. ברור שהגרעון הלך וגדל ולפני חג הפסח חוסלה המסעדה והם עברו לגור בשכ׳ פלורנטין שביפו—תל־אביב.

מידת הכנסת האורחים שלה

עברו כבר למעלה משלושים שנה ואינני יכול עדיין להשתחרר מהרגשות שעוררו בי התנהגותה הנפלאה ומידת הכנסת האורחים שקיימה בי עצמי המנוחה אצילת הרוח, ואני מרגיש חובה שבלב לספר על כך ברבים.

כשעליתי ארצה בי"ד אדר תרצ"ה לא ידעתי את המקום שבו אמצא את פרנסתי. גרתי למעלה מחודשיים במגדיאל. הואיל ותל־אביב היתה גם אז מרכז המוסדות העליונים, ובה התגוררו האישים שיכלו לסייע לסידורי, הייתי מבקר בה מספר פעמים בשבוע ולפעמים הייתי נשאר ללון במקום. ידידי ר' ליפא שיח' לא נתנני ללכת לשום מקום אחר, אלא להתאכסן בביתו.

לא אשכח לעולם איך נתקבלתי בבית הזה ואת הטיפול החם והלבבי של המנוחה נ"ע בי. איך חקרה ודרשה אותי מה הם המאכלים אשר יטעמו לחכי ואיך הצטערה, אם ח"ו השארתי משהו מן המנות הגדושות שנתנה לי; וביום שנשארתי ללון בביתם, מסרה לי את המיטה המשובחת ביותר של ילדיה, ובדקה בשבע בדיקות את הכרים והכסתות. וכאשר קמתי בבוקר, דאגה שאשתה כוס תה עוד לפני התפילה וכשגמרתי את התפילה, כבר היה הכל מוכן לסעודת־הבוקר, וכך גם בשאר הסעודות. לא פעם חשבתי בלבי, שאילו היתה מזדמנת אשה כמוה למי שקבע, ש„אשה עינה צרה באורחים", היה בוודאי משנה את דעתו על הנשים!...

בימי האסון

ראיתי את ההורים השכולים והאומללים באבלם וביגונם אחרי אבדן בבת־עינם, זהבה שן־שנבוים הי"ד, ביום המר והנמהר של ח' באב תשט"ו, כאשר יד רצחנית פגעה באווירון „אל־על" ורצחה 58 נפשות מישראל, ובתוכן אותה בת ציון המצויינת זהבה, בעלת לב הזהב המעוטרת במעשים טובים.

לא כאבלם של הורים, שעולמם חשך בעדם בצורה פתאומית ואכזרית היה אבלם של ההורים האלה. הם לא ראו באסונם הגדול הזה אסון פרטי, אסון של הורים שאיבדו את בתם בתאונת־אוויר, אלא הרגישו בהושם הטבעי כי באותו יום מר ונמהר העלו על עקידת העם את בתם הבכירה נ"ע, בת ישראל כשרה אשר נפלה קרבן לשנאת ישראל.

וכל מי שהתבונן בהם הרגיש מה שמתהווה בלבם, וכך ראיתים גם אני בזמן ההלוויה והקבורה בקבר־אחים שבקרית־שאול.

אמה המנוחה, נשמתה עדן, נשאה בלבה ביגון ובגאון את כאבה בהרגישה, כי „זהבה שלי היא אחת הקרבנות הקדושים של עם ישראל לפני גאולתו".

תרומתה ל„ספר הזיכרון"

ידוע לכולנו עד כמה שמרה על בריאות בעלה, אלוף נעוריה שיחי', ובכל זאת, לא רק שלא מנעה בעדו לעבוד למען „ספר הזיכרון" לקהילות מייכוב, כארשניצה וקשוינז' אלא שהוסיפה וזירזה אותו לעבודה זו וגם סייעה לו בסיוע שיש בו ממש להעלאת זכרונות המעשים שארעו בעיר מולדתה.

האשה היקרה והצנועה מרת אתל בת קיילה (לבית מלינארסקי) לבי"א נלקחה מאתנו ללא־עת ובאופן כל כך פתאומי. היא לא זכתה לראות בהופעת הספר ובפרי עמלה.

תשמשנה השורות הללו לנר־זיכרון לזכרה, לדברי עידוד וחיזוק לבעלה, בנה ובנותיה ומשפחותיהם ולמקור ידיעות לידידיה ומוקיריה על חייה הצנועים ורבי־המעש!

דב מקורי

זהבה שן הי"ד (לבית לבי"א)

ראיתיך גולדל'ע יאסקיראוויטש

ראיתיך גולדל'ע, בת השלוש, משעשעת את הסבא מנחם, כשאת יושבת על ברכיו, ובמחיאות כפיך הקטנטנות, שרתם יחד את השיר "פאטשן פאטשן קיכעלעך".

כשהיית רק בת ארבע, כבר אי אפשר היה ל"רמותך" בידיעת ה"אלף בית". אני זוכר איך התחשק לו, לסבא — מתוך אהבה ללא מצרים לנכדתו האהובה — ל"רמותך", בהצביעו בסידור הגדול על האות "מ", באמרו: "הנה זה הוא "ב" גולדל'ע". וכפליים היתה הנאתו ושמחתו, מלחמתך והתנגדותך, באמרך: "זו אות "מ" סבא'לה, כי כך לימד אותי האבא" ו... הסבא נכנע...

ראיתיך גולדל'ע עם תעודותיך שהבאת מבית הספר בסוף כל שנה. אפילו ציון טוב אחד לא נמצא שם, רק טוב מאד ומצויין — מלמעלה עד למטה. תמיד התלמידה האהובה והראשונה בכיתה.

ראיתיך זהבה יזכירוביץ

ראיתיך זהבה, כתלמידה מצטיינת בגימנסיה בתל־אביב; כמדריכה בחסד ב"בני עקיבא" וכפעילה ב"הגנה", בעלת תחושת אחריות וחובה.

ראיתיך בעבודתך המסורה למען העולים החדשים, כעובדת לדוגמא בסוכנות היהודית.

ראיתיך זהבה, בסידור מסמכים רפואיים לעולים, הנזקקים לטפולים מיוחדים. את פניהם קיבלת, עוד בבטן האניה וטרם דרכו על אדמת המולדת. ראיתיך מטה אוזן קשבת לעולים החדשים שהתדפקו על דלת משרדך — איש איש וסיפורו, וכל סיפור עולם שלם. באהבת האדם ובכושר המעש, עזרת לנצרכים אלה.

ראיתיך זהבה שן

ראיתיך זהבה שן, בשנת 1949, באולם ההמתנה בנמל ניו־יורק. עת חכית מספר שעות לקבלת פני, עד שהגיע תורי לירידה מהאניה. כמה שמחת, על דרישת השלום האישית, שהבאתי לך מהוריך (דודי) במולדת.

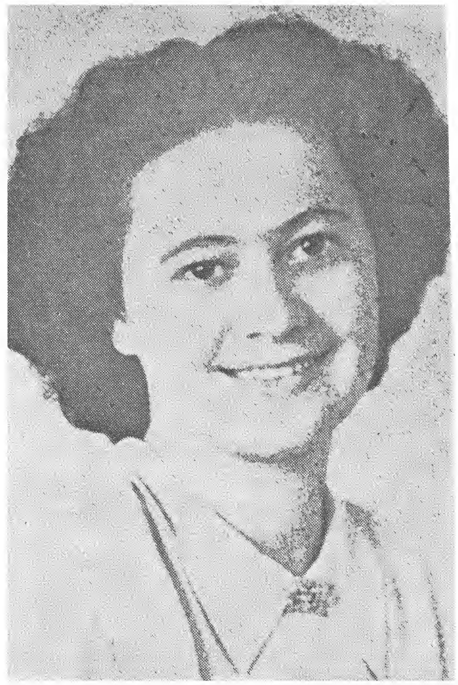
ראיתיך מספר שנים באמריקה, בהסתדרות העברית. תחילה בתפקיד צנוע ומשני, ובמהירות עלית לתפקיד המזכירה הכללית של ההסתדרות העברית בארצות הברית.

ביתך בניו־יורק היה בית ועד לסופרים, משוררים, מו"לים, אמנים ועסקני ציבור, שהעברית משאת נפשם, ומקום פגישה לישראלים, שביקרו בארצות הברית.

כאביך יבדל לחיים ארוכים — כן גם שעותיך היו ארוכות ביותר, ובעלת כושר ארגוני בלתי רגיל היית.

בהופיעך, זכתה ההסתדרות העברית בארצות הברית לאדם, לו ציפתה במשך שנים כה רבות, לאישיות שתניע את גלגלי מנגנונה המסועף.

ראיתיך בסידורי משרד יום־יומיים, בעניינים חשובים ופחותי ערך. דבר לא נשאר ללא פיתרון, היית מציאותית, לא נהגת בלך ושוב, לגבי אלה שפנו אליך. במקרה ונתקלת בבעיה רצינית ומסובכת, התקשרת בטלפון עם המומחים לדבר — שהיו רשומים בפנקסך — וביקשת קביעת הזמן והמקום לסידור הבעיה.

זהבה שן (יזכירוביץ) ז״ל

הכנסת סדר בכל הענפים והמחלקות, שמעמסת אבק כיסתה אותם. הרחקת את האבק, והתנועה „כמכונה" התחילה לפעול...

שהתענגו על העברית ה„צברית" והספרותית שלך. במחיצתך הרגישו כאילו נמצאים הם במדינת ישראל. חנך האישי, לבושך האלגנטי והצנוע כאחד, הופעתך השקטה, פקחותך הגברית ולבך המקשיב, הקסימו כל אלה שסובבוך, וראוך כגביש מלוטש המבהיק לכל עבר.

ראיתיך בפגישות ציוניות, בהצגות של אמנים ישראליים, בכינוסים למען מגביות ישראליות שונות, שנערכו לפעמים באולם מפואר, בעריה הגדולות של ארצות הברית, ולעתים בתור מארגנת של המפעלים האלה; דאגת אפילו לפכים הקטנים, כגון כך וכך כסאות על הבמה, התפאורה, הפרחים, הקריינים, הזמרים, הכנרים ואת פלוני, הישיש הציוני, יש להביא באמצעות אישיות מכובדת ולהושיבו על הבמה וכו׳ וכו׳. בפעלך ובארגונך לא נשכח דבר, הכל היה צריך לעבוד ללא תקלות, לפי התכנית שהכנת — מהפתיחה עד לסיום.

ביזמה ועמל רב, ברטט של קדושה, הכנת את הקונגרס העברי העולמי השני בירושלים, ובטוסך לשם — קופחו חייך הרעננים והשארת מאחוריך חלל ריק.

בח׳ באב תשט״ו — בשמי בולגריה — בשחקים של מדינה סוציאליסטית, נערך הטבח האיום על מטוס אל־על, בו נהרגו חמשים ושמונה איש וביניהם זהבה שן, שרקמה לעצמה פרשת חיים נפלאה.

במותה של זהבה, עטורת ההילה לראשה, נפל גם הכתר מעל משפחת לבי״א (יזכירוביץ) הדוויה.

איטה שרמן לבית הורוביץ

לזכר הורי

לאחר אימת השואה חזרתי לכיכר אשר בעיירתנו מייכוב. עוד היה שם העץ, גם הספסל נמצא באותו מקום. ישבתי, התבוננתי סביבי, וראיתי שהטבע נשאר כפי שהיה. אך אנשינו, היהודים, לא היו שם. אילו יכול היה הטבע לדבר אין ספק שהיה לו הרבה מה לספר. הפלגתי בזכרונותי לתקופה שלפני המלחמה. נזכרתי בבית הורי ובכל בני המשפחה שניספו.

בית יהודי חם היה ביתנו. אבי, ר׳ בייניש הורוביץ, ואמי שרה מלכה, הרבו לדאוג לחינוכם הדתי של הילדים ולעתידם. אך לא שכחו גם את הזולת. ביתנו היה בית פתוח לאורחים ולנצרכים בימי שבת, חג ומועד, ובו מצאו סעד תלמידי ישיבה, שהיו אוכלים „ימים״ (טעג). אבי מצא את פרנסתו ביגיע כפיו. היה לו בית חרושת לסודרים. במפעלו הקטן נתן יד ועזר לכל דורש. בחורים רבים למדו בבית החרושת שלו את המלאכה, ולאחר זמן הפכו להיות בעלי מקצוע והחלו לעבוד באופן עצמאי. לזכות אבי ייאמר, שהוא נתן בידי רבים קרדום לחפור בו, מקצוע שיאפשר קיום בכבוד.

משפחתנו היתה משפחה מאוחדת. קשורים היינו זה בזה, ומה גם שהיינו עדים ליחס של כבוד והבנה מצד ההורים, בינם לבין עצמם.

גם סבי היה מיושבי מייכוב. סבי (אבי אמי) פישל קופלוביץ, היה אדם אמיד, סוחר טקסטיל. ביתו היה בית קומות ולו שתי חצרות. אהוב ומכובד היה על כל מכריו. זאת נוכחתי לדעת ביום פטירתו. קטנה הייתי, אך זכורני כי בשעת ההלוויה נסגרו כל בתי העסק היהו־דיים, התלמידים שבתו מלימודים והשתתפו בהלוויה.

לפני המלחמה עזבה משפחתנו את מייכוב ועברה ללודז׳, אך עם פרוץ השואה, כשכל אחד חיפש לו מפלט, שבה המשפחה למייכוב. ומשם, יחד עם כל ידידיהם ובני משפחתם, יצאו לדרך הנוראה, ממנה לא שבו.

יהי זכרם ברוך.

שמות בני המשפחה:

אבי המשפחה, בייניש הורוביץ; האם, שרה מלכה; הבנים: קיילה, ביילה הינדה, יצחק (גר בניו־יורק), שיינדיל, איטה (שרמן, רמת־גן), אסתר, ענזיל.

משה שפיגל

יונה פרידריך ז״ל

שלושים למותו

יונה ז״ל היה מיחידי סגולה, אשר מטרת חייהם לעזור לכל החלשים, שאינם יכולים ליצור בכוחות עצמם בסיס לקיומם ולעתידם.

הוא גילה יוזמה ברוכה ותושיה רבה בפעולת העזרה לטובת הנצרכים. הוא עודד אותם, הראה להם דרכים שונות כיצד להחלץ ממצבם הקשה, וטרח ללא לאות כדי להעלותם, הן במובן הרוחני והן במובן החומרי.

יונה ז״ל לא חס על כספו, אשר רכש במשך שנים בחושו המסחרי הבריא — ואפילו בשנים הרעות ביותר — על מנת לעזור לזקוקים לעזרה. בכך הלך בדרכו של אביו, ר׳ אברהמצ׳י ז״ל, שנודע במידותיו התרומיות.

בצורה בולטת ביותר התפרסם יונה ז״ל כמציל ומושיע ליהודי מייכוב מכל השכבות והגילים בימי היטלר, במלחמת העולם השניה, במחנות העבודה והריכוז בהם עבר ופעל.

פלאשוב, אושוויץ ומאוטהאוזן היו התחנות שבהן הוזכר שמו ביראת כבוד בפי אלה שקיבלו ממנו עזרה וסעד בצורות שונות; הוא הקדיש את כל עתותיו לעזרה אנושית גדולה ורחבת היקף, ובפעולה זו סיכן לא פעם את חייו.

פעמים אחדות נידון למוות ע״י אנשי ה־ס.ס. ומנהלי המחנות הגרמניים ורק בדרך נס הצליח להחלץ מזרועות המוות. אך כל כוחו וקשריו לא הספיקו לו ברגע המכריע להוציא מצפורני המוות את הוריו הדגולים ואת אחותו מניה והם נשלחו למחנה המוות בלז׳ץ ושם ניספו.

ויורשה לנו להצהיר ביראת כבוד מוחלטת ביום השלושים לפטירתו: כאן נטמן ענף חשוב מהגזע העתיק של משפחות פרידריך־שפיגל אשר הבין והשכיל לדעת את מטרת חייו של האדם והגשים את סיסמת היהודי המסורתי: „ואהבת לרעך כמוך״.

ינעמו לו רגבי עפרו.

אריה שנטאל

משה סרבטקה ז״ל

היכרותי הראשונה עם משה סרבטקה ז״ל היתה בעודי נער. היה זה בכפר מולדתו נאשיכוביצ׳ה, שבסביבת מייכוב, בו שימש אבי ע״ה במשך תקופה מסוימת לבלר־היערות שבסביבה, שהיו חכורים ע״י סבי ז״ל.

באחד הבקרים של ימי חג־הסוכות — בוקר נפלא של סוף קיץ — ליווינו, אחי הגדול ואנוכי, את אבינו לכפר הסמוך לתפילת־החג בציבור. גני הפירות המבשילים מסביב והיערות המאפילים באופק מילאו את לבנו, לב נערי העיר, עליצות אין־קץ, ובעודנו מהלכים בשבילי הקמה המבשילה ועל פני שדות השלף, קלטה אזננו קול תפילת־החג הנשאת ברמה. למראה תמהוננו נתחייך אבינו וציווה עלינו להחיש את צעדינו ומיד נתגלתה לפנינו קבוצת המזמרים — ר׳ שלמה־יוסף סרבטקה ובניו — יושבים ומחכים לנו בצדי השביל. נסתבר, כי ר׳ שלמה־יוסף, ששימש בעל־תפילה ובעל־קורא במנין הכפרי, ניצל את שעת ההמתנה לשינון תפילתו, כשבניו חוזרים אחריו בקולי־קולות... פגישה זו נחרתה במיוחד בזכרוני, עקב הרושם העז שעשתה עלינו קבוצת המזמרים. האב, יהודי בעל הדרת־פנים, זקנו הלבן יורד על מידותיו, אך פניו חכליליים ועיניו נוצצות כעיני נער צעיר, ובניו — שלושה נערים תמירים — הפליאו אותנו בעליצותם ובמאור פניהם.

לימים נתברר לנו, כי ר׳ שלמה יוסף, שפרנסתו היתה על חנות כפרית קטנה, היה משכמו ומעלה משאר היהודים בכפרי הסביבה בתלמוד ובידיעותיו התורניות, ולא אחת התפלאנו כיצד נקלע יהודי מסוגו לכפר נידח כזה. את לבנו — לב נערים, האמונים על הלימוד בכותלי ה„חדר״ הקודרים, לקח ר׳ שלמה יוסף במזגו הטוב ובעיקר במשליו ובסיפורי

משה סרבטקה ז"ל

האגדה והמדרש שהיו שגורים על פיו. ואכן יהודי המדרש היה, ולימים, בהתקלי במסתו של ח"נ ביאליק על ההלכה והאגדה, נתייצבה לפני דמותו של ר' שלמה יוסף כמסמלת את צדו המאיר של התלמוד.

את מאור פניו ומזגו הטוב הוריש ר' שלמה יוסף לגדול שבבניו — למשה. משה, שהיה אז עלם תמיר כבן 19, ביישן במעמד מבוגרים, אך גלוי וחופשי כלפי בני־גילו וצעירים ממנו, גילה לנו את ידידותו, פרש עלינו את חסותו ועמד לנו כמגן בפני „שקצי" הכפר, שניסו לחרוץ לשון נגדנו.

תקופת שהותנו בכפר לא ארכה זמן רב, אך את כל ימיה עשינו בחברת משה ואחיו. הללו, שדרכי הטבע וסודותיו היו נהירים להם, רצו בכל מאודם להכניסנו בסודם. בתשוקת ראווה של בעלים פרשו אותו לפנינו, על מכמניו ואוצרותיו, כאילו היו כביכול יוצריו. פצועי ברך וקרועי בגדים הלכנו אחריהם במשך ימים ארוכים בשדות וביערות. טבלנו בבריכות מרופשות ובפלגים קרירים. רדפנו אחרי ארנבות, טיפסנו על עצים בחיפוש אחרי קני צפרים וירדנו גאיות לפתחן של מאורות שועלים וזאבים. הלעטנו את עצמנו בפרי הגנים והיער ושתינו במלוא צמאוננו, צמאונם של נערי עיר הכלואים במשך כל ימות השנה — ממשתה הטבע שנזדמן לפנינו באורח כה בלתי־צפוי.

אין פלא, שעד מהרה נצמדנו בכל לבנו — לב נערים כמהים לאהבה — למשה, לא רק בשל בקיאותו באוצרות הגן והיער, ולא רק בשל זריזותו ומזגו הטוב, אלא בעיקר בשל עמידתו ללא־חת בפני נערי הכפר „השקצים". הללו יראו מפניו, ולרוב גילו לו חיבה וידידות ואנחנו, שלא היינו רגילים בכך, היינו תמהים לגילויי החיבה מצד גויי הכפר כלפיו. בכל

מקום בואנו נתקבלנו בידידות בזכות חדוות החיים שהיה שופע. על אף תמימותנו הנערית, לא קשה היה להבחין במבטי הערגה ששלחו בנות הכפר אל העלם היהודי התמיר.

כשבועיים־שלושה אחרי סוכות חזרנו העירה ובזכרוני נשארה תקופה קצרת־ימים זו כאחת התקופות היפות ביותר בחיי, ולא רק בזכות המנעמים שנפלו אז בחלקי, אלא בזכות ידידותו הנפלאה של משה, שנצטייר בלבי כדמות מאירה, ולא בלבי בלבד: בבקרי לפני שנים אחדות אצל אחי הגדול באחת מארצות אמריקה הדרומית סח לי הלה, כי לעתים קרובות הוא נזכר באותם השבועות הנפלאים בנאשיכוביצ׳ה ומעלה את זכרו של משה באהבה רבה, כגיבור נעוריו.

פגישתי השניה עם משה סרבטקה ז״ל היתה כעבור 20 שנה בקירוב. באחת השבתות הופיע בדירתי בהדר הכרמל בחיפה, עם אשתו ושני בניו. השנים וקשיי החיים נתנו בו את אותותיהם — לא היה זה עוד עלםביישן, הרודף אחר ארנבות. לפני עמד גבר במלוא אונו, פניו חרושים קמטים, שעליצות נעוריו עומעמה אמנם, אך עדיין נשתיירו בו מזגו הטוב ומאור־פניו, ועד מהרה נקשרה בינינו ידידות שארכה עד יום מותו.

הסתגלותו לתנאי הארץ היתה מפליאה, למרות הקשיים הרבים בהם נתקל. היו אלה שנות השלושים, שנות מאורעות־הדמים בארץ, והפרנסה לא היתה מצויה. הסתפקותו במועט וכוחותיו הפיזיים עמדו לו בשנים הראשונות לעלייתו, בהן מצא את לחמו בחפירת תעלות ביוב ויסודות לבניין. הקומפרסורים טרם נראו בארץ, והחופר היה נאלץ לנקר באדמה הסלעית ולעמוד במשך ימים תמימים כפוף על מעדרו. בעבודת־פרך זו עבד תקופה ארוכה ללא שמץ של מרירות ורוגז. לאשתו, שהיתה מצרה לו, היה עונה בבת־צחוק טובה ובהבטחה שהוא מקבל עליו באהבה את כל חבלי ההסתגלות לאדמת־המולדת.

לימים נטש את עבודת החפירה; הצליח לרכוש סוס ועגלה והיה מוביל משאות במעלותיה ומורדותיה של חיפה. גם עבודה זו לא היתה מן הקלות. מאורעות־הדמים נתרכזו באותה תקופה בסימטאות חיפה, מקום מחייתו, אך משה היה שמח בחלקו, לא גילה מורך ופחד והיה עושה את מלאכתו תוך כדי היריות וההתפוצצויות על סביבותיו.

עם שיפור המצב הכלכלי בארץ הצליח משה להשתחרר מעבודת העגלונות, רכש אוטו־משא, תחילה במשותף ואח״כ לבדו, ונעשה בעל אוטו־משא שפרנסתו מצויה בשפע.

עתה נתגלה האיש בכל טוב לבו. הוא היה נענה ברצון לכל מבקש, אם במתן גמילת־חסד ואם בהושטת עזרה ובהשגת הלוואה, והיה משמש ערב לרבים. את הביישנים והמהססים לפנות אליו היה מעודד באמרו: לכם, העולים החדשים, לא יתנו הלוואה, כי אינם מכירים אתכם, אבל אותי הם מכירים. ביתו היה פתוח לכל ורבים מצאו אצלו מחסה עד עת מצוא ואף כי התגורר בדירה צנועה בת שני חדרים, אירח בה במשך שנה תמימה משפחה בת שלוש נפשות עד שמצא עבורה דירה. עם העלייה המוגברת, שהביאה גם חלק מקרוביו, היה מנהג בידו לצייד אותם בכלי מטבח ובישול, ובפשטותו הטובה היה אומר: קודם כל על האדם להעסיק את אשתו בבישול, אזי ממילא יהיה לו מה לאכול, וכשיאכל, תהיה השמחה שרויה במעונו, ואין השכינה שרויה על אדם שהעצבות השתלטה עליו.

כאלה וכאלה היו מעשיו, והכל בצנעה ובמאור־פנים.

במשך כל אותה תקופה הייתי נפגש עמו ונוכחתי לדעת, כי למזגו הטוב נמסכו עתה נסיון־חיים וחכמת־חיים, שביטויים היו מתינות ואורך־רוח, סגולות אשר בגללן התחבב על מכריו והן שעשוהו לבורר בחוג עבודתו.

גאוותו היתה על שני בניו — נערים תמירים כמוהו — שנתגלו כתלמידים נבונים ונדמה היה, כי שפר עליו חלקו בחיים.

בדברו פעם — בראשית תקופת נהגותו — על חוסר נסיונו בנסיעה בכבישים, אמר: אילו הייתי לבדי בכביש, לא הייתי ירא — הצרה היא, שאינני בודד, מצויים בו גם אחרים, מפגיעתם של הללו אני מפחד. והיה באמירה זו מן הסמל — לפגיעה האורבת לו לאדם מן „האחרים". ניבא לבו ולא ידע מה שניבא. בשלהי 1947 פגעו האסון בכל כובדו. בנו הצעיר, אלימלך, עלם בן קרוב ל־17 שנה, נפל קרבן לרצח הבוגדני בבתי הזיקוק בחיפה.

מאז מת עליו בנו האהוב התחיל האיש דועך. אמנם לא עזבו מזגו הטוב ולמראית־עין גם שבה אליו רוחו הטובה, אך נפשו בכתה במסתרים. בעברו ליד בית־העלמין במבואות חיפה, היה נוטש לשעות את תא־הנהג ומתייחד עם קבר בנו. למבחין בנפש האדם לא קשה היה לראות, כי אין זה עוד אותו משה בהיר הנפש.

כך עברו שבע שנים, בהן הצליח מבחינה חומרית. גם את הנהגות עזב ונעשה שותף לבית־חרושת לקרח, כי רב־פעלים היה האיש, אך לבו בל עמו, עד שתקפה אותו מחלתו ותוך ימים ספורים נסתלק מעמנו.

משה סרבטקה ז"ל היה עדין־נפש, בעל אצילות טבעית ופשטות נעלה, המזג הטוב, חכמת־החיים והמתינות נמזגו באופיו ועשאוהו ידיד למופת.

נפטר כשהוא בן חמשים וחמש שנה בלבד.

א ר י ה   ש נ ט א ל

אלימלך סרבטקה הי"ד

בנם של משה ז"ל והדסה תבל"א. נולד באוקטובר 1931. אחרי סיום לימודיו בבית־הספר „נצח ישראל", המשיך להשתלם בביה"ס המקצועי שליד הטכניון.

במשך שנים היה חבר בתנועת הצופים ומדריך בה, חודשים מספר לפני מותו נכנס כחניך לבתי הזיקוק בחיפה ועל אף גילו הרך מילא באמנות תפקידי הגנה במקום.

ניספה בטבח הגדול שערכו הפועלים הערביים בבתי הזיקוק בחיפה, ב־30 בדצמבר 1947. היה מאלה שעמדו בגבורה על נפשם.

הכרתיו, ראיתיו בצמיחתו.

ראיתי את הילד, את דמות הנער הצעיר, והנה היא הופכת ופורחת בכל התפארת של חן נעורים. זוכרני את דמותו האיתנה והתמירה, ואת פניו השחומים שמתוכם מאירות עיניו הכחולות. עקבתי אחר התפתחותו הרוחנית וידעתי את התקווה הנארגת והולכת בלב הוריו לגבי בנם הגדל.

עוד בהיותו נער רך בשנים, כבר נסתמנו בו סגולות יקרות — חריצות, משמעת, אחריות, והעיקר — אהבה: אהבה להוריו, למולדתו, לעמו ולכל אדם.

שלם בנפשו ובגופו, קסמו לו החיים ורוחו ערגה לקראת העתיד. והנה על מפתנו הכרי־עוהו בני־עוולה.

ראובן (גצל) לויט

זכרונות נעורים

חונכתי בבית מסורתי ודתי, אם גם לא חרדי קיצוני. אמא שלי היתה אדוקה מאד והקפידה בדיני כשרות, בהלכות חגים ובניהול הבית בכלל — אפילו על קוצו של יוד. צמה בכל ימי הצום, בלי יוצא מהכלל, אבל כלפי אנשים אחרים היתה ליבראלית וסובלנית. מימרה אחת היתה תמיד שגורה בפיה: „ס'איז נישט מיין וועלט" (אין זה עולמי), ולכן איני חייבת לדאוג שישרור בו סדר. ביחס זה הצטיינה גם כלפי ילדיה. „אני מוכרחה ומשתדלת לתת להם הוראות ולהראות להם את הדרך הנכונה בה ילכו, אבל הם אנשים בפני עצמם, העומדים ברשות עצמם והם רשאים להחליט איך להתנהג". כל אחד מאתנו השתדל שלא להכאיב לאמא, חס וחלילה. אם עשינו משהו שהיה נגד השקפת עולמה השתדלנו שאמא לא תראה את זה. לא מתוך פחד, רק כדי שלא לגרום לה צער ואכזבה. ההיפך מזה היה אבא; הוא דרש מאתנו כניעה מוחלטת לדינים ולמנהגים. הגיב באופן חריף וביד חזקה, ולא בדמעות כמו אמא. הוא דרש ולפעמים צעק ואמא בכתה והגנה עלינו. במשך הזמן הושפע גם אבי מדרכיה של אמא ונעשה סובלני יותר.

כשאחי ואני גדלנו והתבגרנו נהפך ביתנו למעין מועדון של מיטב הנוער בעירנו. מוניק כצנגולד, זיבנברג שמחה, וולף בלאדי, איצי שיינפרוכט וכו' וכל הבורשטיינים, השתתפו בו. היו ויכוחים סוערים על כל הבעיות העומדות ברומו של עולם. כל ספר חדש שהופיע בעולם, כל תנועה חדשה, כל תופעה מעניינת בעלת אופי חברתי, סוציאלי או תרבותי בכל פינה שבעולם — זכו לתגובתנו הערה.

זמן קצר בלבד למדתי אצל אבא'לה מלמד. אח"כ עברתי לחדרו של ישעיה־שמואל הרשנהורן, אשר למרות אדיקותו הצטיין באופקים רחבים והציץ גם בספרי השכלה ולימוד. גם יחסו ללשון העברית היה חיובי. ממנו עברתי לחדרו של ר' יחיאל, שהיה איש צדיק אבל אדוק והולך בתלם.

אחרי שביליתי זמן קצר בלימודי גמרא ומפרשים בבית המדרש, התחלתי לחלום על השכלה כללית. הצטרפו אלי עוד שני בני־גילי: מרדכי ראפאלוביץ ואיצ'ה קורנפלד, והתחלנו ללמוד. בכסף מלא קיבלנו אצל המורים של הגימנסיה הממשלתית שעורים בכל המקצועות. הם הכינו את שלושתנו לבחינות לכיתה שישית של הגימנסיה. הלילות הפכו לימים; למדתי 20—22 שעות ביום. מכל השלושה רק אני עמדתי בבחינות ונתקבלתי לגימנסיה. זוכר אני את שמחתו הגדולה של אבי, כשקיבל את הידיעה שעמדתי בבחינות. פניו קרנו מאושר ומגאווה. עובדה מעניינת ואופיינית: כל ימי התלבשתי בלבוש מסורתי; קפוטה וכובע יהודי. כשהלכתי לבחינות לגימנסיה עשיתי עיסקה עם השומר: נכנסתי אליו בלבוש שלי, השארתי אצלו במרתף את הקפוטה עם ה„היטל", לבשתי מעיל קצר (מארי־נארקה) ועליתי למעלה לבחינות. כשגמרתי את הבחינות ירדתי והחלפתי שוב את בגדי והגעתי הביתה בלבושי היהודי.

לאחר הגימנסיה נרשמתי לבית ספר גבוה למסחר בקראקוב ברח' שפיטלנא 2. אבל דומני שהפסקתי כמעט עוד לפני שהתחלתי, עקב מות אמי.

ב־1947 עליתי ארצה מאיטליה. מאחי יענטשע, מת״א, קיבלתי סרטיפיקאט על שם בדוי.

אבי השתתף באופן פעיל בחיי החברה בעיר, היה חבר מועצת העירייה, ודומני גם „לאבניק״ במשך זמן מסויים. היה שייך לוועידה המייעצת של בנק פולני, אחרי כן היה גם בהנהלה של בנק יהודי, כיהן שנים רבות כחבר הנהלת הקהילה היהודית ובמשך כמה שנים גם כיושב־ראש שלה.

אמי, למרות שלא לקחה חלק פעיל בחיי החברה בעיר, היתה מקובלת מאד על כל החוגים בשל אופיה הנוח, והיתה מקבלת כל אדם בסבר פנים יפות ולא השיבה פני איש ריקם. תמכה בכל הזקוק לתמיכה ככל שהשיגה ידה. זכורני, שאחרי הלווייתה הלכו גם הרבה נוצרים מקומיים. זו היתה תופעה נדירה מאד. מבחינה כלכלית נחשבו הורי לבני המעמד הבינוני, ולפעמים אפילו לגבוה מאד. היו עליות וירידות, די דראסטיות. לא פעם צבט אבי בלחייו „כדי שהצבע יחזיק מעמד״. אבל בכל המשברים שפקדו אותם לא נפלה רוחם והתנהגו בכבוד. אמא עמדה כמשענת ליד אבא.

מהימים שלאחר מלחמת העולם הראשונה נחרתו בזכרוני כמה מאורעות: סיום המל־חמה ותפיסת השלטון ע״י הארגונים הצבאיים הפולניים; הופעתם של ה„יורים״ (Strzelcy) וה„סוקולים״ שהגיעו מקראקוב ובראשם יוזף פילסודסקי, רכוב על סוסו הקטן ובאמצע ה„רינק״ נשא את נאומו וקרא לנוער להצטרף ל„סוקולים״ וללחום שכם אחד למען שחרור פולין; הורדת הנשק ע״י הארגונים הצבאיים הפולניים בסיום המלחמה מעל חיילי וקציני הצבא של אוסטריה ובריחתם הנחפזת.

מאורע חשוב נחרת עמוק בזכרוני ובלבי מהתקופה ההיא, והוא — הפרעות ביהודים בימים 1—3 במאי 1919 (ר׳ מאמרים בספר זה, החל בעמ׳ 115).

כאשר חלפו ימי האימים, עלתה והתחזקה הרגשה, שלא ציפינו לה קודם. לחיינו כבר לא נשקפה סכנה מוחשית ומיידית, אבל המחשבה — המחשבה השחורה והנוקבת הזאת, והכאב הזה שבלב! למה? למה אנחנו נידונים לחיי כלבים? ומדוע איננו יכולים ואיננו רוצים לשנות את חיינו, שיהיו קצת אנושיים? האם לנצח נהיה מוכים ומושפלים ואסירי תודה לכל מי שהשוט בידו ואינו מצליף בו על גבנו? הלעולם לא נתעורר לעלות ולבנות את ארצנו ולא להיות מופקרים לכל רוח רעה? האמנם עם הננו? ובאיזו זכות אנו מתריעים על עצמנו שאנו עם נבחר? עלבון צורב, חטא שאין לו כפרה חשתי.

למחרת התחלנו לצאת ממחבואינו. צעדנו על יד קירות הבתים ככלבים מוכים, המעיזים לברוח משוט אדוניהם, ובלב חרפה עמוקה ובושה עצומה, הגובלת בכאב עמוק. כאשר נפגשנו עם שכנינו הגויים, השפלנו את מבטינו כאילו היינו אנחנו האשמים, ואילו הם מולנו בגיחוך קל על שפתיהם ולגלוג בעיניהם.

ריבונו של עולם, עד מתי?

אבל זו היתה רק הקדמה לשואה עצמה, לפוגרום הגדול שנערך בימי מלחמת העולם השניה, בו נספתה משפחתי.

ואלה הם בני משפחתי אשר מתו מות קדושים:

1. אחותי פייגלה גולדסובל מלובלין: בעלה היה חבר היודנראט, היה ידוע כאיש נקי־כפיים ובר לבב וירא־שמיים. אנשי הגסטאפו דרשו ממנו בתחילת כהונתו 400 יהודים לעבודה, לפי רשימה. נתן להם את מבוקשם. כעבור שבוע באו אליו שוב באותה דרישה.

שאל אותם: היכן 400 היהודים שנתתי לכם? השיבו: אין זה מעניינך. על זה ענה: לא אתן אף יהודי כל זמן שלא יחזרו הקודמים. בתשובה על „החוצפה" הזאת הוציאו אותו ואת בנו למחרת למרכז העיר להורג ביריה. אחותי פייגלה לא יכלה לשאת את האסון והיא יצאה מדעתה. היא מתה בשגעונה בחוצות לובלין.

2. אחי אפרים־יוסף מקיילץ לא רצה לצאת ל־Aussiedlung ונורה בבית יחד עם אשתו שנצטרפה אליו. הילדים, בן ובת, נלקחו למחנה ושם ניספו.

3. אחותי בלומה־רחל מביאליסטוק עם בעלה אברהם גרוספלד נלקחו למחנה, יחד עם בנם הצעיר חיים, ושם ניספו כולם. בנם יוסף קפץ בדרך למחנה מהקרון אך נהרג במקום ביריה מרובהו של שומר גרמני. בנם השלישי מת מות גיבורים במרד גיטו ביאליסטוק.

4. אשתי צילה עם בתי מרים הדסה נלקחו למחנה אושוויץ, יחד עם יהודים רבים מביא־ליסטוק. שם רצו הגרמנים לקחת מן האמהות את ילדיהן באמתלה שעורכים גן־ילדים. האמהות סרבו בכל כוחן למסור את ילדיהן, כיוון שידעו מה צפוי להם. אז לקחו גם את האמהות. 700 אמהות יהודיות עם ילדיהן הובלו בהכרה מלאה לכבשני האש.

5. אחי משה נלקח למחנה עבודה. כשנעשה למוזלמן, הועבר למחנה השמדה בשלזיה העילית (Ustrzyca) ושם מת זמן קצר לפני השחרור.

6. אחי, יחיאל ואברהם, התחבאו בבונקר אצל גוי בדז'יאלושיץ. כשאזל כספם, הפסיק הגוי לספק להם מזון. כשהציק להם הרעב מאד החליט הצעיר אברהם לצאת ולחפש אולי ימצא משהו. ראה אותו „שקץ" אחד צעיר, עקב אחריו בעורמה עד שחזר למקום מחבואו, אז הלשין לפני השלטונות הנאציים. התנפלו על המקום, הוציאו את שני האחים והמיתום בדז'יאלושיץ לפני קהל גויים, שהריעו למאורע.

ש מ ו א ל ב ר ג ר*

שמשון דב ירושלמי

בי"א בתמוז תשכ"ח נפטר באופן פתאומי נשיאנו היקר, מר שמשון דב ירושלמי ז"ל. איבדנו לפתע את היקר באדם, את האיש שבמשך 23 שנים, מיום היווסד הארגון, מסר את כל מרצו וכוחו למענו ולמען חבריו. הלך מאיתנו לפתע, ממש באותם ימים בהם היה שקוע בעבודה למען הוצאת ספר הזיכרון, לו הקדיש בימיו האחרונים את מיטב כוחו ומרצו. לא רק שעבד על החומר בעצמו אלא האיץ בנו כולנו, הפעילים, וביקש להזדרז: חבל על כל יום, אנו צריכים לסיים, חבל על כל יום, עלינו להזדרז, הזמן חולף ואין להתמהמה. מי ידע ברגעים אלה את צפונות לבו? אנו לא ידענו, אולם ידענו יפה את מחלתו, התפללנו לשלומו, כי יאריך ימים וימשיך בעבודתו הברוכה עוד שנים רבות. אך הגורל המר רצה אחרת.

שמשון דב ירושלמי נולד בקמינקא (פלך קיוב, אוקראינה) בשנת תרנ"ב 1882 לאביו משה נחום ירושלימסקי אב"ד דקמונא אוסטרולנקה וקיילץ ולאמו רבקה בת יונה רוזנבאום מקרילוב (פלך ווליןׂ). את חינוכו הכללי קיבל מפי מורים טובים, בעלי השכלה עברית

* דברי הספד, שנאמרו באזכרה השנתית של הארגון, ביום ט"ו אלול תשכ"ח.

שמשון דב ירושלמי ז"ל

ויהודית מסורתית, מפי אביו שהיה גאון במדעי היהדות ובתורה. ביתו היה בית ועד לחכמים.

בשנת תרע"ד נשא לאשה את גב' טובה בת מרדכי הלוי גרייצר ממייכוב־כארשניצה, משפחה ידועה היטב לכולנו. כבר אז התעניין בנעשה בארץ וב־1925 רכש בשם „קבוצת מייכוב" חלקת אדמה של 500 דונם בעפולה, מידי קהילת ציון האמריקאית. בשנת 1910 ליווה את אביו בנסיעה לוועידת הרבנים בפטרסבורג, בה השתתפו גדולי הרבנים. בוועידה זו הוטל עליו, והוא אז בן 18 שנה, תפקיד מזכיר של סיעת רבני פולין. בוועידה זו צעד את צעדיו הראשונים בפעולה ציבורית. היה חבר ועד הקהילה היהודית במייכוב. אח"כ חבר הנשיאות של הקורטוריון לבתי ספר עבריים בווארשא. היה חבר המועצה של ההסתדרות הציונית, חבר מערכת „ציוניסטישע בלעטער", מייסודו של יצחק גרינבוים, נציגה של קרן היסוד בפולין, במשרד הארצישראלי המרכזי, חבר בוועדת הבחירות המרכזיות לקונגרסים ציוניים, ומנהל מחלקת התעמולה של קרן היסוד. עלה ארצה בתרצ"ה. השתתף בייסוד ארגון עסקנים ציוניים, „ברית ראשונים", ונבחר כחבר בבי"ד הכבוד שלו. שימש כמנהל אגודת שוחרי האוניברסיטה העברית וניהל את פעולותיה התרבותיות עד סוף 1948. היה חבר ועדת התרבות של הסתדרות הציונים הכלליים וחבר במשמר האזרחי מיום היווסדו. כמו כן עבד במרכז מבקר המדינה, ולאחר שפרש לפנסיה עסק בכתיבת ספרים ובעבודה ציבורית עניפה עד יום פטירתו. לכל פעולה ופעולה שעסק בה, בין פרטית ובין ציבורית או תרבותית, הקדיש את כל מרצו, ישותו וכוחו.

איש קפדן היה מטבעו וכל דבר שעשה קיים בנאמנות. אם קיבל על עצמו תפקיד כלשהו מילאו בקפדנות ובשלמות מפתיעה.

הכרתי את האיש 5—6 שנים, מאז עבודתו הפעילה בארגון. כל פגישה ופגישה שלי

עם המנוח — ואלו היו רבות מאד — היתה עבורי חוויה כשלעצמה. מיד בעברך את סף ביתו, הרגשת בחמימות ביתית לה הורגלת בימי נעוריך. עם פתיחת הדלת נתקבלת בחום לבבי ע״י המנוח ורעייתו טובה, תיבדל לחיים טובים, ומיד שאלוך על שלומך ובני ביתך. תמיד ניחמוך ונתנו לך עצה טובה. קבלת פנים זו וההתעניינות האישית בכל הנעשה אצלך, נגעה תמיד ללבי. לפני עמדו ברגעים אלה ביתי שלי, בית הורי. ריהוט ביתו הזכיר לך מיד את הבית הטיפוסי היהודי שאבד ואיננו עוד בימינו. מכאן ואילך נכנסת לשיחה בענייני דיומא, דהיינו בעניין הוועד לספר הזיכרון. בקוראי את החומר התפעלתי מכושר הניתוח שלו ומהגיונו הבריא, והערותיו הקולעות למטרה (אע״פ שלא תמיד הסכמתי להן). מעל לכל התגלה כאדם אציל, בעל לב חם ושש תמיד לעזור לזולת. הוא היה למעשה „האבא של הארגון״, האב של הבריו ניצולי השואה. כל מי שפנה אליו קיבל עצה טובה והוא עצמו עזר לבני עירו בזכות קשריו הרבים שהיו לו עם אנשי צבא וממשל. בכל בעיה שהתעוררה בארגון, היה הוא הפוסק ואליו פנינו בכל ויכוח. כל ההתכתבות בארגון היתה למעשה תחת פיקוחו ובניסוחו מכתבים וסיגנון לא היה לו מתחרה. בשנים הראשונות לעבודה תהה קצת והיה בו הספק אם אמנם נצליח להגיע להוצאת הספר. אולם במשך הזמן, כאשר התחיל הניצול לקרום עור וגידים, והחומר לספר התחיל לזרום — מאמרים, זכרונות, תמונות ודוקומנטים — ובפרט מאותו יום בו נחתם החוזה בינינו ובין יד־ושם, נרתם מר ירושלמי לפעולה באופן מעשי. בתקופה האחרונה בחייו עבד על הוצאת הספר ללא ליאות וניהלתי עמו שיחות על כל הבעיות הקשורות בכך. לא פעם עמדתי מול ביקורת קשה והתפתח ויכוח ער וסוער — לעיתים קיבל את עמדתי והודה בצדקתי. מאחר וידעתי את בקיאותו בחומר ואת נסיונו שרכש עם עריכת מספר ספרים דומים, עמדתי על כך שיכתוב כמה מאמרים ראשיים לספר, ביניהם על כארשניצה, על פעילות הוועד ועוד.

ציינתי לעיל, כי מר ירושלמי לא היה נוהג לעשות חצאי דברים ואם נרתם לפעולה, עשה זאת בכל רמ״ח אבריו והשקיע בה את כל מרצו. עבר על כל המאמרים, קרא אותם, תיקנם וסיגננם. העיר הערות, עבר על מאמרים מיוחדים מספר פעמים, כגון על מאמרו של אליעזר לביא, אליו צירף מספר פרטים אשר אותם חקר בקפידה במקורות. לא קל היה לו הדבר ולא פעם נאלץ להפסיק את עבודתו בגלל חולשתו. באמצע כתיבת המאמר על פעולות הוועד, נושא אשר עליו אסף חומר רב מפרוטוקולים וחילופי מכתבים, נלקח מאתנו.

בעבודתו הציבורית ניתן להבחין בקו מיוחד שהיה אופייני לו ואשר היה נר לרגליו. תמיד קשר את עבודתו הציבורית עם העבודה החברתית. בקו זה בלט במיוחד בפעילותו למען האוניברסיטה העברית בירושלים, למן אותו יום בשנת 1925 בו התמנה לנשיא הוועד לארגון החגיגה לפתיחת האוניברסיטה בעיר מייכוב. במשך השנים הבאות לא פסקו קשריו עם המכללה העברית. ידע היטב את ערכה של התרבות העברית ורצה בכל מאודו בהתפתחות האוניברסיטה ובצמיחתה. כזכור, חגגו יהודי מייכוב את יום פתיחת האוניברסיטה העברית בבית הכנסת שבעיירה, ביום ז׳ בניסן תרפ״ח (אפריל 1925). אותו יום שבתה העבודה בעיר וכל יהודי מייכוב וכארשניצה ונציגי השלטון הפולני נאספו בבית הכנסת. רגע מסויים בחגיגה זו לא אשכח לעולם — מר ירושלמי המנוח, נשיא הוועד לחגיגת פתיחת האוניברסיטה, עלה על דוכן לפני ארון הקודש, אחז בשעון הזהב שלו והכריז בקול רם ונרגש: „רבותי, השעה כעת 12, בשעה זו מכריזים על פתיחת האוניברסיטה בהר הצופים, תחי האוניברסיטה העברית ותהיה לתפארת עמנו בכל הדורות״. לזכותו יש לזקוף גם משלוח נציג מיוחד לארץ הקודש, להר הצופים, עם מגילת קלף חתומה על ידי כל נציגי

העיר. ובהגיע מועד כתיבת ספר הזיכרון, נזכר המנוח מיד במגילה ופנה לארכיון האוניבר־סיטה בירושלים וביקש להמציאה לשם צילומה, למען הנצחתה בספר הזיכרון.

זכה האיש ובנו ישעיהו למד באוניברסיטה ואתו יחד מספר מבני עירנו אשר זכו לסיימה ולקבל תארים אקדמאיים.

ביום 24 ביולי 1970 התקיימה חגיגה על הר הצופים לרגל 50 שנות הנחת אבן הפינה בנוכחות הנשיא, חברי ממשלה, פרופסורים ומר ארתור גולדברג שקיבל תואר כבוד ד"ר לפילוסופיה. ביושבי באמפיתאטרון על הר הצופים יחד עם רעייתי נזכרתי בפעולותיו של המנוח לטובת האוניברסיטה. ברגע זה עמדה לפני דמותו של המנוח אשר לא זכה להשתתף בחגיגת האוניברסיטה לה הקדיש את מיטב שנותיו.

בארץ שימש זמן ממושך מנהל אגודת שוחרי האוניברסיטה העברית בת"א וכפי שהזכרתי כרך גם את איסוף הכספים למען התפתחותה עם עבודה תרבותית בין אזרחי העיר. כמו כן דאג לשיעורים אוניברסיטאיים באוניברסיטה העממית. זהו רק פרט אחד מעבודתו הציבו־רית הידועה לי, וכולנו יודעים כמה רבות היו שאר פעולותיו. לא היה מפעל או מוסד בשטח בניין הארץ בו לא השתתף באופן פעיל. כמו כן נטל חלק בכל שטחי הפעולה של ההסתדרות הציונית העולמית. קשריו עם מנהיג יהודי פולין, יצחק גרינבוים, ועם מנהיגים אחרים היו הדוקים מאד עד ליומו האחרון.

עם פטירתו של מר ירושלמי המנוח נלקח מאתנו מנהיג דגול של ארגוננו, מנהיג רוחני ומעשי, איש אציל־רוח ואהוב על כולנו, אוהב אדם באשר הוא אדם, שש לעזור לזולת בכל יכולתו ומאודו, נעים שיחה וטוב לב וביתו פתוח לכל. רודף צדק היה כל ימי חייו, ולא ידע פשרות. איש משכיל, ספוג רוח יהדות, בעל השכלה כללית רחבה, סופר ועיתונאי שפרסם מאמרים רבים, ואף חקר את תולדות השואה וכתב הרבה בנושא זה.

אבד לנו האיש שהיה גבוה משכמו ומעלה מכולנו. אנו לא נשכחנו לעולם. פעילותו הענפה והברוכה, רבת המעש, בארגוננו ומחוצה לו, תאיר את דרכנו ותשמש כאות ומופת לכל אחד מאתנו ותהיה סמל ודוגמה לנו ולבנינו בכל הדורות.

יהי זכרו ברוך.

יונה פרידריך

מיעכאווער טיפן

שמואל חזן

א חזן, וואס האט קיינמאל נישט געהאט קיין גוטע שטימע, אבער א זאָגער איז ער געווען אן איינמאליגער. זיין ארט זאגן די תפילות איז געווען געניאַזוי, ווי ער שמועסט זיך איינפאך אויס מיט גאָט. אין די עלטערע יארן. האט ער געדאווענט מיט אזא התלהבות, אז אויך די גאר נישט פרומע האבן אים זייער גערן געהערט. מיט זיין התלהבותדיק דאווענען אין די ימים־נוראים, דאס זאגן „כל נדרי" און ספעציעל די נעילה, ווען אלע זיינען שוין געווען אויסגעמאטערט פון א גאנצן טאג פאסטן, ווען פאקטיש ווייניק מענטשן האבן פארשטאנען דעם ריכטיקן זין פון דאווענען, האט ער זיך אזוי געשמאק אויסגע־שמועסט מיט דעם ליבן גאט, אז ער האט מיט זיין גראבן פינגער דירעקט געוואלט געבן די גראבע יינגען צו פארשטיין דעם זין פון דער תפילה.

שמואל חזן איז אין דער איינציקער שול, וועלכע האט זיך געפונען אין שטעטל, געווען דער ערשטער חזן; דער צווייטער חזן איז געווען דער נייער שוחט. דרך אגב, האט מען אים גערופן „דער נייער שוחט" בעת ער איז שוין געווען א סך יארן שוחט. דער נאמען איז אים געבליבן, ביז ער איז נעבעך אומגעקומען דורך די דייטשע רוצחים.

דער נייער שוחט האט תמיד געדאוונט שחרית און שמואל חזן די מוספים. שמואל חזן האט כל ימיו געהאט אין דער קראקעווער גאס אַן ארעם קלייטל. ער איז אויך געווען זיין גאנץ לעבן א בלוטיקער אָרימאַן, אבער טראץ דעם שטענדיק געווען א צופרידענער, ווייל דאס איז געווען לויט אים — דער ווילן פון דעם ליבן גאט. זיין נאיוויטעט איז געווען אזוי גרויס, אז ווען איינער איז אריינגעקומען צו אים אין קלייטל און פארלאנגט אן ארטיקל, וועלכן ער האט גראד נישט געהאט — דאס קלייטל איז געווען שטענדיק כמעט ליידיק — האט ער געזאגט צום קונה „ווארט אביסל צו, איך וועל שנעל לויפן נאך דזשיאלאָשיץ און וועל דיר ברענגען", דארביי איז דזשיאלאָשיץ געווען ווייט פון מיעכאוו 20 קילאמעטער.

שמואל פראוודא

געהייסן אין דער ווירקלעכקייט האט ער שמואל פרידענבערג. ער איז געווען א תבואה־סוחר, איינער פון די גרעסטע אין שטעטל. נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה האט ער אפגעקויפט צוזאמען מיט זיין איידעם און שותף, שמואל אלמער, שמעלקע קאצענגאלדס הויז, ווו ער האט זיך אויפגעבויט אויפן הויף אן אייגענעם גרויסן מאגאזין, אין וועלכן ער האט אויך געהאט מאשינען צו רייניקן די תבואות און זאמען. דאס איז שוין געווען זיינערצייט א גרויסער פראָגרעס.

דער צונאמען „פראוודא" האט זיך גענומען דערפון, ווייל ווען ער איז געפארן נאך דזשיאלאָשיץ יעדן זונטיק אויפן יאריד איינצוקויפן תבואות און זאמען, פלעגט ער דארט אנקומען גאנץ פרי, ווען געוויינלעך יעדער מענטש מוז אויפזוכן א בית־שימוש און אין דזשיאלאשיץ איז פריער געווען נאר איין איינציקע אזא אינסטיטוציע פארן גאנצן שטעטל; נאענט ביי דער שול. און ווען שמואל פראוודא האט זיך דארט דערלעדיקט, האט מען גראד ביי דעם ערשטן מנין געזאגט די היכע שמונה־עשרה און ווען מ'האט געברויכט זאגן „אמן", האט ער הויך געזאגט יעדעס מאל „פראוודא", וואס אין דער פוילישער שפראך הייסט עס „וואָר", אמת. ער איז געווען אזא נאיווער מענטש, אז נאך זיין פארשטאנד מוז מען דאך זאגן „אמן" און אויף אזא נישט ריינעם ארט טאר מען דאך נישט באנוצן די הייליקע שפראך, האט ער דאסווארט באנוצט אויף פויליש. די מענטשן וואס זיינען גראד אויך דארט געווען האבן דאס געהערט און דערפון איז אים אויף זיין גאנצן לעבן געבליבן דער צונאמען „פראוודא". ווייניק מענטשן אין שטעטל האבן געוווסט, אז באמת הייסט ער פרידענבערג.

חיים לעוויט

אין מיעכאוו זיינען געווען צוויי מענטשן, וועלכע האבן געהייסן צופעליק דעמזעלבן נאמען: חיים לעוויט. דיביידע לעוויטס זיינען נישט געווען פון איין משפחה. חיים לעוויט פון דער דזשיאלאָשיצער גאס האט געהייסן „חיים של עושר" און דער צווייטער חיים לעוויט פון דער שול־גאס האט געהייסן „חיים של כבוד". די ביידע נעמען האבן באזירט דערויף, וואס איינער איז געווען א פארמעגלעכער אבער א פראָסטאק און דער אנדערער

איז געווען מער געלערנט און אויפגעצויגן זייער איידעלע, געלונגענע און אינטעליגענטע קינדער.

חיים של עושר פלעגט מיך שטענדיק פרעגן: וויאזוי קען די פוילישע צייטונג „קוריער צאָדזיענני נא יוטרא" וויסן היינט צו דריקן, וואָס מארגן וועט געשען? דאס פוילישע ווארט „נא יוטרא" הייסט „אויף מארגן", און נאך אלע מיינע אויפקלערונגען האט ער דאס נישט באגריפן.

אלתר ווארשאווסקי

דאס איז געווען דער גרעסטער גביר אין שטעטל, אבער א נישט באליבטער גרויסער קמצן. ער האט געהאט צוזאמען מיט אברהם סערצאזש און הענאך קייזער בשותפות די מעכאנישע גרויסע מיל, „מארימאָנט" האט זי געהייסן. די מענטאליטעט פון אלתר ווארשאווסקי איז געווען אזעלכע, אז ווען ער איז געווען צופרידן פון א פקיד, פלעגט ער שטענדיק אויף אים אויסרעדן, אז ער איז א שלעכטער פקיד, א נישט פארלעסלעכער, און אז ער וואלט געוואלט פון אים פטור ווערן. דאס האט ער ספעציעל געמאכט, כדי מען זאל אים דעם פקיד נישט אויסדינגען — דאקעגן ווען ער האט געהאט א שלעכטן פקיד, האט ער אים שטארק גערימט, אז ער איז א זייער געניטער און פארלעסלעכער מענטש, כדי ער זאל קענען שנעל פטור ווערן פון אים.

רפאל מלינארסקי

די משפחה לאזאר

א. דער פאטער

צוזאמען מיט דער קהלה יידן איז אויך אומגעקומען זייער דאקטאר, משה (מאוריצי) לאָזאר. געבוירן אין יאר 1895; געענדיקט זיין שטודיום אין 1926. פראקטיצירט ווי א אינטערניסט און גינעקאלאג אין כארשניצע און מיעכאוו; ער איז באגאנגען זעלבסטמארד אין קיעלץ אין יאר 1942.

ב. דער זון

יום שישי, 4 ספטמבר 1942. גירוש כללי של עירנו. מתאספים ע"י בית הכנסת וצועדים עד לתחנת הרכבת. לא אשכח את שמחת הפולנים, בזמן שהובלנו ע"י הנאצים לתחנת הרכבת; ולא אשכח את הפולנים שמצאו ילד בן 8 בעיר והביאו גם אותו לתחנת הרכבת. הילד הזה היה הבן של רופא ד"ר לאזאר, שהתאבד יחד עם אשתו ביום הגירוש. נשים, ילדים, זקנים נשלחו לבלתי ידוע...

השואה

יהודה גרינבל

החורבן והשואה

קיץ 1939. לכאורה, קיץ ככל אלה שקדמו לו, אך האווירה דחוסה יותר מתמיד ומין מועקה משונה ירדה על העולם ועל העיר בפרט. מיום ליום נעשית האווירה מחושמלת יותר והמצב נעשה ללא נשוא. העתונים למיניהם מפרסמים ידיעות הסותרות זו את זו ואין לדעת כיצד יפול דבר. האמנם תתקיף גרמניה הנאצית את פולין? והלוא בעלות בריתה של פולין, זו האנטישמית, הצהירו כי יבואו לעזרתה. וכיצד ייתכן כי החיה הנאצית לא תירתע מהצהרה כזאת? ופולין עצמה, הגאה על „אומץ לבה" וממשלתה הרקובה, מצהירה השכם וערב כי לא תוותר, וכל שעל אדמה משטחה לא יימסר לגרמניה, ודם יישפך אם ינסו אלה לעשות זאת בכח הזרוע. אכן, בלבול חושים מוחלט, ובינתיים, למרות המצב הפנימי החמור, מוסיפים ה„אֶנדקים" לנהל את תעמולתם השטנית נגד היהודים בצורת משמרות לפני פתחי חנויות יהודיות, לבל יסתננו אליהם פולנים המעדיפים לקנות בחנויות של יהודים. גם הסיסמאות „ז'ידי דוֹ פאלסטיני" (יהודים לארץ ישראל) ו„ז'ידזיע, היטלר זא טאבאָן אידזיע" (יהודי, היטלר הולך בעקבותיך) נפוצות מאוד בזמן האחרון; ועם כל המגוחך שבסיסמה זו האחרונה — אין הפולנים המשמיעים אותה שמים לב כי דבר זה עלול להתנקם בם בעצמם. יהודי העיר נבוכים ביותר, ולולא הדאגה לפרנסת בני ביתם היו קמים ובורחים לכל מקום שהוא. אולם לאן? וכך, יום רודף יום ומוצא מהסבך אין. חדש אוגוסט כבר בעיצומו. הקמה בשדות בשלה ועצי הפרי מלאים פירות עסיסיים, אך למי ראש פנוי ועצבי ברזל בכדי לטייל קצת מחוץ לעיר בשדות ובמטעים, בימים קודרים כאלה.

סנוניות ראשונות של גייסות הקשר הפולניים הופיעו בעיר והתמקמו אי פה אי שם, ואף במועדון של „השומר הדתי" שבבית ועד הקהילה הוצעו להם מזרונים. חוטי הקשר נמתחו והורגשה תכונה מלחמתית. ארגוני ה־L.O.P.P וה־Strzelec וכדומה התעוררו לפעולה ודירבנו את אנשי העיר לנקוט באמצעי הגנה. מסביב לעיר נחפרו תעלות מגן וחפירות נגד הפצצות אוויר; בעבודה זו השתתפו בהתנדבות יהודי העיר, והוכיחו בכך את נאמנותם למדינה ואולי אף הרגיעו עצמם, שעשו ככל יכלתם למען הצלתם. והנה התחיל הגיוס עצמו. מודעות על כך הודבקו על קירות הבתים והתושבים הצטופפו לידן, קראו את הדברים וניתחו את משמעותם. נאמר בהן כי „העתודה" נקראת להתייצב, אך להיכן, מתי וכיצד, חידה היא בעיני כולם. דבר זה הגדיל כמובן את האנדרלמוסיה שבלאו הכי השתררה במדינה. תרמה לכך גם נדידת ההמונים מחבל שלזיה.

הערים הקרובות לגבול הגרמני החלו מתרוקנות מתושביהן, וזאת בהשפעת סוכני

ריגול גרמניים, שכל כוונתם היתה לרוקן שטחים אלה מהאוכלוסיה הפולנית והיהודית כאחת, ולספחם אחר הנצחון ל„רייך הגדול". ואכן הצליחו הגרמנים בכך הצלחה כמעט מלאה, בזרעם בהלה בקרב ההמונים, וכל מי שנפשו ונפשות ביתו יקרים לו — ממלט עצמו מצפרני הגייסות הנאצים.

היהודים שבין הנמלטים מצאו מפלט, מי אצל מכיר ומודע ומי אצל סתם אחינו בני ישראל הרחמנים, תושבי העיר. הפולנים לעומת זאת, לא שעו לאחיהם הנרדפים והגיפו בפניהם את דלתות בתיהם. העיר מלאה המון אדם. משפחות על טפן משרכות רגליהן וצרורות על שכמן, המכבידים על התקדמותן „מזרחה". יש ביניהם ברי־מזל שהצליחו להשיג עגלות וסוסים, אך גם אלה נסיעתם אטית עקב הדרכים המשובשות והמלאות הולכי רגל. בערבים שקועה העיר באפילה ורק אי פה אי שם מנצנץ אור קלוש שדועך כהרף עין, ללמדך כי אמנם מצב חרום הוא. קבוצות של אנשים מצטופפים ברחובות ובככר ה„רינק" ומנתחים את מאורעות היום, ובהגיע שעת שידור החדשות — נצמדים הם למכשירי הרדיו הבודדים שבידי האמידים בעיר. הפולנים, תושבי העיר, עודם אופטימיים ובטוחים כי הנצחון אתם, אך לא לזמן רב.

1 בספטמבר 1939 לפנות בוקר. מפציץ גרמני בצבע שחור כעורב וסימני „האקנקרויץ" על כנפיו נראה טס מעל ראשי הגגות; הוא חג באויר ללא כל הטרדה, נדמה כי הוא נהנה מלהטוט זה וכאילו לא בארץ אויב דרכו במרומים. אכן, אות הוא כי המלחמה החלה ואין עוד מקום לאשליות.

ערב שבת. העיר הומה מפליטים המוסיפים להגיע ומראשוני חיילים פולניים הנסוגים בלחץ הגרמנים. על ראשי הגגות ב„רינק" הועלו מכונות יריה כדי „להפחיד" את מטוסי הגרמנים, שהחלו לסייר בתמידות באיזור בשביל לעקוב אחר תנועת הצבא הפולני. שלטונות העיר אובדי עצה הם, ולמען עשות רושם, מפרסמים הם שורת הוראות וצווים שאינם אלא כפיסת נייר חסרת משמעות. היהודים — דומה שהשלימו עם הגורל ועושים הכנותיהם לקראת הבאות. הם משתפים בסעודתם את אחיהם הפליטים, אף שמצרכי המזון דלים, כי לא נאגר כל מלאי לימים הקשים. התפילות בבית הכנסת וב„שטיבלאך" נאמרות בחיפזון וכל אחד ממהר להתייחד בביתו עם בני משפחתו.

יום א׳, 3 בספטמבר. הראדיו משדר אזהרות חוזרות ונשנות ומבשר גם על נסיגות הצבא. זאת אפשר לראות מזרם החיילים שניגפו, העוברים את העיר במנוסתם. אחרוני נציגי השלטון שעדיין החזיקו מעמד בעיר הצטרפו לבורחים, ולא נותר איפוא אלא לכמה מנאמני העיר לארגן מעין מיליציה לשעת חרום שכל תפקידה לצוד מרגלים גרמניים שהסתננו בין הפליטים — ולחסלם.

תוהו ובוהו נשתרר בכל ושמועות על התקרבות הגרמנים לעיר מתרבות והולכות, ואין עוד ספק בדבר לאור העובדה ששרידי החיילים הפולניים שבעיר עזבוה. ואמנם, עוד באותו יום הופיעו ראשוני החיילים הגרמניים במייכוב.

עד מהרה נכנסו לביתנו שני חיילים, על נשקם המכודן, פקדו עלינו להרים ידיים וערכו חיפושים בכל הפינות, שמא מסתתרים כאן אנשי צבא פולניים.

מאוחר יותר נודע, כי חיפושים אלה נערכו במרבית בתי העיר וכי נלקחו כמה בני ערובה פולניים ויהודים שהוחזקו מספר ימים בכנסיה והיה חשש לחייהם. מלבד מספר יריות הפחדה שהגרמנים ירו בהכנסם לעיר, עבר אותו יום בשקט יחסי. האנשים הסתגרו בבתיהם ומיעטו לצאת. חיל המצב הגרמני לא השתהה והחל מיד במלאכתו; חילי חיל

הקשר טיפסו על עמודי הטלפון, שמרכזייתו היתה בבניין הדואר ליד ביתנו, ותיקנו את הקווים המנותקים ואילו השלטון הצבאי הוציא צווי חרום ופקודות שונות בעוד הקרבות נמשכים מחוץ לגבולות העיר. הפאשיזם הארור החל לתת את אותותיו בעיר, קודם כל בדמותו של פולני „פאטריוט", הלוא הוא מיודענו משכבר הימים ד"ר לֶך, מורה בגימנסיה העירונית.

עוד בימים כתיקונם היה ידוע כאיש ה„אנדצ'ה" ועתה, עם בריחת ראש העיר החוקי מארקיבסקי — תפס את כיסא ראש העיר ואחת מפעולותיו הראשונות היתה הוצאת צו המחייב כל חנות יהודית להציג בחלון הראווה את ה„מגן דוד" ומתחתיו את המלה „יהודי". אלא שימי שלטונו של זה לא ארכו ועם שובו של ראש העיר החוקי הוסרו שלטים אלה. מצרכי המזון בחנויות נמכרו עד מהרה וכל אחד שאף להצטייד במצרכים חיוניים כל עוד ניתן להשיגם. מלאי הקמח הלבן הוחרם ע"י הגרמנים והמאפיות נצטוו לאפות לחם לתושבים אך ורק מקמח מסוג ירוד, והתוצאה — לחם שצורתו וטעמו כדבק סמיך. יתר על כן, לחם זה נמכר תמורת תלושים והיה צורך לקום באשמורת הבוקר ולהתייצב בתור המתמשך לפני המאפיה, על מנת להשיג את המנה הזעומה.

מצרכי מזון אחרים אזלו בכלל וניתן היה להשיגם רק „בשוק שחור" ומחירם עלה לאין שיעור מיום ליום. הגרמנים לא הפריעו בתחילה בגלוי למהלך החיים, בהיותם טרודים עדיין בטיהור השטחים הכבושים ובמצור על ווארשא. ראינו את כלי המשחית שהוסעו בדרך קראקוֹב—ווארשא (שעברה דרך עירנו) למטרה זו, ופחד ואימה תקפו אותנו למראה עצמה זו.

ביום השני של ראש השנה נעצרה שיירה משוריינת בכיכר ה„רינק" ומיד התחיל המצוד על יהודים בעלי זקנים. הללו נתפסו לשם רחיצת המכוניות והטאנקים ולשם התעללות סתם. באותו יום אחר הצהרים נעצרו מספר חיילים גרמניים שהשתייכו לס.ס. — לפני שער בית הכנסת הנעול, והיכו עליו בקתות רוביהם לפרצו, אולם לא הצליחו בכך. אך פטור בלא כלום אי אפשר — שברו שמשה בחלון המרתף (הנדוורקר־שטיבל) והשליכו לתוכו פצצת תבערה, ולא משו משם עד שנוכחו כי אכן התחיל לבעור בפנים. עד מהרה נתמלא ביתנו עשן סמיך (בהיותו צמוד לבית הכנסת) וחששנו לחיינו.

בינתיים הסתלקו החיילים וראש מכבי האש בעיר, שצֶ'צינסקי, שביתו היה קרוב מאוד לבית הכנסת, חשש כנראה לרכושו הוא — וכיבה את הדליקה, ולמזלנו לא נגרם כל נזק. הדליקה המריצה אותנו לעזוב את הבית מיד אחרי השבת ועברנו לגור בבית ר' שמואל פוגל. העברה זו התנקמה בנו מאוחר יותר עם ייסוד הגיטו.

נבחרי הקהילה היהודית בעיר, שעם כניסת הגרמנים הפסיקו את פעולותיהם הציבוריות היומיומיות, שוב התעוררו לחיים, אם גם בהיסוס מה. הם חששו שהשלטון בקהילה יעבור כולו לידי פליט בשם אפלבוים, שהתיישב במייכוב, וכבר בימי הכיבוש הראשונים גילה יוזמה יתירה להסתופף בצל המושלים. חפצו נתגשם עד מהרה והוא נתמנה „כראש מטעם" ואילו נבחרי הקהילה החוקיים היו ל„כינור שני", ותחום פעולתם הצטמצם עתה להוצאה לפועל של ההוראות הגרמניות. הראשונה בהן היתה, שכל יהודי מגיל 15 שנה חייב לענוד על זרועו פס בד לבן ועליו מגן דוד. בחודש דצמבר 1939 יצאה הוראה זו, וה„מועצה", כמובן, היא שדאגה להכנת מלאי הסרטים ומכירתם ליהודי העיר. היה זה אות ראשון לאפלייה. הסרטים הלבנים על הזרועות השתלבו בשלג הלבן שירד באותו זמן. יש לציין את הרוח האופטימית שעדיין רווחה בקרב ההמונים באותה תקופה. למרות שכיבוש פולין

וחלוקתה ע"י בריה"מ במזרחה וגרמניה במערבה — היתה לעובדה קיימת, היתה גדולה התקווה למפלתה של גרמניה וגדולה היתה הציפייה להתקפת נגד קרובה של מעצמות אדירות כצרפת ואנגליה. תקווה זו היא שהפיחה רוח חיים באנשים ואמונה כי לא ירחק היום והנס יתרחש.

בשל החרמת מקלטי הרדיו ואיסור קליטת ידיעות מחו"ל, ניזונה האוכלוסיה בידיעות ממקורות גרמניים גרידא, שהיו כמובן חד־צדדיים, אולם הידיעות ברובן היו אמיתיות. מקורות אלה נתנו מקום לחשוב שהידיעות אשר נמסרו מפה לאוזן מצוצות מהאצבע. אף על פי כן היה לידיעות אלה הד רב והשפעתן היתה רבה. אחדים מתושבי העיר, יהודים ולא יהודים, שברחו בפרוץ המלחמה מזרחה — שבו במסרם ד"ש ממכרים וידידים שפגשום בצד הכיבוש הרוסי, ושהחליטו להשאר שם עד בוא היום בו יוכלו לחזור לבתיהם בפולין המשוחררת. הדעות על מהותו של המשטר הרוסי בחבל המזרחי ויחסו ליהודים במיוחד היו מחולקות ובלתי ברורות. נחמה פורתא ראו האופטימיסטים בכך כי יהודים משרתים בצבא האדום, ואף בעלי דרגות ביניהם, ומן הסתם יש לקוות שלפחות „שם" אין מציקים ליהודי באשר יהודי הוא. לשמע סיפורים אלה החליטו מספר בחורים לגנוב את הגבול שעל הנהר סאן ולעבור ל„גן העדן" שמהעבר ההוא.

לא ידוע עד היום כמה מהם הצליחו במשימה זו. יצויין כאן שעד 1941, כל עוד ברית הידידות בין רוסיה וגרמניה היתה שרירה, היו גם קשרי דואר תקינים בין תושבי שני עברי הגבול, ואף משפחתנו היתה כותבת ומקבלת מכתבים סדירים מדודי שהוגלה לסיביר ומאחותי שנתקעה בעיר סטולין, לא הרחק מבארנוביץ'.

חורף 1939/40 עבר ללא מאורעות מיוחדים, פרט לאי אלה מקרים של „חטיפת יהודים" לשם ביצוע עבודה דחופה, כגון פינוי שלג וכדומה. בהגיע השעה 8 בערב נכנס העוצר לתקפו ונפש יהודית לא נראתה עוד בחוצות העיר.

עם הפשרת השלגים ובפרוס האביב הגיעה לעיר חברה גרמנית בשם „קליי־יֶגֶר" שהתכוננה לסלול את הכביש הראשי במסלול קראקוב — ורשא (שחצה את עירנו) למען תנועת הצבא הגרמני. כמובן, שלשם ביצוע עבודה בהיקף כה גדול, היתה החברה זקוקה לכח אדם רב וזול שהיה בנמצא בדמותו של „יהודי", שאפשר היה להכריחו לעבוד גם ללא תשלום. ה„ארבייטס־אמט" הגרמני שאליו פנתה החברה, הורה למועצת היהודים לספק לו כח עבודה רב ככל האפשר ובמהירות הדרושה. האמידים, אשר לא ידעו מעולם עבודה גופנית מהי וחששו פן יספגו מכות מידי הגרמנים המפקחים, פדו את עצמם ע"י כופר כסף ובמקומם נשלחו בני העניים שבשבילם היה זה כעין עוגן הצלה בהרוויחם בדרך זו כדי לחם צר, שעלה ביוקר רב. היו גם מקרי פרוטקציוניזם לא מעטים שעוררו את חמת אלה אשר ראו עצמם כ„קרבנות" תמידיים לכל עבודה קשה. יש לזכור כי האוכלוסייה היהודית בעיר לא היתה גדולה וממילא לא היה רב מספר הבחורים הצעירים. לכל דרישה גרמנית להספקת כוחות עבודה היתה מועצת היהודים מגייסת כמעט תמיד את אותם האנשים שנאלצו לציית ולהתייצב לעבודה, שאם לא כן היו צפויים לעונש בלתי ידוע...

גם השלטון המקומי נזכר באותם הימים שיש לווסת את הנהר העובר בקצה העיר, משימה הניתנת עתה לביצוע באמצעות היהודים — כח עבודה בלתי נדלה. אף מחלקת הדרכים העירונית לא טמנה ידה בצלחת והגישה את דרישותיה להספקת כח אדם לידי מועצת היהודים. בקיצור, כל מי אשר יד ורגל לו כופה על היהודי את מרותו ומבזהו ככל אשר יוכל.

אזכיר עוד את עבודת הסבלות המפרכת שנאלצנו לבצע; העמסת ערימות הפצצות על הקרונות ביער „כודובקי", שהיתה מלווה במכות־רצח מאנשי ה„לופטוואפה" שזרזו אותנו במקלות במשך 24 שעות רצופות.

בשלהי הקיץ שנת 1941 נצטוו היהודים להתרכז בשטח שנועד לגיטו, שכלל את הרחובות מיצקיעוויצ'א, סלובצ'קיגו (מחצית הרחוב) ו־יוסאלאביטשא. האוכלוסייה הנוצרית המעטה שהתגוררה באותם רחובות פינתה את מקום מגוריה תמורת בתים יהודיים בכל רחבי העיר. הרחובות הנ"ל, שהיו מאוכלסים גם קודם לכן בצפיפות, נאלצו עתה לקלוט את כל האוכלוסייה היהודית מכל פינות העיר; הצפיפות הגיעה לשיאה.

מיד לאחר מכן נסגרו רחובות אלה בחומות בנויות ודלת צרה סגורה על מנעולים בכל חומה, כשלידה משמר של „היידישע אורדנונגס דינסט". מעתה כלואים היינו כבתוך כלוב צר והצייד בידי הגרמנים נעשה קל לאין שיעור. ואמנם הקלגסים ערכו עלינו צייד כמעט מדי שבועיים. בתחילה — שליחת הנוער למחנות או מקומות עבודת כפייה ולאחר מכן — חיסול מוחלט.

בסוף חודש יוני 1942 סגרו עלינו מכל צד ו„החטיפה" החלה. כ־50 בחורים, וביניהם אחי ז"ל ואני, נלקחנו לבית הכנסת הגדול והוחזקנו שם במשך יום ולילה מבלי לדעת מה ייעשה בנו ולאן פנינו מועדות. הורי הבחורים התרוצצו באותו זמן אצל ראשי היודנראט והתחננו על נפש בניהם, אך לשוא. למחרת הובלנו לקראקו, לפרבר „בונארקא", ושם הוצבנו לעבודת כפיה בביח"ר ללבנים (שהיה שייך ליהודי והוחרם ע"י הגרמנים בהושיבם בו ממונה, „פולקסדויטש", משלזיה). למרות העבודה המפרכת והמזון המועט, לא נשברנו ושמרנו על רוחנו. נחמתנו היתה בזאת שעדיין יש לנו „בית" במייכוב ומדי פעם בפעם, בעיקר בימי ראשון, אפשר היה עוד תוך סכנת נפשות להגיע הביתה ולהתראות עם המשפחה ולו גם לכמה שעות בלבד. אך נחמה זו לא האריכה ימים.

בעברי ברחובות הגיטו תקפה אותי הרגשת מחנק וצל של איזה רוח רפאים רדפה אחרי בכל. מבטי ייאוש נשקפו מעיני האנשים בהם נתקלתי וקשה היה לדובבם. אף בבית, בתוך החוג המשפחתי המצומצם, הורגשה המתיחות, וזאת למרות שטרם ידעו את הצפוי להם בעוד ימים ספורים. לפנות בוקר, ביום שני לשבוע, עת היה עלי לחזור למקום עבודתי בקראקוב — ליוותה אותי אמי ז"ל עד לשער הגיטו, שם חיכתה לנו המכונית שהסיעתנו למקום. בטרם עלותי על המשאית נפלה אמי על צווארי ובכתה מרה. בהזכרי היום באותו רגע נצבט לבי לזכר אותה פרידה אחרונה בה הרגיש לב אם את הסוף המר והטראגי. ואמנם, לא חלפו ימים רבים והגיעה אלינו לקראקוב הידיעה הנוראה על הובלתם של מאות יהודי העיר (וביניהם גם סבי והורי ז"ל) למקום ביצה ומדמנה בסלומניקי, שם ריכזו הרוצחים אלפי יהודים מעיירות סמוכות לשם הובלתם ברכבות להשמדה.

פעולות מעין אלה בוצעו כמעט בכל הערים, ולרוב בשבת.

מפי עדי ראיה ושמיעה יסופר בזה דבר שהרעיד לבבות באותה שבת שחורה. סבי ז"ל, ר' ישראל דוד שו"ב, שהיה אהוב על כל יהודי העיר — לבש את טליתו ובגמר תפילת השבת יצא עם מקלו, דפק בשער בית הכנסת וטען כלפי רבון העולמים: רבש"ע, כל ימי עבדתיך באהבה ואמונה שלמה ולא עברתי על מצוותיך כמלוא הנימה, ועתה כשנגזר עלי המוות מדוע הנך מכריחני לחלל את השבת ולנסוע בעגלה? ומדוע לא זכיתי כי תצא נשמתי בטהרה? וכל העם עומדים ורואים ובוכים מרה ואין מושיע... כדברי ירמיהו: „הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי אשר עולל לי..." עלה הכורת על יהודי העיר ואנחנו בניהם

נשארנו מיותמים ואבלים. כל מי שנפגע בפעולה זו ישירות, הצטנף בפינה ובכה והתייחד עם זכר יקיריו שרק לפני ימים ספורים ראם, ומי פילל ומי מילל שכה קרוב הקץ.

והנה לא עבר שבוע ימים והגיטו כותר שנית ע״י יחידות מיוחדות של ס.ס., הז׳אנדר־מריה ואחרים. כל יהודי הגיטו הנשארים, על נשיהם וטפם, רוכזו בככר ה„רינק" וחולקו מיד ל־2 קבוצות: האחת, גברים במלוא אונם, ואילו השניה — קשישים, נשים וילדים.

אלה ואלה הובלו לתחנת הרכבת והוטענו בקרונות משא סגורים וצפופים עד מחנק. הגברים שמויינו ככוח עבודה הוטענו בנפרד, לא הובלו רחוק והגיעו למחנה פרוקוצ׳ים שייזכר לשמצה על ידי אלה ששהו בו. אך לא כן האחרים, שמפאת הדוחק בקרונות והתנאים האיומים היו ביניהם אשר נפחו נשמתם עוד בדרך, בטרם הגיעו למקום המשרפות. רק עדה חיה אחת ויחידה נותרה מאותו משלוח המוות, שהצליחה בדרך נס לקפוץ מהרכבת בעת מהלכה, ולהסתתר אחר כך אצל איכרים שריחמו עליה. הלא היא ק. פייבלביץ, היושבת עתה בקנדה.

הגיטו נשאר ריק ומיותם ומסביבו שוטטו החיות הנאציות כשוחרות טרף. בהגיע הידיעה אלינו במקום עבודתי, כי חלק מבני עירנו נמצא בפרוקוצ׳ים, במרחק של מספר קילומטרים מאתנו, הסתכנו והלכנו שמה על מנת להציל מפיהם דבר על גורל משפחותינו ולתהות גם על גורלם הם ובמה נוכל לעזור להם. אף כי מצבנו אנו במקום עבודתנו לא היה שפיר, שחדנו את הנהלת המקום והצלחנו להגניב מפרוקוצ׳ים מספר אנשים אלינו ולסדרם בתוכנו. לגביהם היתה זאת הצלה של ממש לאחר שטעמו במשך ימים מספר את חיי הגיהנום של פרוקוצ׳ים. דומה, כי בכך נסתיימה הטראגדיה האיומה של יהודי עירנו והסביבה, אך הגורל הוסיף להתאכזר ביהודי מייכוב. כעבור מספר שבועות לאחר חיסול הגיטו, החלו הבריחות ממחנות העבודה והריכוז שבסביבת קראקוב, וגיטו מייכוב נתמלא שוב חיים ע״י חלק מיושביו הקודמים ויהודים מעיירות סמוכות. הדירות שנתרוקנו מקודם, קלטו את המעטים שהחלו לשוב אליהן בחשבם כי החיים שוב מתנהלים על מי מנוחות.

אולם לא כך חשבו הגרמנים. בהרגישם בתנועה של יהודים שהעיזו לחזור לגיטו שחוסל, בערה חמתם. למראית עין השלימו עם העובדה כי הגיטו „שורץ יהודים" ושוקק חיים, אולם בד בבד הדקו את הטבעת מסביב, לבל יימלטו הצפרים הפעם. ולא ארך הזמן ונערכו המצודים. יושבי העיר שמעבר לגדר הגיטו אף הם לקחו חלק בשמחה ועזרו לגרמנים ככל יכלתם. הניצודים הובלו ליער „כודובקי" שבסביבה ושם נורו והושלכו לבורות שהוכנו מראש ע״י בני האיכרים.

אלה שהצליחו להסתתר בעת המצוד, הגיחו אח״כ מן המחבואים. כסבורים היו כי הנה עבר הזעם ובהם לא יפגעו עוד. לא השכילו להבין כי גורלם נחרץ מזמן והמשיכו לחיות „בכלוב" הסגור כמקודם.

ב־18.1.43, בשעות הבוקר, פרצו הגרמנים לתוך הגיטו, בעוד משמרות מוגברים מקיפים אותו מבחוץ וערכו טבח בשארית שנותרה לפליטה ממצודים קודמים. בודדים בלבד הצליחו להתחמק הפעם ואילו מרביתם השיגתם יד הרוצחים האכזרית ונפלו חלל.

הגוויות נאספו ע״י הפולנים והובאו לקבורה בקבר אחים גדול בבית העלמין היהודי, שגם ממנו לא נותר היום ציון כלשהו, באשר המצבות הוסרו והשדה נחרש.

חרבה עירנו וחרב עלינו עולמנו ואי המקונן אשר יבכה את גודל אסוננו.

פסח בזרדקי

במאבק לחיים

בגיטו וארשא

הולך אני הביתה לאשתי וילדי ובמוחי מנקרת ללא הפסק השאלה — מה הלאה? ועד מתי אוכל להחזיק מעמד במאבק הזה ללא סיכוי על החיים.

בדרך אני שומע את הידיעה, המתפשטת במהירות הבזק, כי הבוקר פרצה המלחמה נגד ברית־המועצות. מרגע לרגע גוברת המהומה, מחיר הלחם עלה מ־18 זהוב ל־30, תפוחי אדמה — מ־5 ל־10 זהוב הק״ג, וקשה להשיגם בכסף. אנשים רצים מבוהלים אנה ואנה. והנה מתגלה לעיני מחזה מזעזע: יהודי הולך ברחוב ולועס פרוסת לחם, פתאום נגש אליו יהודי שני ומנסה להוציא את הלחם מפיו. פורצת מריבה, ותוך כדי התגוששות הם אוכלים ביחד את הלחם. אחרי שהצלחתי להפריד ביניהם, והנה אני רואה ילדים מתגוללים על הארץ, אוספים את פרורי הלחם ובולעים אותם. במצב־רוח מדוכא הגעתי הביתה, ושחתי לאשתי את אשר ראיתי. והיא מנחמת אותי ואומרת: מן הסתם יימצא מוצא למצבנו הרעוע, תמצא לך מקום־עבודה יותר טוב.

איך אוכל למצוא מקום עבודה אחר — אני שואל אותה — בו בזמן שהגרמנים אינם מרשים לנו לצאת את הגיטו. ותוך כדי דיבור, עולה רעיון במוחי ואני אומר לה בטון החלטי: טובצ׳ה, אנו נוסעים עם הילדים לאחותך, למייכוב. בשמעה זאת, היא מביטה עלי בכעס ומפטירה: האם יצאת מדעתך, פסח? כנראה שכחת, שיהודי הנתפס מחוץ לחומת הגיטו נורה מיד.

בראותי שלא אוכל לשכנעה אמרתי לה בתוקף, שאם היא תסרב לנסוע אסע בלעדיה, עם הילדים. אז התחילה להפציר בי: פסח! זכור מה שאתה מעולל לנו, הלא יהרגו אותנו ככלבים. — בין כך אורב לנו המוות מכל הצדדים — אמרתי לה — ומוכרחים להסתכן על מנת להנצל. הוספתי, כי מעדיף אני למות מכדור מאשר מוות איטי ברעב. לבסוף הסכימה לנסיע.

בווארשא היה לי בן דוד, מלך רוזנברג — פועל דפוס גם הוא — אשר הצליח להכנס לחבורת מבריחים. יום יום נפלו מהם קרבנות. אך הוא פיתח חוש מיוחד במינו להבחין בסכנה המתקרבת ויצא שלם מכל הרפתקה, עד כי נודע שמו כ„מלך המבריחים״. אליו פניתי בבקשה שיעביר, בעזרת חבריו הארייים, אותי עם אשתי וילדי למייכוב.

הוא ניסה להניאני מהחלטתי שהיתה כרוכה בסיכון רב, וגם בסכום כסף גדול שהיה עליו לשחד בו את חבריו המבריחים. משראה כי אינני נרתע הוסכם בינינו כי נתייצב כולנו במקום מסויים למחרת היום, בשעה חמש, מוכנים לנסיעה, אולם ללא כל מטען. היה עלינו לנסוע ברכבת של שעה 6, הנוסעת למייכוב בהאפלה מוחלטת, מחשש הפצצות־אויר.

באתי הביתה ושלחתי להביא את גיסי, יוסל גרומן, כדי להוועץ בו. החלטנו, שאת דירתנו תקבל לידה גיסתנו חנה והוא ימסור לידינו את בנם מאיר, שיסע עמנו למייכוב.

כל הלילה לא עצמנו עין; שוכב הייתי במיטה כולי ער ומתבונן איך אשתי הולכת מחדר לחדר, ממששת כל חפץ ומדברת אליהם כאל נפשות חיות, בידעה שהיא רואה בפעם האחרונה את החפצים היקרים ששמשו לנו שנים רבות. ככה היא נפרדה מהרהיטים, מהבגדים, מכלי מיטה ומכלי מטבח. למחרת היום נפרדנו מידידינו ומכרינו. כשנפרדתי

מחברי הטוב, מוטל בורנשטין, אמר: פסח! אני מתפלא על אומץ לבך ומשוכנע, שנסיעתך תעבור בשלום.

בדיוק בשעה חמש באנו למקום המפגש, ובן דודי מלך כבר המתין לנו במקום. ברבע לפני השעה 6 בא האות מהצד הארי, ואנו התחלנו לעבור. לראשונה הובילו אותנו לבית מפוצץ ברחוב שיננא, משם הגענו למנהרה נסתרת, שם נמסרנו לידי 4 שקצים גברתנים עם פרצופים מעוררי אימה, שהוליכו אותנו דרך מרתף ומשם יצאנו לצד הארי, ברחוב זלוטה.

אנו מתקדמים ברחוב בכיוון לרכבת, מלפנינו שני שקצים ומאחורינו שניים, אנו שומעים מהעוברים ושבים נהימה: יהודים הולכים. אולם אף אחד אינו פוגע בנו, מתוך כבוד למלוינו. לפני תחנת הרכבת הראשית, בא לקראתנו אחד מהחבורה, מוסר לידינו חמשה כרטיסי רכבת עם 4 כרטיסי רציף עבור מלוינו — ונעלם.

ברגע כניסתנו לקרון — זזה הרכבת ואנחנו נוסעים. במשך נסיעתנו לא הוצאנו הגה מפינו, התפללנו בחרדה שיחשיך מהר כדי שלא יכירונו חלילה. לאט לאט מחשיך מסביב, וכשהגענו לראדום, אפפה אותנו אפלה גמורה. נסענו כל הלילה, ועם שחר הגענו למייכוב.

מייכוב

אנו יורדים מהרכבת, ואני סוקר את התחנה ורואה שהיא קטנה, ומחמת זהירות אנו הולכים בשביל צדדי ולא דרך הרציף, עד שמגיעים אל הכביש.

מסביבנו שורר שקט מבהיל, לא רואים איש, נשמע רק ציוץ צפרים, והאויר הריחני מסביב עוצר את הנשימה ממש; הרושם שלי הוא, כאילו נקלעתי לעולם אחר. עולם פתוח ללא שערים נעולים וללא גויות מתות ברחובות. אנו מתקדמים בכביש והעירה מתגלית לעינינו, עד שאנו מגיעים לאחות אשתי, ברחוב ראצלביצקה מס׳ 1. בעוברנו את סף הבית פרצה עליצות ושמחה; כולם ירדו ממיטותיהם והחלו מנקים, מבשלים ואופים לכבוד שבת כאילו לא היתה מלחמה בעולם.

בתי מלכה שואלת אותי: אבא! האם מכינים כאן חתונה? גיסתי לא צחקה יחד עם בני הבית, ואיני יודע אם אמנם היתה מרוצה מבואנו. (מאוחר יותר התאוננה בפני על עוניה הרב, ואני הרגעתיה והבטחתי לה שלא אקח ממנה מאומה ומחייתנו תהיה על חשבוני).

אחרי קבלת פנים נאה זו יצאתי העירה לסיור. אני עומד תוהה ומשתומם, ומתקשה להאמין למראה עיני. יהודים עוסקים במקח וממכר עם האיכרים. קונים מהאיכרים חמאה, גבינה, ביצים, תרנגולים ואפילו דגים לשבת, כאילו הגרמנים אינם קיימים כלל בעולם.

מכיכר השוק אני הולך ליודנראט, לבן־גיסתי שלמה העובד שם בתור פקיד במחלקת העבודה, ואני מבקש ממנו שישיג לי עבודה כממלא־מקום ליהודי המבקש מחליף. הוא מנסה להניאני מזה; אך בראותו כי לא ארפה ממנו אם לא אשיג את מבוקשי, הוא נותן לי פתק־עבודה כממלא־מקום לאחד פוסלושני — בגן העיר, מקום שם עובדים היהודים בהכנת בריכת־שחיה לגרמנים במסגרת עבודת כפייה. אחרי חיפושים רבים, אני מוצא לבסוף את גן העיר ליד הכניסה תלוי שלט: ליהודים ולכלבים — הכניסה אסורה. אני מתפעל מיופיו של הגן, מאגמיו ומכלובי הצבאים שבו. מרחוק, בעמק, אני מבחין באחינו בני ישראל העובדים. בהתקרבי אליהם, אני שומע רחש־לחש: „יהודי זה הולך אלינו". והנה פוסע לקראתי בחור שחרחר ומציג את עצמו כראש הקבוצה, צרבונוגודה. אני מגיש לו

את כרטיס־העבודה של פוסלושני והוא נותן לי את ומעמידני בין שאר היהודים. כהרף עין אני מוצא עצמי מוקף יהודים, התוקעים לי כף בברכת שלום ובשאלה: מנין יהודי? אני מווארשא גיסו של יוסל בורנשטין — עונה אני. הם מתייחסים אלי כאלו היינו בני משפחה אחת, ומבקשים שאספר להם על קורותי. תארתי בפניהם בהרחבה את החורבן האיום של יהדות וארשא. הם הקשיבו בדומיה ובצער, אך לא היו מסוגלים להאמין לדברי, וכינום בשם גוזמאות.

אני הולך לארוחת הצהריים בלווית ראש־הקבוצה, האברך השחרחר. הוא משדלני לא לחזור לעבודה אחר הצהריים, אלא לנוח מתלאות הדרך. בבית, החלה גיסתי בהכנות לארוחת צהריים. היא עורכת את השולחן ומגישה לי צלחת אטריות עם מרק מהביל ומעורר תיאבון, ואילו אני מסלק הצדה את הצלחת ומפטיר: לא אוכל, אינני רוצה להיות לך למעמסה.

גיסתי מתחילה לבכות ואומרת: „במלחמה החשוכה הזאת אבדנו את צורת האדם והפחד מפני הרעב מעבירנו על דעתנו, ולכן, דע לך, כי אם לא תאכל אשלח יד בנפשי. עשיתי אפוא את רצונה וישבתי לאכול ומיד אחרי הארוחה שכבתי לנוח ונרדמתי.

בשנתי חלמתי חלום: אני נמצא בבית־קברות וחופר קברים. מסביבי מונחות ערמות גוויות לקבורה, אך אני יחידי ואינני יכול לעשות את כל העבודה. אני מרגיש שכוחותי עוזבים אותי, ואילו מספר המתים לקבורה עודנו רב. לפתע אני נעצר, משליך את האת מידי, מתחיל לסובב את החומה הגבוהה ומחפש דרך לבריחה. ואינני מוצא. עוד אני עומד מאוכזב, צץ רעיון במוחי. אני מתחיל לעקור את אבני המצבות, סוחבן ובונה מדרגות מעלה, מעלה עד שאני מגיע לראש החומה, קופץ לעבר השני למטה ונופל.... עד.... שאני מתעורר משנתי מיוזע.

לחלום היתה השפעה מכרעת על חיי בעתיד ואף ברגעים הקריטיים שלי בקצטים היה לי למקור עידוד.

תמורת עבודתי כממלא מקום, קבלתי 10 זהוב ליום. אולם אחרי נסיוני המר בווארשא, התחלתי לגשש ולחקור אם שולחים יהודים לעבודות תמורת מצרכי מזון, ונודע לי כי במייכוב קיים קואופרטיב של חקלאים, „ספולדזילניה", המספק לגרמנים במחוז מכסה קבועה של מצרכים כגון דגן, חיטה, שעורה, שבולת שועל, תפוחי אדמה, ביצים ואפילו דבש. לעומת זאת קיבלו האיכרים מהגרמנים סוכר ויי"ש. תארו לעצמכם את תמהוני בשומעי כי היהודים אינם רוצים לעבוד שם. יהודי אשר קיבל פתק לעבוד בקואופרטיב — חשך עליו עולמו. וטעמו עמו: העבודה במקום קשה, בסחיבת שקים כבדים, ואין אפשרות לנוח ולשווח קמעא תוך כדי עבודה. מיהודי כזה דרשתי שכר החלפה כפול. לא ארכו ימים ונעשיתי שם לאחד מעמודי התווך. „וארשוויאק" קראו לי, וידעו שאפשר לסמוך עלי באשר לביצוע יעיל של העבודות. ניצלתי את ההזדמנות והבאתי לבית גיסתי שקים של תפוחי אדמה, פחם, קמח, ביצים ואפילו יי"ש.

וכך כתבתי לגיסתי חנה בווארשא:

„לגיסתי האהובה והיקרה חנה!

תסלחי לי, שעיכבתי הפעם זמן ממושך את מכתבי אליך. ידעתי אמנם שתהיי חסרת מנוחה וסקרנית, אך רציתי לשהות יותר במקום, כדי שאוכל לספר לך על הכל.

ראשית כל, דעי לך כי מייכוב היא גן־עדן! ואפילו יותר מזה, לגבי יהודי שזה מקרוב בא מהגיטו הווארשאי. אוכל! בזמן שמאות ואלפים יהודים בווארשא מתים ברעב מתגולל פה המזון ברחובות; ק״ג לחם אפשר לקנות בשלושה זהוב ושק תפוחי־אדמה — בארבעים זהובים.

אני שולח לך שתי חבילות קטנות, על פי שתי כתובות, אחרת אין הדואר מקבל. ברגע שאקבל ממך תשובה, כי קבלת אותן — אמשיך במשלוח הזה מדי שבוע בשבוע. נוסף לזה, אני מודיעך כי מלכה׳לה לומדת אצל בנות השכנה ויודעת כבר לקרוא קצת ולכתוב, גם אביגדור גדל, למד לעשן סיגריות ומשחק קלפים עם חבריו.

והיא השיבה:

„גיסי היקר,

את מכתבך קיבלתי ואני מודה לך על חבילות המזון אשר קיבלתי במצב טוב. אינך יכול לתאר לעצמך איזה ערך יש לזה בשבילנו, אלמלא זה, הייתי גוועת מרעב עם ילדי ולכן אני מאחלת לך חיי נצח. כעת, גיסי היקר, הריני לתאר את ההרס והחורבן של משפחתי. גיסי הנוך עם אשתו וילדיו מתו כולם ברעב, כל הבית נחרב, אביגדור של יטקה מת גם כן. את בעלי וגיסי יוסל שלחו לעבודת כפייה לטרבלינקה, ואין לי שום ידיעה מהם. נחמתי היחידה היא, שאתם לפחות, חיים ואינכם סובלים רעב. כשקראתי את כתב־ידה של מלכה׳לה נקוו דמעות בעיני מרוב שמחה.....״

בקהילה במייכוב — עלתה תהילתי. כאשר היה צורך לבצע עבודה קשה באיזה שהוא מחסן, באו המחסנאים לקהילה ודרשו את ה„ווארשאוויאק״. והנה מה שקרה: פעם אחת הופיע בביתי מנהל מחלקת העבודה, שמואל קליינר, וביקש ממני לבוא לעזרתו. „בטחנת הקמח של וארשאבסקי העבודה קשה ביותר, כך אמר, ויום יום בורחים משם יהודים. וכתוצאה מזה, קיבלתי אזהרה ממושל המחוז, שאם יארעו עוד מקרי בריחה, ישלח את מחצית העירה לקצט פלאשוב. לכן, אני מפציר בך, שתארגן קבוצה בת ששה גברים חזקים לעבודה קבועה למשך כל זמן הדרוש לסיפוק האספקה, ועבור זה ישלם היודנראט בעין טובה״.

עוד באותו ערב, סיירתי בעיר ובחרתי חמישה פועלים טובים לקבוצה: 3 עגלונים, 2 גונבי סוסים ואני הששי. שיכנעתי אותם, כי עסק טוב הם עושים: 1) נקבל מאת היודנראט משכורת טובה. 2) נוכל להבריח יום יום קצת תבואה, ואם המחסנאי יתפסנו, נקבלו כשותף. וכך היה. התחלנו לעבוד במרץ רב ועד הצהריים הספקנו לארוז, לשקול ולשלוח לרכבת 2 קרונות עמוסים 40 טון חיטה. המחסנאי שבע נחת מעבודתנו ולבסוף הפטיר: אתם באמת מתאימים לעבודה זו.

עוד באותו יום מלאנו תוכניתנו להבריח החוצה חלק מן התבואה, אולם המחסנאי תפסנו בכך. ניסינו לשכנעו ולהוכיח לו כי איננו מקבלים תשלום תמורת עבודתנו המפרכת, והעובדים קשה צריכים לאכול. על כך השיב: אשתדל בהנהלת ה„ספולדזילניה״ שתקבלו תשלום כמו הנוצרים — 4 זהובים וככר לחם ליום עבודה״. האם מתשלום זעום כזה נוכל להחזיק מעמד בעבודה זו — שאלנו. „ממשכורתי אני גם כן קשה לחיות, ובכל זאת אני מסתדר״ — הוא השיב.

לבסוף השתכנע והסכים להצעתי, למכור עבורו את עודפי התבואה שהיה מוציא במרמה מן האיכרים.

מיד למחרת בהובילנו את החיטה לרכבת, העברנו קרון עם 18 טון חיטה לטחנת מרחצקי ומכרתיה בטבין ותקילין. כך נהפכתי לסוחר במייכוב. אולם פעילות זו נפסקה באיבה, בגלל הלשנה. המשטרה ידעה על ההברחות, ומפעם לפעם היתה מחרימה את השלל ומחלקת את תמורתו בין חבריה.

לא ארכו הימים ועל מייכוב ירד מבול של גזירות. צו רדף צו: אסור ליהודי לגור מחוץ לגיטו, הרוצה לעבור בעיר לצד הארי עליו להצטייד בתעודת־מעבר מיוחדת, את מי שיתפסו בלי תעודה — יירה במקום.

השוטרים המקומיים הורחקו מהעיר ובמקומם באו שוטרים חדשים, כולם בני בליעל ורשעים. אחד מהם גילה סאדיזם ואכזריות שאין דומה להם. יום יום נפלו מידיו קרבנות. הוא היה קצב במקצועו והתפאר שיותר קל לתלות יהודי מאשר לטבוח חזיר.

בשמעם, כי „קצב החזירים" נמצא בגיטו, הסתתרו היהודים בבהלה. אף אני נפגעתי. הבית בו גרתי עם גיסתי ברחוב ראצלביצקא, היה מחוץ לגיטו. אחרי תלאות רבות ובפרוטקציה רבה הצליחה גיסתי לקבל דירה בתוך הגיטו, ולשם עברנו כולנו.

אחרי שהיהודים הצטופפו בשטח הקטן של הגיטו, נוכחו פתאום לדעת המושלים החדשים, כי ישנם במייכוב יותר מדי יהודים. ואז התחילו הצרות. הגרמנים התחילו בעזרת היודנראט במשלוחים; את הנוער לקצט בפלאשוב, את הקשישים והילדים — לדז'יאלושיץ. וכך פחת מספר התושבים היהודים עד למחצית.

החורף עבר והאביב הגיע, ועמו חג יציאת מצרים — פסח. אך מה דלים נראים העינויים דאז לעומת הצרות שגורם לנו פרעה בן זמננו — היטלר.

למרות זה, הכין כל יהודי במייכוב לפני החג: מצות, דגים, בשר ואפילו יין־צימוקים לארבע כוסות. במובן זה הייתי הפעם יוצא מן הכלל, הייתי כה עסוק בערב החג, עד ששכחתי להביא בשר. לעומת זאת נשאתי כמו בכל שבוע, שתי חבילות מזון לדואר, על מנת להעבירן לגיסתי חנה בווארשא, אך לרוב צערי נאלצתי להחזירן עמי. הודיעו לי שם, שלפי הודעה חדשה אסור בהחלט לשלוח חבילות. באתי הביתה בשברון לב, ומיד שלחתי מכתב לגיסתי.

„גיסתי היקרה,

נחמתי היחידה היא, כי השארתי לך את דירתי עם כל החפצים, ואני מוסר לך את הזכות למכרם. את שומעת חנה! שלא תחוסי על שום חפץ, אם נזכה ונחיה, נשיג דברים אחרים, ולא — בין כך לא נצטרך כלום.

דורשים בשלומך ומנשקים לך ולילדך — כל המשפחה במייכוב.

„גיסי היקר,

אל תצטער על איסור העברת חבילות המזון, יש לי עוד מלאי מספיק של מצרכים, אשר בין כך לא אשתמש בהם. להוי ידוע לך, שהגיטו הווארשאי מתחסל בהדרגה, וימים אלה הם הימים האחרונים של חיי. כבר מטהרים את רחוב נובוליפיה, וכל רגע אני מצפה לגרושי לטרבלינקה. מוטב אולי כך, מאשר העינויים ללא סכוי, יקיץ הקץ וחסל. אתה שומע, פסח! זהו מכתבי האחרון אליכם! תהיו בריאים, לנצח ועדי עד. שלכם — חנה".

עם קריאת מכתב הפרידה של גיסתי חנה, התעגמה נפשנו עלינו ובכינו מצער ויסורים.

באותו יום לפנות ערב, קיבלתי מווארשא עוד מכתב אחד, דרך מכר, מחברי מוטל בורנשטין. „לחברי אהובי פסח! קץ החורבן שציפינו לו — החל, אנו נמצאים כעת פנים אל פנים עם המציאות. הגיטו בווארשא מתחסל. בהתאם לזה אנו רואים שיהודי וארשא הרחיקו מעליהם כל אשליה לגבי גורלם, וכי המטרה היחידה היא — השמדת היהדות. ההכרה הזאת גרמה אצל שארית הפליטה לגיבוש אחדות מסוימת לגבי רעיון אחד ומטרה קדושה, דהיינו: מרד נגד החיה הנאצית; אם נגזר עלינו למות, הרי לפחות בכבוד.

למטרה הזאת נוצר בגיטו ארגון לוחם ובו הרבה חברים מאגודת פועלי הדפוס שלנו, עם היו״ר לזר שקלאר בראש. אני מייעץ לך לנהוג כך גם במייכוב. יתכן שאצלכם לא ניתן להגשים דבר זה, כי היהודים עוד לא הגיעו להכרה הדרושה. עוד חדשה אודיע לך: צ׳רניאקוב איבד את עצמו לדעת.

ביום בהיר אחד קיבלנו ידיעה מחברינו שמחוץ לגיטו, מה שזוממים הרוצחים הגרמניים לעשות ביהודי וארשא. החלטנו להפריע בביצוע התוכנית. כשחזר צ׳רניאקוב מהגיסטאפו למשרדי היודנראט, נכנסנו אליו שלושה חברים מזוינים באקדוחים, סגרנו את הדלת ובאקדוחים שלופים אמרנו לו: אנו יודעים, שאתה חוזר כעת מהגיסטאפו, שקיבלת פקודה לספק לכיכר־הגירוש יום יום עשרת אלפים יהודים ולשלחם להשמדה בטרבלינקי.

לכן אנו מציגים לך תנאי ואזהרה: או שאתה מסרב לבצע את הפקודה, או שאנו יורים בך בו במקום. אחרי שהרהר דקות אחדות, ביקש מאתנו ארכה עד יום המחרת לתת תשובה. והתשובה ניתנה!!! למחרת הגיעה אלינו הידיעה על מותו בידיו הוא. בהקשר עם מותו של צ׳רניאקוב רצו אלמנטים מסוימים לעשותו לגבור לאומי, אולם אנו יודעים שצ׳רניאקוב וגבורה הם תרתי דסתרי. כן, הוא היה גבור לעומת היהודים שהלכו כצאן לטבח, אך את הגרמנים הוא שרת באמונה.

יתכן שברגעיו האחרונים הוא שוכנע בטעותו המרה, ואולי הבין, אמנם במאוחר, שאחרי ביצוע משימת הגרמנים יהיה גורלו כגורל שאר היהודים.

למייכוב הגיעה הידיעה, כי מחסלים את העירה סלומניק. כרעם ביום בהיר פגעה השמועה. כהרף עין נתפשטה הידיעה בין יהודי הגיטו, ואבל ירד על כל בית, משום שלכל אחד היו קרובים בסלומניק. פתאום מגיע בריצה מבוהלת יהודי שניצל משם בנס ומספר: רוצים לגרש מסלומניק שלשה רבעים מיהודיה, ורבע אחד להשאיר זמנית במקום. כל אלה שנועדו לגירוש הוכנסו לבית הכנסת, והם יושבים כבר יומיים בלי אוכל. היום עומדים לגרשם. עוד אני עומד ומקשיב, בא קליינר מהיודנראט וקורא לי לעזור בפריקת רהיטים. אנו יורדים לסטרוסטבה, ומיד ניגשים לעבודה. אנו מורידים מהאוטו את הרהיטים הטובים ביותר של עשירי סלומניק. מבין החפצים שהורדנו היתה גם שקית תפילין ועליה רקום שמו של יהודי מכובד בסלומניק.

בנושאי את החפצים השדודים כאב לבי, כאילו סחבתי משא כפול: משא טבול בדם ודמעות של העם היהודי הנרצח! כשחזרתי הביתה אחרי העבודה העצובה, רואה אני בגיטו מעגל יהודים ואחד מהם מספר: אלי הגיעה היום נערה, בת קרובי מקראקוב. היא הצליחה לברוח ממחנה בלזיץ. והנה היא מוסרת, ששם במחנה עומד תנור ענק ובו שורפים חיים את היהודים המובאים לשם, כל יום מגיעות רכבות מלאות יהודים ובאותו יום הם נשרפים.

בשמענו את הסיפור הקהל רגז והתחיל לצעוק על המספר: „מה אתה בא עם בדותות כאלה, והנך סומך על דבריה של נערה טפשית. אמנם הגרמני הוא אכזר — אולם זאת לא

יעשה, מן הסתם הוא שולח את היהודים לרוסיה. לך הביתה, ואל תספר מעשיות כאלו, מנוול!" נשארתי עומד נדהם לתגובת היהודים ולרצונם להתעלם מהמציאות העצובה. חברי קוראים אותי הצדה ושואלים לדעתי, אני מסביר להם, כי הסיפור הוא לדאבוננו אמת ויציב, ובמקום לרמות את עצמנו — חייבים אנו להזדיין וברגע המתאים לגלות התנגדות, ולא ללכת כצאן לטבח.

חברים אחדים הסתלקו מיד אחרי שסיימתי את דברי, ואלה שנשארו אמרו: פסח! יותר בריא לא לדבר בעניין הזה, ליודנראט יש מרגלים בכל מקום. כאשר יובאו דברים בפני הגיסטאפו, נחוסל. האם אין אנו מחוסלים בין כך וכך? — שאלתי. לא ענו.

מכל המחוזות מסביב למייכוב כבר גורשו היהודים. כעת הגיע תורה של מייכוב. בגיטו שורר מצב־רוח של דיכאון. מתעורר הרושם, כי כל אחד רוצה לברוח מעצמו, ואינו יודע כיצד.

בלב שבור ומדוכא, אני יוצא מחוץ לעיר, כדי לברר את המצב ולחפש תוכנית הצלה. אינני שם לב למוות האורב לי מכל הצדדים ואני מטייל בין השדות. משני צדי הדרך, בזוהר השמש, עומדות אלומות מוזהבות של חיטה. יבול טוב השנה! אך לנו ליהודים אין זכות לחיות. פתאום אני נעצר באמצע השדות בלב כאוב, מעיני זולגים נחלי דמעות ואני מרים את קולי: אני צועק! לאלומות החיטה המלאות, לשדות, לאדמה, לשמים, ליקום כולו! למה??? למה שותק העולם? כאילו לא קרה דבר. אני מתיישב עייף ויגע על גזע עץ כרות, ומתאמץ למצוא מוצא מהסבך הזה ובאיזה אופן להציל את אשתי וילדי. אינני מסוגל למצוא פתרון. כל הדרכים סגורות ואויבים אורבים לנו בכל מקום.

לא נשארה לי דרך אחרת, מאשר להסתתר בעליית הגג בבית ברחוב רצלביצקה, שם גרנו קודם להקמת הגיטו. ידעתי שאין זה פתרון, אולם כשאדם טובע הוא נאחז אפילו בקש כדי להציל את חייו.

תרגום מיידיש: משה שפיגל

אליעזר דרזנר

משפחתנו במייכוב

במשך חדשי הקייץ של שנת 1939, שגו תושבי פולין באשליה כי בסופו של דבר תימנע המלחמה. התפתחות העניינים באירופה מאז כניסתו של היטלר לחבל הסאר ועד חוזה מינכן אך חיזקו אשלייה זו. איש לא העלה על הדעת כי היטלר יעז להתגרות במעצמות המערב, אשר כרתו ברית הגנה עם פולין, ומכל שכן — שסופה של פולין ייחרץ תוך ימים ספורים.

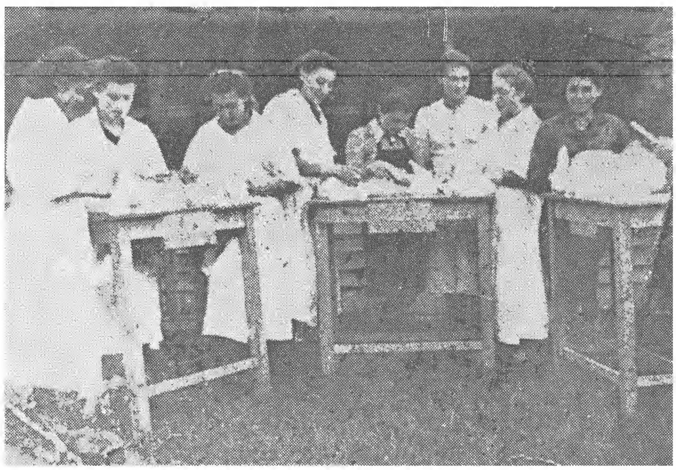
ההתמוטטות המהירה של המדינה — הדהימה ודיכאה את כולם. לא הספיקו להתנער מהמבוכה, והנה באה הידיעה על כיבוש החבל המזרחי של פולין על ידי הצבא הסובייטי. חלפה תקופה קצרה ואנו, בני העיירה היהודית מייכוב, הרגשנו את כל פרשת הסבל והעינויים על בשרנו ממש.

משפחתנו היתה משפחה יהודית טיפוסית במייכוב. אבי, ר' פנחס בן אלימלך דרזנר, היה יהודי ירא שמיים ופרנס מיוחס בעיירתנו. כבר לפני שנים דבק בו הרעיון הציוני,

לו נשאר נאמן הן בתחום העיירה והן שעה שהיה עושה בעסקיו בעיירות גדולות יותר.

שושלת היוחסין שלנו כללה משפחה ענפה ומושרשת בחיי העיירה. אני זוכר את סבי אלימלך (מלק) ואת ארבעת אחי אבי ז״ל — הרשל, מרדכי, מאיר ובצלאל וכן את שתי אחיותיו ז״ל — חנה ובלצ׳ה.

עיקר עיסוקי אבי, שבהם עשה למחייתו, היה מחסן לממכר פחמים ודברי עץ ובמסחר זה קיים את משפחתו בכבוד. על מידת דבקותו של אבי ברעיון הציוני תעיד העובדה, שעוד בשנת 1936 נסע לישראל כדי להתחקות על הנעשה בארץ. כבר אז — מבלי לדעת מה צופן בחובו העתיד — ערך תכניות לעלות עם משפחתו לארץ ישראל, אך המלחמה העולמית שמה לאל את כל תכניותיו.

מחנה פלאשוב

אחותי סלה ז״ל ואנכי היינו הילדים היחידים להורינו. אני למדתי בבית הספר „יבנה״ עברית ולימודי תורה ויהדות. היו אלה ימים יפים, מלאי חלומות ילדות, וכשאני נזכר בהם עולות בעיני דמעות חמות.

בפרוץ המלחמה העולמית השנייה לא שפר מצבנו מזה של האחרים. כאשר בוצעה הסלקציה הראשונה, נכללנו בה גם אנו. הורי הלכו אל ה„יודנראט״ המקומי וביקשו לא להפריד בינינו. אולם לדאבוננו לא נתמלאו משאלותיהם וכאשר נעשה הנסיון הראשון להפריד בינינו, נאלצנו לברוח ולהסתתר אצל הגויים בכפרים הסמוכים.

יום רדף יום. החלק הארי של יהודי מייכוב כבר רוכזו לקראת השילוח, אולם נשארו עדיין בעיירה. משעבר לזמן מה זעם השילוח, חזרנו לעיירה והמשכנו לחיות בה באווירה הקשה של פחד מפני העתיד.

מאוחר יותר נסענו לקראקוב, שם חיו ועבדו קבוצות גדולות של יהודים ממייכוב. היינו מעוניינים להמצא בקרבתם. החישוב שלנו היה פשוט: כל מה שיקרה ליהודים אלה, יקרה, בסופו של דבר, גם לנו. זאת ועוד: יתכן מאוד שכל זמן שהם מועסקים בעבודת כפייה צפויה להם סכנה קטנה מזו של האחרים.

לאחר זמן קצר נפרדנו: אבי ואני נשארנו בעיר ואילו אמי ואחותי נסעו לסביבות שדה התעופה המקומי. וכעבור זמן רוכזה כל משפחתנו בירוזולימסקא, בפלשוב. היה זה מחנה עבודה גדול אשר הוקם לאחר חיסול הגיטו בקראקוב. באותו מחנה־עבודה היינו בין המשפחות המעטות שנשארו מאוחדות. בעצם ימי הפחד והתלאות הראשונים היתה לנו המצאותנו יחדיו למקור נחמה והיינו סבורים כי, מן הסתם, נשאר מאוחדים גם להבא. אך גם כאן השיגה אותנו היד האיומה והזדונית אשר הפרידה בינינו ללא רחם. אחותי נלקחה מעמנו ונשלחה, אף אמי שולחה למקום אחר ואילו אבי ואני נשארנו יחד. בשבילנו התחילו ימי השואה הקשים ביותר. בגורלי נפל להטלטל על פני 15 מחנות ריכוז ועבודה, ולהתנסות בכל העינויים והזוועות עד שהגעתי, ביחד עם אבי, למחנה ברגן בלזן, אותו מחנה מוות, בו עונו והושמדו רבבות מבני עמנו ובתוכם גם שארי בשרנו. דלה לשון האדם מלתאר את מחזות האימים שהתרחשו במחנה השמדה זה.

במחנה נשארתי עם אבי ז״ל במשך תקופה ארוכה; שוב לא היה לנו ספק, כי אכן נחרץ גורלנו למות באחת מן האקציות השונות. הדבר הוכח לנו משראינו כיצד מדי ערב וערב היו מאדימים השמים על פני המחנה מלהבות שעלו מארובות המשרפות.

כל מי שיכול היה עוד להחזיק מעמד, עשה זאת, אולם לא בכוחותיו הוא. הטראגדיה האישית שלי קיבלה ממדים עוד יותר גדולים, כאשר 5 ימים לפני השחרור השיב אבי ז״ל את נפשו לבוראו. בקו האופק ראינו מן המחנה את ראשוני הצנחנים הבריטיים בצניחתם. אבי, שהיה אז תשוש לחלוטין, ביקש ממני קצת מים. רצתי אל ה„בלוק־אלטסטער״ וביקשתי אותו כי יאפשר לי לקבל מעט מים לשם הצלת חיי אבי, אך תשובתו הגסה והפסקנית היתה: „עכשיו הוא מת. בעוד שעה יגיע גם תורך למות״.

כאשר חזרתי לצריף מצאתי את אבי ללא רוח חיים. הוא נלקח אל הערימות הגדולות של שלדי האדם ונזרק אליהם ככלי שאין חפץ בו. כך סיים אבי את חייו — חמישה ימים לפני שחרורה של ברגן בלזן.

אחותי סלה (שרה), שהיתה אז נערה בת 14 בלבד, נפחה את נשמתה חודש לפני תום המלחמה, במחנה ריכוז ע״י לייפציג.

מכל אותה משפחה נותרו בחיים רק אני, ואמי יוכבד (יאכעד) תבל״א אשר נשלחה למחנות שונים, שהאחרון בהם היה טרזנשטאט. במחנה זה עברו עליה תלאות מרובות ובו נשארה עד השחרור.

לנגד עיני עומדות עד היום כל הדמויות היקרות הללו ומבעד לערפל של תקופת השואה מזדקרת לעיני מייכוב העיירה, עיר ילדותי. כל רחוב מרחובותיה, כל דמות מדמו־יותיה, נחרתו עמוק בלבי והיו לחלק ממני. ושבעתיים גובר הכאב בזכרי שכל זה היה ואיננו עוד...

נתן רוזנקראנץ
השילוח

ב־1942, שבועיים לפני ראש השנה, הקיפו אנשי ס.ס. את הגיטו שלנו, ביום ו' בבקר. ניתנה פקודה לצאת מיד ולהסתדר בחמישיות. השעה היתה 9. כל מה שהוכן לקראת שבת הושאר מאחרינו. הכל היה נראה כמו חלום רע, שיחלוף משנתעורר משנת בלהות. הסתדרנו, הוכרחנו לצעוד כשאחד קשור בשני בשלוב ידים. היינו נדהמים ולא ידענו כיצד לנהוג. הגענו לתחנת הרכבת. חיכינו במשך כל היום עד הערב. היה זה יום חם עד להחריד, כאילו הגורל התאכזר לנו. אסרו עלינו לזוז מהמקום וברור שלא קיבלנו שתיה ולא מזון כל שהוא.

יום לפני כן חנו יהודים בתחנה זו מהעיר דז'יאלושיץ והגשנו להם אוכל ושתיה. לא תיארנו לעצמנו שלמחרת יגיע תורנו. בערב היתה הסלקציה. הצעירים — לרכבת אחת והמבוגרים לאחרת, האחרונים, ומשפחתי בתוכם נשלחו למיידאנק, ומשם לא חזרו.

אני, גיסי ובן אחותי משה נלקחנו לרכבת העבודה, אל פרוקוצ'ים. מכולם נותרתי אני לבדי.

מחנה ירוזולימסקה 1942

נתלו 2 בחורות; לא יכולתי עוד לשאת. חיכיתי להזדמנות לברוח, וב־1943 ברחתי ממחנה למחנה עד אשר מצאתי את עצמי בתוך מחנה גרינברג בגרמניה. משם הועברתי לקיטליצשטרביין (ליד ברלין) ומשם ברחתי ליערות. למדתי בשנים אלה שאני נרדף ועלי לברוח, תמיד לברוח ולברוח. לאן לא ידעתי. המטרה היתה להשאר בחיים. וזו נראתה לי הדרך היחידה להשאר בחיים. וכך היה.

יצחק וייינריב
מייכוב 1939 — 1943

כבר ביום הראשון לכיבוש מייכוב בידי הנאצים הרגשנו את נחת זרועם של הצוררים. הם אספו את כל הגברים היהודים שבעיר בתוך כנסיה. פחד ומתיחות שררו בעיר, אך לאחר ימים אחדים של מתיחות שוחררו כולם.

כעבור זמן לא רב הקימו הנאצים את ה„יודנראט" שהיה אחראי לסיפוק עובדים יהודיים לסוגים שונים של עבודות מייגעות כמו: סילוק השלג בחורף, מילוי השירותים הדרושים לגרמנים, עבודות בכבישים וכו'. צעירים נשלחו לעבודה גם במחוזות אחרים, כמו דמביצה.

באותה תקופה פרצה מגיפת הטיפוס שהפילה חללים רבים בקרב האוכלוסיה היהודית. ב־1941, אחרי פרוץ המלחמה נגד רוסיה, נושלו היהודים מבתיהם ונצטוו להצטמצם בגיטו בתנאים איומים של דוחק. מסביב הוקמה חומה ועל היהודים נאסר לעבור אותה. המצב הורע יותר ויותר, קשיים רבים היו בהספקת צרכיהם של תושבי הגיטו.

בחורף אותה שנה נפל הקורבן היהודי הראשון בעיר, חייט שנאשם באשמה חסרת כל שחר: הסתרת פרוות בביתו לאחר שהנאצים הוציאו צו למסור את כל הפרוות לשלטונות.

היום המר הגיע. היה זה היום בו נצטוו כל יושבי הגיטו לארוז את חפציהם המועטים ולהתייצב לגרוש מן העיר מייכוב ומכל הסביבה. זוכר אני את סבי מיכאל סקוברון אשר בשעה שהובילונו דרך הגיטו צעק באומץ: „הלאה היטלר". כל זקני העיר מייכוב הובלו לסלומניקי, שם הושמדו באכזריות.

ימים ספורים לאחר מכן בא הקץ לגיטו. גיטו מייכוב הוקף בנאצים ועוזריהם. כל היהודים נצטוו לצאת לרחוב ממנו הובילום לשדה שהיה סמוך לתחנת הרכבת...

היה זה ה„אויסזידלונג". וכאן רוצה אני להזכיר את שלמה בורנשטיין, ממיטב בחורי העיר, אשר ניסה להתנגד בכוח לגירוש, וסירב לצאת. הוא נורה בתוך ביתו.

כשהגיעו יהודי מייכוב לרכבת מצאו שאינם יחידים, במקום רוכזו יהודים מכל הסביבה למשלוח. (רק יום קודם לכן עשו יהודי העיר כמיטב יכולתם לסיפוק צרכי המגורשים של יהודי הסביבה!).

הגברים הכשרים לעבודה הופרדו מנשותיהם ומילדיהם. קולות בכי מר ויללות פילחו את האויר. אך גם ברגע טראגי זה לא העלו יהודי מייכוב על דעתם מה באמת צפוי להם. הלעיטו אותם בסיפורים על גירוש למזרח. שם הבטיחו להם חיים ועבודה.

כחמישים יהודים הושארו ע"י הנאצים לעבודות השונות בגיטו והם שימשו כמלכודת ליהודים שהצליחו להתחמק מהגירוש, ביניהם גם דודי חיים צינה לוקיי ומשפחתו. ואכן בתקופה קצרה הצטרפו אליהם כמאתיים יהודים מהסביבה. אחר כך הוצאו כולם להורג ביער כודוב, סמוך לכארשניצה. גם כאן אירע מעשה גבורה: בזמן החיסול תקף אחד היהודים (אומרים שהיה זה אחיו של יוסף שטרן ממייכוב) גרמני אחד ופצעו קשה.

כעבור מספר שבועות הושמדו כחמישים יהודים — נשים וטף בבית הקברות היהודי ונקברו בקבר אחים ע"י תושביו הקבועים של הגיטו.

ב־15 לינואר 1943 בא סופו של גיטו מייכוב. הגרמנים ועוזריהם האוקראינים פרצו לתוכו והרגו מכל הבא ליד. כעשרים יהודים הצליחו להסתתר ורובם נשארו בחיים. יעקב קורנפלד, העדין ואציל הנפש, ממורי העיר, הצליח להסתתר וכמה ימים לאחר מכן הוסגר ע"י הפולנים לגרמנים, שהרגוהו.

היה זה ב־16.1.45, כמה ימים קודם לכן שמענו קולות נפץ ונודע לנו שהרוסים פתחו בהתקפה רבתי על צבאות הנאצים. אבי, יחזקאל וויינריב, דודי סקוברון הרצקי ואני היינו במחבוא אצל איכר פולני מזה שנתיים ימים. בלילה שמענו קולות, הדי צעידת רגלים, רכב, נביחות כלבים, רעש והמולה. לא ידענו מה מתרחש. חיל ורעדה אחזונו. שמא באים שוב הגרמנים להתנקם בכפר, כשם שעשו הרבה פעמים עד כה.

היינו דרוכים. לפתע שמענו קולות דיבור ברוסית ואז היינו כחולמים. הבא הרגע הנכסף? הנהיה שוב חופשים? הבא הקץ לתלאותינו? לא האמנו. אבי כבר לא החזיק מעמד ורצה לצאת אך החזקנוהו בכוח. רק לאחר שהאיכר בא והודיע לנו שאכן הרוסים הגיעו יצאנו ממחבואינו אל הבלתי נודע.

אריה (לייב) סאסנאווסקי
די מלחמה־יארן 1939–1945

אין סעפטעמבער 1939 האט זיך אנגעהויבן א פאניק אין דער שטאט מיט דעם אויסגעשריי, אז דער דייטש קומט אריין. מען האט אנגעהויבן לויפן אָן א ציל. די בהלה איז געווען זייער גרויס. איינער האט דעם צווייטן נישט דערציילט וווהין מ׳גייט, ווייל מ׳האט מורא געהאט, טאמער וועט דער אנדערער פארלויפן דעם וועג. געלאפן בין איך מיט דער משפחה פון פינטשע זאלצבערג, הארש (הירש) לייב ברענער, אהרן ברענער, צום באדויערן איז אהרן ברענער געפאלן אין זאקליקאוו פון די דייטשע באמבעס. געפארן זענען מיר מיט פערד און וואגן, נאר מ׳האט גארנישט ארויפגעלייגט אויפן וואגן. הארש לייבן האבן מיר א פארוווּנדעטן צוריק געשיקט קיין מיעכאוו און מיר זענען ווייטער געפארן. אנגעקומען קיין סאנדאמיעזש האבן מיר געטראפן וואלף בער ווארשאווסקין און מ׳האט זיך מכלומרשט זער דערפרייט און אים ארייגענומען אין דער חברותא. פאר סאנדאמיעזש האבן מיר באמערקט א קליין ליכט אין א הייזל, זענען מיר אוועק אהין, הונגעריק, דורשטיק און מידע. געלט האבן מיר געהאט ביי זיך, נאר ס׳איז נישט געווען ווו צו קויפן. מיר האבן געבעטן די אלטע גויה, זי זאל אונדז געבן א גלאז טיי, צו קויפן פאר געלט. ארויסגייענדיק פון דארט האבן מיר געטראפן א גרויסן קאראוואן וועגענער פאָרן אנטקעגן אונדז; אויף איינעם פון זיי שטייט א פריץ, לייכט אונדז מיט א רעפלעקטאר אין די אויגן און פרעגט, וווהין מיר פארן, מיר האבן מורא געהאט מיט אים צו רעדן, נאר דאך האבן מיר זיך מיט אים אביסל אדורכגעשמועסט. ער האט אונדז געראטן נישט צו פארן ווייטער, ווייל די בריק קיין סאנדאמיעזש ברענט, דעריבער עצה׳ט ער אונדז דאס מיר זאלן צוריק פארן, אויסמיידן די שטאט און אריינפארן קיין זאוויכאוו. דער פריץ האט אונדז געוויזן א מאפע און לויט איר זענען מיר צוריק געפארן, געדרייט זיך מיט פארשידענע אונטער־וועגן און אנגעקומען קיין זאוויכאוו. מיר האבן אויפן וועג געמוזט קויפן נאך א פערד, ווייל דער וועג איז געווארן וואס אמאל שווערער.

אין זאוויכאוו איז ווידער פארשפרייט געווארן א קלאנג, דאס דער דייטש קומט אָן פון דער אנדערער זייט. ס׳איז געווען 8 טעג פאר ראש־השנה. מיטאמאל זענען אלע וועגן פארלייגט געווארן מיט דייטש מיליטער, מיר זענען צעמישט געווארן, נישט וויסנדיק וווהין צו גיין. נאך לאנגע וואנדערונגען זענען מיר אנגעקומען קיין לובלין.

אין לובלין הויבן מיר אָן זוכן אנ׳ארט ווי דעם מידן קאפ אוועקצולייגן. איר קענט זיך פארשטעלן ווי מיד און צעהרגעט מיר זענען געווען. מ׳האט אונדז צוגעפירט צו א געוויסן שרייבמאן, וועלכער האט געהאלטן א ציגעלניע און איז גלייכצייטיק א קרוב פון אברהם סערצאז, און אזוי ווי וואלף בער ווארשאווסקי, אויך א קרוב פון סערצאזשן, איז אויך געווען מיט אונדז, האט ער אונדז אריינגענומען.

אנקומענדיק אין דער ציגעלניע, האבן מיר געטראפן בערך 100 מענטשן, וועלכע האבן אויך געזוכט א מקום מקלט, ווו אוועקצולייגן דאס בינטלביינער. קיין עסן האבן מיר נישט באקומען, נאר וואסער צום טרינקען. ווען מיר זענען פארחלשט געווארן פון נישט עסן, האבן מיר אויסגעגראבן אין פעלד א פאר קארטאפל און פון דעם האבן מיר זיך דערנערט.

דער גרויסער גביר וואלף־בער האט מיט זיין געלט גארנישט געקראגן און ער האט צוזאמן מיט אונדז זיך דערקוויקט מיט א ביסל רויע קארטאפל, מיט אביסל וואסער.

מיר זענען געזעסן אויף דעם פלאץ ביז ערב ראש־השנה פארנאכט אין אזעלכע נישט מענטשלעכע באדינגונגען. פלוצים האבן מיר דערזען דאס לובלין ברענט פון דער דייטשער באמבארדירונג, מיר האבן ווידער אנגעהויבן לויפן נישט וויסנדיק וווהין.

געזען האב איך, דאס דער דייטש לויפט שנעלער ווי מיר, ווייל ער איז געווען מאטאריזירט.

מיר זענען געלאפן ביז קיין לובאָמל. לעבן שטעטל פליסט די ווייסל, און די גויים האבן ביי אונדז גענומען 1000 זלאטעס פאר אריבערפירן אונדז מיטן פערד און וואגן אויף א טראטווע. אויף יענער זייט ווייסל זענען מיר אריין צו א ייד, וועלכער איז געשטאנען אויך גרייט צום לויפן. ער האט אונדז געגעבן עפעס צו עסן און איז צוגעשטאנען צו אונדז אין אונדזערע וואנדערונגען.

מיר זענען ענדלעך אנגעקומען קיין לובאמל ביינאכט. דארט האבן מיר געטראפן א וואנט פון יידן, ווייל פון אלע שטעט און דערפער האבן יידן געוואנדערט מיט דעם ציל זיך צוצושלאגן צו די רוסן.

ס׳איז אראפ א שלאגס־רעגן, ממש א מבול און ס׳איז געווען אוממעגלעך זיך צו רירן פונעם ארט, האב איך געפרעגט א קליין ייִנגל, ער זאל אונדז ווייזן א פלאץ, ווו מ׳זאל קענען אוועקשטעלן די פערד. דאס ייִנגל האט אונדז צוגעפירט צו א געוועלב, וואס איז געווען פארשלאסן, און אונדז געזאגט, דאס די בעלי בתים פונעם געוועלב זענען אנטלאפן, דעריבער „רייסט אראפ דעם שלאס און פארנעמט דאס געוועלב". האבן מיר אויפן הויף איינגעגעארדנט די פערד און מיר זענען אריין אינעם געוועלב, נאסע און מידע האבן מיר זיך אוועקגעלייגט אויף דער פאדלאגע אין די קליידער און באלד איינגעשלאפן.

אויפגעהויבן זיך אינדערפרי, גייען מיר ארויס אין גאס א שמעק טאן וואס ס׳הערט זיך, האבן מיר באמערקט א ים מיט מענטשן און אלע זוכן א וועג ווו צו לויפן.

עטלעכע טעג זענען מיר אזוי געזעסן אין לובאמל נישט וויסנדיק וואס ס׳ווארט אויף אונדז.

אין איין העלן טאג האבן מיר דערהערט, אז דער דייטש קומט אריין אין לובאמל, האט זיך געשטעלט די פראגע ביי אלעמען וואס טוט מען ?

ס׳זענען אנגעקומען מענטשן פון לעמבערג און האבן אונדז דערציילט טרויעריקע נייעסן פון דארט, אז מ׳שטארבט דארט פון הונגער און דורשט.

מיר האבן זיך דערוווּסט, אז אין שטאט איז פאראן א גרויסער רבי, האבן מיר באשלאסן אריינצוגיין צו אים און ביי אים פרעגן אנ׳עצה.

מיר האבן זיך צוזאמענגענומען אייניקע יידן און געגאנגען צום רבין; געטראפן האבן מיר פולע שטובן מיט יידן, מ׳האט זיך קוים דערשטופט צום רבין. מיר זאגן אים, דאס מיר זענען פרעמדע, און מיר ווייסן נישט וואס צו טאן. צי זאלן מיר גיין קיין לעמבערג אדער נישט ?

האט דער רבי אונדז געענטפערט מיט גרויס צער און טרערן אין די אויגן — דאס דער השי״ת וועט העלפן און מיר וועלן איבערלעבן דעם שונא, נאר ער האט אונדז דירעקט נישט געזאגט וווהין צו גיין. „די איינע פאָר ווערטער קען איך אייך זאגן — אז דאס שטעטל לובאמל האט א גרויסע זכיה און אלע יידן וועלכע געפינען זיך אין דעם שטעטל וועלן

אלעס בשלום אדורכגיין". ס'איז געווען ביינאכט און מיטאמאל דערהערן מיר שטארקע באמבארדירונגען פון דער נאענטער סביבה.

ס'האט נישט לאנג געדויערט און דער דייטש איז אריין אין שטעטל. מיר זענען געלעגן אויף דער פאדלאגע, ביז ס'האט זיך איינגעשטילט. באלד האבן מיר געהערט דאס רוישן פון די טאנקן. שטיל איז געווען ארום, קיין מענטש אין גאס האט מען נישט געזען. מ'האט מורא געהאט דעם קאפ ארויסצושטעקן. באלד איז געגעבן געווארן א באפעל . אלעס הערויס! יודען הערויס! אויפמאכן די געשעפטן! אלעס איז ארויס אויפן מארק-פלאץ. ס'זענען אנגעפארן מיליטערישע אויטאס און האבן געווארפן אויף אונדז פעקלעך לעבנס-מיטל פאר דער הונגעריקער מאסע.

זיי האבן אויפגעשטעלט א הויכן טורעם און ס'האט זיך ארויפגעכאפט אהין א דייטש און ער פארט ארויס מיט אזא רעדע:

„יידן! האט נישט קיין אנגסט, מיר זענען נישט קיין מערדער, די רוסן קומען דא אריין אין 3 טעג ארום און ווער עס וויל קען גיין אהיים, און יעדער קען פריי זיך באוועגן און טון וואס ער וויל. ווער עס וויל בלייבן, קען ער עס מאכן". עסן איז געווען גענוג און ס'האט זיך געשאפן א סומאטאכע, מ'האט נישט געוווסט וואס צו באשליסן. דעם צווייטן טאג האבן מיר באמערקט, אז מ'גרייט זיך אויפצונעמען דעם רוס. די דייטשן גיבן אונדז פולע פרייהייט און דער פשוטער פאלקס-מענטש ווייסט נעבעך נישט וואס אויסצוקלערן.

סוף כל סוף האבן מיר באשלאסן צו פארן צוריק אהיים. מיר זענען אנגעקומען נאך לאנגע וואנדערונגען צוריק אין מיעכאוו מוצאי שמחת-תורה און מיר האבן אלעס געטראפן אין בעסטער ארדנונג. מיר האבן געפונען אינדערהיים די פרויען, קינדער און די גאנצע פאמיליע. אלע זענען געזעסן אויפן ארט און ס'האט גאר נישט געפעלט.

ס'זענען אדורך עטלעכע טעג, איז געקומען א באפעל אז אלע מענער זאלן זיך קאנ־צענטרירן אויף איין פלאץ. ס'האבן זיך אוועקגעשטעלט צוויי רייען דייטשע מערדער און אינדערמיט זענען מיר אדורך. זיי האבן יעדן איינעם געפרעגט, וואס איז זיין בארוף? איך האב אים געזאגט, דאס איך בין א געטריידע-הענדלער. זאגט ער: „יא, יא אזעלכע לויטע דארפן מיר". אלע זענען אריינגעשיקט געווארן אין דער קירכע. דארט האבן מיר געגעכ־טיקט, מ'האט נישט געוווסט וואס ס'דערוואַרט אונדז. צומארגנס אינדערפרי האט מען אונדז ארויסגעלאזט אויף דער פריי. אין א פאר טעג ארום האט זיך געבילדעט א יידישע געמיינדע מיט הירשל עדעליסט בראש מיט נאך עטלעכע יידן פון סאסנאוויץ ווי: מינץ, אפלבוים א.א.וו. און ס'האט זיך גלייכצייטיק געשאפן א יידישע מיליץ צו העלפן דעם יודנראט. זיי האבן אנגעהויבן צו בעלי־ביתעווען איבער דעם ביסל יידן אין שטאט. יעדעס מאל האבן זיי אויסגעזוכט נייע גזירות, בכדי צו דינען וואס בעסער די דייטשע באהערדן.

באלד האבן די דייטשן איינגעזעצט אין טורמע צוויי יידישע פריזיערס, פייבל דאנציגר און אדולף רוזנבוים-טארנאווסקי מיטן תירוץ דאס זיי זענען קאמוניסטן. מ'האט זיי געהאלטן עטלעכע טעג און דערנאך האבן זיי געמאלדן דעם יודנראט, דאס אין קרימינאל געפינען זיך צוויי טויטע קערפערס, מ'זאל זיי ארויס-נעמען און ברענגען צו קבר ישראל.

מיט דעם מאמענט האבן מיר דערפילט, אז ס'רוקט זיך אן א שווארצע כמארע אויפן יידנטום אין פוילן.

יעדן טאג האבן זיי ארויסגעשטעלט אנדערע פאדערונגען, מ'זאל ברענגען אין זייער קאמענדאנטור צירונג, פעלצן און בעטגעוואנט פאר די דייטשע זעלנער. קורץ פון דער

זאך: אונדזערע שטובן האבן זיך לאנגזאם אויסגעליידיקט און ס׳איז געווארן זייער ריין.

אין א שיינעם העלן טאג האט זיך באוויזן א געוויסער דייטש מיטן נאמען קאזאק — א רוצח, ער איז אריין צו דער בלינדער שרה׳ס זון, א שניידער, דוד חמילעווסקי, און האט געפונען ביי אים א שטיקעל פוטער. באלד אים אויפן ארט דערשאסן. מ׳האט אנגעהויבן אונדז נעמען צו צוואנגס־ארבעט, די יונגווארג האט מען געשיקט אויף דעם „לאטניסקע" קיין קראקע; מיר זענען געבליבן אין שטאט צו פארשיידענע עפנטלעכע ארבעטן.

צווישן אנדערע האט מען מיך גענומען מיטן פערד און וואגן אוועקצופירן דעם שניי פון דער באן־סטאציע. ווען כ׳בין געשטאנען מיט דער בייטש אין האנט — קומט צו מיר צו א דייטש און שרייט אויס: וואס שטייסטו? דו פארפלוכטער יודע! ער גיט מיר צוויי פעטש און גייט זיך ווייטער. דאן האב איך פארשטאנען קלאר און דייטלעך, אז דאס לעבן אונדזערס איז נישט ווערט מער א פרוטה.

איך האב פארקויפט דאס פערד און וואגן און כ׳האב געטראכט — כ׳וועל גארנישט טון, פון היינט אן וועל איך זיין א מענטש גלייך מיט אלעמען.

מען האט מיך גענומען צו ארבעט אויפן שאסיי קראקע — קיעלץ אספאלטירן דעם שאסיי אונטער סלאמניק.

די דייטשן האבן אויף אונדז אויפגעפאסט און די ארבעט איז שנעל פארטיק געווארן.

כ׳האב אפגעארבעט א געוויסע צייט, ביז ס׳האט זיך געשאפן דער געטא. מיר האבן פארלאזט אונדזערע דירות און מ׳האט זיך אריינגעקלאמערט אלע אין דעם ענגן געטא.

אין געטא זענען מיר געזעסן פון יאר 1940 ביזן יאר 1942 אין נויט, הונגער, דחקות און רדיפות.

מיט א פארביטערט הארץ און מיט בלוט שרייב איך די שורות וועגן מיין ביטערן גורל, וואס כ׳האב אלץ מיטגעמאכט. מיין טייערע משפחה — טאטע, מאמע, שוועסטער, ברידער, פרוי מיט קינדער, אלעס איז לײדער געגאנגען אויף קדוש השם; פארניכטעט און פארברענט געווארן אין די גאז־אויוונס. אין יאר 1942 האט זיך געפונען אין שטאט א קליין ביסל יידן, צוזאמען מיט אונדזער רב ר׳ הענאך שיינפרוכט ז״ל. ס׳איז געווען דאס איינציקע מאל וואס מ׳איז זיך צוזאמען געקומען ביי אים דאווענען מנחה־מעריב. תמיד האבן מיר געהערט פון אים גוטע הבטחות, אז דער השי״ת וועט העלפן, וועט אונדז נישט פאר־געסן. דאס איז געווען א מאנטיק ביינאכט, ווען מ׳האט געבראכט אלע יידן פון קשוינז, און דינסטיק פרי האט מען געברענגט די׳ יידן פון דזיאלאָשיץ, אלעס האט זיך געפונען אויף דעם פעלד פון רידזעווסקי, בייטאג האט געברענט די זון און ביינאכט זענען מיר פארפרוירן געווארן פון קעלט. טייערע יידן! וואס ס׳איז נאר מעגלעך געווען, האבן מיר זיי געהאלפן, מיר האבן זיי געברענגט צו עסן און צו טרינקען. דאס האט זיך אזוי געצויגן ביז דאנערשטיק. דאנערשטיק ביינאכט זיצן מיר נאכן דאווענען ביים רב, מיר שמועסן וועגן אונדזערע צרות, ס׳איז געווארן שפעט, דער עולם איז זיך צעגאנגען א היים און איך בין געבליבן אליין מיטן רב, פלוצים הער איך ווי דער רב זאגט צו מיר: „אריה, באהאלט מיך ביי דיר, ווייל איך בין נישט רויק, דער קאפ ארבעט ביי מיר זייער פיל!" איך בין שטיין געבליבן א פארגאפטער; דער הייליקער צדיק איז שטיל געבליבן און נישט גערעדט מער. כ׳האב באמערקט אין זיינע אויגן א גרויסן טרויער. מיטאמאל האט ער אויפגעהויבן דעם קאפ און א זאג געטאן צו מיר: „איך גיי מיט אלע יידן צוזאמען, אריה! כ׳וועל בלייבן ביי מיר אין שטוב". כ׳האב דעם רב געזאגט א „גוטע־נאכט" און אהיים געגאנגען.

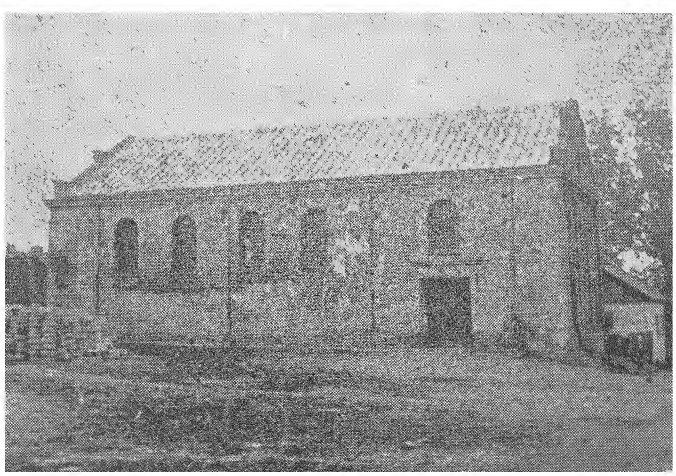
דאס זענען געווען זיינע לעצטע ווערטער. דעם אנדערן טאג, פרייטיק 6 פרי, איז דער געטא געווארן ארומגערינגלט פון ס.ס. מענער. אלס האט געמוזט ארויס פון די שטובן, יעדער האט פאר גרויס איילעניש געשלעפט עפעס א פעקל נישט וויסנדיק צו וואס. ס'איז געגאנגען דער מארש פון די יידן פון קשוינז, דזיאלאשיץ און מיעכאוו מיטן רב ר' הענאך ז"ל בראש. די דייטשן האבן איינגעארדנט פרויען און קינדער אויף איין זייט און מענער אויף דער צווייטער זייט. דאס בילד איז געווען גרויזאם און הארצרייסנד. מיר האבן דערפילט, אז אלע גייען צום זיכערן טויט.

רעפלעקסיעס פון א מיעכאווער קאצעטניק בעת דעם ימים־נוראימדיקן מזכיר־נשמות זיין

עס זעט אויס כמעט לעכערלעך, וואס יעדער פאר זיך איז מזכיר זיינע נאענטסטע אומגעקומענע קדושים, ווי די עלטערן, ברידער, שוועסטער, די אומשולדיקע קינדערלעך. כמעט יעדע פאמיליע אויף דער גאנצער וועלט האט זיך צו באקלאגן איבער צענדליקער פון איר משפחה אומגעקומענע און אומגעבראכטע אויף אַן אוממענטשלעכן אופן דורך די דייטשע רוצחים, — מיר דארפן מזכיר זיין זעקס מיליאן נפשות וואס זיינען אומגעקומען. עס זאגט זיך לייכט ארויס: זעקס מיליאן קדושים, אבער ווען מען שטעלט זיך פאַר די אמתדיקע צאל — איז עס כמעט נישט צו באגרייפן. א גרעסערע צאל, ווי מיר האבן יעצט אין לאנד איינוווינער.

בעת דעם מזכיר־נשמות זיין — זע איך צום ערשטן די הונדערטערטויזנטער אומגע־קומענע קינדערלעך, די קליינע נשמה'לעך פילן אן דאס געבעטהויז; דאן פארזאמלען זיך די הונדערטער טויזנטער נשמות פון דער אומגעקומענער יידישער יוגנט און צולעצט די מיליאנען אנדערע נשמות. טראץ דעם, וואס עס זיינען נאר נשמות, קענען זיי פאר גרויס ענגשאפט נישט אריינקומען אין דעם געבעט־הויז. פאר גרויס ענגשאפט צעפאלן זיך די ווענט און עס בלייבט איבער א ליידיקער פלאץ מיט זעקס מיליאן נשמות — קדושים, און אין מיין הארץ בלייבט איבער א פוסטקייט, וואס איז אזוי שווער איבערצוטראגן.

ביהכ"נ בקשוינז'

דאבע לעווין — אבראמאוויטש

אין געטא און לאגערן

אין יאר 1940 האט מען אויפגעשטעלט דעם געטא אין מיעכאוו. דער געטא האט ארומגענומען דאס שול־געסל פון דער פּאָסט ביז צו דער קראקעווער גאס און אלע זייטיקע קליינע געסלעך. די ענגשאפט איז געווען זייער גרויס, ווייל עטלעכע משפחות האבן געוווינט אין איין צימער! מען האט געשאפן א יידישע מיליץ און די דייטשע מאכט־ארגאנען האבן אונדז, יוגנט און אפילו עלטערע מענטשן, גענומען צו צוואנגס־ארבעט.

דער געטא האט עקזיסטירט ביזן יאר 1942. נאר איך בין אוועק אין א ציגל־פאבריק קיין פּאָדגורזשע לעבן קראקע, דארט האב איך געארבעט א האלב יאָר. נאכדעם בין איך אנטלאפן און צוריקגעקומען אין מיעכאווער געטא. אנפאנג 1942 איז פארגעקומען די ערשטע אויסזידלונג. די דייטשן האבן אוועקגעשיקט 600 יידן קיין בעלזשעץ אינ׳ם פארניכטונגס־לאגער. אונדזער משפחה איז געלונגען מיט דער הילף פון א פוילישן פּאָליציי־קאמיסאר זיך אויסצובאהאלטן אין די אלטע געביידעס פון קלויסטער, ווו דער קאמיסאר האט געוווינט. מיר זענען געווען דארט 6—7 טעג, איך, מיין פאטער און די שוועסטער געניע. ווען מיר זענען ארויס, איז מיעכאוו געווען יידן־ריין. געבליבן זענען נאר דער יודנראט מיט דער יידישער מיליץ. אלע יידן האט מען שוין געהאט ארויסגעשיקט קיין בעלזשעץ.

מיר האבן מורא געהאט זיך ארומצודרייען אין געטא, האבן מיר, 3 שוועסטערן, פארלאזט די שטאט און אוועק אין לאגער „לאָטניסקאָ״ (לופט־פלי־פלאץ) אין קראקע. דארט האבן מיר געארבעט אונטער דער אויפזיכט פון דער ווערמאכט און ס׳איז אונדז געווען פארהעלטניסמעסיק נישט שלעכט. מיר האבן באקומען גענוג עסן און מ׳האט געדארפט נאר זיין דיסציפלינירט. דארט זענען מיר געווען אַ 4—5 חדשים. דערנאָך האט די געסטאפּא אונדז ארויסגענומען פון לאגער און געשיקט קיין פלאשוו. דאס איז געווען א שטרענגער צוואנגס־ארבעטס־לאגער. אין יאר 1944 איז דער לאגער פארוואנדלט געווארן אין א קאצעט, קאָנצענטראציע־לאגער. אַהין איז שפּעטער געקומען אויך מיין פאטער יחיאל־שמואל אבראמאָוויטש און געארבעט דאָ ביז צו דער סעלעקציע, ווען מ׳האט די יידן געשיקט קיין אושוויץ.

און איך מיט מיין שוועסטער רייזל זענען שפּעטער געקומען קיין אושוויץ־בירקענאו. דארט זיינען מיר געווען בערך 9 מאנאטן און באמיט זיך צו ארבעטן טראץ אלע שוועריקייטן און קרענק. אנפאנג 1945 זענען מיר מיטגעגאנגען מיט דער עוואקואציע און מיר זענען נאך לאנגע וואנדערונגען אנגעקומען קיין בערגן־בעלזן, א לאגער אין דייטשלאנד, ווו ס׳האבן זיך געמוטשעט בערך 50,000 קאצעטניקעס ביז צו דער באפרייאונג דעם 15־טן אפּריל 1945. באפרייט האבן אונדז די ענגלישע סאלדאטן.

יונה פרידריך ז״ל

עפיזאדן פון דער מלחמה־צייט

פרוי ראפאלאוויטש

א לאנגיעריקע אלמנה, וואס האט תמיד געלעבט צוזאמען מיט אירע קינדער. די יינגסטע טאָכטער האט חתונה געהאט מיט זעליק מולשטיין. בעת דער ערשטער אויסזידלונג איז די פרוי ראַפּאַלאָוויטש געווען איינע פון די עלטערע מענטשן, וואס זיינען געווארן אויסגעוויילט דורך דעם יודן־ראט צו דער אויסזילדונג. גזעגענענדיק זיך מיט זעליק מולשטיין און מיט איר טאכטער, אראפגייענדיק פון די שטיגן, אין דעם ערשטן הויז פון געטא אויפן ערשטן שטאק, ווו זיי האבן געוווינט, האב איך געהערט אירע ווערטער:

„מיינע ליבע קינדערלעך, איך ווייס, אז איך גיי צו דעם טויט און מיין איינציק געבעט צו גאט איז, אז איך זאל זיין אן אפלייזערין פאר אייך״.

איך האב מיך שטארק צעוויינט. דעמאלס האט מען בכלל נאך נישט געוווּסט, וואס דער גורל פון די אויסגעזידלטע מענטשן וועט זיין. עס האט געהייסן, אז אין לובלינער געגנט ווערט געשאפן א יידישער רעזערוואט, ווו די יידן וועלן קענען לעבן צווישן זיך אליין. עס זעט אבער אויס, אז די פרוי ראפאלאוויטש איז געווען א באמת קלוגע פרוי און האט פאראויסגעזען, צו וואס מען זידלט די יידן אויס.

ביי דער געלעגנהייט איז כדאי צו דערמאנען א פאקט, וואס איז געשען מיט זעליק מולשטיין אין אוישוויצער לאגער. דאס זאל חלילה נישט זיין קיין גוט ווארט פאר די דייטשע רוצחים, אבער א פאקט בלייבט פאקט. זעליק מולשטיין האט אין אוישוויץ געארבעט ביי דער „טראנספארט־קאמאנדא״ און איינמאל ביים אראָפּלאדענען א גרויסן קאסטן איז דער קאסטן אים ארויפגעפאלן אויף דעם צאן־געביס און דאס גאנצע געביס איז צובראכן געווארן. די רוצחים האבן אים גענומען צו א דענטיסט און דער האט אים דעם געביס צוזאמענגעלייגט און פארלייגט קלאמערן און נאך א פאר חדשים איז אַלץ געווארן שיין פארהיילט. בעת דער צייט, ווען די קלאמערן זיינען געווען פארלייגט, האט ער נישט געקאנט דאס מויל עפענען, נישט רעדן און ער האט זיך געמוזט דערנערן פון לויטער פליסיקייטן. די נאנסטע חברים האבן אים דאס פליסיקע עסן פארשאפט.

זעליק מולשטיין לעבט איצט אין אוסטראליען.

ליבע לאווטשע

ליבע, פון דער היים לאווטשע, האט געוווינט מיט איר מאן און קינדער אין דעם קעלער פון דער שול צוזאמען מיט מערערע אנדערע יידישע פאמיליעס, צוליב דער גרויסער ענגשאפט אין געטא. אלס נקמה, וואס ליבע האט זיך נישט געוואלט אפגעבן מיט דעם יידישן געטא־קאמיסאר, איז ער געקומען מיט צוויי דייטשע רוצחים, איינער פון זיי איז געווען אין שטעטל באקאנט דערפון, וואס אז מען האט געדארפט א יידן דערשיסן, האט ער עס געמאכט, געהייסן האט ער „קאַזאק״. אוועקגעשטעלט האבן זיך אלע דריי אקייגענ־איבער דער שול און מען האט געקענט אבסערווירן, ווי דער יידישער קאמיסאר רוימט עפעס איין אין אויער דעם דייטשן רוצח און באלד דארויף האט מען ארויסגעפירט פון קעלער ליבען מיט דעם מאן און אויפן ארט האט זיי דער רוצח קאזאק דערשאסן. די

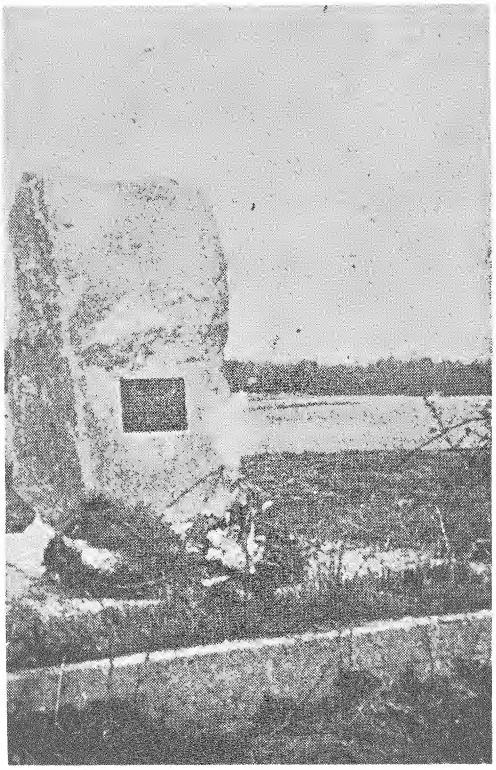
דערשאסענע האבן געמוזט ליגן בלייבן אין מיטן גאס ביז אוונט און אלע יידן פון געטא האבן געמוזט אדורכמארשירן און זיך דאס אנקוקן.

די צוואה פון אברהם סערצאזש

אברהם סערצאזש איז געווען איינער פון די גרינדער פון דעם ציוניסטישן פאריין אין שטעטל און איז געווען אן אמתדיקער ציוניסט, א זייער קליגער און אינטעליגענטער מענטש פון עלטערן דור. בעת ער איז געווען באהאלטן מיט זיין פאמיליע אין א דאָרף ביי א קריסט, פשוט אין א לאָך ביים בית־שימוש, — האט ער געשריבן דארט זיין צוואה אויף קלאָזעט־פאפיר, ווייל קיין אנדערס האט ער נישט געהאט; געשריבן און די צוואה אריינגעלייגט אין א פלאש און זי גוט פארקאָרקעוועט און די פלאש אריינגעווארפן אין בית־שימוש. אין אזא מצב האט אברהם סערצאזש נישט פאָרגעסן א טייל פון זיין פארמעגן צו פארשרייבן פאר דעם קק״ל.

נאך דער מלחמה האט דער קריסט, ביי וועלכן די סערצאזשעס זיינען געווען באהאלטן, די פלאש מיט דער צוואה, וועלכע ער האט געפונען ביים רייניקן דאס בית־שימוש, צוריק־געגעבן דער פרוי סאלא סערצאזש, וועלכע לעבט יעצט אין לאַנד.

אברהם סערצאזש איז אומגעקומען אויף א זייער טראגישן אויפן. ביי אן עקספערי־מענט אין קאצעט דורך די דייטשע רוצחים, ווי לאנג א מענטש קען אויסהאלטן אן עסן, אן טרינקן און אן ליכט זיינען געווען פארשפארט אין אן איזאלירטן באראק אייניקע הונדערט יידן. זיי זיינען אלע אומגעקומען מיט א מוראדיקן טויט. איינער האט געוואלט דעם צווייטן פאר הונגער און דורשט אויפפרעסן. די געשרייען פון דעם באראק זיינען געווען אוממענטשלעך און איך בין זיכער, אז ביים אופ׳רוימען דעם באראק נאך א חודש צייט האט מען געזען א בילד וועלכע די מענטשלעכע פאנטאזיע קען זיך דאס גאר נישט פארשטעלן.

„לזכר 630 הקדושים שנרצחו בידי הנאצים"
לוח הזיכרון שהונח במייכוב לאחר המלחמה.

בארשניצה
וקשוינז'

א. כ א ר ש נ י צ ה

ישראל רוגובסקי

עיירתי כארשניצה

תחנת הרכבת

בטרם היות כארשניצה למקום יישוב ליהודים, היתה איזור חקלאי מוזנח שאינו עושה יבולים; רק שטחי הגבעות שהקיפוהו העניקו מזון לאיכר ומרעה לבקר ולצאן.

התחבורה התנהלה בכרכרות דו־אופניות בקיץ, ובמזחלות בחורף, והאיכרים לא הספיקו להעביר את תנובת עדריהם למרכזי הצרכנים, שהיו באזורי מכרות־הפחם והתעשייה הזעירה שבסמוך לגבול הגרמני—רוסי.

התפתחות התעשייה בערי זאגלאמביה וסביבותיהן תבעה תוצרת חקלאית בכמויות גדלות והולכות, והצורך בתחבורה מהירה נעשה דחוף. האוצר הרוסי הסכים לממן הקמת מסילת ברזל בין מרכזי יצרני המזון, ובין מרכז הצרכנים שמדרום מערב לבקעה.

על גבעה שטוחה בתוך העמק נבנה הבניין שישמש לתחנת רכבת, ומשני עבריו, במרחק מאות מטרים מכל צד, במקומות הנמוכים ביותר בבקעה, נבנו שני גשרי אבן גבוהים למעבר מי השטפונות, שגלשו מן ההרים הדרומיים. משני צדדיה של התחנה נשפכו שתי סוללות עפר גבוהות, וחיברו את הגשרים ממזרח וממערב.

עבודות עפר ובנייה בממדים גדולים אלו, הצריכו העסקת פועלים רבים וחייבו הספקת מזון לעובדים המקצועיים, שהובאו למקום מהערים הגדולות, וביחד עם שכירי היום המקומיים היוו מחנה עבודה בעל צריכה גבוהה למוצרי מזון והלבשה. סוחרים ורוכלים יהודיים, שמאז ומתמיד חיפשו להם מקורות פרנסה בכפרי הסביבה, בהביאם את מרכולתם לכפרי האיכרים, מצאו בתחנה החדשה מקור פרנסה נוסף. בהמשך הזמן העתיקו סוחרים אלה את מקום מגוריהם מכפרי הסביבה והשתקעו בשטחי הגבעה בקרבת התחנה.

תחנת הרכבת העתידה הפכה להיות למקום יישוב ופרנסה ליהודים ולאנשי הכפרים הנוצריים. היהודים נעשו למתווכים ולסוחרי מזונות ותוצרת חקלאית, ואחדים פתחו חנויות במקום. בהמשך הזמן התפתחה היכרות אישית ונקשרו קשרי ידידות בין המתיישבים החדשים ובין אוכלוסיית הסביבה הכפרית הפולנית, ועם גמר עבודות התחנה קבעו אחדים מסוחרי המקום את מקום מושבם בעיירה.

העיר הסמוכה ביותר למקום היתה מייכוב, ששכנה כשמונה ק"מ דרומה מכארשניצה.

ממערב ומצפון שכנו הערים וולברום וז׳רנוביץ, וממזרח — עיר המחוז קיילץ, על העיירות הקטנות שבסביבתה, שחיים יהודיים רחשו בהן.

המתיישבים הקבועים הראשונים של „התחנה" (שנקראה גם „סטאציה־מייכוב" או „מייכוב־כארשניצה") היו: ר׳ חאמיל וויטוויצער, ר׳ שמחה סטיצער, ר׳ אלטער חודבר, ר׳ ראובן חודבר ואחרים. (כמקובל אז בין היהודים, נוסף לשמם הפרטי שם הכפר שממנו באו.)

כארשניצה הכפר היה יישוב נוצרי שתושביו מועטים; את פרנסתם מצאו במשקים החקלאיים הסמוכים, או בסבלות ובשירותים. מחייתם על שכר יום עבודה, מגוריהם בבתי עץ רעועים, לחמם צר ומימיהם דלו במשיכת חבל, מבארות שטוחות שחפרו במו ידיהם. ה„תחנה" נעשתה שער שדרכו יצאו אל העולם החיצון.

גם הסוחרים הגדולים, שהגבול עם אוסטריה היצר את צעדיהם, החלו לעשות דרכם דרך ה„סטאציה" של כארשניצה. הרכבת הביאה אותם למקומות התעשייה, החרושת, למכרות הפחם והמלח. רכבות משא עמוסות מוצרי דלק מוצק ונוזלי וחומרי תעשייה פרקו את מטעניהם במקום והעמיסו יבולים חקלאיים. נבנו מחסנים, בריכות, ושטחי פריקה ואכסון רחבי ממדים לפחם, למלח, לתבואות, לנפט ולעצים. חלקם הוקמו בידי הרשות, וחלקם בידי סוחרים פרטיים, יהודים ונוצרים. המסחר הסיטונאי בדלק ובמזון העסיק יהודים אחדים, ויתרם פנו אל המסחר הזעיר ולרוכלות בכפרי הסביבה. הללו הגיעו למקום מי ברגל ומי בעגלה רתומה לסוס, ומרכולתם: ביצים, גבינה, חמאה, עופות, נוצות אווזים, דונג ועורות של ארנבות ושפנים, אותם נשאו בסלי נצרים על שכמם. אלה שידם השיגה לקנות סוס ועגלה פשטו גם הם בכפרים וסחרו בגרוטאות, ברזל, כלי מתכת וסמרטוטים למיניהם, וכן בכלי זכוכית צבעוניים ובסדקית נוצצת, לצוד עיניהן של נשי האיכרים ובנותיהם. אלה ואלה השכימו לצאת לפעלם לפני עלות השחר, ואת תפילת השחרית עשו לתפילת הדרך. עתים צירפו תפילה לתפילה ואמרו שתי „שמונה עשרה" יחד, בערב, לפני אכלם את ארוחתם החמה האחת, שהוכנה בידי נשים ואמהות הממתינות לשובם.

חיי החברה

ה„סטאציה" קיבלה צביון של עיירה כפרית. נבנו בתים נוספים, חלקות קרקע גדולות יושרו וערוציהן נסתמו. ערך הקרקע במקום עלה וכמה מן התושבים רכשו חלקות אדמה, בנו בתי עץ ולבנים והיו לבעלי בתים.

בשבתות היו מתכנסים בבתי־התפילה לבושים בגדי שבת, וילדיהם נושאים את טליתותיהם אחריהם. הנשים קראו בספרי תפילה וב„צאינה וראינה", ובימי החגים היו יושבות ב„עזרת נשים", קוראות תפילות ותחינות, לבושן צנוע והן עדויות תכשיטים מימי כלולותיהן.

עם ביסוס מעמדם הכלכלי של כמה מיהודי המקום, החלה להסתמן כעין התבדלות, ל„מכובדים" ולאנשים „פשוטים". המעמד נקבע על פי חזותו, הילוכו, אופן דיבורו והתנהגותו של כל יהודי. ה„פשוטים" התרכזו בבית המדרש של ר׳ ראובן ציגלער ז״ל, וה„מכובדים" — בבית מדרשו של ר׳ מאכיל ווקסלר, שקיבל בירושה מאת חותנו, ר׳ אהרון צוקרמן ז״ל. היו גם „שטיבלעך" קבועים; של ר׳ מאטע גרייצער, של ר׳ ראובן קליינער, ולפעמים, בהפגע כבודו של אחד ממתפללי בית המדרש של ה„מכובדים", הפעילו הוא ותומכיו „שטיבל" בביתו, עד שפויס. אלה שהגיעו לגיל „בינה" ו„עצה" תבעו לעצמם יחס מיוחד.

כל „מהוגנים", אחרים — מעמד „פרנס", ועוד אחרים ביקשו לעצמם כבוד גבירים ולמדנים. הבדלי המעמדות גרמו לתסיסה בציבור, ופעמים הגיעו הדברים לידי מחלוקת, שהובאה בפני הרב דמתא ר' חנוך שיינפרוכט והשוחט ר' ישראל לייזר, רועי העידה.

העיר מייכוב, שזכותה קופחה ע"י התוואי של הרכבת אשר הורחק מתחומה, פוצתה בסלילת דרך של אבנים — „שוסה", שקישרה אותה עם ה„סטאציה", ומאוחר יותר ע"י רכבת קטנה, „קוליקה", שעשתה את דרכה הלוך ושוב דרך כארשניצה, מייכוב, ודז'יאלושיץ. שני עורקי התנועה הללו היוו דרכי הספקה המקילות על הבאת הסחורות לסיטונאים, לעובדי התעשייה הזעירה ולבעלי המלאכה, מה„סטאציה" למייכוב. תושבי מייכוב מכרו את הסחורות לקמעונאי הערים קשוינז, דז'יאלושיץ, סקאלמיירז' וסלומניק, ששכנה בסמוך לקראקוב, אשר גבול אוסטריה סגר בעדה. עיירות אלו היוו ריכוזים קטנים של תושבים יהודיים, וחיים יהודיים תוססים פעלו בהם.

שנים רבות נמשכה שרשרת ההשפעה התרבותית בכארשניצה לפי קו הרכבת.

בימי מלחמת העולם הראשונה

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה חלה תקופה של שינויים חברתיים וכלכליים. ריכוזי יישובים יהודיים רבים במזרח אירופה הפכו לשדות־קטל, בהם ניגפו צבאותיו של ניקולאי השני בידי צבאותיהם של הקיסרים וילהלם הגרמני ופראנץ יוזף האוסטרי־הונגרי, אשר מטרת פניהם — ווארשה ומוסקבה.

תדהמה ופחד אחזו באוכלוסיית פולין. ערי זאגלאמביה התעשייתית נשארו כגדועות בצד מערב, מאחרי חזית וולברום, אשר קרבות קטלניים התחוללו בה. המסחר והמלאכה נדמו, המחסנים נתרוקנו. לא ניתן עוד להשיג חומרי תעשייה ודלק, שבחלקם הגדול „נלקחו" בידי תושבים ש„זכו מן ההפקר". פליטי מלחמה יהודיים החלו מגיעים לכארשניצה, בבקשם אחר מחסה ומזון.

כל הדרכים וכל כלי הרכב היו תפוסים בזרם בלתי פוסק של צבא מילואים, שבא במקומם של הנפגעים בקרב, והפצועים הובלו ברכבות לבתי החולים, לכיוון מזרח, יומם וליל ללא הפוגה.

צבא המגן הרוסי, שסיסמתו „הכה ביהודים והצל את המולדת" — הילך אימים על יהודי כארשניצה. שמעו של „קוזק דונאי" די היה בו להקפיא את הדם בעורקים. הללו היכו, שדדו, חמסו וחטפו מכל הבא ליד. לאחר שרוקנו את החנויות מכל דבר מרכולת, פשטו הקוזקים בבתי המגורים. הם ערכו חיפושים בארונות, במגירות ובמיטות, ומלאו כיסיהם בשעונים, טבעות, תשמישי קדושה, וכל דבר ערך שיכלו לשים עליו יד. ובצאתם, עוד הוסיפו על שללם את המזוזה, שעקרוה מן המשקוף. בהעלם הקוזק רכוב על גב סוסתו מן העין, השמיעו בני הבית אנחת רווחה, והודו לאל עליון על שלא נפגעו בגופם. הקוזק מיהר להפוך את „רכושו" למזומנים. האוכלוסיה הנוצרית חטפה מתחת ידיו את ה„מציאות", ואילו היהודים פדו את תשמישי הקדושה, לבל ייטמאו בידי ערלים, במחיר כפול ומשולש.

תושבי כארשניצה הסתגרו בבתיהם, ומנעו רגליהם מהלך בדרכים. כשהוחמרה מצוקת הפרנסה בבית, העיזו רק בודדים לשים נפשם בכפם ולצאת לכפר הקרוב, להביא לחם לביתם. בדרכים ארבו להם הקוזקים, שנטלו את כל אשר להם ופטרום בצליפת מגלב על גבם.

היו יהודים שנתפסו והואשמו בריגול, כמשתפי פעולה עם האויב, והראיה — „חוטי

הטלפון", המתוחים על כלונסאות מסביב לחצרותיהם, הלא הם החוטים המשמשים כ"עירוב", לאחר שגדרות העץ של החצרות נהרסו ונשרפו ע"י הצבא, שבישל באמצעותם את מאכליו במטבחי־השדה.

גם באותם ימים טרופים לא פסקה תורה מפיהם של תינוקות דבית רבן. אלה הצטופפו בחדרו הצר של ר' יצחק יואל המלמד, אשר עורר קנאה בלב נשות העניים על שפרנסתו נעשית ללא סכנת חיים, אף כי גמול "חודש־געלט" לא ניתן לו מאז פרוץ המלחמה, זה שבועות רבים; ונחה דעתן רק כאשר לילה אחד נורה קלע של רובה דרך הדלת וחדר לתוך גיגית הכביסה שעה ש"הרביצן" עסקה במלאכתה. לאחר אותו ליל בלהות התפזר ה"חדר", ונפסק לימוד התורה.

הקוזאקים נעלמו מן הנוף, אולם חזית ווֹלבּרוּם הוסיפה להפיל חללים. הצבא הוסיף לנהור לעבר החזית. כל הדרכים היו עמוסות: חיל רגלים, פרשים, תותחנים, עגלות רתומות לסוסים ועמוסות ציוד צבאי. התנועה התנהלה יומם וליל. פתאם, כאילו במטה קסמים, פנתה תנועת הצבא אחורנית, בכיוון מזרח. קולות התותחים נדמו, ורק אי פה אי שם נשמע ממרחקים קול התפוצצות. השמיים האדומים החוירו, ואפילת הלילות הפיחה חרדה בלבות התושבים. נתרוקנו הדרכים והחצרות מן הצבא הרוסי, שנמלט על נפשו, והדממה נשתררה בכל. הרכבת האחרונה שירכה דרכה מזרחה עם מעט הפצועים שמצאו דרכם אליה; האחרים הופקרו למות בצמא וברעב בשדות הקטל, והגוויות הושארו למאכל העורבים.

מאז בוקר יום הששי שוררת דממת מוות בעיירה, וריח של אבק־שריפה מורגש באויר. התושבים המתגוררים סמוך למסילת הרכבת, ואלה שדירותיהם עשויות עץ, עוזבים את בתיהם ומחפשים להם מחסה בין קירות אבנים. מרתפו של ר' טביל האופה שוכן בביתו של פאן לימן, בית קומותיים בנוי לבנים. מרתף זה הומה עתה אמהות וילדים מבוהלים. לפתע נשמע קול נפץ אדיר...

גשר האבן הגדול שבצד מזרח הועף אל על, ושבריו התדרדרו מטה על מסדו והפכוהו תל חרבות.

עם התקדש ליל השבת הסבו המשפחות אל שולחנותיהם, ליד פת חרבה, וציפו לבאות. כך חלף עבר יום השבת, והשאלה תלויה בשפתי כל. ביום ראשון, בהשכמת הבוקר, מלאו מבואותיה של כארשניצה בחיילי צבא הכיבוש. הללו בירכו את התושבים ב"גוט מארגן" ידידותי.

מערכות הקרב נעו מזרחה, ופולין הקונגרסאית נכבשה והלכה בידי הצבא האוסטרי. האוכלוסייה היהודית, דוברת האידיש, הבינה בנקל לשפת הכובשים, המדברים גרמנית. חיש מהר נכנסו החיים למסלולם. נשים חרוצות וקשות־פרנסה הפכו את חדרי מגוריהן למקומות ממכר לתה. החיילים והאזרחים עובדי הצבא שילמו בעין יפה בעד העוגיות והסופגניות ובעד התה עם הרום שהוגשו להם. הנערים עסקו בממכר סיגריות, אותן הכינו בעצמם, בחוצות העיירה, והגברים יצאו לרכול במצרכי מזון שהביאו מן הכפרים.

בעקבות הצבא הכובש נהר לכארשניצה זרם בלתי פוסק של מבריחים ("שמוּגלערס") מערי זאגלאמביה הרעבות. הללו קנו כל תוצרת מזון שניתן היה להשיג, בהעלם מעיניה הצופיות של הז'אנדרמריה האוסטרית. הקרונה האוסטרית (גילדן) הפכה למטבע עובר לסוחר, האיכרים קיבלוה ברצון ורחשו לה אימון. ממגורות התבואה נפתחו והמסחר הסמוי עלה כפורח. כיסיהם של האיכרים מלאו קרונות, הללו מצאו דרכן חזרה לכיסי הסוחרים בכארשניצה.

בערי זאגלאמביה פשטה השמועה, כי יש „שבר״ בכארשניצה, ובנוף המקומי הופיעו פנים חדשות. העיר נעשתה צרה מהכיל את תושביה המתרבים.

באותם ימים הופיעה במקום משפחה בת ארבע נפשות; ר׳ ברוך, שמראהו אומר סמכות, אשתו ושני בניו. והילדים בכארשניצה עודם בטלים מתורה, באין מלמד. ר׳ יצחק יואל המלמד, לאחר שנכרתה פת לחמו מפיו, פתח חנות לממכר תה, ואת החסר לפרנסת ביתו השלים במסחר הסמוי, אשר פסלו, לדעת אניני הדעת, מלחזור לכס המלמדות. גם הגברים מיעטו להתפלל בציבור בתקופה ההיא, רגל אשה פסקה מלדרוך על מפתן עזרת הנשים, ודברי אלוקים לא נשמעו עוד בבית המדרש.

שרביט המלמד הופקד בידיו של ר׳ ברוך; עזרת הנשים של בית־המדרש שימשה קורת גג לראש המשפחה ו„חדר״ לעשרות הילדים גם יחד. האולם הגדול, לשעבר בית־המדרש לגברים, נמסר לבנו משה, גבר נעים הליכות ובקי בהוויות העולם, אשר פרש את חסותו הרוחנית על הנערים המבוגרים יותר. נוסף על לימודי התורה נקבעו עתים ללימודים „חיצוניים״. אצל ר׳ ברוך הורגלו הילדים לכתב אידי בעזרת לוחות חרס שחורים ומסומנים באדום, עליהם חרטו בעזרת גריפלות. בשעת הצורך נמחק הכתב בנקל והלוח חזר לשמש לצורך כתיבה מחדש. הנערים, בהדרכתו של משה, אמנו ידיהם בכתיב לועזי ועשו בו חייל. בהמשך הזמן נוסף למוסד „המתוקן״ כוח הוראה חדש, מורה לגרמנית. עלמה יהודיה נאה וחסודה יוצאת זאגלאמביה, אלגנטית בלבושה ועדינה בהליכותיה. היא התחבבה מאד על הורי הילדים, והם קרבוה לבתיהם, והתלמידים אף הם נהנו משיעוריה ושננו את תורת הדקדוק הגרמני: נומינטיב, גנטיב, דאטיב, אקוזטיב... לב ההורים גאה בקרבם, ומבלי להבין את משמעותן של המלים הזרות, בטוחים היו כי בלעדיהן אי אפשר לעלות בסולם המעמדות ולהחשב בין „מהוגני״ המקום.

הדי הקרבות התרחקו יותר ויותר. המגבלות הצבאיות על מסחר פרטי במצרכי מזון הותרו, והתחבורה נתחדשה. הסוללות שופצו ותוקנו, והמסחר התרחב. בשוק הופיעו מוצרים מתוצרת גרמנית ואוסטרית, בעלי טיב משובח, וחקלאי המקום, שמעולם לא ראו כדוגמתם, חמדו אותם ושילמו תמורתם ממיטב תנובת השדה והלול.

חג הפסח קרב ובא. היהודים התברכו בלבם על מעט המנוחה שזכו לה, וקיוו כי הצורר הרוסי לא יחזור עוד, לעולם.

השפה הרוסית, שהיתה שגורה בפי כל, נשכחה מלב, והאנשים אימנו את לשונם לדבר גרמנית ופולנית מתוקנת. בליל בדיקת החמץ שלפני החג נאספו החפצים שהזכירו את העבר הרוסי הצארי, ונידונו לשריפה. בין השאר הועלו באש דיוקניהם של הצאר ניקולאי הראשון, ניקולאי השני, וניקולאי ניקוליביץ, מפקדה הכושל של האימפריה הרוסית הגדולה.

בליל החג, כאשר הסבו המשפחות לשולחן לספר ביציאת מצרים, סיפרו גם ביציאת הרוסים, בשנאת היהודים שלהם ובמעשים האנטישמיים של שליטיהם לשעבר.

אולם ימי השקט והמנוחה לא ארכו.

טעותו של ההלרצ׳יק

שנת 1918. פעולות האיבה בין הצבאות הלוחמים מתקרבות לסיומן. תנועות מרי ומרד מתארגנות בכל היישובים הפולניים, לעיני אנשי הצבא האוסטריים הפושטים את מדיהם, וממהרים לשוב לבתיהם ברכבות עמוסות לעייפה.

השלטון בעיר נופל בידיהם של פטריוטים פולניים, העושים באוכלוסייה המקומית כבתוך שלהם, וממממנים את הוצאותיהם בעזרת תרומות הנלקחות בכח מן התושבים.

בעקבות השלטונות החדשים הזדנבו גם קבוצות של נערים, שלא מבני האוכלוסייה המקומית, אשר הגיעו לכארשניצה עם פרוץ המלחמה מן הערים הגדולות ועיירות הסביבה. היו אלה בני עניים, משולחים לנפשם, ואת מחייתם מצאו בעיקר בגניבת פחמי־אבן מן הרכבות ובמכירתם לתושבים. כך דבק בהם הכינוי „לאפאק" (חטפן). כיוון שלא היתה כל דרך להשיג פחם בימי המלחמה, נעשו ה„לאפאק" חיוניים, ושמם נודע בכל הסביבה. גם הז׳אנדרמריה נעזרה בהם, בעיקר לצורך בילוש.

משפסקו פעולות האיבה פסקה גם תנועת רכבות הפחם מזרחה. נערי הרחוב, שהתבגרו בינתיים, נשארו ללא תעסוקה; אז פנו לשוד ולגזל והטילו חיתיתם על התושבים, בעיקר על היהודים.

אלמנט שלילי אחר שפעל באותם ימים בעיירתנו היו ה„הלרצ׳יקים". היו אלה המהוללים שבצבא השחרור הפולני, חיילי טיפוחים, שנקראו על שם מפקדם יוסף הלר. חיילים אלה, גאוותם של העם הפולני, מצאו לעצמם שעשוע מיוחד במינו. כטוב עליהם לבם היו מושכים בפיאותיהם של יהודים וגוזזים את זקניהם. משנוכחו שמחזות אלה מוצאים חן בעיני הקהל, הרחיבו את מעשיהם; לא הסתפקו עוד בתלישת הזקן — עם העור ובשר הסנטר — והחלו משליכים את היהודים מרכבות הנוסעים בעת מהלכן, לעיני האוכלוסייה והשלטונות.

האימה והפחד חזרו לרחוב היהודי. שוב נמנעו היהודים מלנסוע בדרכים, ויש שלא העיזו אף לצאת מבתיהם. כ־80 אנשים נפגעו אז ונפצעו פצעים אנושים, ומהם שמתו מפצעיהם.

ר׳ ליביש מנדל, שהיה בעל זקן נאה במיוחד, התהלך באותם ימים כשזקנו קשור במטפחת, כאילו בגלל כאב־שניים, ולא יצא מפתח ביתו. ילדיו שמרו ליד הפתח, וכאשר נשמע קול צעדיהם של ההלרצ׳יקים היה ממהר לעלות בסולם אל עליית ביתו ומתחבא שם.

בבוקר יום ראשון אחד, הוחרדו התושבים שגרו בסביבת בית־המרקחת מצעקות מקפיאות דם, שנשמעו מבחוץ. הצעקות חזרו ונישנו, מלוות אנחות קורעות לב. אלה מבין היהודים שהעיזו להציץ החוצה, מבעד חרכי התריסים המוגפים, ראו לנגד עיניהם מחזה זוועה: דמות אדם בעל שער שיבה, חצי זקנו תלוי בלחיו האחת, והשני מרוט; סנטרו נוטף דם, עיניו מביעות אימה ושפתותיו נעות כמתפללות. שני ההלרצ׳יקים הרפו מקרבנם ועזבוהו, מתמוטט באפס אונים על הרחוב. אז מיהרו היהודים להחיש עזרה לפצוע, ולתדהמתם שמעוהו ממלמל: Jesus Maria, Ratujcie! ובחבשם את פצעיו בבית המרקחת שאליו הובא, ניגבו גם את צלבו המאודם בדמו, התלוי על צווארו. לאחר שסעדו את לבו שלחוהו לנפשו. היה זה זר עובר אורח, נוצרי עני, שמזלו הרע גרם לו לגדל זקן...

עוד באותו יום נעלמו ההלרצ׳יקים מחוצות כארשניצה. ר׳ מנדל ושאר היהודים שבו לטייל בחוצות העירה, כשזקניהם מעטרים את פניהם בגאווה.

חיפושי דרך

שלוש שנות המלחמה — השנים הראשונות לעצמאות פולניה, פקחו את עיני הצעירים לראות נכוחה. לבם התמלא מאוויים, והחל רוקם לעצמו רקמת חיים אחרים.

תנועת השחרור הפולנית הכל־ארצית החלה משיגה את מטרותיה, ונעשתה אחראית

לניהול ענייני המדינה. נוצרו קשיים מדיניים וכלכליים, ורבים הם הפולנים הנבערים מדעת, הנוטים לראות ביהודים תופסים מקומות לא להם.

השלטונות הרשמיים נתפסים לפוליטיקה גרבסקאית, המרוששת את היהודים ומנשלת אותם מעמדות מסחר. האנטישמיות נעשית גלויה, ובאה לשיאה בפוגרום דמים, ב־3 למאי 1919.

יהודי כארשניצה מתחילים למכור את רכושם. חלקם שואף להגיע לארץ הזהב, לקנות שם עושר, אחרים חולמים על מרחב, על רכישת דעת, או על פינה שקטה ועצמאית משלהם. אלה שחזקה עליהם יד אבותיהם נישאים, מקימים בתי משפחה רופפים, ודוחים את הגשמת חלומותיהם לעתיד המעורפל.

אפשרויות הכלכלה פוחתות והולכות, והמחנק בבתי היהודים גדל. רק בודדים מצליחים לעקור רגליהם ולהמלט מן הארץ, המקיאה אותם. מספר הנזקקים לעזרת הציבור גדל, וקופת העזרה ריקה תמיד. משפחת המלמד ושמש בית המדרש סובלת חרפת רעב, וגם החלצות היישוב לעזרתו באמצעות זיכיון למכירת שמרים לחלות ויין צימוקים ל„קידוש" גם היא אינה מחלצתו; שהרי, רוב רובו של היישוב היהודי חלותיו — לחם קיבר, ויין צימוקים אינו עולה עוד על שולחנו, ואפילו נמכר בידי ה„מורה הוראה" בעצמו.

אחרוני דור הראשונים ובני הדור השני והשלישי, כולם אחוזי דאגה. הנוער המתבגר נאחז בכל צל של תקווה קלושה, מחפש את עתידו ב„בונד", בקומוניזם, בהתבוללות. יש הנופלים לזרועות האדישות והייאוש מכרסם בלבם, ואחרים עודם מקווים לנס.

הפעילות הציונית בעיירה מתגברת. קופסאות קק"ל חודרות לבתים ומתקבלות בעין יפה. תולים אותן על הקיר בשכנות לקופת ר' מאיר בעל הנס המקודשת אצל הסבתות והאמהות מימים ימימה.

בערבי שבתות, לפני הדלקת נרות הקודש, עומדות אמהות וסבתות לפני הקופסאות התלויות על הקיר, אצבעותיהן לופתות את הפרוטות שחסכו מלחמן, והן מפרישות חצין לקופת ר' מאיר בעל הנס, וחצין לקק"ל. אחר פונות הן אל הנרות הדולקים, ושפתותיהן לוחשות תפילה מהולה בדמעה, מבקשות גאולה.

בסוף שנות העשרים יוצאים שני הנערים הראשונים לקיבוצי הכשרה; הראשון בהם הוא הסופר ישראל זרחי (זרח גרטלר).

ישראל רוגובסקי

בית אב שעלה עליו הכורת

ר' ראובן רוגובסקי (חוֹדובר) היה אחד מראשוני התושבים היהודיים שהתיישבו בכארשניצה. תחילת בנייתה של התחנה — כארשניצה היהודית שבעתיד — מצאה את ר' ראובן כשהוא דר בכוֹדוב הכפר — יישוב של איכרים נוצרים אמידים, שמרחקו מהתחנה קילומטר אחד בלבד. משם עשה את מסחרו על פני יתר כפרי הסביבה, ומהם הוציא את פרנסתו לו ולאשתו מלכה בת עירו, מבית מטושינסקי מקשוינז'.

לפני כן ישב ברוֹגוב, כפר בקרבת קשוינז', ומשם עבר לכוֹדוב. קנה לו שם טוב אצל

הכפריים בהתנהגותו ההגונה וביושר עסקיו, ובזכותם כינוהו בשם „דער פראוודזיבער" (דובר אמת).

משנוכח ר׳ ראובן, שהעתקת מקום מגוריו ל„תחנה" יש בה סיכויים טובים לעתיד, לקח עמו את אשתו לעזר כנגדו ותקע יתד במקום החדש. פתח חנות, ספק גלנטריה ספק „לוקצופקה" (בדים) וכמוהו עשה גם אמיל וויטוויצער, שכנו לבית המשותף; בית זה שכרו אצל אחד ה„פאנים", אשר נטשו מפני ריחוקו ממקום יישוב.

בראשית התערותה של משפחת ראובן במקומה החדש, לא סיפקו רווחי פדיון חנותם את הוצאות כלכלת ביתם, ומשנולד בנם בכורם מנדלי, גדלו הצרכים ורבו. או אז החל ר׳ ראובן עוסק גם בחייטות, מקצוע שרכש לו בשרתו בצבא הצאר הרוסי, בדרך זו: באחד הימים, בעומדו במסדר חיילים, העיף הקצין את מבטו על פני השורה וגילה לתמהונו חוט תפירה לבן משתלשל לו לחייל מדש בגדו העליון (השינעל). ניגש הקצין ומשך בחוט, ובקצהו השני נתלתה לה מחט מבריקה... — היו אלה החוט והמחט אשר הגישה לו אמו בהפרדה ממנו, כדי שיהא לו במה לתפור את כפתוריו, לבל יצטנן, חלילה.

למחרת נצטווה החייל ראובן להפוך לחייט...

ארבע שנים שירת החייל ראובן בצבא, ונרשם בספרים באופן רשמי וכחוק: „חייט". כל שנות שירותו עסק בתפירת כפתורים, ובמכונת תפירה לא נגעה ידו.

כעת נאחז ר׳ ראובן ברעיון החייטות, בה ראה עתיד מבטיח וקיווה להיבנות ממנה. קנה מכונת תפירה גדולה, מספריים של חייט ואצבעון מתכת, ומלכה אשתו קיבלה על עצמה ניהול עסקים עם הסוחרים ומשא ומתן עם הקונים.

יום אחד התייצב בפניו כפרי, ובפיו הזמנה: „אדרת צאן חורפית תפור לי!" המלה „אדרת" הפילה עליו אימים. האצבעון נשמט מאצבעו, סרט המדידה שעל עורפו חינקו וקולו צרד... משנוכחה מלכה אשתו לדעת את טיב „מומחיותו" של בעלה בחייטות גברים, לא אמרה נואש. אזרה עוז ואמרה: חייט נשים יהיה ולבני נשים יתפור. וזאת למה? ראשית, הגויות מצניעות את לבושן ועינו של „מבין" אינה שולטת בהן ושנית — פרנסה ברווח תהייה.

לראשונה, משמשע ראובן מפי אשתו את השם „לבני נשים" נזדעק. מה לי וללבני נשים? הרי חייט גברים אנוכי! אך כשנזכר באדרת הגברים, נכנע ושמע בקול אשתו, וכך החל לתפור לגויות תחתונים ארוכים וחמים. ומלכה אשתו באה בדברים עם הכפריות, לקוחותיה הקבועות בחנות, ושכנעה אותן להזמין את לבניהן אצל בעלה ראובן, ופעמים אף השכילה להגדיל את פדיונה ע"י מכירת אמותיים בד נוספות, באומרה לצעירה הרה דרך הלצה: „אולי תאומים?".

פעלתנותם של בני המשפחה במסחר ומלאכה במקומם החדש הביאה להם פרנסה בשפע. עסקי חנותם שגשגו, משפחתם ודירתם התרחבו ושמם הלך לפניהם. רכשו חלקת אדמה ובית קומותיים מעץ ובאר מים וחצר בחזיתו — דירת המגורים מאז ראשית בואם לישב בכארשניצה. ברבות הימים, משרבו קשריו המסחריים של ר׳ ראובן עם הסיטונאים ומסחרו פרץ, פסקה מלאכת התפירה והמכונה נגנזה ושבתה.

ר׳ ראובן ידע פרק בהלכה. הרבה לעיין ב„ספרי האגדה" ובשבתות, לאחר השינה, לא מש ממדרש תנחומא, וממנו שאב את מזונו הרוחני במשך כל שנות חייו. בגיל בינה חלה במחלת הסכרת ובן ארבעים ותשע מת ממחלתו, לאחר שרופאי וינה הנאורים לא מצאו מרפא לגופו. הוא נקבר במייכוב, היות ולא היה לכארשניצה בית עלמין משלה.

הותיר אחריו שני בנים וארבע בנות, שלושה עשר מנכדיו ראה בחייו, ואחרי מותו נוספו עוד כעשרים. צאצאיו וצאצאיהם החיים כיום, אחדים מהם בארה"ב ובארגנטינה ושבעה בישראל.

ר' מנדיל רוגובסקי, בנם בכורם של מלכה וראובן, ירש מאביו את תכונותיו התרומיות ועוד הוסיף עליהן. שמו הטוב הלך לפניו בכל כפרי הסביבה וזכה בכינוי „קוחני מענדעל" — מענדל החביב — בפי כל.

בגיל שבע עשרה נשא לאשה את רחל'ה זונשיין מאולקוש, ויחדיו הביאו לאויר העולם חמישה בנים ושלוש בנות.

את פרנסתו מצא מחנותו שבה ניתן היה לקנות הכל: מחט ושרוך נעל, דגים מלוחים, עטרן ונפט, רסני סוסים ושוטים, כנורות ושרביטים; פוזמקאות נשים וגרבי גברים; צרכי סנדלרות ודבק נגרים; מחטי מכונות תפירה ופרסות למגפיים; זרעי תלתן ובקיה ומשחת נעליים; כלי דיש, צרכי אוכל ותבלינים; נייר צבעוני לפרחים וכדורי זכוכית נוצצים לקישוט עצי מולד, ועוד כהנה וכהנה. מלבד כל אלה קנה מן הכפריות ביצים, גבינה וחמאה, ומכרם לסוחרי זאגלאמביה בכמויות ניכרות. תמורת תנובת משקן היו האיכרות לוקחות סוכר, תה, קפה, מלח וסבון, וגם כפתורים, מחטים, חוטים וחפצי נוי לעצמן ולביתן.

גם קונים יהודיים באו לחנות ולקחו מצרכים — מי במזומן ומי בהקפה; שילמו אם היה בידם או דחו את הפרעון עד שירווח. ר' מנדיל נתן אף לאלה שידע כי אין בידם לשלם, כי לבו לב טוב ומבין.

כל הפרקמטיה המסועפת הזו לא הספיקה לכלכלת המשפחה הענפה, וכשגדלו ילדיו פתח ר' מנדיל חנות נוספת, שגם היא לא כיסתה צרכיהם, אף כי מנדיל, אשתו ובניו עבדו ללא ליאות, מעלות השחר ועד רדת הלילה.

עזרת רחל'ה בחנויות נתאפשרה משהוטלה הנהלת משק הבית על גויה הגונה, ששירתה בביתם שנים רבות. הגויה שיחררה אותה מתפקידי מטבח שונים, ובמשך הזמן מילאה את כל תפקידי עקרת הבית: האכילה והלבישה את הילדים, שילחה אותם ל„חדר", הזכירה להם להגיד את תפילתם בעתה, השכיבה אותם לישון וכיו"ב. אולם פעם נתפסה הגויה כשכסף גנוב בכליה, ורח'לה תמהה מאד: „אזא כשרה גויה זאל זיין א גנב'טה?"

ילדיו של ר' מנדיל נקראו בפי האיכרים בשם „רובינקי", על שם סבם ראובן.

בערבי שבתות היתה המשפחה כולה מתאספת סביב השולחן, כשר' מנדיל יושב בראש, ולאור הנרות הדולקים היו מזמרים זמירות שבת. ובהגיעם ל„יום השבת קודש הוא" היה ר' מנדיל נושא את עיניו הטובות ומעבירן על פני רחל'ה, שהחליפה שמלותיה לכבוד השבת, ומשמיע את אמרי הזמירות באזניה, ושלוות שבת היתה אופפת את כל המשפחה.

ר' מנדיל המשיך ללכת בדרכו הסלולה של ר' ראובן אביו, דלתות ביתו פתוחות היו לכל באיו, גם לשאינם מבני ישראל. איכרים ממכיריו, בהזדמנם לכארשניצה בימי החורף הקרים, מצאו בביתו כוס חמין ותנור מוסק. ביחוד שימש ביתו קורת גג לאוספי תרומות ולעניים מקבצי נדבות שבאו מערים אחרות. את מעשיו הטובים עשה בצנעה, עם אנשים הילך ביושר, הקדים שלום לכל אחד. ובזמן נישואיה של בתו הבכורה נתכבדו גם איכרי הכפר שהזדמנו לחנותו בלגימת כוסית יי"ש.

את חמשת בניו חינך ברוח המעשה; לימדם מלאכות, שבעתיד יחיו מיגיע כפיהם, ואל יבואו לידי מתנת בשר ודם חלילה. עזר כנגדו מצא ברחל׳ה אשתו.

את כארשניצה מקום מגוריו לא עזב; שם נולד, שם חי ושם מת בידי הנאצים ימ״ש, הוא ומשפחתו שהחלה להסתעף, ועצמותיהם נפוצו בין עצמות יתר יהודי כארשניצה, ולא נודע מקום קבורתם עד היום.

יהי זכרם ברוך.

ר׳ מנדיל ואשתו הניחו אחריהם בחיים בת אחת ושלושה בנים בעלי משפחות, שלושה מהם הורים לחמישה נכדים, ולהם שלושה נינים ושלוש נינות (כן ירבו) הגדלים וחיים על אדמת המולדת.

נ. ב.

כארשניצע

ערשט אין אנהויב פון 20סטן יארהונדערט האבן זיך אנגעהויבן צו באזעצן דא יידן [1] און זייער צאל האט געהאלטן אין וואקסן ביז צום אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. ס׳האט זיך געשאפן דא א קליינע יידישע קהילה, מיט א מקום קדוש צום דאווענען, א שוחט, און באזארגט זיך מיט די אלע יידישע אינסטיטוציעס, וואס א יידישע סביבה אין א קליין שטעטל האט געדארפט האבן צו יענע צייטן.

נאכן אנטשטיין פון אומאָפּהענגיקן פוילן, זיינען אויך דא — ווי אין גאנצן פּאָוויאט מיעכאוו, פארגעקומען פּאָגראָמען אין 1919/20. א גרויסער טייל פון די איינגעזעסענע יידן האט זיך דעריבער אריבערגעטראגן אין די גרעסערע שטעט (מיעכאוו א.א.), אנדערע ווידער האבן פארלאזט אינגאנצן פוילן און עמיגרירט לחוץ לארץ; אייניקע וואס האבן געהאט דערצו די מעגלעכקייט (קאפּיטאל אדער געווען א געזוכטער ספּעצ׳יאליסט, און דעסגלייכן) האבן עולה געווען קיין א״י (מרדכי וועקסלער).

די יוגנט אין די שפּעטערדיקע יארן — ארגאניזירט אין יוגנט־ארגאניזאציעס — האבן ווי חלוצים געארבעט דא (געלערנט זיך) ביי לאנדווירטשאפט און געטרוימט וועגן באקומען א סערטיפיקאט. דער רוב פון זיי איז אומגעקומען בימי היטלער, נישט באקומענדיק קיין סערטיפיקאט.

אין פוילנס צייטן איז כארשניצע פאררעכנט געווארן ווי א דאָרף, און געווען דאס איינציקע דאָרף אין מיעכאווער פאוויאט, וואס האט געציילט מער ווי הונדערט יידן. לויט דער פאלקסציילונג פון דעצעמבער 1921 איז דא אויף א באפעלקערונג פון 1,568 פערזאן, געווען 446 יידן, 28.4%.

די יידן האבן דא געארבעט ביי לאנדווירטשאפט; „געהאלטן״ סעדער (אפגעדונגענע ביי די אייגנטימער און פארקויפט דאס אויבסט), טייל געווען בעלי־מלאכות, אנדערע ווידער

1) לויט דער אינפארמאציע פון געוועזענעם סעקרעטאר פון דער געמיינדע מיעכאוו פון פאר דער מלחמה, בירגערמייסטער פיוואָווארסקי.

געוועז סוחרים, געהאט געוועלבער, צי געגאנגען איבערן דארף... געוועז דא אויך צוויי מלמדים: ראובן בעדער און שמואל שמש.

די פאבריק פון גיסן אייזן האט געהערט צו א יידן, דב. (בערנארד) גאלדקארן און האט אויך באשעפטיקט יידן. פון כארשניצע ביז קאצימיערזש איז געגאנגען א קליין באנדל Wąskotorowa אן ערך פון 97 ק״מ, דורך מיעכאוו, דזיאלאָשיץ ביז קאצימיערזש. זי האט באדינט דער עיקר — אחוץ די פארנדיקע פערזאנען, די פאבריקן פון אייזן.

די יידן האבן דא דורכגעמאכט דעם גרויל פון נאצי־גיהנום ענלעך ווי אין גאנצן מיעכאווער פאוויאט. געבליבן לעבן איז בלויז א קליינער טייל, וואס זיינען אדער אנטלאפן קיין סאוועט־רוסלאנד, אדער אדורכגעמאכט דייטשע לאגערן אדער — איינציקע — וואס האבן זיך אויסבאהאלטן ביי פאלאקן. נאכן גרויסן חורבן איז אין כארשניצע קיין ייד נישט געבליבן. די גופים פון די דערשאסענע דורכן דייטש, יידן וואס זיינען געווען באגראבן ערגעץ הינטער דער שטאט, זיינען אין יאר 1948 אויסגעגראבן געווארן און איבערגעפירט געווארן קיין קראָקע, ווו זיי זיינען געקומען צו קבר־ישראל.

ישראל שלמה ווייצמאן

פונם יידישן לעבן אין כארשניצע

אין מיין 17־טן לעבנס־יאר האב איך איינגעוואנדערט קיין כארשניצע. דאס איז געווען אין 1918 יאר, אין דער צייט פון דער עסטרייכישער אקופאציע. יידן האבן געהאנדלט און עקספעדירט פארשידענע לעבנסמיטל־פראָדוקטן, און מ׳קאן זאגן דאס מער ווייניקער זיינען זיי מיט דער פרנסה אדורכגעקומען. ס׳איז נישט געווען אזוי לייכט, ווייל די סוחרים האבן צווישן זיך קאנקורירט, בכדי צו געווינען דעם צוטרוי פון די פויערן, די צושטעלער. אזוי האט זיך געצויגן דער האנדל ביז צום ענדע פון קריג.

דערנאך, ווען פוילן האט ענדלעך באקומען איר זעלבסשטענדיקייט, האבן יידן ווייטער פארטגעזעצט דעם האנדל מיט תבואות און גרינצייג. אין יאר 1919 זיינען געקומען פון פראנקרייך זעלנער און אפיצירן פון גענעראל האלערס ארמיי אום צו העלפן דער ניי־אויפגעשטאנענער פוילישער רעפובליק אין איר קאמף קעגן די באלשעוויקן. דאס ערשטע האבן זיי זיך גענומען צו יידן — ווו זיי האבן געטראפן א ייד, האבן זיי אים געשלאגן. זיי האבן אפילו טיילמאל ארויסגעווארפן דעם קרבן דורכן פענסטער פון גייענדיקן צוג. איך געדענק, דאס זיי האבן געטראפן אין כארשניצע מיין שווער ר׳ הערשל ריינהערץ ז״ל און אויפן גאס אים אפגעשניטן א האלבע בארד און אויסגעהאקט צוויי ציין.

פסח־צייט 1919 האט ווידער געטראפן אן אומגליק די יידן פון די ארומיקע שטעטלעך. אין מיעכאוו האט א תבואה־סוחר געפירט א וואָגן תבואה נאך קראקע, וואס ס׳איז נישט דערלויבט געווען. האט אים געטראפן א מיליציאָנער, וועלכער האט אים נישט געלאזט פארן. נאכדעם ווי דער סוחר האט נישט אויסגעפירט דעם ווילן פון מיליציאָנער, האבן זיי זיך ביידע אזוי לאנג געאמפערט און געראנגלט, ביז דער גוי איז אוועקגעפאלן א שווער פארוואונדעטער און איז אין עטלעכע טעג ארום געשטארבן. באלד איז געווארן א גרויסע בהלה. די ענדעקעס האבן ארגאניזירט פאגראמען אויף יידן אין אלע שטעטלעך פון דער

סביבה. ביי אונדז אין כארשניצע איז פארגעקומען דער פאגראם 1־טן מאי 1919, א שבת. ארגאַניזירטע באנדעס זיינען באפאלן די יידישע איינוווינער און זיי שרעקלעך צעשלאגן. די פרויען האבן זיי נישט געטשעפעט. דער שרייבער פון די שורות האט דאמאלס באקומען אייניקע לעכער אין קאפ און איז געלעגן צו בעט 4 וואכן. אין עטלעכע וואכן שפעטער איז געקומען פון ווארשע אַן אויספאָרשונג־קאמיסיע, מיטן דעפוטאט הארטגלאס בראש, און די קאמיסיע האט באזוכט אלע יידישע פארוונדעטע פונעם פאגראם און דערנאך האבן זיי צוגעשטעלט א באריכט דעם פוילישן סיים. מ׳האט דאן ארעסטירט אייניקע כוליגאנעס, אבער נאך 3 חדשים האט מען זיי באפרייט.

פון יאר צו יאר איז די לאגע פון די יידישע מאסן אין פוילן געווארן ערגער און קאטאסטראפאלער. עטלעכע משפחות האבן זיך ארויסגעראטעוועט נאך ארץ־ישראל, ארגענטינע און אמעריקע. נאר דער גרעסטער טייל איז געבליבן און געראנגלט זיך מיט פרנסה און מיט די געפארן וואס האבן געלויערט אויף א יידן.

אין יאר 1918 האב איך געהייראטעט מיט מיין גאָטזעליקער פרוי בלומע. זי האט אונדז געבוירן 3 טעכטער. די עלטסטע האט געהייסן — פריידע, די 2־טע — ברכה, און די 3־טע יוכבד (יאדזיא). די גאנצע משפחה איז אומגעקומען אין בעלזשעץ. דארט איז אויך אומגעקומען מיין שוואָגער אברהם משה ריינהערץ פון בענדין. דער צווייטער שוואגער מיינער איז געפאלן אין כאדעווער וואלד. זיין פרוי רייזל מיט איר טאכטער פריידע האט מען ארויסגעשיקט קיין בעלזשעץ, זיין זון אברהמ׳ל — קיין אוישוויץ.

יידל ריינהערץ ז״ל — איז דערמארדעט געווארן אין כאדעוו און זיין פרוי רחל מיט אירע קינדער — אין בעלזשעץ. אברהם דרעליך — איז דערמארדעט געווארן אין כאדעוו; זיין פרוי חיה שרה ז״ל מיט די קינדער — אין בעלזשעץ, מיינע שוועסטער חיה רבקה סערצאַז, רחל פרענקל מיט א יאריק קינד און ביילע — זענען אומגעקומען אין בעלזשעץ; מיין ברודער משה ווייצמאן ז״ל — אין אוישוויץ.

שרה (פון דערהיים גרייצאר) ראזענבערג

חורבן כארשניצע

באלד נאכן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה איז כארשניצע באשאסן געווארן דורך די נאציישע עראָפּלאנען וועלכע האבן צעשטערט די באן־סטאציע.

דער ערשטער „ברוך הבא" פאר די כארשניצער יידן איז געווען די דערמארדונג פון 31 מענטשן (דערונטער 1 קריסט). אן אייניקל פון א אלטן כארשניצער תושב, ר׳ משה שעניאווסקי איז געווארן בלויז פארוונדעט. די אלע זענען געווען באהאלטן אויף בוידעמער און שפייכלערס. מ׳האט זיי אלע געבראכט אויפן הויף פון מיין גאטזעליגן פאטער ר׳ מרדכי גרייצאר און זיי דערשאסן און באגראבן אויפן ארט. א פאר חדשים שפעטער האבן מיר די דערשאסענע ארויסגענומען פון ברודער־קבר און זיי איבערגעפירט אויפן מיעכאָווער בית הקברות.

די דאזיקע מצוה איז דורכגעפירט געווארן א דאנק דער גרויסער מי פון ר׳ שלמה

ראגאווסקי, הי״ד, וועלכער איז שפעטער דערמארדעט געווארן צוזאמען מיט אלע אנדערע כארשניצער יידן.

מיר, ווי אנדערע, וואס האבן געהאט טראנספארט־מיטל, זענען געלאפן פון ארט צו ארט, זוכענדיק א „מקום־מנוחה״ מ׳שטיינס געזאגט אין מיעכאָוו, דזיאלאָשיץ, סלאָמניק, סקאלבמיערז, סטאשעוו און אנדערע ערטער, ווו איינער האט נאר געקענט.

צוויי טעג שפעטער זענען מיר אלע צוריק געקומען, איבערצייגענדיק זיך, אז עס איז אין ערגיץ נישט זיכערער ווי אין דערהיים.

יידן האבן שוין נישט געוווסט קיין רו, מ׳האט זיי געשלעפט צו פארשידענע ארבעטן אפילו אין די שבת־טעג. עס זענען פארגעקומען ארעסטן און אנדערע רדיפות און דער־נידערונגען. מען האט ביי די יידן צוגענומען זייערע פוטערס. ביי דער דאזיקער „זאמעל־אקציע״ האבן די דייטשן דערשאסן מיין קוזינקע העלא גרייצאר פון קראקע.

עטלעכע טעג שפעטער זענען אויך דערשאסן געווארן משה יאנאָווסקי און שטיינבערג אונדזערס א שכן.

באלד נאך ראש־השנה ת״ש האבן זיך אנגעהויבן די „אויסזידלונגען״ פון יידן.

אין כארשניצע איז די ערשטע אויסזידלונג פארגעקומען שבת. די דייטשן האבן צוזאמענגעטריבן די יידן, מענער, פרויען און קינדער, אלט און יונג, אויף דער „וויטאָווקע״, ווו עס האבן געווארט אויף זיי „פוילישע פורלעך״ און מ׳האט זיי שנעל פארלאדנט און טראנספארטירט קיין סלאָמניק. דאס אכזריות פון די דייטשע רוצחים איז געוועזן אזוי גרויס, אז זיי האבן די עלטערע און שוואכע מענטשן געטריבן צופוס, אין דער זעלבער צייט, וואס פיל ליידיקע פורן האט מען צוריקגעשיקט...

די אלע פוס־גייער האט מען דערשאסן אויפן ארט — ביי זייער „מארש״ קיין מיעכאוו.

ר׳ שמואל ראָגאָווסקי איז „קוואליפיצירט״ געווארן דורך די מערדער אלס „פוס־גייער״... און זיין יונגער זון, ראובן, האט באקומען א פלאץ אויף א פויערישער פור. זיין מוטער, חוה׳לע — וועלכע איז אויך געוועזן אין טראנספארט האט געפרעגט איר זון: „ראובן! ווי אזוי לאזט דו דעם טאטן הונטן ער זאל דארפן גיין צו פוס!״, ראובן איז שנעל אראפגעשפרונגען פון דער פור און פאר דעם „חטא״ איז ער דערשאסן געווארן צוזאמען מיט זיין פאטער!

אויף דער זעלבער פור זענען געזעסן אויך צוויי טעכטער פון די ראגאווסקיס און זיי זענען ערשט אומגעקומען אין בעלזעץ, צוזאמען מיטן גאנצן טראנספארט.

דורכן „שפיל״ פון די דייטשע „באגלייטער״ פון טראנספארט, וועלכע האבן געשאסן צו די פורן, זענען דערמארדעט געווארן די אלטע תושבות פון כארשניצע טשארנא (די פרוי פון שמחה זילבערבערג) און רחלה די פרוי פון ר׳ מענדל ראגאווסקי.

די קליינע צאל פארבליבענע יידן זענען געצוווּנגען געווארן צו דערפילן אלע ארבעטן פאר די דייטשן.

בעת דעם צווייטן — לעצטן טראנספארט פון די כארשניצער יידן צום אומקום (צוזאמען מיט דער מיעכאווער קהלה) בין איך מיט מיין גאנצער משפחה געוועזן באהאלטן ביים קריסטלעכן שכן מאָלאָטינסקי.

ליידער, האבן מיר דארט נישט געקענט לאנג בלייבן און נאך 8 טעג לעבן אין שרעק האבן מיר מיט שווערער מי זיך דערשלאגן ביזן „לאָטניסקאָ־לאגער״ און „זוכה״ געווען

צו זיין און ליידן צוזאמען מיט די אלע קאנצענטרירטע יידן פון מיעכאָווער און קראקעווער קאנט.

דארט זענען מיר פארבליבן 5 חדשים. פון דאָרט האט מען אונדז איבערגעפירט אין קאנצענטראציע לאגער „יעראָזאָלימסקי"[1], ווו די דייטשן האבן צוזאמען געטריבן יידן פון גאנץ פוילן און אנדערע לענדער און זיי בתחילה געגעבן ארבעט גרופּענווייז און צום סוף האט מען אונדז געצוווּנגען באגראָבן אדער פארברענען טויטע, אדער ענלעכע שרעקלכע זאכן.

דא בין איך געווען צוזאמען מיט מיינע קינדער, קרובים און פיל באקאנטע פון מיעכאוו, כארשניצע און די ארומיקע שטעט און שטעטלאך.

אין „יעראָזאָלימסקי־לאגער" האט מען אמאל צוזאמען גערופן אלע פרויען. אלע האבן זיך געמוזט אויסטאָן נאקעט, ווי די מוטערס האבן זיי געהאט. דאקטוירים האבן יעדע באטראכט. די שוואכע און מאגערע, און אויך די קליינע קינדער, האט מען קאנצענטרירט אין א זייט פון גרויסן פלאץ, וואס איז געווען ארומגערינגלט מיט מיליטער. מ'האט געזאגט, אז די שוואכע וועלן באקומען מער און בעסער עסן... אבער אין אמתן, האט מען די קרבנות פון דער „סעלעקציע" צוזאמען מיט די קינדער אוועקגעשיקט קיין אוישוויץ אין די גאז־אויוונס. צווישן די קרבנות פון דער דאזיקער סעלעקציע איז אויך געווען מיין שוועגערין רוזשע ראזענבערג (א טאכטער פון ר' פייוול כענצינסקי פון מיעכאָוו) מיט איר טאכטער פעליע.

מיין גאָטזעליקן מאן שלמה ראזענבערג הי"ד און זיינע ברידער יעקב קאפּעל און שמואל זיינוויל הי"ד, צוזאמען מיט נאך פיל מענער האט מען אוועקגעשיקט קיין מאטהאוזען (ווו זיי זענען שפּעטער דערמארדעט געווארן) און מיך מיט מיינע צוויי טעכטער ווי אויך מיין שוועגערינס א טאכטער לאה אנקער האט מען געשיקט קיין אוישוויץ.

דאָרט האט זיך פאר אונדז געעפנט א נייער קוואל פון צרות און פיין. נאכדעם ווי מיר זענען געווארן „העפטלינגע", האט זיך אנגעהויבן די אוממענטשלעכע שוידערלעכע באציונג. 5 פארטאג, ווינטער אין די גרעסטע שנייען און פרעסט, באָרוועס און נאקעט, האָלצערנע שיך און „פּאשאקעס", דינע טיכלעך אויף די אפגעגאלטע קעפּ, האט מען זיך געמוזט שטעלן צום אפעל, נאכן ציילן די צאָל קרבנות, האבן דייטשע סאלדאטן באגלייט מיט 4 פיסיקע הינט אונדז געטריבן צו דער ארבעט. ארבעטן זענען געווען פארשידענע. מ'האט געבויט שאָסייען, א טייל האבן געטראגן שווערע שטיינער אהין און די אנדערע — דאס זעלבע — צוריק!... מ'האט אויסגעלאָדן וואגאָנען ציגל אדער פארלאָדן אנדערע משאות. דאס איז געווען באשטימט פאר נישט קוואליפיצירטע מענטשן. פאכמענער האט מען געשיקט אין ווארשטאטן. די ארבעט־צייט איז נישט געווען באשטימט, וויפיל אונדזערע נוגשים האבן געוואלט... אויך קיין ארבעט־פלאץ איז נישט געווען פארויסגעזעען. מאנכעס מאל 4 קילאמעטער און אויך מער... צוא ברענגען דעם קעסל עסן האט מען געמוזט מאכן א שפאציר, און אזוי אויך ביים צוריק־טראָגן דעם קעסל.

אין אזא שוידערלעכן מצב האבן מיר זיך געפונען ביזן 18טן יאנואר 1945.

אין דעם טאָג האט יעדער באקומען 2 קאָצן, געננוג ברויט און פושקעס פלייש און אין באגלייטונג פון די סאלדאטן האבן מיר מארשירט, נישט וויסנדיק וווהין. מיר האבן

1) אויף „יעראזאלימסקי"־גאָס. קראָקע־פלאשוו.

מארשירט 30 קילאמעטער א טאָג. אונדזערע באגלייטער זענען געווען קוואליפיצירטע וועליסאָפּעדיסטן. מ׳האט געמוזט אוועקוואַרפן די קאצן, ווייל קיינער האט נישט געהאט קיין כוח זיי צו שלעפן. מאנכע האבן אפילו אוועקגעוואַרפן דאס ברויט.

די נעכט האבן מיר גערוט אין קאלטע שאָפּעס. אויפן וועג (קיין בערגן־בעלזן) האט מען געפּרוּווט 2 מאל אונדז פארלאָדענען אין אָפענע לאסט־וואגאנען, אבער צוליב די שטארקע באשיסערייען פון די רוסן אויף די באן־וועגן האט מען אונדז געמוזט צוריק אויסלאָדענען.

אויפן וועג האבן די דייטשע סאלדאטן אויסגעשאסן די שוואכע „העפטלינגע" וועלכע האבן צוליב זייער שוואכקייט נישט געקענט „מארשירן" 30 קילאמעטער א טאג. אין אזעלכע באדינגונגען האבן נאר א טייל פון אונדז זיך „דערשלעפּט" ביז בערגן־בעלזן.

דארט האט מען שוין נישט געארבעט, אבער דער שמוץ און די לייז האבן אונדז פשוט אויפגעגעסן... ווען די ענגלענדער און רוסן האבן זיך דערנענטערט קיין בערגן־בעלזן, האבן די דייטשן פארמאכט דאס וואסער און 10 טעג זענען מיר געבליבן אן א טראָפּן וואסער...

אין א געוויסן אוונט האט זיך געהערט א שטארקע שיסעריי, מיר האבן אנגעהויבן שרייען און די דייטשע וואך האט געפּאדערט, מיר זאלן בלייבן שטיל, אבער מיר האבן זיי נישט געהערט...

אינדערפרי האבן מיר ביים טויער געפונען א ווייסע פאן און אלע דייטשע מערדער זענען אנטלאָפן, ווי פארסמטע מייז...

א פאר שעה שפּעטער זענען אריין ענגלענדער און אמעריקאנער. די ישועה איז געקומען! מיר זענען צוריק געווארן מענטשן. מען האט געראטעוועט די קראנקע, באגראבן די טויטע!

פארצייכנט : ש. ד. ירושלמי

ב. ק ש ו י נ ז'

אברהם יעקב וואלבראמסקי

יזכור

דערהויב גאט די נשמות,
פון דער אומגעבראכטער קהילה ;
פארהייליק די קרבנות,
און זאג פאר זיי א תפלה.
נעם־זיי אונטער דיינע פליגל, גאט,
דעם קדיש זאג דו אליין.
נקמה ! פון שאנד און שפאט
פון חטאים מאך זיי ריין.
ביסט געווען דער קטגור און שופט
אויף דער וועלט ; זיי אין גיהנם געשיקט.
האסט אליין באשאפן דעם שוחט,
וואס האט געשחטן און דערשטיקט,
די ביימער מיט ווארצלען אומגעבראכט ;
נישט גענטפערט מיט רחמים אויף דעם געוויין.
האסט דיין אתה־בחרתנו־פאלק פארשמאכט
שטעל, גאט, אויף די חורבות א מצבה־שטיין !
אותיות פייערדיקע ווי אויף די לוחות אמאל ;
די ווערטער זאלן רופן נאך נקמה.
גיב צוריק דעם כבוד דיין פאלק ישראל,
וועט דאס זיין דער קדיש, די מצבה, און די נחמה.

נ. ב.

קשוינז׳ וויעלקי

אין יידישע מקורות ווערט דער נאמען פארשיידן געשריבן: אין די פראטאקאלן פון ועד ארבע הארצות האבן מיר דעם נאמען „קשיונדז״, „קשונז״, אויך אויף פויליש ווערט דער נאמען פארשיידן געשריבן איינמאל Xiąż איינמאל Książ כדי אונטערצושיידן דעם יישוב פון קלענערע (דערפער), וואס טראגן אויך דעם נאמען, ווערט ער גערופן Wielki

אן אלטער גרעסערער ישוב, מיט דעם נאָמען, וואס — ווי פארשיידענע פוילישע מקורות גיבן איבער — האט נאך עגזיסטירט אין 12טן יארהונדערט און עס פלעגן זיך דא אויפהאלטן זייער אפט די פוילישע קעניגן. דער נאמען קסיאנזש — זאל שטאמען פון קסיאָזשען (Książę) „פירסט״, א פירסטלעכער זיצארט איז דאס געווען אין די אמאָליקע צייטן.

פון די אמאליקע פאלאצן איז גארנישט פארבליבן, בלויז דער קאטוילישער קלויסטער געדענקט נאך די אלטע צייטן, דער זאמעק (שלאס) פון 17טן וואס איז דא געווען — איז עטלעכע מאל איבערגעבויט געווארן און צום סוף פארלוירן זיין פריערדיקן כאראקטער פון א פעסטונג.

אין משך פון לאנגע יארן איז דער ישוב געווען דאס אייגנטום פון דער מעכטיקער אין ניינצענטן יארהונדערט איז זי׳(Tenczyński), מאגנאטישער משפחה טענטשינסקי איבערגעגאנגען צו דער משפחה פון מארגראביא אלעקסאנדער וויעלאפאלסקי, דעם באקאנטן פוילישן מלוכה־מאן און רעפארמאטאר פון די צייטן פון „פוילישן קעניגרייך״ (פאפולער גערופן קאנגרעסוווקא — קאנגרעס—פוילן), וואס ס׳איז געשאפן געווארן אויפן ווינער קאנגרעס (1815) נאכן צעשלאגן נאפאלעאנען, און נאך דעם, ווי דעם טייל פוילן האט פארנומען רוסלאנד. אין זיינע צייטן האט קסיאָנזש געהערט צום מיעכאווער פאוויאט, קיעלצער גובערניע.

אין קסיאָנזש איז קיינמאל נישט געווען קיין פארבאט פאר יידן אויף צו באזעצן זיך, זיינען זיי טאקע אהער פרי געקומען און באזעצט זיך לפי ערכדיק אין א גרעסערער צאל.

אין 16טן יארהונדערט צעטיילט זיך דאס „לאנד קראקע־סאנדאמיר״ (צויזמיר) (Ziemia Krakowska-Sandomierska), ווי א טייל פון דעם יידישן אוטאנאמען פוילן, אויף זעקס רעיאָנען: 1. צענטרום־קראָקע; 2. אָפּאַטאָוו; 3. שידלאָוו; 4. כענציני; 5. פינטשווו; 6. וואָדזיסלאוו[1]). צום דעם לעצטן קרייז געהערט קסיאָנזש, זשארנאָוויעץ, דזיאלאָשין א.א. דאס הייסט, אז קסיאָנזש טרעט דא ארויס ווי א זעלבשטענדיקע קהלה, (Kahał) וועלכער עס זיינען אונטערגעארדנט אלע קלענערע יידישע ישובים, וואס האבן נישט קיין אייגענעם רב, בית הקברות וכ׳, אויף פויליש גערופן (przykahałek). איבער קסיאָנזש האבן זיך געשלאגן צוויי יידישע הויפט־קהילות; פינטשיוו און וואדזיסלאוו צו וועלכער פון זיי קסיאנזש דארף געהערן און צאלן אירע קהלה־שטייערן, דאס איז געווען דאס וויכטיקסטע, אחוץ — פארשטייט זיך — דאס אונטערליגן דעם בית־דין פון דער קהלה א.א.וו.

אויף די זיצונגען פון ועד ארבע הארצות פון יאר 1692 און 1712 איז באשלאסן געווארן, אז די נעבן־קהלות, דערפער צי קליינע שטעטלעך, וואס האבן נישט קיין אייגענע

שול (מקום קודש) און ל״גן נישט מער ווי 2 מייל פון א קהלה, געהערן פון פינאנסיעלן שטאנדפונקט צו דער דאזיקער קהלה. אין יאר 1717 (21.11) האט מען די דאזיקע תקנה באשטעטיקט און בפירוש אונטערגעשטראכן, אז זי איז שייך אויך דער קראקעווער וואיעוואדשאפט. אין יאר 1758 האט מען דעם מרחק פון נעבן־קהלה און קהלה באשרענקט צו איין מייל (א 7 ק״מ).

אויף דער סעסיע פון 1717 האט מען דעריבער באשטימט, אז די קאסע און די ביכער פון קסיאַנזש דארף פירן די קהלה אין פינטשעוו, אבער צו דעם קהל אין קסיאַנזש האט געהאט פרעטענסיעס די קהלה אין וואדזיסלאוו, טענהדיק פאר דער קאמיסיע (אין י. 1759), וואס אין ראדאם, אז די יידן אין קסיאנזש זיינען געקומען אהין נישט פון קראקעווער געגנט, נייערט פון וואָדזיסלאוו.

קסיאנזש גופא וויל זיך באפרייען פון ביידע די גרויסע שטעט, וואס פרעטענדירן צו הערשן איבער איר, און שטרעבט צו ווערן זעלבשטענדיק. דער קהל אין קסיאַנזש קויפט א בית־הקברות און באקומט פון קראקעווער ביסקוב, ליפסקין אין יאר 1742 (10.12) דאס רעכט מקבר צו זיין דא אירע מתים אן דער דערלויבעניש פון דער וואדזיסלאווער צי אנדערער קהלה; דערפאר דארף דער קסיאנזשער קהל צאלן יערלעך צוויי שטיינער וואקס (אויף ליכט) פארן קאשציאל אין שטעטל. דער ביסקופ ערלויבט אויך די יידן אין שטעטל אויסצוּוועלן זיך א אן אייגענע קהלה. אבער די קהלות אין וואדזיסלאוו און פינטשווו טרעטן קעגן דעם ארויס. קודם כל, פינטשווו, אז לויט דעם באשלאָס פון 1717 געהערט קסיאנזש צו פינטשעוו. זי טענהט, אז צוליבן געהערן פון קסיאנזש צו וואדזיסלאוו האט זי פארלוירן 10.000 פוילישע זל. די ראדאמער קאמיסיע ווענדט זיך צום פוילישן פינאנס־מיניסטער (פאָדסקארבי) סיעדליעצקין, דער ווידער פסקנט לטובת וואדזיסלאוו — די קהלה אין פינטשאוו אפעלירט און עם ווערט איר צוגעשפראכן דאס רעכט אויף קסיאַנזש. פונדעסטוועגן פאדערט נאך אין יאר 1763 די קהלה אין וואדזיסלאוו פון די יידן אין קסיאַנזש צו צאלן איר די שטייערן...

ביז לסוף באשליסט קהל אין קסיאַנזש אנצונעמען די העגעמאניע פון פינטשווו, און פון 1765 צאלט זי אלע אירע שטייערן (אויך די מלוכישע) דורך דער קהלה און פון דעמאלט אן געהערט זי צו דער פינטשעווער קהלה (פאראפיע) [2].

אָט אזעלכע סכסוכים פלעגן פארקומען צווישן אמאליקע קהלות. וואס שייך קסיאנזש לערנען מיר פון דעם סכסוך, אז זי איז געווען א גרעסערער יידישער ישוב און א פארמעגלעכער, געצאלט גרויסע שטייערן (דערונטער אויך דעם קאפ־שטייער) אז ס׳האט זיך געלוינט איבער איר צו הערשן. די יידן פון קסיאנזש האבן זיך געוואלט באפרייען פון דער הערשאפט פון א פרעמדער קהלה, ווייל דאס וואלט זיי אויך באפרייט פון איבעריקע הוצאות.

מיר ברענגען דא ווייטער די דריי תקנות פון ועד ארבע הארצות, ווי זיי ווערן געבראכט אין פנקס ועד ארבע הארצות [3].

תשעט. שר־האוצר של מלכות פולין אישר ביום 21 ביולי 1759 (כ״ו תמוז תקי״ט) בקאסטאנטין (בהתועדות דד״א ?) פסק־דין בסכסוך שבין הקהלות וואדיסלב וקשיונדז לבין „כלל הקהלות בגלילות גדול וקטן".

תשצ. בשנת 1760 (תק״ך ?) דן הועד בסכסוך בין גליל פולין־קטן והקהלה סוקולוב בענין ההגמוניה של קהל קשיונדז והעביר את דינן לבית־הדין של אוצר־המלוכה בראדום.

תתקצא. ...ולא לגרוע באנו אלא להוסיף כח ורב אונים לקציני נגידי ק״ק הנ״ל ואצל ק״ק קשוינז שנתושבה אחר זמן המבואר בהפסק הנ״ל שיהי שייך לק״ק פינטשוב. ימאתנו שים טעם בתוקף גזירתינו ג״ן בחרמות ושמת׳ ולטותא דרבנן על מנהיגי ק״ק קשוינז הנ״ל שיהיו סרים למשמעתם של קציני נגידי ק״ק פינטשוב להם ניתן יד עליונה עליהם, אינהו יהיו שאילו להו בכל הענינים, הן נידון משפטים ושאר ענינים, בכל מילי יהיו מיכף כייף לקציני נגידי מנהיגי ק״ק פינטשוב כנהוג להישובים, ולא לקהלה אחרת. רק ערך הנתינ׳ כרגא דק׳ קשוינז, כמה יתנו לשנה, יהי׳ ע״פ הערכה כאשר ישיתו עליהם כבוד רוזני קציני נגידי מנהיגי גליל קראקא יצ״ו בצירוף הרב המפו׳ התייר הגדול אביר הרועים הנגיד המפורסם מוהר״ר מרדכי מדוקלא פרנס הוועד יצ״ו, כאשר יצא מפיהם כה יהי׳ ערך סכומם וכה יקום וכזה יתנו לכ״ש לכרגא דמלכא וחלילה לשנות מדברינו אלא בכח שב׳ המושל דד״א ובחרמות ושמת. ודי בהערה זו.

אביסל ציפערן

לויט דער ציילונג פון די יידן, וואס איז פארגעקומען אין אלטן פוילן, פארן אונטערגאנג, אין די יארן 1765/6, כדי פעסטצושטעלן דעם גרויס פון קאפשטייער, וואס זיי דארפן צאלן — געצאלט האבן דעם שטייער יעדער ייד (צי פרוי), עלטער פון איין יאר — איז אין קסיאַנזש געווען 36 יידן, מיט 9 ראשי משפחות, דער רעסט דאס זיינען בני משפחה אדער משרתים, וואס האבן זיך אויך צו גערעכנט צו דער משפחה. אויב מיר וועלן צורעכענען צו דעם די זויגקינדער און די וואנטעטועלע נישט געציילטע יידן, וועט אויסקומען, אז ביי א 50 יידן האבן דעמאלט זיך געפונען אין אונדזער שטאט.

געוווינט האבן זיי אין 5 יידישע הייזער.

צוויי פון די יידן זיינען געווען ארענדארס ⁴).

דער עקאנאמישער מצב פון די יידן אין קסיאנזש איז זיכערלעך נישט געווען קיין גאנץ גוטער, אויב מיר געפינען צו דער צייט איין בחור פון קסיאַנזש ווי א משרת אין ישוב דאָלשיץ, אויך אין קראקעווער וואָיעוואדשאפט. די באפעלקערונג איז באשטאנען פון:

יאר	קריסטן	יידן
1827	480 קריסטן	392 יידן
1856	460 ″	487 ″
1897	683 ″	729 ″
1921	858 ″	852 ″ ⁵)

די צאָל יידן פון 1921 איז לויטן „דת״, ווייל לויט דער מוטער־שפראך (יידיש אדער העברעאיש) איז אין שטעטל געווען מיט 169 פערזאן ווינציקער, בלויז 683 יידן. משמעות יידן האבן זיך נישט אריענטירט אין דער פראגע און אנגעגעבן „פויליש״ מיינענדיק, אז מ׳פרעגט זיי וועגן בירגערשאפט. אנטשפרעכנדיק צו דעם וואקסט די צאל פויליש רעדנדיקע — און אין דעם איז געווען פאראינטערעסירט די מאכט — ווייל פאלאקן לויטן דת רוימיש־קאטוילישע איז אין קסיאַנזש געווען אין 1921 (דעצעמבער) — 858, דאקעגן פויליש ווי די מוטער־שפראך האבן אנגעגעבן 1030 פערזאן, מיט 172 פערזאן מער; ד.ה.

אין דער צאל גייען אריין די 169 יידן. אין אומאפהעניגיק פוילן (1939—1918) האט קסיאָנזש פארלוירן דעם סטאטוס פון א שטאט, און פארוואנדלט געווארן אין א שטאָטישן ישוב (osada miejska).

קסיאָנזש איז געווען א קולטורעל שטעטל, אין מיטן פון 19טן יארהונדערט האט עס געציילט 89 געמויערטע הייזער און 15 הילצערנע. די גאנצע שטאט איז געווען אויסגעפלאסטערט; פארמאגט א שפיטאל, צוויי קלויסטערס; אן עלעמענטאר־שול, און 4 צעכן (פון בעלי־מלאכות). די יידן פארנעמען זיך מיט ערד־ארבעט און בעל־מלאכעריי.

זעקס מאל אין יאר פלעגן דא פארקומען גרויסע יארידן, ווען די בעלי מלאכות פלעגן פארקויפן זייער פראדוקציע.

ביי יידן האט עס געהאט א שם, ווי א מקום תורה. איר ישיבה איז געווען באקאנט אין דער נעענטערער און ווייטערער געגנט.

פארשיידענע יידישע פערזענלעכקייטן האבן זיך דערנאך געגרויסט וואס זיי האבן געלערנט אין דער דאזיקער ישיבה און באזונדערס וואס זיי האבן באקומען סמיכות פון קסיאָנזשער רב, משה נתן כהנא שפירא הבד״ק קשוינז והגליל.

דער דאזיקער רב איז אויך א מחבר פון כתבים, פון וועלכע איין ספר איז דערשינען אין דפוס, זיין נאמען: „ספר תהלים, עם פירוש רש״י ומסורה ונוסף עליהם ביאור חדש בשם שמן למאור״, וואס איז דערשינען אין יאר 1911 אין פיעטרקוב. א צווייטע אויסגאבע — ווארשע 1913.

אחוץ דעם פארשטייט זיך זיינען געווען מלמדים, חדרים, ווו ס׳האבן געלערנט קינדער, איידער זיי זיינען אנגעקומען צו דער ישיבה; פון דער צווייטער זייט זיינען נישט אלע קינדער אנגעקומען אין דער ישיבה; די ישיבה פלעגן אויך באזוכן קינדער פון אנדערע מקומות; פונקט ווי די בחורים פון קסיאנזש האבן געלערנט אין אנדערע באקאנטע ישיבות פון פוילן.

פון די שטאט־מלמדים איז אברהם קארנגאלד געווען דרדקי מלמד, געלערנט קינדער פון 5—8 יאר; משה כוהן קינדער פון 8—14 יאר (געפירט פארשידענע כתות). גמרא ווידער האט מען געלערנט ביי משה זילבערבערג, ביז מ׳איז אנגעקומען צום הרב שפירא; דאס זיינען געווען פעיקערע און רייכערע. די איבעריקע יוגנט איז געווען געצוואונגען איבערצוגיין צו ארבעט, העלפן די עלטערן אין פרנסה און פארענדיקט זייער לערנען מיט אויסלערנען זיך בלויז דאוונען און ווער מיט א פרשה חומש און רש״י.

און הגם קסיאנזש איז געווען א קליינער יידישער ישוב האבן אין אים עקזיסטירט יידישע אינסטיטוציעס און ארגאניזאציעס מכל המינים, ווי זיי זיינען אונדז באקאנט פון אנדערע גרעסערע אין צאל נפשות יידישע ישובים.

געווען דא אי א ביקור־חולים, אי א חברה קדישא, אי אן הכנסת־אורחים; אי חסידים אי מתנגדים, אי פאליטישע פארטייען מיט אירע יוגנט־ארגאניזאציעס וכו׳ וכו׳. געווען דא אויך א גמילות חסדים קאסע.

אין קסיאנזש איז אויך געווען א הכשרה־פונקט פאר חלוצים פון ארט און אנדערע ישובים.

בחורים פון קסיאנזש האבן אויך זיך געפונען אין הכשרה פונקטן מחוץ זייער היים־שטאט.

אויף דער אנטוויקלונג (פאלן) פון ישוב האט זיכער געהאט א שלעכטע ווירקונג, וואס

ער איז געלעגן ווייט פון דער באנסטאציע (12 ק״מ. פון קאָזלאָוו). מיט מיעכאוו, דער קרייז נישט ווייט פון קסיאנזש וויעלקי איז געלעגן די קאלאניע און פאלווארק קסיאנזש מאלי. שטאט, און אנדערע ישובים (יענדזעיאוו) איז ער געווען פארבונדן מיט אן אויטאבוס. און דאס היסטארישע אָרט ראצלאוויצע, ווו קאשצ׳ושקא האט אפגעהאלטן אין 1794 א זיג איבערן רוסישן מיליטער.

✶

אין דער שטאט זיינען ארומגעגאנגען פיל וויצן און אנעקדאטן וועגן היימישע פער־זענלעכקייטן. א פריילעך שטעטל געווען קסיאָנזש!

אזוי האט מען זיך איבערגעגעבן וועגן שמש און מוכר ספרים, יוסל שלאמאוויטש, אז ווען מ׳פלעגט אים פרעגן, צי ער לייזט עפעס פאר די ספרים, פלעגט ער ענטפערן: שיין וואלט איך אויסגעזען, ווען כ׳וואלט ארויסגעקוקט אויף יידישע קונים.

ווען מ׳האט אים איינמאל געפרעגט, צי ער שלאגט דאס ווייב, האט ער געענטפערט גאנץ תמימותדיק, אז ער מוז זי גיין פרעגן.

און צו די פרנסות: שמש, מוכר ספרים, איז ער נאך פרייטיק אינדערפרי געווען א פריזירער געגאנגען אין די שטיבער אָפשערן די קעפ פון די בעלי בתים.

בעת די דייטשן זיינען אריין קיין קסיאָנזש, האבן די יידן דא דורכגעמאכט די אלע גרוילטאטן, וואס אין נאענטן מיעכאוו. ס׳איז דא אנטשטאנען א יודענראט א הילפסקאָ־מיטעט, וואס האט אויסגעהאלטן א פאָלקס־קיך. די יוגנט האט זיך באמיט אנצוקומען אויף ארבעט; קודם אויפן ארט, דערנאך אין ארבעט־לאגער. ביז ס׳איז געקומען די גרויסע אויסזידלונג, די יידן זיינען סעפטעמבער 1942 צונויפגעזאמלט געווארן און אפגעפירט געווארן הינטער סלאָמניק און פון דארט מיט די דארט׳יקע יידן אפגעפירט געווארן אויף דער באנסטאציע, פון וואנען זיי זיינען אפגעשיקט געווארן ס׳רוב אין טויטן־לאגער בעלזשעץ. א קלענערער טייל פון געזונטע יונגע איז אפגעשיקט געווארן אין לאגערן קודם קיין פלאשוו, באָנארקא, פראָקאָצים און די נעענטערע מקומות, שפעטער־צו קיין אוישוויץ און פון דארט ווייטער קיין דייטשלאנד.

נאר א גאר קליינע צאל פון דער דאזיקער גרופע האט געקאנט אויסהאלטן דעם גיהינום און בלייבן לעבן.

אין געטא האט מען איבערגעלאזט א קליינע צאל יידן, וואס האבן באדארפט צונויפזאמ־לען דאס האב און גוטס פון די פארלאזענע יידישע היימען.

די גרופע יידן איז דערשאסן געווארן דעם 15.2.1943 און דערמיט האט זיך געענדיקט די געשיכטע פון די יידן אין דער באקאנטער אמאָל שטאט קסיאנזש וויעלקי.

הערות

1) ז. 351 M. Bałaban: Historia Żydów w Krakowie, T. I.

2) ז. 258/260; באנד II, דאס ציטירטע ווערק, M. Bałaban

3) פנקס ועד ארבע הארצות, ירושלים תש״ו.

4) די צאלן לויט דר. ר. מאהלער: טאבעלע 12, ס VI; ז. 68, 160

5) די ציפערן לויט (זע אויבן): Bogdan Wasiutyński
לויט אַרגעלבראנדטס ענציקלאפעדיע.

לקֳטים על רבני קשוינז׳

נלקטו על ידי ר׳ דוד שפירא ז״ל נכדו של ר׳ משה נתן כהנא שפירא ז״ל, שמשון דב ירושלמי ז״ל, ויבל״א אליעזר ליפא לביא, אברהם וולברומסקי ויהושע זאב אברמצ׳יק.

הובאו לדפוס ע״י משה שפיגל

קהילת קשוינז׳ נתברכה במנהיגיה הרוחניים, שושלת הרבנים אשר שמם הלך לפניהם מדור לדור כלמדנים מופלגים, בקיאים בש״ס ובפוסקים, ואשר ידעו להוליך את העדה היהודית בדרך הישר ובעצמם ישבו על התורה ימים ולילות.

המאור הגדול ביותר בדורנו מבין רבני קשוינז׳ היה הרב הגאון מוה״ר משה נתן נטע כהנא שפירא זצ״ל אשר היה יחיד בדורו, תלמיד חכם במלוא מובן המלה, בקי בש״ס ובפוסקים, והיה מרביץ תורה ברבים, עוקר הרים וטוחנם זה בזה בהלכה, מעין בלתי פוסק של אימרות חז״ל ומדרשיה, ונוסף לזה הוציא ספר בשם „שמן למאור״ ובו חידושים שונים ופירושים מאירי עינים על ספר תהלים.

לפניו כיהנו הרבנים הללו:

הרב יוסף דובער הכהן בן הרב הגאון רבי אריה לייב, בעל הספר „קצות החשן״ שאביו (הקצות) מביא דברי תורה בשמו בספר „אבני מלואים״ על אבן העזר (סי׳ נ״א) וכ״כ התשובה האחרונה הנדפסת בסוף הספר ממנו היא.

אחרי שהראשון עבר לכהן כרב בוואדזיסלאב, נבחר כרב בקשוינז׳ רבי משה בר׳ יעקב מאפטא, תלמידו וחתנו של בעל „מאור שמש״. נפטר ונטמן בקראקוב ביום הכיפורים שנת תקצ״ג.

אחריו כיהן הרב הגאון החסיד רבי שמחה בן הרב קדוש עליון אריה נפתלי מחבר ספר „אמרי מהרש״ה על מסכתא „בבא מציעא״ (וורשא תרכ״ד). בשער הספר נכתב:

> בספר זה ישנם חדושים יקרים על מסכתא „בבא מציעא״, אשר חברתי אני הצעיר והדל באלפי שמחה בן לאא״מו הרב הצדיק החסיד האמתי החריף המפורסם בדורו קדוש עליון מו״ה ארי׳ נפתלי זצלה״ה בתוך עמי אנכי יושב פה עיר קשוינז׳ יע״א.

אחריו כיהן כרב ר׳ יעקב יצחק פרענקל תאומים, אשר חתימתו נמצאת על כרוז מיום אסרו חג דחג השבועות תרכ״ט בדבר ריב בין שני רבנים. בזו הלשון: „הק׳ יעקב יצחק פרענקל תאומים אבד״ק קשוינז׳ מדינת פולין״. הכרוז נחתם בצאנז.

ר׳ ישעיה פיש זצ״ל היה אחד מרבני קשוינז׳ המפורסמים. הוא היה בן יחיד (חמש אחיות היו לו) להוריו ר׳ ידידיה ורעיתו מרת צירלי ע״ה המפורסמים בשעתם. אמו של ר׳ ישעיה היתה אשה חכמת לב, ידועה בטוב שכלה, וזכתה לכבוד אף בין בעלי האחוזות שבסביבת קשוינז׳.

הרב ישעיה פיש היה גאון גדול וכיהן כרב מטעם הממשלה; נראה שהרב ר' משה נתן שפירא זצ"ל לא הספיק לעבור בחינה ברוסיה ולא יכול היה לכהן כרב רשמי, ולכן מילא את התפקיד מטעם הממשלה הרב ישעיה פיש זצ"ל.

כפי שנמסר מאנשי חצר הרבי מגור, נרצחו הוא ואשתו בשנת תרנ"ט בראש חודש אייר, ע"י שודדים שפרצו לביתם בלילה.

על נסיבות הולדתו מתהלכת בעם האגדה הבאה:

החסיד הנגיד הגביר ר' ידידיה מעיר קשוינז' היה תמיד מהמסתופפים בצל קדושת הרבי ר' יוסלי נוישטטר, הנקרא „דער גוטער ייד" בין הה"ק בעל „מאור ושמש" זצלה"ה. אשתו היתה נוהגת לנסוע ללעלוב להרה"ג ר' משה'לי זצ"ל, ומדי פעם בהיותה אצל הרבי היתה מתלוננת בפניו שאין לה בן זכר (היו לה חמש בנות) ומבקשת שהרבי יתפלל בעדה. עברו עליה זמנים ארוכים ולא נפקדה ואף ששמעה מפיו הקדוש, שאין בכוחו לפעול בזה הענין כלום, עכ"פ היא באמונתה החזקה לא התיאשה מזה ובכל פעם כתבה ב„פתקא" שהגישה לרבי את בקשתה לבן זכר. קרה פעם אחת במוסרה את ה„פתקא" לרבי פנה אליה הרבי בזה הלשון: היות ואני משתוקק מאד לנסוע לארצנו הקדושה לארץ ישראל בכל לב ונפש, לכן באם תתני לי סכום כסף שיספיק לי להוצאות הדרך — הנני מבטיח לך שבעזהי"ת תפקדי בבן זכר בשנה הזאת, אך בתנאי שתסעי לביתך חזרה ותבקשי את הסכמת בעלך לכך. כששמעה את דבריו הקדושים, שמחה האשה מאד, נסעה לביתה וספרה הכל לבעלה. ענה לה בעלה: לא אעשה דבר עד שלא אבקר אצל מורי ורבי בניישטט, לשאול את דעתו הקדושה, ובלי הסכמתו איני יכול להחליט. הוא נסע מיד לעיר־חדש לרבי ה„גוטער ייד" ושטח בפניו את הצעתו של הרבי מלעלוב. השיב לו הרבי ר' גוטער איד שהוא מסכים לזה, ור' ידידיה יכול לתת לו את הסכום הדרוש אך עליו לדבר תחילה עם הרבי מלעלוב ולהתנות אתו שתהיה לבן זכר הנולד אריכות ימים. וכך הווה; האשה נסעה לרבי מלעלוב ונתנה בידיו את סכום הכסף, ובבקשה אריכות ימים לנולד השיב לה הרבי מלעלוב: במשך כל הזמן שהוא יהיה בירושלים עה"ק כל יום ויום ייחשב כשנה, יום לשנה. והנה בא הרבי מלעלוב לעיר קשוינז' והתפלל שם, ובעת התפילה היתה פליאה גדולה שהיה מתפלל ברעש גדול עד שחשבו כי כתלי הבית רועדים, ואחר התפילה קרא לר' ידידיה ואשתו וכיבדם ביי"ש ולעקאך ואמר להם „מזל־טוב" והוסיף שהיתה לו בזה עבודה קשה ובעזה"י הצליח. מיד נסע ר' ידידיה לרבו הגוטער איד וסיפר לו את כל הענין ואמר הסבא קדישא הגוטער איד, אמת שמכיר אני את הרבי הקדוש דלעלוב אבל לא ידעתי את עוצם כוחו בקדושה והגוטער איד כיבד אותו ביי"ש ולעקאך וברכו בברכת „מזל־טוב", ואז נולד להם הגאון החריף ובקי ר' ישעיה קשוינזר זצ"ל.

וכאשר ר' משה'לי לעלובער היה בס"ה בארצנו הקדושה שבעים יום ובעיה"ק ירושלים חי חמישים וחמשה ימים, כך גם הרה"ג ר' ישעיה פיש זצ"ל חי חמשים וחמש שנה עד יום רציחתו, יום לשנה כדברי הסבא קדישא מלעלוב זי"ע.

(מתוך „זכותא דאברהם" מאת הרבי אברהם מפוריסוב, ירושלים תש"ט, עמ' מ"ו).

ר׳ משה נתן כהנא שפירא

הרב הגאון משה נתן כהנא שפירא נולד לאביו ר׳ רפאל נפתלי הירץ ע״ה ולאמו מרת לאה ע״ה. תאריך לידתו אינו ידוע. נפטר בשם טוב בגיל 84 שנה בכ״ז בטבת תרצ״ו ומקום קבורתו בקשוינז׳.

משפחת כהנא שפירא היא משפחה חשובה ועתיקה מדורי דורות עד הגאון בעל „מגלה עמוקות״. ולמעלה עד דוד המלך ע״ה. יחס משפחתו זה לדוד המלך ע״ה היתה אחת הסיבות שבגללן הקדיש רבנו את כשרונותיו ואת מרצו לפרש את ספר תהלים. הפירוש הוא ביאור חדש ומקורי ויסודי על המסורה.

עוד בשחר ילדותו, בהיותו כבן י״ב או י״ג שנה, למד אצל הגאון האדיר המפורסם בעל „אגודת אזוב״, אביו של האדמו״ר הגדול הגאון האמיתי קודש הקדשים בעל ה„אגלי טל״ ושו״ת „אבני נזר״. היה חביב מאד על רבו האדמו״ר הגאון הקדוש זצ״ל מסוכאטשב. כשעטרו בעטרת הוראה כתב עליו: „שפירא שמו, שפיר הוא ושפיר מילי״. כמו כן כשהציע לפניו בשעתו איזה קונטרסים מספרו „שמן למאור״ והיו בקודש פנימה זמן רב, הביע הגאון הקדוש הנ״ל „כי נראין לו דבריו ושדרך זה אשר דרך בפ׳ התהלים עפ״י המסורה הוא דרך נכון ואמת״.

רבנו הגדול ע״ה נתאלמן בדמי ימיו מאשתו, אשת נעוריו שפרינצא ברינדל ע״ה אשר עזבה אחריה שני יתומים: את הקדוש הי״ד הרב הגאון מרדכי צבי כהנא שפירא כבן שנה וחצי, ואת מרת גיטלי ע״ה כבת שלוש שנים. אח״כ נשא לאשתו השניה את האלמנה בת טובים מרת גולדה שידלובסקי ע״ה ממייכוב. אשה גדולה וחשובה היתה ובעלת חנות

ספר

תהלים

עם פירוש רש״י ומסורה

ונוסף עליהם ביאור חדש בשם

שמן למאור

אשר יפרד לשלשה ראשים:

א) ביאור המסורה, בו יתבאר בעז״ה כל המסורה בדרושים נחמדים ונפלאים, שמטרתם לגלות אור הגנוז הצפון במסורה, שבל תהלות דוד המלך ע״ה תסובנה על קוטב צרות כנס״י ונחמתה באחרית הימים.

ב) ביאור הכתובים, בו מראה לדעת, כי פשטות הכתובים תכיל ותתאים לדרושי המסורה ופנימיותה, באופן שכל הכתובים והמזמורים נשלבים ונתרזים במסורה מרישא עד גמירא.

ג) לְשַׁד הַשָּׁמֶן, מפתח המסורה: תמצית מפירושי „ביאור המסורה״ מבואר ומפורש בזה בקיצור נמרץ.

בראש כל מזמור יתבאר לפניו תוכן המזמור המבואר בו כפי פנימיותו. כל זאת ראיתי לבאר ולחבר כפי נימוקי בפתיחה. בעזרת יוצרי אשר חנן לשפל שבשפלים המתאבק בעפר רגלי החכמים והנבונים שבישראל

משה נתן כהנא שפירא אבד״ק **קשונז** והגליל.

פיעטרקוב

בדפוס הנגיד מו״ה **שלמה בעלכאטאווסקי**

שנת **תרע״א** לפ״ק

ТЕГУЛИМЪ т. е. ПСАЛЬМЫ ДАВИДА

съ коментаріямъ Шеменъ Л'моеръ

соч. Раввина М. Н. Спиро, Ксіонжъ Велькій.

Въ Тип. Ш. Белхатовскаго въ г. Петроковѣ. 1911.

אריגים. בבואו למייכוב קבע מיד ישיבה, ונהרו אליו תלמידים מקשיבים מכל צד והתחיל קול התורה לפעם בעיר ובסביבה. חיש מהר נתפרסם שמו הטוב למרחוק. לאחר זמן כשירד העסק של אשתו פלאים נאלץ לקחת על שכמו — שלא לרצונו — את עול הרבנות דקשוינז׳ גדול. מהזיווג הזה נולדו שתי בנות: הרבנית הינדה׳לי הי״ד מטשלאדז והרבנית מירל׳ה הי״ד מסוכאטשב.

לעת זקנתו, אחר פטירת הרבנית גולדה ע״ה השפיעו על רבנו הגדול בנו ובנותיו שישא אשה לכלכל שיבתו ולא ישב גלמוד, ונשא את האלמנה החשובה מרת לנגפוס ע״ה מבנדין, ונולדה בת הזקונים ברינדל לאה ע״ה הי״ד.

מחותנו האדמו״ר הגדול מסוכאטשב וכן חתנו האדמו״ר הגדול בעל „שם משמואל״, הגם שהעריצו מאד את חבורו „שמן למאור״ על תהלים, גם התרעמו עליו על שעבר כולו למקצוע תורני זה, שלדעתם עתיד היה להיות מן המשיבים הכי גדולים והכי חשובים בעולם התורני, כי היה בקי נפלא וחריף עצום וזך הרעיון. כל דבר קשה מקרוב ומרחוק באו אליו, כי היה מומחה גדול לדון ולברר עפ״י דיני תוה״ק סכסוכי הקהילות עם רבניהן, דייניהן ושו״ביהן. כמה קהילות חשובות כמו וולברום, אלקוש ועוד השתדלו ועשו כל שביכלתן לשכנע אותו שיסכים לקבל הרבנות בעריהן, ותמיד מצא אמתלא טובה להתחמק מלהביא שכמו בעול יותר גדול, ולהקריב את מרצו וזמנו היקר לתורה ולתעודה, תמורת „יותרת הכבוד״ המדומה והכנסות יותר גדולות.

בזמנו בחר הקהל החרדי בלודז׳ בשני רבנים גדולים נוספים, בתקוה כי בהשפעתם ובחכמת תורתם יוחזר כבוד התורה ליושנו. אחד הרבנים שנבחרו היה זקננו זצ״ל, מינויו היה לעניני גטין וקידושין; אולם זקננו סרב לקבל עליו את המשרה הכבודה הזו, למרות המאמץ והלחץ הגדול מצד קהל החרדים וחסידי סוכאטשב במיוחד.

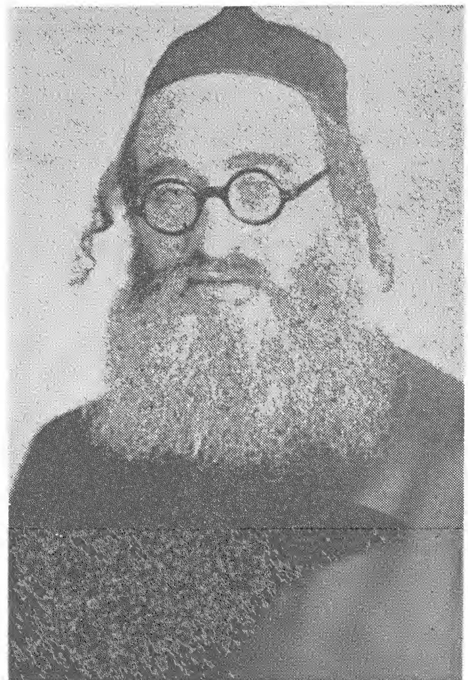
התמדתו ושקידתו היו יוצאות מן הכלל. שם ממש לילות כימים. במשך ארבעים שנה שבהן עסק בכתיבת חיבורו „שמן למאור״ ושאר חיבוריו שנשארו בכתובים ונאבדו בשנות השואה, לא עבר עליו חצות לילה בשינה. ידוע היה בחוג מצומצם, שעסק הרבה גם בחכמת הנסתר, בהסכמת רבו הגדול זצ״ל.

היה חשוב ונכבד מאד גם בעיני בעלי אחוזה הגדולים — הנכרים — שבסביבה. לאות הערצה אליו תמכו וסייעו ביד נדיבה את עניי ישראל שבקשוינז׳, מהם שסיפקו עצים, תפוחי אדמה ויתר יבולי פרי אדמתם לימי החורף.

בנו יחידו הרב הגאון הקדוש זצ״ל הי״ד מרדכי צבי כהנא שפירא היה מחשובי רבני קראקוב וחבר הבית דינא רבא דקראקא המעטירה, לפני זה היה אב״ד לקהילת ברזיסק.

לאחר פטירתו של הרב ר׳ משה נתן כהנא שפירא ולאחר שבנו הרה״ג ר׳ מרדכי צבי כהנא שפירא הי״ד כיהן כחבר ועד הרבנים בקראקא ולא יכול היה להשתחרר מכהונתו זו על מנת לרשת את כס הרבנות של אביו זצ״ל, הציגו את מועמדותם לכהונה זו שניים מנכדי הרב המנוח ז״ל והם הרב ר׳ אברהם זינגר הי״ד והרב ר׳ רפאל ז״ל. שניהם הופיעו בפני הקהל בעירנו והראשון שבהם נתחבב ביותר על הציבור ונבחר בקולותיהם של 90 אחוז מבני העיר.

אם כי היה חביב ומכובד מאד בעיר, היתה פרנסתו בצמצום רב כי היה בעל משפחה גדולה, ועירנו לא נחשבה בין הערים העשירות שידן מספיקה לפרנס את רבניהן ביד רחבה. רבנו קיבל עליו את הדין וחי חיי צער ודחקות.

ר' מרדכי צבי כהנא שפירא

הרבנית רבקה זינגר
אשת הרב הצעיר
ר' אברהם זינגר.

זוכרני שפעם בשיחתי אתו אמר לי, שכאשר יגיע זמנו ויבוא לעלמא דקשוט וישאלוהו: „כיצד העזת לכהן כרב בעיר חשובה כקשוינז׳ בעודך כל כך צעיר לימים?״ יעידו עליו כל בני עירו שלא עשה שום מאמצים לקבלת המשרה וכנראה מן השמים נגזר עליו שיקבל על עצמו וימלא את רצון הקהל.

לדאבון לבנו לא ארכו ימי כהונתו בעירנו והשואה אשר עברה על כל בית ישראל פגעה בו כבר בחודש אלול תש״ב, כאשר אשתו הרבנית עם כל ילדיה צורפה לבני העיירה כבר בגירוש הראשון למחנה המוות.

רבנו הי״ד נשאר עם שארית הפליטה וקיבל את יסוריו באהבה וחי בתוך שרידי קהילתו עד ליום א׳ ר״ח כסלו תש״ג, שבו הושמדה כל שארית ישראל שבקשוינז׳ יחד עם מורה ורבה באכזריות שאין כדוגמתה בקורות עמנו. הי״ד.

נזכיר עוד פרח נחמד בכרם בית ישראל בקשוינז׳ והוא השו״ב שלנו רבי חיים שרגא גאלסטר הי״ד בן הרב דשעבער (על יד בנדין).

הוא היה אדם יקר ובעל־מידות למדן מופלג וחסיד נאמן לאדמו״ר מאלכסנדר. אפשר לומר עליו שהוא היה אהוב על בני עירנו מכל החוגים, שהעלו על נס את מידותיו התרומיות.

גם עליו עברה כוס התרעלה ובגירוש השני — בער״ח כסלו תש״ג — נשלח להשמדה. הי״ד.

אברהם י. וולברומסקי

ימים נוראים בעיירה

בחודש אלול, עם התקרב הימים הנוראים, מורגשת היתה התעוררות גדולה אצל יהודי קשוינז׳. משנגמר הקיץ ובאו ימי הסתיו, החל כל אחד מהרהר בלבו כי הגיע המועד לחשוב על חלקו בעולם הבא ולחזור בתשובה. בחודש אלול התקבצו כל אלה שהיו מחוץ לעיירה ובאו להשתטח על קברות אבותיהם, לבקשם שיהיו מליצי יושר אצל הקדוש ברוך הוא להם ולמשפחותיהם, ולבקש מחילה וסליחה על עוונותיהם, „כי אין צדיק בארץ אשר לא יחטא״.

המוני עם נהרו לבית הקברות, לאוהלו של הרב ר׳ ישעי׳לה, לשפוך את ליבם בתפילות, ונרות רבים דלקו בפנים. הם ביקשו מהמנוח הדגול שיהיה למליץ יושר להם ולעדה הקטנה הזאת. החזן ר׳ אברהמ׳לה אמר „אל מלא רחמים״, וכולם חזרו אחריו בשפתותיהם ובליבם פנימה למענם, למען ביתם ולמען כל קהל ישראל. מעמד זה ריכך את לב היהודים, וכולם הרבו במתן צדקה לעניים. נוסף לכך, בהשמע קול תקיעת השופר הבוקע מבית־המדרש, אחזה חרדה גדולה את כולם לשמע יום הדין הממשמש ובא. אפילו עצי היער — צמרתם רעדה מאימת הדין, ככתוב: „אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו״ (עמוס ג׳, 6).

„סליחות״

במוצאי שבת האחרונה לפני ראש השנה, בשעות המאוחרות של הערב, בעת שהקור התגבר וחושך שרר ברחובות קשוינז׳, זוכר אני את התכונה אצל כולם לקראת ה„סליחות״ הראשונות בבית־המדרש העירוני. אחרי חצות הליל, נהרו מכל הרחובות השקועים בחשיכה נשים וטף עם ספרי ה„סליחות״ שמתחת לזרועותיהם. מרחוק נראה היה אור גדול בוקע

מבית המדרש, והאור הכניס חמימות גדולה בלב כולם. חלק מבעלי הבתים חזרו מהמקווה הרותחת אשר נמצאה במורד הנחל, בבית בודד. בעל בית המרחץ, ר׳ וולף, שהתגורר בחדר סמוך למקווה, עשה מאמצים להכין את הדוד הגדול עבור היהודים, שיטהרו את עצמם לפני תפילת ה„סליחות״.

בית המדרש היה מלא מפה לפה ומורגשת היתה באוויר רוממות השעה. השיא הגיע עם פתיחת „יתגדל ויתקדש שמיה רבא״ של בעל התפילה, ר׳ משה שלמה אברמצ׳יק, וכשהגיע לפסוק „הנשמה לך והגוף שלך״ נכנס כל הקהל הגדול הזה להשתפכות הנפש, שנבעה מאימת הבורא.

בערבי חודש אלול היינו שומעים בביתו של החזן ר׳ אברהם קורצוולד, חזרות וניגונים של תפילות לימים נוראים, וניגונים מתוקים אלו חדרו ללבנו ובתוכנו פנימה התנגן ניגון גדול, שכולו הכנה נפשית לקראת הימים הגדולים העומדים בשער, שיביאו עמם גאולה לכלל ולפרט לקראת השנה החדשה.

בערב ראש השנה הגיעו אלינו מן הכפר שני בעלי בתים, במיוחד כדי להתפלל בציבור בימים הנוראים. אחד מהם היה וולף הרשקוביץ ז״ל, שכונה וולף גבלטובר, אשר חכר את החלב אצל ג׳נט, הפריץ הפולני בכפר גבלטוב. הוא הגיע עם בניו והשתקע בעיירה. השני היה יצחק דרבינובסקי מכפר זרשין, עובד אדמה וחי מיגיע כפיו. הוא שכר חדר למשך הימים הנוראים והתפלל בבית הכנסת, והיה קנאי מאד לקניית „המפטיר״. שניהם היו כפריים שהתגוררו בין הגויים, ולמרות ריחוקם מן העיר היו שומרי דת ומצוות.

בבית הכנסת התאספו רוב היהודים לתפילת ראש השנה. הרב דמתא, ר׳ משה נתן שפירא זצ״ל, נהג להתפלל בראש השנה בבית הכנסת כמנהג העדה. כל השנים שאני זוכרו היה ה„בעל תוקע״ וכמובן שלפני התקיעות היה מעורר את הקהל לתשובה במילים אחדות שדרש לפני העדה.

עשרת ימי תשובה

הימים בין „כסה״ ל„עשור״, היוו המשך טבעי לחרדה הגדולה מפני יום שבו יחתם גזר הדין, ולפי המסורת היו נוהגים לערוך „כפרות״. כבר בימים הראשונים לאחר ראש השנה, נשמעו מכל חצרות היהודים קרקורים של בעלי הכרבולת, משום שבעלי הבתים הכינו מבעוד מועד תרנגולים ותרנגולות לפי גודל משפחותיהם. בערב יום הכיפורים, השכם בבוקר, הבאתי גם אני עם אחותי את ה„כפרות״ לרבי משה נתן זילברברג השוחט. במשך היום היו מתאספים אצל ראשי המשפחה, להתברך בחתימה טובה.

לאחר הסעודה המפסקת התרוקנו כל הבתים; אנשים נשים וטף נהרו מי לבית הכנסת ומי לבית המדרש וה„שטיבלך״ לקראת תפילת „כל נדרי״. לפני התיבה בבית הכנסת עמד ר׳ אברהמ׳לה החזן, וכל הקהל ממלמל בשפתיו את הכמיהה למחילה הגדולה שכל אחד מצפה מבוראו. חלק גדול מהמתפללים נשארו במקום כל הלילה.

מיד בשעות הבוקר המשיכו בתפילות שחרית, קריאת התורה, הזכרת נשמות, מוסף ונעילה, וזוכר אני, כאשר החזן ר׳ אברהמ׳לה כבר היה עייף וצרוד, בקעה הקריאה החדה: „פתח לנו שער בעת נעילת שער כי פנה יום״. כל אחד מאתנו האמין באמונה שלמה שתפילותיו נקלטו וכי הבורא יסלח לו על כל עוונותיו.

במוצאי יום הכיפורים, אחרי שסעדנו את לבנו בסעודה הדשנה לאחר הצום הגדול, תקע כל בעל בעמיו יתד ראשון לסוכה.

א ב ר ה ם י ע ק ב ו ו ל ב ר ו מ ס ק י

חברי ומורי משנות נעורי

„מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה
ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי״
(ירמיהו ח׳, כ״ג).

לעיתים קרובות, בהיותי שקוע בהרהורים, אני דולה מנבכי העבר את זכר ימי נעורי, את הסביבה בה גדלתי ובה עוצבה ישותי, ואשר ציידתני במטעני הרוחני והמוסרי לכל ימי חיי. אז רואה אני לפני את התקופה שבין השנים 1926־1932 — שנות נעורי.

שלושה זרמים רוחניים עיקריים השפיעו עלינו בתקופה זו:

א) ה ת נ ו ע ה ה צ י ו נ י ת על כל זרמיה ועל פעולתה המסועפת, הטביעה את חותמה על החיים היהודיים בכל עיר ועיירה בפולין. העובדה שבתוך התנועה התקיימו זרמים מנוגדים, שמאל וימין, לא רק שלא גרעה מהקצב האינטנסיבי של הפעולה הציונית אלא אף הגבירה אותו.

במיוחד הצטיינה מפלגת המזרחי, שהקימה בקשוינז׳ בשנים 1933־34, הכשרה בשביל חברי הפועל המזרחי, שהתכוננו לעלות ארצה.

היזמה לארגון ההכשרה התגבשה לאחר השריפה הגדולה, שפרצה בשנים אלו בעיירה, ושהמיטה אסון גדול על היישוב היהודי המקומי. חלק גדול מבתי המגורים נשרף, עמם עלה באש גם בית הכנסת היחיד בעיירה שהיווה את מרכז החיים בה.

אז החליטו חברי קשוינז׳ ומייכוב לארגן קבוץ הכשרה של תנועת תורה ועבודה, שישא את שמו של הרב ריינס ז״ל.

היוזמים היו: יוסף הורוביץ ז״ל מקשוינז׳ ויהודה בורשטיין יבל״ח ממייכוב, שחי כעת בארץ. יוסף הורוביץ פעל כמרכז העבודה וארגן את התעסוקה בחוות הפריץ הפולני ג׳נט ובמנסרה המקומית. נוסף על כך, עבדו חברי ההכשרה בעבודות בנין בבתים ובבית הכנסת. הפעולות בהכשרה השאירו רושם עז בקרב תושבי העיירה ועוררו בהם רוח חלוצית וציונית שהיתה רדומה עד אז. ליד הקבוצה התקיימה תנועת נוער ציונית, הנוער העובד, אשר שאפה גם היא להכשרה ובמרוצת הזמן גם לעליה.

ב) ת נ ו ע ת ה ח ס י ד ו ת התרכזה בעיירתנו מסביב לשני „שטיבלעך״: גור ואלכסנדר. המחלוקת שהתנהלה ביניהם היתה לשם שמים בלבד, אך שניהם לא שכחו את המתנגדים, ובעיקר את הזרמים הציוניים. בעיני מספר רביים היתה אפילו האגודה פסולה. כל הזרמים הדתיים דאגו לנוער שלהם: הם הקימו „ישיבות״, למדו תורה ולא שכחו תוך כדי כך את הרביים. האגודה החזיקה „בית יעקב״, כדוגמת אלו שבעולם הרחב. מספר היהודים בעיירה היה קטן ודלים היו נכסיהם.

ג) ה מ פ ל ג ה ה ק ו מ ו נ י ס ט י ת, אשר השפעתה הלכה וגדלה מיום ליום בקרב הנוער, בעקבות המשבר הכללי אשר פקד את פולין, רכשה את „חסידיה״ אפילו מתוך השכבות הדתיות והאמידות.

כידוע היתה המפלגה הקומוניסטית מחוץ לחוק והמשתייכים אליה היו צפויים לעונש חמור. משפחה, אשר אחד מבניה נתפש לקומוניזם, ראתה את הדבר כאסון גדיל. הידיעה כי הבן „יצא לתרבות רעה" נמסרה מפה לאוזן. המשפחה שנפגעה היתה מתפללת לבל יפול בנה לידי המשטרה, דבר שהיה קורה מפעם לפעם והיה מסעיר את העיירה.

בעקבות המאבק בין הזרמים האלה נוצרה אווירה רוחנית מיוחדת אשר בה עברו שנות נעורי. מבין המלמדים אשר אצלם למדתי אציין, לפי סדר לימודי: אברהם איזוביץ, שהיה מראשוני מלמדי; משה מאוער, מלמד נאמן שלימדנו קריאה; דוד בירנבוים, שלימד תורה ומשניות; הוא ידע את השפה העברית על בוריה ודיבר בהברה הספרדית.

אחריהם בא שלמה פולינקוויט, שלימד גמרא.

משסיימתי את החדר נמצאתי על פרשת דרכים. הורי ע"ה היו יראי שמים ואוהבי ישראל, ומתוך דאגתם לבל אסטה מן הדרך הישרה, כפי הבנתם, ולבל אסחף עם הסערה, אשר הרחיקה בנים מהוריהם וממסורת אבות, מסרו אותי לידי החסיד עקיבא לופט; הוא נחשב כמנהיג הנוער אשר התרכז מסביב ל„שטיבל" של אלכסנדר, והקים את ישיבת „בית ישראל" (ע"ש הרבי אלכסנדר זצ"ל, בעל ה„ישמח ישראל").

הבחורים הצעירים למדו בבית המדרש העירוני, אצל הבחורים המבוגרים יותר, שנקראו „הגדולים". גם אני התחלתי ללמוד תחת פיקוחם ואני מזכיר את שמותיהם ברגשי הכרת טובה והם: שייע ערליך, אברהם נארדאן, חיים פרידברג, יצחק לייב אברמשוק. (נוסף על עקיבא לופט לימדו אותנו בכל יום דף גמרא ותוספות: ירחמיאל לופט, שבתאי זילברברג, אלתר פרידברג, וירחמיאל ויינברג). ה„שטיבל" של אלכסנדר נמצא בביתו של שלמה זגניל („הפחח") אשר נרכש ע"י הרש לייב גווירצמאן, פרנס הקהילה, שהיה ירא שמים גדול, איש תם ויושב אהלים. הוא היה בעל חנות עורות גדולה אותה מסר במתנה ל„שטיבל".

אני רואה כחובה קדושה לעצמי להזכיר את חברי, אשר אתם הלכתי לחדר, אתם למדתי בבית הספר הפולני, אתם יחד ערכנו את ה„יארצייטין" של הרביים, נשאנו פנסים, השתתפנו במלווי מלכה, בסעודות ובחגים.

אתם ביליתי את שנות נעורי היפות ביותר. עם אחדים מהם נסעתי ללמוד בישיבות מחוץ לקשוינז': בזדונסקא וולא, בנדזין, ולבסוף בווארשא.

ואלה שמותיהם: יונתן סולטניק, הרש לייב סולטניק, בריש פרידברג, לייביש מנדל ונדרסמן, ירחמיאל בירנבוים, יעקב וישליצקי, מאטיל ואסקעל, ירחמיאל פרידברג, לאזר רוזמייטי. כל אלה גילו כלפי יחס חברי, רבות למדתי מהם ואסיר תודה אני להם על הרבה דברים. אין באפשרותי לפרט את כל מעלותיהם ומעשיהם הטובים. כולם ניספו, מי במחנות ההשמדה הגרמניים, מי במבצעי הפינוי ומי בדרך אחרת. הם היו לי מקור מים חיים ממנו שתיתי, אך את צמאוני לא רוויתי... „צמאה נפשי לאלוהים, לאל חי" (תהלים, קמ"ב).

יצחק זילברברג
זכרונות מקשוינז'

נולדתי בקשוינז' בשנים האחרונות של המאה התשע־עשרה, לאבי ר' משה יעקב ז"ל, שהיה תלמיד חכם וירא שמים. למדתי אצל מלמדים שונים ב„חדר" ואחר כך בבית המדרש. הבחורים הקשישים ו„אברכי המשי" שאכלו „קסט" אצל חותניהם היו מלמדים את הצעירים שבהם.

בשנת 1924 נשאתי לאשה את בתו של ר' אבא שוחט מפיוטרקוב ועברתי לגור שם. כאחד מחסידי גור הסתובבתי בחצר הרבי ובלעתי בצמא את מוצא פיו. כל השנים היו אדמו"רי גור מתנגדים ליישוב ארץ ישראל. הם ציוו לחכות לביאת המשיח ולא לדחוק את הקץ. אולם בשנות השלושים, עם התגברות האנטישמיות והרדיפות נגד יהודים בפולין החלו אנשי אגודת ישראל, ובראשם הרבי מגור, לשנות את עמדתם הנוקשה כלפי ארץ ישראל והתירו את עליית החסידים לארץ.

בשנת 1935 עליתי עם משפחתי לארץ ישראל.

אחד המנהיגים הרוחניים בעירנו היה הרב ר' ישעיה פיש ז"ל, גיסו של ה„שפת אמת" ז"ל — גדול ומופלג בתורה, רב פעלים וירא שמים, שידע להוביל את העדה ולהדריכה.

ר' ישעיה היה רב מטעם — „קאזיונני־ראבין" — ונתמך ע"י השלטונות הרוסיים. היה חוכר אדמות בכפר זיגמונטוב, שהיה שייך לגראף וֶילופולסקי.

ר' ישעיה מצא את מותו בדרך טראגית, בשנת 1903 (או 1905) כאשר נכנסו לביתו שני רוצחים, אחד מהם היה יהודי מעיר וֹודיסלאב והשני גוי — ורצחו אותו ואת אשתו הרבנית.

בבית־הקברות הקימה הקהילה אוהל, כמצבת־עד לזכרן, ומדי שנה בשנה, ב„יארצייט", היו מתפללים באוהלו לעליית נשמתו. סיבת הרצח נשארה בגדר תעלומה עד היום הזה.

הרב המקובל על הבריות בקשוינז' היה ר' משה נתן שפירא ז"ל, שהיה מפורסם כלמדן מופלג, כיהודי ירא־שמים וגם כמחברם של ספרים רבים, ביניהם „שמן למאור". הרב ר' משה נתן היה חתנו של האדמו"ר מסוחצ'וב ובעל שושלת יוחסין ארוכה של גדולי תורה.

דירתו היתה צמודה לבית־המדרש, והוא לא מש מאוהלה של תורה ולא יצא מפתח ביתו במשך ששת ימי המעשה. רק בערבי שבתות היה נוהג לצאת למקוה ולטבול בה. בדרך היה מזרז את היהודים לסגירת החנויות, שלא יחללו חס וחלילה את השבת הקדושה.

הרב ר' משה נתן היה גם מנהל „ישיבה" קטנה בבית־המדרש, עבור הבחורים אשר סיימו את למודיהם אצל המלמדים ורצו להמשיך בלימוד התורה ברמה גבוהה יותר.

גם אברכים מעיירות סמוכות ורחוקות באו ל„ישיבה" ללמוד תורה מפיו, כי היה מפורסם בשנינותו ובידענותו הגדולה בתלמוד ובפוסקים.

השוחטים בעירנו

השוחט הראשון בקשוינז' שאני זוכר אותו, היה ר' יצחק מינדזיגורסקי ז"ל; הוא נפצע ע"י סוס בנוסעו לרבי מגור, ומת מפצעיו. נקבר בוארשה בחודש אלול, שנת 1936. בנו, ר' מנדל ז"ל, נתמנה אחריו כשו"ב בקשוינז'. נפטר לפני המלחמה. אחריו כיהן דודי, ר' נתן זילברברג ז"ל.

ר׳ נתן דודי היה נחבא אל הכלים, שקט, ענוותן וצנוע, לא בא במגע עם אדם. היה מחמיר מאד בדיני שחיטה וכל בני העיר ראו בו אחד מל״ו הצדיקים. הוא הלך בדרך אבות וממנה לא סטה ימינה ושמאלה. אשתו נחה היתה ידועה ומפורסמת כאחת הנשים הצדקניות. היתה נוהגת במשך כל ימי השבוע לאסוף בבתי האמידים צרכי מזון ובגדים ואח״כ חילקה אותם בין עניי העיר. לא חסכה עמל וטרחה בהגשת עזרה לנצרכים וב״עזרת הנשים״ בבית הכנסת התייחסו אליה בכבוד והעריכו את מידותיה הנעלות.

זכרוני מוביל אותי לתקופת חודש ניסן שלפני חג הפסח. כנהוג מדי שנה בשנה היו יורדים לגשר השני שעל יד ה״סטוק״ והיו שואבים שם מים בכלים נקיים לאפיית מצות במאפיתו של ר׳ נחמן דוד פרידברג ובני ביתו. אלה שהיו זקוקים למצה שמורה למהדרין מן המהדרין, היו קובעים שעות מסוימות לכל בית אב וכל אחד מבני הבית היה בא למאפייה ומבצע את כל העבודות להכנת הבצק ולישתו, עד הגלגול והכנסתו לתנור במו ידיו.

השתדלו גם לשכלל ולשפר את המצה שתהיה טעימה יותר לאכילה. הטכס המפואר, הסעודה המסורתית של חג הפסח השרו רוח של חגיגיות על כל בני המשפחה לאורך ימים, לכל ימות השנה.

המסחר והמלאכה

עירנו קשוינז׳ היתה מוקפת אחוזות כפריות עשירות ונסיכויות של גראפים חשובים בפולין כמו הגראף וֵילופולסקי, הגראף טשורטינסקי וכו׳. משום כך היו רוב סוחרי העיר עוסקים בסחר תבואות. הסוחרים הקטנים היו קונים את התבואה אצל בעלי האחוזות ומוכרים אותה לסוחרים הגדולים, אשר מסרו את החיטה והדגן לטחנות הקמח לטחינה ואת שאר הגידולים כגון פול, שעועית, גריסים ושבולת שועל — כמזון לבהמות ולמגרסות.

האיכרים היו באים ביום רביעי — יום השוק — עם התוצרת הזעירה של משק ביתם. הביאו למכירה תרנגולים, אווזים, ברווזים, ביצים וחמאה. אחרי שמכרו את תוצרתם ליהודים נכנסו לחנויות וקנו בדים, בגדים, נעלים ומוצרים שונים לצרכי ביתם.

חלק קטן מיהודי העיירה עסקו במלאכות יהודיות ספציפיות כמו: סנדלרות, חייטות ועוד.

חיים פרידברג

יריד בעיירה

במשך שנים ארוכות הסכינו אנשי העיירה עם היריד, המתקיים מדי יום רביעי במרכז העיירה, והכינו עצמם ליום זה; מי בחנותו, מי בבית מלאכתו ומי במאפייה. במיוחד היו מכינים עצמם לקראת מאורע זה ״סוחרי הרחוב״. הם הסתובבו בשוק וציפו בכליון עיניים לאיכרי הכפרים הסמוכים, אשר באו עם עגלות עמוסות סחורות כדי למכרן לתושבי העיירה. האיכרים הביאו עופות, ביצים, חמאה, ירקות וכל מיני תבואות, מצרכים אשר אנשי העיירה היו זקוקים להם, ובהזדמנות זו היו קונים סוכר, נפט, מלח ובמיוחד בגדים ונעלים.

אנשי היריד

כבר בשעות המוקדמות נראו באופק שיירות של עגלות. היו אלה אנשי היריד מוודיס־לאב שבאו לקשוינז׳ עם סחורותיהם, אשר כללו בדים, קונפקציה, נעליים, סדקית וכו׳.

אלה היו הסוחרים העיקריים אשר ניהלו את היריד. ימי גשמים, שלגים או ימים של שמש לוהטת לא עיכבו בעדם מלבוא. היו מגדולי המומחים בסביבה בתחום המסחר. הם היו מקימים את דוכניהם במרכז הרחבה, במקום הקבוע לכל אחד מהם. אחדים היו שואלים כיסא ממכר בעיירה ובקרשים שהביאו עמם, היו מקימים את דוכנם ומציגים עליו את סחורותיהם. איכרי הכפרים השכנים היו באים עם משפחותיהם. את סוסיהם ועגלותיהם היו מעמידים במגרש הגדול והמרובע, ליד „מרדכי החייט". מלבד מקום „חניה" זה היתה ליד בית הכנסת באר מים ושם היו מתירים את סוסיהם, מעמידים אותם ליד המשאבה, קושרים לצווארם שק עם שיבולת־שועל ומניחים להם להנפש, בעוד הם עצמם הולכים אל היריד, כדי לנהל את המקח והממכר עם מכריהם הסוחרים היהודיים.

אך היו גם אנשי כפר אשר באו ברגל, עם מעט סחורה שלהם, כגון: ברווז מפוטם או סיר חרס מלא חמאה המכוסה בעלה גדול. אצל „סוחרים קטנים" אלה היו עקרות הבית קונות דבר זה או אחר אשר נראה בעיניהן כ„מציאה" טובה.

היריד בעיצומו

בימי היריד היו הרעש, המהומה והצפיפות שוררים בעיירה, לעומת השקט והשלווה בימי השבוע האחרים. קשה היה לעבור ברחוב. מכל הצדדים נשמעו קריאותיהם של הסוחרים, המזמינים את הקונים או הקוראים חזרה לקונה שסירב לשלם את המחיר המבוקש; וכשהגיעו סוף סוף לעמק השווה נסתיימה הקנייה בתוספת תקיעת כף. מלבד הסוחרים נראו ביריד גם כפריים שיכורים ושיכורים־למחצה מסתובבים בין הדוכנים ומעוררים מהומות.

טיפוסים מעניינים היו מסתובבים ביריד. אחת מהם היתה מרים רוחמס, זקנה ענייה וורודת לחיים, אשר הסוחרים כינוה „סטרה פשקרף", בשל היותה חוזרת על ביטוי זה ללא הרף. היא היתה מוכרת „בובס" (פולים) בקיץ ובחורף — תפוחי עץ חמוצים וכרוב כבוש. היתה מסתובבת בין הדוכנים וצועקת „הייסע בובס" (פולים חמים), ובחיוך לבבי מושיטה את סחורתה לאנשי היריד תמורת רווח של גרושים ספורים.

לפני זריעת הקיץ, מיד אחרי פסח, היו מופיעים ה„טופלונסקיס" עם סחורותיהם. הם „התיישבו" ברחבת השוק ליד הכנסייה, על הארץ או על גבי אבנים ומכרו זרעים שונים וירקות טריים שאך זה החלה עונתם. כאשר קנו מהם האיכרים הגויים נהגו לתת להם תוספת קטנה בשביל בעל הבית, בשביל שפע היבול, וגם מעט בשביל ה„גנב".

טארגוביסקו — שוק הבהמות

מחוץ לעיירה, על הכביש לוודיסלאב מול המנסרה, היה שוק הבהמות. שם נקנו, נמכרו ואף הוחלפו פרות, סוסים, עזים, חזירים וכו׳. רובם הגדול של המתווכים היו אנשי עיר יהודיים ואף גוים שבאו מכל הסביבה. מסחר זה לא התנהל בהגינות מרובה. קרה שהגוי או האיכר שקנה בהמה אשר נראתה בריאה, חזר לביתו עם פגר. בתחבולות שונות הם ניסו למכור לאיכר את סחורתם ואף הצליחו להרוויח משני הצדדים.

עם סיום היריד היו הסוחרים, המתווכים והקונים נכנסים לבית המרזח של שבוינטק השמן או לז׳יד. שם שתו חצי ליטר וודקה וסעדו את לבם בנקניק ולחם לבן אשר לא היה בנמצא בכפרים. לא פעם הסתיים הדבר במריבות קולניות ובמהומות שעוררו השיכורים, עד שהמשטרה נאלצה לעצור אחדים מהם עד להתפכחותם. כך נמשכו ירידים אלה מדי שבוע בשבוע ומדי שנה בשנה, עד בואו של היטלר.

אברהם זליג זילברברג

מקשוינז' — לסקארזשיסקו

במחצית אלול תש״ג, בערב שבת בשעה 10 בבוקר בקירוב, עמדה אמי ע״ה במטבח כשהיא מכינה את הבצק לחלות השבת ותבשיל לחמין. פתאום שמענו רעש בעיירה. מיד נודעה הבשורה הרעה, כי מטעם השלטון הגרמני הודבקו בעיר מודעות ובהן מצווים כל היהודים להתייצב בשבת בבוקר בכיכר העיר על מנת לצאת אותה — אויסזידלונג.

קשה לתאר את הדיכאון אשר השתרר בקירבנו בערב שבת זה. היו בינינו יהודים שברחו מצפורני הגיסטאפו ומגיטאות בערים הגדולות וחיפשו אצלנו מקלט. עכשיו הגיע גל הגירושים גם אלינו. לא אשכח כל ימי חיי את ליל השבת האחרון בעירנו, את בכיה של אמי בעת ברכת הנרות, כאילו הרגישה שזוהי השבת האחרונה לחייה. באותו לילה שמענו יריות, ונודע לנו שהנאצים הרגו את מנהיגי עירנו. בבוקר הוזעקנו לכיכר השוק ומשם הובילונו בעגלות בלווי משמר כבד לעיר סלומניק הסמוכה.

מפעם לפעם הורידו אנשי האס־אס יהודים מעגלות וירו בהם. קשה לתאר את האימה הנוראה שהשתלטה עלינו באותה שעה.

שלושה ימים ושלושה לילות החזיקונו בשדה פתוח, בלי מים ולחם. ביום שרפה השמש ובלילה קפאנו מקור. כעבור שלושה ימים הפרידו בין הזקנים לבין הילדים והצעירים. הזקנים התעטפו בתכריכים, בטליתות ובתפילין, בידעם שזו היא דרכם האחרונה. בשעה 12 בצהרים באו אנשי הגיסטאפו, שיכורים כלוט, לקחו את הקשישים והוליכום מרחק מאה מטר וירו בהם. לנגד עינינו הרגו את זקנינו החפים מפשע, מקשוינז' והסביבה.

אינני מסוגל לתאר באריכות מחזה מחריד זה; היד רועדת והלב פועם בזכרי את הרגעים המרים הללו, ושפתותי מדובבות „אבינו מלכנו, עשה למען הרוגי קדושת שמך.״

אחר כך לקחו את הגברים, הנשים והילדים, העמיסום בקרונות משא לדרכם האחרונה, לבלזץ. כל הנותרים הצעירים היו עדי־ראייה למסע הנורא הזה. ראינו איך נחנקו הילדים בקרונות מחוסר אוויר ומחוסר מים. אחרי זה הובילו אותנו למחנה ווילג־פלאשוב שע״י קראקוב. שם שהיתי כשנה. משם העבירו אותנו בסתיו 1943 למחנה סקארזשיסקו ווערק 3 (Werk C).

כשירדנו מהקרונות בלילה חשוך, ביער, התנפלו עלינו אנשי הגיסטאפו וכלביהם והריצו אותנו למקום מרוחק ביער, שמראהו כמבצר מגודר גדר תייל ושומרים טטרים (חיילים רוסיים שבגדו במולדתם) חמושים הסתובבו בין הגדרות. העמידו אותנו לפני השער ומפקד האס־אס הודיע לנו: כל מי שיש לו כסף, זהב וחפצי ערך ימסור אותם מייד ולא — ייהרג. וכהרף עיין הוציא אחד מבינינו וירה בו במקום.

זה היה קרבן לדוגמא. רעדנו מפחד ומקור; מסרנו לגיסטאפו כל מה שנשאר לנו, אך הם לא האמינו לנו וערכו אצלנו חיפושים עד אור הבוקר. לבסוף גרשו אותנו לצריפים ריקים.

בבוקר יצאנו מהצריפים, על מנת לעמוד על אופי המחנה ויושביו. ראינו אנשים שפניהם צהובים וירוקים, קרועים ובלויים, לבושים בשקי נייר של פיקינה וטרוטיל (חומר

כימי שממנו מייצרים חומר נפץ), כל אחד מהם גל של עצמות יבשות. שאלנו אותם מאין הם? הם ענו: אנחנו מווארשא וסביבותיה, מרדנו בגיטו וארשא ולכן שלחו אותנו למיידאנק ולטרבלינקה.

לאחר עינויים קשים בחרו את הצעירים ושלחו אותם לווערק 3, וכאן איבדו את צלם האדם.

כאשר יצאו הוותיקים לעבודה, באו אנשי הגיסטאפו עם מנהלי העבודה הגרמניים ובחרו להם אנשים למחלקות שונות, שהתרוקנו כל כמה שבועות. אותי, שהייתי נגר במקצועי, לקחו למחלקת בניית צריפים ואת האחרים חילקו בין מחלקות שונות. מנהלי המחנה היהודים — איזנברג ומרקוביץ, ואנשי ה„אורדנונגס דינסט" חילקו את כולם בין הצריפים, לפי המחלקות. אני נחשבתי לבר־מזל, משום שלא היתה לי עבודת לילה.

לא יכולתי להתרגל למראה הותיקים, בעלי העצמות היבשות והפנים הצהובים, אתם עמדנו בתור לקבלת אוכל. די היה לחזות כיצד התנפלו הרעבים על המזון, כדי להבין מה שהגיסטאפו הצליחה לעשות מעמנו. מהמחזה הזה חשכו עינינו, כי הבינונו שנפלנו לשאול תחתיות.

בשעה 3 לפנות בוקר נשמעה לפתע צריחת החצוצרה: „לקום לעבודת לילה!" יצאתי לראות מי וכמה הולכים לעבודת לילה. ואני שומע — „אולם מס' 53 של פיקרינה להתיצב במקום זה, אולם מס' 58 של טרוטיל להתייצב לכאן". אנשי אס־אס ומנהלי עבודה מונים את האנשים ותמיד חסר מישהו. אנשי האורדנונגס־דינסט, עם מקלות בידיהם, מסתובבים בתוך הצריפים ובבתי השימוש לחפש אנשים, וכשאינם מוצאים הם חוטפים לעבודה קרבנות ממחלקות אחרות. פתאום אני רואה מראה מזעזע — תופסים בחור צעיר המתייפח „אני חולה, יש לי חום גבוה", והוא סופג מכות ונאלץ ללכת לעבודת לילה.

לבסוף אספו את כולם, ולאחר שעת עמידה במסדר, יצאה השיירה לבית החרושת.

בית החרושת היה מפעל עצום, באמצע העיר, מגודר בגדרות אחדות, עשרות אולמות, עם מחסני נשק משוכללים, עם בונקרים מתחת לאדמה, מחסני נשק גדולים ופסי רכבת לכל מחסן ומחסן.

המחנה השתרע על שטח של 10 קילומטר. במפעל הזה יצרנו מוקשי ים, כדורים בגדלים שונים, עד למשקל 50 ק"ג (15 F.A.S). רעש והמולה בכל מקום. קטרים נוסעים ואנשים דוחפים עגלות מאולם לאולם, והמנהלים מנופפים את המקלות שבידיהם, ומזרזים אותנו בצעקות.

מי יכול לתאר את אלה שעבדו בטראנספורט; בלילה העמיסו על קרונות את הנשק, כל יחידה ויחידה משקלה 50 ק"ג. בכל קרון עבדו 4 אנשים והוטל עליהם במשך לילה להעמיס 3 קרונות ולסדרם בסדר גרמני.

הפסוק „שערי דמעות לא נסגרו", לא חל על אנשים אלו. הם עבדו מתוך כאבים, רעב, זיעה ודם. אדם פשוט לא יכול להחזיק מעמד יותר מכמה שבועות בעבודה מפרכת כזו. לכן הגיעו בכל פעם משלוחים חדשים, כדי למלא את מקום אלה שמתו. לא אשכח לעולם את המקרה הבא: פעם תפסו אותי ביום ראשון לעבודה; כשהובילו אותי יחד עם עוד אנשים, בדרך לבית החרושת, ראינו אדם מת שוכב על הכביש. הלך ונפל. איש לא התבונן בו. עברנו על יד גופתו והמשכנו הלאה. זה לא היה מקרה בודד. אנשים נחלשו ונפלו, הלכו ומתו.

לאחר כמה שבועות הביאו נשים צעירות מקראקוב וכעבור חודשים מספר הן מתו

מאפיסת כוחות. לאלו שעבדו באולם 53 היו הגרמנים נותנים יום יום ליטר חלב, משום שה„פיקרינה" אכלה במשך זמן קצר את ריאותיהן. עוד בטרם הספיקו להביא פועלות אחרות. בוקר בוקר היה עומד ע"י צריף הרחצה קרון גדול עם קרשים, ויום יום הוציאו מהצריפים מתים והשליכו אותם על הקרון. מספר המתים מעולם לא היה קטן מ־16 — 17 ליום.

גם עירנו קשוינז' נתנה 2 קרבנות: אברהם נורדאן ומשה זלצברג, שנפלו במקום זה. ה' ינקום דמם.

למזלי, עבדתי בבניית צריפים. העבודה היתה קלה יותר, ולכן זכיתי לצאת מהגיהנום הזה. פעם אחת היתה מחלקתי עסוקה בעבודת תיקון, פתאום ראינו מרחוק נוסעת עגלה גדולה, עמוסת חומרים שלא הבחנו מרחוק את טיבם. קראו לנו לעזרה. חשבנו שאולי יש צורך לתקן משהו. התקרבנו וראינו עגלה עמוסת מתים ואיברים של אנשים. פעם אחרת אירעה התפוצצות במחלקת הכדורים שבאולם מס' 58, והרסה את כל האולם. נהרגו יהודים ומנהלי עבודה. קראו לנו לקבור את כל הגוויות. האיברים היו מקוטעים ומרוסקים וקשה היה לסדרם לקבורה. הובילו אותם לקבר אחים. בערך כחצי קילומטר אחרי השער היה מוכן בור גדול, בעומק של 10 מטר ובאורך של 50 מטר. לקחנו נייר מטרוטיל וכיסינו את הגופות; סידרנו שורות שורות וככה קברנו אותם. בקבר אחים זה מונחים אלפי מתים. ה' ינקום דמם.

באמצע היער גדרו אנשי האס־אס שטח גדול והקימו גדר גבוהה מערימות קש. שם היה המקום המיועד לשריפת הגופות, לבל יראה איש מהחוץ מה שנעשה בשטח. יום יום יצאו אוטובוסים ריקים וחזרו מלאים. בעינינו ממש לא ראינו כלום, אולם בערבים, משהתקרבנו לכבשן האש, הגיע לאפנו ריח הגופות החרוכות.

יום אחד אחרי הצהריים שמענו קול צעקה במחנה: „כולם לצאת"! אנשי האס־אס באו למפעל. פחד וחרדה אחזו אותנו — מי יודע מה עלול להתרחש. אספו את כולנו, כ־2000 איש, והקריאו באוזנינו „פסק־דין": הואיל ואחד מאתנו לקח חתיכת גומי מקרון רכבת, כדי לתקן את נעליו, הרי זו סבוטז'ה. דינו — תלייה ע"י יהודים. חיפשו בתוכנו אנשים חזקים שיתלו את היהודי המסכן הזה. לבסוף הוצא פסק הדין לפועל.

היו גם גילויים של מסירות לזולת. ברצוני לציין את גב' מרקוביץ, שהצילה מעבודה קשה את אשתו של משולם פרידברג, איטה, שנשארה במפעל עד הרגע האחרון.

לבסוף החליטו לקחת אותנו למערב, בתוך הנסיגה הכללית של הצבא הגרמני. בכך התרגשו עלינו פורענויות חדשות. מדי יום ביומו באו אנשי האס־אס, בחרו את החלשים והוציאום להורג. אחרי מיון כללי לקחו חלק מהאנשים ושלחו אותם לצ'נסטוחוב; משם הגענו למחנה הנודע לשמצה, בוכנוואלד.

המחנה נמצא ליד העיר ויימר, ביער גדול. לידו התנוסס שלט גדול „בוכנוואלד". אך לא ראינו שום בניינים ולא ניתן לנו לצאת מהקרונות, עד שבאו אנשי אס־אס רבים עם כלבים ופנסים. התנפלו עלינו והריצו אותנו עד למחנה סגור. בהגיענו למחנה הגיעו מטוסים של בני־הברית ונשמעה אזעקה. קיבלנו פקודה להתיישב על הרצפה. בסמוך לנו ראינו בניין גדול ומעליו ארובה גבוהה מאוד, שממנה יצא עשן. אז הבנתי שפה מקום ה„פיתרון הסופי". אחרי האזעקה הובילו אותנו לבית־המרחץ. לקחו מאתנו את כל בגדינו ונתנו לנו בגדי אסירים, עם מספרים. לא היה לנו שם, רק מספר בלבד. מספרי האישי היה 68468.

מבוכנוואלד שלחו אותנו למחנה שליבבן. המחנה הזה נמצא בין ברלין ללייפציג. שם היה בית חרושת לייצור כלי נשק אנטי־טנקי.

במקום הזה סבלנו הרבה, הן מהפצצות בנות הברית והן מן הגרמנים, אשר תוך כדי נסיגה הציקו לשארית הקטנה שנשארה לפליטה במחנות השונים. אחר כך עברנו למחנה טרזיינשטט ושם שוחררתי ע״י הצבא הרוסי, ביום 9 למאי 1945.

אברהם יעקב וולברומסקי

הפינוי מקשוינז'

יום הששי האחרון

בחודש אלול תש״ג ביום הששי בבוקר (4.9.1942), התפשטה הידיעה, כי השלטונות הגרמניים דורשים קונטריבוציה. האמנו, כי הכסף ישמש כופר נפש ופדות מגזירת הפינוי.

כל בעל בית הביא את הסכום שנדרש ממנו על ידי היודנראט, כשם שעשה זאת בשנים שעברו, כאשר נגזרה גזירה על העיירה וביטולה הושג על ידי פדיון נפש. למרות אשלייה זו, השתלט על כולם הפחד והיאוש. החרדה גדלה משעה לשעה. הדמעות חנקו בגרון. משפחות בודדות עזבו את העיירה ויצאו לכפרים סמוכים, לשכניהם הנוצרים, מתוך אמונה כי ככה יצילו את נפשם.

בשעות אחר הצהריים ניתן היה להבחין בתנועה גדולה בקרב השכנים הנוצריים, אשר באו לרכוש „מציאות״, משנודע להם כי מגרשים „יהודונים״ מהעיירה. היו גם כאלה, אשר באו לעזור והציעו לידידיהם היהודים להסתתר אצלם, ואף סרבו לקבל את המתנה שהוגשה להם. בשעה זו פעל כל אחד על דעת עצמו, כי לא היה עם מי לטכס עצה. רבים מכרו את תכשיטיהם במחיר מגוחך, כדי לאסוף קצת מזומנים, מתוך אמונה כי דבר זה יעזור להם להסתדר במקום החדש.

ערב שבת עם שקיעת החמה, כאשר היהודים האחרונים עזבו בצעדים מהירים את בית המרחץ ופנו לבתיהם בסימטאות האחוריות, התפשטה הידיעה המדהימה, כי לפי פקודת הלאנד־ראט על כל האוכלוסיה היהודית לעזוב את העיירה למחרת בבוקר.

אווירת יגון ירדה על כל האוכלוסיה, מכל בית יהודי נשמע בכי מר. באותה שעה הרימה אמי החלשה את ידיה לשמים והחלה להטיח טענותיה כלפי מעלה: „רבונו של עולם, קרע את גזר הדין בזכות שבת קדשך, בזכות הצדיקים הגדולים ובזכות תינוקות של בית רבן, והסר חרפה וכלימה מעמך ישראל״. בכיה מרה מילאה את חלל ביתנו. שלוש אחיותי, שפרה־לאה, צארקה ושרה־רוחמה, הציעו לברוח ולהסתתר אצל משפחה נוצריה ואף החלו בהכנות לדרך, אך כהרף עין התחרטו. כיצד יוכלו לעזוב את ההורים, להפרד מן המשפחה ומהעיירה כולה? ירייה אשר הדהדה באוויר ניתקה את מהלך המחשבות. הקרבן הראשון היה מזכיר היודנראט, יוסל הורוביץ ז״ל, אשר נורה ע״י הבלש הפולני מאסטר, ליד ביתו של קאכולסקי. אימה ירדה על העיירה. תוך דקות ספורות נתרוקנו הרחובות. זה היה האות שמבצע הגירוש נכנס לשלב של ביצוע.

אבי ר' אהרן ז״ל ואני התפללנו בדומיה ואמרנו „קידוש״. לא רצינו להשבית את סעודת

ליל השבת האחרונה. אך קדושת היום לא מנעה בעד הרוצחים מלהמשיך במעשיהם. ראש העיירה, קראשינסקי, נכנס לביתו של ר' נחמן דוד פרידברג בראש קבוצת שוטרים פולניים, והמית ביריה את בנו בכורו חיים פרידברג ז"ל.

אחרי כן באו לביתו של משה שלום אבראמצ'יק והמיתו גם את בנו מרדכי ז"ל, ומשם עברו לביתו של ר' יחיאל סולטאניק ז"ל וירו בו ובבנו הבכור הרש לייב ז"ל.

צעדים מתקרבים לביתנו, וכהרף עין נשמעות דפיקות חזקות בדלת. אחותי הקשישה שרה'לה ע"ה פתחה את הדלת. שני שוטרים פולניים נכנסו פנימה, ופקדו שלא לעזוב את הבית עד הבוקר. עלי ציוו לבוא אתם.

תחנוניהם של בני ביתי היו לשוא. יצאתי בלווייתו של אחד השוטרים, בעוד השוטר השני נשאר בבית, וכפי שנודע לי אחרי כן דרש כופר נפש. כל מה שהיה מצוי בבית, כסף, תכשיטים ודברי ערך ניתנו לו כדי להצילני. בצאתי החוצה ראיתי קבוצת שוטרים פולניים עומדת על הכביש לא רחוק מביתנו ומנהלת שיחה עם אשת השוטר אשר גר בביתנו.

מלווי סיפר לעומדים כי מצא אותי מאחורי העיר וכי ניסיתי לברוח. הם התחילו להתעלל בי, צחקו ולעגו לי ואמרו כי 7 גראם כדור יספיקו בשבילי. שיחק לי המזל ואשת השוטר הבחינה בי ושידלה אותם כי ישחררוני. הם ציוו עלי ללכת הביתה, ומשהתחלתי לזרז את צעדי ירו אחרי, כדי להפחידני.

בשובי הביתה, שמעתי כיצד הגיעו לביתו של ר' לייבל טייטלבוים ז"ל, הוציאו אותו מהבית והביאו אותו לאותה קבוצת שוטרים. משם הובילו אותו דרך סימטה צרה עד לנגרייה של סטאשקיעוויץ' ושם המיתו אותו ביריה. עד שעות הלילה המאוחרות נשמעו צעקותיהם הפראיות ודברי הגידוף של השיכורים. השמש העירוני, יוסל, ועוד כמה בעלי בתים, אולצו לקבור בבית הקברות את קרבנות אותו לילה.

שבת בבוקר 5/9/42

מכל הסימטאות הופיעו משפחות עמוסות חבילות. הבאים, שירכו את רגליהם אל השוק שם חיכו להם קבוצת שוטרים פולניים ושוטרים גרמניים בודדים. כאן היה מקום הריכוז. תוך דקות ספורות התמלאה הכיכר על גדותיה. מיד הופיעו „הפודבודים" — איכרי הכפר עם סוסיהם ועגלותיהם אשר היו מוכנים להוביל את כל יהודי העיירה. לפקודת הגרמנים חדרו השוטרים לבתים וגירשו בצעקות את אלה שטרם הספיקו לארוז את חבילותיהם, או שסבורים היו כי יצליחו להתחמק מן הגירוש.

ממרחק הסתכלו השכנים הנוצרים בלעג בפינוי התושבים היהודיים, וציפו לרגע שהיהודים יעזבו את העיירה, כדי שיוכלו לקחת לידיהם את הבתים ואת שרידי הנכסים שהם ישאירו. היהודים עצמם היו בחלקם מדוכאים מאוד, שבורים בגוף ובנפש ולא האמינו באפשרות כלשהי של הצלה. הם התעטפו בתכריכיהם ואמרו „וידוי". אחרים גילו מרדנות, הוכיחו אחד את השני על שהולכים כצאן לטבח ועיניהם יקדו באש הנקמה.

הכאב היה גדול, ללא נשוא. לא על הרכוש וההון שנשארו כאב הלב, אלא על חילול השבת, ובשל העובדה שנאלצים אנו לעזוב את העיירה בה ישבו יהודים במשך עשרות דורות. בלבבות שבורים ובעיניים מושפלות מבושה מפני השכנים הנוצריים, עלה כל אחד על העגלה אשר נקבעה לו. לאות שניתן על ידי קצין גרמני, עזב המשלוח הארוך את השוק בכיוון למייכוב.

עשרות עגלות עמוסות אנשים, נשים וטף נמשכו לאורך הכביש, מלוות משני עבריהן

על ידי שוטרים פולניים, אשר שמרו בהקפדה לבל ירד איש מן העגלות. נוסף על כך פקח על המשלוח משמר גרמני מתוך ג׳יפ שנסע הלוך וחזור. הם הורידו את יוסל בורנשטיין, בנו של לייזר, הרגו אותו בירייה והשאירו אותו בצד הדרך.

הלב זעק וקרא לנקמה. היה זה קול בלתי נשמע, זעקת הלב.

עברנו על פני מייכוב. אף יהודי לא נראה שם, העיירה האהובה היתה שוממה. עברנו את השוק והגענו לפרברה של סלומניק. כאן, בשדות מוצפי מים, היתה נקודת הריכוז של העיירות קשוינז׳, מייכוב, כארשניצה, דז׳יאלושיץ, פראשאוויץ. מצאנו שם מאות משפחות יושבות על חבילותיהן. רעש, המולה, דוחק, בקיצור — גיהנום, אשר כמוהו לא ראו עיני. קשה היה להשיג בשכל הבריא מה מתרחש פה. הבעלים החדשים שלנו קידמו אותנו בצעקות ובגידופים. העיירה כולה, כמשפחה אחת, ירדה מן העגלות, כשהגרמנים מאיצים בנו. עם המטלטלים על שכמנו שירכנו את רגלינו למקום המיועד, בלב השדות הרטובים. כל אחד הוציא את בגדיו היקרים ופרש אותם מתחתיו, כי אחרת אי אפשר היה לשכב בביצות.

למעלה מ־8 אלפים אנשים, נשים, זקנים וטף רוכזו במקום זה. שמרו עליהם יונאקים ואתים בידיהם. גם שוטרים פולניים וגרמנים בודדים שמרו על הסדר והקפידו על ביצוע הוראותיהם. גברים צעירים נבחרו לחפירת בורות, שהיו צריכים לשמש בתי שימוש לאלפי האנשים. השפלה רוחנית והרס גופני — זו היתה המשימה אליה חתרו בשעה זו.

רצוץ ויגע, אחרי היום הנורא של יסורים ועינויים שעבר עלינו, בלא אוכל ושתייה, רציתי לפרוץ את המחסום ולהביא קצת מים מן החביות שהוכנו על ידי היודנראט מסלומניק. הבחין בכך חייל גרמני והיכה על ראשי בקת רובהו.

הצלחתי לברוח ממנו ונעלמתי בין הקהל כשאני שותת דם. רופא יהודי שנמצא במקום הגיש לי עזרה ראשונה.

רוח צח החל לנשוב ובישר את בוא הערב. ירכתי השמים טבעו באודם שקיעת החמה, כאילו השתקף בהם הדם הנשפך באותו יום. כעדר כבשים התרפקו האנשים אחד על השני וניסו להרדם. כל אחד חיכה לבוא הלילה והאמין כי יביא לו מרגוע ומנוחה. אך היפוכו של דבר היה נכון. מכל הצדדים נשמעו קריאות לעזרה. היו אלה קולות השדודים והמוכים, אשר גילו התנגדות כשבאו לשדוד מהם את חפציהם, או לחלל את כבודם היהודי. מעל לראשי ההמון הדחוק התעופפו יריות שנורו על ידי שומרינו. לאוזני הגיעה שריקה חרישית. מיד לאחר מכן שמעתי אנחה הבוקעת מלב יהודי, אשר התחיל לומר „וידוי" בשארית כוחותיו וביקש להביאו לקבר ישראל. לפתע נדם הכל עד שהבקיע השחר.

עם בוקר הובא קרבן הלילה לקבר ישראל במקום הריכוז בסלומניק, בין שני עצים עתיקי־ימים.

בשעות הצהריים, כאשר זרחה השמש ותושבי העיירה טיילו ברחובות בחפשיות, הוצבה האוכלוסיה היהודית של העיירות הסמוכות בביצות של סביבות סלומניק, בשורות של עשרה. הסלקציה בוצעה על ידי משרד העבודה של קראקוב ועוזריו. ראשית הוצאו כל הזקנים. הושיבו אותם על עגלות שעמדו ערוכות, הובילו אותם לא הרחק ממקום הריכוז ושם הוצאו להורג. נזכר אני בר׳ שלמה ברדין, אשר ישב על העגלה עטוף תכריכים, סידור ביד והוא אומר „וידוי". לאחר מכן הוציאו 800 גברים צעירים והעמידום בצד. הייתי אחד מהם. במו עינינו ראינו כיצד מגרשים את אבותינו לתחנת הרכבת, שם עמדו עשרות קרונות לקבלת אלפי אנשים.

מרחוק ראינו כיצד התאבך ענן האפר. היו אלה משפחותינו אשר הלכו אל הקרונות, מטלטליהם על שכמיהם והגרמנים מאיצים בהם.

בקתות רוביהם דחפו השומרים את כל מי שהתעכב או שיצא מהשורה. ניסינו להתקרב לתחנת הרכבת וראינו את הקרונות עמוסי אנשים.

הם פשטו את בגדיהם בגלל החום הגדול אשר שרר בקרונות, אשר רצפותיהם כוסו בכלור. קרונות המשא היו סגורים והחלונות הקטנים היו מסורגים. דרך החלונות האלה השקיפו פנים חיוורים ועיניים מלאות פחד. האנשים התחננו לשוא בפני השומר הגרמני שיתן להם קצת מים. אפילו הילדים לא קיבלו טיפת מים.

השמש כבר שקעה, כאשר הרכבת זזה. ידענו כבר, כי את משפחותינו מובילים לבלז'ץ וגם שיערנו לעצמנו מה גורל צפוי לנו.

ממורמרים, מיואשים ומדוכאים צווינו לעלות לקרונות המשא הפתוחים, עליהם שמרה משטרת הפיקוח של הרכבת שנסעה בכיוון מחנה פרוקוצ'ים.

מרחוק ראינו אור זרקורים. היה זה סימן, כי אנו מתקרבים למחנה.

נאלצנו להכנס לתוך המחנה בריצה כשמלווינו מאיצים בנו. נתקבלנו בגידופים ובצעקות מתוך כוונה להדהימנו על פי תכנית ערוכה מראש.

במחנה פרוקוצ'ים נמצאו יהודים, שהגיעו הנה לפנינו, אך הגרמנים דאגו לכך שלא נפגש עמהם ולא נקיים עמהם מגע כלשהו. הוכנסנו לצריף גדול והודיעו לנו, כי עלינו למסור את כל רכושנו: זהב, כסף, שעונים, עטי זהב ותכשיטים אחרים. הורשינו להחזיק רק 25 זלוטי. כדי להטיל עלינו פחד, המיתו אחד מאתנו ביריה לנגד עינינו. הדבר השפיע. כהרף עין ראו עיני ארגזים שנתמלאו זהב וחפצי ערך. הדבר נמשך עד שעה מאוחרת בלילה.

למחרת היינו פטורים מעבודה, והצלחנו לשוחח עם יהודים שהגיעו למחנה לפנינו. מפיהם נודע לנו, כי נישלח למחנה אחר. עם רדת הלילה צעדנו למחנה „יולאג", או, כפי שכינו אותו, „קראקא־פלאשוב". אנכי כבר הייתי פעם במחנה עבודה זה וברחתי ממנו לפני הפינוי, ומשנודע לי כי מובילים אותנו לכאן פחדתי פן יכירוני, כי מפקד המחנה מילר היה מעניש על עבירה זו בתלייה. לא היתה כל אפשרות להמלט. זרקתי איפוא את תעודותי, כדי שלא יוכלו לזהותני, ויחד עם כולם נכנסתי למחנה שהיה מוכר לי היטב...

פלאשוב

במחנה יולאג, תחת פיקודו של מילר, שררו הרעב והזוהמה. התנאים הסאניטאריים היו בכי רע. בכל יום היו ממיתים ביריה אנשים חפים מפשע, על הקלה שבעבירות. כך, למשל, נורה על ידי השוטרים איש אשר הלך לבית השימוש אחרי השעה הקבועה. באותם הימים נפלו ר' שמחה מלינארסקי, בנו של איצ'ה פישר ונכדו של ר' סנדר יוסף מקראקוב.

עם שחר קמנו לעבודה. עבדנו בפירמה „סימנס בוי־אוניון", אשר בנתה את המסילה קראקוב — ורשא. הפירמה העסיקה אלפי אנשים וצברה מיליונים, שעה שהפועלים היהודיים נפלו מכדורי משטרת הרכבת, או נפחו את נשמתם ברעב ועינויים. משראיתי כי חיי בסכנה, החלטתי לברוח מהמחנה בפעם השנייה, ולשם כך בחרתי ביום המתאים — ערב יום כיפור.

בבוקר, לאחר היציאה לעבודה, הצלחתי להתחמק בכיוון המלבנה הפלאשובית, כדי ללכת משם לעירי, בה נשארו עוד מספר משפחות יהודיות אחרי הגירוש הראשון.

כאשר הגעתי לביתי בשעות אחר הצהריים אחזוני הפחד. הרצפות היו הרוסות, הכל היה הפוך. היה זה מעשה ידיהם של השכנים הנוצרים, אשר ניצלו את שעת הכושר, כדי ליהנות מן ההפקר. מצאתי את מחזור יום הכיפורים. נכנסתי לתוך הסוכה שעמדה בחצרו של ר' לייבל טייטלבוים, ושם עבר עלי כל ליל הכיפורים, אשר לא אשכח לעולם. באותה שעה עשיתי את חשבון נפשי ובמוחי נקרה המחשבה: משום מה עלה כל זה לעם היהודי?

זה היה ביום שלישי בבוקר, 22.9.42. בעיירה נשארו היודנראט, חברי המשטרה היהודית ובני משפחותיהם, אשר הסתתרו בשעת האקציה וחזרו עם סיומה מתוך אמונה, כי הם יינצלו. בצאתי לרחוב ראיתי, כי מובילים מתים לבית הקברות. היו אלה 20 היהודים, שנחנקו למוות בבית האסורים בוויילקא ווייש יחד עם עשרות יהודים אחרים מהאיזור כולו, אשר הסתתרו בשעת האקציה. באותו זמן פורסמה פקודה מטעם השלטונות הגרמניים, כי כל אחד ישוב למקום מגוריו. בעת הפינוי השני נתפסו כולם והושמדו.

זמן קצר לפני הפינוי השני עזבתי את קשוינז'. משנודע לי כי במלבנה, בפראמניק האדום, עובדים בני עיירתי, החלטתי לנסוע לשם ולהשיג שם מקום עבודה. היתה זו מלבנה פרטית, שבעלה נקרא ונצל. הקומיסארים הגרמניים לקחו לידם את המלבנה, אך השאירו את בעל הבית והפכו אותו לפולקסדויטשה.

יכולנו להתנועע חופשית ובשים לב לתנאים באותם הימים קיבלתי תזונה טובה. כ"כ קיבלנו שכר של 30 — 40 זלוטי לשבוע. בכסף זה אפשר היה לקנות אז שני ככרות לחם. העבודה במלבנה היתה קשה. במסגרת תפקידי היה עלי לבצע פעולות שונות, כגון לקבל את הלבנים הטריות מתוך המכונה, להוביל אותן בעגלות ולסדר אותן בשורות. קצב העבודה היה כה מהיר, עד כי בקושי הספקנו לפזר חול בתחתית העגלות, כל פעם שחזרנו לקחת מלאי לבנים חדש.

כן היה עלינו להכניס את הלבנים היבשות לתוך הכבשן ואחרי כן להוציא את הלבנים השרופות, שהיו מוכנות להספקת עבודות הבנייה. לוונצל היה גם מנגנון משלוח ואנו שימשנו עוזרים להטענה. מזמן לזמן עבדנו גם בשדות שהשתייכו למלבנה. כאשר פורסמה הפקודה לרכז את כל היהודים במחנות העבודה, השתדל וונצל להשאיר אותנו במלבנה.

יום אחד באה הגיסטאפו ופקדה להעבירנו חזרה לגיטו קראקוב.

מקום הריכוז, ממנו יצא המשלוח למחנה פלאשוב, היה ברחוב קרקוסה (Krakusa) מס' 17.

באחד מימי פברואר 1943, יום חורף קשה, בו היו השמים קודרים והרחובות מכוסים שלג, באה קבוצת שומרים אוקראינים לגיטו קראקוב, ולפקודת קצין גרמני הסתדרנו בשורות של ארבעה ויצאנו לדרך בכיוון מחנה העבודה ברחוב ירוזלימסקי, שם נמצא בית הקברות.

האוקראינים האיצו בנו בצעקות „פאביסטרע", „פא טשטערי" (מהר בארבע בארבע). משהגענו שם כבר מצאנו במקום קבוצת פועלים יהודיים וצריפים גדולים אחדים ערוכים לקבל אותנו. קיבלו אותנו מפקד המחנה והמפקד היהודי גולדברג מה„אורדנונגס־דינסט".

הצריפים היו קרים ורטובים, לא היו בהם מיטות אלא שלוש קומות של קרשים. הקור הציק לנו מאוד בשכבנו על הקרשים החשופים. לא פשטנו את בגדינו, כי לא היה לנו במה להתכסות.

עם שחר העירו אותנו וכל זוג פועלים יצא עם קבוצתו לעבודה. עיקר העבודה היתה בהקמת צריפים ועקירת המצבות ששימשו להנחת המסד ולרצפות.

קשה מאוד היתה עבודת העקירה ועוד יותר קשה מזה — סחיבת המצבות אל ההר החלקלק המכוסה שלג.

עבדנו קשה כשאנו סופגים מכות וגידופים מצד אנשי האס־אס, עד שעקרנו את לוחות המצבות. התקנו לעצמנו עגלות־חורף זמניות מקרשים ורתמנו את עצמנו כסוסים. הגרמנים הטיבו לשמור על כך שלא נשבור את המצבות ושנביא אותן שלימות למקום הדרוש. בעבודה זו נפלו הרבה קרבנות.

לאחר שהוצאנו את כל המצבות, עברו טראקטורים ויישרו את השטח. עצמות מאות הקברים התערבו עם האפר ולא נשאר סימן, כי אי־פעם היה פה בית קברות. יצוין, כי אחרי יישור השטח נכרו באותו מקום קברים המוניים, בהם הוטמנו עשרות אלפי גופות יהודים מגיטו קראקוב.

שעה שמפקד המחנה, מילר, עמד למסור את המחנה לידי רוצח גרמני שני, גטץ, הוא ביצע סלקציה בכיכר אפל. לעיני כולם ירה במו ידיו בגולדברג ובכמה פועלים. קבוצת נשים עם תינוקות וגברים חלושים נשלחו לגיטו קראקוב, אשר שימש אותו זמן מקום ריכוז לגירוש.

גטץ, המפקד החדש של מחנה פלאשוב, הקים עשרות צריפים חדשים, ארגן צוות חדש של אנשי א.ד. (יידישע אורדנונגס־דינסט), חיסל את הגיטאות בטארנוב ובקראקוב ואת הכשירים לעבודה ובעלי המקצוע הוציא למחנה.

רבים מיהודי קשוינז׳, אשר נמצאו באותו זמן בגיטו קראקוב או במחנות העבודה שבסביבה, הובאו למחנה פלאשוב. מחנה זה הפך למחנה ריכוז (K.L.) ומספר הקרבנות שנפלו בימיו של מילר היה כאין וכאפס בהשוואה עם מספר הקרבנות בימי המפקד גטץ. יום יום היה הורג ביריה במו ידיו 10—12 אנשים, כשהוא מהלך עם כלבו הגדול או כשהיא רוכב על סוסו. על כל דבר פעוט, היה משסה את כלבו.

לעולם לא אשכח את המחזה הנורא בכיכר אפל, כאשר הוא שיסה את כלבו באלמר ז״ל ממייכוב. זעקותיו הגיעו עד לב השמים, אך הם לא ריככו את לב הרוצח. הכלב קרע את קרבני לגזרים, ואלמר נפח את נשמתו בכיכר אפל.

בפעם אחרת פקד גטץ לתלות שני יהודים, עלם ועלמה, בנוכחות כל דרי המחנה בכיכר אפל. לפקודתו נורו למוות קבוצות שלימות של פועלים, כאשר שבו אחרי יום עבודה מייגע.

ביניהם היו גם שני צעירים מקשוינז׳, שבתאי זילברברג ז״ל וברוך מלינארסקי ז״ל, בנו של איצ׳ה פישר.

הוא היה מעלה את הקרבנות על הגבעה, שהפכה מזבח לקדושים. לא עבר יום בו לא בערו גוויות הקדושים כקרבן עולה.

במיוחד אהב גטץ להיות נוכח כאשר הנענשים ספגו את 25 ההצלפות. הסאדיסט נהנה הנאה מרובה משראה את סימני האימה בפניהם של הקרבנות, וזעקותיהם האיומות גרמו לו נחת רוח מרובה.

ככל שארבה בצבעים שחורים בתיאור החיים במחנה פלאשוב, יהיה התיאור חיוור לעומת המציאות. חיינו הפכו לגיהנום, וללא כל תקווה.

יהושע וונדרסמן

קשוינז׳ בידי הנאצים

אחרי שהגרמנים כבשו את מייכוב הם שלחו פאטרול לסייר את הסביבה, בכיוון לקשוינז׳, אך אנשיו נתקלו בחייל פולני אחד שירה בהם והרגם. כתוצאה מכך נעצרה התקדמות הצבא לשלושה ימים; הגרמנים סברו שכח פולני גדול מתבצר במקום. ביום רביעי נכנסו חילות הגרמנים בשורות צפופות ובכח רב לתוך קשוינז׳, כדי לכבוש את המבצר הפולני, שנמצא בעיר, כביכול. מיד הופיע גרמני ונתן פקודה לכל התושבים — גויים ויהודים — להתאסף בכיכר השוק. הבהלה היתה גדולה משום שאיש לא ידע את מזימות הגרמנים ומה כוונותיהם. החיילים הגרמניים נכנסו לתוך הבתים, כדי להיווכח אם אין נשק מוסתר בהם וחיפשו אחר החיילים הפולניים שנפוצו לכל עבר.

מול התושבים שהתאספו בכיכר העמידו הגרמנים מכונת ירייה כדי להפחיד אותם ולהשפילם. אחרי זמן קצר הגיע פרש גרמני ושאל: האם עוד כולם בחיים? ועזב אותם לאנחות.

דיכאון גדול ירד על הנאספים ואחד מהם — לייזר זגנילק, קיבל התקפת לב ונפטר. היה זה הקרבן הראשון בעיר קשוינז׳. לבסוף, הגיעה פקודה לשחרר את כולם. מאז הסתגרו היהודים בבתיהם וציפו בדאגה רבה לעתיד.

למחרת היום התבססה המפקדה הגרמנית בביה״ס העממי החדש בקשוינז׳ והוצאה פקודת־יום לתושבים, לחזור לעבודתם, לפתוח את החנויות ושהכל יחזור למסלול הרגיל.

כבר בימים הראשונים לכיבוש הגרמני, מורגש היה בעיר מחסור בהרבה מצרכים, כגון: נפט, נרות, פחם וגם בלחם, משום שהמאפיות לא הספיקו לאפות עבור המספר הגדול של פליטים שהתקבצו מערי הסביבה, ובמיוחד מזאגלאמביה.

השלטונות מינו כראש העיר את היבנר, פליט משלזיה שנשא לאשה את אחת מבנות העיר הנוצריות. הוא שיתף פעולה עם הגרמנים מן הרגע הראשון ושימש להם יועץ ראשי לכל הפעולות בסביבה. הפעולה הראשונה של המפקדה הגרמנית במקום היתה להרכיב „יודנראט״, שיארגן את העבודות שהשלטון היה מעוניין בהן. העבודה העיקרית היתה: סלילת כביש ראשי בין קראקוב—ווארשא, דרך קיילץ. כן הקימו מחנה צבאי לנופש, עבור חיילים שחזרו מהחזית.

מדי פעם הוציאו הגרמנים פקודות לתושבים, לספק להם דברי הלבשה כגון: מעילים, פרוות, תכשיטים ומכשירי רדיו. חגורת החנק על היהודים הלכה והתהדקה.

בשנת 1942, בחודש אפריל, הגיע אלינו נציג משרד העבודה (ארבייטס־אמט) מקראקוב. הוציאו את כל הבחורות הצעירות, המסוגלות לעבודה, ונציג הארבייטס אמט בחר בעצמו 20 בחורות ושלח אותן לשדה תעופה „לוטניסקי״, ע״י קראקוב. כעבור ימים אחדים הופיע בשנית, אסף את כל הבחורים הצעירים, בעלי כושר גופני, בחר בחמישים מהם, והכניסם לבית הסוהר בווילקה־ויזש (Wilka Wieś). שם החזיקו אותם כל הלילה ולמחרת בבוקר שלחום למחנה פלאשוב „וולג״, תחת פיקודו של מילר הנודע לשימצה. המחנה היה מגודר. היינו שמה כאסירים, תחת משמר השוצבאן־פאליציי. עסקנו בעבודות שונות, כגון סלילת הכביש באזור אצל הפירמה סימנס באו־יוניון. מילר התנהג באכזריות רבה וקרבנות רבים נפלו תחת ידו.

וואלבראמסקי

א מצבה

געווידמעט מיין פ׳אטער און מוטער:
אהרון און צירל;
שוועסטער: שפרה־לאה, צאַרקע און
שרה־רוחמה.

דארט אין בעלזשעץ, פון קשוינז ווייט,
מיט דעם גאנצן שטעטל אומגעקומען;
מאסן קברים אויף די פעלדער צעשפרייט
און כ׳קען נישט אייער קבר געפינען.
פון דעם טרויער און וויי־געשריי
פאר אייך האב איך די ווערטער געשריבן.
פאטער, מוטער און שוועסטער דריי
פון אלע בין איך אליין געבליבן.
נישטא קיין זכר פון אייער געביין,
מיינע טרערן אויסגיסן אויף אייער קבר.
זאל דאס ליד זיין א מצבה־שטיין
צום געדענק פון אש־פארברענטן אבר.
און דאצו וויל איך איין קדיש זאגן,
דעם קאפ פון טרויער בייגן.
מיין הארץ וועט אייביק קלאגן,
כ׳וועל נישט רוען און שווייגן.

א. י. וואלבראמסקי

ר׳ דוד וואלבראמסקי — דער בית־המדרש גבאי

ר׳ דוד וואָלבראָמסקי ז״ל, דער הויכגעוויקסיקער,ברייט־פּלייציקער, פעסט־געבויטער, מיט זיין שניי־ווייסער בארד, וואס האט ארומגענומען זיין גאנץ פּנים, מיט זיינע געדיכטע ברעמען, מיטן שארפן בליק — איז געווען באקאנט אין שטעטל אלס כלל־טוער און גבאי פון בית־המדרש. גערופן האט מען אים דוד שניידער; ער האט אין די לעצטע פאר־מלחמה־יארן געניית אמאָל א ציגן כאלאטל פאר א בעל הבית און אמאָל אין א יובל — א שבתדיקע ייביצע, אדער פאר א פארמעגלעכן מיעשטשאן — א קאפּטאן. אבער דאס אלץ האט נישט געקלעקט אויף פרנסה. א דאנק זיינע זין וועלכע זיינען אוועק קיין אמעריקע נאך דעם ערשטן וועלט־קריג און האבן אים געשיקט דאלארן, האט ר׳ דוד געקענט זיין בית־המדרש און חברה־קדישא גבאי און אויספירן נאך אנדערע קהלישע און וווילטעטיקע אויפגאבן. יעדן מאנטיק און דאנערשטיק פלעגט ר׳ דוד שניידער מיט זיין סטאבילן שותף ר׳ שלמה גלעזער ארומגיין איבערן שטעטל און שאפן געלט אדער אנדערע זאכן ווי קמחא דפּסחא, ווינטער־צייט הייץ־מאטעריאל און פונאנדערטיילן די יעניגע מענטשן, וואס האבן זיך אין דעם גענויטיקט. מ׳האט געוווסט, אז אויב ר׳ דוד נעמט צונויף א נדבה איז עס נויטיק און מ׳האט געגעבן מיט א ברייטער האנט. נישט געווען קיין לויה אדער שמחה ווו ר׳ דוד שניידער זאל זיך נישט באטייליקן. ער האט מער געלעבט פאר יענעם ווי פאר זיך. אזוי האט ער זיך אויסגעלעבט זיינע יארן אלס אמתער עוסק בצרכי צבור באמונה. ווי לאנג כ׳האב אים געקענט, איז ער געווען בית־המדרש גבאי. אינדערפרי איז ער געווען דארט פון די ערשטע און דער לעצטער ביינאכט. געזארגט האט ער, אז ס׳זאל זיין ליכט פאר די בחורים, וואס זענען געזעסן ביי די לאנגע טישן ביז שפּעט אינדערנאכט און געלערנט.

נישט איינמאל האב איך געזען, ווי ער פלעגט אליין צוגרייטן די לעמפּ און גלייכצייטיק אויספוצן די גלעזלעך, טראץ דעם, וואס דאס איז געווען די ארבעט פון שמש. אויך האט ער געזארגט אין די ווינטער־נעכט דער קאפל־אויוון זאל זיין געהייצט און ס׳זאל זיין וואסער אין כיור צום וואשן זיך די הענט.

אזוי ווי ר׳ דוד, האט אויך זיין פרוי פייגל ז״ל מיטגעהאלפן איר מאן און געווען די גבאיטע ביי די ווייבער און ארויסגעהאלפן אלע נויט־באדערפטיקע אין זייערע הצטרכותן.

ר׳ דוד פירט א ספר

איך געדענק, ווי ר׳ דוד איז ארויסגעגאנגען איבערן שטעטל צונויפנעמען געלט אויף צו שרייבן א ספר־תורה. יעדע וואך איז געווען ארויסגעהאנגען אין בית־המדרש א ליסטע, מיט וויפיל יעדער בעל־הבית האט זיך באשטייערט. ווען ר׳ דוד האט געזען, אז דאס וועט צו לאנג דויערן, ווייל קיין גרויסע סומעס זענען נישט אריינגעפלאסן, האט ער אליין געגעבן א גרעסערע סומע געלט און אזוי ארום האט ער דערמעגלעכט גיכער צופארענדיקן דעם ספר. ווער געדענקט נישט די פריילכקייט ביי אונדז אין שטעטל, ווען מ׳האט געפירט די ספר־תורה אין בית המדרש. דאס גאנצע שטעטל איז געווען פארזאמלט אויפן שול־פלאץ: אנשים, נשים וטף. ביי ר׳ דוד׳ן אין שטוב איז געווען פריילעך. יעדער בכבודיקער ייד האט געשריבן אן אות און דאס איז געמאכט געווארן בדחילו ורחימו.

משפחת ר׳ דוד וולברומסקי. רעיתו פייגיל ; בתו בלומה ; בעלה דוד וואטשרינסקי וילדיהם.

ס׳פארשטייט זיך, אז ביי אזא שמחה האט מען געטרונקן לחיים, צוגעביסן מיט לעקאך און אלס סיום געמאכט א חסידיש רקוד׳ל, אין וועלכן אלע האבן זיך אריינגעפלאכטן. בעת מ׳האט שוין געזאלט ארויספירן דעם ספר אין בית־המדרש אריין, איז אריינגעריטן יחיאל לעזארעק אויף א פערד פארשטעלטערהייט אינם הויז פון ר׳ דוד, און מיט א הייטערדיקן געזאנג פון גאנצן עולם און דער באגלייטונג פון מוזיק האט מען אריינגעפירט אונטער א חופה דעם ספר, אריינגעשטעלט אין דעם ארון־קודש פון בית־המדרש, ווו ר׳ דוד שניידער איז געווען גבאי.

ר׳ דוד — דער בעל הכנסת אורחים

אזוי ווי ס׳איז געווען א מנהג אין אלע יידישע שטעטלעך, אזוי אויך אין קשוינז, האבן די אורחים געפונען זייער ערשטע סטאציע אין בית־המדרש, און ספעציעל די אורחים וועלכע זיינען פארבליבן אויף שבת. האט שוין ר׳ דוד געזארגט, אז זיי זאלן באזארגט ווערן מיט א סעודת־שבת ווי אויך א נאכט־לעגער. ס׳איז נישט אדורך קיין שבת, ס׳זאל ביים טיש פון ר׳ דוד׳ן נישט זיין קיין אורח. אחוץ עסן, איז אויך געווען גרייט א געלעגער פאר עטלעכע אורחים. מיט דער מצוה האט זיך ספעציעל פארנומען זיין פרוי פייגל, וואס האט געזארגט, אז ס׳זאל זיין גוט אויסגעבעט אויף די שענקעס, ווי אויך ס׳זאל זיין וואַרימס פאר די אורחים אויף טיי. נישט איינמאל פלעגט זי זיך באקלאגן, אז א געוויסער אורח האט צוגענומען א חפץ פון איר שטוב. אבער דאס האט נישט ביי איר געווירקט צום שלעכטן, פארקערט, זי האט ווייטער ממשיך געווען מיט דער מצוה פון לינת הצדק והכנסת אורחים.

אין צייט פון קריג

אין דער צייט פון קריג, ווען די דייטשן האבן סטאציאנירט אין שטעטל, און יעדעס מאל געכאפט מענטשן צו צוואנגס־ארבעט, איז געווען א מורא צו דאווענען בציבור אין

בית־המדרש אדער אין דער שול, דאריבער האט מען איינגעפירט צו דאוונען שבתים ביי ר׳ דוד׳ן אין שטוב. ס׳האט אויך געטראפן, אז פון דארט האט מען אויכעט ארויסגענומען די מתפללים אנגעטאן אין די טליתים און געצוואונגען זיי צו ארבעטן אום שבת. איינמאל, אין א שבתדיקן ווינטער־נאכמיטאג, ווען דער עולם האט זיך פארזאמלט ביי ר׳ דוד שניידער צוגרייטן זיך צו מנחה און צו שלש־סעודות — איז פלוצלינג אריינגעפאלן דער דייטשער מייסטער, וואס האט אין יענער צייט געפירט די ארבעט אויף דעם שאסיי אויף דער ליניע קראקע־ווארשע און ארויסגענומען עטלעכע יידן צו ארבעט און אלס שטראף, וואס אזוי פיל יידן האבן זיך פארזאמלט אין דער שטוב — אויפגעהויבן זיין שטעקן אויף ר׳ דוד׳ן, מיט אכזריותדיקייט געשלאגן און אים אויסגעשלאגן איין אויג. פון דעמאלט אן איז ער געווען א האַלבער סגי־נהור.

ביי דער אויסזידלונג פון שטעטל איז ר׳ דוד מיט זיין פרוי פייגל צוזאמען מיט אלע קשוינזער יידן אויסגעזידלט געווארן. אין סלאָמניק איז מיר אויסגעקומען צו שטיין אין איין רייע — פון צען מענטשן אין דער ברייט — מיט אים און מיין גאנצער משפחה. אומגעקומען איז ער מיט אלע טויזנטער יידן פון דער אומגעבונג אין בעלזשעץ. הי״ד.

משפחת שוורצבוים הי״ד
האב יחיאל
האם שפרינצה
הבת גולדה

א. י. וואלבראמסקי

יאסל דער שטאטישער שמש

אין יעדער קהילה, ווו ס'איז געווען א רב, חזן און שוחט, איז געווען אויך א שמש. אויך אין אונדזער שטעטל קשוינז איז געווען א שמש מיטן נאמען יאסל שלאמאוויטש. געבליבן איז יאסל א יתום ביי זיין קראנקער מוטער פריידל, וואס האט געוווינט אין דעם פינסטערן צימערל אינם הויף פון דעם גוטהארציקן קריסט אלקושניאק, וואס מער ווי זיכער אז ער האט פון איר נישט פארלאנגט קיין דירה־געלט, ווייל זי האט נישט געהאט פון וואס חיונה צו ציען מיט אירע קינדער, יאסל און זיינע שוועסטערן הינדע און רבקה.

האט די קהילה זיך מרחם געווען און באשלאסן צו מאכן איר זון יאסל פארן שטאטישן שמש. אזוי ארום געגעבן זיי די מעגלעכקייט צו עקזיסטירן. ער האט געהאט זיינע מעלות, וואס האבן אים באליבט געמאכט ביי דער קהילה און אויך ביי די שטעטלדיקע בעלי בתים; זיין ערלעכקייט, תמימותדיקייט און דער ארבעטווילן האבן אים געגעבן די מעגלעכקייט צו פירן א פאמיליען־לעבן, מיט דער פרוי און דריי זין. זיין ארבעט אלס שמש איז באשטאנען פון ברענגען וואסער פארן בית־המדרש, איינהייצן ווינטער דעם אויוון, אויסקערן די פאדלאגעס פון שול און בית־המדרש, גיין אין שליחות פונם רב בעת א דין־תורה, דערמאנען ערב שבת די צייט פון ליכט־צינדן, אויך אין הויך־סעזאן, אין חודש אלול, זיין אנוועזנדיק אויפן בית־הקברות, וועקן פארטאגס צו די סליחות מיט געבן דריי קלעפ אין טיר, אז מען איז שיר ארויסגעשפרונגען פון דער הויט פאר שרעק, און שרייען מיט זיין ערל־שפתיים שטימע: „ידן, שטייט אויף צו סליחהנען יידן, שטייט אויף צו שלש־עשרה מידרעס”.

אין קשוינז' האט מען נישט געטארט טראגן אום שבת, ווייל ס'איז נישט געווען קיין ערוב. נאר אין דער שול־גאס ביז צו דער מקוה האט מען געמעגט טראגן, און ווען ס'פלעגן קומען אורחים אין שטעטל אויף שבת, זיינען זיי ארומגעגאנגען איבערן שטעטל און געבעטן עסן נישט וויסנדיק אז מ'טאר נישט טראגן אין שבת. יאסל שמש, דערזעענדיק אז זיי באגייען אזא גרויסע עברה, פלעגט זיי נאכלויפן און גוט אויסמוסרן. ער אליין צוקומענדיק ביז צום תחום־שבת, האט ארונטערגענומען זיין קייט און זייגערל און עס אוועקגעלייגט ביי ר' שמחה אבראמשיק אויפן שוועל, און איז נאכגעלאפן די אורחים וואס זענען שוין געווען אין די אנדערע געסלעך, פארהיטן זיי פון דער עברה.

צוריקקומענדיק האט ער שוין דעם זייגער נישט געפונען. ער איז ארויס מיט א יאמער־געוויין, אונטערגעברומט: „נישט טאטע, נישט מאמע, נישט זייגעלע”.

ער האט געהאט א פארשטערטן שבת און די לצים ביי מנחה אין שול האבן זיך געוויצלט אויף זיין חשבון. אחוץ זיין מקור פרנסה אלס שמש איז ער אויך געווען דער הויפט־פריזיער פון חסידישן עולם וואס האבן נישט געוואלט קומען במגע מיטן אנטי־סעמיטישן פריזיער קאפעטש. פלעגט יאסל שמש קומען לויטן פארלאנג פון יעדן בעל בית אין שטוב אריין און שערן דעם עולם. ער איז אויך געווען א מוכר ספרים. אינדערצייט פון קריג, האט זיך יאסל שמש ארומגעדרייט אין גאס, מיט א שטריק אויף די פלייצעס אביסל ענלעך צו א ווארשעווער טרעגער און נישט געשרעקט זיך פאר די דייטשן. וואס

אן אמת האבן זיי אים נישט געטשעפעט. ער פלעגט גיין יעדן טאג צו דער ארבעט פאר יעדן איינעם וואס האט אים באצאלט.

אין יענער צייט האט מען געמוזט זיך שטעלן טאג־טעגלעך צו דער ארבעט אין יודנראט, וואס האט יעדן טאג צוגעשטעלט פון 30—40 ארבעטער פאר דער דייטשער װערמאכט.

און ווער עס האט נישט געוואלט גיין צו דער ארבעט, האט געקענט דינגען אן ארבעטער און באצאלן דעם טאג־פרייז פון 12—15 זלאטעס. אזויארום איז יאסל שמש יעדן טאג געגאנגען ארבעטן פאר אן אנדערן, בכדי צו פארדינען דאס שטיקל ברויט פאר זיין משפחה.

ביי דער אויסזידלונג איז ער מיט זיין משפחה, צוזאמען מיט די בעלי בתים פון גאנצן שטעטל, אוועקגעשיקט געווארן מיטן טראנספארט נאך בעלזשעץ און דארט אומגעקומען.

ה׳י׳ד׳

יצחק מאיר וויערזא

מיין משפחה אין שטעטל קשוינז

עס זיינען פאראיבער פיל יאָרן נאך דער טראגישער אויסראָטונג פון מיין געבורטס־אָרט־שטעטעלע.

עס מאטערן מיך די געפילן און איך קען זיך נישט באפרייען פון די געדאנקען, וואס האבן זיך גוט איינגעקריצט אין מיין זכרון אין מיינע יוגנט־יארן: דאס שטעטעלע מיט אירע איינוווינער בכלל און מיין ליבע משפחה בפרט. נאך דעם חורבן זיינען איבער־געבליבן איינצעלנע פון א טייל משפחות אזוי ווי עס איז געשריבן: שניים בעיר ואחד במשפחה... דעריבער פיל איך א פליכט צו פארייביקן... ‎

מיין זיידע־באבע יוסף און רייזל לעפקאוויטש, וואס האבן די גאנצע יארן, וואס איך געדענק, געלעבט אין קשוינז, האבן געהאט א קליין שפייז־געוועלבל אויף דעם קאָזלאָווער וועג און זיך אויסגעלעבט און געפירט א באלעבאטיש לעבן, חתונה געמאכט די קינדער. די זין העניך, שמעון, אברהם און רייזל, מיין מוטער, וואס איז אומגעקומען אדורכמאכנדיק די שבעה מדורי גיהינום אין די לאגערן און דארט אומגעקומען.

מיין פאטער יוסף וויערזא, געבוירן אין קשוינז, פון פאך א שניידער, האט זיך פארנומען א חוץ מיט זיין טאג־טעגלעכער ארבעט, מיט געזעלשאפטלעכע פראבלעמען. געווען א געוויסע צייט דאזאר, א ראטמאן אין דער געמיינדע און מיטגעהאלפן שאפן דעם צעך, פאריין אין קשוינז, און די גאנצע יארן געווען דארט סעקרעטאר. דאס איז געווען דער איינציקער ארגאניזירטער ארבעטער־פאריין, וואס האט נישט געטראגן קיין פאליטישן כאראקטער. אין דער צייט פון דעם קריג מיטגעמאכט די אויסזידלונג מיט אלע אנדערע קשוינז׳ער איינוווינער, געווען אין פארשידענע לאגערן, ווי פלאשוו, מאוטהאוזען, מעלק און עבענזע. דארט איז ער באפרייט געווארן דורך די אמעריקאנער.

א צעבראָכענער קראַנקער, אָן מוט צום לעבן, אין אזא צושטאנד האב איך געטראפן מיין פאטער נאך דער באפרייאונג. איך אליין בין אויך געווען אין די לאגערן און נישט

געקאנט אין דעם מאמענט אים פיל העלפן. מיר האבן באשלאסן זיך צופאראייניקן מיט אונדזער פאמיליע, וואס האט געלעבט נאך פאר דעם קריג אין אמעריקע.

נאר צופיל האט מיין פאטער געליטן אין די לאגערן, נישט געקאנט בויען א ניי לעבן. נאך א פאר יאר, זייענדיק אין אמעריקע, איז מיין פאטער געשטארבן.

אזוי טראגיש איז אומגעקומען מיין פאמיליע, וואס איך וועל זי קיינמאל נישט פארגעסן.

מרדכי הערשקאוויטש

און אהרון מאטושינסקי

די משפחות אין די בונקערס

דעם 24־טן פעברואר 1938 בין איך געווען אין דער פוילישער ארמיי אין קראקע. איך האב געדינט אין דער ארטילעריע. ווען די קריג האט אויסגעבראכן בין איך אריינגעפאלן אין געפאנגענשאפט צו די דייטשן. אהיימגעקומען קיין קשוינז׳ צוריק בין איך אין יאר 1940, ווען דער דייטש האט שוין דענסטמאל געפייניקט די יידן און געצווונגען זיי צו ארבעט. זיי האבן ארויסגענומען מיין פאטער וואלף הערשקאוויץ ז״ל פון שטוב מיט אויפגעהויבענע הענט און ער האט געמוזט מארשירן אין די גאסן און שרייען, אז די יידן אליין זענען שולדיק אין דער קריג.

אין יענער צייט ביז איך געווען דער איינציקער פרנסה־געבער פון מיין פאמיליע, האב איך איינגעשטעלט דאס לעבן און ארויסגעגאנגען אין די ארומיקע דערפער צו שאפן אביסל לעבנס־מיטלען.

אין יאר 1942, ווען די דייטשן האבן אנגעהויבן ארויסצושיקן די יידן אין ארבעטס־לאגער נאך פלאשוו, האב איך זיך נישט צוגעשטעלט. די דייטשן מיט דער הילף פון דער פוילישער פאָליציי האבן מיך ארויסגענומען אין מיטן מארק, מיך גוט צעשלאגן און איינ־

געזעצט אין די קשוינזער תפיסה. זיי האבן מיך אזוי ארום געצוווּנגען צו דער ארבעט. אין מיטן וועג צו דער ארבעט בין איך אראפגעשפרונגען פונם אויטא, אנטלאָפן און זיך אויסבאהאלטן אין די דערפער.

ביי דער שטאטישער אויסזידלונג איז מיין פאטער וואלף אוועק מיט אלע בעלי בתים פון שטאט. דאקעגן איך מיט מיין מוטער הינדע ז״ל, מיינע ברידער יצחק און אהרון נח ז״ל, מיינע שוועסטערן דבורה בריינדל ז״ל און גוטשע מיט מיין שוואגער אהרון מאטו־שינסקי, זענען אוועק אין נאענסטן דארף געבעלטאָוו Gebeltow און זיך אויסבאהאלטן אין דעם גוט פון פריץ דזשאנאט Drzanat און דער לאָדאָווניע. ביי דעם זעלבן פריץ איז מיין פאטער געווען לאנגע יארן א פאכטציארזש. בײנאכט פלעגן מיר זיך ארויסכאפן און זוכן עפעס צו עסן. דארט האבן מיר געלעבט אכט מאנאט, געפירט א חיהש לעבן, דערנערט זיך פון רויע בוראקעס און פון וואס ס׳איז אונטערגעקומען.

אין דעם זעלבן דאָרף זענען געווען אויסבאהאלטן ביי א קריסטלעכער פאמיליע יוזעף קאניעטשני Jozef Konieczny אין א בונקער אונטער דער שטאל. דאָרט האבן זיך געפונען: מאיר מאטושינסקי ז״ל מיט זיין פרוי רבקה ז״ל, ישראל לעיזארעקס טאכטער מיט זייערע פיר קינדערלעך — חנה׳לע ז״ל, יוסל׳לע ז״ל, מלכה׳לע ז״ל און וואלף ז״ל. און זיין ברידער יעקל מאטושינסקי ז״ל, אויך האבן זיך דארט געפונען יחיאל לעיזארעק ז״ל, העניאך לעיזארעק און זייער יונגסטע שוועסטער טויבע ז״ל. און ס׳האט פאסירט ווען יעקל און העניאך זענען געגאנגען זוכן עסן זענען זיי ארויפגעקומען צו אונדז אין בונקער. ס׳איז געווען א נס מן השמים.

ביז דאן האט קיינער נישט געוווּסט איינער פון צווייטן, ווען זיי האבן געזען, אין וואס פארא לאגע מיר געפינען זיך, האבן זיי אונדז מיטגענומען צו זיך אין בונקער ביי דעם קריסט יוזעף קאָניעטשני.

מיר האבן דארט מיטגעמאכט א שווער לעבן, נאר מיר זענען געווען אלע צוזאמען, און געלעבט פון וואס עס האט זיך נאר געלאזט.

די קריסטלעכע פאמיליע האט אונדז זייער גוט אויפגענומען און געהאלפן מיט וואס נאר זיי האבן געקאנט.

די שרעק איז געווען וואס אמאל גרעסער און די לאגע האט זיך פארערגערט פון טאג צו טאג. די דייטשן האבן אונטערגענומען מיט אלע מיטלען אויסצוגעפינען די אלע יידן וועלכע האבן זיך אויסבאהאלטן אין די דערפער און אין די וועלדער. קיין צוהעלפער האט זיי נישט געפעלט.

אין יאר 1943 איז די לאגע געווארן נישט צום אויסהאלטן. מיר האבן נישט געקאנט מער זיין אויף איין פלאץ, האט מיין שוואגער אהרון מיט זיין פרוי גוטשע באשלאסן איבער צו גיין צו זייערס א באקאנטע קריסטלעכע פאמיליע וולאדעק קוקוריק Wladek Kukuryk אין דארף שוויענטשיצע, און דארט זענען זיי געווען ביז דער באפרייונג דעם 15.1.1945.

ביי דער פאמיליע קוקוריק האבן מיר געהאלפן, מיטגעארבעט אין דער ווירטשאפט, וואס עס האט זיך נאר געלאזט, קיין געלט האט מען פון זיי נישט פארלאנגט. ווען די פרוי האט יעדן פרימארגן געברענגט עסן פאר די בהמות, האט זי גלייכצייטיק געזאָרגט אויך פאר זיי.

דארט ביי דער קריסטלעכער פאמיליע פון די חסידי אומות העולם האבן מיר אדורכ־

געלעבט די שווערע קריגס־יארן. מיר פילן אלס חוב צו דערמאנען די פאמיליע קוקוריק פאר זייער מענטשלעכע באציונג.

איך מיט מיין פאמיליע און די רעשט משפחה וואס איז געבליבן ביי די פאמיליע קאניעטשני האט אדורכגעמאכט שווערע צייטן. מאיר מאטושינסקי וואס האט איבערגעלאזט פאר דער אויסזידלונג געלט און ווערט־זאכן ביי דעם קריסט מאריאן זעליצקעוויץ Marjan Zeliczkewicz האט זיך איינגעשטעלט דאס לעבן און געקומען נאך קשוינז און געבעטן ביי אים עסן ווי אויך א טייל פונעם געלט, וואס ס׳איז אים דאן געווען שטארק נויטיק. דער קריסט האט אים פארטריבן און אים אנגעזאגט, אז ער זאל זיך נישט אנטווענן מער צו קומען צו אים. ווען ער וועט דאס פרובירן — גיט ער אים איבער אין די דייטשע הענט, דאסמאל שענקט ער אים נאך דאס לעבן.

א צעבראכענער, אן מוט, מיט פיל שרעק איז ער צוריק אין בונקער און ווייטער געליטן צוזאמען מיט זיין פאמיליע און געגלויבט, דאס אפשר וועט זיי געלונגען אדורכ־צולעבן די קריג.

נאר דער גורל האט אנדערש געוואָלט... דעם 5־טן מאי 1944 איז געקומען אין דארף געבולטוב צו דער פאמיליע קאניעטשני די א.ק. גרופן. ס׳פארשטייט זיך, אז זיי האבן באקומען א ידיעה פון זייערע מיטהעלפער, דאס עס געפינען זיך דא באהאלטענע יידן. די פוילישע פאַרטיזאַנער האבן וואס אן אמת געקעמפט קעגן די דייטשן, אבער אויך קעגן די יידן. אנר אזוי ווי זיי האבן נישט געקענט אין א געווגנדער מאָס מלחמה־האלטן מיטן דייטש, האבן זיי אויסגעלאזט זייער גאנצע שנאה און כעס צו די רעשטלעך איבערגעבליבענע יידן.

ס׳איז אנגעקומען אן אפטיילונג פון 50 מאן מיט פערד און מאשין געווער, ארומ־גערינגלט דאס הויז פון קאניעטשני און געפאדערט פון אונדז, מיר זאלן ארויסגיין און זיך אָנשליסן מיט די פארטיזאנען גרופן און מיטנעמען אלע זאכן וואס מיר האבן.

צו דעם צוועק האבן זיי גענומען מיט זיך וועגענער מיט פערד. מיר האבן זיך אויפ־געזעצט און אוועקגעפארן ווייט פון דארף. דארט האט זיך אפגעשפילט דאס שוידערליכע בילד.

אין דעם וואלד אדאמאַ Adama האבן זיי אונדז געהייסן אויסשטייגן, געמאטערט אונדז, דאס מיר זאלן אויסגעבן נאך באהאלטענע יידן וואס מיר ווייסן. עס פארשטייט זיך, דאס מיר האבן חלילה נישט אויסגעגעבן, מיר האבן פארשטאנען אונדזער לאגע, אַז מען גייט אונז אַללע אויסשיסען און אויף דעם פעלד ביי אדאמאַ Adama האבן די פוילישע פאר־טיזאנער A.K. אויסגעשאסן די פאמיליעס מאיר מאטושינסקי, זיין פרוי רבקה אין זייערע 4 קינדערן, די משפחה הערשקאוויץ הינדה, די 2 זין יצחק און אהרון־נח און די טאכטער דבורה־בריינדיל, אין פון דער משפחה לעיזארעק די יינגסטע טאכטער טויבע, דאס איז פארגעקומען דעם 5 מאי 1944, 12 טאג אין חודש אייר תש״ד.

אין דעם מאמענט, האט ישראל לעיזארעקס טאכטער טויבע געבעטן, דאס מ׳זאל זי שיסן די ערשטע. מיר האבן אויסגענוצט דעם מאמענט און גענומען אנטלויפן. יענקל מאטושינסקי ז״ל, יצחק הערשקאוויץ ז״ל, יחיאל לעיזארעק ז״ל, העניך לעיזארעק און איך מרדכי הערשקאוויץ, יעדער איז געלאפן אן א ציל, מ׳האט נאר געוואלט ראטעווען דאס לעבן. איך האב געפונען א גרוב בין איך דארט אריין. די א.ק. לייט האבן מיר נאָכגעיאָגט רייטנדיק אויף פערד און מיך נישט באמערקט.

הענאך לעיזארעק האט געטראפן א פויער אקערן אויפן פעלד, האט ער זיך צו אים אנגעשלאסן און מיטגייענדיק מיטן אקער, האט ער זיך געראטעוועט. דער פויער האט אים דערנאך גענומען צו זיך און געהאלטן עטלעכע טעג. ער איז געבליבן לעבן.

יחיאל לעיזארעק ז״ל איז געלאפן אין דעם דארף קשעסיווקא Krzesiwka. דארט האט ער געהאט פיל באקאנטע און געגלויבט, אז עס וועט אים געלונגען זיך צו ראטעווען. נאר ס׳איז געווארן אנדערש, די גויים מיט זייערע באקאנטע האבן אים איבערגעגעבן אין די הענט פון די דייטשן, און א טייל זאגן, דאס זיי האבן אים אליין מקיים פסק געווען. דער ברידער יצחק הערשקאוויץ ז״ל איז געווען א דיקער מענטש און עס איז אים געווען שווער צו לויפן, האט ער זיך אויסגעטאן די שטיוול און געמיינט אז עס וועט אים זיין לייכטער צו לויפן, אבער די א.ק. האבן אים געכאפט און דערשאסן.

יענקל מאטושינסקי ז״ל האט איבערגעלעבט די קריג, און ווען ער איז געגאנגען אין דארף מאציעוו Maciejow מאָנען געלט ביים קריסט קאניא יענדריק Kania Jendryk, האט ער אים נישט נאר דאס געלט נישט אפגעגעבן, נאר מיט זיינע אייגענע הענט אים אויפן ארט אוועק געהרגעט.

די רעשט משפחה וואס די א.ק. האט אויסגעשאסן, האט געפינען זייער קבר אין וואלד אַדאמא.

אלע די קריסטן, וועלכע האבן אויסבאהאלטן ביי זיך יידן, זענען כמעט אלע דערהרגעט געווארן פון די א.ק. לייט. די פאמיליע קאָניעטשני, וואס האט אויסבאהאלטן די קשוינזער פאמיליעס, האט געהאט א ביטערן סוף.

מ׳האט אונטערגעצונדן דאס הויז פון דעם קריסט קאָניעטשני. די פרוי מיט דער טאכטער האבן די אַקאַ־לייט דערשאסן. דאקעגן דער פאטער מיטן זון זענען דאמאלס געווען אין פעלד. דערהערענדיק וואס עס האט פאסירט, זענען זיי שוין מער נישט צוריק־געגאנגען אין דארף נאר זיך ארומגעוואלגערט נע ונד אן א היים, אין פעלד, און אן מיטלען צום לעבן.

רחל ווילטשקאווסקי

ווי אזוי האב איך זיך געראטעוועט פון די דייטשן

איך בין אלטע רחל, די עלטסטע טאכטער פון שבע און שמואל זיינבל ווילטשקאווסקי, כ׳בין אויך דאס עלטסטע אייניקל פון פערל און שלמה נאלעפקא. מיין מוטערס עלטערן האבן געהאט א בעקעריי אין קשוינז, ביי אונדז אין שטוב זענען געווען דריי ברידער און א קליין שוועסטערל — איין שוועסטער איז אונדז געשטארבן, ווען זי איז אלט געווען 8 יאר, זי איז געווען מיט א יאר יינגער פון מיר. מען האט זי גערופן רבקה רייזל.

איך בין אלט געווען 12 יאר, ווען די קריג האט אויסגעבראכן, איך האב נאך אפילו נישט געהאט געענדיקט די פאלקס־שול, בעת מ׳האט שוין נישט ארייגעלאזט מער קיין יידן צום לערנען. מיינע עלטערן האבן מיך געשיקט צו פריוואטע לערערס און אזוי האב איך נאך צו ביסלעך געלערנט. נאר דאס האט נישט לאנג געדויערט, מ׳האט אונדז אין

קשווינז כסדר געפייניקט. מיין פאטער האבן די דייטשן עטלעכע מאל שוין גענומען צום שיסן, ווייל זיי האבן ביי אונדז אין דער בעקעריי געפונען עטלעכע ווייסע ברויט. א קורצע צייט שפעטער האט מען אונדז אינגאנצן די בעקעריי אוועקגענומען. דאס אלעס האבן מיר פארליב גענומען, ווייל סוף כל סוף זענען מיר נאך אלע געווען צוזאמען. נאר לאנג האט זיך דאס נישט געצויגן.

ס׳איז געווען אין חודש ספטעמבר 1942, ווען ס׳איז פארגעקומען אין קשווינז די ערשטע אויסזידלונג. אין א געוויסן פרייטיק נאכמיטאג — האט מען אונדז אנגעזאגט, דאס מיר זענען ארומגערינגלט דורך דייטשן און פוילישע פאליציי. מען האט אונדז געהייסן זיין אין די שטובן, און צושטעלן זיך שבת אינדערפרי צום טראנספארט. א גאנצע נאכט האבן מיר געהערט שטארקע שיסערייען און מיר האבן אדורכגעלעבט א ביטערע נאכט. ווען ס׳האט געטאגט, איז מיין גאנצע פאמיליע אראָפּגעגאנגען און זיך באהאלטן אינם קעלער פון קריסטלעכן שכן באזשעק און מיר האבן זיך פארהאלטן דארט זייער רואיק, כדי מ׳זאל אונדז נישט הערן. מיין פאטער האט זיך איינגעהילט אין טלית און שטילערהייט געבעטן ג״ט, דאס מיר זאלן ניצל ווערן פון די דייטשן. מיר האבן כמעט אלעס געהערט, וואס עס קומט פאר אין דרויסן, צום ערשט איז געווען אויפן גאס א רעש א טומל; דערנאך איז מיטאמאל שטיל געווארן.

פארנאכט איז די פרוי באזשעק אראפ אינם קעלער נאך קארטאפל — איז זי שיעור אין חלשות געבליבן, ווען זי האט אונדז דערזען, נאר די גוטע פרוי האט גארנישט געזאגט, זי האט אונדז אראָפּגעשיקט איר זון זיגמונט און ער האט אונדז געהאלפן אריבערגיין אין א שטיבל, ווו מיר האבן זיך אויסבאהאלטן עטלעכע וואכן. דערנאך זענען מיר צוריקגע־קומען אהיים אין אונדזער דירה און דארט געבליבן בערך צוויי חדשים ביז צו דער צווייטער אויסזידלונג. דאס איז געווען אין א זונטיק דעם 8־טן נאוועמבער 1942, פארנאכט האבן מיר ווידער געהערט, דאס מ׳האט אונדז ארומגערינגלט. דער טאטע האט גענומען דאס געלט און צעטיילט צווישן אונדז; דאס צירינג האבן מיר געגעבן אונדזער באבע פערל און מיר האבן באשלאסן זיך אויסצובאהאלטן.

איך גערענק נאך אזוי ווי היינט, ווי אזוי מיין פאטער האט גענומען זיין חומש און זיך שטארק צעוויינט. מיר האבן געפילט, אז דאס איז אונדזער סוף...

מיר האבן געפלאנט צו גיין נאך גלאגאוויאני, דארט האבן מיינע עלטערן געהאט א באקאנטן קריסט, נאר אזויווי דער וועג איז געווען שטארק באוואכט, ביך איך מיט מיין פאטער געגאנגען פריער אויסקוקן א וועג, און די מוטער מיט דער באבען און די קינדער זענען געבליבןווארטן. ס׳האט געדויערט סך־הכל א האלבע שעה, ווען מיר זענען צוריק־געקומען — איז מיין פאמיליע נישט מער געווען. איך האב זיך שטארק צעוויינט. מיר האבן זיי גענומען זוכן אין אלע ווינקעלעך, נארליידער האט מען זיי שוין גענומען צום טראנספארט. מיין פאטער האט וואס אנ׳אמת געמיינט, אז ס׳וועט זיי אפשר געלינגען זיך ארויסצודרייען אדער זיך אויסקויפן ביי די דייטשן פאר דעם געלט וואס די באבע האט געהאט מיט זיך. מיר האבן באין ברירה זיך אוועקגעלייגט אונטער א בארג און דארט געווען א גאנצע נאכט. און פארטאגס בין איך מיט מיין פאטער אוועק נאך גלאגאוויאני און געשיקט די קריסטן — זי זאל זיך עפעס דערוויסן וועגן אונדזער מוטער מיט דער באבעשי און זייער גורל. זי האט אונדז אבער צוריקגעברענגט א שלעכטע בשורה — זי

האט געזען מיין גאנצע פאמיליע און די איבריקע יידן אויפגעלאדנט אויף פורן און אונטער א שטארקער וואך האט מען זיי אוועקגעפירט.

מיין פאטער און איך האבן נאך אלס געהאפט, געטראכט האבן מיר, דאס מען וועט זיי אפשר נעמען קיין קראקע אינם געטא און פון דארט וועט אונדז אפשר געלינגען זיי ארויסצושמוקלען. ליידער, ווייסן מיר נישט אפילו ווו און ווען זיי זענען אומגעקומען.

מיר האבן זיך דארט אויסבאהאלטן א וואך און דאן האט דער קריסט מורא געקראגן, ווייל ס׳האט געדראָט מיט טויט־שטראף פאר אויסבאהאלטן יידן. — האט דער גוי אונדז געפירט ביינאכט דורך די וועלדער קיין וואָידיסלעוו. דארט איז געווען אביסל רויקער, א טייל יידן זענען צוריגעקומען אין שטעטל נאך דער ערשטער אויסזידלונג. אויסער דעם זענען די מענטשן געווען זייער גוט צו אונדז, יעדער האט געוואלט, דאס מיר זאלן זיך אויפהאלטן ביי זיי.

ווען ס׳איז פארגעקומען די אויסזידלונג אין וואָידיסלעוו, האבן מיינע עלטערן אין קשוינז אריינגענומען ווי עס האט זיך נאר געלאזט, אין הויז, אויפן בוידעם, און דאס האבן אלע זייער גוט געדענקט. מיין פאטער איז אריין צום רבין ר׳ יענקעלע פון טשענסטעכאוו, וועלכער איז לעצטנס געווען רב אין וואידיסלעוו און איך בין געווען ביי דער פאמיליע דעמבסקי.

אין עטלעכע טעג ארום האט זיך מיין פאטערס ברודער פון יענדזעיעוו דערוווסט פון אונדז, האט ער נאך אונדז געשיקט א קריסט און מיר זענען ביינאכט געפארן נאך יענדזעיעוו. מיין פעטער לייזער איז געווען איינער פון די 200 יידן, וואס די דייטשן האבן איבערגעלאזט צו דער ארבעט.

מען האט אונדז אויסבאהאלטן אויף אייניקע טעג ביי א קריסט, א באקאנטן פונ׳ם פעטער. און צווישנצייט איז געלונגען מיין פעטער אונדז צו אראנזשירן אויך ביי ארבעט, אויך עטלעכע פרויען און מיידלעך האבן זיך דארט געפונען.

יעדן טאג האבן מיר געמיינט, אז אט אט שיקט מען אונדז אוועק אינם לאגער, אזוי האבן מיר אדורכגעלעבט מיט שרעק ביז חודש פעברואר 1943.

אין א געוויסן פרימאָרגן האט מען אונדז ארומגערינגלט און אונדז ווידער געפירט צום טראנספארט, ס׳איז פון אונדז געבליבן נישט מער ווי 25 פראצענט, ווייל די רעשט קראנקע האבן די דייטשן באלד אויפן ארט פארטיק געמאכט. מ׳האט אונדז אריינגעטריבן אין לאסט אויטאס און אונדז געפירט אסאך שעהן; מיר האבן געטראכט, אז דאס איז שוין אונדזער ענדע און פלוצים האט מען אונדז אראָפּגעלאזט אין א לאגער „האסאג״ אין סקארזשיסק אין א אמוניציע־פאבריק. און פון דער צייט האב איך שוין מער נישט געזען מיין פאטער, און אויך נישט מיין פעטער.

איך בין געווארן צוגעטיילט אויפן ווערק „א״ און געהערט האב דאס מיין פאטער ארבעט אין ווערק „ב״ און מיין פעטער אין ווערק „צ״.

אין יענער צייט איז דארט געווען זייער ביטער, געארבעט האבן מיר זייער שווער.

מ׳האט אונדז אוועקגענומען דאס געלט, וואס מיר האבן נאך געהאט ביי זיך, ס׳איז מיר נאר געלונגען א פאר זלאָטעס איינצונייען אין מיין מאנטל און ווייל איך בין געווען נאך א יונג מיידל האבן זיי מיך נישט רעווידירט.

עטלעכע מאל איז מיר שלעכט געווארן ביי דער ארבעט, כ׳בין פארחלשט געווארן פון הונגער, אויפן פלאץ האבן געפאנעוועט פארשידענע קראנקייטן, דער טיפוס האט געריסן ממש שטיקער און ס׳איז געווארן אזוי שלעכט, דאס איך האב געטראכט, אז כ׳וועל דאס נישט אריבער־טראגן. ביים אפעל, יעדן אינדערפרי, פלעג איךווארטן, מ׳זאל מיך אויס־קלויבן צום שיסן. מענטשן האבן מיר איינגערעדט, אז כ׳האב נישט וואס מורא צו האבן, ווייל איך זע אויס ווי א קריסטין. זיי האבן מיר געראטן צו אנטלויפן און אפשר וועט מיר געלינגען צו בלייבן לעבן אלס א שיקסע. א קינדערישן שכל האב איך געהאט און כ׳האב זיך געלאָזט אנרעדן. נאר כ׳האב געוואלט צוווסן געבן מיין פאטער וועגן מיינע שריט. מיט גרויסע שוועריקייטן האב איך געשיקט א בריוול מיט א מאן, וואס איז געקומען פון ווערק „בע״, אינם בריוול האב איך געשריבן, אז איך קען נישט מער אויסהאלטן און איך וועל פראבירן זיך אריינצודרייען צווישן די פוילישע פרויען, וואס האבן געארבעט אלס אויפזעערינס. אויך האב איך געשריבן ביי וועלכע קריסטן איך וועל זיך געפונען אין יענדזעיעוו. במשך פון צוויי טעג איז מיין פלאן פארטיק געווארן.

5 אזייגער בין איך געווען צוריק פון דער ארבעט און איך האב זיך גרייט געמאכט און צוגעשטעלט צו דער שיכטע פון 7 פארנאכט, איך האב זיך אביסל געדרייט ביז די 7־טע שיכֿטע וועט ווידער צוריקגיין.

ס׳איז געווען פאר פסח און צווישן טאג און נאכט ארויסגייענדיק פונם טויער האב איך זיך אריינגעדרייט צווישן די קריסטן. ג־ט האט מיך געהיטן. כ׳בין גארנישט אומשטאנד צו שילדערן ווי גרויס ס׳איז געווען די ריזיקע, נאר כ׳האב נישט געהאט וואס צו פארשפילן. כ׳האב שוין נישט געהאט קיינעמען, כ׳בין מיטגעגאנגען מיט זיי ביז איך בין געקומען צווישן די הייזער. דאן האב איך אָנגעקלאָפּט אין אנאַרים קליין הייזל און געבעטן, מ׳זאל מיך לאזן איבערנעכטיקן. זיי האבן מיך אריינ־גענומען, ווייל זיי האבן געמיינט, דאס איך בין א שמוקלערין. אינדערפרי האב איך זיי באצאלט און איך האב זיך געלאזט צו דער סטאציע פון סקארזשיסק. איך האב זיך אויפ־געזעצט אויף דער באן און געפארן ביז יענדזשעיעוו. ווען כ׳בין אריינגעקומען צו דער באקאנטער קריסטין, האט זי זיך זייער דערשראקן, נאר דאך האט זי מיר געגעבן אָפּצועסן און מיך פארמאכט אין א שטיבל, ווו קיינער איז נישט אריינגעקומען. זי האט אבער מיר גלייכצייטיק געזאגט, דאס זי קען אונדז נישט אויסבאהאלטן. איך האב איר געגעבן אנצו־הערן, אז איך האב געשריבן צו מיין פאטער, דאס איך וועל זיין ביי איר, ווייל ווען מיר זענען געווען נאך אין יענדזשעיעוו האט די קריסטן אונדז געזאגט, אז זי האט א בונקער פאר עטלעכע מענטשן און אויף דעם סמך בין איך איצט צו איר געקומען. זי האט מיר געגעבן א ברויט און געזאגט, דאס איך זאל זיך פארשרייבן פרייוויליק נאך דייטשלאנד, ווייל׳אסאך פאליאקן האבן אזוי געטאן.

ווידער בין איך אוועק צו דער באנסטאציע און געקויפט א בילעט צוריק נאך סקאר־זשיסק. איך בין אפגעפארן ביז סקארזשיסק און איך האב זיך דארט פארשריבן אין ארבעטס־אמט נאך דייטשלאנד, נאר אזויווי כ׳האב נישט געהאט קיין דאקומענטן, האב איך זיי געזאגט, דאס מען האט מיר צו געגנבעט מיין סאַקעווקע (טאָרבע) מיט געלט און דאקומענטן, אז איך האב קיינעמען — מיין טאטע איז אין רוסלאנד אין געפאנקנשאפט און מיין מוטער איז געשטארבן. זיי האבן מיר געגלויבט און מיך אוועקגעשיקט נאך דייטשלאנד, איך האב

געהאט נאר איין געבעט, אז איך זאל חלילה נישט רעדן פון שלאָף „יידיש״, כדי די שיקסעס זאלן נישט הערן.

איך בין אנגעקומען ביז לאוונבערג ביי פאָמערן דעם 4־טן אפריל 1943 און כ׳האב דארט געארבעט ביז צו דער באפרייאונג דורך די רוסן דעם 15־טן מערץ 1945.

געהערט האב איך, אז מיין טאטע איז אנטלאפן פון סקארזשיסק און ער איז געווען אין יענדזשעיעוו און דערנאך איז ער אוועק קיין קשוינז. די קשוינזער גויים האבן אים איבער־געגעבן צו די דייטשן. דאס האב איך געהערט נאך דער באפרייאונג.

אזוי בין איך געבליבן איינע אליין פון מיין גאנצער פאמיליע.

א. י. וואלבראמסקי

דער לעצטער פרייטיק

א לאנגער לויה־צוג פון לעבעדיקע מתים
מיט דערשראקענע אויגן האלב פארמאכט;
געזידלט, געשפעט, דערנידעריקט אים,
אין די געטאס און לאגערן פארשמאכט.

די הונדערטער וואגאנען נאך בעלזשעץ געשיקט,
די פרייע וועלט האט געשוויגן אין דעם מאמענט.
אין די גאז־קאמערן מיליאנען דערשטיקט
ווי א קרבן עולה אין קרעמאטאריום פארברענט.

געווען איז דער ווייטאק נישט צו פארטראגן;
ס׳הארץ האט געשמערצט פון נישט פארגאסענער טרער,
געמארדעט, פאריאגט פון שטעטל, פארטריבן,
אומקערן אהיים נישט געלאזט מער.

דער לאגער־צוים האט אלע פארייניקט:
אלט, יונג, ארעם און רייך,
אלע זיינען געווארן געפייניקט;
אין מערדערס אויגן אלע געווען גלייך.

די זון האט דאס לייב מיט שווייס געוואשן,
די פראסט האט פארגליווערט דעם מארך פון די ביינער.
אויף דעם בית־הקברות זענען אויסגעוואקסן באראקן
אויף די פונדאמענטן פון מצבה־שטיינער.

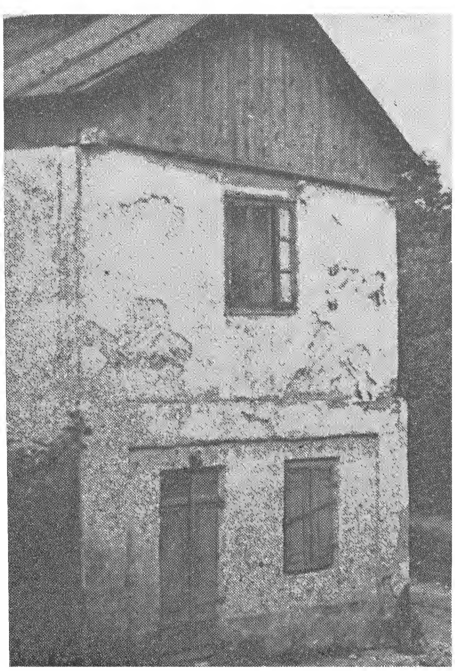
ווי וואסער האט זיך יידיש בלוט געגאסן.
דאס איז געווען דער ווילן פון גאט ?
מ'האט קינדער אויף די מוטערס הענט דערשאסן,
פון זיין פאלק געמאכט שאנד און שפאט.

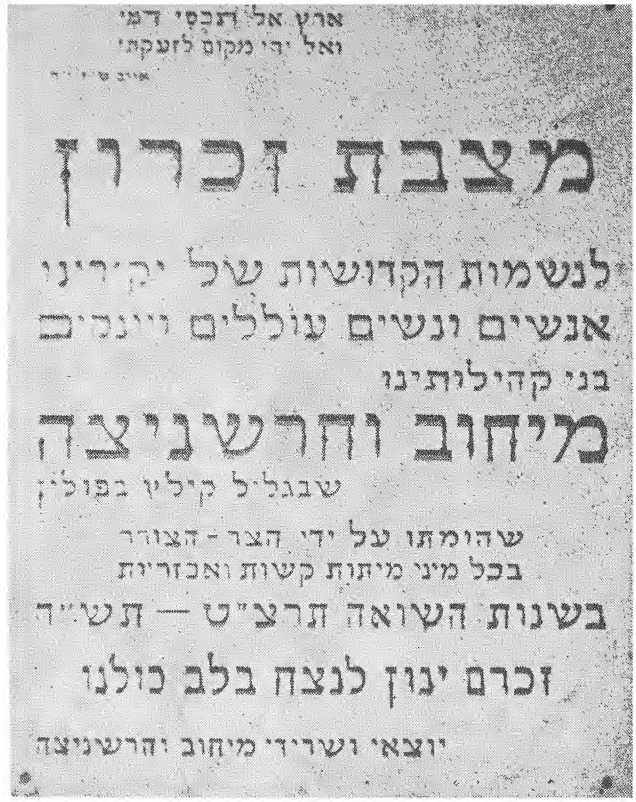
און די זון האט מער נישט געשיינט,
קיין פויגל האט פאר אונדז מער געשפילט.
נישט געוויזן זיך קיין איין פריינט
מיט אונדזערע שמערצן נישט מיטגעפילט.

דער טאג איז געווען אזוי לאנג
און קורץ איז געווען די נאכט.
א גאנצער מעת־לעת אונטערן גאנג־קלאנג
שטענדיק נאר וועגן פרייהייט געטראכט.

שטארק געווען דער ווילן, שוואך דער גייסט,
אן אן האפנונג, אן א טרייסט.
אפגעשוואכטע כוחות אן א מוט
דורשטיק נאך נקמה פארן פארגאסענעם בלוט.

זאלן פארבלייבן אין זכרון די ווערטער,
געזאגט אין דער לעצטער מינוט,
„נקמה נעמען אין אלע מערדער
וואס האבן פארגאסן יידיש בלוט".

לוחות הזכרון שהוקמו
בהר ציון בירושלים
לזכר קדושי העיירות.

יוצאי מייכוב
בישראל

שמואל ברגר

פעולות ארגון יוצאי מייכוב־כארשניצה בארץ למן ראשית היווסדו

א. הפעולות משנת 1945 עד 1963

עוד לפני תום מלחמת העולם השנייה החלו מסתננות לארץ שמועות מחרידות על מצבם הקשה של שרידי השואה, השרויים במקומות פזוריהם בחוסר כל ובלא תקווה כלשהי לעתיד. ממשלת המנדאט הבריטית סגרה את שערי הארץ על מנעול ובריח בפני הפליטים היהודיים חסרי הבית, ומנעה מאחיהם בארץ לקבלם בזרועות פתוחות.

בשעה קשה זו חלה התעוררות גדולה בין יוצאי הערים והעיירות מפולין שנמצאו אז בארץ, והם נחלצו להושיט יד עוזרת לאחיהם האומללים. בראשם עמדו העסקנים הציוניים מכל הזרמים, שפעלו עוד בעיירותיהם בגולה, וכדרכם יצאו ראשונים לפעולה. מבין אנשי עירנו היו אלה ש.ד. ירושלמי ז״ל, מיכאל קייזר ז״ל ויבל״א אליעזר לבי״א (ליפא יזכירוביץ) ויחזקאל דרור (פרידריך). ארבעתם התאספו לראשונה בדירתו של מר לבי״א בת״א, על מנת להתוות את דרכי הפעולה ליסוד הארגון הארצי של יוצאי מייכוב־כארשניצה בישראל.

ביום ו׳ באלול תש״ה, 4.9.1945, נתכנסה אסיפת היסוד של הארגון בבית הקהילה, ברח׳ יבנה בתל־אביב. כמאה איש מכל קצווי הארץ הגיעו כדי לקחת חלק במאורע. האסיפה נפתחה בדבריו של מר אלתר ברוקנר, אחד מראשוני הפליטים מעירנו, אשר זיעזע את הנוכחים בתיאוריו על גודל החורבן שפקד את העיירה. לאחר מכן נבחר ועד הארגון, וחבריו: ש.ד. ירושלמי ז״ל, מיכאל קייזר ז״ל, וכן א.ל. לבי״א, מ. גולדקורן — כגזבר ויחזקאל דרור — כמזכיר הארגון. בהמשך האסיפה נתקבלו ההחלטות הבאות:

1. הוועד יארגן מבצע חד־פעמי של משלוח חבילות מזון לניצולים המעטים הנמצאים עדיין במייכוב ובכארשניצה.

משמאל לימין: נשיא הכבוד ש.ד. ירושלמי ז״ל; יו״ר הועד ש. ברגר, נואם; יצחק פולסקי, מר נ. בלומנטל, א. וולברומסקי.

עצרת הזיכרון לזכר קדושי מייכוב, תשכ"ו

הנשיאות — משמאל לימין: משה סביצקי, גזבר; א.ל. לביא, נשיא; ש.ד. ירושלמי ז"ל, נשיא־הכבוד; יצחק פולסקי, נואם; שמואל ברגר, יו"ר הועד; מר נ. בלומנטל; אברהם וולברומסקי, משה שפיגל.

פעילים מהועד — יושבים משמאל לימין: אברהם ברין, מאיר גולדברג, משה גרשטנפלד, יהודה גרינבל, גרשון שריג, שמואל ברגר, שרה סוקניק, הניה זינגרמן, חנה זליקוביץ, שרה רוזנברג, בלה ויסברוד.

עומדים: משה בורשטיין, אברהם גולדקורן, משה סביצקי, יצחק פולסקי, מיכאל סוקניק, בנימין פייגנבוים, שלמה ויצמן, יחזקאל דרור, בנימין זליקוביץ, משה שפיגל, אברהם וולברומסקי.

עצרת הזיכרון לזכר קדושי מייכוב, תשכ"ז

עומדים על במת הנשיאות משמאל לימין: משה סביצקי, גזבר; א.ל. לביא, נשיא; החזן זילבר־שטיין; שמואל ברגר, יו"ר הארגון; א. וולברומסקי; מ. סוקניק, מזכיר; מאיר גולדברג.

החברים הפעילים — יושבים משמאל לימין: משה גרשטנפלד, יוליוס ספוקויני, משה סביצקי, א.ל. לביא, נשיא; ש. ברגר, יו"ר; א. וולברומסקי, מ. בורנשטיין, א. רוגובסקי, שרה סוקניק, יהודה גרינבל.

עומדים: ש. וינריב, משה קופלוביץ, ליביל סוסנוביסקי, פרנקל, א. ברין, שלמה ויצמן, בנימין פייגנבוים, שרה רוזנברג, מיכל סוקניק, פולה מהל, ח. גרינבאום, שרה אילן, איטה שרמן, מאיר גולדברג, הנדל יזכירוביץ, יחזקאל דרור, בינם וחנה זליקוביץ.

2. כל חבר חדש המצטרף לארגון ישלם מס־חבר חודשי למימון פעולות הארגון.
3. יש לעשות מאמצים ליצור קשר עם כל יוצאי עיירותינו בארץ, ולהניעם להצטרף לארגון.
4. בחיפה יוקם סניף לארגון, שיקיף את כל אזור הצפון והגליל.

אחת מפעולותיו הראשונות של הוועד החדש היתה כינוס אסיפת־אבל לזכר קדושי עירנו. חברי הוועד נסעו לחיפה, שם נפגשו בדירתה של גב׳ יוכבד בלאט (רוזנבלאט) עם רוב יוצאי עיירותינו מאזור חיפה והצפון. באותה פגישה נבחר ועד לסניף החיפני, בלתי תלוי בועד המרכזי, וחבריו: ל. פייגנבוים, הניה פייגנבוים (זינגרמן), פולה פייראייזן (מהל) וכמזכיר — אורי לוקאי, בנו של גרשון לוקאי ז״ל. באותה פגישה הוחלט גם לכנס אסיפת אבל בחיפה, שתחול יום לפני האזכרה בת״א, בהשתתפות ה״ה מיכאל קייזר, משה ברין ויחזקאל דרור.

אסיפת האבל בחיפה התקיימה בבית החלוצות, ובו במקום תרמו הנאספים סכומים ניכרים למימון פעולות הארגון.

במשך השנים 1945 — 1955 התנהלו פעולות ועדי הארגון כסדרן. בתקופה זו הגיעו לארץ עשרות יהודים יוצאי עירנו מגלויות שונות והוועד החליט לסדר את האזכרה השנתית ביום שנקבע ע״י יודעי דבר כיום בו חוסל סופית הגיטו במייכוב, ב„אויסזידלונג״. כך נכנסו פעולות הארגון למסלול קבוע, והאזכרות הללו, נוסף לאסיפה השנתית של הארגון, שימשו כאמצעי מפגש ליוצאי הערים מייכוב וכארשניצה הוותיקים, עם העולים שזה מקרוב באו.

בשנת 1956 התפטר מר לבי״א מוועד הארגון, מטעמים שנתקבלו על דעת חברי הוועד. בשנת 1958 נאלץ מר יחזקאל דרור להתפטר מתפקידו כמזכיר ועד הארגון, לאחר שנפגע בתאונת דרכים, ובמקומו נבחר מר אברהם ברין.

ב. הפעולות משנת 1963 עד 1970

משנת 1962 החלה לפעול ליד ועד הארגון ועדה מיוחדת שמתפקידה לדאוג להוצאת ספר זכרון לקהילותינו. בשנת 1963 נבחר ועד ארצי לארגון, אשר קיבל על עצמו גם את משימת הוצאת ספר הזכרון, והוועדה הראשונה התפזרה. חברי הוועד הארצי היו: שמואל ברגר — יו״ר, משה סביצקי — גזבר, יהודה גרינוולד — מזכיר, אברהם וולברומסקי, ונציגי אזור חיפה — החברים יצחק פולסקי ובנימין פייגנבוים. במרוצת הזמן הוחלף המזכיר ומיכאל סוקניק נבחר לתפקיד זה, וצורף חבר נוסף — משה שפיגל.

בעיקר נטל העבודה של הוצאת הספר נשאו ה״ה ברגר, סביצקי, סוקניק, וולברומסקי ושפיגל. יתר החברים עזרו כמיטב יכולתם, וחברי הארגון כולו לקחו חלק במבצעים המיוחדים שארגן הוועד, ומדי פעם כונסה המועצה לשם דיון בענינים הדורשים פעולה נרחבת יותר.

יחד עם זאת המשיך הוועד בכינוס האזכרות השנתיות, והשתדל לשפרן ולהעלות את רמתן. לא עוד נערכו הפגישות תחת כיפת השמים, אלא נשכר אולם מתאים, אולם „בני ברית״, אשר השרה אווירה אחרת ומכובדת יותר על הנאספים. הוזמנו נואמים שעסקו בנושאים שונים הקשורים בקהילותינו, ובמיוחד יש להזכיר את כב׳ הרב ידידיה פרנקל, אשר נשא הרצאה רבת רושם על השואה בכלל ועל רשמיו מביקורו האחרון בפולין.

יחד עם זאת החל הוועד בארגון נשפי חנוכה, אשר בהם שמחו חברינו להזדמנות

להיפגש במסגרת חופשית יותר של נשף חגיגי. במשך השנים הללו התקיימו שלושה נשפים, וייזכר לטוב הנשף אשר התקיים ב־1968, בו השתתפה הקריינית גב׳ חנה רוזן, וכן הזוג סוסנובסקי מבין חברינו, שהופיע בקטעים היתוליים.

להצלחה רבה זכו גם מסיבות צנועות יותר על כוס תה באולם קטן; באחת המסיבות הרצה מר לבי״א ובאחרת השתתף הקריין שמאי רוזנבלום, שהלהיב את המסובים בקטעי הקריאה שנשא בעברית וביידיש. חברותינו דאגו לכיבוד צנוע שהכינו בעצמן, ותרמו לאווירה הנעימה.

הוועד טיפל גם בענינים רבים ושונים, כגון השגת אישורים לחברים לצורך קבלת פיצויים מגרמניה, והמצאת דו״חות ופרטים למדור לחקירת פשעי הנאצים של משטרת ישראל. כן דאג הוועד לארגון העבודה המינהלית השוטפת, לסדרי הקופה, עבודת הגזברות, הקורספונדנציה וכו׳, ואמנם הושגה התקדמות רבה בשטחים אלה באותה תקופה. מובן, שגולת הכותרת של מאמצי הוועד היתה הוצאת ספר הזכרון (ר׳ להלן עמ׳ 291).

ג. קופת גמילות חסדים ע״ש יהודה זלמנוביץ ז״ל

בין פעולותיו של הארגון יש לציין גם את ייסודה של קופת גמילות חסדים, ע״ש יהודה זלמנוביץ ז״ל.

פעילי הארגון הגו מכבר את הרעיון לייסד קופת גמ״ח במסגרת הארגון, על מנת לסייע לחברים בהלוואות קטנות ללא ריבית, בעת הצורך. לנגד עיניהם של הוגי הרעיון עמדה הדוגמה של קופות גמ״ח שהיו פעילות בקהילותינו בתקופה שבין שתי מלחמות העולם.

הדחיפה לביצוע התכנית הלכה למעשה ניתנה ב־1964, עם קבלת תרומה בסך 1000 דולר מארגון יוצאי מייכוב באמריקה. התורמים הביעו את משאלתם להנציח את שמו של חבר הארגון, יהודה זלמנוביץ ז״ל, ע״י קריאת הקופה על שמו. ואכן, באסיפה הכללית השנתית ב־1965 הוחלט לקרוא את הקופה על שם יהודה זלמנוביץ. בני משפחת המנוח, ידידיו וחבריו לעבודה בחברת „כור״, תרמו סכומים נוספים למטרה זו, וכך קמה הקופה.

ב־28 בפברואר 1966 התקיימה באולם האסיפות של חברת „כור״ מסיבה חגיגית, ובה הוקראה ונחתמה מגילת היסוד של הקופה (ר׳ צילום).

על המגילה חתמו חברי נשיאות הארגון, נציגים מחברי הארגון ומקרב העובדים ב„כור״, וכן בני משפחת המנוח וידידיו.

מאז ועד היום פועלת הקופה כסדרה, ברוח הדברים שנכתבו במגילה.
סכום הקרן של הקופה היום עולה על 7000 ל״י.

פירוט הסכומים שנתרמו לקופת גמ״ח:

תרומה מחברי הארגון בארה״ב	2936.— ל״י
תרומה מחבריו בעבודה	״ 2781.—
תרומה מבני משפחת המנוח	״ 700.—
תרומה מחבר הארגון	״ 500.—
ריבית מהשקעות בניירות ערך וריבית בנקאית	״ 244.—
ס״ה:	7161.— ל״י

משנת 1964 ועד 1970 חולקו 26 הלוואות, בערך כולל של 16.170 ל״י.

ארגון עולי מיחוב, חרשניצה וקשוינז בישראל

קופת גמילות חסדים

ע"ש יהודה זלמנוביץ ז"ל

מגילת יסוד

אנו החותמים מטה חברי הועד הארצי והמועצה של ארגון עולי מיחוב, חרשניצה וקשוינז בישראל, חבריו לעבודה בסולכור, בני משפחתו וידידיו מנעוריו התאספנו כאן באולם הישיבות של בנין "כור" בתל אביב ומכריזים בזה חגיגית על יסוד של:

קופת גמילות חסדים של ארגון עולי מיחוב חרשניצה וקשוינז בישראל

ע"ש יהודה זלמנוביץ ז"ל

וזאת בהתאם להחלטת האסיפה הכללית של הארגון שהתקימה אור לט"ז באלול התשכ"ד (23 לאוגוסט 1964) בתור יסוד לקופה ישמשו הכספים שנתרמו על ידי יוצאי עירנו בארצות הברית, חבריו לעבודה בסולכור, בני משפחתו וידידיו וכן הכספים שיתקבלו בעתיד.

כספי הקופה ישמשו לעזרה לנצרכים חברי הארגון, ההלואות תנתנה בלי רבית ובתנאים שיחליט עליהם מדי פעם בפעם הועד המנהל של הקופה, שירכב מחברי הועד הארצי של הארגון, או באי כוח שיתמנו על ידו וכן באי כח של עובדי סולכור. הקופה תתנהל על פי תקנות שיתקבלו על ידי הועד המנהל. הועד המנהל יהיה אחראי לנהול תקין של הקופה על פי תקנותיה.

רוחו האצילה ונכונותו לעזור לזולת בעת צרה של יהודה זלמנוביץ ז"ל אשר על שמו תיקרא הקופה, תהיה נר לרגלי החברים שיעמדו בראשה. בתקוה כי הקופה תמלא את יעודה בנאמנות ותעמוד לימין החבר הנזקק לה.

אנו חותמים בחתימת ידינו לעדות על מגילת יסוד זו בעיר תל אביב היום הזה אור לט' אדר התשכ"ו (28 לפברואר 1966).

שמואל ברגר

קורות הוצאתו לאור של ספר הזיכרון לקהילות מייכוב, כארשניצה וקשוינז'

ארגוננו נוסד מיד עם תום מלחמת העולם השנייה, דהיינו בשנת 1945, ומתחילת קיומו היתה משאת נפשו להנציח את זכר קהילותינו על ידי הוצאת ספר זכרון; אולם הרעיון לא יצא אל הפועל עד שנת 1962. בתקופה זו כבר הוצאו מאות ספרי יזכור על ידי הוועדים או יוצאי הארגונים של שרידי הקהילות שנשארו בחיים, ואשר רובם נמצאים בישראל, אולם שמו של ארגוננו נפקד מתוכם.

אמנם באסיפות האזכרה השנתיות לזכר קהילותינו דובר לא פעם על הוצאת ספר זכרון, אך לידי מעשים לא הגענו, וברבות הימים אף הפסיקו לדבר על כך. היתה סכנה שהענין יישכח מלב וספר זכרון לא יופיע.

הענין נגע ללבי מאד ומצפוני לא שקט. אף שלא הייתי פעיל בעבודת הארגון, החלטתי לעשות למען הגשמת רעיון הספר. באסיפה הכללית השנתית שנתקיימה ב־19.10.1962, משראיתי שאין מעלים ענין הוצאת ספר הזכרון, ביקשתי רשות הדיבור ומעל בימת הנשיאות דרשתי במפגיע לטפל בהוצאת ספר יזכור לקהילותינו. — עד היכן הגענו — שאלתי — האם נרשה כי זכר הורינו, אחינו ואחיותינו שנספו לא יזכר לעולמים? האם כל עברם ותולדות הקהילות בהן נולדנו אנחנו, בהן גדלנו וחיינו, ישכח? הן יעברו עוד מספר שנים ולא יוותר מי שיכתוב על קהילותינו ובעיקר שאין בידינו כל תעודות ומסמכים, ויש לכתוב כמעט הכל מן הזכרון. על מי תפול האחריות אם לא נחלץ עכשיו למשימה?

פנייתי הנרגשת אל ציבור הנאספים נשאה פרי, ובו במקום נבחרה ועדה, עליה הוטל לפעול למען הוצאת ספר הזכרון בהקדם, וחבריה: שמואל ברגר, אברהם ברין, משה שפיגל ויעקב וולברומסקי.

עם בחירת הוועדה יצאתי מעודד, בתקווה כי הנה נזכה ביום מן הימים בספר זכרון משלנו. ואכן הוועדה נגשה מיד לפעולה מעשית, ובישיבתה הראשונה שהתקיימה בביתי, בהשתתפות כל חבריה וכן אורח מארצות הברית — מר מיצנמכר, חבר ארגון שארית הפליטה של קהילת מייכוב באמריקה — הוחלט להוציא חוזר לכל החברים בארץ ובתפוצות, ולפרט בו את תוכן הספר בקווים כלליים, וכן לקרוא לכל חברי הארגון להרתם לפעולה. החוזר הוצא לאור בתחילת נובמבר 1962.

בין השאר נאמר בו: „יראה את עצמו כל אחד ואחד מבין יוצאי הקהילות הנ"ל שותף לרצון הכלל ולחובה המשותפת להקים מצבת זכרון ליקירינו ולקדושינו הי"ד, יעשה כל אחד את חובתו ויזרז את ידידיו וקרוביו למילוי מצווה קדושה זו..." לאחר פרסום החוזר החל זורם לידינו חומר רב מכל הסוגים — רשימות, מאמרים ותצלומים. יש לציין בשמחה, כי נוצר קשר ראשון עם בני קהילותינו בחוץ לארץ ובעיקר בארה"ב, דבר שלא היה קיים עד כה. הארגון כולו התעורר לחיים, ורוח חדשה החלה מנשבת בו. החברים נרתמו ברובם למשימה הקדושה — הוצאת ספר הזכרון.

אולם עתה החלו נערמים גם המכשולים הראשונים בדרכנו, ובעיקר שניים: בעית עריכת הספר והוצאתו לאור, ובעית מימון המפעל וההוצאות הכספיות הקשורות בכך. הבעיה הכספית החלה מסתדרת אט אט, עם זרימת תרומות כספיות מחו"ל וכן תרומות

מחברי הארגון, כל אחד כפי יכלתו. קשה יותר היתה בעית עריכת הספר והוצאתו לאור. אין בינינו כוחות מקצועיים למטרה זו, וחברינו עסוקים כל אחד בעבודתו. בתחילה חשבנו לפנות לעורכים ידועים או להיסטוריונים בעלי שם, אולם הדבר ירד מן הפרק עקב ההוצאות הכספיות הגדולות שהיו נדרשות לשם כך. החלטנו, איפוא, לפנות אל „יד־ושם", שיקבל עליו את הוצאת הספר. בפברואר 1964 התקיימה הפגישה הראשונה עם נציגי המוסד ואחרי מגעים שונים בהם נדונו שאלות הקשורות בעריכת הספר והדפסתו נחתם ההסכם בין הארגון ובין יד־ושם בדצמבר 1965. כעורך נתמנה מר נ. בלומנטל.

אולם עם חתימת ההסכם טרם הוסרו כל המכשולים. ריכוז החומר הנוסף ארך יותר מן המשוער, ועיקר העול נפל עלי, כשלצידי עוזרים כמיטב יכלתם קומץ קטן של חברים. גם בעית איסוף הכספים לא באה על פתרונה הגמור והמשיכה להעסיקנו. אולם אנו לא אמרנו נואש, והמשכנו במאמצינו להוציא לפועל את המשימה שנטלנו על עצמנו.

הוצאנו חוזרים נוספים לחברים בארץ ובחו"ל, בבקשה ובדרישה כאחת למלא את השאלונים, להמציא חומר ולעשות הכל כדי שנוכל להוציא את הספר בהקדם האפשרי.

מאמצינו נשאו פרי, וחומר נוסף החל זורם, עד כי בסופו של דבר היינו נאלצים לקצץ בחומר בגלל חוסר תקציב, כן הקפדנו למיינו כדי למנוע חזרות מיותרות. רוב עבודת הביקורת נעשתה על ידי מר ירושלמי המנוח, אשר עבר על החומר בקפידה והעיר הערות חשובות ומועילות.

כאן יש לציין גם את עבודתו הברוכה של נשיאנו מר אליעזר לבי"א (יזכירוביץ), אשר כתב מאמר מקיף על חיי הקהילה היהודית במייכוב על מוסדותיה השונים, וכן תאר את פעולותיהם של האנשים שפעלו בשירות הציבור. תודתנו נתונה לו מקרב לב, על שהקדיש הרבה מזמנו וממרצו לכתיבת המאמר.

לאחר עמל ומאמצים רבים כבר היו בידינו רוב החומר והתצלומים, אותם מסרנו ל„יד־ושם". בשלב זה, הוטל מטעם הנהלת „יד־ושם" על גב' אביבה בן־אז"ר לעזור בעריכת החומר והבאתו לדפוס. מכאן ואילך החלו העניינים זזים במהירות. גב' בן־אז"ר עברה מחדש על החומר אשר ברובו לא היה גמור, סגננה אותו, קיצרה וערכה לדפוס.

יהי ספר זה המשך למאות ספרי הזכרון שכבר הופיעו, בהם הוצבה יד זכרון לאלפי קהילות ישראל בתפוצות הגולה, שנכחדו והושמדו ביד צורר.

שמות
הקדושים

שמות קדושי מייכוב

אברמוביץ אלימלך
אברמוביץ יחיאל־שמואל
אברמצ׳יק בריינדל
אברמצ׳יק זיסל
אברמצ׳יק חיים
אברמצ׳יק יעקב
אברמצ׳יק ישראל
אברמצ׳יק לאה
אדליסט הרשל
אדליסט שמואל־לייב
אויאזד אפרים
אויאזד גולדה
אויאזד דוד
אויאזד יוכבד
אויאזד יוסף
אויאזד רבקה
אולמר יוסף
אולמר פייבל
אולמר ראובן
אולמר שמואל
אולשבסקי אלתר
אולשבסקי אלתר־יוסף
אולשבסקי מלכה
אולשבסקי מרדכי־לייב
אולשבסקי פרימעט
אולשבסקי רוניה
אולשבסקי שמואל
אונגר איידל
אונגר בלומה
אונגר בסיה
אונגר דוד
אונגר יהונתן
אונגר פייגל מלכה
אונגר רוזה
אונגר שרה
אונגר תמרה
אייבשיץ דינה
אייבשיץ חיים
אייבשיץ יחיאל
אייבשיץ לאה
אייבשיץ שיינדל
אייזנברג חיים
אייזנברג חנה
אייזנברג לייזר יוסף
אייזנברג שמערל
אייזנפלד וולף
אייזנפלד למל
אייזנפלד משה
אייזנשטיין יעקב
אייזנשטיין מוטל
אייזנשטיין פייגל
אייזנשטיין רייזל
איצקוביץ אייזיק
איצקוביץ הינדה
איצקוביץ חיים
איצקוביץ פייבל
אספיס מרדכי
אספיס רייזל
אספיס שלמה
אספיס לאה
אפלבוים ישעיה־משה
אפלבוים פייגל

ארליך אלתר
ארליך חיים

בוכנר בלומה
בוכנר חיה
בוכנר פלה
בוכנר רייזל
בורנשטיין אליעזר
בורנשטיין אסתר
בורנשטיין בריינדל
בורנשטיין דוד
בורנשטיין הנוך
בורנשטיין חיים
בורנשטיין יוסף
בורנשטיין יטקה
בורנשטיין מלצ׳יה
בורנשטיין עוזר
בורנשטיין פייגל
בורנשטיין פישל
בורנשטיין פריידל
בורנשטיין פרלה
בורנשטיין רלה
בורנשטיין שיינדל
בורנשטיין שלמה
בורשטיין אלימלך
בורשטיין חיה
בורשטיין ישעיה
בורשטיין ישראל־דוד שו״ב
בורשטיין לאה
בורשטיין שבע
בידני הרשל
בכמייר בריש
בלאדי אבשלום
בלאדי וולף
בלאדי חיה
בלאדי טובה
בלום יעקב

בלום ירמיהו
בלום רוזה
בלום תמר
בלט אלימלך
בלט בריינדל
בלט יוסף
בלר לונה
בלר מקס
בנט עלי
בנאק יצחק
בקאלרזש וולף
ברגמן ישעיה
ברגר אהרן
ברגר שמחה (סלה)
ברגר שלמה
ברגר משה ומשפחתו
ברגר שלמה ומשפחתו
ברומר יעקב
ברומר מינדל
ברומר פייביש
ברמהרצ׳יק
ברמן אברהם
ברמן הרשל
ברמן מרים
ברנדשטטר יידל
ברנדשטטר פייבל
ברנר אבא
ברנר אהרן
ברנר וולף
ברנר ליבר

גוטפריד מיכאל
גוטפריד נתן
גוטפריד עלי
גולדברג אברהם
גולדברג דובה
גולדברג יהושע

גולדברג מירל
גולדברג מנדל
גולדברג מרים
גולדברג צירל
גולדפרב אידה
גולדפרב הנריק
גולדפרב יצחק
גולדפריינד נחה
גולדפריינד נטע
גולדפריינד ראובן
גולדקורן דב
גולדקורן הנריק
גולדקורן מלכה
גולדקורן שמואל
גיטלר ברל
גיטלר הרשל
גיטלר לייב
גיטלר משה
גיטלר פישל
גימלקביץ אהרן־שמואל
גלודני לייב
גסטפריינד אברהם
גסטפריינד יעקב
גסטפריינד מוטל
גסטפריינד רוזה
גרונדמן אהרן
גרונדמן אסתר
גרונדמן יעקב
גרונדמן יצחק
גרונדמן משה
גרונדמן פריידל
גרוס יוסף
גרוס שמחה
גרוספלד הרשל
גרושקה אהרן
גרטלר אייזיק
גרטלר זלמן

גרטלר מלך
גרינבוים בלה
גרינבוים בן־ציון
גרינבוים בצלאל
גרינבוים שרה
גרינבוים מניה
גרינבוים ברוך
גרינבוים הרשל
גרינבוים זאלה
גרינבוים חיה
גרינבוים לייבל
גרינבוים פייגל
גרינבוים פישל
גרינבל גיטל
גרינבל קלמן
גרינבל שבע
גרינבל שלום־מאיר
גרנצרסקי יחיאל
גרשונוביץ יוסקה
גרשונוביץ יידל
גרשונוביץ יחיאל
גרשטנפלד אברהם
גרשטנפלד איטל
גרשטנפלד אסתר
גרשטנפלד בילה
גרשטנפלד הרש־לייב
גרשטנפלד חיה
גרשטנפלד יאנצ׳ה
גרשטנפלד יצחק
גרשטנפלד מאיר
גרשטנפלד ראובן
גרשטנפלד שרה

דנציגר פייבל
דנציגר שפרינצה
דרזנר בצלאל
דרזנר הרשל

דרזנר מאיר
דרזנר מלך
דרזנר מרדכי
דרזנר מרים
דרזנר פנחס
דרזנר שרה

הורביץ אברהם־מרדכי
הורוביץ בייניש
הורוביץ הנדל
הורוביץ העשל
הורוביץ חיה
הורוביץ חנה
הורוביץ לאה
הורוביץ מיכאל
הורוביץ רוחמה
הורוביץ רחל
הורוביץ שיינדל
הורוביץ שרה
היבשר דוד
הפטר בניעק
הפטר זאב
הפטר משה
הפטר פנחס
הפטר רוזה
הפטר שיינדל
הפטר שמחה
הרציג אסתר
הרציג קלמן
הרשליקוביץ יצחק
הרשליקוביץ ישראל
הרשליקוביץ מרים
הרשליקוביץ שמואל
הרשליקוביץ שמחה
הרשנהורן חיה
הרשנהורן חנה־לאה
הרשנהורן לייביש

הרשנהורן ישעיה־שמואל
הרשנהורן שמחה
הרשנהורן שרה

וגה נתן
ודובינסקי אברהם
ודובינסקי אסתר
ודובינסקי לייזר
ודובינסקי מנדל
ודובינסקי פולה
וייכסלפיש אברהם
וייל אנשל
וייל דוד ידידיה
ויינטרויב חוה
ויינטרויב משה
ויינריב אפרים
ויינריב הרצקי
ויינריב טובה
ויינריב ליבה
ויינשטוק דוד
ויינשטיין דוד
וייצמן בלומה
וייצמן בצלאל
וייצמן ברכה
וייצמן חיה־רבקה
וייצמן חיים
וייצמן יוכבד
וייצמן ישראל
וייצמן משה
וייצמן פריידה
וייצמן שלמה
וישליצקי אלימלך
וישליצקי גדליה
וישליצקי יוסף
וולברג בונם
וולברג הנדל
וולברג ישראל

וולדליברנד יוסף
ולטפריינד באסיה
ולטפריינד ישראל
ונחדלובסקי אבא
ונחדלובסקי ברוך
ונחדלובסקי גולדה
ונחדלובסקי שרה
וקסברג נטע
וקסלר מיכאל
ורשבסקי מרים
ורשבסקי רבקה
ורשבסקי רחל־לאה

זיבנברג אדם
זיבנברג אסתר
זיבנברג סלה
זילברברג ברל
זילברברג יואל
זילברברג שלמה
זילונידזשבו בר
זילונידזשבו מלך
זינגר באסיה
זינגר ירחמיאל
זינדר אסתר
זינדר חנה
זינדר לאה
זינדר מינדל
זינדר מרים
זינדר משה
זינדר שמואל
זלוטניק יחיאל
זלוטניק משה
זליקוביץ יוסף
זליקוביץ יעקב־נתן
זליקוביץ ישעיה
זליקוביץ קלמן
זלמנוביץ בלומה
זלמנוביץ הנדל
זלמנוביץ טובה
זלמנוביץ פרידל
זלמנוביץ שמואל
זלצברג אסתר
זלצברג דוד
זלצברג הינדה־רבקה
זלצברג הרשל
זלצברג חיים
זלצברג חיים
זלצברג חנה
זלצברג חנה
זלצברג יואל
זלצברג יצחק
זלצברג מאיר
זלצברג מוטה
זלצברג מוניק
זלצברג מלכה
זלצברג מרים
זלצברג נעמי
זלצברג עטל
זלצברג פישל
זלצברג פנחס
זלצברג צילקה
זלצברג שיינדל
זלצברג שפרה
זלצברג שרה
זלצברג שרה

חרמץ בצלאל

טטרקה אבנר
טטרקה לייזר
טטרקה שלמה
טננוורצל חיים
טננוורצל יצחק
טננוורצל פייבל
טרנובסקי משה

יודקביץ
יוסקוביץ אסתר
יוסקוביץ דוד
יוסקוביץ הרש־איסר
יוסקוביץ נחום
יוסקוביץ ראובן
יזרעאלביץ משה־דוד
יזרעאלביץ ישעיה־משה
יאמה מאיר
יאמה צילה
יאמה שלמה
יסקל יוסף
יסקל לוי
יעקובוביץ דוד
יעקובזון אייזיק
יעקובזון חנה
יעקובזון לייזר
יעקובזון מניה
יעקובזון נחום
יעקובזון פרל
יעקובזון רחל
יעקובזון שיינדל
יעקובזון שרה

כמילבסקי אבא
כמילבסקי בנדיט
כמילבסקי דוד
כמילבסקי יודל
כמילבסקי פנחס
כמילבסקי שרה
כצנגולד משה
כצנגולד שלמה

לדרמן בלומה
לדרמן בלומה־חנה
לדרמן ברוך
לדרמן חיים
לדרמן לייבל
לדרמן מלכה
לדרמן נחמיה
לדרמן שמואל
לדרמן שרה
לובטשי קלמן
לובטשי רוזה
לובטשי שמואל
לויט אבא
לויט אברהם
לויט חיים
לויט יחיאל
לויט לאה
לויט לולה
לויט לייביש
לויט מאיר
לויט מעני
לויט אבא
לויט משה
לויט רבקה
לויט רבקה־לאה
לויט רייזל
לוקיי חיים
לוקיי טובה
לוקיי ליבצ׳יה
לוקיי פייבל
לוקיי צינה
לוקיי שלום
לוקיי שרה
לזר ד״ר
ליבר ברונצ׳יה
ליברמן הניה
ליברמן צבי
לייזורק אברהם־בר
לייזורק דוד
לייזורק דוד־מרדכי

 לייזורק יצחק־הרש
לייזורק לייזר
לייזורק מנדל
לייזורק פיגל־הנדל
לייזורק פרץ
לייזורק שיינדל־לאה
ליס חנה
ליס טוביה
ליס פרץ
לישה העשל
לישה יעקב
לנגר בלומה
לנגר יואל
לנגר מרדכי
לנגר שיינדל
לנדשפט חיים
לנדשפט שמואל
לנצברג וולף
לנצברג יוסף
לנצברג יעקב
לנצברג מוטל
לנצברג קלמן
לנצברג שמואל־יוסף

מולשטיין אברהם
מולשטיין דוד
מולשטיין הלה־גניה
מולשטיין יצחק
מולשטיין משה
מונצניק משה
מטושינסקי יצחק
מטושינסקי מטס
מטושינסקי רבקה
מייטליס בניעק
מייטליס דבורה
מייטליס ישראל
מינץ אברהם־בר
מינץ דוד
מינץ טוביה
מינץ לייב־הירש
מינץ ליפא
מינץ פייגל־הנדל
מלינרסקי ברוך
מלינרסקי ברל
מלינרסקי בת־שבע
מלינרסקי זיסקינד
מלינרסקי זלמן
מלינרסקי חיים־בר
מלינרסקי חנה־רחל
מלינרסקי לייבל
מלינרסקי מניה
מלינרסקי פייטל
מלינרסקי רבקה
מלינרסקי רגינה
מלינרסקי רייזל
מלינרסקי שיינדל
מלמן משה־אברהם
מנדלביץ טובה
מנשה ד״ר—עו״ד
מרמור הרשל
מרמור מרדכי

נייברג אברהם־יעקב
נייברג מאיר
ניגוסלבסקי חיים
ניפלד משה־מנדל

סולוביץ הרשל
סולוביץ יחזקאל
סולוביץ ישראל
סולטניק אברהם
סולטניק גולדה
סולטניק גיטל
סולטניק יעל

סולטניק לולה
סולטניק לייביש
סולטניק מלכה
סולטניק מרדכי
סולטניק רוזה
סולטניק שמואל
סולטניק שרה
סולני ישראל־דב
סולני לייבל
סולני פולה
סולני פייגל
סולניק חיים
סוסנובסקי אלימלך
סוסנובסקי חיים
סוסנובסקי מנשה
סוסנובסקי מרים
סוסנובסקי משה
סוקניק דוד
סוקניק משה
סוקניק רעלה
סוקניק שמואל
סוקניק (קלרמן) שרה
סטולק לייבל
סטולק משה
סיבירסקי יצחק
סקוברון הלה
סקוברון חיה
סקוברון מיכאל
סקוברון רוזה
סרני אייזיק
סרצ'אז אברהם
סרצ'אז מוטל
סרצ'אז רבקה

פוגל משה
פוגל שמואל
פוזנר דבורה

פוזנר דינה
פוזנר לאה
פוזנר שמואל
פוליבודה
פולסקי יוסף
פולסקי שמואל
פוסלושני דוד
פוסלושני הלל
פוסלושני הרצקי
פוסלושני הרצקי
פוסלושני וולף
פוסלושני חנה
פוסלושני יהודה־לייב
פוסלושני יעקב
פוסלושני יעקב
פוסלושני יצחק
פוסלושני ליבר
פוסלושני מאיר
פוסלושני מינדל
פוסלושני פייביש־דוד
פוסלושני פסל
פוסלושני פריידל
פוסלושני שמואל
פוסקביטובסקי אלטר
פוסקביטובסקי דוד
פוסקביטובסקי שמחה
פוקסנברומר דוד
פוקסנברומר הניה
פורמבה חיים
פורמבה משה
פורמבה נתן
פורמבה פייגל
פורמבה רייזל
פורמבה שאול
פטשניק קלמן
פייבלביץ אלתר
פייגנבוים אלימלך

פייגנבוים אסתר
פייגנבוים יעקב
פייגנבוים מרים
פייגנבוים משה
פייגנבוים פסלה
פייגנבוים רחל
פייגנבוים שלמה
פינצ'בסקי אברהם
פינצ'בסקי איציק
פינצ'בסקי בנימין
פינצ'בסקי אלתר־יחיאל
פינצ'בסקי שרה
פינצ'בסקי גרשון
פינצ'בסקי דוד־יהודה
פינצ'בסקי דוד
פינצ'בסקי חיים
פינצ'בסקי יוסף־שמואל
פינצ'בסקי משה
פינקלשטיין בריש
פינקלשטיין עקיבא
פייראייזן וולף
פייראייזן חוה
פייראייזן חיים
פייראייזן יוסקה
פייראייזן לייבל
פייראייזן מינדל
פייראייזן פנחס
פיש מאיר
פלטקביץ חנה
פלטקביץ יונתן
פסטרנק אברהם
פסטרנק יצחק
פראוור יידל
פרגריכט גרשון
פרגריכט יקותיאל
פרוכט אבא
פרידלנד שמואל

פרידמן ד"ר
פרידנברג נתן
פרידנברג שמואל
פרידריך אברהם
פרידריך אלימלך
פרידריך גיטל
פרידריך יוסף
פריזר אהרן
פריזר רייזל
פרייס חיים
פרנקל בריש
פרנקל גוטשה
פרנקל הינדה
פרנקל רחל
פשבוז'ניק אברהם
פשחצקי אייזיק
פשחצקי לאה
פשחצקי מלכה
פשחצקי מרים
פשחצקי רחל

צוקרמן אברהם
צוקרמן ברל
צוקרמן דוד
צוקרמן יעקב
צוקרמן לייב
צוקרמן רחל
ציגלר גיטל
ציגלר הרשל
ציגלר חיים
ציגלר משה
ציגלר נתן
ציגלר שמחה
ציטרמן יוסף
ציטרמן פסח
ציטרמן ראובן
ציטרמן שמואל

ציטרמן שפרינצה
ציטרמן שרה
צימרמן בלומה
צימרמן יוסף
צימרמן שיינדל
צ׳ייקובסקי הרשל
צ׳ייקובסקי יצחק
צ׳ייקובסקי שפרינצה
צ׳ירבונהיגודה חיים
צ׳ירבונהיגודה עלי
צ׳רני

קופלוביץ יהושע
קופלוביץ יצחק
קופלוביץ ישעיה
קופלוביץ משה
קופלוביץ ענזל
קופלוביץ פרידה
קורן פסח
קורנברוט (פרידריך) מאניה
קורנברוט מישה
קורנפלד יעקב
קורנפלד נטע
קושר דוד
קושר יעקב
קושר משה
קזימירסקי מאיר
קטוליק בילה
קטוליק יוסף
קטוליק לאה
קטוליק מרים
קטוליק משה
קטוליק עדינה
קטוליק פרימט
קטוליק צבי
קטוליק רוחמה
קטוליק שלמה

קייזר וולף־בר
קייזר חוה
קליינפלץ הרשל
קליינפלץ יוכבד
קליינפלץ שלמה
קליינר הינדה
קליינר טובה
קליינר יוסף
קליינר יעקב־שמחה
קליינר לייבל
קליינר מילה
קליינר נטע
קליינר פייגל
קליינר רבקה
קמינסקי אברהם
קמינסקי אברהם
קמינסקי אסתר־רחל
קמינסקי גיטל
קמינסקי וולף
קמינסקי יוסף
קמינסקי יוקל
קמינסקי לאה
קמינסקי מירה
קמינסקי רבקה
קמינסקי שמואל
קמינסקי שפרה
קמינסקי שפרינצה
קנובלר בלומה
קנובלר נעטל
קנובלר פייבל
קפלמייסטר ישעיה
קרימלובסקי ישראל־עלי
קרקובסקי רייזל
קששיבו איידל
קששיבו בלומה
קששיבו חיה
קששיבו טובה

קששיבו ישעיה
קששיבו פייגל

רבינוביץ לייביש
רדליך יחזקאל
רוגובסקי אהרן
רוגובסקי דבורה
רוגובסקי לייביש
רוגובסקי מנדל
רוגובסקי מרים
רוגובסקי פרל
רוגובסקי רוזה
רוגובסקי רחל
רוזן יוסף־מרדכי
רוזן יחזקאל
רוזן לייבל
רוזנבוים אדולף
רוזנבוים טובצי
רוזנבוים לייביש
רוזנבוים פלה
רוזנבוים ריקל
רוזנבלום הרשל
רוזנבלום משה־מרדכי
רוזנברג אלתר
רוזנברג קופל
רוזנברג שלמה
רוזנברג שמואל־זיינבל
רוזנקרנץ אשר
רוזנקרנץ גיטל
רוזנקרנץ חוה
רוזנקרנץ יעקל
רוזנקרנץ לאה
רוזנקרנץ למל
רוזנקרנץ פייגל
רוזנקרנץ רבקה
רוזנקרנץ רחל
רוזנקרנץ רפאל
רוזנקרנץ שבע
רוטנברג יעקב — האדמו"ר
רוטנברג גולדה
רוטנברג מרדכי
רוטנר שמואל
ריינשטין אהרן
ריינשטין בלומה
רפלוביץ מרדכי
רפלוביץ פייגל
רפלוביץ פנחס
רפופורט רייזל

שוייצר אהרן
שוייצר לאה
שטיין דבורה
שטיין יעקב־יהושע
שטיין סנדר
שטייניץ העשל
שטרן בלומה
שטרן יוסף
שטרן מרדכי
שטרך בינה
שיינולד אלימלך
שיינולד בריש
שיינולד חיה
שיינטל בלצ'יה
שיינטל דוד
שיינטל הרשל
שיינטל וולף
שיינטל טובה
שיינטל שלמה
שיינפרוכט באשה
שיינפרוכט חנוך — הרב
שיינפרוכט יצחק
שיינפרוכט ישעיה
שיינפרוכט מלכה
שיינפרוכט קופל

שיינפרוכט רחל
שיינפרוכט שלמה־מאיר
שמולביץ יעקב
שמוקלר מנדל
שניצקי אבא
שניצקי יעקב
שניצקי מוטל
שניצקי משה־דוד
שניצקי ראובן
שנקר גלה
שנקר זיסקינד
שנקר טובה
שנקר יצחק
שנקר מנדל
שפיגל אברהם
שפיגל אלימלך
שפיגל אנשל
שפיגל ברוך
שפיגל גלה־גיטל
שפיגל גנדל
שפיגל דוד
שפיגל זיסלה
שפיגל יונה
שפיגל יידזיא
שפיגל יוסף
שפיגל יעקב
שפיגל יצחק
שפיגל ישראל
שפיגל לייביש
שפיגל מרים
שפיגל משה־יוסף
שפיגל פריידל
שפיגל רחל
שפיגל רייזל־תמרל
שפיגל שרה־סימה

שמות קדושי כארשניצה

אויאזד חיים־בער
אויאזד דוד ומשפחתו
אויאזד רבקה
אויאזד רוזה
אולמר איטשע
אולמר בעריל ומשפחתו
אולמר דער שיסטער ומשפחתו
אולמר הרצל
אייבשיץ יחיאל, שיינדל
ושלוש בנותיהם
אלבער רחל לאה
אנגלרד יצחק־מאיר ומשפחתו
אסעלקה קלמן
אסעלקה אברהם־דוד
אסעלקה חנה
אסעלקה אסתר
ארנרייך יוסף

בלאדי וואלף ומשפחתו
בריינדל חנה
ברין שלמה — הרב הגאון
ברין אסתר — הרבנית
ברין פנחס יוסף
ברין נחמה

גולדקורן דוב
גולדקורן מלכה
גולדקורן הרשל
גולדקורן אידה
גולדשטיין יוסף, אשתו
ושלוש בנותיו
גרטלר אברהם
גרטלר בלה
גרטלר נחום, עלא ובניהם
גרטלר יונה
גרטלר אסתר
גרייצר מרדכי
גרייצר רבקה

דריליך אברהם
דרקסלר אברהם

הורוביץ הירש לייב
הורוביץ בילה
הורוביץ יטל
הורוביץ ראובן
הירש שמואל

ויצמן ברוך ומשפחתו
וקסלר מעכל
וקסלר בלומה
וקסלר יואל ומשפחתו
ורמן אשר

זילברברג מנדל
זילברברג עדזיא
זילברברג שמחה
זילברברג שושנה,
חתנם משה־דוד
ובתם הענדל
זילברברג מלך ומשפחתו
זלצברג
זקס ביילה
זשרנוביצקי יוסף

יוסקוביץ,
(גיסו של יוסף צימרמן)
ינובסקי

לדרמן (בעלה של מלכה)
לוינזון מרדכי ומשפחתו
לוסטמן (חתנו של משה שנובסקי)
ליברמן יעקב יוסף

מטושינסקי פייבל ומשפחתו
מטושינסקי שלמה ואשתו יוכבד
מטושינסקי יוקיל ומשפחתו
מטושינסקי אברהם
מטושינסקי מרים רוזה
מטושינסקי גיטעלע
מטושינסקי יוסלה
מטושינסקי מנדלה ומשפחתו
מטושינסקי מאיר ומשפחתו

סאלאט דב

פוקס דוד
פוקס משה
פייגנבוים
פייגנבלט משה ומשפחתו
פילה קלמן ומשפחתו
פלמנבוים שמחה ומשפחתו
פריזר אהרון ורעיתו
פרייס איטשע
(חתנו של ישעיהו לובלינר)
פרלגריכט ישעיה ומשפחתו
פשבוז'ניק יצחק

צוקר מרדכי
צוקר אהרון
צוקרמן דוד
צוקרמן יעקב
ציגלר הרשל
ציגלר שמחה ומשפחתו
ציגלר משה נתן ומשפחתו
ציגלר לאה ומשפחתה

צימרמן יוסף
צימרמן בלומה

קזובסקי מרדכי
קליינר ישראל שמואל
קליינר מנדל דוד
קליינר פנחס
קמינסקי ומשפחתו

רוגובסקי שלמה
רוגובסקי מנדל
רוגובסקי שמואל
רוגובסקי חוה
רוגובסקי ראובן
רוגובסקי ביילה
רוגובסקי פייגלה
רוגובסקי רחלה
רוגובסקי אהרון
רוגובסקי ריבה
רוגובסקי משה יוסף
רוזן וועלבל
רוזנברג שלמה
ריינהרץ אברהם משה
ריינהרץ ברוך יוסף ובניו
ריינהרץ יודל
ריינהרץ הרשל

שורץ משה
שטיינברג מוטל ומשפחתו
שלדובסקי שמואל
שלדובסקי שפרינצה
שלדובסקי מינדניא
שניואבסקי משה ומשפחתו
שניואבסקי שמריל ומשפחתו
שניואבסקי זלמן ומשפחתו
שניואבסקי בעריל ומשפחתו
שניואבסקי איציק ומשפחתו
שטייר וואלף

שמות קדושי קשוינז' – ויילקי

אברמצ'יק אברהם־שמואל
אברמצ'יק מינדל
אברמצ'יק חיים־יעקב
אברמצ'יק יצחק־יהודה
אברמצ'יק שלום
אברמצ'יק משה־שלמה
אברמצ'יק יעקב
אברמצ'יק אפרים
אברמצ'יק חנה־רויזה
אברמצ'יק אברהם־לייב
אברמצ'יק מרדכי
אברמצ'יק הערש־וולף
אברמצ'יק מאיר־נחמן
אברמצ'יק שמחה
אברמצ'יק שמואל
אדליסט הרשל
אדליסט שלמה
אדליסט נתן
אדליסט הינדה
אדליסט יוסף
אדליסט גולדה־איטה
אדליסט מלצ'יה
אורבך חנה
אורבך רייזל
אייזוביץ למל
אייזוביץ לאה־באשה
אייזוביץ יוסף־פייבל
אייזקוביץ צילקה
אייזוביץ חנה־חיה
אייזוביץ אברהם
אייזוביץ וולף־דוד

אנגלשטיין בנימין־לייביש
אנגלשטיין מירל
ארליך יעקב
ארליך מרים
ארליך רייזל
ארליך ישעיה

בורנשטיין מלך
בורנשטיין פרל
בורנשטיין טריינדל
בורנשטיין יעקב
בורנשטיין שמואל
בורנשטיין דשבה
בורנשטיין רויזה־מלכה
בורנשטיין רבקה
בורנשטיין קיילה
בורנשטיין מרדכי
בורנשטיין גיטל
בורנשטיין מלך
בורנשטיין יודל
בורנשטיין גרשון
בורנשטיין הרשל
בורנשטיין פרומציה
בירנבוים דוד
בירנבוים טובה
בירנבוים פסל
בירנבוים ירחמיאל
בלאדי קלמן
בלאדי רבקה
בלאדי פייגל
בלאדי פריידל

בלאדי וולף־בר
בלאדי איידל
ברדין שלמה
ברדין קיילה
ברדין לייביש־מאיר
ברדין רבקה
ברדין ביילה־רחל
ברדין יעקב־בר
ברדין משה

גבירצמן הרש־לייב
גבירצמן חוה
גלסטר חיים־שרגא שו"ב
ומשפחתו
גרברסקי נתן
גרברסקי רבקה
גרברסקי דרזיל
גרברסקי הרשל
גרברסקי קלמן
גרברסקי פייבל

דרבינובסקי הרשל
דרבינובסקי אטל
דרבינובסקי מאיר
דרבינובסקי רייזל
דרבינובסקי סימה

הורוביץ חיים
הורוביץ הנדל
הורוביץ יוסף
הורוביץ חיה
הורוביץ איטל
הרשקוביץ שלמה
הרשקוביץ וולף
הרשקוביץ הינדה
הרשקוביץ יצחק
הרשקוביץ דבורה־בריינדל
הרשקוביץ אהרן־נח
הרשקוביץ מאיר
הרשקוביץ יידיס
הרשקוביץ שמואל
הרשקוביץ יהושע

וולברומסקי דוד
וולברומסקי פייגל
וולברומסקי אהרן
וולברומסקי צירל
וולברומסקי שפרה־לאה
וולברומסקי צרקה
וולברומסקי שרה־רוחמה
ויינברג וולף
ויינברג לאה
ויינברג שרצה־רוחמה
ויינברג ירחמיאל
ויינברג צפורה
ויינברג הרשל
ויינברג יוכבד
ויינטרויב יצחק
ויינטרויב הלל
ויינטרויב הינדה־לאה
ויינטרויב אברהם
ויינטרויב חיה
ויינטרויב יעקב
ויינטרויב מיכאל
ויינטרויב לאה
וישליצקי מרדכי־אלעזר
ורעייתו
וישליצקי יעקב
ולצ'קובסקי שמואל־זיינבל
ולצ'קובסקי שבע
ולצ'קובסקי שלמה־מנדל
ולצ'קובסקי יוסף־ברוך
ולצ'קובסקי משה־נתן
ולצ'קובסקי אסתר־חנה

וירזה יוסף
וירזה רחל
וירזה לייביש
וירזה רייזל
וירזה גיטל
וירזה ברל
וינשטוק עלי־שמחה
וינשטוק רוחצ׳ה
וינשטוק אודל
וינשטוק דוד
ונדרסמן קלמן ומשפחתו
ונדרסמן יוסף
ונדרסמן רויזה
ונדרסמן אלי
ונדרסמן הרשל
ונדרסמן גולדה
ונדרסמן לייביש־מנדל
ונדרסמן מלכה
ונדרסמן אהרן
ונדרסמן רייזל
ונדרסמן הנוך
ונדרסמן פריידה
ונדרסמן רבקה
ונדרסמן בלומה
ונדרסמן נחה
ונדרסמן ישראל
ונדרסמן לאה־נטל
וצרינסקי דוד
וצרינסקי בלומה
וצרינסקי חנה
וצרינסקי שיינדל
וצרינסקי ראובן
וצרינסקי מנדל

זגנילק מנדיל
זגנילק זלמן
זגנילק הודיס

זגנילק לייזר
זגנילק גיטל
זגנילק קלמן
זגנילק רוזה
זילברברג משה־יעקב
זילברברג חיים־דוד
זילברברג ברל
זילברברג שבתי
זילברברג אלקה
זילברברג מרים־חיה
זינגר אברהם — הרב
זינגר רבקה — הרבנית
זינגר חנה גיטל — הבת
זלוטניק לייביש
זלוטניק יהושע
זלוטניק מלכה
זליגפלד שמואל־דוד
זליגפלד פייגל
זליגפלד ישראל
זליגפלד מאיר
זליגפלד גיטל
זליגפלד מאלה
זליקוביץ יוסף
זליקוביץ מאשה
זלצברג דוד
זלצברג חיים
זלצברג משה
זלצברג רבקה
זלצברג רוזה
זלצברג שרה
זרנוביצקי קיילה
זרנויבצקי דוד
זרנוביצקי איטשה

חנצינסקי משה־דוד
חנצינסקי שפרה
חנצינסקי זיסל

חנצינסקי ליבה
חנקיס עוזר
חנקיס גרשון
חנקיס יונה
חנקיס משה

טייטלבוים לייבל
טייטלבוים חנה

יוריסטה לייביש־דוד
יוריסטה פרומט
יוריסטה דבורה
יוריסטה פריידה
יוריסטה הנה
יוריסטה לאה־נטה
יוריסטה פנחס־מרדכי
יסקל פייבל
יסקל אסתר־רבקה
יסקל וולף
יסקל שלמה
יסקל גולדה
יסקל מוטל
יסקל בריינדל
יסקל אברהם
יסקל חנה

לבקוביץ פישל
לבקוביץ יוסף
לבקוביץ רייזל
לופט ישראל
לופט חיה
לופט בלומה
לופט רחל
לופט ירחמיאל
לופט עקיבא ומשפחתו
לופט צירל
ליזורק ישראל
ליזורק אסתר
ליזורק מנדל
ליזורק אברהם
ליזורק טויבה
ליזורק יחיאל
ליזורק בשה
ליזורק חנה
לרר גולדה
לרר פריידה

מונטה שמחה
מונטה דינה
מונטה לייאה
מונטה שעיה
מונטה יעקיל
מור משה
מור זיסל
מור שרה
מור דוד
מטושינסקי מנדל
מטושינסקי רחל
מטושינסקי פסל
מטושינסקי מאיר
מטושינסקי רבקה
מטושינסקי חנה
מטושינסקי יוסף
מטושינסקי מלכה
מטושינסקי וולף
מטושינסקי יעקב
מטושינסקי גנדל
מילר אורון
מילר גיטל
מינדזיגורסקי שרה
מינדזיגורסקי יטקה
מינדזיגורסקי ישראל
מינדזיגורסקי הנה
מינדזיגורסקי אבה

מלינרסקי שמחה
מלינרסקי הנדל
מלינרסקי דבורה
מלינרסקי ברוך
מלינרסקי חנה
מרקוביץ בריש
מרקוביץ גיטל
מרקוביץ משה־איציק
מרקוביץ חיה
מרקוביץ שרה
מרקוביץ מאטיל

נורדון מאיר
נורדון מלכה
נורדון אברהם
נורדון חיה
נורדון רבקה
נורדון אביגדור
נורדון שיינדל

סולטניק יעקב
סולטניק הנדל
סולטניק יונתן
סולטניק זיסה
סולטניק הניך
סולטניק דוד
סולטניק אסתר־רחל
סולטניק שמשון
סולטניק יואל
סולטניק יחיאל
סולטניק הינדה
סולטניק הרש־לייב
סולטניק טובה
סולטניק רחל
סולניק יהושע
סולניק חנה
סולניק דוד

סולניק חיה־אטל
סולניק שרה־דבורה
סולניק מאיר־שמואל
סולניק קלמן

פולניקביאט לייבקה
פולניקביאט חנה־גלה
פולניקביאט בלטשה
פולניקביאט שלמה
פולניקביאט חיה־שרה
פולניקביאט אסתר
פולניקביאט משה
פולניקביאט חוה
פינטשבסקי פסל
פינטשבסקי מוטל
פינטשבסקי לייביש
פינטשבסקי שלום
פינטשבסקי ברכה
פינטשבסקי יעקב
פינטשבסקי בלטשה
פלקוביץ שמחה
פלקוביץ שרה־איטה
פלקוביץ יונתן
פלקוביץ נחמיה
פלקוביץ משה
פלקוביץ הנדל
פרידברג שלום
פרידברג איטה
פרידברג מרים־חנה
פרידברג ביילה
פרידברג דבורה
פרידברג יוכבד
פרידברג איטשה
פרידברג ישעיה־זאב
פרידברג לאה
פרידברג הרש־לייב
פרידברג רוחמה

פרידברג ירחמיאל־
ישראל־יצחק
פרידברג אברהם
פרידברג אלתר
פרידברג נחמן דוד
פרידברג טובה
פרידברג חיים
פרידברג חנה
פרידברג אלטר
פרידברג בריש
פרידברג ירחמיאל
פרידברג פרל
פרידברג יוכבד
פרידברג יחיאל
פרידברג אלקה
פרידברג וולף
פרידברג משה
פרידברג מאיר

ציטרון צירל

קוולוסר איטשה
קוולוסר אסתר
קורצולד אברהם
קורצולד רבקה
קורצולד מרים־לאה
קורצולד פייגל
קורצולד משה
קורצולד יוסף־קלמן
קליין יוסף־יצחק
קליין חנה־קיילה
קליין ליבה
קליין שרה
קליין אברהם־יעקב
קליין עלי
קליין פייטשה

רוגובסקי מרים
רוגובסקי עקיבא
רוגובסקי פריידל
רוזמייטי אברהם
רוזמייטי חייקה
רוזמייטי יעקב
רוזמייטי חיים־שמואל
רוזמייטי אברהם־מאיר
רוזמייטי צביה
רוזמייטי יוסף
רוזמייטי לאה
רוזמייטי יחיאל
רוזמייטי עקיבא
רוזמייטי מרים
רוזמייטי אטל
רוזמייטי שיינדל
רוזמייטי צירל
רוזמייטי אלעזר
רוזנצווייג חיים
רוזנצווייג חנה־רחל
רוזנצווייג זיסל
רוזנצווייג יעקב
רוזנצווייג לייבל
רוזנצווייג רייזל

שורצבוים יחיאל
שורצבוים שפרינצה
שורצבוים גוטשה
שורצבוים גולדה
שלמוביץ יוסף
שלמוביץ פרל
שפירא רחל — הרבנית
שפירא בריינדל־לאה
שק חונה
שק מנדיל

Wohnbezirk (the quarter allotted to Jews by the regime). The edict was signed by Kelpers of the Police department. Naturally, the Judenrat could not avoid this edict but there were repeated attempts to avoid final expulsion by paying a heavy ransom. There were vague rumours of concentration camps and the Jewish population sought ways of survival. The ransom proved ineffective and in September 1942 the Jews of Miechov were expelled from the entire region. The young and healthy were sent to labour camps, the rest to concentration camps in Belzits.

Several youngsters tried to escape camp Prokocheim and found shelter among the labour groups at Miechov, but soon after, in November 1943, they were killed together with the healthy youth of Miechov. Only 34 Jews survived from this holy community. Some of them had joined the partisans, others succeeded in escaping to the free countries. A few survived the camps.

There were some examples of heroism and bravery.

Magnified and Sanctified be His Great Name.

sold. At all events and at every opportunity the "Blue Box" was prominent, as a sign and symbol of national revival and of longing for the homeland.

Many members of the youth organisations left for pioneer training ("Hachsharah Chalutzit") in various parts of the land, and awaited their turn for Aliyah to the Land of Israel, despite the many difficulties in obtaining certificates.

The extent to which the Jews of Miechov took an interest in Hebrew culture may be gauged from the fact that on the day that the Hebrew University was opened on Mount Scopus, in April 1925, the whole town celebrated. The event left its imprint for a long while, and contributed much to the spirit of national pride.

The Jews were active also in local councils, and were even elected to the administration. The chairman of the congregation who served in that capacity for many years, was also a member of the town council. The secretary of the congregation, Mr. Eliezer Lavie, in his foreword to this book, gives a detailed list of heads of the congregation and prominent figures (see page 17). The first Rav of the Miechov community was Rabbi Yeshayahu Scheinfrucht, who served there for 40 years, from 1882 until his death in 1922. He was succeeded by his son, Rabbi Hanoch Haaneach Scheinfrucht, who was beloved by all, and who took an active part also in the social life of the town. He was also one of the founders of the "Mizrachi" school. In the second world war he refused to leave his congregation and perished in the Holocaust.

In the winter of 1938/39, there was an outbreak of typhus among the Jewish population of Miechov that took a heavy toll of life.

In world war two Miechov was gradually invaded by Nazism: first, the civil German government took over with Dr. Hans Frauch as General Governor. Then, on September 6th 1939, Miechov was conquered by the Germans. A month later the city became attached to the Krakau district and the regional "Kraushauptmanschaft" was established there. At that time all key positions were naturally held by Germans, and the Jews, who were concentrated in the Ghetto, suffered from incessant humiliation and maltreatment. During the German conquest synagogues were ravaged and the Jews of Miechov witnessed Torah scrolls set on fire. They could not help when seeing that fearful sight, uttering the words of the famous chant Vetaher Libenu. They did not, however, wait passively for their tragic fate. The Jewish community was quick to establish welfare agencies which were responsible for the regular supply of drugs, soap and basic food substances. The Jewish commissar appointed distributed the products among the families and everyday administrative matters were well organised by the Judenraat. The conditions, however, were constantly deteriorating: in 1941 Miechov suffered another typhus plague and the Jewish population was nearly the victim of total starvation. Then, in June 1942, another humiliating edict worsened the status of Jews in the region. Jews were compelled to live within the boundaries of the Jüdischer

higher education were forced to move to other towns. For all that, there was a high percentage of people with higher education: lawyers, teachers, and doctors.

Two libraries operated in the town: the "Hazamir" for adults and the "Dror" for the youth. The former served also as a cultural centre and evening courses were held there. There was also a dramatics group and a sports club.

The economic foundations that the Jews established in Miechov have already been mentioned; the most important of these were the co-operative bank, founded by the craftsmen's association, and the trade bank set-up by the tradesmen's association. These two foundations provided economic support for the Jews of the town. Also of note were the activities of the various mutual aid philanthropic societies, which gave much help to the needy. Among them may be recalled the "Achiazar" Association, that served as a charity organisation, and the "Bikur Cholim" society that aided poor people when they were ill.

In the revival of independent Poland, Miechov played a distiguished role; there, was set-up the staff of General Pilsudski — later to be the first marshall of Poland. And yet, the Jews of Miechov, who had taken an active part in the uprising, suffered hardships after the liberation; in particular, the soldiers of General Haller (the "Hallerchicks") assaulted them and together with the farmers in the surrounding areas made pogroms against the Jews, holding them in fear for a long time. These events left their imprint on the Jews of the town, and they find their expression in some of the stories in this book.

During the period between the two world wars the town developed both economically and culturally, and the Jews adapted themselves to this development. The community was not conservative, and its members were open to progress and learning. In this period, 90% of the Jews of the town were Zionists, both in theory and in practice.

The political life of the town was very active, and each of the important Jewish parties had a branch in the place. The Zionist Party had the greatest number of supporters, followed by the "Mizrachi" movement and that of "Hashomer Hatzair". A small minority belonged to the "Agudat Israel" and to the "Betar" movements.

Parallel with these movements, there operated also youth organisations, of which the largest and most important was "Hashomer HaLeumi" (afterwards called "HaNoar HaZioni"), founded by the General Zionist Organisation. Following them in importance were the "Betar" movement and "HaShomer Hadati", founded by the Mizrachi, and finally, "Zeiray Agudat Israel", which did not take part in Zionist activities. All the organisations and movements engaged in lively and widespread activity, and especially did much for the Keren Kayemet. They organised "flower days", shows and bazaars, in which produce from the Land of Israel was

MY HOMETOWN — MIECHOV

Miechov was founded in the 13th century around a monastery that was erected there by monks of the order of the Holy Sepulchre (the Bozhogrovites). Up till 1819, the monastery retained the ownership of most of the land in the area, and Jews were not allowed to settle there.

The Jewish settlement in Miechov started to develop in the years 1862—1863, after the great reform of the Polish Congress, in which the prohibition on settlement by Jews in the region was abolished. By 1897, there were already 1,436 Jews in Miechov, representing one-third of the population. In 1921, their number reached 2,383, more than 40% of the total population.

The flow of Jews to the place was influenced indirectly also by the pogroms that took place in those years in the surrounding towns. Miechov, as the county-town, attracted Jews seeking shelter. The Jews, for their part, contributed much to the development of the town and fertilised her economic and cultural life.

The Jews of Miechov were mainly tradesmen and craftsmen, and not a few of them were members of the free professions. They set up flour mills, electrical mills and many other enterprises. The Polish tradesmen tried to restrict their activities and did this by the establishment of trade associations only for Poles, putting a boycott on Jewish shops, levying high taxes and so on. The status of the Jewish tradesman fell considerably in comparison with that of his Polish counterpart and it became increasingly difficult to keep going. Nevertheless, the Jews did not despair; they established their own associations, founded a co-operative bank and established funds for helping the needy.

Education of the very young children was put in the hands of teachers in the Mizrachi and Agudat Israel "Chadarim". The older ones attended the state primary school — boys and girls separate — since there was no Jewish school in the town. In the Polish school, the Jewish pupils received scripture lessons from a Jewish teacher. When the "Mizrachi school" was founded, the majority of the boys transferred to it, and next to it was then established a Jewish school for girls.

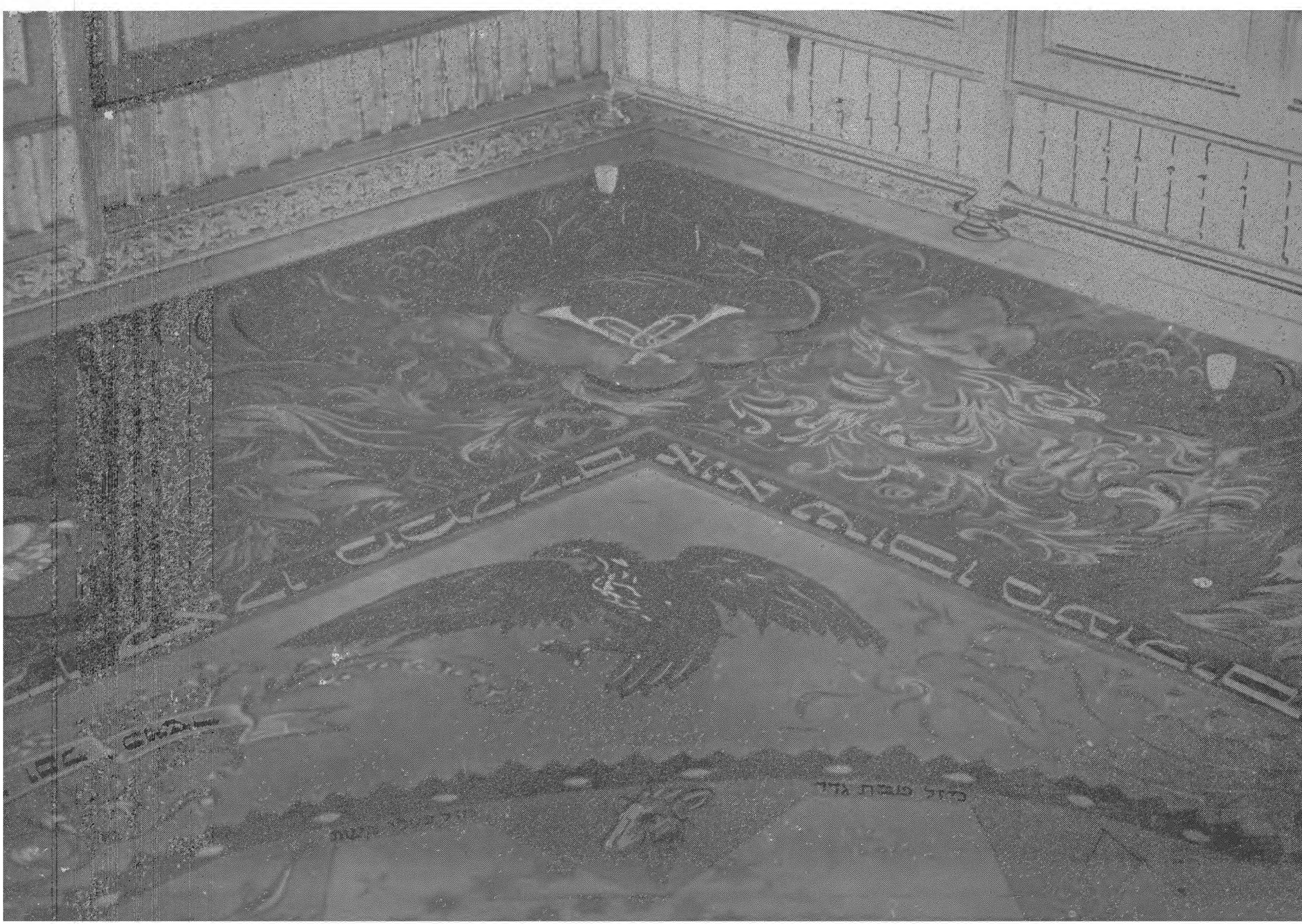
In the Polish state secondary school in Miechov, there existed a "numerous clausus" with regard to Jews. Only a few Jewish children were allowed to continue their studies there. The children of Jews who wanted to obtain

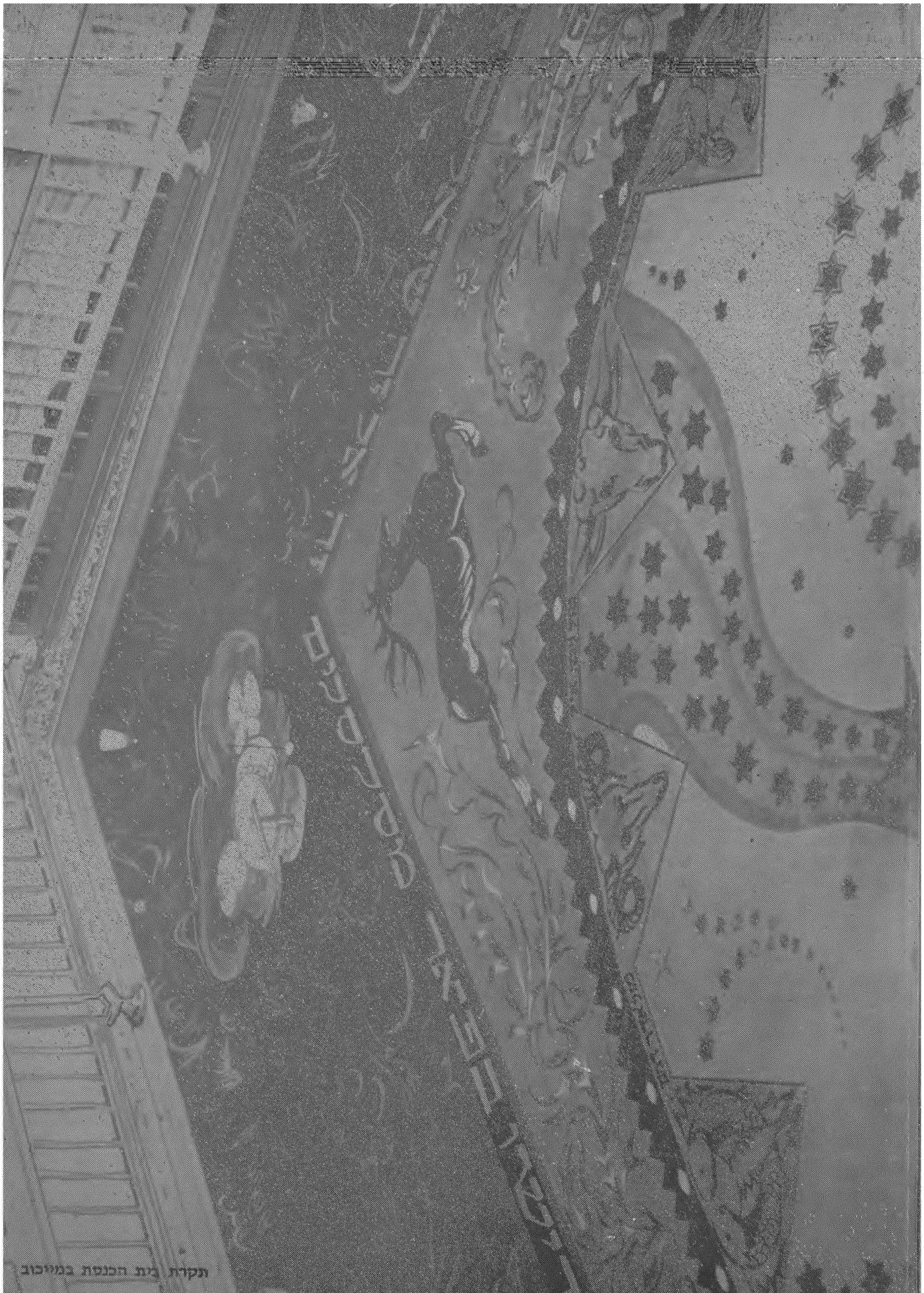
MIECHOV MEMORIAL BOOK

CHARSHNITZA AND KSHOYNGE

EDITORS: NACHMAN BLUMENTAL
AVIVA BEN-AZAR (BROSHY)

IRGUN YOTZEY MIECHOV, CHARSHNITZA AND KSHOYNGE
TEL-AVIV, 1971

תקרת בית הכנסת במייכוב
צויורה בידי שמואל בלום